

Próbapálya fiatal kutatóknak

A PEME XXVIII. Nemzetközi PhD – Konferencia előadásai

(Budapest, 2024. november)

PEME

2024. november

BUDAPEST

Szerkesztették:

Dr. Koncz István és Szova Ilona

Elektronikus könyv

2024

ISBN 978-615-5709-21-0

Kiadja a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület

Bevezetés és köszöntő

a

XXVIII. Nemzetközi Tudományos PhD-Konferencia előadásaira épülő tanulmányokból készült kötethez

Egyesületünk megalakításakor az volt az egyik küldetésünk, s 22 év óta az a cél vezérel bennünket, hogy a szervezetünkben koncentrálódó hatalmas szellemi és szervezői erőforrásokat - hazánk gyors európaivá alakításához való hozzájárulásként - új tudós nemzedékek megszületéséhez is hasznosítsuk.

Azóta is mindvégig őszintén (és Európa-szerte folyamatos szimpátiától övezve) teljesítjük ezirányú küldetésünket: Európába vinni a nemzetet és európaivá tenni a fiatal nemzedékeket életminőségben, kultúrában, tudományos szinten, alkotói szabadságokban.

A PEME ezirányú küldetése teljesítését nagymértékben lehetővé tevő szakmai - a fiatal kutatók előmenetelét segítő - programsorozat az egyik legsikeresebb munkaformánk. A konferencia-előadások megjelentetése a jelenből szól a jövőnek, nagyszerű fiataljaink kiváló teljesítményeit megörökítjük a jövő tudós nemzedékei számára is.

A fiatal kutatók – próbapályán folyó, idősebb neves kutatókkal való szakma párbeszédet biztosító – prezentációs és gyors publikációs lehetőségeinek konferenciákon történő kiszélesítése egyedülálló sikereket hozott és hoz napjainkban is.

A PhD-s konferencia előadások és kötetek megjelenése kapcsán elmondható „számok” objektíve is jelzik ezirányú törekvéseink nagyfokú sikerességét.

A XXVIII. Konferencia kapcsán már 1500-nál több eddigi előadóról, ugyanakkor 15 000 kiadott oldalról is beszélhetünk. Sok-sok tanulmányt publikáltunk 32 kötetben – a kutatómunkára készülő mesterszakos diákok és - eddig 95 doktori iskolából jött - PhD-s hallgatók írásaiból. E széleskörű szervező, konferencia- és szekcióvezetői, lektori és kiadói tevékenységben félezer (szakmájában elismert) egyesületi tag és pártoló tag vett és vesz részt. Őket hálás köszönet illeti meg az önzetlen sokéves segítő munkáért.

A XXVIII. Konferenciát is nagy érdeklődés mellett tartottuk meg november 28-án. A tudományos tanácskozáson 32 témakörben előadó fiatal kutatók és mesterszakos hallgatók (köztük a Szerbiából, Szlovákiából és Romániából jelentkezők) kiváló előadásokat tartottak, amelyekre építve e kötet számára beadták tanulmányaikat.

Valamennyi elhangzott előadás és tanulmány értékes és hasznos, gondolatébresztő, az e kötetben közreadott tanulmányok többsége komoly szakirodalmi háttérkutatásra, vagy ezeken alapuló, saját vizsgálatokra épül. A választott és a tanulmányokban kidolgozott témák érdekesek, aktuálisak és a gyakorlati élet problémáihoz kapcsolhatóak

Az opponensként, majd a kiadvány elkészítését lektorként segítő önzetlen vezető kutatók valamennyi produkciót kiválóan tartottak. Az előadások nyomán véglegesített, lektorált, ISBN-számmal ellátott tanulmánykötetet most közreadjuk.

Szívből köszönjük a fiatal kutatók, az opponensek, a lektorok, a konferencia szervező és a kötetet gondozó stáb munkáját.

Nagyon sok további tudományos sikert kívánunk:

a PEME Elnöksége és a kötet szerkesztői

Tartalom

Ács Sándor Bence: A Bayraktar TB2-es drónok szíriai és ukrajnai alkalmazásának tapasztalatai - Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola	7
Lektorálta: Dr. Gódor István	7
Balázs Zsolt: A dologház intézménye Magyarországon – Miskolci Egyetem, Deák Ferenc Doktori Iskola	13
Lektorálta: Dr. Nagy László	13
Barsy Anna: A mozgáskorlátozottság és a fizika tanulásának kérdései - ELTE Fizika tanítása Doktori Iskola	26
Lektorálta: Dr. Dobos László	26
Csiha Tünde Noémi: A saturnusi aranykor mítoszának kortárs recepciója Guillermo del Toro „A faun labirintusa” című fő művében – PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola	33
Lektorálta: Dr. Koncz István	33
Dajka-Czifra Beáta: A munkavállalók egészségének és jólétének biztosítása különös tekintettel a munkavédelmi kihívások megjelenésére - Miskolci Egyetem - Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	38
Lektorálta: Dr. Szabó János	38
Dr. Kasuba Róbert István: A „de facto” élettársak személyi és vagyoni viszonyainak rendezése hazánk, és a környező államok polgári jogrendjében - SZTE-ÁJTK Doktori Iskola, SZTE-ÁJTK Civilisztikai Tudományok Intézete	48
Lektorálta: Dr. Kispál Beáta	48
dr. Nagy Csilla: Az állattartástól való eltiltás jogszabályi alapjai - Miskolci Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola	60
Lektorálta: Dr. Kispál Beáta	60
Fényes Csongor: Periodically active youth? – Participation and political character of Sétáló Budapests' core members /ELTE Politikatudományi Doktori Iskola	71
Lektorálták: Dr. Kemény László és Dr. Szabó János	71
Győrfi Gergely: A kaposvári gettó története - PTE BTK - Történettudományi Intézet Interdiszciplináris Doktori Iskola	88
Lektorálta: Dr. Fehér Zsuzsanna	88
Helmeczi Attila: Az iskolai zaklatás jogi helyzete és annak hiányosságai Magyarországon - ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola	102
Lektorálta: Dr. Dobos László	102

<i>Kis Virág: Kate Chopin Ébredés című regénye: identitáskeresés vagy küzdelem a mentális problémákkal? (Az összetett elbeszélői nézőpontok és a karakterárnyalás poétikája) – Debreceni Egyetem Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola</i>	107
<i>Lektorálta: Dr. Poór Zoltán</i>	107
<i>Koncz József: marketingkommunikációs álláshirdetések értékrendszere - ELTE TáTK Interdiszciplinális társadalomkutatások Doktori Iskola</i>	117
<i>Lektorálta: Dr. Bábosik Mária/Dr. Bittó Renáta</i>	117
<i>Kormányos Klaudia: Az empowermentet befolyásoló szervezeti tényezők monitorozása, valamint az empowerment értékelési lehetősége - Debreceni Egyetem - Humán Tudományok Doktori Iskola</i>	134
<i>Lektorálta: Dr. Bábosik Mária</i>	134
<i>Lukács Zoltán Gábor: A szegénység megértése - Leszakadók és kitaszítottak vizsgálata az indiai társadalomban - Debreceni Egyetem BTK Politikatudományi és Szociológiai Intézet, Humán Tudományok Doktori Iskola Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program</i>	146
<i>Lektorálta: Dr. Virág Ádám</i>	146
<i>Markovits Márton: A szociális dominancia globális kontextusban - Debreceni Egyetem, Humántudományok Doktori Iskola</i>	153
<i>Lektorálta: Dr. Bábosik Mária</i>	153
<i>Nyikos Attila: Az egészségfejlesztés szerepe és jelentősége a vállalati jóléti rendszerekben, különös tekintettel a magyarországi KKV-kra - Pécsi Tudományegyetem - Egészségtudományi Kar - Egészségtudományi Doktori Iskola</i>	160
<i>Lektorálta: Dr. Jakab Zsuzsanna</i>	160
<i>Farkas Júlia, Szabó Gabriella: Szakmaközi együttműködés a bullying kezelésében - Pilot kutatás a multidiszciplináris kihívások feltárására - Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi Doktori Iskola</i>	170
<i>Lektorálta: Dr. Dobos László</i>	170
<i>Horváth Krisztián, Zelei Ambrus: Adatvezérelt gépi tanulású modellek alkalmazása a várható zajsztint becslésére és optimalizálására fogaskerekes hajtásoknál – Széchenyi István Egyetem Audi Hungária Járműmérnöki Kar Járműfejlesztési Tanszék affilizáció</i>	182
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	182
<i>Pozsár Dániel: A Szabad Szó regionális szemléletének jellemzői 1945 és 1948 között – Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola</i>	194
<i>Lektorálta: Dr. Kemény László</i>	194
<i>Pávlicz Adrienn: Az irodalomterápia módszerének helye és szerepe a XXI. század „digitális világában” – Pécsi Tudományegyetem Irodalom és Kultúratudományi Doktori Iskola</i>	205
<i>Lektorálta: Dr. Egri Tímea</i>	205

<i>Rázer Ákos: A Bitcoin árfolyammozgásának modellezése blokklánc-analitikából származtatott bináris magyarázó változókkal - Pécsi Tudományegyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola</i>	215
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	215
<i>Sántha Elek Dániel; Takács Szilárd László: Time series analysis of the RH frequency band as a function of solar activity – Széchenyi István Egyetem Multidiszciplináris Műszaki Tudományi Doktori Iskola</i>	226
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	226
<i>Sári András: Az angyalföldi Szent Mihály-templom tervei és művészettörténeti helye - Pázmány Péter Katolikus Egyetem; Művészettörténet Tanszék</i>	232
<i>Lektorálta: Dr. Nagy László</i>	232
<i>Simon Bettina: A „tanúság” a neoavantgárdban - Szentjóbby Tamás és Müllner András vitája – Pécsi Tudományegyetem BTK Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskola</i>	241
<i>Lektorálta: Szilágyi Gábor</i>	241
<i>Steiner Attila: Ki vagy mi van a kamera mögött - Óbudai Egyetem - Biztonságtudományi Doktori Iskola</i>	249
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	249
<i>Szabó-Babits Réka Orsolya: A mesterséges intelligencia használatának motivációra gyakorolt hatása a 21. századi oktatásban – Debreceni Egyetem - Természettudományi és Technológiai Kar</i>	259
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	259
<i>Szakálné Szabó Zita: Önkormányzati együttműködések az Európai Unió tagállamaiban különös tekintettel a skandináv és a spanyol önkormányzati modellekre – Szegedi Egyetem Deák Ferenc ÁJK Doktori Iskola</i>	265
<i>Lektorálta: Dr. Kispál Beáta</i>	265
<i>Takács Szilárd László: Anomaly detection in the 87.5 MHz – 108 MHz broadcasting frequency band using an autoencoder based method –Multidiszciplináris Műszaki Tudományi Doktori Iskola</i>	278
<i>Lektorálta: Dr. Gódor István</i>	278
<i>Vida László: A hajléktalanok kapcsolathálózati szegregációja Magyarországon - Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola</i>	286
<i>Lektorálta: Dr. Virág Ádám</i>	286

Bevezetés

A török Baykar Makina Sanayi ve Ticaret A.Ş. (továbbiakban Baykar) gyár Bayraktar TB-2-es pilóta nélküli harci repülőgépe eredetileg 2014-ben került a gyártósorokra, Ankara Irakban és Szíriában, Azerbajdzsán a második hegyi-karabahi konfliktus során, Etiópia pedig a Tigré-régióban alkalmazta az eszközt, legendás státuszra azonban 2022-ben tett szert, amikor az ilyen gépekkel felszerelt ukrán fegyveres erők komoly veszteségeket okoztak az Oroszországi Föderációnak.

Az ukrajnai sikerek két eredményt hoztak a Baykar, illetve a TB2-es számára: egyfelől látványosan megugrott a nemzetközi kereslet a fegyver iránt, másfelől a sajtó gyorsan „csodafegyvernek” bélyegezte a drónt.

A török drón esetében abban a „szerencsés” helyzetben vagyunk, hogy számtalan régióban bevetették már, így rendelkezésünkre állnak azok az adatok, melyek alapján eldönthető, pontosan milyen feladatok ellátására alkalmas a TB2-es, mik az erősségei, vagy a gyengéi.

A Bayraktar TB2-es pilóta nélküli repülőgépekkel foglalkozó kutatásoknak hazánkban 2022 augusztusában lett igazi relevanciája, amikor Palkovics László, az akkori technológiai és ipari miniszter bejelentette: a magyar védelmi képességek fejlesztése érdekében elképzelhető, hogy a Magyar Honvédség a jövőben megvásárolja a török drónokat.¹ A miniszter bejelentése után olyan hírek is szárnyra keltek, melyek szerint hazánk, - a szintén főképp török fejlesztésű Gidrán MRAP/M-ATV-hez hasonlóan - a Bayraktar drónokat is gyártaná.²

A török fegyverek számszerűsíthető adatai napjainkban már magyar nyelven is könnyű szerrel elérhetőek, a gyakorlati teljesítményükkel azonban meglehetősen kevés tudományos igényességű, nyilvános hazai írás foglalkozik, kutatásom ezt az űrt kívánja betölteni az eszköz szíriai, valamint ukrajnai bevetéseinek elemzésével.

Technikai specifikációk

Mielőtt rátérnék a Bayraktar TB2 éles bevetéseinek tapasztalataira, feltétlenül be szükséges mutatni az általános műszaki tulajdonságait, illetve azt, hogy pontosan milyen feladatok ellátására lett kifejlesztve a vizsgált eszköz.

A hivatalos terminológiával élve a TB2-es egy közepes magasságon repülő, nagy hatótávolságú (MALE – Medium-Altitude Long-Endurance) pilóta nélküli harci repülőgép (UACV – Unmanned Aerial Combat Vehicle). A köznyelvben gyakran csak „drónként” emlegetett repülőgép feladata kettős: egyfelől képes felderítő-hírszerző tevékenység ellátására, másfelől a géptörzsön kialakított

¹ Macaristan Teknoloji ve Sanayi Bakanı: Türkiye'nin ürettiği İHA'lar savaş alanında yeni bir yol olduğunu gösterdi – Anadolu (2022)
https://www.aa.com.tr/tr/gundem/macaristan-teknoloji-ve-sanayi-bakani-turkiyenin-urettigi-ihalar-savas-alaninda-yeni-bir-yol-oldugunu-gosterdi/2662087?fbclid=IwAR31JtC6uaZtz0FOFcphRcVp0xUm6CiNI2DfuepNIJSpaKHxBDEEO7v_EEA

² Resperger István: akár gyárthatnánk is a török drónokat – Infostart (2022)
<https://infostart.hu/belfold/2022/08/22/resperger-istvan-akar-gyarthatnank-is-a-torok-dronokat>

felfüggesztési pontokon fegyvereket is szállíthat, melyekkel szárazföldi, vagy vízfelszíni célpontokat támadhat.

A TB2-est a török Védelmi Ipari Ügynökség megrendelésére fejlesztette ki a Baykar magánvállalat. A gép első tesztrepülésére 2014-ben került sor, éles körülmények között pedig 2018-ban vetették be iraki és szíriai kurd célpontok ellen.³

A török drón 6,5 méteres hosszúságával, 12 méteres szárnyfesztávolságával és 630 kilogrammos maximális felszálló tömegével kategóriáján belül a kisebb méretű eszközök közé tartozik. A TB2-es négy felfüggesztési pontján összesen 55 kilogrammnyi fegyver (rakéták vagy bombák) szállítására alkalmas, maximális sebessége 220 km/h, egy tankolással húsz órát tud a levegőben tölteni. Hatótávolsága megközelítőleg 4000 kilométer, maximális repülési magassága pedig 6800 méter fölött mozog.

A TB2-es műszaki paramétereinek pontosabb megértéséhez érdemes a török fegyvert összevetni egy másik népszerű nyugati drónnal. Erre a célra az amerikai General Atomics gyár MQ-9 Reaperét választottam, mivel feladatait tekintve azonos rendeltetésű eszközről van szó.

1. TÁBLÁZAT: A BAYRAKTAR TB2-ES ÉS AZ MQ-9 REAPER FŐBB SPECIFIKÁCIÓI⁴

	TB2 Bayraktar	MQ-9 Reaper
Hosszúság	6,5 m	11 m
Fesztávolság	12 m	20 m
Hasznos teher	55 kg	1 400 kg
Maximális felszálló tömeg	630 kg	4 760 kg
Felfüggesztési pontok	4	6
Maximális sebesség	220 km/h	482 km/h
Hatótávolság	4 000 km	1 900 km
Repülési idő	20 óra	14 óra
Maximális repülési magasság	6 858 m	15 240 m
Ár (irányítórendszerekkel)	~ 5 millió dollár ⁵	~ 60 millió dollár ⁶

A két fegyver adatainak összevetéséből szembeötlik, hogy a TB2-es jóval kevesebb fegyver hordozására képes, repülési sebessége és magassága is alacsonyabb, mint az MQ-9-esnek, ugyanakkor jóval több időt tud a levegőben tölteni, ára pedig az amerikai drón töredéke. Ezen a ponton fontos megjegyezni, hogy az említett fegyverrendszerek piaci ára általában nem nyilvános adat, ezekről csak becslések állnak rendelkezésre. Ki szükséges emelni azt is, hogy az egyes összegek nagyban változhatnak a drón, valamint a kiegészítő technológia (fegyverzet, irányítás, kiegészítők, stb.) fényében.

³ Turkey's Bayraktar TB2 drones enable swift, precise victory against YPG/PKK in Syria's Afrin – Daily Sabah (2018)

<https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2018/04/19/turkeys-bayraktar-tb2-drones-enable-swift-precise-victory-against-ypgpkk-in-syrias-afrin>

⁴ Hegedűs Ernő, Hennel Sándor, Végvári Zsolt – A Bayraktar drónok III. rész (2023), Haditechnika folyóirat, 57. évfolyam, 4. szám, p. 36.. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, Magyarország

⁵ The TB2: The value of a cheap and “good enough” drone – Atlantic Council (2020)

<https://www.atlanticcouncil.org/content-series/airpower-after-ukraine/the-tb2-the-value-of-a-cheap-and-good-enough-drone/>

⁶ Italy Cleared to Buy Six MQ-9 Reaper Drones for \$738M – The Defense Post (2024)

<https://thedefensepost.com/2024/08/16/italy-buys-reaper-drones/>

Tapasztalatok Szíriából

A TB2-es drónok első igazi erőpróbájára a 2020-as Tavaszi Pajzs hadművelet keretei között került sor. A Törökország által a szír kormányerők, illetve a Bassár al-Aszad elnököt támogató milíciák ellen megindított offenzíva előzménye egy február 22-i bombatámadás volt. Az akció célpontja egy észak-szíriai török katonai támaszpont volt, a robbanásban 33 török katona életét veszítette, további 30 megsebesült.

A februári bombatámadás célja valószínűleg az volt, hogy a nyílt fegyveres konfliktusokban relatíve tapasztalatlan török szárazföldi erőket elrettentsék a szíriai konfliktusban való aktív részvételtől. Az a mai napig nem egyértelmű, hogy a bombát ki dobta le: mivel a támadásra éjszaka került sor, a szír légierő lényegében kizárható a képletből, hiszen fegyverzetük egy ilyen akció kivitelezését nem tette lehetővé. Szóba került az is, hogy az Aszad elnököt támogató orosz légierő hajtotta végre a támadást, Moszkva azonban ezt soha nem erősítette meg.⁷

Függetlenül attól, hogy mely, a régióban érdekelt fél intézte a támadást a török katonák ellen, az eredmény éppen a Damaszkusz által vártak ellenkezője volt. A Tavaszi Pajzs hadművelet keretében Törökország támadást indított az kormányerők ellen. Az akcióban az elektronikus zavarórendszerekkel is felszerelt Bayraktar TB2-es és szintén török fejlesztésű Anka-S drónok kiemelt szerepet kaptak, két okból is: egyfelől Szíria légterét lényegében Oroszország ellenőrizte, amellyel mindennemű összetűzés komoly diplomáciai botrányhoz vezetett volna, így a török légierő F-16-os vadászbombázóit nem lehetett bevetni, másfelől Ankara igyekezett elkerülni a komoly embervesztéseket.

A török drónflotta pedig be is váltotta a hozzá fűzött reményeket. A szír légvédelem döntően az egyébként modernnek számító orosz Pancír Sz-1 közepes hatótávolságú légvédelmi rakétarendszerekre hagyatkoztak, ezek a fegyverek azonban nem tudták útját állni a légicsapásoknak. A mérleg nyelve egyértelműen Törökország javára billent: nagyjából háromezer kormánypárti fegyveres veszítette életét a harcokban, Szíria emellett elveszített 151 harckocsit, több mint 100 egyéb páncélozott járművet, nyolc helikoptert, három vadászgépet, 86 vontatott tüzérségi löveget és legalább kettőt, török nyilatkozatok szerint nyolcat a fentebb már említett Pancír légvédelmi rendszerekből (ebből egyet ráadásul úgy, hogy az akcióról készült felvételen látszódik, hogy a Pancír harckész állapotban volt).⁸ Damaszkusz a fenti veszteségeikért cserébe egy tucat török TB2-es lelövését jelentette, ebből igazolni azonban csak öt találatot lehet.^{9,10,11,12}

A teljesség kedvéért fontos megemlíteni, hogy a Tavaszi Pajzs hadművelet után a TB2-es drónok nem csak Törökország részéről maradtak használatban, de a líbiai szeparatista erők és az azerbajdzsáni fegyveres erők is bevetették őket. Azerbajdzsán a 2020-as második hegyi-karabahi

⁷ Ali Bakir - The fight for Syria's skies: Turkey challenges Russia with new drone doctrine p. 1. (2020), Middle East Institute, Washington D.C., Amerikai Egyesült Államok

⁸ Ali Bakir - The fight for Syria's skies: Turkey challenges Russia with new drone doctrine p. 1. (2020), Middle East Institute, Washington D.C., Amerikai Egyesült Államok

⁹ Aviation Safety Network (2021).

<https://asn.flightsafety.org/wikibase/249144>

¹⁰ Two Turkish Air Force Drone Reportedly Shot Down By Syrian Air Defense Over Idlib - Fighter Jets World (2020)

<https://fighterjetsworld.com/latest-news/aircraft-crash/two-turkish-air-force-drone-reportedly-shot-down-by-syrian-air-defense-over-idlib/20604/>

¹¹ Syrian Army shoots down Turkish drone in Idlib, 10th in 3 days: photo - Al-Masdar News (2020) (archiválva)

¹² Syrian air defenses shot down a Turkish attack UAV Bayraktar TB2 - Avia (2020)

<https://avia-pro.net/news/siriyskie-pvo-sbili-tureckiy-udarnyy-bpla-bayraktar-tb2>

konfliktus során nagy sikerrel vetette be a pilóta nélküli repülőgépeket, fontos azonban megjegyezni, hogy Hegyi-Karabah légvédelmét főleg a korosodó, szovjet gyártmányú Sztrela-10-es és 9K33 Osa rövid hatótávolságú légvédelmi rendszerek adták, a légtér pedig a konfliktus első percétől Azerbajdzsán uralta. Az azeri drónok összesen kilenc légvédelmi rendszert semmisített meg,¹³ az örmények pedig két TB2-est lőttek le.^{14,15}

Az orosz-ukrán háború

A TB2 Bayraktar a Közel-Keleten és a Kaukázusban meggyőző teljesítményt mutatott, igazi nemzetközi ismeretségre azonban Oroszország 2022-es ukrajnai inváziója során tett szert. A háború kirobbanásakor Kijev rendelkezésére ötven darab TB2-es drón állt, a konfliktus során pedig Törökországtól ismeretlen mennyiségben további gépeket is vásároltak. Mindezzel együtt az ukrán Bayraktar-flotta teljes állománya valószínűleg valamennyivel száz gép alatt maradt,¹⁶ ráadásul ezek a fegyverek nem voltak felszerelve a Szíriában jó teljesítményt nyújtó elektronikus zavaróberendezésekkel.¹⁷

A háború korai szakaszában az orosz fegyveres erők elkövették azt a hibát, hogy az előretörő szárazföldi csapatoknak nem biztosítottak elégséges légvédelmet, az ukrán légtér pedig nem volt ellenőrzésük alá. Az ukrán légierő 383. pilóta nélküli repülőgépezrede¹⁸ a helyzetet kihasználva megkezdte az orosz utánpótlási vonalak, valamint harcjárművek módszeres támadását.

Bár a légitámadások következtében megsemmisült orosz harcjárművek száma, ezzel együtt pedig az orosz offenzívára gyakorolt hatása korlátozott maradt – ezen a téren az utánpótlást szállító teherautók és lőszer lerakatok elleni akciók jóval hatékonyabbak voltak – Kijev valóságos médiakampányt épített fel a TB2-es köré: a drón megjelent pólókon, bögréken, egyéb ajándéktárgyakon, de az erényeit méltató dalok is születtek. Ez a kampány egyfelől jótékony hatást gyakorolt az ukránok moráljára, másfelől megágyazott a Bayraktar „sztár” státuszának is.

2022 végére ugyanakkor komoly változás állt be a harctéri viszonyokban: Oroszország egyre nagyobb számban kezdett el légvédelmi rendszereket és elektronikus zavaró berendezéseket telepíteni a megszállt területekre, az ukrán drónok veszteségrátája pedig látványosan megugrott. Bár teljes magabiztossággal valószínűleg soha nem lesz megállapítható, hogy Kijev pontosan hány

¹³ Everything We Know About The Fighting That Has Erupted Between Armenia And Azerbaijan - The Warzone (2020)

<https://www.twz.com/36777/everything-we-know-about-the-fighting-that-has-erupted-between-armenia-and-azerbaijan>

¹⁴ Karabakh displays wreckage of Turkish Bayraktar drone – Panarmenian (2020)

<https://panarmenian.net/eng/news/286779>

¹⁵ Karabakh air defense shoots down another Turkey-made Bayraktar drone of Azerbaijan – Armenian News (2020)

<https://news.am/eng/news/612134.html>

¹⁶ Hegedűs Ernő, Hennel Sándor, Végvári Zsolt – A Bayraktar drónok III. rész (2023), Haditechnika folyóirat, 57. évfolyam, 4. szám, p. 33. Honvédelmi Minisztérium, Budapest, Magyarország

¹⁷ How Ukraine Is Using Drones Against Russia – Council on Foreign Relations (2022)

<https://www.cfr.org/in-brief/how-ukraine-using-drones-against-russia>

¹⁸ Більше 400 одиниць військової техніки передано ЗСУ – Ukrainian Military Pages (2019).

<https://www.ukrmilitary.com/2019/03/weaponry.html>

TB2-est veszített a harcok során, az igazolt lelövések száma jelen kézirat leadásakor 25 volt,¹⁹ a teljes szám pedig ennél magasabb lehet.

Az orosz légvédelmi képességek kiépülésével a TB2-es drónok levegőben töltött ideje, ezzel együtt pedig a rájuk irányuló médiafigyelem is jelentősen lecsökkent. A TB-2-esek a háború későbbi szakaszaiban főleg felderítői tevékenységet láttak el, csapásmérő drónként csak a legkritikább esetekben kerültek bevetésre. Vologymir Valjuk ezredes az ukrán védelmi minisztérium hírszerzési igazgatóságának tisztje az alábbiak szerint nyilatkozott a fegyverekről:

*„Nem akarom a haszontalan szót használni [a TB2-esre], de nehéz olyan szituációt találni, ahol használni tudnánk.”*²⁰

Konklúzió

A Bayraktar TB2-es szíriai és hegyi-karabahi sikerét, majd az ukrán arzenálból alig két évvel később történő kikopását látva jogosan merülhet fel a kérdés: tulajdonképpen mennyire számít hatékony eszköznek a török drón?

A kérdés megválaszolása előtt feltétlenül ki kell emelni azt, hogy a szíriai, hegyi-karabahi és ukrainai konfliktusok számos kulcstényezőjükben különböztek: Szíriában modern elektronikus zavarórendszerrel ellátott TB2-esek támadták a kormányerőket, Hegyi-Karabahban pedig a modern kor követelményeinek kevésbé megfelelő, erősen korosodó légvédelmi rendszereknek kellett volna megállítaniuk az azeri drónokat. Ezzel szemben az Ukrajna rendelkezésére álló TB2-es drónok nem kaptak zavarórendszereket, és nem is csak a szovjet érában gyártott légvédelmi eszközökkel találták szembe magukat.

A relatíve kis magasságban, alacsony sebességgel repülő, hasonló méretű drónokhoz mérten kis radarkeresztmetszetű (RCS – Radar Cross-section) Bayraktar ugyan az egyszerűbb légvédelmi lokátorok számára nehezen bemérhető eszköz, koránt sem számít lopakodó repülőgépnak. Megfelelő elektronikus zavarórendszer nélkül a modern légvédelmi rendszereknek könnyedén áldozatul eshet, ahogyan azt a szíriai és ukrainai veszteségráták közötti különbségből is jól láthatjuk.

A TB2-es drón tehát közről sem számít „csodafegyvernek”. Bár a médiában gyakran találkozhatunk ezzel a megnevezéssel, a gyakorlatban tökéletes fegyverrendszerek nem léteznek, hiszen például egy csúcstechnológiának számító elektronikai rendszerrel felszerelt drón gyártási költségei, ezzel együtt pedig a piaci ára is magasabb, mint egy egyszerűbb technológiát alkalmazó versenytársé.

Ki szükséges ugyanakkor emelni a TB2-es, valamint a kategóriájába eső többi drón legnagyobb gyengeségét: ezek a fegyverek elsősorban aszimmetrikus konfliktusokban történő bevetésre lettek kifejlesztve,²¹ ahol a drónt bevető harcoló fél birtokolja a légi fölényt, az ellenség pedig csak

¹⁹ Oryx – Attack on Europe: Documenting Ukrainian equipment losses during the Russian invasion of Ukraine

<https://www.oryxspioenkop.com/2022/02/attack-on-europe-documenting-ukrainian.html>

²⁰ Are the once-vaunted Bayraktar drones losing their shine in Ukraine? - Defense News (2023)

<https://www.defensenews.com/global/europe/2023/10/31/are-the-once-vaunted-bayraktar-drones-losing-their-shine-in-ukraine/>

²¹ Dominika Kunertova - The war in Ukraine shows the game-changing effect of drones depends on the game (2023), Bulletin of the Atomic Scientists, 79. évfolyam, 2. szám, p. 97.. Routledge, London. Egyesült Királyság

korlátozott számú és fejlettségű légvédelmi rendszerrel rendelkezik. A tanulmányban felhozott példákból látszódik, hogy ezekben a helyzetekben a TB2-es is jól teljesített.

Maga a TB2 a közepes méretű harcászati drónok mezőnyéből éppen rendkívül alacsony árával emelkedik ki (lásd: 1. táblázat). A fentebb már említett MQ-9 Reaper drónhoz mérten majd minden tekintetben gyenge teljesítményt nyújt, de a világ számos állama számára ez elfogadható kompromisszum akkor, amikor a védelmi kiadások kis hányadáért cserébe nagyszámú, képességeit már bizonyított fegyvert tudnak beszerezni

Absztrakt: A kutatás háttérét az képezi, hogy alapvetően a XIX. és a XX. század fordulóján világszerte problémát jelentett a szokásszerű bűnözés jelensége. A III. római börtönügyi kongresszus, az antwerpeni nemzetközi patronázkongresszus, a párizsi börtönügyi kongresszus, a két liége-i patronázkongresszus és a washingtoni börtönügyi kongresszus előtt is terítéken szerepelt e problémakör. A III. római börtönügyi kongresszus és a washingtoni nemzetközi börtönügyi kongresszus tekintetében elmondható, hogy a kérdés megoldására a dologház intézményét látták a legalkalmasabbnak.

Magyarország ebben a tekintetben meglehetősen elmaradott volt, mivel a Csemegi-kódex nem rendelkezett a visszaeső és szokásszerű bűnelkövetőkről. Csupán az 1879. évi XL. törvénycikk, vagyis a Kbt. rögzített erre nézve szabályozást. Ennek megfelelően a tanulmány bemutatja a Csemegi-kódexet érintő módosításokat a visszaesőkre tekintettel, továbbá igyekszik képet adni arról, hogy ezek a módosítások mennyire voltak hatékonyak a gyakorlatban, célkitűzés tehát a bevezetett új szabályozás gyakorlati oldalának elemzése.

Kulcsszavak: Csemegi-kódex, visszaesés, büntetőnovellák, dologház

A büntetőjog fejlődési irányait meghatározó korabeli viszonyok

A Csemegi-kódex habár nem egyszerű fordítása valamely külföldi büntetőjogi munkának, de nem is teljes egészében önálló alkotás. *Bernolák Nándor* szerint a kódex gyakorlatilag egy revideált átdolgozása a korabeli külföldi büntetőjogi jogalkotás legjobb termékeinek. Ezt leszámítva Csemegi-kódex előre lépésnek tekinthető a hazai jogtörténetében.

Az 1878. évi V. törvénycikk visszatükrözi egyfelől *Csemegi Károly* tudományos egyéniségét, másrészt pedig a korszakban uralkodó büntetőjogi felfogást, amely a munka elkészítésekor Európában irányadó volt.¹ A Csemegi-kódex tekintetében ezt az irányvonalat a kódex 76. szakasza is alátámasztja, amelyből kitűnik az indeterminista megközelítés, miszerint a bűnelkövetés tekintetében a szabad akaratnak van meghatározó szerepe.²

A kódex vonatkozó szakasza a következőképpen hangzik: „*Nem számítható be a cselekmény annak, a ki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmeállapota meg volt zavarva, és e miatt akaratának szabad elhatározási képességével nem birt.*”³

Felvallannak természetesen más tényezők is, mint mellékkörülmények a bűncselekmény elkövetésénél, habár ezeket az elkövető elháríthatta volna és el is kellett volna hárítania ezen álláspont szerint. A büntetőjogi felelősség ebben a kontextusban teljes mértékben az egyéni felelősségen alapuló beszámíthatóság tételén támaszkodik. Fontos elem ebben az elgondolásban, hogy az elkövetett bűncselekményt meg kell torolni, méghozzá nyilvánosan, a büntetési

¹ BERNOLÁK Nándor: A büntető törvények és a büntető novella. Grill Károly Könyvkiadó vállalata. Budapest, 1908. 16-17. o.

² Uo. 19-20. o.

³ 1878. évi V. törvénycikk 76. szakasz.

rendszerben pedig a rövid időintervallumot felölelő szabadságvesztés és a pénzbüntetés jelenik meg, mint fő büntetési nem.⁴

A szerkesztő tudományos egyénisége abban mutatkozik meg, hogy *Csemegi* jóval inkább nagy dogmatikus volt, mintsem nagy törvényhozó. Ez azon példán keresztül is megfigyelhető, hogy más aspektusokra jóval nagyobb hangsúlyt fektetett, mint a fiatakorúak büntetési rendszerének szabályozására, amelyet ez idő tájt már Észak-Amerikában, az Egyesült Államokban jelentősen megreformáltak. Nem ismerte a korlátozott beszámíthatóság fogalmát, nem veszik figyelembe a szokásszerű bűnelkövetést sem, továbbá nem szentelnek elég figyelmet a visszaesőknek sem.⁵

Mindezek alapján megállapítható, hogy a jogszabály a klasszikus büntetőjogi iskola alapjain nyugodott, sőt ezen irányzat egyik utolsó terméke volt, később újabb büntetőjogi iskolák jelentek meg, köszönhetően a büntetőjogi gondolkodás terén bekövetkező változásoknak.⁶

A büntetőjog új irányai közül időrendileg az első a „környezet iskolája” vagy másképpen a környezeti iskola volt. Ezen irányzat tanainak értelmében a bűnelkövetés társadalmi jelenség, mivel az elkövetésre a társadalmi környezet gyakorol leginkább hatást. Ezen iskola tekintetében kiemelkedőnek tekinthető *Quetelet* munkássága.⁷

A második irányzat kiemelkedő alakja *Lombroso* volt, olasz származású orvostanár. Az ő tanai egy változatát képezték a materialista világfelfogás tanainak és amelynek kimunkálása során felhasználta számos új tudomány eredményeit, köztük például *Darwin*, *Comte* vagy éppen *Spencer* tételeit. *Lombroso* a büntetési magatartást biológiai és fiziológiai okokra vezette vissza, valamint saját, büntetéseken elvégzett megfigyelésekre alapozta. Ez volt az úgynevezett embertani iskola. Fontos megemlíteni továbbá a bűnügyi lélektan és a törvényszéki elmekórtan irányzatát, amelyeknek jelentős szerepe volt a bűnelkövetésre vezető lélektani és elmekórtani tünetek felderítésében.

Nem kevésbé elhanyagolható a francia iskola sem, amelynek tagjai *Quetelet* alaptételeit vitték tovább. Ezen tanok képviselői szerint a bűnelkövetéssel összefüggésben álló körülmények és tényezők nem csupán a bűnelkövető egyéniségében keresendők, hanem figyelembe kell venni olyan szempontokat is, mint az egyéni, társadalmi, égvöi és természeti okok. Természetesen ezek közül a legnagyobb jelentőséget az úgynevezett társadalmi tényezőknek tulajdonították. Álláspontjuk szerint a büntetési saját környezetének terméke.

A fentebb felsorakoztatott irányzatokon túl említést kell tenni a büntetőjog közvetítő irányairól. Ennek képviselői elismerik a társadalmi tényezők jelentőségét a büntetessé válásban, de hangsúlyozzák emellett az embertani, élettani és elmekórtani okok szerepét is.⁸

A közvetítő irányzat jellegzetessége abban rejlik, hogy megpróbálja az előbbieken felsorolt irányzatok tételeit egyesíteni, összevonni, tanait ezek között igyekszik kimunkálni. Az irányzatnak számos képviselője akadt, azonban ezen jeles személyek közül is kiemelkednek az *Union internationale de Droit Pénal*, vagyis a *Nemzetközi Büntetőjogi Konferencia* vezéralakjai, úgy, mint *Van Hamel*, *Liszt*, *Tarde* és *Prins*. Kiemelendők még az olasz harmadik iskola tanai és a *Franz von Liszt* névével fémjelzett büntetőpolitikai irány.⁹ Az irányzat helyet hagy a büntetés terén, mind a tettarányosságnak, mind pedig az egyéniesítés elvének. Továbbá ezen irányvonal képviselői szerint a bűnözésben exogén és endogén, tehát belső és külső tényezők együttesen vannak jelen

⁴ BERNOLÁK (1908), 20. o.

⁵ Uo. 16-17. o.

⁶ Uo. 20. o.

⁷ Uo. 21. o.

⁸ Uo. 21-28.o.

⁹ Balog Jenő: Büntetőtörvényeink módosításához. Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, Budapest, 1900. 6-7.o.

és játszanak szerepet. A büntetésnek itt célbüntetésnek kell lennie és az elkövetőket osztályokba kell besorolni, amelyek szerint a kiszabandó büntetés célja eltér az egyes kategóriák vonatkozásában. Lényeges szempont, hogy ezen elvek szerint megkülönböztethetők úgynevezett alkalmi és állapot büntetések. Előbbiek vonatkozásában elegendőek az úgynevezett figyelmeztető büntetések, míg az állapot büntetések két csoportra, vagyis javítható és javíthatatlan büntetésekre oszthatók és eszerint is kezelendők. A javítható elemekkel szemben nevelő jellegű szankciók alkalmazása mutatkozik optimálisnak és törekedni kell társadalomba történő integrálódásukra, míg a javíthatatlan alanyokat el kell különíteni a többségi társadalomtól, izolációjukra kell összpontosítani.¹⁰

Balogh Jenő álláspontja szerint a korszakban három jelentős területen volt szükség a Kódex módosítására. Az első szabályozandó kérdéskör a feltételes végrehajtás szabályozása volt. Balogh Jenő véleménye szerint nem csupán a fiatalkorúak körében, hanem mindazon személyek esetében alkalmazhatónak kellett volna lennie, akiket még korábban nem ítélték jogerősen fegyház, börtön vagy fogházbüntetésre. A feltételes elítéléssel kapcsolatos tapasztalatok ekkortájt különösen előnyösnek mutatkoztak az európai jogéletben.¹¹

Másodsorban szükségesnek mutatkozik a fiatalkorú büntetések megfelelő kezelése, illetve javítóintézetben történő elhelyezése, valamint a fiatalkorúakkal kapcsolatok elégtelen büntető törvénykönyvben található intézkedések módosítása egy novelláris szabályanyag megalkotása révén.¹²

Harmadsorban pedig a tárgyalt korban elharapózott bűnözési hullámon kellett valamilyen módon úrrá lenni, amely tulajdonképpen a visszaesés, a visszaeső bűnözők problémájának megoldását rejtette magában.¹³

Saját álláspontom szerint a Törvénykönyvvel kapcsolatos negyedik problémás kérdés a halálbüntetés létjogosultságának kétsége volt.

A további fejezetekben a visszaesés problémájával kívánok foglalkozni, illetve ennek kapcsán a dologházakkal kapcsolatos jogszabályi háttérrel.

¹⁰ <http://cograf.hu/tudastar/a-buntetojogtudomany-fobb-iranyzatai-europaban> (letöltés ideje: 2024.08.18.)

¹¹ Balogh (1900), 22. o.

¹² Uo. 22. o.

¹³ Uo. 22. o.

A Csemegi-kódex és a visszaesők problémája

A Csemegi-kódex kora büntető törvénykönyvei között méltán megállta a helyét. De mindjárt hozzá kell tenni, hogy korának későszülött gyermeke volt. *Irk Albert* szerint legnagyobb fogyatékosága a fiatalokkorúakra vonatkozó szabályozás elégtelenségén túl a közveszélyes egyének nem megfelelő kezelésében mutatkozott meg.¹⁴

Horváth Tibor a klasszikus iskola kapcsán hangsúlyozza, hogy ezen tanok vonatkozásában fennállt az a tévedés miszerint a büntetések generálpreventív hatása minden bűncselekmény tekintetében egyforma. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a büntetőjog és a büntetés hatása erőteljesen függ a védett jogi normák jellegétől.¹⁵ Erre mutatott rá *Finkey Ferenc* is, amikor azt hangsúlyozta, hogy a büntetés ugyan megtorlás, de tekintettel kell lenni arra, hogy a büntetőjog legfőbb célja a társadalom védelme. A dogmatikus büntetőjogászok megfélemltek arról, hogy a büntetőjog a társadalom védekezése a kriminalitás ellen, vagyis a büntetés csupán egy eszköz a bűnözés elleni harcban és a megelőzés is ugyanolyan jelentőséggel bír.¹⁶

Nagyiványi Fekete Gyula már 1891-ben felhívta a figyelmet a közveszélyes munkakerülők problémájára. Ezeket az elemeket csavargóknak és koldulóknak nevezte. Közös jellemvonásuk, anyabűnük a munkakerülés volt és a társadalom ilyen életvitelt folytató tagjai, valamint a visszaesők növekedése között párhuzamot állított fel.¹⁷ Hangsúlyozta a szabályozás gyenge pontjait is, hiszen a visszaeső csavargók és koldusok legfeljebb egy hónapig terjedő elzárással voltak büntethetőek. A büntetés letöltése után ezek a személyek ugyanúgy folytathatták korábbi életmódjukat, további represszió nem érvényesült velük szemben. Megoldásként a büntetési tételek felemelését és dologházak alapítását javasolta.¹⁸

Fayer László a visszaesők tekintetében fontosnak tartja, hogy az ilyen elkövetőket a szabadságelvonás tartama alatt rendes és rendszeres munkára szoktassák. Véleménye szerint a Kódex progresszív rendszerét a visszaesők tekintetében át kellett volna dolgozni és a munkáltatás szerepét erősíteni.¹⁹

A kor neves büntetőjogászaik állásfoglalásai híven tükrözték a bűnözés alakulásának riasztó változásait a XIX. végén. A visszaesők száma ugrásszerűen megnőtt, arányuk 1882-1893 között megkétszereződött az összes bűnözőhöz mérten. Kiemelkedett a megrögzött büntetettek létszámának rohamos gyarapodása.²⁰

Erre a problémára különféle megoldási lehetőségek vetődtek fel a büntetőjog-tudományban. Néhány jogtudós kézenfekvőnek tartotta az elkövetők osztályozását. *Pekáry Ferenc* javaslatában négy csoportját alakította ki a közveszélyes elemeknek, így különbséget tett beteg egyének, önhibájukon kívül munkanélküliek, kétes foglalkozásúak és önhibájukból munkanélküliek, valamint javíthatatlanok között. Az első két osztályba tartozókat ki akarta vonni a felelősségre

¹⁴ IRK Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R.-T., Pécs, 1928. 43. o.

¹⁵ Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlat. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981. 115. o.

¹⁶ FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1914. 33. o.

¹⁷ NAGYIVÁNYI Fekete Gyula: A dologház és lakói. Franklin – Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1891. 5-7. o.

¹⁸ Uo. 9-17. o.

¹⁹ FAYER László: Büntetési rendszerünk reformja. Adalék a Btk. módosításához. Franklin – Társulat Nyomdája. Budapest, 1889. 48. o.

²⁰ MEZEY Barna: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon. In.: Kovács Kálmán (szerk.): Az állami és a jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék, Budapest, 1983. 89. o.

vonás alól, míg az önhibájukból munkanélkülieket dologházba utaltatta volna. A javíthatatlanok számára a szigorított dologházak felállítását látta a legjobb megoldásnak.²¹

Hasonló tipizálásról olvashatunk *Finkey Ferenc* munkáiban is. Éles különbséget tett munkaképtelen, munkát kereső, munkát kerülő polgárok között. Ez utóbbi csoportba sorolta a hivatásos csavargókat és koldusokat, őket nevezte közveszélyes osztálynak. Az ő megjavításukra a dologházakat tartotta kívánatosnak, míg az első két csoport számára koldusmenhelyek és munkaközvetítő intézetek létrehozását tartotta célszerűnek.²² Nála a dologház nem büntetésként, hanem biztonsági rendszabályként szerepelt. A biztonsági rendszabályokat a büntetési rendszert kiegészítő biztonsági intézkedéseknek tekintette.²³

Nagyiványi Fekete Gyula ezzel szemben a dologházat nem olyan intézménynek tekintette, amely ártalmatlanná tételt szolgáltat, hanem jellemformáló, használható munkaerőt kitermelő, a szó szoros értelmében vett javító-intézetnek.²⁴

Vámbery Rusztem a büntettek szaporodása és a gazdasági tényezők közötti okozati kapcsolatra mutatott rá. Álláspontja szerint a probléma gyökerét a gazdasági tényezők szerkezete, valamint a tőke és a munka viszonyainak helytelen megoszlása adta.²⁵ *Gönczöl Katalin* hangsúlyozza, hogy *Vámbery* szerint a gazdasági tényezők csupán közvetetten befolyásolják a bűnözés alakulását és ebben nagyobb szerepet tulajdonít a gazdasági egyensúly változásainak, mint az egyenlőtlen vagyoneelosztásnak. Felhívja a figyelmet a túltermelésre, mint a munkanélküliség egyik forrására is.²⁶

Balogh Jenő a preventív intézkedések fontossága mellett foglalt állást. A megelőző tevékenységek körébe sorolta a vallás-erkölcsi nevelést, a közjótékonyossági és szegény-ügyet, az ifjúság állami gondozását és az alkoholizmus visszaszorítását. A veszélyes társadalmi osztály tekintetében külföldi mintára a dologházak büntetési rendszerbe emelését javasolta.²⁷

A különböző álláspontok ellenére összegezhető, hogy az 1878. évi V. törvénycikk a közveszélyes büntettesekkel szemben tökéletlennek mutatkozott. A Kódex szabályozása a korabeli európai törvényekhez képest kevésbé volt kidolgozott e tekintetben. A visszaesőkkel szemben csak néhány vagyon elleni bűncselekmény esetében állapított meg minősítő, a büntetést fokozó körülményt.²⁸ A dologházak felállítását *Balogh Jenő* már 1888-ban sürgette, de csupán 1907-ben, a dánosi rablógyilkosság idején vette azt komolyan fontolóra az igazságügyi kormányzat. Még ebben az évben *Finkey Ferenc* készített javaslatot, majd pedig 1910-ben *Samassa János*. Végül *Balogh Jenő* készített javaslatot, majd végleges tervezetet.²⁹ A jogszabály elkészítésénél fontos szerepet játszottak *Angyal Pál*, *Finkey Ferenc* és *Bernolák Nándor* munkái. Ez főként a közveszélyesek tipizálásánál mutatkozott meg, miképpen három osztályt alakítottak ki a felelősségre vonásra tekintettel. Megkülönböztettek elmebetegeket és értelmi fogyatékosokat, továbbá csavargókat, valamint súlyos, üzletszerű elkövetőket. Az első osztály esetében kényszergyógykezelés, a második vonatkozásában mezőgazdasági munkatelepeken történő

²¹ SZÉPVÖLGYI Enikő: Dologház, avagy a közveszélyes munkakerülőkkel szembeni védekezés büntetőjogi eszköze. *Sic Itur ad Astra*, 2018/67. 152. o.

²² FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1914. 445-446. o.

²³ FINKEY Ferenc: Büntetéstani problémák. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Bt. Budapest, 1933. 198. o.

²⁴ NAGYIVÁNYI (1891), 17. o.

²⁵ GÖNCZÖL Katalin: Szegénység és bűnözés. *Szociálpolitikai értesítő*, 1987/5. 263-264. o.

²⁶ Uo. 264. o.

²⁷ BALOGH Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához. Franklin – Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1888. 103-106. o.

²⁸ BERNOLÁK Nándor – Friedmann Ernő: A társadalom védelme a közveszélyes büntettesek ellen. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája. Budapest, 1908. 5-6. o.

²⁹ FINKEY (1914), 448. o.

munkáltatás, a harmadik osztály tekintetében pedig dologházba utalás lett követendő. Az új jogszabály a társadalom védelmének talajára helyezkedett és a dologház a biztonsági rendszabály szerepét töltötte be.³⁰ A végleges tervezetet a főrendiház 1913 júliusában szentesítette és 1913. évi XXI. törvénycikként lépett hatályba.³¹

A dologház és a büntetőnovellák

A dologház fogalma korról korra módosult, így a későbbi dologház nem is hasonlítható össze a XIII-XIV. század, illetve a XVI-XVII. század dolgoztató rendszereivel. A munkáltatás előképe a XVI-XVII. századi fenyítőházakban jelenik meg elsőként. A fenyítőházak komplex intézmények voltak, nem mindegyikük szolgált pusztán büntetés-végrehajtási célokat, némelyikük szociális gondoskodás vagy szegényrendészet terén funkcionált.³² Hazánkban az első fenyítőház 1772-ben létesült Szempcen, Mária Terézia uralkodásának idején. Ez sajátos keveréke volt a börtönnek és a dologháznak, valamint a javítóintézetnek, mivel fiatalkorúakat is utaltak ide.³³

A reformkori terminológiában a dologház, a dolgoztató ház, a fenyítőház, a javítóház és a dolgozó ház szinonimaként bukkantak fel. *Remellay Gusztáv* viszont már különbséget tett segítő és kényszerítő dologházak között. Előbbiek a nehéz helyzetű iparosok munkáltatását segítették elő, míg utóbbiakban csavargókat, koldulókat helyeztek el.³⁴ A harmadik típus a rabdolgoztató ház volt, ahol büntetés-végrehajtási keretek között biztosították a rabok munkáltatását.³⁵

Az 1843. évi kodifikációs kísérlet tekintetében a rabok munkakényszere valósult volna meg, a munka a börtönben kötelezettség lett volna. A javaslat tárgyalása során szóba került az ügyenevezett hortobágyi dolgozó puszták felállítása, de az országos választmány ezt elutasította és nagyvárosi dologházak felállítását ösztönözte.³⁶

A dologházzal szembeni magyar szabályozás bemutatása során fontos kiemelni, hogy a III. római börtönügyi kongresszus, az antwerpeni nemzetközi patronázs kongresszus, a párizsi börtönügyi kongresszus, a két liége-i patronázs kongresszus, a washingtoni nemzetközi börtönügyi kongresszus mind kiemelkedő szerepet játszottak e területen az újítások egyengetésében.

A III. római börtönügyi kongresszus és a washingtoni nemzetközi börtönügyi kongresszus tekintetében hangsúlyozandó, hogy ezek kiemelten foglalkoztak a dologház intézményével, e konstrukció mellett tették le voksukat. A visszaesőkkel, szokásszerű bűnözőkkel szembeni fellépés kérdése nem csak Magyarországon számított ebben az időben kritikus pontnak a jogpolitikában, hanem ez európai szintű probléma is volt egyben.³⁷

A magyar joganyag ezen a téren meglehetősen elmaradott volt a korban. A Csemegi-kódex nem rendelkezett a csavargó, munkakerülő, kolduló személyekről. Csupán az 1979. évi 40. törvénycikk,

³⁰ MEZEY (1983), 99. o.

³¹ FINKEY (1914), 448. o.

³² MEZEY Barna: A fenyítőházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 13-14. o.

³³ PALLÓ József: Omnia Mutantur...(A magyar börtönügy rövid kodifikációs historikuma) In: Börtönügyi szemle - 33. évf. 1. sz. 2014. 23.o.

³⁴ MEZEY (2012), 392-394. o.

³⁵ Uo. 398. o.

³⁶ Uo. 436. o.

³⁷ SZÉPVÖLGYI Enikő: Közveszélyes munkakerülők a XX. századi Magyarországon és a dologház intézménye. Diskurzus 2016/1. sz. 37.o.

vagyis a Kbt. tartalmazott ezen elkövetői körre vonatkozó rendelkezéseket, azonban hatékony védelemről nem igazán lehetett szó, ugyanis a rövid tartamú elzárás nem valósította meg az úgynevezett javító-nevelő célzatot. Továbbá a szabályozás csak a koldulókra és csavargókra terjedt ki, a munkakerülőkre és más nem törvényszerű életvitelt folytatókra nézve nem tartalmazott szabályozást.³⁸

A szokásszerű bűnözés, valamint a csavargók és munkakerülők elleni fellépés eszközéül szolgáló szabályozás gerincét az 1913. évi XXI. törvénycikk adta. A jogszabály szakaszai a törvény előkészítőinek kettős szándékáról tanúskodnak. A jogszabály első passzusai főként a csavargókkal, koldulókkal, munkakerülőkkal szemben tartalmaznak rendelkezéseket. Ezek a paragrafusok gyakorlatilag a Kbt. csavargókra és koldulókra vonatkozó szabályanyagát voltak hivatottak felfrissíteni. Másodsorban az 1913. évi XXI. törvénycikk a visszaeső bűnözőkre nézve is tartalmazott rendelkezéseket.³⁹

A jogszabály a pozitivista iskola nyomdokaiban járva rendszabályt vezetett be a közveszélyes egyénnel szemben. Közveszélyesnek azokat a személyeket tekintették, akik normális körülmények között is a legparányibb behatás folyamánként jogsértést követnek el.⁴⁰

Az első szakasz rendezte a büntethetőség feltételeit a következőképpen:

„Az a keresetre utalt munkaképes egyén, aki munkakerülésből csavarog vagy egyébként munkakerülő életmódot folytat, kihágás miatt nyolcz naptól két hónapig terjedhető elzárással büntetendő.”⁴¹

Ha visszaesők vétséget követtek el, akkor rájuk nézve büntetést szabott ki a törvény. Ez nyolc naptól három hónapig terjedő fogház lehetett. A törvénycikk javaslata tartalmazott egy olyan kitétele, amely szerint a közveszélyes egyének is büntetendőek lettek volna három hónapig terjedő fogházzal, ennek a végleges jogszabályba történő beszövegezésére azonban nem került sor, mivel ez az igazságügyi bizottság jelentése nyomán túlzottan megfoghatatlannak számított. A törvény a dologházi büntetést kiterjesztette azokra, akik nyilvános helyen folytatott szerencsejátékból éltek, mások hiszekenységét használták ki üzletszerűen vagy éppen élősd cselekményt megvalósítva kéjnővel tartatták ki magukat.⁴²

Dologházba kerültek azok is, akik e vétségek tekintetében két éven belül visszaesők voltak. Szintúgy dologházba kerültek azok a személyek, akiket a bíróság élet, testi épség, szemérem vagy vagyon ellen elkövetett büntett vagy vétség miatt fegyházra ítelt, ha a bíróság megállapította, hogy az adott büntett vagy vétség a tettes munkakerülő életvitelével hozható összefüggésbe. Ha erre került sor, akkor a fegyházbüntetés, börtönbüntetés vagy fogházbüntetés letöltése után kerülhetett sor a dologházban a kiszabott időtartam letöltésére.⁴³

Garanciális szabály, hogy dologházba a bíróság kizárólag ítélettel utalhatott, súlyosabb esetben pedig ezt kizárólag a járásbíróság tehette meg. Visszaesők esetében viszont ítélettel fogházbüntetés elrendelése nélkül azonnal dologházba utalták a tettest. A dologház akár adott esetben mellőzhető volt, erre akkor kerülhetett sor, ha ez a tettes egyéni jellemzői, illetőleg az eset egyedi körülményei alapján indokoltnak mutatkozott. A Csemegi-kódex rendelkezései nem voltak alkalmazhatóak, így enyhítésre nem volt lehetőség.⁴⁴

³⁸ Uo. 39.o.

³⁹ MEZEY Barna: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon. Jogtörténeti Értekezések 1983/13. sz. 100-101.o.

⁴⁰ SZÉPVÖLGYI (2018), 157. o.

⁴¹ 1913. évi XXI. törvénycikk. 1. szakasz.

⁴² Szépvölgyi (2018), 157-158. o.

⁴³ GLÁSER István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 126. o.

⁴⁴ SZÉPVÖLGYI (2016), 41-42.o.

A dologház időtartama anyagi jogi értelemben relatíve határozatlan volt, annak alsó, valamint felső határát egy és öt évben határozta meg a törvény. Ebbe az időtartamba a dologházban végrehajtott fogházbüntetés nem számított bele. Az ítélet végső tartama általában időközben, a végrehajtás során dőlt el, vagyis konkrétan az ítéletben nem határozták azt meg. Garanciális szabályként jelent meg, hogy a dologházak mellett felügyelő hatóság működött.⁴⁵

Fontos továbbá hangsúlyozni, hogy az 1913. évi XXI. törvénycikk 14. szakasza rögzíti a feltételes szabadon bocsátást, amely átmeneti funkciót tölt be a dologház és a szabad életbe történő visszatérés között. E törvényhely a feltételes szabadon bocsátást a felügyelőhatóságok számára teszi lehetővé. E jogintézmény alkalmazásának alapvető kritériuma, hogy a dologházba utalt szorgalmat tanúsítson és jó magaviseletet mutasson, továbbá a szabad életbe történő visszatérését követően rendes és rendszeres munkavégzése várható legyen, valamint munkavégzésének lehetősége is garantált legyen.⁴⁶

A dologházakkal kapcsolatos jogszabályi háttér tekintetében a második jogszabály, amely a dolgozat tárgyát képezi az 1928. évi X. törvénycikk, vagyis a második novella.

Elsőként azt fontos kiemelni ebben a körben, hogy az 1900-as évektől rendszeresen publikált igazságügyi kimutatások alapján képet kaphatunk a bűnözés változásairól a XIX. század utolsó évtizedeiben.⁴⁷

Ezek az ilyen módon ismertetett adatok azt mutatják, hogy a bűnismétlés száma növekvő tendenciát mutatott, valamint nem csupán a többszöri, hanem az első alkalommal visszaesők vonatkozásában is ez a tendencia figyelhető meg, mind a férfi, mind pedig a nő nemű bűnözők esetében. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető, hogy az összes bűnöző száma is nőtt a visszaesés gyarapodása mellett.⁴⁸ A statisztikai kimutatások alapjául ekkor még a bűnismétlés szolgált, hiszen a visszaesés definíciójának pontos meghatározása az elkövetkezendő évtizedek munkája végett történhetett meg.⁴⁹

Vámbéry Rusztem álláspontja értelmében a szokásszerű kriminalitás és a szokásszerű bűnelkövetők a társadalomellenes hatások szolgálatában állnak. A bűnözési motívumok az alkalmi büntetésekkal szemben az ilyen személyek esetében belső eredetűek. Az ilyen elkövetők esetében nincs semmilyen belső visszatartó erő a bennük rejlő bűnözői hajlam visszaszorítására, náluk a megszokás, a szokásszerűség pótolja a cselekmény megvalósításához szükséges akaratelhatározást. Továbbá az elkövetett bűncselekmény nem eszköz egy megadott célkitűzés megvalósításához, hanem sokkal inkább egyfajta öncél formájában ölt testet. A szokásszerű bűnöző, akit már korábban jogerősen szabadságvesztésre ítélték és eltöltött már egy bizonyos időtartamot fegyházban, gyakorlatilag nem is feltétlenül kíván más életformát folytatni. Sajátos altípusa ennek az elkövetői csoportnak az üzletszerű vagy iparszerű büntetett, aki mintegy létfenntartás céljából folytat büntetendő cselekményeket.⁵⁰

A korabeli magyar jogban az 1913. évi XXI. törvénycikk ugyan szabályozta a visszaesők kérdését, azonban ez a szabályanyag csupán a visszaesők egy adott körét, a munkakerülő, csavargó elemeket érintette. Az 1928. évi X. törvénycikk volt az, amely bevezette a büntető anyagi jogi szabályozás rendszerébe az úgynevezett megrögzött büntetettek fogalmát.⁵¹

⁴⁵ SZÉPVÖLGYI (2018), 158. o.

⁴⁶ DEMJÉN János – BERNOLÁK Nándor: Az 1913. évben alkotott büntetőtörvények. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1914. 132-133. o.

⁴⁷ MEZEY (1983), 89.o.

⁴⁸ Uo. 90.o.

⁴⁹ Uo. 90.o.

⁵⁰ VÁMBÉRY Rusztem: A visszaesés a büntetőjogban. Vélemény és törvénytervezet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1907. 4.o.

⁵¹ SZÉPVÖLGYI Enikő: A szigorított őrizet a magyar jogtörténetben. Diskurzus 2017/2. sz. 35.o.

A megrögzött büntettes fogalmát az 1928. évi X. törvénycikk 36. szakasza a következőképpen határozta meg:

„A bíróság ítélettel határozott tartalmú szabadságvesztésbüntetés kiszabása nélkül szigorított dologházba utalja azt a büntettest, aki az élet, a személye vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetést követett el és a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának nincs helye, ha megállapítja róla, hogy az utolsó és az azt közvetlenül megelőző büntetést öt éven belül követte el és hogy bűncselekményeket üzletszerűen követ el vagy bűncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat (megrögzött büntettes).”⁵²

Az 1913-as szabályozással szembe helyezkedve, amely még szabott garanciális kereteket, a II. Bn. a minimális hároméves időtartam felett nem adott meg időkorlátot, így tényleges értelemben vett határozatlan tartamú, akár életfogytig is terjedő szabadságvesztés büntetést tett lehetővé.⁵³

A Novella 39. szakasza erről ekképpen rendelkezett:

„A szigorított dologházi őrizet legrövidebb tartamát a bíróság az ítéletben határozza meg; a legrövidebb tartam azonban három évnél kevesebb nem lehet.”⁵⁴

A szigorított dologházi őrizet határozatlan jellege folytán hangsúlyozandó, hogy igencsak hasonlatos ilyen szempontból az életfogytig tartó szabadságvesztéshez, sőt Szöllőssy Oszkár gyakorlatilag határozatlan tartamú fegyházbüntetésnek tekintette a szigorított dologházba utalást.⁵⁵ Ennek kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a gyakorlatban ezeket a büntetéseket a fegyházakban hajtották végre.⁵⁶

Garanciális szabályként funkcionált azon rendelkezés, miszerint az elítélt a szigorított dologházi őrizet legrövidebb tartamának letelte után feltételes szabadságra bocsátás reményében az igazságügyi miniszterhez folyamodhatott. Ezt évente megismételhetette, amennyiben kérelmét elutasították. A kérelem kapcsán a fegyház felügyelőhatóság meghallgatta az elítéltet és a kérelmet véleményezhette is.⁵⁷

A dologház fogalma az itt leírtak alapján ekkor sem adható meg egységesen. A dologház olyan relatív határozatlan tartamú szabadságelvonással járó büntetés volt, amelyre közveszélyes egyéneket ítélték és a rabok munkáltatása kötelező volt. A szigorított dologház viszont olyan ténylegesen határozatlan szabadságvesztés büntetés volt, ahova megrögzött büntetéseket utaltak és amelynek esetében a rabok munkáltatása szintén kényszerű volt.

A visszaesés kérdése a gyakorlatban

Elsőként ebben a tekintetben a büntetés feltételes felfüggesztésének intézményét szükséges elemezni. Dr. Hacker Ervin álláspontja szerint ugyanis figyelembe kell venni bizonyos tényezőket a feltétel elítélés vonatkozásában. Ennek lényege, hogy bizonyos személyiségjegyek a korabeli európai kutatások által nyújtott statisztikai adatok tanúbizonysága szerint növelték a visszaesés valószínűségét a szabadságvesztés feltételes felfüggesztése esetében. Bár ezen a téren hazai kutatások ekkor még nem álltak rendelkezésre, Hacker álláspontja szerint magyar viszonylatban is hasznos megfigyelések ezek, amelyek átültetése az itteni bírói mérlegelés körébe

⁵² 1928. évi X. törvénycikk 36. szakasz.

⁵³ MEZEY Barna: A hosszú tartamú szabadság-büntetés a jogtörtételemben. Börtönügyi Szemle 2005/2. sz. 6.o.

⁵⁴ 1928. évi X. törvénycikk 39. szakasz.

⁵⁵ LÁSZLÓ Zsuzsanna: Örökké tartó rabság : az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai. Börtönügyi Szemle 2008/3. sz. 59.o.

⁵⁶ <http://cograf.hu/tudastar/a-csemegei-kodex-harom-buntetonovellaja> (letöltés ideje: 2024.08.22.)

⁵⁷ BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József: Magyar Állam- és Jogi Történet. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014. 555.o.

kívánatos lehetett volna.⁵⁸ Álláspontja szerint a feltételes elítélést így csupán a megfelelő személyek esetében lehetett volna alkalmazni vagy éppen a próbaidő várható sikerességét is előre lehetett volna ilyen módon kalkulálni.⁵⁹ Németországi kimutatások szerint az első ízben bűnelkövetők tizenöt, az egyszeri visszaesők harminchat, a kettő és négy alkalommal bűnelkövetők ötvenkét, az öt és tízszer visszaesők hatvankét, a több mint tízszer, de kevesebb, mint hússzor bűnismétlők nyolcvanegy százaléka, a több, mint hússzoros bűnelkövetőknek pedig száz százaléka vált a próbaidő alatt visszaesővé.⁶⁰

Befolyásoló tényező volt az alkoholfogyasztás is, mivel a szeszes italokkal nem élő egyének harminchárom százaléka, míg az alkoholproblémákkal küzdők hetvenhárom százaléka vált visszaesővé.⁶¹

Ezen túl figyelemre méltó az életkor is, mivel annak előrehaladtával jelentősen csökkent a bűnismétlés valószínűsége, a legnagyobb arányban visszaesőkkel a próbaidő tartama alatt a tizennyolc év alattiak körében találkozhatunk, ötvenéves kor felett pedig pusztán huszonegy százalék volt a visszaesők aránya.⁶²

Az újbóli bűnözővé válás esélye kisebb volt, ha az egyén jobb neveltetésben részesült, jobban iskolázott volt és munkáltatás terén nagyobb szorgalmat mutatott.⁶³

A visszaesők száma a XX. század első felében továbbra is viszonylag erőteljes növekedést mutatott, ideértve mind a csavargó, munkakerülő elemeket és a megrögzött büntetéseket. Ezeket a korabeli statisztika is alátámasztja.⁶⁴

A dologház és a szigorított dologház megjelenése ellenére a visszaesők száma 1925 és 1936 között százharminckilenc, a több mint háromszori bűnismétlők aránya pedig négyszáznegyvenhárom százalékos emelkedést mutat. Ez a növekedés nem ugrásszerű, hanem fokozatos volt, a megrögzött bűnelkövetők jelenléte és létszámuk gyarapodása átfogó társadalmi problémává nőtte ki magát.⁶⁵ A különös visszaesők száma, vagyis azoké, akik azonos vagy hasonló cselekményeket követnek el, mondhatni életvitelszerűen bűnöznek, mert így tartják fenn magukat, szintén megugrott.⁶⁶

Álláspontom szerint a bűnözés ilyen mértékű növekedése az első világháború által okozott változásokkal magyarázható. Háborús időket követően a társadalomban jelentős eltérések állnak be. A korabeli viszonyokra igaz, hogy a lakosság jelentős része nehéz körülmények között élt és a katonai szolgálat alatt valamivel jobb soruk is lehetett, mint a hétköznapiakban. Érdemes például a rendszeres ételmezésre vagy a megfelelő ruházat biztosítására gondolni, amely egy hadsereg kötelekében alapkövetelmény. A bűnözést növeli még, hogy a háború végével leépítik a hadi üzemeket, valamint a hazatérők vetélytársaként jelenhetnek meg a munkaerőpiacon az otthon maradtak tekintetében. A társadalom struktúrájában is bekövetkezhetnek változások, például nő a különbség a gazdagok és szegények vagyoni helyzete között, ami szintén negatívumokkal jár.

⁵⁸ HACKER Ervin: A visszaesés eshetőségének mérlegelése a feltételes elítélésnél és a feltételes szabadon bocsátásánál. Miskolci Jogászélet 1937/2. sz. 64-65.o.

⁵⁹ HACKER (1937), 65. o.

⁶⁰ Uo. 65. o.

⁶¹ Uo. 65. o.

⁶² Uo. 65. o.

⁶³ Uo. 65. o.

⁶⁴ HACKER Ervin: A visszaeső büntetések kriminalitása és szigorított dologházba utalásuk. Miskolci Jogászélet 1938/1-2. sz. 5.o.

⁶⁵ Uo. 5.o.

⁶⁶ Uo. 7. o.

A kereslet-kínálat egyensúlya is felborul, valamint sokan kényszerülnek költözni vagy kerülnek új környezetbe, amely életviszonyaik megváltozása folytán a bűn útjára vezérelheti őket.⁶⁷

A visszaesés emelkedése ellenére a szigorított dologházba utalt elkövetők száma nem nőtt, nem követték tehát a büntetékiszabási trendek a bűnözési hullámot. A többszöri bűnelkövetők aránya sokszorosára nőtt, a szigorított dologház alkalmazása viszont csupán húsz százalékos növekedést mutat.⁶⁸ A háromnál többször büntetett visszaesők esetében a szigorított dologházba utaltak aránya például 1929-ben alig több, mint tíz százalék. *Hacker Ervin* álláspontja szerint úgy tűnt, mintha a bíróságok nem élnének a szigorított dologház kiszabásának lehetőségével elég sűrűn, így a probléma gyökere a büntetőbíróságok gyakorlatában rejlett.⁶⁹

Hacker Ervin továbbá felvetette, hogy a bűnelkövetőket monitorozó nyilvántartások is fejlesztésre szorultak, nemzetközi szinten is hatékonyabbá kellett volna ezeket tenni. Véleménye szerint a visszaesők megjavítása utópikus gondolat, az ilyen egyénekkal szemben a legcélszerűbb, ha számuk gyarapodását megpróbálja a kriminálpolitika megakadályozni, illetőleg őket a társadalom kötelékéből a lehető leghosszabb időre kivonni, vagyis ártalmatlanná tenni.⁷⁰

Potenciális megoldásként veti még fel a szigetekeken történő elhelyezést. A korban egyes államok büntetőpolitikájában a deportáció helyébe ez az intézmény lépett és a külföldi minták igazolták hatékonyságát. *Hacker* a külföldi államok szigeteire történő elszállítást vagy a belföldön, folyamok nagyobb szigetein történő elhelyezést is optimálisnak tartotta. Álláspontja szerint ez a megoldás nem különösebben költséges, csupán az elítéltek szállítását kell finanszírozni, viszont a társadalomra veszélyes bűnelkövetők izolációja remekül biztosítható lett volna. Úgy gondolta tehát, hogy hazai büntetőpolitikában is megfontolás tárgyává kellett volna tenni a kérdést.⁷¹

⁶⁷ Hacker Ervin: A háború hatása a kriminalitásra. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925. 23-28.o.

⁶⁸ HACKER (1938), 11-12.o.

⁶⁹ HACKER (1938), 11-14.o.

⁷⁰ HACKER Ervin: A visszaesők kriminalitása hazánkban. Miskolci Jogászélet 1936/1-2. sz. 16.o.

⁷¹ Uo. 16.o.

Irodalomjegyzék

Szakirodalom:

- [1] Balog Jenő: Büntetőtörvényeink módosításához. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1900.
- [2] BALOGH Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához. Franklin – Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1888.
- [3] BARNA Attila – HORVÁTH Attila – MÁTHÉ Gábor – TÓTH Zoltán József: Magyar Állam- és Jogtörténet. Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar, Budapest, 2014.
- [4] BERNOLÁK Nándor – Friedmann Ernő: A társadalom védelme a közveszélyes büntetéseken ellen. Hornyánszky Viktor Cs. és Kir. Udv. Könyvnyomdája. Budapest, 1908.
- [5] BERNOLÁK Nándor: A büntető törvények és a büntető novella. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1908.
- [6] DEMJÉN János – BERNOLÁK Nándor: Az 1913. évben alkotott büntetőtörvények. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1914.
- [7] FAYER László: Büntetési rendszerünk reformja. Adalék a Btk. módosításához. Franklin – Társulat Nyomdája. Budapest, 1889.
- [8] FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1914.
- [9] FINKEY Ferenc: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1914.
- [10] FINKEY Ferenc: Büntetéstani problémák. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Bt. Budapest, 1933.
- [11] GLÁSER István: A szabadságvesztés büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- [12] GÖNCZÖL Katalin: Szegénység és bűnözés. Szociálpolitikai értesítő, 1987/5.
- [13] Hacker Ervin: A háború hatása a kriminalitásra. Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Részvénytársaság, Pécs, 1925.
- [14] HACKER Ervin: A visszaesés eshetőségének mérlegelése a feltételes elítélésnél és a feltételes szabadon bocsátásánál. Miskolci Jogászélet 1937/2. sz.
- [15] HACKER Ervin: A visszaeső büntetettek kriminalitása és szigorított dologházba utalásuk. Miskolci Jogászélet 1938/1-2. sz.
- [16] HACKER Ervin: A visszaesők kriminalitása hazánkban. Miskolci Jogászélet 1936/1-2. sz.
- [17] Horváth Tibor: A büntetési elméletek fejlődésének vázlata. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1981.
- [18] IRK Albert: A magyar anyagi büntetőjog. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda R-T., Pécs, 1928.
- [19] LÁSZLÓ Zsuzsanna: Örökké tartó rabság: az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés hazai szabályozásának egyes momentumai. Börtönügyi Szemle 2008/3. sz.
- [20] MEZEY Barna: A fenytóházak forradalma. A modern büntetés-végrehajtás alapvetése Európában. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- [21] MEZEY Barna: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon. In.: Kovács Kálmán (szerk.): Az állami és a jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon. Eötvös Lóránd

Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Állam - és Jогtörténeti Tanszék, Budapest, 1983.

- [22] MEZEY Barna: A határozatlan tartamú szabadságvesztés intézményének bevezetése Magyarországon. Jогtörténeti Értekezések 1983/13. sz.
- [23] MEZEY Barna: A hosszú tartamú szabadság-büntetés a joghistóriában. Börtönügyi Szemle 2005/2. sz.
- [24] NAGYIVÁNYI Fekete Gyula: A dologház és lakói. Franklin – Társulat Könyvnyomdája. Budapest, 1891.
- [25] PALLÓ József: Omnia Mutantur...(A magyar börtönügy rövid kodifikációs historikumja) In: Börtönügyi szemle - 33. évf. 1. sz. 2014.
- [26] SZÉPVÖLGYI Enikő: A szigorított őrizet a magyar jогtörténetben. Diskurzus 2017/2. sz.
- [27] SZÉPVÖLGYI Enikő: Dologház, avagy a közveszélyes munkakerülőkkel szembeni védekezés büntetőjogi eszköze. Sic Itur ad Astra, 2018/67.
- [28] SZÉPVÖLGYI Enikő: Közveszélyes munkakerülők a XX. századi Magyarországon és a dologház intézménye. Diskurzus 2016/1. sz.
- [29] VÁMBÉRY Rusztem: A visszaesés a büntetőjogban. Vélemény és törvénytervezet. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1907.

Jogszabályok:

- [1] 1913. évi XXI. törvénycikk. 1. szakasz.
- [2] 1878. évi V. törvénycikk 76. szakasz.
- [3] 1928. évi X. törvénycikk 36. szakasz.
- [4] 1928. évi X. törvénycikk 39. szakasz.

Webes hivatkozások:

- [1] <http://cograf.hu/tudastar/a-buntetojogtudomany-fobb-iranyzatai-europaban> (letöltés ideje: 2024.08.18.)
- [2] <http://cograf.hu/tudastar/a-csemegi-kodex-harom-buntetonovellaja> (letöltés ideje: 2024.08.22.)

1. Helyzetelemzés

1.1. Magyarországi szabályozások

Magyarországon az iskolai nevelést a 2011.évi CXC törvény a nemzeti köznevelésről szabályozza. Ennek értelmében a szakértői bizottságok döntenek egy tanuló sajátos nevelési igényéről. Ez alapján a tanulók részben vagy egészben együttnevelésben vagy speciális nevelési intézményekben tanulhatnak. A magyar szabályozás korrektnek és az esélyek szempontjából teljeskörűnek tekinthető. A megvalósulás azonban ennél sokkal árnyaltabb, hiszen a sajátos nevelési igény a mozgásszervi fogyatékoság tekintetében, ami jelen elemzés tárgyát képezi részleteiben számos olyan kérdést vet fel, ami a nagy átlagtól való speciális megközelítést igényel.

Nézzünk egy olyan tanulót, aki ép értelmű, mozgásszervi fogyatékos. A mozgásszervi fogyatékoság tekintetében hajlamosak vagyunk azt a sztereotípiát használni, hogy van egy gyerek, aki nem vagy nehezen jár és éppen ezért az akadálymentes (fizikai)tanulási tér kialakításával meg is oldottuk a problémát. A valóság azonban az, hogy az akadálymentesítésnek ez a formája egy szükséges, de nem elégséges feltétele annak, hogy ezek a tanulók is azonos esélyekkel vegyenek részt az oktatásban. Az igazság az, hogy ezekre a személyre szabott keretekre a magyar oktatási rendszer nincs felkészülve.

A gyógypedagógusok hatásköre 1-4(6). évfolyamokra vonatkozik, így alapvetően egy középiskolában értelmi képességének megfelelően részt venni tudó tanuló a közoktatásban eltöltött tanulmányainak teljesen, de legalább 2/3 részében olyan pedagógusok tanítják, akik alapvetően nincsenek felkészülve azokra a valóban speciális igényekre és szemléletre, ami a hatékony tanulásukat támogatná.

A magyar kutatók között keresgetve feltűnt számomra, hogy arányaiban mennyire kevés azon tudósok/kutatók száma, akik valamilyen fogyatékosággal, pontosabban mozgáskorlátozottként tevékenykednek egy-egy tudományterületen. A statisztikai törvények alapján a társadalom ezen rétegében is kellene lennie pl. fizikusnak. Vajon mi lehet az oka annak, hogy nehezen találunk olyan kutatót, aki a közoktatás összes bugyrát fogyatékosként élte meg és így jutott a szakmai karrierje csúcsára? Nem lehet, hogy az ok az, hogy más megközelítést kell alkalmaznunk és egy valóban személyre szabott keretet kell létrehoznunk, hogy a potenciálisan tehetséges diákok kiteljesedhessenek? Az angol terminus „gifted children” néven emlegeti a tehetségígéretek a gyerekek körében, akik a megfelelő bánásmód révén kiteljesedhetnek. Hová lesznek a mi „ajándékaink”?

1.2. Nemzetközi kitekintés

Nemzetközi szinten személyes találkozások vagy a szakirodalom tanulmányozása során a sajátos nevelési igény (special educational needs), nevezetesen a mozgáskorlátozottság nem problémaként, hanem a közoktatás feladataként jelenik meg. A helyzetet azonban nehezíti, hogy a fogalmi meghatározások nem egységesek. Példaként említeném Németországot, ahol a fogyatékos diákok olyan támogatást kapnak, amelynek révén személyes segítő támogatja a

¹ PhD hallgató (ELTE Fizika tanítása doktori iskola), Témavezető: Dr. Nguyen Quang Chinh

tanulásban és társadalomba való aktív részvételt. Erről egy volt kollégám számolt be, aki jelenleg Németországban él és személyi asszisztensként egy diák segítése a munkája.

Olaszországban minden sajátos nevelési igényű diák együttnevelése valósul meg. A kialakult szemlélet szerint az együttnevelés során a szükséges segítséget kapják meg a diákok, ami a többiekkel való együtt haladást biztosítja.

Saját észt országbeli tapasztalataim alapján egy rendkívül rugalmas rendszerrel találkoztam, ahol a speciális nevelést igénylő tanulónak fejlesztő iskolákat alakítanak ki. A kis létszámú osztályok az igényeknek megfelelően, nem előre, kőbe vésetten alakulnak. Így van olyan évfolyam, ahol indul mozgáskorlátozott osztály, míg egyéb esetben más sajátos nevelési igényű csoportok kerülnek kialakításra. Az általam 4 év különbséggel meglátogatott intézményben (Tartu, Herbert Masingu Kool) megfigyelhető volt, hogy egyre kevesebb mozgáskorlátozottsággal rendelkező osztály volt, inkább a mentális problémák, első sorban az autizmus spektrumzavaros diákok töltötték meg az iskolapadokat. Kiemelkedőnek tartom azt a rugalmasságot, amit az ott dolgozó pedagógusok egy szakmailag magas színvonalon, autonóm döntéssel bíró közösségként tesznek a társadalom számára fontos oktatás minden gyerek számára elérhetővé tétele érdekében.

1.3. Egyenlő esélyek?

Manapság az oktatásban való részvételt átszövik az esélyegyenlőség szlogenjei. Valójában hol is tartunk ezen a téren? Azt hiszem a legnagyobb probléma az, hogy ha abból indulunk ki, hogy az egyenlő esély az, ha mindenki megkapja ugyanazt a lehetőséget. Ez valóban teljesíti az egyenlő esélyeket? Nem vagyok gyógypedagógus, és hiányolom az „átlagos” pedagógiából azt a szemléletet, amit egyszerűen inklúzióként lehet megfogalmazni.

Jelenleg 9. tanévet töltöm mozgáskorlátozott diákok között, így nap mint nap hatnak rám a sajátos nevelési igényből eredő benyomások. A diákok között akár egy osztályon belül is végig tudom élni az oktatási különbségek teljes spektrumát. Nincs két egyforma gyerek, így az oktatás számára is meg kell(ene) találni a személyre szabott lehetőségeket. Ez már csak kimondva is olyan terhet ró a pedagógusra, ami valljuk be, nem reális. A kreatív problémamegoldás egyik eszköze a divergens gondolkodás, így „egyszerűnek” tűnik, ha innen közelítjük meg a dolgot. A könnyebb értelmezhetőség kedvéért egy olyan képpel próbálom jellemzi, amit számos helyen megtaláltam, de a gyökérforrást nem, viszont nagyon szemléletesen kifejezi azt, ahogyan az esélyegyenlőséget értelmezni kellene.

1. ÁBRA INKLÚZIV MEGKÖZELÍTÉS

Tehát ahelyett, hogy sámlit tolunk a gyerek alá, hogy ő is elérje a palánkot, inkább a palánkot kellene helyettesíteni, hogy mindenki hozzáférhessen a látványhoz.

Hogyan tudjuk ezt az inkluzív szemléletet a fizika órákon alkalmazni? Az előbbi képnél maradva: más kerítést kell építenünk. Azzal, hogy a rossz kézmozgású gyerek helyett megcsináljuk a kísérletet talán többet ártunk, mintha nem csináltunk volna semmit. Miért? Abban a hiszemben, hogy „élményszerű” fizika órát tartottunk azzal, ha demonstráljuk a gyerek előtt a jelenségeket valójában a képességei hiányában erősítjük tovább. A te még/már ezt sem tudod megcsinálni olyan frusztrációt okozhat, amivel már a fizika tanulmányok elején elveszíthetjük az egyébként érdeklődőket is. A tanulási piramis nem csak épek esetén érvényes, az aktív tanulás nagyobb hatékonysága ugyanúgy érvényes a mozgásukban akadályozottakra is. Ebből az következik, hogy inkluzív szemlélettel meg kell változtatnunk a hozzáállásunkat és az ugyanazt, de másképpen-re kellene koncentrálnunk.

2. Megoldások keresése a gyakorlatban

2.1. Személyre szabott tanulási környezet

Mielőtt konkrét ötleteket javasolnék a fizika tanításához, nem mehetek el amellett, hogy ki ne emelném annak a fontosságát, hogy a mozgáskorlátozott diákok számára a mit? és a hogyan? mellett legalább olyan fontos a mivel? kérdése is. Ez valójában nem tantárgyspecifikus, de mivel az összképhez ez is hozzátartozik, így fontosnak tartom ezt is megemlíteni. A mozgáskorlátozott diákok esetén nem csak a helyváltoztató képesség hiánya jelenik meg, hanem személyes tapasztalataim szerint egyre nagyobb százalékban jelentkezik a (fizikai) írásképtelenség. Ez csak az elmúlt néhány év saját tapasztalatom alapján is egyre több megoldandó problémát jelent. Így például az első tanév végére a gyógypedagógusok már el tudják dönteni, hogy egy kisdíák meg tud-e tanulni kézzel írni vagy számára inkább a gépi írás lesz a járható út. A korábbi gyakorlat az volt, hogy a nem író gyerekek helyett az asszisztensek vezették a füzetet, dolgozatkor a tanuló lediktálta a feladatokat, ami igencsak megkérdőjelezi az objektív értékelést. E helyett iskolánkban a digitális eszközök mielőbbi önálló alkalmazása mellett tettük le a voksot, hiszen a „nyissátok kis a füzeteteket!” tökéletesen megvalósítható online térben is a „nyissátok meg a OneNote jegyzeteket!” tanári utasítás megfeleltetésével. Az iskolánkban egy jól strukturált LMS (Learning Management System) működik a Microsoft365 keretén belül. Így a fizikai iskolai tér megfeleltethető a virtuális tér megfelelő szegmenseivel, viszont lehetővé teszi az önálló tanulást. Ez nem csak a gyerekek önállóságára hat pozitívan, hanem az önbecsülésüket is növeli, hiszen megkapják azt a flow-élményt, hogy én is meg tudom csinálni.

Diákjaink így már - akár egészen kicsi kortól - arra szocializálódnak, hogy önállóan vegyenek részt a saját tanulási terük menedzselésében. Jelenleg éppen egy kettős időszakot élünk meg, hiszen a digitális eszközök iskolai korlátozása ellent látszik mondani ennek az eszközhasználatnak. A digitális eszközökre én nem üldözendő tárgyként tekintek, hanem úgy, mint arra a képzeletbeli kerítésre, ami a diákjainak lehetőséget ad arra, hogy átlássanak a „falon”.

Az LMS minden osztály minden diákja számára elérhető, így a fizika tanulása során lehetőség van arra, hogy olyan 21.századi kompetenciákat is fejlesszek az óráimon, mint az együttműködés. A CPS (Collaborativ Problem Solved) módszere még azok számára is lehetőséget nyújt az aktív részvételre, akik fizikai hiányosságaik miatt erre a virtuális téren kívül nem lennének alkalmasak.

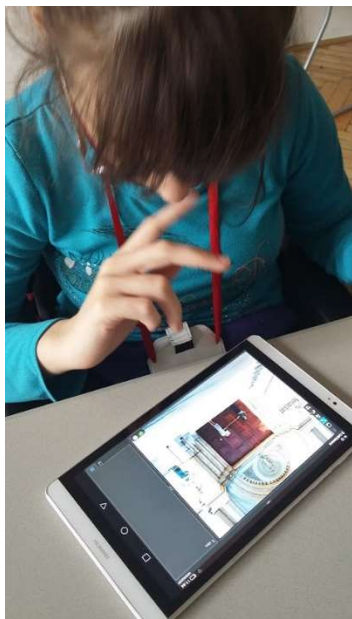
Az együttműködési terek és a saját jegyzetek használata már önmagában is erősíti a tanulni akaró diákok önbecsülését. Az önálló tanulásban való részvétel lehet az alapja annak, hogy

a jó képességű, tehetséges diákok akár a felsőoktatásba is bekerülhessenek, értékes tagjai lehessenek a társadalomnak, hiszen valódi értéket tudnak teremteni, képesekké válnak az élethossziglan tartó tanulásra.

2.2. Adaptált kísérletek a fizika órákon

Egy inkluzív iskolában, valódi esélyegyenlőséget megcélzó attitűd mellett sem könnyű a fizikai hátrányokat leküzdeni. Az egyik elsődleges kiindulási pontom az volt a Mozgásjavító EGYMI-be kerülésem utáni első években, hogy az akkori osztályaimmal folytatott módszertani kísérletezgetéseket hogyan tudnám megszerezni. Nem gyógypedagógusként elsősorban önképzéssel próbáltam megérteni, a diákok szemszögéből nézni a helyzetet. Ebben segítségemre volt az a támogatás, amit az iskola az újonnan belépő kollégáknak szervez. Ezen beszélgetések egyikén arra a kérdésre, hogy „szerintem mire van szüksége a diákoknak?” úgy tudtam röviden megfogalmazni, hogy a diákok számára szeretném megadni a fizika órákon a siker élményét. Ebbe pedig gondolom jól látszik, hogy a „majd megcsinálom/megcsinálja az asszisztens helyetted” nem fér bele.

Kialakult egy olyan rendszerem, aminek a fókuszában a ne-te-nézd-a-problémát, hanem a diákjaid-szemén-keresztül-figyeld-a-dolgokat szemléletem van. Mivel a diákjaink többsége születésétől fogva mozgáskorlátozott, így a csecsemőkori tapasztalatok hiánya tovább gyűrizik az iskolai tanulmányokra is. Vegyünk egy olyan egyszerű fogalmat, mint a mérés. A mértékegységeket igencsak nehéz megértetni olyan gyerekekkel, akiknél szó szerint a lépés

2. ÁBRA MÉRÉS MÁSKÉPPEN

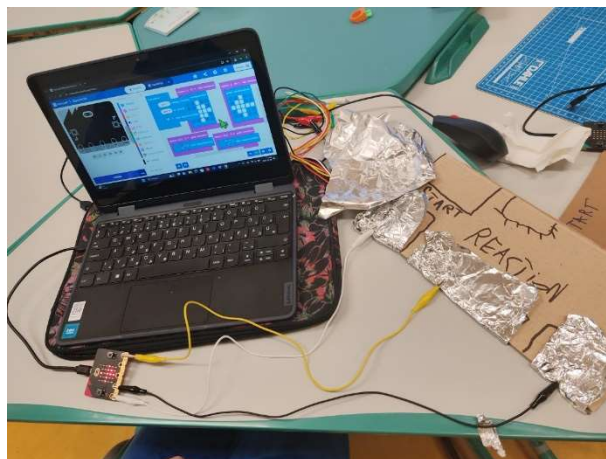
fogalma sincs meg. Itt jól érződik, hogy nem elég egy frontális ismeretszerzés, a világ összes videója is kevés, hogy a távolság, idő, sebesség fogalmak tényleg használható tudássá érjenek. A kisgyerekkori szokásos módszerek 12+ éves gyerekeknél már nem alkalmazhatók. Milyen ötletekkel tudom áthidalni ezt? Először is akár nagyon banálisnak tűnő dolgokat mérünk magunk körül, ahol a kollaboratív kiscsoportokban még a legnehezebben mozgó gyerekek is van feladata, hiszen a mérésekhez tervet kell készíteniük, majd az eredményeiket be is kell mutatniuk a többieknek. Miket mérünk? Mindent...Ennek az ötletnek a szemléletében egy, a 2017-es Digitális Témahéten a legjobb 10 projekt közé bekerült munkát készítettük el a diákjaimmal „Mérjük meg a világot!” címmel.

A projekt keretében a LabCamera applikáció lehetőségeit dolgoztuk fel. A feladatok megfogalmazásakor a valós tárgyak, valós helyzetek és mozgások vizsgálata valósulhatott meg. A középiskolások a program különböző funkcióihoz tutoriálokat készítettek, majd feladatokat tűztek ki. Különlegesség volt még, hogy egy FaceBook oldalon keresztül bármelyik iskola csatlakozhatott a mérésekhez vagy újabb feladatokat tölthettek fel. Így derült ki például, hogy a Keszthelyi Karmelita Bazilika ajtaján milyen nagyságú tárgy férhet be, de volt kerekesszékes sebességmérés vagy játszótéri csúszdán lecsúszó gyerek mozgásának vizsgálata. Az újszerűség a megközelítésben volt, hiszen ez a program lehetőséget adott arra, hogy valós kihívások segítségével, észrevétlenül tanulhassanak a diákok.

Az nem kérdés számomra, hogy a diákok eszközei, a kerekesszéke, az elektromos székek bevonhatók a fizikai szemléltetésbe, a kísérletekbe. Igaz, van sín-kiskocsi készletünk, vagy Mikola-cső, amivel az egyenletes vonalú egyenletes mozgás vizsgálható, viszont a valódi mozgó

tárgyakkal végzett „élő” kísérletek talán még sok tíz év múlva is megjelennek emlékként majd az osztálytalálkozókon, hiszen a kerekesszékes futamokon mindenki részt vesz, vagy időmérőként vagy a mérés „tárgyaként”. Itt jelentkezik a közös felelősség is, hiszen a „futamok” idejét a diákok külön-külön mérik, majd egy együttműködési térben megosztják egymással. Utána az adatok feldolgozása már osztályfüggő, egyszerű sebességszámítástól a részletes hibaszámításig, grafikus ábrázolásig bármi belefér.

Középiskolában a 9-es tananyag tartalmazza a reakcióidő fogalmát. Én ennél a fogalomnál egy kicsit el szoktam időzni, hiszen a diákjaimnak nincs csak szubjektív tapasztalata a világ ingereire adott válaszáról. Egy microbit segítségével kivitelezett reakcióidő-mérővel valós képet kaphatnak a lassú-gyors mérhető értékeiről. Talán luxusnak tűnik, ha 2 órát felhasználunk erre az órakeretünkből, de több évtizednyi tapasztalattal a hátam mögött érzem, hogy a kevesebb mikor több. Lehet, hogy valahol át kell csoportosítani a tanmenetet, de az a valós énkép, ami a személyes reakcióidőkből kirajzolódik sokkal nagyobb többletet jelent.

3. ÁBRA REAKCIÓIDŐ-MÉRÉS

A repülés, a 3 dimenziós tér szabadsága rendkívül motiváló a diákok számára. A helykoordináták, a távolság, térbeli helyzet, tájékozódás témaköre jól felépíthető például drónos kihívások teljesítésével. Iskolai tárgyakból gyorsan lehet egy elképzelt világot építeni, ahová egy kis történetbe ágyazva kutatócsoport érkezik. A drónokat nem közvetlenül irányítják a gyerekek, hanem egyszerű blokk-programozással az előzetes mérések alapján kell célba juttatniuk a küldetést. Ehhez Tello EDU drónok álnak rendelkezésünkre.

A specifikus fizika mérések esetén a diákjaim megismerhetik a mobil eszközök szenzorait, melyekkel méréseket is végezhetnek. A digitális mérések terén a fizika órákon a különböző szenzorokat is megismerjük, amiket egy-egy új, virtuális eszközt létrehozva egyedi mérőeszközöket hozunk létre. Ehhez szerencsére az utóbbi évek pályázatai vagy adományai révén megfelelő eszközparkkal is rendelkezünk. Így az adott probléma fókuszsa a kísérlet elvégzése helyett az eszközök programozására helyeződik. Az NI MyDaQ készülékhez olyan analóg és digitális érzékelők illeszthetők, amellyel nem csak a mérések kivitelezhetők, de az adatgyűjtés és a kiértékelés is elvégezhető. Ezzel az eszközzel új dimenzióba helyezhető a mérés fogalma, hiszen nem egy kész mérőeszközt kapnak meg a diákok, hanem magát a mérőeszköz is meg kell tervezni. Így olyan képességek is előtérbe kerülnek, ami a folyamatok logikáját, a tervező/mérnöki munkához szükséges kompetenciákat is fejlesztik. Természetesen nem minden osztály és nem minden diák éri el a mérnöki szintet, de rendszerint 3-5 érdeklődő diák akad, akikkel közösen, egy-egy projekten, kihíváson ötletelünk, majd megvalósítjuk azt.

A középiskolás tanulmányok során a nehézségi gyorsulás fogalma, a szabadesés egy érdekes és jól tervezhető témakör. A klasszikus kísérletet, amikor egy vasgolyót kb. 3 méter magasságból leejtünk és a zuhanás idejéből visszakövetkeztetünk g értékére elméletileg könnyű, de a gyakorlatban az idő rövideje miatt nehezen kivitelezhető úgy, hogy az irodalmi értékhez közeli számot kapjunk. A kísérlet fél-automatikusan kivitelezhető akár egy mobiltelefonra telepített hangfelvételt megjelenítő program, pl. Audacity segítségével, viszont az adatok pontos

kinyerése nehézkes ilyen módszerrel. MyDaQ segítségével viszont a folyamat automatikussá tehető, így a golyó legurulása után azonnal megjelenik a mérési eredmény, ami szinte megegyezik a várt értékekkel. Ha egy kész eszközt kap a diák, akkor azon kívül, hogy ezt a számot kell leolvasnom, szinte semmi sem rögzül tudásként. A probléma megoldásához azonban meg kell tervezni a folyamatot és ennek a virtuális eszköznek a megtervezése során jut el ahhoz a tudáshoz, ami akár a középiskolai szinten is túl mutat.

Egy elég alapkísérlet, amikor a termikus kölcsönhatás vizsgálatához 2 különböző hőmérsékletű víz viselkedését vizsgáljuk. Ez egy nagyon egyszerű kísérlet, de aki már egyszer is végig csinálta, az tudja, hogy hagyományos eszközökkel, rendkívül unalmas. 1-2 percenként rögzíteni kell az adatokat, majd az adatok ábrázolása után látszik az eredmény, a le-ill. felfelé futó görbe, melyek a közös hőmérsékletnél metszeni fogják egymást. És akkor még nem beszéltünk a mérési pontatlanságról, a kifejejtett időpontokról, a hőmérő pontatlanságáról, még akkor is, ha digitális hőmérő felhasználásával mérünk. Két megfelelő karakterisztikájú hőmérőszennorral olyan virtuális eszközt tervezhetünk, ami a mérési adatokat ms gyorsasággal és nagy pontossággal végzi, majd különböző színnel ábrázolja is az eredményeket.

Az egyenletes körmozgás vizsgálatára az osztályok előzetes tudását is figyelembe véve több módszert is szoktam alkalmazni. Készíthetnek a diákok projekteket, amelyekben olyan eszközöket terveznek, aminek a működése egyenletes körmozgáson alapul. A terveket ezután meg is építik. Közben természetesen az eredeti terveket a valósághoz kell igazítani, módosítani. A projekt az elkészült szerkezetek prezentálásával zárul, ahol mind a tervezési folyamat, mind pedig a felhasznált fizikai tartalom megjelenik.

4. ÁBRA KÖRMOZGÁS VIZSGÁLATA MYDAQ-KAL

Körmozgás haladóbb szinten vizsgálható MyDaQ segítségével is. Ebben az esetben különböző karakterisztikájú fidget spinner-ek mozgásának vizsgálatát tervezhetik meg a diákok virtuális mérőműszert létrehozva a feladathoz.

A 21.században az alapkompenciák közé tartozik a digitális írástudás, amiben a

tartalom létrehozása kulcsfontosságú. Egy nem csak fizika órákon alkalmazható módszer, hogy a diák aktív közreműködését önálló kisebb kutatások létrehozásával majd prezentálásával ösztönzöm. Kitűnő téma lehet ezen a téren a globális kihívásokra adott válaszok, mint a klímaváltozás vagy az energiaválság. Az online releváns adatok keresése és feldolgozása, források megjelölése vagy a szerzői jogok, adatvédelem is beépülnek ily módon a diákok tudásába.

3. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a rugalmas oktatási rendszerek, ahol az iskolák/tanárok megfelelő autonómiával rendelkeznek, ott a mozgáskorlátozott diákok természettudományos, a fókuszomat tekintve fizika órákon, ha nem is teljes aktivitási lehetőséggel, de részt tudnak venni, míg az olyan merev rendszerekben, mint például a Magyar Nemzeti Alaptanterv, ahol a kötött tanterv nem veszi figyelembe a személyes igényeket, nem könnyű megtalálni az utat a mindenki számára elérhető oktatáshoz. Az inkluzív szemlélet hiánya vagy nem kellő mélységű ismerete szintén problémaforrás lehet, melynek során a mozgáskorlátozottak a fizika tantárgy iránti motivációjukat elveszthetik.

Munkahelyemen, a Mozgásjavító EGYMI-ben azzal, hogy a magyarországi gyakorlatban a súlyosabb mozgáskorlátozottak oktatása külön nevelésben valósul meg, az adaptív tanulási lehetőségek és problémák jobban fókuszba kerülnek. Ezzel viszont lehetőség nyílik arra, hogy a kihívásokra megfelelő válaszok születhessenek. Félő, hogy bár a probléma az integrációban tanuló diákok esetén is fennáll, de mivel nincs a fókuszban, így fel sem merül annak az igénye, hogy más nézőpontba helyezve a fizika tanítását a mozgáskorlátozottak számára létrejöhessen a valódi tanuláshoz való hozzáférés a tudásvágy motiváló erejével együtt. Az integráló iskolák megelégszenek azzal a válasszal, hogy az esetleges fizika órákon tapasztalt gyengébb eredmények a képességek hiányából fakadnak, holott lehet, hogy csak rossz oldaláról közelítették meg a tanítást. Bízom benne, hogy van potenciális forrás a mozgáskorlátozott diákokban a természettudományokhoz, így vannak/lesznek olyanok, akik egy szemlélet váltás után magabiztosan választják az érdeklődési körüknek e szép tudományt.

Források

Tony Booth, Mel Ainscow(2011): *Inkluziós index, a tanulás és részvétel támogatása az iskolákban*, Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.

Csapó Benő (2001): *Tudáskonceptiók*. In: Csapó Benő és Vidákovich Tibor (szerk.): *Neveléstudomány az ezredfordulón*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 88-105.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100190.tv>

<https://akjournals.com/downloadpdf/journals/2063/29/3/article-p363.pdf>

<https://ojs.elte.hu/gyogypedszemle/article/download/7470/5882/15581>

http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/kezek/03_david_04_15/322az_integralt_nevels_oktats_fajti.html

<https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-mozgaskorlatozott-tanulok-integralt-nevelesehez.pdf>

<https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-az-integralt-es-inkluziv-oktatashoz.pdf>

http://okt.ektf.hu/data/szlahorek/file/hunline_pedpszi/15_iskola_a_tarsadalomban/1128_az_oktats_mltnyossza.html

https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/3_1284_013_101030.pdf

<https://slideplayer.hu/slide/2066238/>

<http://fizikaiszemle.hu/archivum/fszo305/radnotio305.html>

<https://www.egysimaegyforditott.com/post/exkluziv-e-az-inkluzio>

<https://sulinyugi.hu/site/download?id=109>

<https://www.mozgasjavito.hu/mindennapok/digitalis-temahet/>

Antik előzmények

Saturnus a rómaiaknál a vetés és az aratás istene, akit sarlóval ábrázoltak. Az embereknek hasznos tudást adott, megtanította őket a földművelésre és a mezei munkákra, amelyekből eltarthatták magukat. Nevét a latin vetni (sero, serere 3, sevi, satus) igéből származtatják. Attribútuma, a sarló az elvetett gabona learatásához kapcsolódik. Uralmát saturnusi aranykorként emlegetik, amely bőséget és békét hozott az emberiségnek. Hésziodosz nyomán az emberiség korszakai, s köztük a Saturnus isten uralkodásához kapcsolt aranykor mítosza a római irodalmon is végigvonul.

Megjelenik Vergilius Aeneisében. Amikor Aeneas a Sybilla segítségével leszáll az Alvilágba, hogy találkozzon atyja szellemével, akkor a holtak szellemével való találkozáson túl a jövőbe is betekintést nyer a jövőbe, ahol megpillantja megszületendő utódait. Anchises Aeneasnak egy dombtetőről mutatja meg az eljövendő korok szereplőit, köztük a dicsőséges August, aki ismét aranykort hoz Rómának, miként egykor Saturnus hozott Latiumnak.

„Augustus Caesar, divi genus, **aurea condet /saecula qui rursus Latio regnata per arva Saturno quondam**, super et Garamantas et Indos /proferet imperium; iacet extra sidera tellus,/extra anni solisque vias, ubi caelifer Atlas/axem umero torquet stellis ardentibus aptum.” (Verg. Aeneis, Liber VI. 792-797.)

„Augustus Caesaron: az Isteni sarja e férfi, / **Másod-aranykor virrad fel Latiumban** alatta, / **Mint Sātūrnus földjén rég**; birodalma kiterjed / Indusokon, garamantusokon túl, állatöveknek, / Évnek, napnak egén is túl, addig, hol a mennybolt / Tengelye Atlas tarkóján tündöklenni látszik.” (Verg. Aeneis, VI., Lakatos I. ford.)

Szintén Vergilius tollából származik az a IV. Eclogában található megjelenítése a saturnusi aranykornak, amely a saturnusi királyság visszatértét a szűz visszatéréssel és egy megszülető gyermek eljövételével kapcsolja össze, aki a vaskornak véget vetve aranykort hoz emberiségnek.

„Ultima Cumaei venit iam carminis aetas;/magnus ab integro saeculorum nascitur ordo./iam redit et **Virgo, redeunt Saturnia regna,/iam nova progenies caelo demittitur alto./tu modo nascenti puero, quo ferrea primum/desinet ac toto surget gens aurea mundo,/casta fave Lucina(...)**” (Verg.: IV. Ecloga 4-10.)

„Íme betelt az idő, amelyet Cúmae dala jósolt: / Újraszületve az évszázak roppant sora tárul. / **Eljön a Szűz ismét, már jön Sātūrnus uralma, / Már a magasságból küld új ivadékot a mennybolt. / Óvd csak e most születő csecsemőt, Lúcióna**, ki majdan / Véget vetve a vaskornak, hoz a földre aranykort (...)” (Verg. IV. Ekloga, Lakatos I. ford.)

„At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu / errantis hederas passim cum baccare tellus /mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. /**ipsae lacte domum referent distenta capellae /ubera nec magnos metuent armenta leones;**” (Verg.: IV. Ecloga 18-22.)

„Ám a talaj teneked, te fiú, eleinte a termést / Adja magától még: vizibabba keverve peszercét / És a buján kusza repkénnyel búbájos akanthuszt. / **Bőteji tóggyl tér, hívás nélkül, haza kecskéd**

/ **És a hatalmas oroszántól nem ijed meg a jószág.**” (Verg. IV. Ekloga, Lakatos I. ford.)
(...) **molli paulatim flavescet campus arista / incultisque rubens pendebit sentibus uva / et
durae quercus sudabunt roscida mella.**” (Verg.: IV. Ecloga 28-30.)

„**Szőke, szelid búza nő lassan szántóidon** akkor, / **Parlagi csipkebokorról csügg bíborszemű
szőlő,** / **Míg érdes tölgyfák törzsén mézharmat aranylik.**” (Verg. IV. Ekloga, Lakatos I. ford.)

Az aranykor mítosza megjelenik Horatius Carmen Saeculare (magy. Százados Ének című művében is. Az aranykort meghatározó eszmények, a Hűség, a Béke, a Becsület, a Szemérmesség és a Bőség itt egyben az Augustus – kultusz és az Augustus uralmát népszerűsítő agitáció részét képező kulcsszavakat megtestesítő istenalakok (Bollók, 2001). A saturnusi kor jelképe a bőségszaru: „iam Fides et Pax et Honos Pudorque / priscus et neglecta redire Virtus / audet adparetque beata pleno / Copia cornu.”

„Az elfeledt Virtus már vissza mer térni, / Vissza Hűség, Béke, Szemérem, a régi, / És telt szarujából az áldásos bőség / Már ontja gyümölcsét.” (ford. Csengery J.)

Ovidius Metamorphoses (magy. Átváltozások) című művében a világ négy korszakának leírásában jelenik meg az aranykor mítosza.

„Aurea prima sata est aetas, quae **vindice nullo, /sponte sua, sine lege fidem rectumque colebat.** / poena metusque aberant, nec verba minantia fixo / aere legebantur, nec supplex turba timebat / iudicis ora sui, sed erant sine vindice tuti.” (Ovid.: Metamorphoses Liber I. 89-93.)

„S lett legelőbb az **aranykorszak**, mely **nem fenyítéstől / s törvénytől, hanem önként folyt becsületben, erényben.** / **Félelem és megtorlás nem volt**, felszegezett érc / bőségszót nem mutatott, a tömeg nem nézte riadtan / esdve a bíróját, bírátlan volt kiki biztos.” (Ovid.: Átváltozások, ford. Devecseri G.)

„ipsa quoque inmundis rastroque intacta nec ullis / saucia vomeribus **per se dabat omnia tellus,** / contentique cibus nullo cogente creatis / arbuteos fetus montanaque fraga legebant / cornaque et in duris haerentia mora rubetis / et quae deciderant patula Iovis arbore glandes. / (...) **mox etiam fruges tellus inarata ferebat, / nec renovatus ager gravidis canebat aristis; / flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant, / flavaque de viridi stillabant ilice mella.**” (Ovid.: Metamorphoses Liber I. 101-112.)

Ember nem kötelezte, kapák s eke föl se sebezte, / és mégis megadott a mező mindent maga **önként;** / mind megelégedvén a magától-lelt eledellel, / vackort gyűjtöttek, hegyi epret szedtek az erdőn, / és somot és szedret, mely tüskés cserje között csüng, / s mit hullat Jupiter terebélyes tölgye, a makkot. / (...) Majd **meg a fölszántatlan föld meghozta gyümölcsét, / szűzi mező sárgult sok súlyos búzakalással; / egy folyamár tejjel, nektárral folyt le a másik, / zöld viruló tölgyből csepegett az aranyszínű színméz.** (Ovid.: Átváltozások, ford. Devecseri G.)

A saturnusi aranykor mítoszának kortárs recepciója Guillermo del Toro-nál

Guillermo del Toro kortárs latin-amerikai rendező és forgatókönyvíró „A faun labirintusa” című fő művében az ókori saturnusi aranykor mítosz recepciójával találkozunk. A spanyol-mexikói rendezésű film eredetije 2006-ban „El laberinto del fauno”, magyar változata 2010-ben „A faun labirintusa” címmel jelent meg. A film időtartama 1 óra 59 perc, műfaja történelmi témájú dark fantasy.

Az 1944-ben játszódó alkotás a spanyol polgárháború-sújtotta Spanyolországban játszódik. Egy olyan történelmi pillanatot ragad meg, amikor az ország bár már Franco uralma alá került, a hegyekben rejtőzõ kommunista gerillák még ellenállnak a tábornok csapatainak, akik az utolsó kísérleteket teszik a leverésükre és az ellenállás felszámolására. A főhős egy közvetlenül a biológiai érése előtt álló kislány.

A cselekmény két fő szálon fut. Az egyik szál a háború borzalmait mutatja be. A másik szálon egy mitikus világ elevenedik meg előttünk. A főhős, Ofélia az egyetlen, akinek átjárása van a két világ között. A mitikus világban Ofélia Moanna hercegnőként, a Hold király lányaként jelenik meg. Atyja földalatti birodalmát elhagyva emberi alakot ölt, hogy megtapasztalhassa az emberi világot.

Amikor a lánygyermeknek a mitikus világban sikerül megküzdenie a rá váró kihívásokkal és feladatai során sikerül meghoznia az - önálló, lelkiismerete szerinti és szabad akaratából megszülető - egyedüli jó döntéseket, akkor visszatérhet az öröklétbe, megtarthatja immár kiérdemelt halhatatlanságát, méltóvá válva az atyai trónra. A történeti sík és a mitikus sík találkozása, folyamatos váltakozása együtt nyer értelmet.

A mű a szerző meghatározása szerint is "szellemtörténet", azaz kultúrfilozófiai, kultúrtörténeti, történeti és filológiai vonatkozásai vannak (del Toro, 2010). Túl azon tehát, hogy egy adott kort és ahhoz kapcsolódó történelmi eseményeket vázol fel, az ember világáról, az embert körülvevő valóságról értekezik, számos lételméleti és ismeretelméleti kérdést téve fel.

A történeti síkra, illetve a mitikus síkra a filmben teljese más-más színhasználat jellemző. Amíg az emberi világ bemutatása sötét tónusú, addig a mitikus világban a színek ragyogóak, túlárado fény jellemzi a képi ábrázolást. Ezért is nagyon feltűnő az, amikor ezt a filmben mindvégig érvényesülő szabályt valami megbontja.

Ahol megbomlik ez a folytonosság, az egy olyan jelenet, ahol Mercedes, a tábori konyha vezetője Oféliát tejjel és mézzel kínálja. A film sokrétű szimbólumrendszere ezen a ponton újabb elemekkel tágul. Az emberi világ szenvedéseit mutató, állandó zaklatottságot, gyanakvást, fenyegetettséget és félelemérzetet árasztó képsorokat – ellentmondásosan szintén az emberi világban - hirtelen olyan képkockák váltják fel, amelyek a biztonság, békesség, sőt a meghittség légkörét árasztják.

Ez feltűnő kontrasztot alkot az egyébként sötét emberi világgal, ahol a gyermek számára fenyegető, nyögésekhez hasonló hangokat ad ki malomépület, és ahol emberek vadásznak egymásra a közeli erdőben. Mercedes megkérdi Oféliát, hogy kér-e egy kis mézes tejet (28:53). Majd a fejést mutató képsorok következnek (28:55 – 39:40). Minden a bőséget mutatja, a hízlalt barna-fehér foltos tehén, a spriccelő, majd a tálkában melegen habzó tej. Ofélia bizalmas beszélgetést kezdeményez Mercéddel, olyan dologról faggatja, amiről az édesanyjával nem tud beszélgetni. Mercedes a kislánykori emlékei révén kapcsolódni tud a kislányhoz. Ofélia újabb titkot oszt meg Mercéddel, a tündérek és egy faun látogatásáról. Mercedes kételkedésére Ofélia azzal támasztja alá, hogy faunt látott, hogy az „elég magas, elég öreg és elég földszagú volt”. Mercédest már szólítja is Vidal tábornok, búcsúzóban a meghitt pillanatokat a tündérmeséknél megszokott intelmmel zárja le.

Ha e kivételes képsor láttán sem ébredt volna fel bennünk a gyanú - a tej és a méz emlegetése, a bőség, a bizalom és a túlcsergő fény megjelenítése ellenére sem -, hogy a saturnusi aranykor ábrázolásával van dolgunk, akkor a továbbiakban akkor is teljes bizonyosságot nyerhetünk efelől. Az erdő múltjának az ismertetése a Keresztutak Könyvében (30:55) sóvárgás az egykor megteremtett és megélt, de mára elveszett, felbomlott harmónia után. „Hajdanán, amikor még fiatal volt az erdő, békében éltek egymással az emberek, az állatok és a varázslatos lények.

Megvédték egymást és együtt aludtak egy nagy, lombos fa árnyékában, amely a malom közelében egy dombon volt. De a fa most haldoklik. Kiszáradtak az ágai. A törzse meg előregedett és elkorhadt.” (30:55 – 31:36)

Amíg Ofélia a Keresztutak Könyvében megjelenő leírást olvasgatja a múltbeli harmóniáról, addig az erdőt a egyenruhások lovainak a dobogása veri fel. Erről eszünkbe juthatnak Ovidius sorai a saturnusi korról:

„non tuba directi, non aeris cornua flexi, non galeae, non ensis erat: sine militis usu / mollia securae peragebant otia gentes” (Ovid., *Metamorphoses*, 98-100 **„görbe, rezes hadikürt s hosszú haditrombita nem szólt, nem volt harci sisak, sem kard: katonák hada nélkül élt biztonságban minden nép, lágy nyugalomban.”**) (Ovid.: *Átváltozások*, ford. Devecsery G.) Az emberek, az állatok és a varázslatos lények békés egymás mellett éléséről pedig Vergilius IV. *Eclogájának* sorai: **„ipsae lacte domum referent distenta capellae/ubera nec magnos metuent armenta leones”** **„Bőtejtű tőggel tér, hívás nélkül, haza kecskéd / És a hatalmas oroszántól nem ijed meg a jószág.”** (Verg. IV. *Ekloga*, Lakatos I. ford.)

A korábban bemutatott képsorokon már megjelent a tejtől duzzadó tőgy (*lacte distenta ubera*). A malom közeli dombon álló nagy fa, amely hajdanán az emberek, az állatok és a varázslatos lények közösségének nyújtott menedéket, Juppiter terebélyes tölgyfáját idézi az aranykor mítoszából: „et quae deciderant **patula Iovis arbore glandes**” (Ovid.: *Metamorphoses Liber I.* 106) „s mit hullat **Jupiter terebélyes tölgye, a makkot**” (Átváltozások, ford. Devecseri G.); **„flavaque de viridi stillabant ilice mella”** (Ovid.: *Metamorphoses Liber I.* 112.) **„zöld viruló tölgyből csepegett az aranyszínű színméz”** (Ovid.: *Átváltozások*, ford. Devecseri G.)

Láthatjuk tehát, hogyha nincs is szó szerinti egyezés az antik szöveghelyekkel, a kortárs recepció kép és szöveges elemei is hordozzák az utalásokat a klasszikus szövegekre és Guillermo del Toro fő művében megjelennek az aranykor mítosz legfontosabb tartozékai: a tej, a tejtől duzzadó tőgy és a méz, mint a bőség szimbólumai, a terebélyes nagy fa, amely védelmet nyújt az árnyékában meghúzódó lényeknek, az egymás közelében, egymással békességben élő emberek és állatok.

Mi a célja az alkotónak az irodalmi toposz használatával? Egyrészt nyilvánvalóan a kontrasztállítás jelen és múlt között, a polgárháborús Spanyolország kapcsán. A sötétén ábrázolt emberi világ erős párhuzamot mutat az antik irodalomban ábrázolt vaskorral. Del Toro azonban nem csupán az antikvitásig vezet vissza bennünket a toposz használatával.

A másik cél a néző eltávolítása lehet azáltal, hogy a mű mitikus dimenziókat nyit meg. Ezzel mintegy kitágítja, megnöveli a film tér-idő dimenzióját. Így valójában már nem a spanyol történelem egy korszakán van a hangsúly, ez már csak kiindulási pont csupán azoknak a lételméleti kérdéseknek a felvetéséhez, amelyekről a mű értekezik.

Bibliográfia:

Bollók, J. (2001): *A Carmen Saeculare és a Ludi Saeculares*, Antik Tanulmányok XLV, 63-74

Del Toro, G (2010): *A Faun labirintusa*, Best Hollywood Kft, Magyaró.: Fantasy Film Kft.

Del Toro, G. (2006): *El laberinto del fauno*. MMVI New Line Cinema Picturehouse Holdings.

Horatius, Q. F.: *Sermones. Carmina. Epistulae* <https://www.thelatinlibrary.com/hor.html> (2024.12.12)

Horatius költeményei (1922) Csengery János átültetésében. *Ódák és Epódusok*, Délmagyarország Hírlap és Nyomdavállalat, Szeged.

Ovidius, P. N.: *Metamorphoses* <https://www.thelatinlibrary.com/ovid.html> (2024.12.12)

Ovidius, P. N. (1982): *Átváltozások*. Európa Könyvkiadó, Budapest, ford. Devecseri G.

Vergilius, P. M. *Aeneis* <https://www.thelatinlibrary.com/verg.html> (2024.12.12)

Vergilius, P. M.: *Eclogae* <https://www.thelatinlibrary.com/verg.html> (2024.12.12)

Vergilius, P. M. (2008): *Összes művei*. Helikon, ford. Lakatos I.

Bevezetés

Napjainkban egyre fontossá válik a munkavállalók egészségének és jólétének megóvása és elősegítése. Az egészséges és biztonságos munkakörnyezet jelentősége abban rejlik, hogy alapvető feltétele a munkavállalók fizikai, mentális és érzelmi jólétének megőrzéséhez, miközben hozzájárul a szervezeti hatékonysághoz és sikerhez. Az ilyen környezet csökkenti a balesetek, sérülések és foglalkozási megbetegedések kockázatát, valamint támogatja a munkavállalók produktivitását, motivációját és elégedettségét. Egy biztonságos munkakörnyezet elősegíti a törvényi előírások betartását, és védi a munkáltatót a jogi következményektől, míg az egészséges munkakörnyezet hozzájárul a pozitív vállalati kultúrához, javítja a csapatmorált, és növeli a munkahelyi elköteleződést. Ezen túlmenően hosszú távon csökkenti a munkahelyi stresszt és a hiányzásokat, ezáltal fenntarthatóbb és eredményesebb működést biztosít a szervezetek számára.

A munkavállalók jóléte és teljesítménye szoros összefüggésben áll egymással. Egy jóléti állapotban lévő munkavállaló – aki fizikailag és mentálisan is egészséges, motivált, valamint támogatva érzi magát – nagyobb valószínűséggel képes magas színvonalú és produktív munkát végezni. Ezzel szemben a stressz, a kiégés vagy a munkahelyi elégedetlenség csökkentheti a teljesítményt, növelheti a hibázási arányt, valamint a fluktuációt. A vállalatok számára ezért kiemelten fontos olyan környezetet teremteni, amely elősegíti a munkavállalók jólétét, hiszen ez közvetlenül hozzájárulhat a szervezeti sikerekhez. Azon vállalatok, akik már most komoly erőket fektetnek munkavállalóik egészségének megőrzésébe a jövőben komoly előnyre tehetnek szert, hiszen ezen befektetés igazi hatása csak hosszútávon érezhető igazán.¹

Az egészséges és biztonságos munkakörnyezet jelentősége

Mai ismereteink alapján elmondhatjuk, hogy a Covid-19 pszichés jóllétre gyakorolt hatása új hangsúlyt helyez az egészségre, mint „optimalizálandó feladatra”. Az egészség védelme érdekében történő új környezet kialakítása szintén új feladatokat ró a világ lakosságára.²

Az Alkotmány deklarálja az állampolgároknak az élethez és a testi épséghez való jogát. Kimondja: „A Magyar Köztársaság területén élőknek joguk van a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez”, továbbá azt, hogy „Ezt a jogot a Magyar Köztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, valamint az épített és a természetes környezet védelmével valósítja meg.”³

¹ Szolnoki Bernadett-Berényi László: A MUNKAHELYI EGÉSZSÉGFEJLESZTÉS SZÜKSÉGESSÉGE ÉS LEHETŐSÉGEI, Gradus Vol 3, No 1 (2016) 495-500. ISSN 2064-8014 https://real.mtak.hu/90472/1/2016_1_ECO_033_Szolnoki.pdf (Letöltve: 2024.11.29.)

² Fehér Pálma Virág: A MENTÁLIS EGÉSZSÉG ÉS A DIGITÁLIS PSZICHOTERÁPIA JÖVŐJÉT ÉRINTŐ KÉRDÉSEK TÁRSADALOMKRITIKAI MEGKÖZELÍTÉSBEN, 2022, Psychologia Hungarica X/1. 19–33. pp. DOI:10.52993/PSYHUNG.10.2022.1.2, https://btk.kre.hu/images/PsyHu/2022_1/PsyHu_2022_1_019-033.pdf (Letöltve: 2024.11.29.)

³ Jurányi Róbertné-Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.29.)

A munkáltató kötelessége az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek megvalósítása.⁴ A munkáltató kötelessége biztosítani az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés feltételeit, ideértve a megfelelő munkakörnyezet, eszközök és védőfelszerelések biztosítását, valamint a munkavállalók tájékoztatását és képzését a munkahelyi biztonság érdekében. A munkavédelem a munkavállalók biztonságos és egészséges munkakörnyezetének biztosítására irányuló szabályozások, intézkedések és tevékenységek összessége. Célja a munkahelyi balesetek, foglalkozási megbetegedések, egészségkárosodások megelőzése, valamint a munkavégzés során fellépő kockázatok minimalizálása.

A munkavédelemnek két fő területe van:

Munkaegészségügy: azok az intézkedések és szabályok, amelyek a munkavállalók egészségének védelmét szolgálják (például a zaj, a por, a vegyi anyagok elleni védelem).

53. § A munkaegészségügyi tevékenység célja a munkavégzés során a) a munkakörnyezetből származó egészségkárosító veszélyek és kockázatok előrelátása, felismerése, értékelése és kezelése (a továbbiakban: munkahigiéne), valamint b) a munkakörnyezeti kóroki tényezők okozta és a munkavégzésből származó megterhelések, illetőleg igénybevétel vizsgálata és befolyásolása, továbbá a munkát végző személyek munkaköri egészségi alkalmasságának megállapítása, ellenőrzése és elősegítése (a továbbiakban: foglalkozás-egészségügy) révén a munkát végző személy egészségének megóvása.⁵

A munkabiztonság a fizikai és technikai kockázatok csökkentését célzó intézkedések (például a gépek biztonságos üzemeltetése, megfelelő védőeszközök biztosítása).

A munkavédelemhez kapcsolódóan fontos elemek:

- kockázatértékelés a munkakörnyezetben fennálló veszélyek azonosítása és ezek hatásainak elemzése
- munkavédelmi szabályozások, a jogszabályok és előírások (például a munkavédelmi törvény) betartása és alkalmazása
- Oktatás és képzés: a munkavállalók tájékoztatása a biztonsági előírásokról és azok betartásának fontosságáról
- védőeszközök használata, személyes védőfelszerelések (például sisak, kesztyű, védőszemüveg) biztosítása a veszélyek elleni védelem érdekében.

A munkavédelem célja, hogy ez minden szervezett munkavégzés keretében megvalósítható legyen, balesetek, foglalkozási ártalmak és megbetegedések ne következzenek be.⁶ A munkavédelem tehát nemcsak jogi kötelezettség, hanem a munkáltató és a munkavállalók közös érdeke is, hogy a munkahelyi környezet biztonságos és egészséges legyen.

A munkaegészségügy a munkavédelem részeként a munka és az egészség kapcsolatát vizsgáló tudományág, melynek célja a munkavállalók egészségének megőrzése, a munkavégzéssel kapcsolatos betegségek és balesetek megelőzése, valamint a munkakörnyezet olyan alakítása, amely elősegíti a testi és lelki jólétet. A munkaegészségügy foglalkozik:

- a munkahelyi kockázatok feltárásával (pl. vegyi anyagok, zaj, stressz, ergonomiai tényezők).
- a munkavégzés élettani hatásaival (pl. mozgásszervi terhelés, pszichés terhelés)
- egészségmegőrző és -fejlesztő programokkal a dolgozók számára

⁴ Jurányi Róbertné–Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.29.)

⁵ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 53 § a) b) bekezdés

⁶ Bódi Marianna Biztonságos munkakörülmények, munkahelyi ártalmak https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerenek_kialakitasa/1_2328_005_101231.pdf (Letöltve: 2024.11.30.)

- munkahelyi betegségek megelőzésével és kezelésével.

Feladata, hogy

- kidolgozza az egészséget nem károsító munkahelyi higiéniás határértékeket;
- alkalmazza a munkakörnyezeti kóroki tényezők kimutatásának módszereit, a munkakörnyezeti monitorizás rendszerét;
- megállapítsa a várható egészségkárosító kockázatokat;
- kidolgozza a megelőzés stratégiáját;

hatósági felügyeletet lásson el a munkaegészségügy céljának megvalósítása érdekében.⁷

Fontos egy olyan munkakörnyezet kialakítása, amely nemcsak biztonságos, hanem hosszú távon egészséges és fenntartható a munkavállalók számára. A munkaegészségtan interdiszciplináris, így ötvözi az orvostudomány, a pszichológia, az ergonómia, a környezetvédelem és a jogi szabályozás elemeit. Az egészséges és biztonságos munkakörnyezet alapvető fontosságú a munkavállalók jólléte, a munka hatékonysága és a szervezetek hosszú távú fenntarthatósága szempontjából.

A munkavédelmi kihívások meghatározása és kategorizálása

A munkavédelmi kihívások a munkahelyi biztonság és egészség megőrzésére irányuló erőfeszítések során felmerülő problémák és akadályok. Ezek a kihívások különböző iparágakban és munkahelyeken eltérőek lehetnek. A Covid19-világjárvány rámutatott annak fontosságára, hogy egészségügyi válságok esetében a munkavállalókat érintő egészségügyi kockázatok kezelése érdekében a munkáltatóknak átfogó keretkötelezettséget kell vállalniuk a kockázatértékelési és megelőző intézkedésekre vonatkozóan. A világjárvány minden eddigénél jobban rávilágított arra, hogy a munkavállalóknak olyan munkakörnyezetben kell dolgozniuk, amely csökkenti a fertőző betegségek átvitelének kockázatát.⁸

A munkavédelmi kihívások meghatározása és kategorizálása fontos lépés a munkahelyi biztonság és a dolgozók egészségének megőrzése érdekében. A munkavédelmi veszélyek az alábbi fő kategóriákba sorolhatók.

A fizikai veszélyek a munkavégzés közben fellépő balesetekhez vezethetnek, a leggyakoribb veszélyek a gépek kezelése, a gépek, berendezések és eszközök helytelen használata súlyos balesetekhez, például vágásokhoz, törésekhez, roncsolódásokhoz vezethet.

A veszélyes anyagok kezelése, a munkahelyeken található vegyszerek, robbanásveszélyes anyagok, mérgező gázok és porok közvetlenül befolyásolják a dolgozók egészségét. Az ilyen anyagokkal való érintkezés vagy azok levegőbe kerülése különféle egészségügyi problémákhoz vezethet, például légzőszervi betegségekhez, égési sérülésekhez, mérgezéshez. Fontos a vegyi anyagokról és a készítményekről, hogy megfelelő információt kapjunk, amelyek az emberi egészséget és környezetét károsító legfontosabb tulajdonságairól tájékoztat.

A 90-es évek első felében a kereskedelmi forgalomban lévő vegyi anyagok száma már meghaladta a 100.000-et, a regisztráltaké a 10.000.000-t.⁹

A kémiai biztonság a kemizációból, a vegyi anyagok életciklusából származó, a környezetet és az ember egészségét károsító kockázatok csökkentését, elkerülését célul kitűző, és megvalósító

⁷ Jurányi Róbertné–Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.30.)

⁸ Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 18 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.01.)

⁹ Ungváry György, Munkaegészségtan, 2000, 265 o.

intézmények tevékenységének olyan összessége, amelyek egyidejűleg figyelembe veszik a fejlődés fenntarthatóságának szükségességét. A törvény hatálya kiterjed az embert és a környezetet veszélyeztető veszélyes anyagokra és keverékekre, illetőleg az ezekkel folytatott tevékenységekre terjed ki¹⁰ azzal, hogy a CLP szerinti osztályozásig - az osztályba sorolhatóságtól függetlenül - e törvényt valamennyi anyagra alkalmazni kell. A veszélyes anyagok és veszélyes keverékek csomagolására és feliratozására (címkézésére) vonatkozó rendelkezéseket - ha azt külön jogszabály elrendeli - azon keverékekre is alkalmazni kell, amelyek nem minősülnek veszélyesnek, de - különösen mennyiségükre, felhasználásuk módjára vagy céljára tekintettel - különleges kockázatot jelenthetnek az emberi egészségre vagy a környezetre. A veszélyes anyagok és készítmények jelzésére kötelezően előírt veszélyjeleket (betűjelek) és szimbólumokat (piktogramok) használnak. Veszélyes anyagok veszélyességi osztályba sorolása a veszélyesség megállapításának szempontjai alapján történik.¹¹

Az irodai munkavégzés napjaink egyik legelterjedtebb foglalkozási formája, ugyanakkor számos egészségügyi problémát is magával hozhat. A hosszan tartó ülés, a nem megfelelően beállított számítógépes monitor vagy az ergonomikailag nem megfelelő szék komoly gondokat okozhat. Ezek a problémák nemcsak fizikai kellemetlenségeket, mint például hát- és nyakfájást, karpális alagút szindrómát vagy szemfáradtságot eredményezhetnek, hanem hosszú távon súlyosabb egészségügyi gondokhoz is vezethetnek. Az ilyen jellegű problémák nemcsak a munkavállalók egészségét és közérzetét befolyásolják, hanem a munkahelyi produktivitást is csökkenthetik, valamint növelhetik a hiányzások számát.

Az ergonomikus kockázatok akkor jelentkeznek, amikor a munkavállalók nem megfelelő munkakörnyezetben dolgoznak, ami hosszú távon káros hatással van a testtartásra, izom- és ízületi problémákra. A leggyakoribb problémák a rossz testtartás, hosszú ideig tartó ülés, állás vagy nem megfelelően kialakított munkahelyi székek és asztalok használata okozhat hát-, nyak- és vállfájdalmakat. Ismétlődő mozgások az olyan munkák, amelyek ismétlődő, monoton mozgásokat igényelnek (pl. billentyűzet használata, gépek kezelése), hosszú távon karpal tunnel szindróma, izom- és ízületi fájdalmak kialakulásához vezethetnek.

Az ergonómiai alapelvek alkalmazásával javítható a munkahelyi környezet, például:

- munkaállomások testreszabása, az egyéni igényeknek megfelelően kialakított munkaállomások lehetővé teszik, hogy a munkavállalók kényelmesen és hatékonyan végezhesék munkájukat, csökkentve ezzel a hát-, nyak- és vállfájdalmak kockázatát
- eszközök és berendezések ergonómiai tervezése, az ergonomikusan tervezett eszközök, mint például billentyűzetek, egerek és székek, csökkenthetik a túlterheltséget és megelőzhetik a karpális alagút szindróma kialakulását.
- testhelyzet és mozgás, az optimális testhelyzet és a rendszeres mozgás elősegíti a vérkeringést, csökkenti az izmokban és ízületekben jelentkező stresszt, valamint elősegíti a jobb koncentrációt és teljesítményt.
- pihenőidő és szünetek, a rendszeres pihenőidők és szünetek lehetővé teszik a testnek, hogy regenerálódjon, csökkentve ezzel az ismétlődő mozdulatokból eredő fáradtság és sérülések kockázatát.¹²

A vilájárvány következtében a munkavállalók közel 40 %-a kezdett teljes munkaidőben távmunkában dolgozni. Ez elmosza a munka és a magánélet közötti hagyományos határokat és a távoli helyről történő munkavégzés egyéb tendenciáival – például a folyamatos hálózati

¹⁰ 2000. évi XXV. törvény a kémiai biztonságról 2 § 2 bekezdés

¹¹ 4/1997. (II.21.) NM sz. rendelet 1. számú melléklete

¹² Ergonomikus tippek a hatékony és egészséges irodai munkavégzésért <https://kenvelmesiroda.hu/ergonomikus-tippek-a-hatekony-es-egeszseges-irodai-munkavegzesert/> (Letöltve: 2024.12.02.)

összekapcsoltsággal, a társadalmi érintkezés hiányával, valamint az IKT fokozottabb mértékű használatával – együtt tovább növelte a pszichoszociális és ergonómiai kockázatokat.¹³

Külföldi és hazai tapasztalatok alapján állítható, hogy a munkahelyi stressz napjaink népbetegsége. munkahely az ember életének meghatározó helyszíne, és nem kizárólag a pénzkereset terepe. fejlett társadalmakban a munkavállalók a nem alvással töltött idejük felét munkával töltik. Összességében a munkánkból, munkahelyünkből fakadó pszichoszociális jellemzők nagymértékben befolyásolhatják mind egészségünket, mind pszichológiai jóllétünket.¹⁴

A pszichoszociális kihívások a stressz, kiégés, munka-magánélet egyensúlyának hiánya. A stressz, kiégés és a munka-magánélet egyensúlyának hiánya olyan problémák, amelyek egyre inkább a modern társadalom mindennapi kihívásaivá válnak. A stressz hosszú távon pszichikai és fizikai terheket ró a szervezetre, míg a kiégés a munkahelyi túlterheltség, folyamatos frusztráció és a motiváció elvesztésének eredményeként jelentkezhet. Az egyensúlyhiány pedig azt jelenti, hogy a munka, a család, a személyes idő és a pihenés közötti határok elmosódnak, ami fokozza a feszültséget és hozzájárul a mentális és fizikai kimerültséghez.

A munkahelyi stressz tehát összetett jelenség, számos okra vezethető vissza. Az okok feltérképezésén túl szükség van a stressz-szint mérésére és ennek alapján a munkahely veszélyeztetettségének meghatározására is. Ehhez nélkülözhetetlen a stressz mibenlétének megértése.¹⁵ A pszichoszociális kockázatok kezelése során minden érintett tartsa szem előtt a stressz elmélet megalapítója – Selye János – napjainkban is érvényes megállapítását: „A munka az ember alapvető szükséglete. Nem az a kérdés, hogy dolgozunk-e, hanem az, hogy milyen munka a megfelelőbb számunkra. Igaz, hogy minden munka stresszel jár, de nem igaz, hogy distresszel is jár.”¹⁶

Magyarországon 2008. január 1-től kötelező a munkáltatónak a kockázatértékelés elkészítésekor a pszichoszociális kóroki tényezők munkavállalókra gyakorolt hatását értékelni és kidolgozni a kockázat csökkentésére szolgáló intézkedéseket.

54. § * (1) Az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés érdekében a munkáltató köteles figyelembe venni a következő általános követelményeket:

d) az emberi tényező figyelembevételére a munkahely kialakításánál, a munkaeszközök és munkafolyamat megválasztásánál, különös tekintettel az egyhangú, kötött ütemű munkavégzés időtartamának mérséklésére, illetve káros hatásának csökkentésére, a munkaidő beosztására, a munkavégzéssel járó pszichoszociális kockázatok okozta igénybevétel elkerülésére.¹⁷

A munkahelyi erőszak, zaklatás vagy – a nem, kor, fogyatékoság, vallás vagy meggyőződés, faji vagy etnikai származás vagy szexuális irányultság alapján történő – megkülönböztetés hatással lehet a munkavállalók biztonságára és egészségére, és így negatív következményekkel járhat az érintettek, családjukra, munkatársaikra, szervezetükre és a társadalom egészére.¹⁸

¹³ Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 10 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.02.)

¹⁴ Ruzsovics Ágnes PhD: Munkahelyi pszichoszociális kockázat felmérése és értékelése, Foglalkozás-egészségügy, Hippocrates online 2014. március 24. 11 o. <https://hippocrateslap.hu/uploads/ujtag/online/munkahelyi-pszichoszocialis-kockazatok.pdf> (Letöltve: 2024.12.03.)

¹⁵ Pikó Bettina: A nővéri munka magatartástudományi vizsgálata: pszichoszomatikus tünetek - munkahelyi stressz - társas támogatás, Lege Artis Medicinae, 2001, 11(4): 318-325 <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a062.pdf> (Letöltve: 2024.12.03.)

¹⁶ Képzési tananyag a munkavédelmi képviselők számára: <http://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok> (Letöltve: 2024.12.03.)

¹⁷ 1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 54. § (1) bekezdés d) pont

¹⁸ Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 16 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.04.)

A munkahelyi egészséggel összefüggő összes probléma 18%-áért a „felbukkanó” betegségek felelnek, mint a stressz, a depresszió, a szorongás, a munkahelyi erőszak, a munkahelyi zaklatás és a megfélemlítés, melynek eredménye a munkából való hiányzás.¹⁹ Gyakran előfordul a munkavállalókkal, hogy betegség esetén sem mernek elmenni betegállományba, mert attól félnek, hogy eközben elveszítik állásukat. Napjainkra így kifejezetten igaz az állítás, hogy felértékelődik az egészség jelentősége, hiszen a mindennapok küzdelmeiben megmaradni csak az képes, aki meg tudja teremteni, s fenn tudja tartani, vagy vissza tudja állítani saját maga testi-lelki-közösségi, s szellemi egészségét.²⁰

Új technológiai kihívások megjelenése

Új technológiai kihívások jelentek meg az automatizáció és a digitalizáció tekintetében, melyek az élet szinte minden területén jelentős hatásokat gyakorolnak, mind a gazdaságra, mind a társadalomra.

Az elmúlt két-három évben temérdek elemzés – és találgatás – látott napvilágot arról, hogy milyen mértékben alakítja át életünket a legújabb technikai forradalom: a digitalizáció, automatizáció és robotizáció, és az ezek nyomán kibontakozó, ún. 4.0-s ipari forradalom.²¹

Az **automatizáció** és a **munkahelyi átalakulás** az utóbbi évtizedekben egyre fontosabb témává váltak a technológiai fejlődés, a digitalizáció, valamint a mesterséges intelligencia és robotika térnyerésének köszönhetően. Ezek a változások mélyrehatóan befolyásolják a munkahelyeket, a gazdaságot és a társadalmat. Az alábbiakban néhány kulcsfontosságú aspektust emelek ki:

- munkahelyek megszűnése és átalakulása, az egyszerűbb, rutinszerű feladatokat végző munkakörök (például gyári munkások, adminisztratív dolgozók) a leginkább veszélyeztetettek, mivel ezeket könnyen helyettesíteni lehet gépekkel vagy algoritmusokkal.
- új munkakörök megjelenése, az automatizáció és a digitalizáció új munkaköröket teremt, például az adatelemzés, a mesterséges intelligencia fejlesztése, valamint a technológiai rendszerek karbantartása és üzemeltetése területén.
- képzettségi igények változása, a technológia használatához kapcsolódó munkák gyakran magasabb szintű technikai és kognitív készségeket igényelnek, ami a munkaerő átképzését teszi szükségessé.

Magyarországon az ipar (például autógyártás), a mezőgazdaság és a szolgáltatási szektor egyaránt érintett az automatizáció által. Az ország versenyképessége nagymértékben függ attól, hogy milyen gyorsan és hatékonyan tudja bevezetni a modern technológiákat, miközben gondoskodik a munkaerő átképzéséről és a társadalmi kohézió megőrzéséről.

Az automatizáció és a munkahelyi átalakulás nemcsak kihívásokat, hanem lehetőségeket is jelent. A siker kulcsa az adaptációban, az oktatásban és az innovációban rejlik. Az egyének, a vállalatok és a kormányzat közös erőfeszítése szükséges ahhoz, hogy az automatizáció előnyeit mindenki számára elérhetővé tegyük.

¹⁹ Garami Mária: A mobbing gazdaságra káros hatásai, Miskolci Jogi Szemle, A Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának folyóirata 18.évfolyam 20232.szám, 226 o.

²⁰ Nagy Edit: A testi, lelki, társadalmi és mentális egészséget befolyásoló tényezők. 263 o. DOI: 10.18427/iri-2016-0031 <https://www.irisro.org/tarstud2016aprilis/61NagyEdit.pdf> (Letöltve: 2024.12.05.)

²¹ Andor László: A digitalizáció és a munka világa. Mi várható a robotforradalom után? Magyar Tudomány 2018/1. Budapest 2018, Akadémiai Kiadó.

DOI:10.1556/2065.179.2018.1.5 https://mersz.hu/dokumentum/matud_97/#matud_110_p17 (Letöltve: 2024.12.06.)

A digitális eszközök használata új típusú veszélyeket jelent, például a képernyőidőből eredő egészségügyi problémák (szemfáradtság, helytelen testtartás), a folyamatos elérhetőség okozta stressz vagy az ergonómiai problémák. A digitalizáció áthatja az életünket, a munkánkat. Gyökeresen megváltoztatja az értékteremtést, forradalmasítja a gazdaságot és a vállalatokat.²² A digitalizáció pedig olyan mértékben fejlődik, hogy számtalan új jogviszony jött létre, mely jóval túlmutat a digitális munkahely fogalmán.²³

A digitalizáció hatását a következőkben összegezhetjük:

- a) a munkaviszonyban – ahol a munkaköri feladatok lehetővé teszik – a hagyományos munkahelyet a távmunka és a home office alkalmazásával felváltja egy, a munkáltatótól elkülönült hely;
- b) bizonyos munkaköröket az automatizálás és a robotika feleslegessé tesz, vagy megváltoztatja a munkafeltételeket;
- c) a függő munkának a munkaviszonyba nem sorolható formái jelennek meg.²⁴

A digitalizáció és automatizáció társadalmi hatásaira Magyarországon is találunk számos példát, beleértve a munkahelyvesztéssel kapcsolatos várakozásokat.²⁵

Az adatvédelem és a technológia túlzott használata valóban komoly munkavédelmi kihívásokat jelenthet, amelyek számos területet érintenek, beleértve a munkavállalók mentális egészségét, adatbiztonságát és a munka-magánélet egyensúlyát. Adatvédelem a munkahelyen, fontos a személyes adatok védelme, a munkáltatók gyakran monitorozzák a munkavállalók teljesítményét különböző technológiai eszközök (pl. szoftverek, kamerák, helymeghatározás) segítségével. Ez felveti a személyes adatok védelmének kérdését, mivel a túlzott ellenőrzés sértheti a dolgozók privát szféráját. Adatkezelési jogszabályok szerepe, az olyan szabályozások, mint az EU GDPR (General Data Protection Regulation), meghatározzák, hogy a munkáltatók hogyan kezelhetik a dolgozók adatait. A túlzott adatgyűjtés jogi kockázatokat is hordozhat.

A munkáltatóknak számos adatot kell kezelniük a munkavállalók egészségével és biztonságával kapcsolatban, például baleseti nyilvántartásokat, egészségügyi alkalmassági vizsgálatok eredményeit és kockázatértékeléseket. Ezek az adatok személyes adatoknak számítanak, és különösen az egészségügyi adatok érzékeny adatoknak minősülnek, amelyek fokozott védelmet igényelnek. Csak olyan adatokat lehet gyűjteni, amelyek szükségesek a munkavédelmi kötelezettségek teljesítéséhez. A felesleges adatok gyűjtése, tárolása vagy feldolgozása a GDPR megsértését jelentheti. A munkavédelmi adatokhoz kizárólag azok férhetnek hozzá, akiknek a munkájukhoz szükségük van rájuk (pl. munkavédelmi szakemberek, munkaügyi adminisztrátorok). A munkáltatóknak kötelességük biztosítani, hogy a munkavállalók személyes adatai védve legyenek a jogosulatlan hozzáférés, elvesztés vagy sérülés ellen. Például titkosított adatbázisok és biztonságos adatkezelési folyamatok alkalmazásával.

A GDPR célja, hogy a munkavédelemben kezelt személyes adatok biztonságosak és a jogszabályi előírásoknak megfelelőek legyenek. A munkáltatóknak folyamatosan gondoskodniuk kell arról, hogy az adatkezelés átlátható, arányos és biztonságos legyen, miközben tiszteletben tartják a

²² Blahó András–Czakó Erzsébet–Poór József (szerk.) (2021): Nemzetközi menedzsment. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634546528 Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/m829nm2021_438/#m829nm2021_436_p13 (2024.12.07.)

²³ Mélypataki Gábor–Solymosi-Szekeres Bernadett: A DIGITÁLIS MUNKAHELY JOGI ÉS NEM JOGI KIHÍVÁSAI, DOI:10.54200/kt.v4i1.76 Közigazgatás Tudomány, 2024/1. 92–116 <https://kozigazgatastudomany.hu/index.php/kozigtud/article/view/76> (Letöltve:2024.12.07.)

²⁴ Horváth István–Petrovics Zoltán: Digitalizáció a munkában: táguló horizontok joghézagokkal, DOI: 10.26521/profuturo/2021/2/10239

²⁵ Andor László: A digitalizáció és a munka világa. Mi várható a robotforradalom után? Magyar Tudomány 179(2018)1, 47–54. DOI: 10.1556/2065.179.2018.1.5 [https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=MaTud\(2018\)1_5.pdf](https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=MaTud(2018)1_5.pdf) (Letöltve: 2024.12.07.)

munkavállalók jogait. Ennek érdekében érdemes adatvédelmi szakértőt vagy tanácsadót bevonni a munkavédelmi folyamatok kialakításába.

A technológia túlzott használatának hatásai okozhatnak:

- digitális túlterheltséget, az állandó technológiai elérhetőség (e-mailek, chatplatformok, munkahelyi alkalmazások) növeli a dolgozók stressz-szintjét, mivel sokan úgy érzik, hogy folyamatosan rendelkezésre kell állniuk.
- egészségügyi kockázatokat, az állandó képernyőhasználat hozzájárulhat a szemproblémákhoz, alváshiányhoz és mozgásszervi betegségekhez.
- mentális egészség, az állandó online jelenlét kiégéshez vezethet, különösen, ha a dolgozók nem tudják elkülöníteni a munkaidőt és a szabadidőt.

A digitális túlterheltség olyan állapot, amelyet a technológiai eszközök túlzott használata, a folyamatos értesítések, valamint a túl sok információ feldolgozása okozhat. Ez a modern élet egyik gyakori kihívása, de számos stratégiával kezelhető. A digitális túlterheltség kezelése nem csak technikai megoldásokkal érhető el, hanem a mindennapi szokások átalakításával is. A kulcs a tudatosság és az egyensúly megteremtése a digitális és offline világ között.

Néhány esetben felmerült a digitalizációval kapcsolatos negatívum, ilyen például a rendszerkimaradás, a technikai problémák. Természetesen ezek orvosolhatóak néha pár perc alatt, előfordul azonban, hogy huzamosabb ideig fennáll a probléma. Vélhetőleg azonban a rendszerek fejlesztésével ezen esetek előfordulása egyre inkább csökkenni fog.²⁶

A megnövekedett munkahelyi követelményeket eredményező technológiai változások nyomást gyakorolnak az egyénre, amely negatív hatással van az egyén IKT-használattal kapcsolatos megítélésére, mivel a versenyben való helytállás érdekében a folyamatos tanulásra, fejlődésre kényszerülnek (Ayyagari, Grover és Purvis 2011; La Torre et al. 2019).²⁷

Összegzés

A munkavédelem tekintetében számos kihívás merülhet fel, melyek megoldása a munkáltatók, munkavállalók és a hatóságok közös felelőssége. Ezeket a kihívásokat megfelelő eszközökkel, folyamatos figyelemmel és a munkavállalók aktív részvételével lehet sikeresen kezelni. A munkavédelmi intézkedések folyamatos fejlesztése és a munkavállalók számára történő tudatosítás alapvetően hozzájárul a balesetek csökkentéséhez és a munkahelyi környezet biztonságosabbá tételéhez.

Elmondhatjuk, hogy a megelőzésben nagy szerepe van a munkahelyi egészséget előmozdító egészségfejlesztő tevékenységnek, a konfliktuskezelő, stresszkezelő tréningeknek, felvilágosító anyagoknak is, a helyes munkaszervezés, az oktatás, a megfelelő irányítás, szerepek és feladatkörök világos meghatározása, a munkavállalók (pl. szociális) támogatása, ösztönzése mellett.²⁸ Munkahelyi jóléti programok, stresszkezelési tréningek, valamint a munkavállalói jogok védelme és a munkahelyi kapcsolatok javítása fontos része a munkavédelemnek.

²⁶ Szeiner Zsuzsanna – Balázs Klaudia: Digitalizáció hatása a munkavégzésre és a munkakörökre a bankszektorban, DOI:10.36007/4492.2023.109, 14th International Conference of J. Selye University, 2022 Section of Economics, Mathematics and Informatics <http://uk.ujss.sk/dl/4492/SZEINER.pdf> (Letöltve:2024.12.11.)

²⁷ Bak Gerda, Kelemen-Erdős Anikó: Stressz, oportunizmus és bizalom a szervezeti információs és kommunikációs technológiabiztonság tükrében Információs Társadalom XXIII, 3. szám (2023): 9–26., DOI: 10.22503/infars.XXIII.2023.3.1 <https://infars.infonia.hu/pub/infars.XXIII.2023.3.1.pdf> (Letöltve:2024.12.12.)

²⁸ Ruzsovics Ágnes PhD: Munkahelyi pszichoszociális kockázat felmérése és értékelése, Foglalkozás-egészségügy, Hippocrates online 2014. március 24. 15 o. <https://hippocrateslap.hu/uploads/ujtag/online/munkahelyi-pszichoszocialis-kockazat.pdf> (Letöltve: 2024.12.13.)

Az egészségmegőrzés az élet minden területére pozitív hatással van, és alapvető szerepet játszik a testi, lelki és társadalmi harmónia megteremtésében. Az egyén oldaláról az egészségmegőrzés célja az egészséges magatartás fenntartása, fejlesztése. A társadalom oldaláról jelentkező cél pedig: olyan élet- és munkafeltételek biztosítása, szociális és egészségügyi gondoskodás megteremtése, olyan társas támogatórendszerek működtetése, amelyek az egyéni egészségmegőrző (fejlesztő) tevékenységek nélkülözhetetlen feltételeit képezik.²⁹

A munkavédelem folyamatosan új kihívások elé néz a modernizáció, a teljesítmények, a termelési és szolgáltatási eredmények fokozása miatt (lásd pl. a vegyi anyagok elterjedtségét vagy a munkahelyi stresszt), ezért a hatékony megelőzés is csak a munkavégzés rövid és hosszú távú veszélyeinek és kockázatainak folyamatos újraértékelésével valósulhat meg.³⁰

Az adatvédelem és a technológiai megoldások kiegyensúlyozott alkalmazása alapvető fontosságú ahhoz, hogy a munkahelyek fenntarthatók és emberközpontúak maradjanak. A szabályozások fejlesztése és a munkakultúra változása mind hozzájárulhatnak ehhez.

Hivatkozások

Szolnoki Bernadett -Berényi László: A MUNKAHELYI EGÉSZSÉGFEJLESZTÉS SZÜKSÉGESSÉGE ÉS LEHETŐSÉGEI, Gradus Vol 3, No 1 (2016) 495-500. ISSN 2064-8014 https://real.mtak.hu/90472/1/2016_1_ECO_033_Szolnoki.pdf (Letöltve: 2024.11.29.)

Fehér Pálma Virág: A MENTÁLIS EGÉSZSÉG ÉS A DIGITÁLIS PSZICHOTERÁPIA JÖVŐJÉT ÉRINTŐ KÉRDÉSEK TÁRSADALOMKRITIKAI MEGKÖZELÍTÉSBEN, 2022, Psychologia Hungarica X/1. 19–33. pp.
DOI:10.52993/PSYHUNG.10.2022.1.2. https://btk.kre.hu/images/PsyHu/2022_1/PsyHu_2022_1_019-033.pdf (Letöltve: 2024.11.29.)

Jurányi Róbertné-Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.29.)

Jurányi Róbertné-Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.29.)

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről 53 § a) b) bekezdés

Bódi Marianna Biztonságos munkakörülmények, munkahelyi ártalmak https://www.nive.hu/Downloads/Szakkepzesi_dokumentumok/Bemeneti_kompetenciak_meresi_ertekelesi_eszkozrendszerek_kialakitasa/1_2328_005_101231.pdf (Letöltve: 2024.11.30.)

Jurányi Róbertné-Gubicza Sándorné: Munka- és tűzvédelem. Budapest, 2020, Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634545125 https://mersz.hu/dokumentum/m648metv_40/#m648metv_f4_p4 (Letöltve: 2024.11.30.)

Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 18 o. <https://www.nincsbalet.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.01.)

Ungváry György, Munkaegészségtan, 2000, 265 o.

2000. évi XXV. törvény a kémiai biztonságról 2 § 2 bekezdés

²⁹ Ungváry György, Munkaegészségtan, 2000, 756 o

³⁰ Dudás Katalin–Koch Mária–Spiegel István (2018): Munkavédelmi jog és eljárások. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634542827 https://mersz.hu/dokumentum/m398mjee_36/#m398mjee_33_p6 (Letöltve 2024. 12.12.)

4/1997. (II.21.) NM sz. rendelet 1. számú melléklete

Ergonomikus tippek a hatékony és egészséges irodai munkavégzésért <https://kenyelmesiroda.hu/ergonomikus-tippek-a-hatekony-es-egeszseges-irodai-munkavegzesert/> (Letöltve: 2024.12.02.)

Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 10 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.02.)

Ruzsovics Ágnes PhD: Munkahelyi pszichoszociális kockázat felmérése és értékelése, Foglalkozás-egészségügy, Hippocrates online 2014. március 24. 11 o. <https://hippocrateslap.hu/uploads/ujsag/online/munkahelyi-pszichoszocialis-kockazat.pdf> (Letöltve: 2024.12.03.)

Pikó Bettina: A nővéri munka magatartástudományi vizsgálata: pszichoszomatikus tünetek - munkahelyi stressz - társas támogatás, Lege Artis Medicinae, 2001, 11(4): 318-325 <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a062.pdf> (Letöltve: 2024.12.03.)

Képzési tananyag a munkavédelmi képviselők számára: <http://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok> (Letöltve: 2024.12.03.)

1993. évi XCIII. törvény a munkavédelemről 54. § (1) bekezdés d) pont

Az Európai Unió 2021–2027-es munkahelyi biztonsági és egészségvédelmi stratégiai kerete Munkahelyi biztonság és egészségvédelem a munka változó világában 16 o. <https://www.nincsbaleset.hu/dokumentumok/63-az-europai-unio-2021-2027-es-munkahelyi-biztonsagi-es-egeszsegvedelmi-strategiai-kerete> (Letöltve: 2024.12.04.)

Garami Mária: A mobbing gazdaságra káros hatásai, Miskolci Jogi Szemle, A Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának folyóirata 18.évfolyam 20232.szám, 226 o.

Nagy Edit: A testi, lelki, társadalmi és mentális egészséget befolyásoló tényezők. 263 o. DOI: 10.18427/iri-2016-0031 <https://www.irisro.org/tarstud2016aprilis/61NagyEdit.pdf> (Letöltve: 2024.12.05.)

Andor László: A digitalizáció és a munka világa. Mi várható a robotforradalom után? Magyar Tudomány 2018/1. Budapest 2018, Akadémiai Kiadó.
DOI:10.1556/2065.179.2018.1.5 https://mersz.hu/dokumentum/matud_97/#matud_110_p17 (Letöltve: 2024.12.06.)

Blahó András–Czakó Erzsébet–Poór József (szerk.) (2021): Nemzetközi menedzsment. Budapest: Akadémiai Kiadó. DOI:10.1556/9789634546528 Letöltve: https://mersz.hu/dokumentum/m829nm2021_438/#m829nm2021_436_p13 (2024.12.07.)

Mélypataki Gábor-Solymosi-Szekeres Bernadett: A DIGITÁLIS MUNKAHELY JOGI ÉS NEM JOGI KIHÍVÁSAI, DOI:10.54200/kt_v4i1.76 Közigazgatás Tudomány, 2024/1. 92–116 <https://kozigazgatastudomany.hu/index.php/kozigtud/article/view/76> (Letöltve:2024.12.07.)
Horváth István–Petrovics Zoltán: Digitalizáció a munkában: túlguló horizontok jöghézagokkal, DOI: 10.26521/profuturo/2021/2/10239

Andor László: A digitalizáció és a munka világa. Mi várható a robotforradalom után? Magyar Tudomány 179(2018)1, 47–54. DOI: 10.1556/2065.179.2018.1.5 [https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=MaTud\(2018\)1_5.pdf](https://mersz.hu/mod/object.php?objazonosito=MaTud(2018)1_5.pdf) (Letöltve: 2024.12.07.)

Szeiner Zsuzsanna – Balázs Klaudia: Digitalizáció hatása a munkavégzésre és a munkakörökre a bankszektorban, DOI:10.36007/4492.2023.109, 14th International Conference of J. Selye University, 2022 Section of Economics, Mathematics and Informatics <http://uk.ujs.sk/dl/4492/SZEINER.pdf> (Letöltve:2024.12.11.)

Bak Gerda, Kelemen-Erdős Anikó: Stressz, oportunizmus és bizalom a szervezeti információs és kommunikációs technológiabiztonság tükrében Információs Társadalom XXIII, 3. szám (2023): 9–26., DOI: 10.22503/infars.XXIII.2023.3.1 <https://infars.infonia.hu/pub/infars.XXIII.2023.3.1.pdf> (Letöltve:2024.12.12.)

1. Bevezető gondolatok

Az elmúlt évekhez képest mára már jelentősen megváltozott a házasságnak és az élettársi kapcsolatnak az emberi életútban betöltött szerepe.¹ Míg korábban a házasság elsődlegessége volt megfigyelhető, és az élettársi kapcsolat elenyésző, vagy jóval kisebb arányban volt jelen a társadalom szövetében, addig mára az élettársi, és különösen is a de facto élettársi kapcsolat előre tört. E miatt a házasságot sokan már 'temették', azt vizionálva, hogy az élettársi kapcsolat felváltja a 'kötöttebb' házassági kapcsolatot, teret engedve ezzel az abban élő felek szabadabb elképzeléseinek. A Statisztikai Hivatal adatai szerint Magyarországon utoljára 1980-ban volt az éves házasságkötések száma 80 ezer fő fölött, 2022-ben 63.967 pár kötött házasságot hazánkban.² Ezzel szemben a házasságukat felbontók száma 14 és 17 ezer között mozog.³ Az utolsó, 2016-os mikrocenzus alapján Magyarországon kb. 250.000 pár él élettársi kapcsolatban, míg 1.600.000 pár él házasságban.⁴ El kell ismernem azonban azt, hogy statisztikai adatokkal nem lehet tökéletesen vizsgálni azt, hogy az élettársi kapcsolatok aránya a lakosság körében milyen mértékű, hiszen amennyiben nem regisztrált az élettársi kapcsolat, akkor az tulajdonképpen bármikor nyom nélkül megszűnhet, ha a felek úgy döntenek, főként, ha közös gyermek nem származott a kapcsolatból. Tehát az élettársi kapcsolatban élők számának megítélése csak hipotetikus viszonyításként lehetséges.

Az arányok azonban a házasság javára továbbra is eltolódnak, de ettől függetlenül is, a jogrendszernek reagálnia kellett hazánkban is és más, – Magyarországgal szomszédos – államokban is az „idők szavára”, és valamilyen módon szabályoznia kellett az élettársi kapcsolatot. Kutatásomban azt vetem össze, hogy ez milyen módon történt meg Magyarország, Szlovákia, Horvátország, Csehország, Ausztria, Ukrajna, Szlovénia, Szerbia és Románia jogrendjében, hozzátevé, hogy néhány környező államban, mind a mai napig nem született jogszabály az élettársi kapcsolat jogi relevanciájának biztosítására.

2. Az élettársi kapcsolat fogalma és létrejötte

Amennyiben az 'élettársi kapcsolat' egyszerűsített definícióját szeretném megadni, valószínűleg annyit mondanék: olyan kapcsolat, amelyben a felek házasságkötés nélkül élnek együtt. A Ptk. Kötelmijogi Könyve ennél az egyszerűbb meghatározásnál jóval bővebb fogalmat alkot: a feleknek házasságkötés nélküli közös érzelmi és gazdasági közössége, amely felek közül egyiknek sem állhat fenn egymással házassága, bejegyzett vagy regisztrált élettársi kapcsolata és egymásnak nem rokonai vagy testvérei. Érdekes kérdés, hogy, – más környező államok családjogával ellentétben – Magyarországon miért nem a Ptk. Családjogi Könyvében került elhelyezésre az élettársi kapcsolat teljes szabályozása. Bár a Ptk. előkészítő irataiból tudhatjuk, hogy az eredeti elképzelés szerint a Családjogi Könyvben került volna szabályozásra a de facto és a bejegyzett

¹ Vö. MURINKÓ Livia-SPÉDER Zsolt: *Élettársi kapcsolatok, házasság*. In: Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2021*. 9-28.

² https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0016.html

³ https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0019.html

⁴ <https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/>

élettársi kapcsolat, végül a kormány ezt a koncepciót elvetette, és a már ismert megoldással élt. Álláspontom szerint ennek legfőbb oka az, hogy az élettársi kapcsolat és a házasság, még a jogi szabályozás Ptk-beli elhelyezkedése szempontjából sem lehetnek egymással rivalizáló kapcsolati formák.⁵ Ezzel a jogrendszer a házasság elsőségének és védelmének irányába fordította a figyelmet, amely egyébként az Alaptörvényben is megjelenik.⁶ Ezen kívül tulajdonképpen csak az élettársak egyes vagyoni viszonyainak rendezésére tér ki a Ptk.⁷

Más államok jogának összehasonlító jogi vizsgálata tekintetében elsősorban azt kell értelmezni, hogy a jogalkotó milyen módon és szinten szabályozza az élettársi kapcsolat kérdését. Ebből a szempontból három szabályozási mód különböztethető meg, egy részről, ha a jogalkotó a Ptk. családjogi szabályai között rendelkezik,⁸ másrészt, ha különálló családjogi törvényben, vagy a tárgyat külön szabályozó jogszabályban,⁹ illetve harmadrészt, ha a Ptk.-ban de nem a családjog keretein belül.¹⁰

Alapvetően Ausztria azon államok közé tartozik, amely különálló szabályban rendezi az élettársi kapcsolatokat, amelyeket házasságon kívüli élettársi kapcsolatnak neveznek, és fogalma alapjaiban megegyezik a de facto élettársi kapcsolatával, azaz: ha két fél hosszabb ideig érzelmi és gazdasági közösségben él egymással, és egymással nem házasság,¹¹ így ebből a kapcsolatból nem származnak olyan kötelezettségek, mint a házasságból.¹² Ugyanakkor 2017 óta nyitva áll a lehetőség arra, hogy a különböző nemű felek is bejegyzett élettársi kapcsolatot létesítsenek.¹³ A bejegyzett élettársakról szóló jogszabály a bejegyzett élettársi kapcsolat fogalmát úgy határozza meg, hogy azt két személy hosszú távra létesíti és ez az állapot kölcsönös jogokat és kötelezettségeket keletkeztet. Az osztrák alkotmánybíróság¹⁴ azzal indokolta, hogy a bejegyzett élettársi kapcsolat lehetőségét megnyitja a különnemű felek előtt is, hogy a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat közötti különbség olyan minimális, hogy nagyrészt megfeleltethetők egymásnak. Ezen kívül a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat közötti különbségek nem tarthatók fenn az azonosnemű felek diszkriminációja nélkül, így ez a megkülönböztetés sérti az emberek közötti jogegyenlőség alapját is.¹⁵ Jelentős, hogy a magyar jogalkotó gondolkodása éppen ellentétes az osztrák jogalkotóéval: elsődleges célja nem a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat összemosása, hanem a házasság elsőbbségének kiemelése. A 2007. évi CLXXXIV törvénytervezetet, amely a bejegyzett élettársi kapcsolatokat a külön és az azonos neműek számára is biztosította volna, éppen e fő okból és indokolással semmisítette meg az Alkotmánybíróság 2008 elején.¹⁶ Ugyanakkor Szlovákiában az élettársi kapcsolatok jelen

⁵ Vö. BARZÓ Timea: *A magyar család jogi rendje*. Budapest, Patrocinium, 2017. 258-259.

⁶ *Alaptörvény*, Alapvetés, L) cikk

⁷ Vö. HEGEDŰS Andrea: *Polgári jog-Családjog*. Budapest, R.I.M.Á.K. 2023. 176-177. ; HERGER Csabáné-KATONÁNE PEHR Erika: *Magyar családjog*. Budapest, Novissima Kiadó, 2021. 132-133.

⁸ Ilyen részben Magyarország.

⁹ Ilyenek a szomszédos államok zöme, főként családjogi törvény keretein belül.

¹⁰ Ilyen szintén a magyar szabályozás a Kötelmijogi Könyvben.

¹¹ https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/partnerschaft-und-ehe/lebensgemeinschaften/Seite.580007.html

¹² Mint pl. a hűség vagy a tartási kötelezettség.

¹³ https://www.vfgh.gv.at/medien/Ehe_fuer_gleichgeschlechtliche_Paare.de.php

¹⁴ VfGH - G 258/2017 Unterscheidung zwischen Ehe und eingetragener Partnerschaft verletzt Diskriminierungsverbot

¹⁵ „Die gesetzliche Trennung verschiedengeschlechtlicher und gleichgeschlechtlicher Beziehungen in zwei unterschiedliche Rechtsinstitute verstößt damit gegen das Verbot des Gleichheitsgrundsatzes, Menschen auf Grund personaler Merkmale wie hier der sexuellen Orientierung zu diskriminieren.“

¹⁶ <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700184.TV>

pillanatban jogszabályi szinten nincsenek rendezve. A Szlovák Nemzeti Tanács 2022-ben II. olvasatában elutasította azt a törvénytervezetet, amely az élettársi kapcsolatok jogi helyzetét rendezte volna. A szlovák törvénytervezet az osztrákhhoz hasonló gondolkodással a különböző és az azonos nemű személyek számára is engedte volna a bejegyzett élettársi kapcsolatot. Igen összetett fogalmi meghatározását adja az élettársi kapcsolatnak: „Az élettársi életközösség két ember egyesülése, nemtől függetlenül. Az életközösséget az e törvényben meghatározott feltételek teljesítését követően az életközösség megkötésére vonatkozó önkéntes és szabad döntés alapján hozzák létre (a továbbiakban: élettársi kapcsolat).”¹⁷ A törvénytervezet szerint a bejegyzett élettársi életközösség családi jogi állapotot keletkeztet, – tehát status kérdés, – és ugyanolyan védelemben részesül, mint a házasságkötés által létrejövő család. Indokolása szerint azért biztosítja a jogalkotó a különmemű párok számára is, hogy segítse együttélésüket, pl. akkor, ha a felek valamilyen okból nem köthetnek házasságot. Románia esetében hasonló lehetne a szabályozás, mint Ausztria és Szlovákia esetében, ám Románia jogrendjében sincsen elfogadott jogszabály, egy 2020-as törvényjavaslat benyújtási próbálkozás óta. A 2020-as jogszabálytervezet alapján Románia is a Ptk.-tól és a családjogi törvénytől elkülönülve szabályozná a bejegyzett élettársi kapcsolatot, amely nyitva állna az azonos és a különmemű párok számára is. A törvényjavaslat szerint a bejegyzett élettársi életközösséget a közjegyző előtt írásban létrehozott megállapodással lehetne megkötni. Az jogszabálytervezet fogalommeghatározása szerint élettársi életközösségnek kell tekinteni azt a két fél által szabadon elfogadott kapcsolatot, amelynek célja közös életük megszervezése, és amely családjogi kapcsolatnak minősül. Ezzel együtt is alapvetően a házasság az elsődleges kapcsolati forma.¹⁸ Szerbia tekintetében az élettársi kapcsolatokat a családi jogról szóló RS18/2005. törvény szabályozza. Jó példa arra, hogy a jogalkotó az élettársi kapcsolatok szabályozását beemeli a családjogi rendelkezések közé, ahol egyébként a magyar szabályozás szerint is a helye lenne. Alapvetően a jogszabály 'házasságon kívüli partner'-ségnek nevezi a de facto élettársi kapcsolatot, amelynek fogalma alapján az tartósabb életközösség egy nő és egy férfi között, akik között nincs házassági akadály. Ugyanakkor a jogszabály rögzíti, hogy az élettársi kapcsolatban élő és a házasságon élő párok esetében is a két fél egymással szembeni jogai és kötelezettségei ugyanazok, tehát az élettársi közösségre is a házasság szabályait kell alkalmazni.¹⁹ Külön kiemelném, hogy itt nem a magyar szabályozás szerinti bejegyzett élettársi közösségről van szó, hiszen ezt a lehetőséget a törvény az azonosnemű párok számára nem biztosítja, csakis a különmemű párok számára. Szlovénia tekintetében is a családjogi törvény szabályozza az élettársi kapcsolatot, amely két olyan személy tartós életközössége, akik nem kötöttek házasságot, és nem áll fenn köztük olyan akadály, amely a házasságkötés esetében azt érvénytelenné tenné.²⁰ Ez a szabályozás jelen pillanatban a különböző és az azonos nemű személyek számára is nyitva áll, és a jogkövetkezményeit tekintve ugyanolyan hatásai vannak, mint a házasságnak, tehát a házasság személyi és vagyoni szabályait kell rájuk is alkalmazni. Horvátország tekintetében szintén a családjogi törvény szabályozza az élettársi kapcsolatokat is. A jogszabály, akárcsak az osztrák szabályozás 'házasságon kívüli élettársi kapcsolatnak' nevezi ezt a kapcsolati formát, de a de facto élettársi kapcsolatot kell értenünk alatta. A horvát jogszabály szorosabb feltételeket is megszab ahhoz, hogy az életközösség, de facto-nak legyen tekinthető: elvárja azt, hogy a felek legalább 3 évig együtt éljenek, vagy ha rövidebb az együttélés, akkor közös gyermek származzon a kapcsolatból, illetve, hogy a felek időközben ne kössenek egymással, vagy

¹⁷ TLAC-124.

¹⁸ *LEGE privind Parteneriatul de viață*

<https://i0.1616.ro/media/2/2701/33586/19509043/1/parteneriat-civil-converted.pdf>

¹⁹ RS18/2015. Art. 4. (1)-(2)

²⁰ *Družinski zakonik*, Uradni list RS, št. 15/17 z dne 31. 3. 2017, 4. člen (zunajzakonska skupnost) (1)-(2)

mással házasságot. Az ilyen kapcsolat személyi és vagyoni jogokat és kötelezettségeket keletkeztet, és teljes egészében úgy kell kezelni, mintha házasság lenne.²¹ Végül az ukrán szabályozás tekintetében az anyagi jogi szabályozásban azt találtam, hogy az nem szabályozza a de facto élettársi kapcsolatokat, ám a joggyakorlat ismeri az ilyen jellegű párkapcsolati formát is. A joggyakorlat által alkotott fogalom szerint az élettársi közösség kizárólag egy férfi és egy nő, jogokat és kötelezettségeket keletkeztető olyan együttélése amely kölcsönös érzelmi kapcsolatot és közös gazdálkodást feltételez.²² Ennek megállapítására kizárólag csak a bíróság, és csak a felek kérvénye alapján jogosult, de ez is csak 2004. január 1-től lehetséges,²³ kizárólag csak a vagyoni viszonyok rendezése tekintetében, és egyes esetekben a gyermek érdekeinek szemmel tartása okán.²⁴ Figyelembe lehet még venni Ukrajna Családjogi törvényének 74. szakaszát is, amely az egymással házasságban nem lévő, de egy családban élő férfi és nő vagyoni viszonyait rendezi.²⁵ A de facto élettársak számára regisztrációs lehetőség Ukrajnában nem áll rendelkezésre jelenleg.

Az előzőekben vázolt kép a de facto élettársak fogalmának és szabályozásának szélesebb körű lehetőségeit és elképzeléseit mutatja a különböző államok jogrendjében. Annyiban azonban minden szabályozás megegyezik, hogy a de facto élettársi kapcsolat mindenképpen hosszabb időre, – nem pedig alkalmi, vagy nagyon rövid időre – létrejövő olyan kapcsolat, amelyben vagy különnemű, vagy azonos nemű, vagy mindkét eset tekintetében, egymással történő együttélést feltételező, és közös érzelmi és gazdasági kapcsolatot megvalósító, több esetben családjogi minősítésű kapcsolatról van szó.

3. Az élettársi kapcsolat létrejöttének szabályozása

Az élettársi kapcsolat létrehozásának módja is változatos képet mutat a különböző államok jogrendjében. Alapvetően a de facto élettársi kapcsolat nevéből kifolyólag is magából a fennálló helyzetből keletkezik, tehát nem szükséges a létrejöttéhez különleges jogi eljárás. Amennyiben a de facto élettársak regisztráltatni szeretnék kapcsolatukat, már szükséges lehet hivatalos személy közreműködésére az érvényesség megállapítása tekintetében. Magyarországon 2010. január 1-i hatállyal lehetőség van a de facto élettársi kapcsolatok regisztrálására, amely a Magyar Országos Közjegyzői Kamara által működtetett számítógépes adatbázison keresztül valósul meg. Ez az adatbázis két tényről rögzít, egyrészt két olyan személy nyilatkozatát, akik a Ptk. szerinti élettársi kapcsolatban élnek, és másrészt azt, hogy ez a kapcsolat a két nyilvántartásba vett fél között már nem áll fenn.²⁶ Hozzá kell tenni, hogy a nyilvántartásba vételnek nincsenek joghatásai, így az csak bizonyos esetekben az életközösség fennállása bizonyításának megkönnyítésére szolgálhat.²⁷ Az osztrák szabályozás nyitott a különnemű párok esetében is az élettársi kapcsolat létesítésére bejegyzés által. A bejegyzett élettársi kapcsolat az anyakönyvvezető előtt jön létre ugyanazon jogi feltételekkel, mint a házasság, ugyanakkor hiányzik annak ünnepélyes volta. Az anyakönyvvezetőnek vizsgálnia kell a felek alkalmasságát azok meghallgatása által majd azt jegyzőkönyvbe foglalnia. Ezt a jegyzőkönyvet a feleknek, a két tanúnak és az anyakönyvvezetőnek

²¹ *Obiteljski zakon* 71-05-03/1-15-2, 11. članak (1)-(4)

²² Які ознаки фактичної сім'ї, що складає фактичний шлюб між чоловіком та жінкою?

<https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yak-vstanovyty-fakt-prozhyvannya-odniyeyu-simyeyu-cholovika-ta-zhinky-bez-shlyubu/>

²³ https://biz.ligazakon.net/news/194645_fakt-splnogo-prozhivannya-odnyu-smyu-bez-restrats-shlyubu-mozhna-vstanoviti-lishe-z-2004-roku

²⁴ Ukrajna Legfelsőbb Közigazgatási Bíróságának a 546/912/16. sz. ügyben hozott ítélete alapján.

²⁵ СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ, Стаття 74..

²⁶ Vö. HEGEDŰS, 2022. 188-189.

²⁷ Uo. 191.

is alá kell írnia, ez által jön létre a bejegyzett élettársi kapcsolat. Az élettársi kapcsolat Ausztria bármely anyakönyvvezetője előtt létrehozható.²⁸ Románia és Szlovákia jogrendjében nincsen hatályos szabályozás a de facto élettársak hivatalos bejegyzéséről, így ahhoz nem kötődik eljárásjog sem. A már említett törvényjavaslatok szabályoznák azt, hogy ezek a bejegyzett élettársi kapcsolatok hogyan jöjjenek létre. A román törvényjavaslat az élettársi kapcsolat létrehozását a közjegyző előtt megkötött szerződéssel kívánná létrehozni,²⁹ ez a megoldás kissé hasonló, mint az osztrák, már létező jogi szabályozás.³⁰ A törvényjavaslat Életközösségi Megállapodásnak nevezi ezt a szerződést, amelyet csak olyan személyek hozhatnak létre, akik nagykorúak, egymással vagy mással nem házasok, és nem bejegyzett élettársak, legalább az egyikük román állampolgár, vagy Romániában lakóhellyel rendelkezik.³¹ Az életközösséget a közjegyző előtt lehet, jegyzőkönyvbe vett szándéknyilatkozattal megszüntetni. Azok, akik bejegyzett élettársi kapcsolatban élnek, annak megszűnéséig nem köthetnek mással házasságot, vagy másik élettársi kapcsolatot.³² A román törvényjavaslat nem biztosít ünnepélyességet a feleknek. A szlovák törvényjavaslat szerint az élettársi kapcsolatot az anyakönyvvezető előtt, ünnepélyes formában, a házassághoz hasonlóan lehetne létesíteni. A lakóhely szerint illetékes anyakönyvvezető jogosult eljárni az élettársi közösség megkötésében. Az élettársi életközösség megkötését külön anyakönyvben kell anyakönyveztetni. Az életközösséget bírósági eljárásban lehetne megszüntetni.³³ Szerbiában nincs lehetőség az élettársi kapcsolat regisztrálására, így itt – bár a családjogi törvény szabályozza az élettársakra vonatkozó jogi eljárást – kizárólag a de facto élettársi kapcsolatra van lehetőség, amelynek bizonyítása igen nehézkes lehet, bár a házastársak jogai és kötelességei a jogszabály alapján megilletik őket is. A horvát jogszabály ugyanígy csak magáról a de facto élettársak létezésének tényéről beszél, és a családjogi törvényben biztosítja számukra a házastársakat is megillető jogokat és kötelezettségeket, de regisztrációs lehetőség nem áll rendelkezésre számukra.³⁴ Ugyanez a helyzet a szlovén szabályozás esetében is, annyi különbséggel, hogy a szlovén családjogi törvény úgy rendelkezik, hogy ha az élettársi kapcsolat fennállását valamely jogi vagy közigazgatási eljárás szempontjából szükséges megállapítani, ezt a bíróság teheti meg, de csak az adott ügyre vonatkozó eseti döntésével.³⁵ Az ukrán szabályozás, bár teljes egészében kizárja a családjogi jogszabályban a de facto élettársak kodifikálását, a joggyakorlat alapján a bíróságra bízta az életközösség tartamának megállapítását.

4. A de facto élettársak között fennálló vagyoni jogi rendszerek nálunk és a szomszédos államok jogrendjében

A de facto élettársak közötti törvényes vagyoni jogi rendszer a közszerzeményi rendszer, ami tulajdonképpen azt jelenti, hogy az élettársi kapcsolat fennállása alatt mindkét fél önálló szerző. A régi magyar Ptk.-ban ez a reálszerzés volt, azaz a szerzésben való közreműködés tényével közös tulajdon keletkezett. Az élettársak törvényes vagyoni jogi rendszerének szabályozása alapján az élettársi kapcsolat megszűnése esetében bármelyik fél követelheti az együttélés alatt keletkezett

²⁸ Gesamte Rechtsvorschrift für Personenstandsgesetz, §§ 21-27.

²⁹ Kissé hasonló gondolkodással, mint a magyar szabályozás.

³⁰ Lege privind Parteneriatul de viață, Art. 3.

³¹ Uo. Art. 5.

³² Uo. Art. 27.

³³ Zákon životnom partnerstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, § 3 (1)-(9)

³⁴ Članak 11. Obiteljskog zakona

³⁵ Družinski zakonik 4. člen (2)

vagyonszaporulat megosztását.³⁶ A vagyon az aktív és a passzív vagyont is jelenti. A vagyonszaporulat meglétét az igényt érvényesítőnek, a különvagyon az erre hivatkozó élettársnak kell bizonyítania.³⁷ Nem számítható a vagyonszaporulathoz az a vagyon, amely a házastársak esetében különvagyonnak számítana.³⁸ Az élettársat viszont a vagyonszaporulathoz a szerzésben való közreműködés arányában, elsősorban természetben illeti meg a részesedés.³⁹ Az új Ptk. az 1959-es Ptk.-nak azt a szemléletét őrzi meg, hogy az élettársak vagyonszerzése más megközelítésben értékelendő, míg a régi Ptk.-ban tulajdonszerzés történt addig az új Ptk.-ban ezt a részesedésre irányuló kötelmi igényként tekinti. Főszabály szerint az élettársi kapcsolat egész tartamára vonatkozóan kell meghatározni, de ha a szerzésben való közreműködés aránya nem állapítható meg, azt egyenlőnek kell tekinteni. A háztartásban, a gyermeknevelésben, valamint a másik élettárs vállalkozásában végzett munka, a szerzésben való közreműködésnek minősül. Amennyiben a közreműködés aránya nem állapítható meg, azt egyenlőnek kell tekinteni, ez alól csak akkor lehet kivételt tenni, hogyha ez az egyenlőnek tekintés valamelyik felet méltánytalanul hátrányos helyzetbe hozná. A Ptk. a továbbiakban csak azt szabályozza, hogy az élettársakra a vagyonszaporulathoz eredő részesedés védelmére és annak megosztására a házastársaknál szerződéssel alkalmazott közszerzeményi rendszer szabályait kell megfelelően alkalmazni.⁴⁰ Ez azt jelenti, hogy a házasság esetén vagyoni jogi szerződésben kiköthető vagyoni jogi rendszer fennállása alatt a házaspár önálló vagyonszerzők lesznek, és mivel ez a vagyoni jogi rendszer értéktöbbleti elven alapuló szerzeményi közösséget jelent, kötelmi igénye is keletkezik a házastársaknak az életközösség fennállása alatt keletkezett vagyongyarapodása arányos részére a másik házastárral szemben. Az igény jellege nem zárja ki azt, hogy ha a házaspár kéri a vagyonszaporulat megosztását, az ne történhetne pénzben vagy vagyontárgy kiadásával is. A kötelmi igény 5 év alatt évül el az általános esetben és az életközösség megszűnése vagy a szerződés korábbi megszűnése esetén lehet érvényesíteni.⁴¹

Az élettársak részére is biztosított az élettársi vagyoni jogi szerződés megkötése, melynek célja és tartalma, hogy az az élettársi együttélés idejére szól, az élettársak között fennálló önálló szerzés elvének alkalmazása helyett más vagyoni jogi rendszer alkalmazására irányul. A szerződés alanyai: a Ptk. 6:614§ (1) pontjában meghatározott élettársak. A szerződést az élettársi együttélés idejére lehet megkötni. Az alaki kellékek szempontjából: az élettársak személyesen köthetik. A nagykorúság, cselekvőképesség csak az általános szabályok szerint alkalmazandók.⁴² A szerződés akkor érvényes, ha azt közokiratba vagy ügyvéd által ellenjegyzett magánokiratba foglalják. Harmadik személlyel szemben akkor hatályos, ha a MOKK által vezetett nyilvántartásban regisztrálták, vagy a harmadik személy tudott vagy tudnia kellett a szerződés fennállásáról. A regisztrált élettársakról szóló osztrák törvény nem beszél az élettársak számára fennálló külön

³⁶ BH2011.165 Az élettársi közös vagyonhoz tartozik, mint az együttélés alatti megtakarítás, az egyik élettárs halálakor a lakossági folyószámláján, illetve az önkéntes nyugdíjpénztári egyéni számláján meglévő összeg, ezért annak a szerzésben való közreműködéssel arányos részére a másik élettárs igényt tarthat

³⁷ Vö. VÉKÁS 2434.

³⁸ **BH2007. 122.** Az élettársi kapcsolat fennállása alatt keletkezett vagyonszaporulat tekintetében a közös szerzés vételeme érvényesül. Ettől azonban az élettársak szerződéssel eltérhetnek; az ilyen szerződés - ellentétben a házassági vagyoni jogi szerződéssel - nincs alakisághoz kötve

³⁹ BH1996.258 A szerzésben való közreműködés arányát bizonyítás alapján kell meghatározni, s amennyiben az nem állapítható meg, egyenlőnek kell tekinteni.

⁴⁰ Vö. VÉKÁS Lajos-GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári törvénykönyvhöz*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020. 2435.

⁴¹ Vö. CSÜRI Éva: *Családi jog II.3., A házassági vagyoni jog*, Jegyzet a Szegedi Tudományegyetem családjogi szakjogász képzéséhez, 2020. 151-153.

⁴² Vö. HEGEDŰS 174.

vagyoni rendszerről, hanem ugyanazzal a megoldással rendezi a kérdést, mint a házaspárok esetében, azaz a vagyonekülönítés rendszerével. Ez azt jelenti, hogy az adott házastárs marad a házasságkötéskor már meglévő vagy a házasság alatt szerzett vagyoni tulajdonosa, tehát mindketten saját maguk számára szereznek, és kezelik megszerzett vagyoniukat, egyben csak saját tartozásaikért felelnek. E mellett köthető házassági vagyoni szerződés, amelyben más rendszer is kiköthető. Amennyiben az életközösség megszűnik, és a felek felbontják házasságukat a házassági vagyont fel kell osztani, ebbe pedig beletartoznak: minden olyan ingó és ingatlan vagyoni, amelyet mindkét házastárs használt a házassága alatt, olyan befektetések, amelyeket a házastársak a házasságuk alatt halmoznak fel, és amelyek jellegükönél fogva általában felhalmozásra szántak.⁴³ Ám nem kerül felosztásra a családtól kapott, örökölt, vagy harmadik fél által a házastársnak átadott vagyoni, a személyes használati tárgyak, a hivatás gyakorlásához szükséges eszközök, és a társasági jogok sem.⁴⁴

Ez a szabályozás avval egészül ki az élettársak kapcsán, hogy az életközösség megszűnése esetében a vétkes élettárs köteles a másik élettársnak mindaddig tartást biztosítani, amíg az házasságot nem köt, vagy újabb regisztrált élettársi közösséget nem alakít ki. Akár a házastársaknak, akár az élettársaknak a közös háztartás fenntartásához hozzá kell járulniuk, mégpedig jövedelmük arányában, a nem dolgozó, de a közös háztartást vezető, gyermekeket nevelő élettárs munkáját a szerzésben való közreműködésnek kell tekinteni.⁴⁵ Az osztrák rendszer alapvetően azt a vagyoni rendelkezést alkalmazza a házastársak és az élettársak esetében, amelyet a magyar jogrend csak az élettársak esetében ír elő kötelező jelleggel. A már említett szlovák jogszabálytervezet az élettársak számára a házassági/élettársi vagyoni közösség rendszerét írja elő, azaz az élettársi életközösség fennállása alatt az élettársak minden megszerzett vagyoni azok osztatlan közös tulajdonának tekintendő, amely az élettársi kapcsolat bejegyzésével kezdődik.⁴⁶ Nem tartozik ebbe a körbe az a tulajdonelem, amely örökléssel vagy ajándékozással került valamelyik fél tulajdonába, illetve a foglalkozás végzéséhez szükséges eszközök, vagy valamelyik házastárs személyes tulajdonába tartoznak.⁴⁷ A házaspároknak illetve az élettársaknak is lehetősége van/volna, házassági/élettársi vagyoni szerződésben más vagyoni rendszer kikötésére is. Mindez az élettársak szempontjából jelenleg csak hipotetikus elképzelés, mivel az ismertetett jogszabály jelenleg nem hatályos és kérdéses, hogy Szlovákiában mikor lesz kellő politikai erő egy ilyen jogi szabályozás elfogadtatásához. A román jogszabálytervezet az élettársak vagyoni viszonyairól nagyon szűkszavúan nyilatkozik: nem jelenti ki azt, hogy a de facto élettársakra a házastársakra vonatkozó vagyoni szabályozást kell alkalmazni. A jogszabály csupán annyit említ, hogy amennyiben az élettársi kapcsolat megszűnik, a felek közös megállapodása alapján kell az életközösség fennállása alatt keletkezett vagyont felosztani.⁴⁸ A régebbi, már nem hatályos román családjogi törvény alapján a házastársak között a törvényes vagyoni rendszer állt fenn,⁴⁹ az új román Ptk. viszont a törvényes vagyoni közösség, vagy a teljes vagyonekülönítés rendszere közötti választást engedi meg.⁵⁰ Ez a megoldás a magyar szabályozáshoz hasonló módon rendezi a házastársak vagyoni viszonyait. A román törvényhozás

⁴³ BGBl. Nr. 412/1975 §§ 89-98

⁴⁴ https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/partnerschaft-und-ehe/heirat/2/Seite.070310.html

⁴⁵ Bundesgesetz über die eingetragene Partnerschaft §§ 20-23

⁴⁶ Vö. Návrh zákona o spolunažívaní a o zmene a doplnení niektorých zákonov, Odsek 13

⁴⁷ Tt. 40/1964. Občiansky zákonník, § 143

⁴⁸ LEGE privind Parteneriatul de viață, Art. 13.

⁴⁹ Codul Familiei, Art. 30

⁵⁰ Codul Civil. Noul Cod Civil republicat 2011. Legea 287/2009 privind Codul civil, Art. 310

új családjogi szabályozást tervez 2024-ben, ám a nyilatkozatokból nem derül ki, hogy az élettársi kapcsolat szabályozása is tervben van-e.⁵¹ A szerb szabályozás tekintetében a családjogi törvényben a házastársak számára meghatározott vagyoni szabályokat az élettársak tekintetében is alkalmazni kell.⁵² A házastársak között a törvényes vagyoni rendszer működik, kisebb kitételekkel: a házastársak közös vagyona a házasság fennállása alatt munkával szerzett jövedelem, a szerencsejátékkal szerzett jövedelem, és a szellemi tulajdon jogai is. Ezen kívül minden egyéb a házastársak különvagyonába tartozik. Itt is van lehetőség vagyoni szerződésben más vagyoni rendszer előzetes kikötésére.⁵³ A szlovák és a román törvényjavaslat, valamint a szerb családjogi jogszabály nem tesz különbséget a vagyoni jog tekintetében a házaspárok és a házasságon kívüli élettársi kapcsolatban élő párok között. Szlovénia tekintetében is a családjogi törvény rendelkezései az irányadóak az élettársak tekintetében is. Alapvetően a házastársak között a törvényes vagyoni rendszer áll fenn, kivéve, ha vagyoni szerződésben más rendszert kötnek ki előzetesen.⁵⁴ A közös vagyonba csak a munkával szerzett jövedelemből származó vagyon tartozik azonban,⁵⁵ hasonlóan szabályozva, mint ahogyan a szerb jogszabály rendelkezik. A horvát családjogi törvény is a törvényes vagyoni rendszert részesíti előnyben, mégpedig a szerb szabályozást másolva. A munkával szerzett jövedelem, a szerencsejátékból származó vagyon és a szellemi tulajdon hasznosításából származó vagyon a felek közös vagyona míg minden más a felek különvagyonának tekintendő.⁵⁶ A horvát jogszabály ugyan deklarátívan nem jelenti ki, hogy a házastársak vagyoni rendszerét az élettársak esetében is alkalmazni kell, de mivel egy jogszabályban szabályozza a kétféle párkapcsolati formát így analógia útján ezt feltételeznem kell. Végül, de nem utolsó sorban az ukrán jogszabályt kellene vizsgálat alá vetnem, de ilyen jogszabály nem létezik jelenleg. Az előzőekben már szóba került, hogy a de facto élettársak vagyoni viszonyait csak a bíróság rendezheti, így köztük fennálló vagyoni rendszerről nem beszélhetek.

Az előzőekben vázolt kép igen szépen mutatja be azt, hogy egyes államok milyen szabályozási módszerrel rendezik az élettársak vagyoni viszonyait. A legjellemzőbbnek az tekinthető, hogy a házastársakra vonatkozó szabályozást és vagyoni rendszert alkalmazzák az élettársakra is. Túlnyomó többségben ez a magyar jogrendből is ismert törvényes vagyoni rendszer, amely alapvetően a magyar házaspárok számára is az elsődleges. Másodlagosan pedig a felek házassági/élettársi vagyoni szerződésben más rendszert is kiköthetnek. Ausztria esetében a vagyonszétválasztás rendszere az alapvető, így ennek az államnak a jogrendjében az alapvető szabályozás is eltér. A törvényes vagyoni rendszer részletszabályai azonban egyes államok jogrendjének tekintetében jelentősebben is eltérnek egymástól.

5. Az élettársi vagyontársaság megszűnése

Vagyonjogi szempontból az élettársak közötti viszonyt, az életközösség megszűnése után két szempontból kell rendezni. Egyrészt az élettársi tartás másrészt az élettársak lakáshasználatának kérdése megoldandó feladat. A szabályok egyes elemei megegyeznek a házasság megszűnése esetén alkalmazott szabályokkal, de nem teljes egészében. E két szempont amelyet az élettársi kapcsolat családjogi hatásának tekintünk, és ehhez mérten nem a Kötelmijogi

⁵¹ <https://www.bizbrasov.ro/2024/02/09/familiei-legea-acest-an-principalele/>

⁵² RS18/2005. ОДРЕДБА О ПРОГЛАШЕЊУ ПОРОДИЧНОГ ЗАКОНА, Art. 191.

⁵³ Uo. Art 171-173

⁵⁴ Družinski zakonik, Art 66

⁵⁵ Uo. Art. 67

⁵⁶ 71-05-03/1-15-2/1992 Zakon o obitelji, Bračna stečevina Članak 36.

Könyvben, hanem a Családjogi Könyvben került szabályozásra. Élettársi tartásról akkor beszélhetünk, amikor az élettársi kapcsolat megszűnik, és az egyik élettárs rászorultsága okán a másiktól tartásra jogosult. A rászorultság abban az esetben állapítható meg, ha: a másik fél nem rendelkezik megfelelő jövedelemmel amellyel megélhetésének költségeit fedezze, vagy van ugyan vagyon ezek fedezésére, de az nem elegendő a teljes.⁵⁷ A Ptk. kommentárjai szerint az élettársi tartást a szolidaritás igénye alapozza meg, ugyanúgy mint a házastársi tartás tekintetében.⁵⁸ Ennek előzménye a bírói gyakorlat által az előzőekben kidolgozott kölcsönös támogatási kötelezettség rendszere.⁵⁹ Az élettárs számára a Ptk. két fő szabályt alkot: egyrésztől legalább 1 éves együttélést vár el, másrésztől közös gyermek születését és nevelését várja el. A Ptk. kodifikációja kapcsán a Kodifikációs Bizottság javaslata az élettársi tartás kapcsán nem ez volt, jóval hosszabb 10 évig tartó együttélés lett volna az elvárás, de végül ez az elképzelés nem valósult meg.⁶⁰ Előfordulhat az, hogy az élettárs érdemtelen a tartásra, ennek eseteit a Ptk. taxatíván sorolja fel: akinek súlyosan kifogásolható életvitele, vagy magatartása hozzájárult az élettársi kapcsolat megszűnéséhez, illetve annak magatartása, aki az életközösség megszűnése után tanúsít olyan magatartást, amely a volt élettárs, vagy vele együtt élő hozzátartozójának érdekeit súlyosan sérti.⁶¹ Továbbá az sem köteles tartást biztosítani a másik félnek, aki ezzel saját maga vagy gyermeke tartását veszélyeztetné. A felek egymás között megállapodást is köthetnek a tartás kérdésének megoldására. A tartáson kívül, az élettársi lakás használatának kérdése a másik szempont, amelyet a közös otthon védelmének alapelve indokolja, abban az esetben, ha van közös kiskorú gyermek. A lakáshasználatot szerződéssel az élettársak a Kötelmijogi Könyv szabályai alapján lehetséges.⁶² Amennyiben az élettársak nem szerződésben rendezik a kérdést, vagy az életközösség megszűnése után ebben nem állapodnak meg, akkor a bíróság rendezheti a kérdést. Alapvetően azt kell közös lakáson érteni, amit a házastársak esetében is, a közös családi otthont. A Ptk. szabályozása különbséget tesz a közös jogcímen, vagy az egyik élettárs külön jogcímen tulajdonolt lakás között és különböző módon, de a házastársi lakáshasználathoz hasonlóan rendezi azt.⁶³

Az osztrák szabályozás a magyarhoz hasonlóan az élettársi tartást rendezi elsősorban. Az élettársi tartás rászorultsági alapon jár annak a félnek, aki nem vétkes az élettársi kapcsolat felbomlásában, és ezt a felbomlásban vétkes fél köteles nyújtani. Amennyiben mindkét fél vétkesnek tekinthető, akkor a tartást, a magát önerőből eltartani nem tudó félnek, a másik fél méltányosságból biztosítja, ez a magyar szolidaritási kötelezettségnek felel meg. Amennyiben az egyik élettárs azért nem szerzett jövedelmet, mert a háztartással, és a közös gyermek nevelésével foglalkozott, mindenképpen megilleti a tartás, de csak az életközösség megszűnését követő 3 év időtartam erejéig.⁶⁴ Ezt vita esetén bírósági döntés is megalapozhatja. Az osztrák jogszabály a magyarral ellentétben nem ír elő feltételeket a tartás biztosításához. Ugyanakkor előírja, hogy a tartást előre, és mindenképpen pénzben kell folyósítani, ami a jogosított haláláig tart, kivéve akkor, ha a jogosított fél méltatlanná válik, vagy súlyos kötelességszegő magatartást tanúsít, illetve ha házasságot köt, vagy újabb bejegyzett élettársi kapcsolatot létesít.⁶⁵ Ha a tartásra kötelezett fél

⁵⁷ KÖRÖS András (szerk.): *A Ptk. III/VI- Polgári jog-Családi jog*. Budapest, HVG Orac, 2018. 189.

⁵⁸ KÖRÖS, 2018. 187.

⁵⁹ BH 2013.8.217; BH 2005.4.141

⁶⁰ Vö. KÖRÖS, 2018. 188.

⁶¹ HEGEDŰS, 2022. 184.

⁶² Ptk. 6:517 §

⁶³ KÖRÖS, 2018. 194-198.

⁶⁴ EPG 235/2009 20.§

⁶⁵ Uo. 22. §

gyermekének, új házastársának vagy új bejegyzett élettársának tartását biztosítani köteles, akkor ezen személyek szükségleteit és gazdasági körülményeit is figyelembe kell venni. A bejegyzett élettárs teljes mértékben mentesül a tartási kötelezettség alól, ha saját megfelelő tartása veszélybe kerül, illetve, ha a másik élettárs a vagyonából tudja fedezni a tartást.⁶⁶

Románia és Szlovákia jelenleg nem rendezi a de facto élettársak életkörülményeit, ezért, bár jogszabálytervezet létezik, itt mégsem részletezem az ebben található, a tartással és a lakáshasználattal kapcsolatos elképzeléseket, mivel ezek képlékenyek, és könnyebben változhatnak, mint a jogszabálytervezetekben lévő egyéb szabályozások.

A szerb családjogi törvény egy kissé más koncepcióval rendezi a házasságon kívüli élettársak tartásának kérdését. Alapvetően az az élettárs, aki nem rendelkezik saját tartásához elégséges jövedelemmel, munkanélküli, vagy valamilyen okból munkaképtelen, jogosult a tartásra.⁶⁷ Ugyanígy, ha az élettársi kapcsolatból gyermek származik, a gyermek anyja a gyermek születését megelőző három hónapban és a gyermek megszületése utáni egy évig jogosult a gyermek apjától tartásra.⁶⁸ Ugyanakkor a szerb jogszabály nem ír elő meghatározott időt az életközösség fennállására, mint a magyar jogszabály, a legalább 1 évet. A szerb jogszabály nem rendelkezik különállóan az élettársi lakáshasználat rendezéséről, sőt a házastársak tekintetében sem találhatók ez irányban rendelkezések a családjogi törvényben. Annyi megjegyzést találtam, hogy a felek ezt a kérdést szerződéses megállapodásban rendezhetik előzetesen, vagy az életközösség megszűnésekor. A horvát jogszabály rendelkezik az élettársi közös lakás használatáról, de csak abban az esetben, ha nem közös jogcímen, hanem az egyik élettárs saját jogcímen birtokolt lakásról van szó. Ebben az esetben a bíróság elrendelheti azt, hogy a gyermeket nevelő élettárs, – aki a felügyeleti joggal egyedül rendelkezik, – a lakhatás jogát gyakorolja, bár a másik élettárs igényt tarthat bérleti díjra a lakhatás tekintetében.⁶⁹ Az élettársi tartás tekintetében a jogszabály elsősorban azt rendezi, hogy tartást az élettársak egymásnak nyújtanak a rászorultság mértékéig. A házastársi tartás szabályait kell alkalmazni az élettársi tartás rendezésére is. Az az élettárs jogosult tartásra, aki önhibáján kívül nem rendelkezik megfelelő jövedelemmel arra, hogy eltartsa magát, munkanélküli, vagy munkaképtelen.⁷⁰ A tartásdíjat havi részletekben és egy összegben kell folyósítani.

A horvát jogszabály az előzőekben tárgyalt szabályozásokkal ellentétben a tartási igény érvényesítésére 6 hónapos jogvesztő határidőt ír elő.⁷¹ Ugyancsak jogvesztő határidő jelentkezik a tartás időszakára is, amennyiben a tartás az életközösség megszűnésétől számított 1 évig folyósítható, ezt követően a jogosult élettársnak kell biztosítania saját megélhetését.⁷² Ha a jogosult élettárs az egy év eltelte előtt házasságot köt, vagy újabb élettársi kapcsolatot létesít, a tartás megszűnik, ugyanígy akkor is ha annak folyósítása a jogosított számára terhes, vagy méltánytalan lenne, illetve ha a jogosult meghal.⁷³

Mivel az ukrán jogrend nem szabályozza az élettársi kapcsolatot, így a tartás és a lakáshasználat rendezésének kérdéséről nem leltem fel jogi relevanciájú rendelkezést. A szlovén szabályozás a

⁶⁶ Uo. 20. § (2)

⁶⁷ RS 18/2005 Art. 152

⁶⁸ RS 18/2005 Art. 153

⁶⁹ Art. 46

⁷⁰ 71-05-03/1-15-26 1992 Zakon o obitelji, Bračna stečevina Članak. 295

⁷¹ Uo. Članak. 303 (3)

⁷² Uo. Članak. 298

⁷³ Uo. Članak. 303

tartásdíj kérdésében a házastársak tartásának szabályozásához kapcsolódik. A magát önhibáján kívül eltartani nem képes élettárs, aki nem áll munkaviszonyban, tartásra jogosult, amelyet bírósági eljárásban kérhet.⁷⁴ A tartásdíjhoz való igény és a tartás megszűnik, ha a jogosult élettárs megfelelő körülmények közé kerül, vagy házasságot köt, vagy újabb élettársi kapcsolatra lép. A lakás használatának rendezése kapcsán elsőbbséget élvez az az élettárs, aki a közös gyermek felügyeleti jogát ellátja.⁷⁵

6. Lezáró gondolatok

Sokan az élettársi kapcsolatban csupán a könnyebbséget, az egyszerűbbséget és a formához való kötetlen hozzáállást látják. Sokan gondolkoznak úgy, hogy a házasság csupán egy 'papír', aminek semmilyen érzelmi, jogi, vagy kapcsolati relevanciája nincsen, hiszen amennyiben a kapcsolat nem működik, az anyakönyvvezető előtt tett ígéret ellenére is, könnyen megszakítható. Ezért inkább az élettársi kapcsolatot választják, hiszen ehhez még a 'papírra' sincsen szükség. Ez a megfontolás tulajdonképpen valóban helytálló lehetne, ha az élettársi kapcsolt nem vetne fel ugyanannyi, vagy több jogi problémát, mint a házasság. Ezzel főként akkor szembesülnek a felek, ha a kapcsolatuk megromlik, vagy megszűnik, mivel ekkor előtérbe kerül a vagyonmegosztás, a tartás, a közös gyermek elhelyezése és az élettársi lakás használatának kérdése. Ezekre a kérdésekre és az élettársi kapcsolatok mibenlétére Magyarország és a környező államok jogrendje sokban hasonló, de a nemzeti sajátosságokból fakadóan néhol különböző válaszokat és jogi megoldásokat adnak, amelyek időnként meglepő tudással látja el az érdeklődő kutatót. Tanulmányomban azt mutattam be, hogy az említett államok jogrendjei milyen mértékben és módon szabályozzák az élettársi kapcsolatot, illetve Románia és Szlovákia esetében, hogyan szabályoznák, ha a politikai erők a törvényjavaslatokat képesek lennének elfogadtatni. Sok tekintetben érdekes megoldásokat is találtam, de abban minden állam jogrendje megegyezik, hogy ezt a kapcsolati formát valamilyen módon rendezni kell, hogy a jog számára ez az együttélési forma értelmezhetővé váljék, mivel a házasság mellett egyre inkább teret nyer az élettársi kapcsolat is. „A házasság, mint intézmény, mint berendezkedés, amelyet együtt határoz el két ember, és amelyben bizonyos játékszabályok érvényesek, már nem hat nagyon modernnek. Az élettársak manapság saját szabályokat határoznak meg, amelyek a kapcsolatukat és az együttélésük módját szabályozzák. Önmagában ez nagyon pozitív fejlemény, de ettől még nem lesz egyszerűbb az együttélés.”⁷⁶

Felhasznált irodalom és jogszabályok

Alaptörvény, Alapvetés, L) cikk

BARZÓ Timea: *A magyar család jogi rendje*. Budapest, Patrocinium, 2017.

BGBI. Nr. 412/1975

Codul Civil. Noul Cod Civil republicat 2011. Legea 287/2009 privind Codul civil

CSÚRI Éva: *Családi jog II.3., A házassági vagyonjog*, Jegyzet a Szegedi Tudományegyetem családjogi szakjogász képzéséhez, 2020.

⁷⁴ Družinski zakonik 100. člen

⁷⁵ Uo. 109. člen

⁷⁶ Alfons Vansteenwegen belga pszichoterapeutua gondolatai

Družinski zakonik, Uradni list RS, št. 15/17 z dne 31. 3. 2017

EPG 235/2009

Факт спільного проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу можна встановити лише з 2004 року

Gesamte Rechtsvorschrift für Personenstandsgesetz

Hegedűs Andrea: Polgári jog-Családjog. Budapest, R.I.M.Á.K. 2023.

HERGER Csabáné-KATONÁNE PEHR Erika: *Magyar családjog*. Budapest, Novissima Kiadó, 2021.

Lege privind Parteneriatul de viață Romania

KÖRÖS András (szerk.): *A Ptk. III/VI- Polgári jog-Családi jog*. Budapest, HVG Orac, 2018.

KSH, Házasságok főbb statisztikai mutatói.

https://www.ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0016.html

LEGE privind Parteneriatul de viață

<https://i0.1616.ro/media/2/2701/33586/19509043/1/parteneriat-civil-converted.pdf>

MURINKÓ Livia-SPÉDER Zsolt: *Élettársi kapcsolatok, házasság*. In: Monostori Judit - Őri Péter - Spéder Zsolt (szerk.): *Demográfiai portré 2021*.

Mikrocenzus 2016. <https://www.ksh.hu/mikrocenzus2016/>

Návrh zákona o spolunažívaní ao zmene a doplnení niektorých zákonov

Obiteljski zakon 71-05-03/1-15-2

Österreichisches Familien Recht,

https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/partnerschaft-und-ehe/lebensgemeinschaften/Seite.580007.html

Unterscheidung zwischen Ehe und eingetragener Partnerschaft verletzt Diskriminierungsverbot,
https://www.vfgh.gv.at/medien/Ehe_fuer_gleichgeschlechtliche_Paare.de.php

Які ознаки фактичної сім'ї, що складає фактичний шлюб між чоловіком та жінкою?

<https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/yak-vstanovyty-fakt-prozhyvannya-odniyeyu-simyeyu-cholovika-ta-zhinky-bez-shlyubu/>

RS18/2005. ODREDBA O PROGLAŠENJU PORODIČNOG ZAKONA

Zákon životnom partnerstve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

71-05-03/1-15-2/1992 *Zakon o obitelji, Bračna stečevina*

VÉKÁS Lajos-GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári törvénykönyvhöz*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2020.

VfGH - G 258/2017 Unterscheidung zwischen Ehe und eingetragener Partnerschaft verletzt Diskriminierungsverbot

Előszó

Húsz éve került be a jogszabályba az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankció, és azóta is változatlan formában alkalmazzák az állatvédelmi hatóságok. E hosszú idő alatt kikristályosodtak azon pontok, ahol a jogszabálmódosítás időszerűvé vált. Jelen tanulmányban bemutatásra kerülnek az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankció jogtörténeti fejlődését, kiszabásának lépései, elemezzük a jelenlegi szabályozás hatékonyságát, és pontról pontra átvesszük, hogy mely pont(ok)ban és hogyan célszerű a jogszabálmódosítást elvégezni.

Jogtörténeti kitekintés

Az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (a továbbiakban: Ávtv.) az 1999. január 1-jei hatálybalépésekor nem adott a hatóságnak lehetőséget az állattartástól való eltiltásra. Az 1999. április 1-jén hatályba lépő a települési önkormányzat jegyzőjének az állatok védelmével, valamint az állatok nyilvántartásával kapcsolatos egyes feladat- és hatásköreiről szóló 245/1998. (XII. 31.) Kormányrendelet nem szólt az állattartástól való eltiltásról.¹ Az Ávtv. hatálybalépését követően állattartástól való eltiltás céljából pert lehetett indítani, és az Ávtv. már ekkor biztosította az ügyésznek és az állatvédelmi célú társadalmi szervezeteknek a perindításra a jogot az állatvédelmi jogszabályok megsértése miatt. 2009. október 1-től a jogalkotó pontosította a fenti jogosultság civil szervezeti címzettjét: a Nemzeti Civil Alapprogramról szóló törvény szerinti azon civil szervezetek, amelyek tevékenysége az állatok védelmére irányul. 2011. december 22-től az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvény szerinti azon civil szervezeteket, amelyek tevékenysége az állatok védelmére irányul, illeti a jogosultság.² 2014-ben a Kúria megállapította, hogy az Ávtv. nem tartalmaz utaló szabályt arra vonatkozóan, hogy az ügyész által állattartás eltiltása iránt perben alkalmazni kell a közigazgatási szervekre vonatkozó szabályokat.³ 2024-ben az Alkotmánybíróság a 13/2024. (V. 30.) sz. határozatában megállapította, hogy az Ávtv. 44. § (2) bekezdése vonatkozásában jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvényellenesség áll fenn amiatt, hogy:

„– a jogalkotó nem az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésén alapuló jogbiztonság és XXVIII. cikk (4) bekezdésében rögzített nulla poena sine lege elvből fakadó követelményeknek megfelelően szabályozta a tevékenységtől való eltiltást azáltal, hogy nem határozta meg e jogkövetkezmény polgári perben történő alkalmazásának törvényi feltételeit; továbbá

– a jogalkotó nem az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésén alapuló jogbiztonság és XXVIII. cikk (6) bekezdésében rögzített ne bis in idem elvből fakadó követelményeknek megfelelően szabályozta az állatok kíméletére és védelmére vonatkozó jogszabályok megsértése miatti polgári peres eljárás törvényi feltételeit abban az esetben, ha büntetőeljárás, illetve állatvédelmi hatósági eljárás lefolytatásának is helye van.”

¹ A rendelet 2020. március 1-ig volt hatályban, később sem került nem került bele az állattartástól való eltiltás.

² Jelenleg az Ávtv. 44. § (2) bek. tartalmazza az ügyész jogosultságát, és a 48. § (2) bek. tartalmazza a civil szervezetek jogosultságát a perindításra az állattartástól való eltiltás céljából.

³ a Kúria, mint felülvizsgálati bíróság ítélete a Pfv.III.21.820/2013/6. sz. ügyben

Az Alkotmánybíróság a határozatban felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói kötelezettségének 2024. december 31-ig tegyen eleget.

2012. január 1-től bekerült az Ávtv.-be az állatvédelmi hatóság hatásköre az állattartástól való eltiltásra az alábbiak szerint:

A 43. § (9) bekezdés alapján *„ha kedvtelésből tartott állat tartója az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos vagy ismételt megsértésével állatának maradandó egészségkárosodását vagy elpusztulását okozza, és a kedvtelésből tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható, az állatvédelmi hatóság – állatvédelmi bírság kiszabása mellett – az állattartót állat kedvtelésből való tartásától a jogsértés súlyától függően 2–8 évre eltiltja.”*

A 43. § (10) bekezdés alapján *„ha nem kedvtelésből tartott állat tartója az állatvédelemre vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos és ismételt megsértésével állatának maradandó egészségkárosodását vagy elpusztulását okozza, és a tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható, az állatvédelmi hatóság – állatvédelmi bírság kiszabása mellett – az állattartót az érintett állatfaj tartásától a jogsértés súlyától függően 2–8 évre eltiltja.”*

Az állattartástól való eltiltás 2012. január 1-től változatlan formában van jelen az állatvédelmi törvényben. A 2007. január 1. és 2017. január 1. között általános állatvédelmi hatóságként a jegyző járt el.⁴ A 2017. január 1-jétől a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatalnak, az élelmiszerlánc-biztonsági és állategészségügyi hatáskörben eljáró Pest Vármegyei Kormányhivatalnak, a vármegyei kormányhivatalnak, a járási hivatalnak, a területi természetvédelmi hatóságnak, valamint a települési önkormányzat jegyzőjének, fővárosban a kerületi önkormányzat jegyzőnek, a Fővárosi Önkormányzat által közvetlenül igazgatott terület tekintetében a fővárosi főjegyzőnek (a továbbiakban együtt: jegyző) van hatásköre állattartástól történő eltiltásra.⁵ 2017. szeptember 25-én lépett hatályba a közigazgatási szabályszegések szankcióiról szóló 2017. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Szankciótörvény), amelyet a hatálybalépésétől számítva főszabályként kell alkalmazni,⁶ rendelkezik az elévüléssel kapcsolatosan, a közigazgatási szankciók a Közigazgatási Szankciók Nyilvántartásába történő bejegyzésével kapcsolatosan, valamint külön rendelkezik a tevékenység végzésétől történő eltiltás tekintetében. 2021. január 1-től beépítette a „ne bis idem” elvet az 5/A. §-ba az alábbiak szerint⁷:

„5/A. § Ha a bíróság a jogsértő magatartást megvalósító természetes személyt ugyanazon tényállás alapján jogerős ügydöntő határozatban

a) elítélte és vele szemben büntetést szabott ki, illetve intézkedést alkalmazott, vagy

b) arra hivatkozással, hogy a bűncselekményt nem a vádlott követte el, felmentette,

nem alkalmazható a 2. § (3) bekezdés c) és d) pontjában meghatározott közigazgatási szankció.”

⁴ az állatvédelmi hatóság kijelöléséről szóló 334/2006. (XII. 23.) Korm. rendelet 1. § (1) bekezdés alapján

⁵ a földművelésügyi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről szóló 383/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet 5. § (1) bek. alapján

⁶ a Szankciótörvény 1. § (1) bek. alapján

⁷ Bányai Krisztina: Gondolatok a ne bis in idem elvéről az állatok jogi védelmét szolgáló közigazgatási és büntetőjogi szankciók tükrében, http://epa.niif.hu/01000/01040/00033/pdf/EPA01040_agrar_es_kornyezetjog_31_023-038.pdf, letöltés ideje: 2024.11.24.

A Szankciótörvény 2. § (3) bekezdés c) pontjában foglalt szankció a tevékenység végzésétől történő eltiltás, amelynek szabályozása a Szankciótörvény hatálybalépése óta változatlan. A Szankciótörvény 13. § (1) bekezdés alapján: „tevékenység végzésétől történő eltiltásnak kell tekinteni minden olyan közigazgatási szankciót, amellyel a hatóság az ügyfél valamilyen jogosultsága gyakorlását meghatározott időre vagy jogszabályban meghatározott feltétel bekövetkezéséig megvonja vagy korlátozza”. A Szankciótörvény lehetőséget – de nem kötelezettséget – ad a hatóságnak a tevékenység végzésétől történő eltiltásra, és meghatározza ennek eseteit, azzal a kitétellel, hogy eltérés kizárólag törvény alapján lehetséges. Az eltiltás időtartama – ha törvény ettől eltérően nem rendelkezik – legfeljebb 45 nap a döntés véglegessé válásától számítva.⁸

2021. január 1-től a Szankciótörvény előírja a Közigazgatási bírság kiszabása esetén mérlegelendő szempontok alkalmazását, amennyiben törvény vagy kormányrendelet az eltiltás alkalmazását a hatóság mérlegelésétől teszi függővé, és nem rendelkezik ettől eltérő szempontok figyelembevételéről.⁹

2022. január 1-től az állattartástól való eltiltás a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényben (a továbbiakban: Btk.) foglalt állatkínzás megvalósulásának minősített esetét jelenti, tehát magasabb büntetési tétellel büntethető, ha az állatkínzást „az állatok védelméről és kíméletéről szóló törvényben meghatározott, az állat kedvtelésből való tartásától, illetve az érintett állatfaj tartásától eltiltással érintett állattal szemben az eltiltás tartama alatt” követik el.

Az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdésében foglalt szabályozását az alábbi táblázat foglalja össze:

jogszabályhely	Ávtv. 43. § (9) bek.	Ávtv. 43. § (10) bek.
a jogsértés elszenvedője	kedvtelésből tartott állat	nem kedvtelésből tartott állat
a jogsértő személy	a jogsértéssel érintett állat tulajdonosa, mint állattartó	
a jogsértő cselekmény módja	az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos vagy ismételt megsértése	az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos és ismételt megsértése
a jogsértő cselekmény eredménye	az állat maradandó egészségkárosodása vagy elpusztulása	
az állattartástól való eltiltás további feltétele	a meglévő tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható	
az állattartástól való eltiltás további feltétele	állatvédelmi bírság kiszabása	
az állattartástól való eltiltás időtartama	2-8 év	
az állattartástól való eltiltás tárgya	állat kedvtelésből való tartásától való eltiltás	az érintett állatfajtól való eltiltás

Az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankció kiszabásának lépései

Az állatvédelmi hatóság első lépésben érkezteti és iktatja az állatvédelmi bejelentést, megállapítja a bejelentő esetleges ügyfél minőségét, a hatóság illetékességét, hatáskörét. A hatóság

⁸ a Szankciótörvény 13. § (1)-(4) bek. alapján

⁹ a Szankciótörvény 13. § (5) bek.

haladéktalanul intézkedik a hatósági ellenőrzés megtartása érdekében,¹⁰ amelyre kérelmezheti a hatósági állatorvosi, illetve a rendőrség jelenlétét. Az ellenőrzés során a hatóság megbizonyosodik arról, hogy a bejelentés valós, szükség szerint lefolytatja a bizonyítási eljárást, ha az ellenőrzés során minden körülmény tisztázott, meghozza a határozatot. Az eljárásban a hatóság besorolja a jogsértést elszenvedő állatot, mint kedvtelésből tartott állatot vagy nem kedvtelésből tartott állatot, felderíti az állattartó személyét, megállapítja, hogy a cselekmény jogszabályokat, illetve hatósági döntést sértő-e, fennáll-e ismételt jogsértés, fennáll-e szándékosság, bekövetkezett-e az állat maradandó egészségkárosodása vagy elpusztulása, mérlegeli, hogy biztosítható-e a meglévő tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel. Amennyiben az eljárás alapjául szolgáló jogsértő magatartás miatt büntetőeljárás indul és a hatóság álláspontja szerint a közigazgatási szankció alkalmazása e büntetőeljárás kimenetelétől függ, a hatóság az eljárást a büntetőeljárás befejezéséig felfüggeszti. Amennyiben minden bizonyított és fennállnak az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankció feltételei, a hatóság a szankció kiszabásáról dönt, és mérlegeli az állattartástól való eltiltás időtartamát, majd kiszabja az állatvédelmi bírságot.

A határozat rendelkező részében a hatóság megnevezi az állattartót, dönt az állattartásról való eltiltás, valamint az állatvédelmi bírság közigazgatási szankció kiszabásáról, meghatározza az eltiltás időtartamát, továbbá az állatvédelmi bírság összegét, befizetésének módját és határidejét. A gyakorlat szerint ide kerül az a döntés is, hogy a hatóság a szankciót a Közigazgatási Szankciók Nyilvántartásába bejegyzi.¹¹ A rendelkező részbe kerül továbbá az állatvédelmi bírság határidőre meg nem történő befizetésének következménye, valamint a döntés elleni jogorvoslati lehetőség. A határozat Indokolás részében a hatóság leírja az eljárás lépéseit, a döntés alapjául szolgáló körülményeket és szempontokat, megállapítja az állattartástól való eltiltás jogszabályi feltételeinek fennállását, kifejti az eltiltás időtartamának és az állatvédelmi bírság összegének megállapítására vonatkozó indokait, valamint megjelöl minden, további vonatkozó jogszabályhelyet.

Az állattartástól való eltiltás jogi szabályozásának hatékonysága

Az állattartástól való eltiltás 2012. január 1-én került be az Ávtv.-be és azóta változatlan tartalommal alkalmazzák a hatóságok. 2024-ben már tíz év tapasztalatával látjuk a szankció kiszabásának előnyeit és hátrányait. Ahhoz, hogy ezt megállapíthassuk, meg kell határoznunk, hogy mi a cél. Amennyiben a cél az, hogy lehetővé váljon a maradandó egészségkárosodást szenvedett állat kiemelése, a mostani szabályozás ezen cél megvalósítására alkalmas, ugyanakkor az állattartástól való eltiltásnak ez egyfajta járulékos intézkedése. Amennyiben a cél az, hogy az állattartó a hatósági döntésben meghatározott ideig ne tartson állatot, ez a cél nem valósul meg maradéktalanul azon állattartók esetében, akiket a további szankció – például állatvédelmi bírság – kiszabása nem motivál a jogkövető magatartás folytatására, illetve amennyiben az állattartó elköltözik, az új lakhelyén ismét tarthat állatot (ha és ameddig újabb eljárás nem indul egy ottani bejelentés alapján). Amennyiben a cél az, hogy hosszútávon biztosítva legyen az, hogy ne kerülhessenek az állatok – egy állat sem – olyan környezetbe, ahol pusztulásuk, illetve maradandó egészségkárosodásuk bekövetkezhet, át kell gondolni az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdéseinek azon pontjait, ahol módosítás szükséges, amennyiben a hosszútáv ideje alatt a 8 éven túli időszakot

¹⁰ a földművelésügyi hatósági és igazgatási feladatokat ellátó szervek kijelöléséről 383/2016. (XII. 2.) Korm. rendelet 6. § 11. § és az Ávtv. 6-8. § alapján

¹¹ Ezen lépés regisztratív aktus, helye lehet a határozat rendelkező részében is.

értjük. Ezek azon jogszabályi korlátozások és ellentmondások, amelyek a jogszabály megalkotása óta fennállnak.

cél	megvalósulás
járulékos cél, hogy lehetővé váljon a maradandó egészségkárosodást szenvedett állat kiemelése	megvalósul
az állattartó a hatósági döntésben meghatározott ideig ne tartson állatot	akkor valósul meg, ha az állatvédelmi bíróság elrettentő erővel <u>bír</u> ill. az állattartó nem költözik el
hosszútávon biztosítva legyen az, hogy ne kerülhessenek az állatok – egy állat sem - olyan környezetbe, ahol <u>pusztulásuk</u> ill. maradandó egészségkárosodásuk bekövetkezhet	át kell gondolni az Ávtv. 43. § (9)-(10) bek. azon pontjait, ahol módosítás szükséges, amennyiben a hosszútáv ideje alatt a 8 éven túli időszakot értjük.

Az állattartástól való eltiltás jogi szabályozásának javasolt módosítása

Ebben a fejezetben javaslatot teszek arra, hogy az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdéseinek mely pontjait és hogyan lenne célszerű módosítani ahhoz, hogy a jogintézmény hozzájáruljon az állatvédelem hosszútávú biztosításához.

Az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdései értelmében az az állattartó minősül jogsértőnek, aki a saját állatára nézve követi el az előírások megsértését. E korlátozással a jogalkotó kiveszi az állattartástól való eltiltás köréből azon eseteket, amikor az állattartó nem az általa tartott állatra követi el a jogsértést és azt az esetet is, amikor egy nem állattartó személy okoz egy állatnak maradandó egészségkárosodást vagy pusztulást.

elkövető személy /jogsértéssel érintett állat	állattartó	nem állattartó
állattartó által tartott állat	eltiltható az állattartástól	X
nem az állattartó által tartott állat	X	X

Elképzelhető például olyan szituáció, hogy valaki, aki nem állattartó, más állatának pusztulását vagy maradandó egészségkárosodását okozza.¹² 2023. májusában az Ózdi Járási Ügyészség vádat emelt egy férfi ellen, aki az édesanyja 6 hetes kutyakölykét nagy erővel a földhöz vágta. Az ütdés következtében a kutya koponyacsontja betört, így az állat a helyszínen elpusztult.¹³ Figyelemmel arra, hogy a férfi a jogsértés időpontjában nem volt állattartó, közigazgatás eljárás keretében nem lehetett eltiltani az állattartástól. Nem lett volna akadálya tehát, hogy a jogsértést követően állatot vegyen magához. Az Ávtv. 43. (9)-(10) bekezdéséből fentiek szerint kivett esetekben is fennáll a

¹² Nemcsak elképzelhető ilyen eset, hanem „azállatkínzások túlnyomó többségénél ugyanis a foglalkozástól eltiltás részben azért sem jöhet szóba, mert az elkövető nem saját, hanem idegen állatot kínoznak meg. Bárándy Gergely: Az állatkínzás jelene és jövője <file:///C:/Users/NagyCs/Downloads/B%C3%A1r%C3%A1ndy+Gergely.pdf> letöltés ideje: 2024. 11. 15.

¹³ <https://ugyeszseg.hu/foldhoz-vagta-a-kutyakolykot-bortonbe-kell-mennie-a-borsod-abaui-zemplen-varmegyei-fougyveszeg-sajtokozlemenye/> letöltés ideje: 2024.10.25.

Btk. szerinti állatkínzás,¹⁴ amennyiben gerinces állatra történik a jogsértés elkövetése. A két szabályozást összevetve kimarad mindkét szabályozásból az az eset tehát, amikor az állattartónak nem minősülő elkövető nem gerinces állatnak okozza maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását. Álláspontom szerint az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdését a jogsértést elkövető személy és a jogsértést elszenvedő állat tekintetében az „állat tartója” megjelölést az „aki” vonatkozó névmásra cserélni, az „állata” megjelölést pedig „állat” megjelölésre javasolt cserélni. A szabályozás kiterjesztését azok a tudományos bizonyítékok is indokolják, amelyek alátámasztják, hogy például a lábasfejűek és a tízlábúak faja is képes megélni a fájdalmat, a szenvedést, a félelmet, illetve tartós egészségkárosodást szenvedhetnek.¹⁵

A Btk.-ban foglalt állatkínzás tényállásával való összevetés során azt látjuk, hogy míg az állatkínzás bűncselekmény megvalósításához elegendő az alkalmasság, addig az állattartástól való eltiltás tekintetében szükséges az állat elpusztulásának vagy maradandó egészségkárosodásának bekövetkezése. Ez a körülmény dilemma elé állítja a hatóságokat, amennyiben olyan állattartásról szereznek tudomást, amely alkalmas arra, hogy az állat pusztulása vagy maradandó egészségkárosodása következzen be. Ez esetben ugyanis a hatóságnak van lehetősége kiemelni az állatot, amennyiben viszont így dönt, nem következik be az állattartástól való eltiltás jogszabályi feltétele, és nem tudja eltiltani az állattartót az állattartástól. A Fővárosi Törvényszék 7 24.B.194/2022/44. sz. ítélete csak egy példa az esetek köréből:

„Terhelt1 vádlott 2020. május 10. napján a cím1 szám alatti vasúti telephelyen lévő garázsnál 6 oltatlan, jelöletlen és elhanyagolt csivava ebet tartott. A kutyák tartása során Terhelt1 vádlott nem biztosította számukra az alapvető élettani igényeik kielégítését, ezért az állatoknál a szervek kóros elváltozásai – bohásság, lesóványodás, szőrzet rendellenességek, túlnőtt karmok és fülgyulladás – alakultak ki, amelyek alkalmasak voltak arra, hogy az állatoknak maradandó egészségkárosodást okozzanak. A nem megfelelő tartási körülmények miatt kialakult szervi elváltozások súlyos vagy előrehaladott mértéke akár az ebek pusztulását is okozhatta volna, amit az akadályozott meg, hogy egyéb érdekelt1 a közterület-felügyelők és rendőrök segítségével kiemelte.”

Az ítélet nem szól arról, hogy Terhelt1 vádlott el lett volna tiltva az állattartástól, nem is lehetett, hiszen az eltiltás feltétele – az az állat elpusztulása vagy maradandó egészségkárosodása – a hatóság közbelépésének köszönhetően nem következett be. A Terhelt1 vádlott az esetet követően ismét úgy tartott kutyát, hogy azt ki kellett tőle menteni:

„Terhelt1 vádlott ezt követően, pontosan meg nem állapítható időpontban a cím1 szám alatti vasúti telephelyen lévő garázsnál egy sötét konténerben kikötve tartott egy kölyökkutyát úgy, hogy a kutya részére sem eledelt, sem ivóvizet nem biztosított, az eb magára hagyottan a saját ürülékében nyüszített. A bezárt eb esetében a vádlott által biztosított tartási körülmények nem feleltek meg a jó gazda gondosságának, a szűk élettér vizelettel és bélsárral szennyeződve ugyanis a kórokozók feldúsulását, az immunrendszer csökkent működését okozza, ami bőr-, emésztőszervi, csontrendszeri- és légzőszervi megbetegedéseket okozhat. A egyéb érdekelt1 a közterület-felügyelők és rendőrök segítségével az ebet kiemelte a káros környezetből és gondoskodott elhelyezéséről.”

Az ítélet itt sem ír arról, hogy ekkor Terhelt1 vádlott lett volna tiltva az állattartástól. A későbbiekben Terhelt1 vádlott egy kölyökkutyát bántalmazott: „2020. októberben tenyérrrel 2-3 alkalommal megütötte egy, az anyjától néhány hetes korában elválasztott staffordshire terrier kölyökkutya fejét azért, mert a kutya ugatott. Terhelt1 vádlott 2020. november 17. napján az esti

¹⁴ A Btk. 244. § (1) bek. a) pontja szerint „aki gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben indokolatlanul olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

¹⁵ Jámbor Adrienn: Gondolatok az állatvédelmi törvény fejlesztéséről https://real.mtak.hu/91664/1/10_JamborA_IAS_2018_1.pdf letöltés ideje 2024. 10. 21.

órákban a cím1 szám alatti vasúti telephelyen lévő garáznál celluxszal összeragasztotta a kutya mellső és hátsó lábait, illetve beragasztotta a száját azért, hogy az ugató, nyüsztő eb megtanuljon nyugton maradni. Terhelt1 vádlott 10-15 perc múlva levette a ragasztószalagot a kutyáról, a lábainál gúzsba kötött eb szőrzete azonban – a rögzítő szalag folytán – kihullott. A Terhelt1 vádlott által a fentiek szerint bántalmazott kutya védelme érdekében sértett1 üzenetet küldött a egyéb érdekelt1-nek, akik intézkedése következtében 2020. november 18. napján 18 óra 50 perckor rendőri intézkedésre és az eb elvételére került sor.”

Az ítélet megállapította, hogy „Terhelt1 vádlottnak a fenti 8 ebbel szemben alkalmazott bánásmódja alkalmas volt arra, hogy az ebek maradandó egészségkárosodását vagy azok pusztulását okozza a védőoltások, a külső és belső paraziták elleni védekezés elmaradása, valamint a megkötözés következményeként.”

Az első két eset rávilágít arra, hogy indokolt lett volna Terhelt1 vádlott állattartástól történő eltiltása, azonban jogszabályi feltétel hiányában ez nem valósulhatott meg. A harmadik esetben a Terhelt1 vádlott nem a saját maga által tartott ebet bántalmazta, ez pedig azt támasztja alá, hogy nemcsak az állattartó jogsértő személlyel szemben indokolt az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankció kiszabása.¹⁶

Az, hogy az állattartástól való eltiltáshoz nem elégséges körülmény az, hogy a jogsértő cselekmény alkalmas legyen arra, hogy az állat pusztulását vagy maradandó egészségkárosodását eredményezze, miközben a Btk.-ban foglalt állatkínzás az alkalmasság alapján már megállapítható, felveti, hogy mennyiben sérti a mostani szabályozás az ultima ratio elvét. Az ultima ratio elv alapján a büntetőjog végső eszköz a jogrendszerben, amennyiben a jogsértés olyan súlyos, hogy azt más jogágak is büntetni rendelik.¹⁷ Álláspontom szerint indokolt az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdéseinek oly módon történő módosítása, hogy az állat elpusztulását vagy maradandó egészségkárosodását eredményező cselekmény alkalmassága esetén is lehetővé tegye a jogsértő személy állattartástól történő eltiltását.

Indokolt továbbá az eltiltás időtartamának átgondolása is. Jelenlegi formában a szabályozás „nyertese” az állat, amelyet az állattartó az eltiltás időtartama miatt vesz magához és az eltiltásra figyelemmel a hatóság azonnal ki tud emelni, „vesztése” pedig az az állat, amelyik már elszenvedte a szankció alapjául szolgáló maradandó egészségkárosodást, vagy elpusztult, továbbá az az állat, amelyet a szankcionált személy a szankció időtartamát követően vesz magához. Borúlátó-e ez a gondolat? Ha az is, nem alaptalanul. Az állattartástól való eltiltás közigazgatási szankciót ugyanis akkor szabja ki a hatóság, ha „a tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható.”

Felmerül a kérdés, hogy az eltiltás időtartama lejártá után akkor hogyan biztosítható a jövőben tartható állat jóléte? Mi változik addigra? Erre a jelenlegi szabályozást tekintve nincs válasz.

Az állattartástól való eltiltást megalapozó cselekmény hátterében egyenes szándék, eshetőleges szándék, illetve ismerethiány áll.¹⁸ Ha meg akarjuk változtatni egy ember viselkedését, ezeket a háttértényezőket szükséges módosítani. A módosítás, ami nem más, mint hatásgyakorlás, eszköze lehet külső ráhatás, nyomás gyakorlása – állatvédelmi bírság kiszabása és az ismételt kiszabás lehetősége – és lehet belső motivációváltoztatás (állattartási ismeretek növelése, annak

¹⁶ Egyebekben a bíróság Terhelt1 vádlottat rb. állatkínzás vétségében bűnösnek találta, és az ez mellett, az állatkínzással nem összefüggő bűncselekményekre is tekintettel halmazati büntetésül 6 (hat) évi szabadságvesztésre és 6 (hat) évi közügyektől eltiltásra ítélte.

¹⁷ dr. Amberg Erzsébet: a büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23695/amberg-erzsebet-phd-2020.pdf?sequence=1> letöltés ideje: 2024.10.23.

¹⁸ „Az állatjóléti szabályok megsértése gyakran abból következik, hogy a mulasztó nincs tisztában az állatok igényeivel, esetleg nem tekinti őket érző lénynek” a T/4247. számú törvényjavaslat <https://www.parlament.hu/irom39/04247/04247.pdf> letöltés ideje: 2024. 10. 22.

tudatosítása, hogy az állatok érző lények, annak megtanítása, hogyan bánjuk velük a jó gazda gondosságának megfelelően).

Az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdései szerint akkor alkalmazható – alkalmazandó – az állattartástól való eltiltás, amikor az ember viselkedésének megváltoztatására elérhető eszközeink kudarcot vallanak. Felmerül a kérdés: miben bízunk a jogalkotó? Az idő múlásában? Álláspontom szerint indokolatlan és a jövőben tartandó állatok életére veszélyt jelentő, az állatvédelem céljaival ellentétes az, hogy a jogalkotó nemcsak a változatlan, de az általa explicit változtathatatatlannak kimondott körülmények között legkésőbb 8 év múlva ismét tartható állat. Álláspontom szerint a jogi szabályozás olyan módon történő változtatása szükséges e tekintetben, hogy amennyiben „*a tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható,*” az állattartástól való eltiltás végleges. Elképzelhető az is, hogy az eltiltás indokoltságát a hatóság bizonyos időközönként (például két évente, öt évente) felülvizsgálja.

A jogalkotó maga is ellentmondásba keveredik, amikor ugyanazon jogszabályhelyen belül kimondja, hogy „*a tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható,*” mégsem alkalmazható az állattartástól való eltiltás állatvédelmi bírság kiszabása nélkül. Ezen kötelezés legfeljebb akkor lehet hatásos, ha az állattartó egyenes szándékkal követte el a jogsértő cselekményt, de semmit nem változtat abban az esetben, ha a jogsértés ismerethiányra vezethető vissza. Ez ellentmondásos, egyrészt tapasztalataim szerint is az esetek többségében ismerethiány áll a háttérben, másrészt a jogalkotó úgy szabja ki az állatvédelmi bírságot, hogy maga is elismeri annak hiábavalóságát. Felmerül a kérdés ate tekintetben is, hogy ha állatvédelmi bírság kiszabása kötelező, miért nem kötelező az állatvédelmi oktatásra kötelezés?

Az állatvédelmi bejelentések a hatóságokhoz érkeznek be, a konkrét eseteket az eljáró hatóságok tárják fel, ők rendelkeznek az ügyben a legmélyebb ismeretekkel. Álláspontom szerint indokolt lehet ezért egy olyan szabályozás kialakítása, hogy az állatvédelmi hatóság a döntése szerint kötelezheti az állattartót állatvédelmi bírság kiszabására, illetve állatvédelmi oktatás elvégzésére, és ezen kötelezések teljesítését vagy nemteljesítését az időszakos felülvizsgálatnál figyelembe veszi.

A jogalkotó több ponton is eltérő szabályozást alkalmaz kedvtelésből tartott állatokra elkövetett jogsértés és nem kedvtelésből tartott állatokra elkövetett jogsértés esetén. Az állattartástól való eltiltás tárgyát képező állatok köre kedvtelésből tartott állatra elkövetett jogsértés esetén bármely kedvtelésből tartott állat. Ugyanez kedvtelésből tartott állatra elkövetett jogsértés esetén az adott fajba tartozó minden állat. Tehát előbbi esetben a jogalkotó az állat tartásának „célját” veszi figyelembe, utóbbi esetben az állat besorolását. Vajon aránytalan szankció lenne-e egy olyan szabályozás, hogy minden állat tartásától eltiltásra kerül az ilyen elkövető? Álláspontom szerint nem, figyelembevéve az időszakos felülvizsgálat intézményét. A kedvtelésből tartott állatokra elkövetett jogsértés és nem kedvtelésből tartott állatokra elkövetett jogsértés tekintetében meglévő másik megkülönböztetés, hogy kedvtelésből tartott állatok esetén az állattartástól való eltiltáshoz elegendő a szándékos vagy az ismételt jogsértés, nem kedvtelésből tartott állatoktól történő eltiltás esetén e körülményeknek együttesen kell meglennie. Álláspontom szerint ez egy indokolatlan szigorítás a nem kedvtelésből tartott állatok hátrányára.

Az Ávtv. 43. § (9)-(10) bekezdései hiányosak a tekintetben is, hogy a hatóság mit kezd a maradandó egészségkárosodást szenvedett állattal, amelyet a helyszínen talál. Álláspontom szerint indokolt lenne e tekintetben is rendelkezni, annál is inkább, mert az elhelyezéssel, állatorvosi ellátással kapcsolatosan költségek is felmerülnek, és indokolt ezen költségek

ráterhelése a jogsértést elkövető személyre. Fent leírtak alapján indokoltnak tartom az állattartástól való eltiltás jogi szabályozását az alábbiak szerint módosítani:

az Ávtv. 43. § (9) bekezdés hatályon kívül helyezésével az Ávtv. 43. § (10) bekezdése az alábbiak szerint módosítható:

43. § (10) Az állatvédelmi hatóság az állattartástól véglegesen eltiltja azt, aki az állatok védelmére vonatkozó jogszabályokat vagy hatósági határozat rendelkezését szándékosan vagy ismételten megsérti, és ezen jogsértés az állat maradandó egészségkárosodásának vagy elpusztulásának okozására alkalmas, ha az eltiltott személy tartásában jogsértés idején tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte nem biztosított.

(10a) Az állatvédelmi hatóság az állattartástól való eltiltás mellett egyéb közigazgatási szankciót kiszabhat, állatvédelmi bírság fizetésére, valamint állatvédelmi oktatás elvégzésére kötelezhet. Az állatvédelmi hatóság a döntésété öt évente felülvizsgálja, és amennyiben úgy ítéli meg, hogy a jövőben tartandó állat jóléte biztosított az eltiltott személy tartásában, az állattartástól való eltiltást feloldja. Ezt követően a hatóság évente ellenőrzi az állattartást.

(10b) Az állatvédelmi hatóság az állat tulajdonosának költségére elrendeli a maradandó egészségkárosodást szenvedett állat megfelelő helyre való szállítását, a szállítási költség és legfeljebb 12 hónapra jutó tartási költség tulajdonos általi kifizetését.”

jogszabályhely	Ávtv. 43. § (9) bek.	Ávtv. 43. § (10) bek.	javaslat a módosításra
a jogsértés elszenvedője	kedvtelésből tartott állat	nem kedvtelésből tartott állat	minden állat
a jogsértő személy	a jogsértéssel érintett állat tulajdonosa, mint állattartó		minden jogalany
a jogsértő cselekmény módja	az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos <u>vagy</u> ismételt megsértése	az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos <u>és</u> ismételt megsértése	az állatok védelmére vonatkozó jogszabályok vagy hatósági határozat rendelkezésének szándékos <u>vagy</u> ismételt megsértése
a jogsértő cselekmény eredménye	az állat maradandó egészségkárosodása vagy elpusztulása		alkalmasság az állat maradandó egészségkárosodása vagy elpusztulása
az állattartástól való eltiltás további feltétele	a meglévő tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte állatvédelmi bírság kiszabásával és az állatvédelmi képzésen való részvételre kötelezéssel sem biztosítható		idején tartott vagy a jövőben tartandó állat jóléte nem biztosított.
az állattartástól való eltiltás további feltétele	állatvédelmi bírság kiszabása		lehetséges, de nem kötelező más szankció kiszabása
az állattartástól való eltiltás időtartama	2-8 év		végleges, öt évente felülvizsgálat
az állattartástól való eltiltás tárgya	állat kedvtelésből való tartásától való eltiltás	az érintett állatfajtól való eltiltás	minden állat tartásától való eltiltás
a jogsértést elszenvedett állat elhelyezése	az Ávtv. 43. § (9)-(10) bek. nem szól erről		a tulajdonos költségére a hatóság elhelyezi

Zárszó: Az állatvédelmi hatóságok kihívásai az állattartástól való eltiltás tekintetében

Az állatvédelmi hatóságok feladata a meglévő jogszabályok alkalmazása, így elsősorban a hatóságok szembesülnek azzal, ha az adott jogi szabályozás nem megfelelő. Folyamatos dilemmát jelent ez a helyzet, mert nem járhatnak el jogszabálysértő módon, ugyanakkor úgy kell fellépniük, hogy az adott helyzet megoldódjon. A hatóságok felelőssége továbbá, hogy felismerjék, ha az állatvédelmi bejelentés azonnali hatósági ellenőrzést, illetve más szervek bevonását indokolja, valamint az is, hogy a helyszíni ellenőrzésen felismerjék, ha fennáll az állattartástól való eltiltás feltételrendszere. Ismerniük kell az eljárás lefolytatásának jogszerű menetét, úgy, hogy az nem sértheti az állattartó, mint ügyfél jogait, a bejelentő, mint esetleg ügyfél jogait, és a döntés jogszabályszerű legyen és az állat jóllétét szolgálja. A fenti feladatok ellátása igényli a közigazgatásban dolgozó szakemberek folyamatos állatvédelmi képzését, egy jegyzői hivatalban dolgozó jogásznak vagy más nem állategészségügyi végzettséggel bíró munkaerőnek legalább azt fel kell ismernie, hogy fennállhat az állattartástól való eltiltást megalapozó jogsértés súlyossága, és állatorvosi szakértelmet igényel a megfelelő döntés meghozatala.

További követelmény a hatóságokkal szemben a határozat végrehajttatása, annak folyamatos ellenőrzése, hogy az állattartástól való eltiltás ideje alatt nem kerül állat a tilalmazott a tilalmazott környezetbe. Figyelemmel arra, hogy semmilyen előírt intézkedés nincs arra, hogy az eltiltott állattartó az eltiltás időtartamát követően az állat jólétét szem előtt fogja tartani, indokolt ezen állattartók rendszeres ellenőrzése az eltiltás időtartamát követően is. Az állatvédelmi hatóság feladata a jogsértéssel érintett állat elhelyezéséről gondoskodni.

Szükséges elkülönített munkaidő az ellenőrzések elvégzésére és adminisztrációjára. Vagyoni beruházást jelent a jogsértéssel érintett állatok elhelyezése, főleg azokban az esetekben, ahol az állattartótól vagyon hiányában nem várható a költségek megtérítése. Ugyanakkor vagyoni megterhelés a megfelelő dolgozói létszám biztosítása és a folyamatos képzés biztosítása is.

A vagyoni ráfordításon kívül a lehetőségek szűkösége is valós probléma. Hiába tiltja el ugyanis a hatóság az állattartót az állattartástól, ha nincs olyan szervezet, amely az állatot átvenné. A tanulmány megírása idején a Nemzeti Élelmiszerlánc-biztonsági Hivatal nyilvántartása szerint 80 ebrendészeti telep működik az országban,¹⁹ a Központi Statisztikai Hivatal 2024. január 1-jei adatai szerint 3155 település van hazánkban.²⁰ Tehát 3155 településre jut 80 ebrendészeti telep. A helyzetet súlyosbítja, hogy a telepek nagy része kizárólag kóbor állatot (jellemzően és döntő többségben kutyát) fogad be, a hatósági eljárás során kimentett állatok befogadására pedig nem köt szerződést.

Az állattartástól való eltiltás további buktatója a hatóságok kommunikációjának hánya. Amennyiben az állattartástól eltiltott személy más hatóság illetékességi területére költözik, ez a hatóság már csak akkor szerez tudomást a Közigazgatási Szankciók Nyilvántartásából a korábbi jogsértésről, ha újabb döntést kell a nyilvántartásba bejegyezni. A hatóságok felelőssége, hogy amennyiben a rendszeres ellenőrzések egyik alkalmazásával azt észlelik, hogy az állattartástól eltiltott személy elköltözik, lekérjék az adatokat és megkeresés útján kérjék a hatóságtól a további ellenőrzések lefolytatását.²¹ Az ellenőrzések lefolytatásának megkeresés útján történő kérelmezésére az állattartástól való eltiltás időtartama alatt van lehetőség, de ezt követően már az új lakóhely szerinti hatóság is tudomással bír arról, hogy javallott a rendszeres ellenőrzések lefolytatása.

¹⁹ <https://portal.nebih.gov.hu/ebrendeszeti-telepek>, letöltés ideje: 2024. 10. 24.

²⁰ https://www.ksh.hu/stadat_files/foi/hu/foi0007.html letöltés ideje: 2024. 10. 24.

²¹ az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény 25. § alapján

A fentieket összegezve megállapítható, hogy a jövő kérdése az állattartástól való eltiltás tekintetében az, hogy mikor ismeri fel a jogalkotó a jogszabálmódosítás szükségességét és lesz-e elegendő forrás biztosítva a jogszabály végrehajtásával járó feladatok ellátására.

Irodalomjegyzék

Bányai Krisztina: Gondolatok a ne bis in idem elvéről az állatok jogi védelmét szolgáló közigazgatási és büntetőjogi szankciók tükrében,
http://epa.niif.hu/01000/01040/00033/pdf/EPA01040_agrar_es_kornyezetjog_31_023-038.pdf, letöltés ideje: 2024.11.24.

Bárándy Gergely: Az állatkínzás jelene és jövője
<file:///C:/Users/NagyCs/Downloads/B%C3%A1r%C3%A1ndy+Gergely.pdf> letöltés ideje: 2024.11.15.

dr. Nagy Csilla LL. M.: A jegyző előtti állatvédelmi eljárás lefolytatása
https://kozugsugyunkazallatvedelem.hu/data/file/2024/09/09/15_a_jegyzo_elotti_allatvedelmi_eljara_lefolytatasa.pdf letöltés ideje: 2024.10.24.

¹Jámbor Adrienn: Gondolatok az állatvédelmi törvény fejlesztéséről
https://real.mtak.hu/91664/1/10_JamborA_IAS_2018_1.pdf letöltés ideje 2024.10.21.

dr. Amberg Erzsébet: a büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23695/amberg-erzsebet-phd-2020.pdf?sequence=1> letöltés ideje: 2024.10.23.

a T/4247. számú törvényjavaslat <https://www.parlament.hu/irom39/04247/04247.pdf> letöltés ideje: 2024.10.22.

Introduction

Social scientists are keen to understand and describe politically active youth for decades now. Yet, scholars overlook who is involved in organising a particular political initiative (e.g. campaign, movement) and running the organisations that build on it (e.g. campaign teams, political parties). Thus we still have little scientific knowledge about young people who are active in actual political organisations. In this paper, I aim to address this academic gap through a quantitative research among activists of the Sétáló Budapest (shortly: SBP). In this way, we can come closer to understanding exactly who are the politically active young adults who periodically step into the Hungarian political space in an organised way.

The political organizations I am studying seems to be a good choice because they belong mainly to the 18-34 age group, which mostly can be described mostly episodically and rhapsodically politically active cohort over the last decades (Andersen et al. 2021). Both international and Hungarian studies has shown that members of Generation Y and Z are characterised by a significant increase in their organisational involvement and their willingness to participate in various forms of politics. However, with some exceptions, these political organisations and social movements and the young people involved in them do not seem to be willing to enter the world of organised politics in the period following a political campaign. Their activity tends to be fluctuating and cyclical, mainly in election periods, in the form of periodically active social movements and other forms of resistance.

In this paper, I characterize the SBP based on the results of two online survey research studies. I mainly focus on research questions such as (1) what describes the social character of the members who were previously active in the organization, (2) what are those political values they share, (3) the forms of participation they engaged in during the campaign, (4) the impact of these political experiences on their political socialization as young adults, and (5) the type of organizational involvement they have maintained in the post-campaign period. In addition to these questions, the study also aims to place the core members of the SBP among other political organisations (also) created and mainly run by young Hungarians in the recent years. First I will discuss the public and social interests of young people and young adults. In this section, I will write about the results of recent research on the political interest and participation of young people (18-29 year olds) and young adults (30-39 year olds), which are relevant to our topic. Then I will briefly reconstruct the background of Sétáló Budapest, and after that I will describe the circumstances of the data collection process, which I used for the analysis. Finally I will answer the research questions through mostly exploratory and descriptive analysis.

Political activity of young people and young adults

Political apathy and passivity, political disinterest is a relatively constant characteristic of Hungarian youth and young adults for decades now. Democratic activity and participation in public affairs is historically weak among youth (Tóth-Kiss 2024; Szabó et al. 2021; Bornemissza 2023; Déri-Szabó A. 2024). Of course, this is not unique to the Hungarian society, if we make a

generational comparison, we can see that Generation Y and Generation Z young people show on average a lower and shorter lasting activity and interest in almost all forms of political participation than members of older generations (Pontes et al. 2018). Several reasons may play a role in the decades-long gap in youth participation, such as the lack of integration in political organisations, the insufficient functioning of political socialisation processes, or the general sense of disgust with politics that (also) characterises the Hungarian youth (Csákó 2004; Gazsó-Laki 2004; Tonge 2009; Sebestyén 2023). According to the *MTA's Post-COVID Phenomena 2023* survey, the youngest age group is on average not satisfied (2,21 on the scale of 1-5) with the functioning of democracy in Hungary, while almost two-thirds (60%) of Hungarians aged 16-29 are rather or strongly dissatisfied with it, which is considered to be the regional average (Foa et al. 2020; Kadlót 2016). The Hungarian youth's basic political knowledge is low, which can also be explained by poor political education by the most influential socializational sphere such as the family and the school system (Csákó 2018).

Andersen and his colleagues (2021) find that certain forms of political action (e.g. signing a petition, donating money, contacting a politician, inviting a friend to a demonstration) are on average less than once a year participated in by Generation Y and Generation Z Danish citizens. According to Van Aelst and De Swert (2009), the window of opportunities for young people to become politically active is particularly short: in the first month after the actual elections, participation among them falls repeatedly back. When Hungarian youth do appear on the political scene, their political engagement are primarily profit-maximising and rationally rebellious (Szabó A. 2014). In this aspect, Hungarian youth are very similar to their European peers. For example, Sloam and Henn (2019) describe millennials as being characterised by "*issue-based political engagement*", which means that they can be active on several social and public issues at once, while avoiding public and political membership organisations that require long-term commitment.

The formerly active Sétáló Budapest was mainly organised from the Y-generation, which traditionally described as "*silent*" (Székely 2017). Although Hungarian youth occasionally made its voice heard in Hungarian politics in the last 10-15 years as a result of certain social policy interventions (e.g. student protests in the 2010's and during the early 2020's). The organization also seems to fit into the trend of political interest and activism of young people described by Szabó (2014) as rational rebels and by Gagyí (2011) as reactions to individual resentment, which are usually organized around one particular social policy (e.g.: comprehensive education reform in the Hungarian school system). Sétáló Budapest also can be defined as a *single-issue* initiative, or rather as a *political project*, a political community organised around a specific issue (make Budapest in general a more green-oriented capital and create new car- and traffic-free walkable areas), organised for the previous municipal campaign. As soon as the 2019 Budapest mayoral election campaign ended, the youngsters who got involved in the SBP organisation became inactive, like their peers. As the campaign ended, they immediately stopped actively participating in the Hungarian politics and seemed to withdraw from the shaping of Hungarian public life, in the sense of Hirschman (1995). Shortly they became, "*stand-by citizens*" (Amnå 2010), who pay significant attention to politics, but do not like to get involved in it, or become members in any kind of political organizations.

A historical overview of the Sétáló Budapest

In the autumn of 2018, Róbert Puzsér (celebrity, cultural figure) announced his intention to run in the 2019 Budapest mayoral elections with a political programme, called Sétáló Budapest¹. The green, idea-based professional and electoral programme and Puzsér's candidacy were supported shortly by the local green party (Lehet Más a Politika) and a left-wing party, Jobbik². In October 2018, Gergely Karácsony (former mayor of a district of Budapest, candidate for Párbeszéd) announced that he would participate in a pre-election, shortly Csaba Horváth, a socialist politician, also joined the list of opposition candidates³. After some negotiations, an agreement declared that the 2019 Budapest mayoral pre-election will be a two-round election. At the end of the first round, MSZP-P-DK and the Hungarian Solidarity Movement will nominate a candidate, who will compete with Puzsér in the second round, scheduled for June 2019. The Memorandum³ also clarified that after two rounds of the opposition pre-election, and at the end of it there could only be one opponent who will face with the incumbent mayor, István Tarlós, who was supported by the governing parties (Fidesz-KNDP).

In February 2019, the first round of the pre-election was won by Gergely Karácsony⁴. It seemed that the second round of the opposition primaries could be decided between Puzsér, the liberal Ádám Sermer and Karácsony. Meanwhile, there has been a significant shift in the support for opposition parties in the Hungarian political landscape. While LMP, Jobbik and MSZP have seen their support collapse, Momentum and the Democratic Coalition have gained strength based on the results of the 2019 European Parliament elections. This significantly affected Puzsér's candidacy. Based on the EP campaign results, first the Momentum Movement, than the Democratic Coalition(DK) named candidates for the oppositional preelection process⁴. In May 2019, it seemed that the SBP campaign team and the opposition parties could not agree on the technical details of the preelection process, and as a result Puzsér withdrew from it. In response, LMP backed out from his campaign and then Puzsér refused the support from Jobbik's support also⁵. The SBP staff and its mayor-candidate, with an activist team of around 80-100 people, were left alone to continue their preparations for the upcoming campaign. Meanwhile Gergely Karácsony won the second round of the opposition preelection in June 2019, he formally became the candidate of the united six-party opposition coalition⁶.

During the election campaign, after collecting 6,000 valid signatures of support, the SBP activists ensured that Puzsér could run as a candidate for mayor of Budapest. According to various opinion polls conducted at the time, Puzsér's support among the residents of Budapest eligible to vote was around 5%⁷. In the local elections held at the end of October 2019, the mayor candidate secured 31,000 valid votes, which gave him a 4.46% result, placing him third behind Karácsony and Tarlós. After the election results, Puzsér, announced that he would return to the cultural life, without entering in to the Hungarian politics in the following years. SBP experts and election programme writers were not invited to lead Budapest from 2019 to 2024. As the campaign drew to a close,

¹ Herczeg 2018.

² Katona 2018, Hutter 2019.

³ Pap-Kiss 2018, Bakó 2018.

⁴ Bíró (2019).

⁵ Katona (2019), Diószegi-Horváth (2019).

⁶ Bitá-Kálmán (2019).

⁷ While Iránytű and Publicus measured Puzsér's support at around 4 percent, Nézőpont measured 8 percent in telephone surveys. ZRI and Medián measured support for the mayoral candidate at 5-6%, using different samples and methodologies.

the political community seemed to have disintegrated. The network of activists who once carried out unusual street political actions (e.g. closing a bridge and organize there a political event, marking Budapest's pedestrian zone with painting, organising street stand-up events at busy traffic hubs) and activist networks were left without leaderless.

Used data

For the analysis I use the results of two online surveys, which were conducted among the activists of SBP. The first survey was conducted in the last weeks before the official election campaign, between 8 July and 5 August 2019. The aim of the survey was to provide a comprehensive picture of the political character, class position, motivations and political socialisation of individuals who joined the organisation before the campaign had started. To ensure the success of the data collection, two board members of the political organization were involved in the fieldwork by sending out links to the questionnaires to activists' email addresses, thus helping to ensure the success of the data collection. Using a similar data collection scenario, I conducted another cross-sectional, post-survey of the former activists, between 19 October and 10 November 2020. The questions in the 2020 survey were mostly focused on the longer-term impact of the campaign on political interest and potential involvement. Thus, the questionnaire again included questions on respondents' patterns of political participation, their feelings and opinion about the campaign and also some questions were addressed to their experiences. In both cases, the online questionnaire links were sent out to the same people (N=403), who had joined to the movement and been active in some forms (e.g. programme writers, campaign volunteer activists). In the first survey 120 members gave answer and in the second wave 133 activist filled out the questionnaire.

The structure of the members and activists is shown in the first figure. In the outermost part of the figure are the '*inactive supporters*' (n=270). This segment includes people who had previously shown interest in the organisation, may have joined SBP activist groups or mailing lists, but showed essentially no political activity in it during the campaign. They could have been contacted by online questionnaires, but none of them filled it out. To go further, I have grouped individuals (n=133) who formed the core of the political community: they (core members) were actually involved in organising and took part in various campaign events. Furthermore, the members of the "*core*" were linked to the organisation both in the campaign and in 2020, while also being politically active in it to some extent. At this point, it is perhaps important to note that, as there was no strict hierarchy between levels of leadership within the organisation, it was possible for any activist to take on a campaign task at a middle management level (e.g. helping with IT tasks, district coordination) on a temporary basis. Also, there was a possibility to a mid-level activist to carry out political work assigned to activists (e.g. counter-management, event streaming). Thus the organisation evolved in a fluid way, its management was dynamic and evolved from the SBP members.

I was able to further classify the core members of the political group into three sub-categories, according to how respondents described themselves as activist, middle or upper management in their responses to the questionnaire during the 2020 data collection. 104 of the core respondents,

defined as activists, 24 members as middle management and 5 members as upper management. I labelled them collectively as the *core of SBP*, the findings of this paper apply to them.

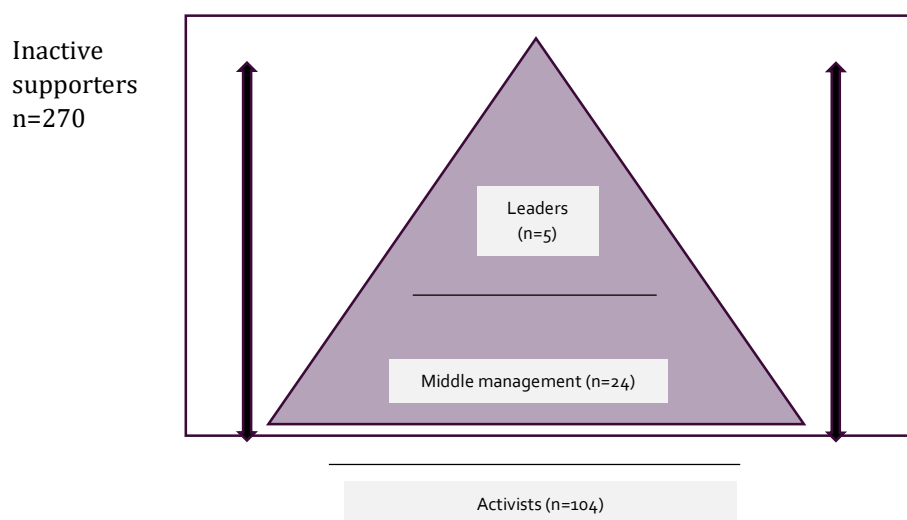

Figure 1. The organisational structure of the Sétáló Budapest campaign team.

Source: Sétáló Budapest research, 2020 $n=133$. Own calculation.

Findings

Social background and class position

According to data, the core of SBP was over-represented by men compared to women (76-24%). More than half of the core of activists (52%) were aged in between 18-29, a further third (30%) were in their 30s, while less than a quarter of members (17%) were over 40 years old under the local campaigning. The average person in the core was 31 years old in 2020, with a standard deviation of $\sigma=8$ years, meaning that the core is typically Generation Z and Y. The core members born mainly in the capital and larger Hungarian cities (93%). In terms of place of residence, the percentage of those living in the capital is decreasing slightly (66%), while the percentage of those living in the suburbs of Budapest is increasing dynamically.

Less than a fifth of activists (14%) classified themselves as lower-middle class member, while most felt their living standards were closest to either the intellectual class (37%) or the middle class (38%). One in 10 respondents (11%) considered themselves in the upper-middle class or members of the Hungarian social elite. In conclusion the core of the SBP was mainly formed by young adults who grew up in the big city(s) and later lived in Budapest, mainly coming from high social classes. The core members were living on a better standards, with higher incomes than the average Hungarian citizens. Also they were over-represented among Hungarian citizens in intellectual careers (e.g. engineers, employees of multinational companies, cultural workers). The SBP's membership - in terms of its social class position and demographic distribution - shows many similarities with the core of the former Hallgatói Hálózat movement (Gerő 2014; Gerő-Susánszky 2014), the core of Momentum and its youth organisation (Angyal et al. 2017; Fényes 2021; Fényes 2023). In other words, in terms of its basic social character, the core of the SBP fits into the set of Hungarian movements that Tóth and Kiss (2024) describe as "*Budapest-centric*", where intellectuals played a dominant role in the political organisation. The social composition of

the SBP's core can also corroborate academic findings that higher education, general class position, the high living standards and a general sense of material security can all play an important role in driving young people's political activism (Sebestyén 2021; Mariánn 2022; Ballard et al. 2021; Kiess 2021). Furthermore, the survey results in the SBP core can complement the findings of Parth and colleagues (2022): with better financial resources are not only the driver to participate in politics, but also can help mobilised during campaign periods, according to the findings.

However, the SBP activist network does not appear to be as homogeneous in terms of education as the youth-led political organisations and social movements that emerged after the early 2010's. While, for example, in the case of Momentum Movement and Hallgatói Hálózat, which were organised mostly from Generation Y. 40-60% of the members studied social sciences law during their years of higher education (Angyal et al. 2017; Gerő-Susánszky 2014). According to the survey there are different proportions in the case of the core of the SBP. Sixty percent of the SBP activist core have a college or university level degree, and a further quarter (23%) were pursuing university level education at both time points of the data collection periods. Among those with a degree and/or studying in higher education, the most wider segment was engineering students, with one in five respondents studying a STEM subjects. A third of the core members (29%) were studying liberal arts, and 13% went to economics related majors. In other words, the SBP political network appears to be a more heterogeneous organisation in terms of academic disciplines, which to some extent was able to attract young people studying in fields of study and young adults with degrees (e.g. STEM majors) that traditionally have lower political interest and activism (Jancsák 2014; Kerpel-Fronius and Fényes 2025)⁸.

Political interests and ideological character of the core members

The Hungarian youth is characterised by a permanent political apathy, detachment and disinterest (Szabó A.-Oross 2021). According to the 2019 data, the political interest of the core members is higher than the rates measured in Hungary between 2000 and 2020, which ranged between 1.89 and 2.43 among young people (Székely 2024). In 2019, SBP activists were interested in political issues with a $M=4.44$ and standard deviation of 0.65. Although the general political interest somewhat dropped in 2020, when the average interest level was 4.32, which is similar to the level found among Momentum generations (Fényes 2025). While historically a small segment of Hungarian society (5%), is very interested in politics (Szabó A.-Gerő 2019), the overall political interest among members of the SBP core is high, with almost 72% being more or very interested in political topics.

In the 2019 survey, I asked respondents to indicate the age at which they started to show interest in political issues. Almost a third of the core members (28%) became more interested in social and public issues before the age of 14, and another 40% became active in social and public issues as they approached the end of their high school years and entered to the voting age. Meaning that they became interested in public and social issues at almost the same age (between 14 and 18) as, for example, young people who are politically active in Momentum (Fényes 2023; 2024) or what political education theorists usually predicts (Neimi-Hepburn 1995). This also leads to the conclusion that the core members of the Sétáló Budapest campaign team become very interested at politics, the age when they enter their most active years of political socialisation, during their

⁸ Further qualitative research is needed to conduct in order to understand the exact causes.

political adolescence period. The political socialization of SBP core members as they reach adulthood is multi-channeled, as shown in the figure below. If we look at the frequency of conversations with political content, it becomes clear that, in addition to family members, the core members talk most frequently with their friends about social and public issues. The correlation between family and friends among the different socialisation actors is 0.35, the relationship is strong but weak. This implies that those who talk more often with their family members about political issues are more likely to do so with their friends.

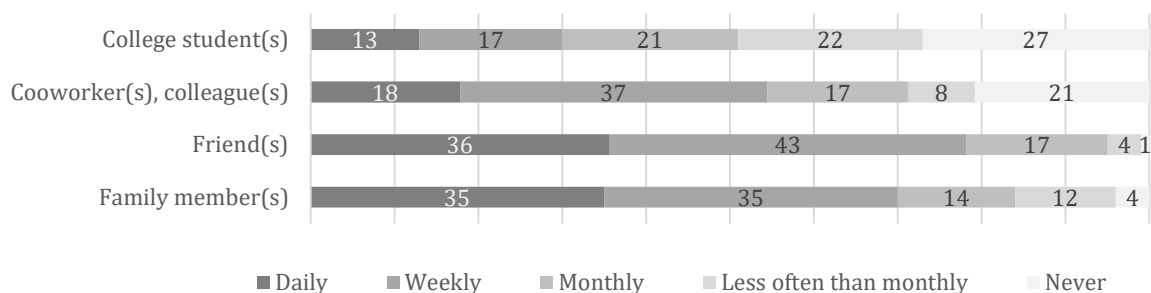

Figure 2. Political debate partners among the core members of Sétáló Budapest.

Source: Sétáló Budapest research, 2019. $n=120$. Own calculation, in percentage.

According to the 2019 survey results, the core members were mainly green in terms of political ideology (38%) and also considered themselves European (17%) and Western-minded. On a scale of 1 to 7, SBP members described their political character as mostly modern (4.6), more right-wing (3.96) and more radical (3.8). The research also found it that the core members were explicitly dissatisfied with the six-party cooperation in the former Hungarian opposition, and called for its complete replacement and renewal ($M=5.4$). The coalition members were not at all credible alternatives for them (2.13), while they trusted the emergence of new party political actors (5.7). The core of the activists of Sétáló Budapest could essentially also see themselves as the *opposition to the opposition* running together in 2022: with critical attitudes towards both the right-wing and the left-liberal Hungarian political blocs. It is perhaps no coincidence that most of the SBP core members (61%) were most related to the MKKP, the party they considered to be the only one representing their needs. They were extremely negative towards the other parties, especially DK and the MSZP-P alliance in the autumn of 2020.

In the 2020 survey, I also used a scaled questioning technique, where core members were asked to choose from ten political ideals. The results showed that activists described themselves as green, environmentalist, mostly with moderate attitude (4.38) modern thinking (4.55), they are also less liberal than their peers and higher education students. Meanwhile they positioning themselves slightly closer to the right, and attaching more importance to green and environmental values than millennials and Generation Z youth (Deckman et al. 2023).

Participation trends during and after the election

Two-thirds of the core members spent less than 10 hours a week on the 2019 mayoral campaign, while 14% of activists spent more than 20 hours a week on different ways in campaigning. The most typical pattern (48%) appears to be that the core spent between 1-10 hours per week on various campaign-related activities in the weeks leading up to the local election. Figure 3 shows

that the majority of core members (55-70%) were involved in face-to-face forms of participation like talking to voters, leafleting, putting out stickers, posters to Budapest's streets. In that sense it is clear that the forms of activity that were most attractive to young adults who participated in the campaign were those that provided a community experience and the opportunity to organise as a political community. The Pearson correlation coefficient between the different forms of street agitation requiring individual involvement is moderately strong ($r=0.52$ and 0.59 $p<0.05$), one form of activity explains between 27 and 34% of the variance of the other form of activity, with the remaining part explained by other possible factors. So those SBP core members who participated in one form of activism (e.g., counter-service, leafleting) could possibly have tried another form of public campaigning forms also, mainly to help the campaigns general visibility (e.g., poster distribution). Or even participated in those activities collectively. In other words, their participation during the campaign could be connected to a *political chain*. To become more certain of this, I also wondered whether the preparation of forms of agitation that required greater political creativity (e.g. the preparation of stickers, banners) was linked or not to the actual representative occasions on the streets. The linear correlation coefficients between participation are still positive, but weak ($r=0.35$ and 0.39 $p<0.05$). This suggests that not all activists were involved in the preparation and the actual implementation processes. Another interesting finding of the study is that social media presence and press coverage were presumably carried out by activists belonging to the same cluster, with a medium-strong correlation coefficient between the two types of activity ($r=0.52$, $p<0.05$).

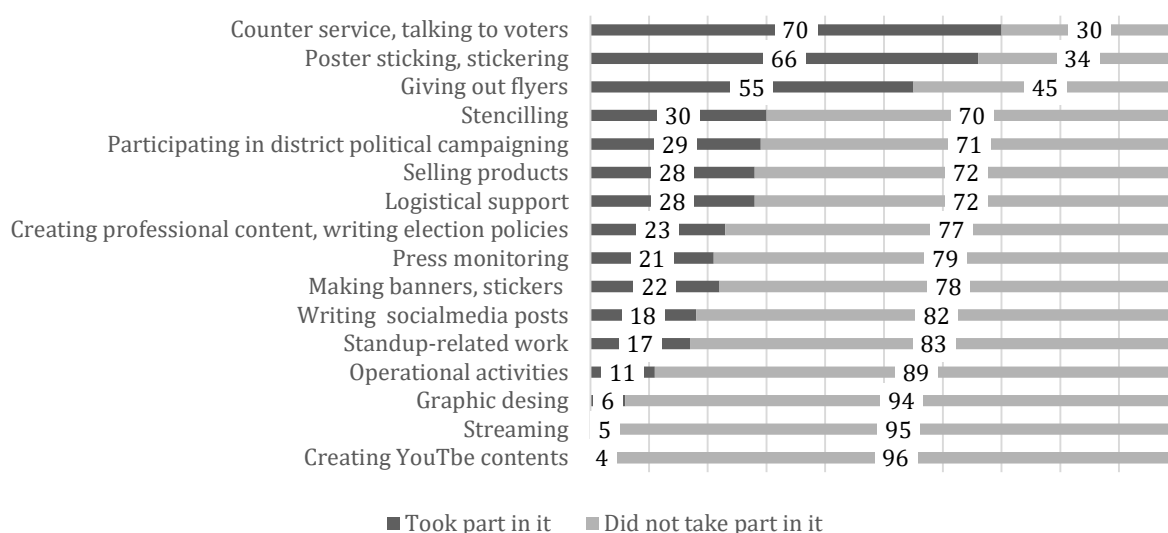

Figure 3. Campaigning activity forms among SBP core members, $n=126$. *Own calculation, in percentage.*

In the following open-ended question: "Which of the different campaign activities was (were) the one(s) you most liked to participate in?" the core members were also given the opportunity to answer in their own words the political participation pattern they most liked to participate in. The question was answered by 68% of the respondents ($n=90$), therefore I was able to group the text responses into three main categories: (1.) street presence campaign activity, (2.) background work, (3.) participation in political events. As expected, most of the respondents (56%) answered various street campaigning experiences (e.g., counter work, handing out leaflets, sticking posters). Almost third of respondents (29%) preferred to be got involve in various background activities:

most of them were participated writing a professional programme and took part mobilising the activist network. These core members mainly preferred activities related to the professionalism of Sétáló Budapest campaigning. I coded the third category for those who were active in specific political events: more respondents mentioned, for example, the closing of the Lánchíd bridge, or taking part in flashmob activities. The core members in the third category were therefore particularly likely to prefer campaign tasks that were active and focused on attracting press attention.

Later, I was also curious to see whether the time spent on the campaign might have had any impact on the political socialisation process. : In the post-survey 9 statements were listed, in each case respondents were asked on a Likert scale to rate the extent to which they felt that their political skills had been developed and influenced by the campaign. Figure 4 shows that the campaign developed mainly general political views (M=3,11), knowledge (M=3,32), political culture (M=3,39) and civic awareness (M=3,22) among the core members. While general cooperation skills, teamwork, organisational skills and independent decision making were less influenced and developed by the time spending in the campaigning. Based on the correlations between the different political socialisation outcomes of the campaigning, an interesting finding of the research is that there are very strong and significant correlations ($r=0.65$ and 0.73) between the "soft" elements of political socialisation (e.g. political perspective system, culture, language). For example, those core members who rated their political culture have been developed during the campaign period also reported that other dimensions of their political socialisation (e.g.: general political opinion, knowledge, debating skills and overall civic awareness), were also improved by the campaign activities. It seems therefore that the campaign can be understood as a distinct political socialisation agent, which appears as an important stage in the adult political socialisation paths of the SBP core members. Similar to what I found, for example, among former Hungarian activists, who took part in student movements (Fényes 2015; Fényes 2018).

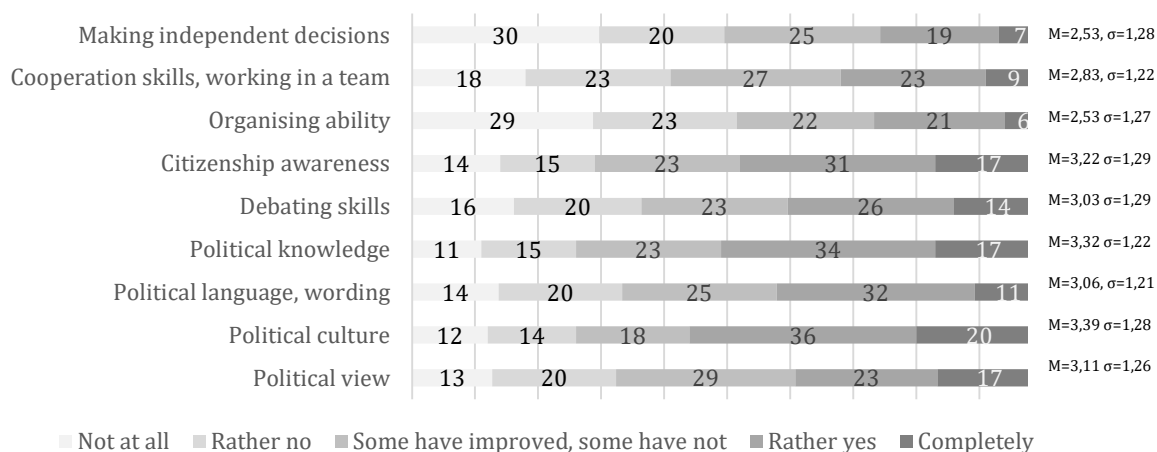

Figure 4. The impact of the political campaigning on the political socialization process. n=133, own calculation, in percentage.

Source: Sétáló Budapest research, 2020.

In the next section will look at the patterns of participation of the core SBP activists beyond political elections. Totally 20 political forms were in the survey that respondents could choose from. These forms were categorised into (1) traditional, (2) direct and (3) online participation

forms. For better understanding, I compare the participation experiences with Hungarian university and college students, and with those youngsters of Momentum TizenX members who are closer in age to the core members of SBP. The results of the research show that political participation among the core members of Sétáló Budapest is extremely high, several times higher than in adult Hungarian society on all political dimensions, and also higher than in the AFM 2024 survey latest results.

	Researches	MTA TK SZI 2018	AFM 2024	SBP 2019	SBP 2020	Core of Momentum TizenX '21
Classification of the participation form		In percentage				
Conventional participation	Contact with a national and/or local politician	12	12	48	42	69
	Activist in political parties, participated in events	2	4	28	13	71
	Worn, displayed political badges, symbols	3	11	49	39	82
Direct participation	Signed (paper formed) political- referendum, or protest petition	5	32	77	32	83
	Participated in a demonstration	3	25	71	45	69
	Purposely not buying, boycotting certain products	3	23	61	49	35
Online participation	Signed an online petition, online political declaration, online referendum initiative	-	-	77	85	-
	Like blogs, share policy-related content on social media sites	-	21	91	87	-
	Voted online on an issue related to public life	-	-	83	72	-

Figure 5. Participation in politics among the Hungarian society, full-time university and college students, Momentum TizenX and SBP activists

Sources: MTA TK SZI, 2018, *n*=2700. p. 105; Active Youth in Hungary 2024 research, *n*=805. Sétáló Budapest research, 2019 és 2020 *n*=120, *n*=133. Momentum TizenX research 2021 *n*= 89. Own calculation, in percentage.

It is also important to note that the participation forms of SBP core members show a similar trend to that of young Hungarians in higher education. Members of the SPB core are the most active in direct democratic forms of protest that require small and short-term involvement and activity (e.g. participation in demonstrations, signing petitions). However, there are significant differences in the latter forms of participation between the results of the 2019 and 2020 surveys, with a 10-20 percentage points decrease. The fact that there was no election campaign in 2020, the social situation caused by COVID-19 (e.g. restrictions on exit and gathering) and the lack of political events that could may all play a role in the decrease in participation. Also it seems that the core members political engagement mostly has shifted to the digital platform in 2020. 85 percent of the youth and young adults in the core of SBP have signed a petition online. It can also be noted that the members also engaged in forms of political participation that are more individual-

centred, which do not require a large investment of individual resources and do not necessarily require a long-term political commitment. For example, only 10 percent of the core members were affiliated with any Hungarian party in 2020, while more than a quarter (27%) of them were active in a party in the year before. Overall, the survey's political participation trends also confirm Weiss' (2020) findings. Like their European peers, youngsters who actually worked in the Sétáló Budapest's campaign usually prefer less institutionalised forms of activism after the campaign was finished. And also, they are dismissing institutionalised forms in a similar way as active Hungarian youth who appeared from time to time in the political landscape mainly in social movements in the 2010s (Mikecz 2013; Fényes 2015; Kobl-Kerpel Fronius 2024). It is also worth a mention, that the core members of the SBP typically moving towards less visible, hidden forms of political activity, such as the civic space (Gerő 2021).

The sixth figure shows the affiliation to several type of organisations. In the first wave 22 organisation forms were listed to which the core members could be formally affiliated, in the second wave there were 12 options. The organisations were classified according to the typology of Szabó and Gerő (2019).

	Researches	MTA TK SZI 2018	AFM 2024	SBP '19	SBP '20	Core of Momentum TizenX '21
Activity form	Organization form	In percentage				
Freetime related	Cultural, or hobby circle	17	12	21	18	20
	Professional, scientific association/organisation, advanced college	-	14	-	-	15
Public life related	Student, youth club	3	13	13	8	46
	Environment, nature and animal protection association	3	10	23	25	33
	Social affairs related	3	10	7	10	15
Local	Organisation dealing with local issues	7	-	13	25	31
Advocacy and representation	Trade union, professional organisation	2	-	3	2	3
Political	Party, youth organisation	2	1	27	10	-

Figure 6. The distribution of organisational affiliation among Hungarian society, full-time college and university students, youth of Momentum TizenX and SBP activists.

Sources: MTA TK SZI, 2018, *n*=2700. p. 105; Active Youth in Hungary 2024 research, *n*=805. Sétáló Budapest research, 2019 és 2020 *n*=120, *n*=133. Momentum TizenX research 2021 *n*= 89. Own calculation, in percentage.

As with forms of political activism, the SBP core members has higher participation rates in terms of actual organisational affiliation than the Hungarian population in general or those who were studying in university level. Although the participation of the SBP core is lower in public issues related organisations – both in the year before joining the organisation and in the 12 months after the election campaign, compared to the core members of Momentum's youth organization.

The 2020 results also showed a slight decline in the level of leisure and public engagement activity among SBP core members. Mostly in those forms which required a personal presence. For example, they were least involved in student organisations (e.g. self-organised student groups) and in organisations focusing on social issues (8 and 10% respectively). The low rates found in the social sphere may be explained by the fact that SBP was male-dominated, where men are traditionally underrepresented, where men are traditionally underrepresented in the social sphere and in organisations focusing on social issues, than women (Ballard et al. 2020; Lavirazzi-Portos 2021).

According to the trend of several decades, the current Hungarian youth is barely and periodically present in organized politics (Bíró-Nagy-Szabó A. 2021; Oross 2016; Oross-Szabó A. 2019). Traditional forms of participation, such as party affiliation, are almost practically immeasurable among the members of this generation (Bauer et. al 2017; Sebestyén 2019; Szabó A.-Oross 2024). In contrast to their peers, more than a quarter (27%) of SBP core members were affiliated with a political party before the mayoral election campaign, while 15% of SBP members were "passivists" (which refers to activist) of the Hungarian Two Tailed Dog Party (shotly: MKKP). After the campaign, the overall percent of party activists has declined. One in ten respondents in the 2020 survey mentioned that they were a member or activist of a party, which means that the SBP core members have not become (or) (re)infiltrated into party politics in the year after the campaign. The political and public interest of SBP core members did not wane by the end of 2020. It is more likely that they have shifted back into the civic sphere after the campaign, as indicated by the fact that a quarter of core members remain active in local issues, environmental and animal protection organisations. Furthermore 18% of the core members remain active in some kind of cultural or hobby group. To summarise, there is a certain level of disengagement from party politics in the core of SBP members, but it is not universal among them. The youngsters who participated in the campaign may have re-entered the civil sphere and remained explicitly active there, and their interest in civic life has probably not diminished after losing the campaign.

Summary

In the analysis, I studied the core members of a political organisation that was formed in 2018 and then ran with a green political programme in the 2019 Budapest local elections. The aim of the case study was to provide a more comprehensive picture of Hungarian young people, typically belonging to generations Z and Y, who showed significant political activism in Sétáló Budapests' political community during the campaign. The empirical sources of the paper wer the two survey databases. Unfortunately, the small sample sizes (n=120 and 133) are not suitable for building larger multidimensional statistical models, but they were suitable for gaining deeper insights into the youth and young adults who were once active in the political community through descriptive statistics.

The first question of the analysis was the class position of the SBP members. The results show that the core members of the political community are mostly coming from higher social classes, most of them grow up in the capital or bigger Hungarian cities. Among them, highly educated and males are over-represented. The findings fit into the trend described by Tóth and Kiss (2024) as "*Budapest centric*" active youth. The research also showed that the members of the core grew up in mostly politically active families, therefore their political and social interest were always extremely high. They typically became interested in political issues during their secondary school years, when political socialization is the most vivid. Their political socialisation in young

adulthood is multi-channel, dominated mainly by the private sphere, where, in addition to family, friends can have a significant influence on the shaping of their political opinions and beliefs. SBP core members have critical attitudes towards both Hungarian political blocs. The members positioning themselves as slightly more right-wing on the ideological scale and feeling the green-environmental political label to be the most characteristic, while traditionally considering themselves less liberal and left-wing than their Hungarian peers.

As there was no strict hierarchy within the political community of Sétláo Budapests' organization, all core members could similarly learn and develop political knowledge through different forms of participation. Yet, perhaps one of the biggest findings of the research so far is that the core members' participation in the campaign was mainly in forms of activity that involved activism, street presence and face to face participation forms. We also saw, that the experiences of participation and political activism had a significant impact on the political socialisation of the core members. Therefore the period spent in the campaign can be interpreted as a temporary but autonomous socialisation sphere. The results of the research show that the experiences of participation and political activism during this period had a significant impact on the young adult political socialisation: it could add new values to the political knowledge, political culture and civic awareness too. The period spent in campaigning can thus be interpreted as an occasional socialisation sphere for them. In the year after the end of the campaign, the SBP core's political activity in both organisational and various forms of political activity have declined, but still have remained significant. Most of the young people involved in the Sétláo Budapest political community show political activity in another part of the political field, namely in the civil sphere. In order to better understand the underlying drivers and socialisation mechanisms behind the political activism of young people, more research on political communities like the Sétláo Budapest would be needed to conduct in the future.

References

- Amnå, Erik (2010): Active, passive or stand-by citizens? *New Forms of Citizen Participation*. 191-203.
- Andersen, Kim-Ohme, Jakob-Bjarnøe, Camilla Bordacconi, Mats Joe -Albæk, Erik -de Vreese, Claes (2021): *Generational Gaps in Political Media Use and Civic Engagement From Baby Boomers to Generation Z*. First published 2021 by Routledge
2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon. ISBN: 978-1-003-11149-8 (ebk)
- Angyal, Emese Éva -Fellner, Zita -Fényes, Csongor (2017): Új kihívók. Politikai szocializációs utak a Momentum Mozgalomban. *Politikatudományi Szemle*. 55-79 pp.
- Ballard, Parissa J. - Ni, Xinyu - Brocato, Nicole (2020): Political engagement and wellbeing among college students. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Volume 71, November-December 2020, 101209.
- Bauer, Béla-Pillók, Péter-Ruff, Tamás-Szabó, Andrea-Szanyi F., Eleonóra-Székely, Levente (2017): *Közösség és politika*. In: Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Az ifjúságkutatás első eredményei. Ezek a mai magyar fi- atalok! Budapest, Új Nemzedék Központ, 66-84.
- Bíró-Nagy, András - Szabó, Andrea (2021): *Magyar fiatalok 2021. Elégedetlenség, polarizáció, EU-pártiság*. Kiadja: Friedrich-Ebert-Stiftung, Budapest.

- Bornemissza, Krisztina Antónia (2023): Fiatalok politikai részvételének vizsgálata nemzetközi összehasonlításban. *Y.Z. A NIT Ifjúság szakmai folyóirata*. III. Évfolyam 1. szám, p. 5–19.
- Csákó, Mihály (2018): Politikai szocializáció serdülőkorban. *Metszetek* Vol. 7 no. 3 (2018), p. 27–42.
- Csákó, Mihály–Sebestyén, Annamária (2017): *Egy autentikus diákmozgalom*. *EDUCATIO*, 26 (1). pp. 26–37. ISSN 1216-3384.
- Deckam, M.– Jones, Robert P.– Orcés, Diana–Huff, Ian–Snodgrass, Madelyn–Shanley, Jack –Vogel, Sara –McAlexander, Madelyn–Thompson, Emily (2023): A POLITICAL AND CULTURAL GLIMPSE INTO AMERICA’S FUTURE. Generation Z’s Views on Generational Change and the Challenges and Opportunities Ahead.
- Déri, András – Szabó, Andrea (2024): A politikai részvétel diskurzusai a magyar fiatalok körében. *Pólusok*, 4(2), 95–118.
- Fényes, Csongor (2015): Mozgolódás, tüntetés, foglalás. A budapesti egyetemfoglalás felépítése és működése. In: *Kötetlen, Az ELTE Angelusz Róbert Társadalomtudományi Szakkollégium tanulmánykötete*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 63–96.
- Fényes, Csongor (2018): Hullámvásút a politikai szocializációban. Diákmozgalom mint új színtér? In: Farkas Flóra–Juhász Daniella–Szűcs Bernadett (szerk.): *Adsumus XVI. Tanulmányok a XVIII. Eötvös Konferencia előadásaiból*. Budapest, Magyarország : ELTE Eötvös József Collegium (2018), pp. 429–452.
- Fényes, Csongor (2023): Előszobában az új szereplők. Politikai szocializáció a Momentum TizenX körében. *Politikatudományi Szemle*, XXXII. évfolyam, 2023/1. szám, 7–32.
<https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2023.1.7>
- Fényes, Csongor (2024): Rejtett hatások. Tanárok lenyomata az iskolai politikai szocializáción a Momentum TizenX példáján. In: Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Viktor (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, p. 99–126.
- Kerpel-Fronius, Balázs Fényes, Csongor (2025): Állandóságok és átrendeződések a Z-generációs magyar felsőoktatásban tanulók politikai értékein. *Manuscript, unpublished paper*.
- Gagy, Ágnes (2011): Új baloldali mozgalmak és értelmiségi osztályvakság. *Fordulat*, 4. évfolyam, 14. szám, p. 104–118.
- Foa, R.S. – Klassen, A. – Wenger, D. – Rand, A. – Slade, M. (2020): “Youth and Satisfaction with Democracy: Reversing the Democratic Disconnect?” Cambridge, United Kingdom: Centre for the Future of Democracy.
- Gerő, Márton – Susánszky, Pál (2014): Hallgatói mozgalmak és felsőoktatási politika, in: *Educatio*, XXIII. évf. 1. sz. /Mérleg, 2010–2014/., 121–132.
- Gerő, Márton (2021): Civil társadalom és emberi jogok. *Fundamentum*, No. 4, 5–22.
- Hirschman, Albert O. (1995): Kivonulás, tiltakozás, hűség. Hogyan reagálnak vállalatok, szervezetek és államok hanyatlására az érintettek? Kiadja: Osiris Kiadó, Budapest.
- Jancsák, Csaba (2014): Álomtalan ébrenlét: A hallgatói önkormányzatiság útja a perifériáról a centrumba és vissza a perifériára. In.: *Racionálisan lázadó hallgatók, 2014 II.: Apátia*,

- Radikalizmus, Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. Budapest – Szeged, p. 118–134.
- Kiess, J. (2021): Class against democracy? Family background, education, and (youth) political participation in Germany. In *Youth and politics in times of increasing inequalities*, ed. M. Giugni and M. Grasso, 29–56. Cham: Springer (Palgrave Studies in Young People and Politics). https://doi.org/10.1007/978-3-030-63676-0_2.
- Kobl, Gabriella – Kerpel-Fronius, Balázs (2024): Politikai aktivizmus és fiatalok Az EDF, mint az apolitikus attitűd változásának mozgatórugója. In Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Vik-tor (szerk.) *Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság?* Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, p.127–148.
- Lavizzari, Anna – Portos, Martín (2021): Disclosing Inequalities: Gender and Patterns of Political Participation Among the Italian Youth. In book: *Youth and Politics in Times of Increasing Inequalities* (pp.83-105). Publisher: Palgrave Macmillan.
- Mikecz, Dániel (2013): Az egyetemfogalás, mint akcióforma és felszabadított tér, in: *Replika* 84. szám, p. 103–114.
- Marián, Béla (2022): A 15-29 évesek politikai, közéleti véleményei. In: Nagy Ádám (szerk.): *Lábjegyzeten is túl – magyar ifjúságkutatás 2020*. Kiadja: Szociális Demokráciáért Intézet – Excenter Kutatóközpont, p. 219–258.
- Neimi, Richard G. – Hepburn, Mary A. (1995): The rebirth of the political socialization. *Perspectives on Political Science*, 24 (1).
- Oross, Dániel (2016): A magyar fiatalok politikai részvételének változása. *Metszetek*, Vol. 5(2016) No. 4, p. 25–41.
- Oross, Dániel – Szabó, Andrea (2019): *A politika és a magyar fiatalok*, Budapest: Noran Libro Kft. Meridionale.
- Sebestyén, Annamária (2021): A pártokba vezető politikai szocializációs scenáriók a magyar hallgatók körében. *Themis: Az ELTE Állam- és Jogtudományi Doktori iskolának elektronikus folyóirata*, pp. 103–129.
- Sloam, James –Henn, Matt (2019): *Youthquake: The Rise of Young Cosmopolitans in Britain*. Cham: Springer International Publishing; Imprint: Palgrave Pivot, 2019. Image. <https://www.loc.gov/item/2019771007/>.
- Susánszky Pál–Gerő Márton (2014): A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői. In Szabó Andrea (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók II.: apátia–radikalizmus–posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged: Belvedere Meridionale Kft- MTA TK, 135–151.
- Szabó, Andrea (2014): Zárszó helyett. A magyar nappali tagozatos egyetemi és főiskolai hallgatók politikussága. *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Belvedere Meridionale – MTA TK PTI Budapest – Szeged, 2014. p. 257–270.
- Szabó, Andrea – Gerő, Márton (2019): *A magyar társadalom és a politika, 2019*. MTA Budapest, Társadalomtudományi Kutatóközpont.

- Szabó, Andrea – Oross, Dániel – Papházi, Viktor – Pokornyi, Zsanett – Sebestyén, Annamária (2021): A magyar társadalom politikai értékei, identitásmintázatai. A magyar társadalom politikai percepciója, értékrendszere, politikai részvétele, 2020 december. 2021. Kiadja: TK PTI, Budapest, 2021.
- Szabó, Andrea – Oross, Dániel (2024): A magyar egyetemisták politikai gondolkodása és integrációja 2024-ben. Kiadó: Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája; Nemzeti Ifjúsági Tanács. Budapest, 2024.
- Székely, Levente (2017): Digitális részvételi kultúra – aktív és csendes új generáció. Szabó Andrea–Oross Dániel (szerk.) Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011-2015). Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale és MTA TK PTI, 35–49.
- Székely, Levente (2024): Első voks – az első szavazók választói magatartása. In Szabó Andrea – Oross Dániel – Papházi Viktor (szerk.) Csendes? Mozgalmi? Miként jellemezhető a magyar ifjúság? Budapest: Nemzeti Ifjúsági Tanács Szövetség, p. 151–168.
- Tóth, Fruzsina Rozália–Kiss, Valéria (2024): Az apolitikusság mítosza és a demokratikus aktivitás. In: Politikatudományi Szemle, XXXIII/2., 33–53. pp.
<https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2024.2.33>.
- Van Aelst, P. – De Swert, K. (2009). Politics in the news: Do campaigns matter? A comparison of political news during election periods and routine periods in Flanders (Belgium). *Communications*, 34(2), 149–168. doi:10.1515/COMM.2009.011
- Weiss, Julia (2020): “What Is Youth Political Participation? Literature Review on Youth Political Participation and Political Attitudes.” *Frontiers in Political Science* (2020).

Other sources

- 24.hu (2019): A Momentum főpolgármester-jelöltje: Vissza kell vennünk Budapestet a Fidesz-maffiától. 24.hu. 2019.06.03. <https://24.hu/kozelet/2019/06/03/budapest-momentum-kerpel-fronius-gabor/> Downloaded: 2022.11.28
- 24.hu (2019b): Puzsér összegyűjtött 6300 aláírást. 24.hu. Downloaded: 2022.09.06.
- Bea, Bakó (2018): Kétfordulós lesz a budapesti előválasztás, a lényeg júniusban lesz. Azonnali.hu. 2018.12.20. https://azonnali.hu/cikk/20181220_ketfordulosra-keresztelik-a-budapesti-elovalasztast-a-lenyege-juniushan-lesz Downloaded: 2020.11.28.
- <https://24.hu/belfold/2019/09/06/puzser-robert-alairas-fopolgarmester-valasztas/> Downloaded: 2022.11.28
- Bitá, Dániel- Kálmán, Attila (2019): Karácsony Gergely győzött az előválasztáson. 24.hu. 2019.06.26. <https://24.hu/kozelet/2019/06/26/karacsony-gergely-elovalasztas-gyozelem/> Downloaded: 2022.11.28.
- Diószegi-Horváth, Nóra (2019) A Jobbik is kihátrált Puzsér Róbert mögül. merce.hu. 2019.06.07. <https://merce.hu/2019/06/07/a-jobbik-is-kiszall-puzser-robert-mogul/> Downloaded: 2022.11.28.

- erdelyip (2019): Kálmán Olga a DK főpolgármester-jelöltje. 444.hu. 2019.06.06.
<https://444.hu/2019/06/06/kalman-olga-a-dk-fopolgarmester-jeloltje>. Downloaded: 2022.11.28.
- Herczeg, Márk (2018): Puzsér Róbert bejelentette: elindul Tarlós ellen a főpolgármesteri címért. 444.hu. 2018. 10.18 <https://444.hu/2018/10/11/puzser-robert-bejelentette-elindul-tarlos-ellen-a-fopolgarmesteri-cimert> Downloaded: 2022. 11. 28.
- Hutter, Mariann (2019): A Jobbik is beáll Puzsér Róbert mögé. Azonnali.hu. 2019.04.14.
https://azonnali.hu/cikk/20190314_a-jobbik-is-beall-puzser-robert-moge Downloaded: 2020.11.28.
- Katona, Mariann (2018): Beáll Puzsér Róbert mögé az LMP, céljuk a győzelem. Ahang.hu. 2018. 12.08. <https://hang.hu/belfold/2018/12/08/beall-puzser-robert-moge-az-lmp/> Downloaded: 2022.11.28.
- Katona, Mariann (2019): Az LMP kifarolt Puzsér Róbert mögül. ahang.hu. 2019.06.03.
<https://hang.hu/belfold/2019/06/03/az-lmp-kifarolt-puzser-robert-mogul/> Downloaded: 2022.11.28.
- Mérce.hu (2019): Karácsony Gergely nyerte a budapesti előválasztás első fordulóját – percről percre a Mércén. merce.hu. 2019.02.03. <https://merce.hu/2019/02/03/karacsony-vagy-horvath-eldol-a-budapesti-elovalasztas-első-forduloja-percrol-percre-a-mercen/> Downloaded: 2022.11.28.
- Kovács, András (2018): Tarlós István a Fidesz főpolgármester-jelöltje. origo.hu. 2018.10.09.
<https://www.origo.hu/itthon/20181009-tarlos-istvan-fopolgarmester-fidezs-2019.html> Downloaded: 2022.11.28.
- Pap, Szilárd István – Kiss, Soma Ábrahám (2018): Karácsony: ha lesz normális előválasztás, elindulok a főpolgármester-jelöltségért. merce.hu. 2018.10.10.
<https://merce.hu/2018/10/10/karacsony-ha-lesz-normalis-elovalasztas-elindulok-a-fopolgarmester-jeloltsegert/> Downloaded:2022.11.28.
- POSZT-COVID IFJÚSÁGI TÜKÖR 4. A 16–29 éves fiatalok 60 százaléka elégedetlen a demokrácia jelenlegi állapotával, de a fiatalok relatív többsége „pártoktól távolságot tartó”. Társadalomtudományi Kutatóközpont Politikatudományi Intézet.

A kaposvári zsidóság átfogó történelmének feldolgozása már megtörtént,¹ továbbá a helyi zsidó közösség életét jelentősebb mértékben érintő korszakok többségét is feltárták a kutatók. A szakemberek figyelmét leginkább a német megszállás és az azt követő hónapok eseményei keltették fel.² Tanulmányom is erre az időintervallumra helyezi a hangsúlyt, és a helyi gettó történetének bemutatását célozza meg. Az írás elkészítését alapvetően az motiválta, hogy a kaposvári gettóról még nem jelent meg önálló tanulmány. A korábban napvilágot látott írások azzal csak érintőlegesen foglalkoztak. Jelen munkám eredetiségének garanciáját a már ismert forrásanyag revíziója mellett az új források feldolgozása biztosítja.

A történelmi kontextusról röviden

Magyarország az 1930-as évek során a szélsőjobboldali államhatalmakkal, a fasiszta Olaszországgal és a nemzetiszocialista Németországgal meglehetősen szoros viszonyt épített ki, majd az évtized végére – több tényező együttes hatásának eredményeként – a német államalakulat befolyása alá került. A diplomáciai kapcsolatok alakulásában fontos szerepet játszott a gazdasági világválság, valamint a Gömbös-éra külpolitikája, amely egyoldalú német és olasz orientációt eredményezett. A függés kialakulásának másik meghatározó tényezője a liberális szellemű Nagy-Britannia és Franciaország kelet-közép-európai térszertése, illetve ezzel párhuzamosan a náci Németország megerősödése volt. A német állam érzékelve bővülő lehetőségeit egyre komolyabb érdeklődést mutatott és egyre agresszívabbá vált a térséggel szemben. Németország térségbeli expanzív politikájának eklatáns jele, és egyik, ha nem a legmeghatározóbb eseménye Ausztria 1938 tavaszán bekövetkező megszállása volt. Az Anschlusst követően a revíziós álmokat dédelgető magyar kormányzatnak rá kellett döbbsennie arra, hogy az I. világháborút követően elvesztett területek visszaszerzésére csakis Németország támogatásával van lehetőség. A revíziós célok elérésének érdekében a magyar kormányzat a német állammal való szoros együttműködésre törekedett, amely a szélsőjobboldali politika megerősödését és a lappangó antiszemitizmus felszínre törését idézte elő.³

A Németországgal szembeni elköteleződés egyértelmű jeleként Magyarországon 1938-tól ugrásszerűen megnövekedett a zsidóellenes rendelkezések száma. A súlyosan diszkriminatív intézkedések ellenére azonban a zsidó állampolgárok kedvezőbb körülmények között élhettek, mint a szomszédos országokban lakó társaik. Szlovákiában, Romániában és Horvátországban már a háború első éveiben véres pogromokra került sor, míg 1942-ben megkezdődött az itt élő zsidó állampolgárok deportálása is. A németek által megszállt lengyel és szovjet területeken pedig már 1939-ben kezdetét vette az izraelita lakosok gettókba tömörítése és elhurcolása. Ezzel szemben Magyarországon a zsidóság többségének életét 1944 márciusáig nem fenyegette veszély. Az 1941-es kőrösmezei deportálásuktól és az 1942-es újvidéki atrocitásuktól eltekintve –, amelyek

¹ Vö. Szili 1994.; Bősze 2005.

² Vö. Andrassy 1994, 123–150.; Gyenesei 2005, 171–181.; Kovács 2005, 147–169.; Szita 1994, 113–122.

³ Gergely 1997: 205–208. A náci Németország zsidóellenes politikájának a hazai döntéshozókra gyakorolt hatását nagyszámú monográfia vizsgálja: Braham 2007.; Gerlach–Aly 2005.; Gyurgyák 2001.; Kádár–Vági 2013.; Ungváry 2017.

hozzávetőlegesen 20 000 zsidó állampolgár életét követelték – nem került sor a hazai zsidósággal szembeni jelentősebb, a diaszpórát létében veszélyeztető fellépésre. Az ország teljes egészére kiterjedő, a központi hatalom által irányított, szisztematikus pogromok nem történtek a német megszállásig, illetve a gettók létrehozása és a deportálások előkészítése is ekkor kezdődött meg. Az 1944. március 19-én bekövetkező német megszállással azonban új időszámítás vette kezdetét, és a korábbiaknál jóval erőszakosabb – a zsidóságot már nemcsak egzisztenciájában, hanem fizikai létében is fenyegető – intézkedéseket⁴ vezette be a magyar állam. Ekkor kezdődött meg a deportálások előkészítése is, amelynek részeként az ország nagyvárosaiban – köztük Kaposvárott is – megkezdték a zsidó lakosság egyhelybe telepítését.⁵

A gettó létrehozása

A gettósítás terén az első igazán jelentős lépést az Endre László és Baky László belügyi államtitkárok nevével fémjelzett 6163/1944. BM VII. res. sz. rendelet kiadása jelentette április 7-én. A titkosított rendelkezés a következőképpen fogalmazott: „a m. kir. kormány az országot rövid időn belül megtisztítja a zsidóktól. A tisztogatást területrészenként rendelem el, melynek eredményeként a zsidóságot nemre és korra való tekintet nélkül a kijelölt gyűjtőtáborokba kell szállítani.”⁶ A rendelet kiadásának napján annak végrehajtásával kapcsolatban a Belügyminisztériumban értekezletet is tartottak. A megbeszélés során tényleges döntés csak a kárpátaljai zsidók áttelepítésére vonatkozóan született, de az elkövetkezendő hónapok gettósítási és deportálási akcióit lényegében az itt elhangzottaknak megfelelően folytatták le.⁷ A koncepció szerint a gettósítást északkeletről délnyugat felé haladva, csendőrkerületenként kellett végrehajtani, míg utolsóként a fővárosi zsidóságot szándékozták gettósítani.⁸ Ennek megfelelően az ország 10 csendőrkerületét 6 művelési vagy más néven deportálási zónára osztották fel. A III., szombathelyi, illetve a IV., pécsi központú csendőrkerület, amelyhez Kaposvár is tartozott az ötödik deportálási zónába került.⁹

A következő fontos lépést az április 28-án kiadott 1610/1944. ME sz. rendelet jelentette, amely az izraelita lakosság kijelölt helyekre, gettókba történő költöztetését tette lehetővé. A tízezernél kisebb lélekszámú települések esetében a törvényhatóság első embere elrendelhetette az ott élő izraelita lakosok számára, hogy meghatározott határidőn belül az általa megjelölt községbe vagy városba költözzenek át. Az átköltözésre kötelezett zsidó állampolgárok új lakóhelyükön való elhelyezéséről a település típusától függően a főszolgabíró vagy a polgármester volt köteles gondoskodni: „A törvényhatóság első tisztviselője a 8. alá § [értsd: 10 000 lélekszám alatti települések] nem eső községekre, valamint városokra vonatkozóan akként rendelkezhetik, hogy a zsidók a városnak, illetőleg községnek csak meghatározott részeiben, illetőleg meghatározott utcákban, esetleg kijelölt házakban lakhatnak.”¹⁰ – rendelkezett az előírás. A települések előjárói jogot kaptak arra is, hogy a zsidók lakhelyeül kijelölt területen élő keresztény lakosok számára kötelezővé tegyék a kiköltözést. Erre természetesen csak abban az esetben kerülhetett sor, ha az

⁴ Az antiszemitizmus jegyében megszülető törvények és rendeletek analizálásra már számos hazai történész vállalkozott: Hack 1994, 32–36.; Karády 1985, 41–90.; Karsai 2005, 140–163.; Kovács M. 2015, 49–58.; Szabady 2005, 12–24.; Vértess 2002.

⁵ Romsics 2019, 345. Szita 1994, 113.

⁶ Kádár-Vági 2013, 143.

⁷ Kádár-Vági 2013, 143.

⁸ Ungváry 2016, 516–517.

⁹ Braham 1988, 641.

¹⁰ 1610/1944. ME SZ. rendelet 9. § (2).

önkormányzat a település egy másik területén a kiköltözésre kötelezett személy számára az egzisztenciájának megfelelő lakhatást tudott biztosítani.¹¹

A rendelkezések Kaposváron széles tömegeket érintettek. Az 1941-es népszámlálás adatai szerint a városban 32 982 személy élt, közülük 2346 állampolgár tartozott az izraelita hitfelekezethez, amely a teljes lakosság 7%-át jelentette. A város népességszámát tekintve a 12. helyet foglalta el a 13 törvényhatósági jogú város között. A somogyi megyeszékhely csupán –, mindösszesen néhány száz fővel – Baját előzte meg. Az izraelita lakosság számát alapul véve viszont Kaposvár már a 8. helyen állt, ha pedig a zsidóság a teljes lakossághoz való számaránya alapján állítunk fel sorrendet, akkor a város a 6. helyet foglalja el. Kaposvárnál csak Budapest, Miskolc, Győr, Debrecen és Szombathely városaiban élt nagyobb számarányban zsidó lakosság. A városban –, számarányát tekintve – tehát országos viszonylatban is jelentős zsidó közösség élt.¹² Az 1941-es adatfelvétel mellett további a korszakra vonatkozó, a népességszámot illető információkkal is rendelkezünk: egy, a helyi zsidóság gettósítását megelőzően, 1944. május elején készített kimutatás szerint 2760 zsidó élt a városban.¹³

A Magyar Zsidók Központi Tanácsa Somogy Megyei Szervezete¹⁴ május 8-án levélben fordult az önkormányzathoz, és tett sikertelen kísérletet a gettósítás elkerülésére. A kérelem a somogyi zsidóság történelmi –, elsősorban a szabadságharcban és a világháborúkban való – szerepvállalására hivatkozva kérvényezte a gettósítás felfüggesztését, de az érvek között szerepelt a zsúfoltság révén esetlegesen kialakuló járványok elkerülése, és a légítámadások jelentette veszély csökkentése is. A tanács ugyanakkor nem vitatta a lakhatás területén jelentkező problémát, és hajlandóságot mutatott a zsidó tulajdonban lévő ingatlanok átadására. A tanács állásfoglalása kiválóan szemlélteti az izraelita lakosság mozgásterének beszűkülését. A kérvény a következőképpen fogalmazott: *„alulírott tanács a legutóbbi nehéz viszonyok között is már több ízben [sic!] felajánlottuk szolgálatainkat a városmegye és a város vezetőségének, azok igénybe is vették és az elénk szabott feladatokat addig is közmegegyezésre teljesítettük. Belátjuk azt is, hogy a lakáskérdés haladéktalan megoldása elsőrendű közérdek!”*¹⁵ A tanács pedig ennek megfelelően hajlandónak bizonyult *„...elköltöztetések útján a kívánt mennyiségű és terjedelmű lakást az előírt idő alatt a hatóság rendelkezésére bocsátani.”*¹⁶ Jól jelzi továbbá a helyi zsidóság kiszolgáltatott helyzetét, hogy a német megszállást követő hetekben az izraelita polgárok közül többen is öngyilkosságot követtek el.¹⁷

A gettó helyére vonatkozóan több javaslat is készült, amelyek tartalma nem ismert. A polgármester már április 28-án arról számolt be, hogy rendelkezik koncepcióval a gettósításra vonatkozóan, de addig nem hajtja végre a 1610/1944. ME sz. rendelet előírásait, amíg a vármegyétől arra utasítást nem kap.¹⁸ Erre május 1-én került sor, amikor Begedy Péter alispán-

¹¹ 1610/1944. ME SZ. rendelet 8. §; 10. §.

¹² A népesség nemzetisége törvényhatóságokként 1941-ben. In: Magyar Statisztikai Évkönyv. 1943., 1944., 1945., 1946. LI., LII., LIII., LIV. évfolyam. Magyar Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1948. 18–19.

¹³ Szántó 2005, 183.

¹⁴ Az április 19-én kiadott 1520/1944. ME sz. rendelet határozott a Magyar Zsidók Központi Tanácsának létrehozásáról, amely a hazai zsidóság önkormányzati és érdekvédelmi feladatait látta el. A rendelet ezzel párhuzamosan kimondta a zsidóknak tekintendő egyesületek és szervezetek azonnali feloszlását is, amelyek ingatlan- és ingóvagyonát az újonnan létrehozott tanács kezelésébe került. Az új intézmény felállítását követően megtörtént a helyi irodáinak létrehozása is. A Somogy megyei szervezet május 4-én jött létre. 4369-1/1944., MNL SVL IV. 405. b.; 1520/1944. ME SZ. rendelet. 5. §. Budapesti Közlöny. 1944/90.

¹⁵ 504/1944., MNL SVL IV. 401. a.

¹⁶ 504/1944., MNL SVL IV. 401. a.

¹⁷ Somogyi Újság. 1944. máj. 08. 5.; Új-Somogy. 1944. ápr. 14. 2.

¹⁸ Somogyi Újság. 1944. ápr. 29. 4.

helyettes, vármegyei főjegyző rendeletet adott ki a somogyi zsidók elhelyezéséről.¹⁹ A terület kijelölésénél az egyik legfontosabb szempont az volt, hogy a lehető legkevesebb keresztény családot kelljen kimozdítani a lakásából.²⁰ A pécsi csendőrkerületi parancsnok május 10-én a városba érkezett, aki Dr. Kaposváry Vének György²¹ polgármester, illetve Dr. Pilissy Tamás a városi rendőr-főkapitányság vezetőjének társaságában területbejárást tartott, majd jóváhagyta a város által leginkább preferált koncepciót.²² A gettó elhelyezkedését a május 12-én megjelent 9737/1944. sz. polgármesteri rendelet határozta meg.²³ Az utasítás a következőképpen fogalmazott: *„e rendelkezés folytán felhívom a megkülönböztető jelzés viselésére köteles zsidó egyéneket, hogy jelen hirdetemnyem keltétől számított 8 napon belül a lakhelyükül kijelölt Széchenyi tér 1–9 számú házak, Berzsenyi u. 1–48. számú házak, Vár u., Kontrácssy u. 7. 8. és 9., valamint Korona u. 11. 13. 15. 17. házakba történő átköltözésüket hajtsák végre.”*²⁴ Az utasítás értelmében az átköltöztetés gyakorlati végrehajtásáért a Kaposvári Izraelita Hitközség felelt, míg a gettó területéül kijelölt utcákban élő keresztény lakosok kiköltöztetése az önkormányzat feladatát képezte. A kiköltözésre kényszerülő családok részéről szükséges volt egy, a polgármester számára címzett bejelentés elkészítése, amelyben a család lakáskörülményeit és anyagi helyzetét kellett ismertetni. Erre azért volt szükség, hogy az önkormányzat az érintettek számára egzisztenciájuknak és korábbi életkörülményeiknek megfelelő lakhatást tudjon biztosítani. A rendelkezés értelmében nem voltak kötelesek kiköltözni a gettó területéről a saját lakóingatlanlallal rendelkező keresztény lakosok, illetve a keresztény tulajdonban álló lakóingatlanokban élő bérlők sem. A határozat nem tette kötelezővé azon zsidó orvosok és gyógyszerészek számára a gettóba történő beköltözést, akiknek orvosi rendelője vagy patikája, illetve lakása egy épületben volt megtalálható. A zsidó lakosok –, amennyiben nem tudtak gondoskodni bútoraik új lakóhelyükre történő elszállításáról, – kötelesek voltak azokat elraktározni annak érdekében, hogy egykori lakásuk célirányos használata ne legyen akadályoztatva. Továbbá a lakásban maradt ingóságokról leltárt kellett készíteniük. A rendelet értelmében a műtárgyakat és a szőnyeget külön leltárba kellett foglalniuk.²⁵

A részletszabályokat Pilissy május 13-án kiadott határozata tartalmazta, amely falragaszok formájában jutott el a lakossághoz.²⁶ A rendelkezés szerint a gettóba költöztetett zsidók fejenként 50 kilónyi csomagot vihettek magukkal, amelybe nem tartozott bele az ágyfelszerelés, 1 asztal és fejenként 1 szék. Nem számítottak bele a súlyhatárba a megengedett élelmiszer-cikkek, a tüzelőanyag és a főzőfelszerelés sem, de ezeket a Zsidó Tanács által kijelölt központi helyen kellett tárolni.²⁷ A polgármester utasításának megfelelően a sertés- és

¹⁹ 4330/1/1944., MNL SVL IV. 405. b.

²⁰ Somogyi Újság. 1944. máj. 06. 11.

²¹ Dr. Kaposváry Vének György egy kisebb megszakítással 1922 és 1945 között volt a város polgármestere. A nyilas uralom alatt ugyanis Tóth János gyakorolta polgármesteri tisztséget.

Polgármesterek névsora. Kaposvár Megyei Jogú Város hivatalos honlapja.

<https://otthon.kaposvar.hu/hu/polgarmesterek-nevsora/> (Letöltés dátuma: 2020. 09. 25.)

²² Somogyi Újság. 1944. máj. 11. 2.; Új-Somogy. 1944. máj. 11. 2.

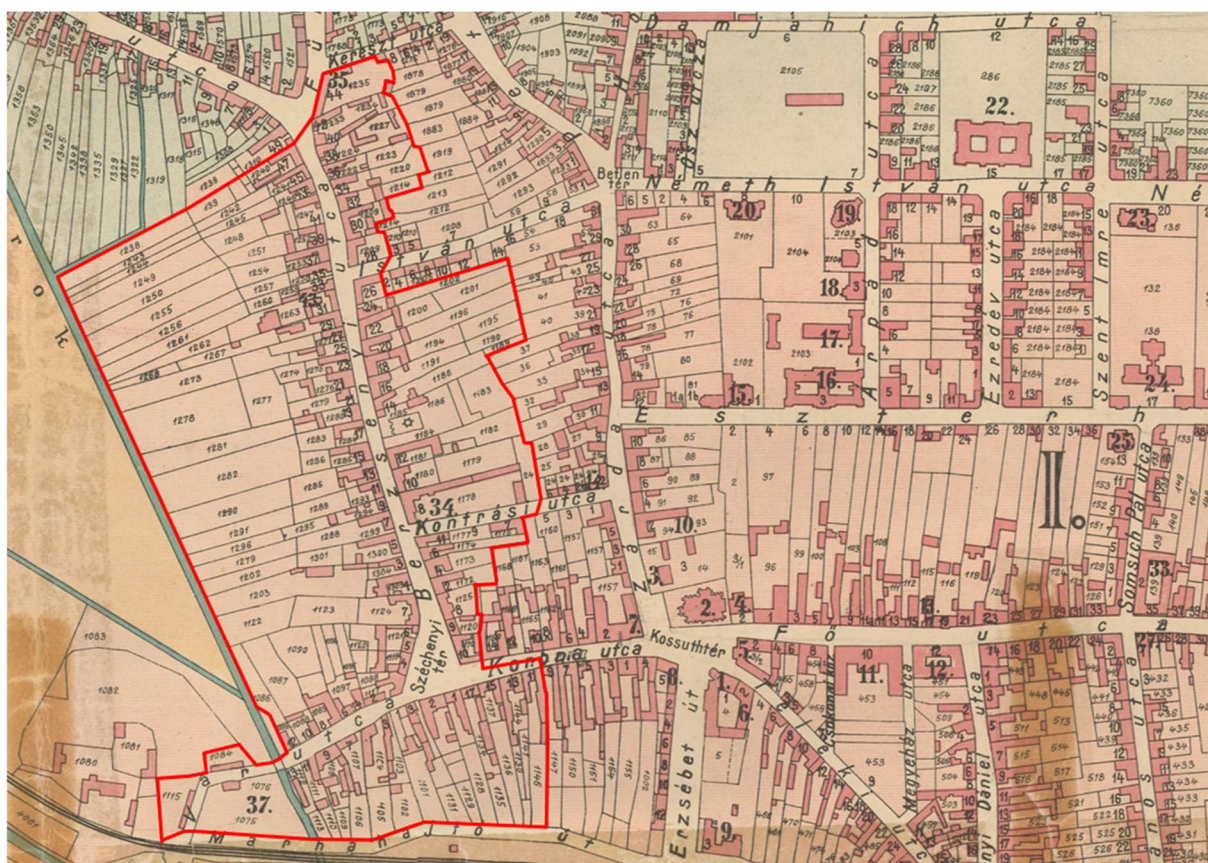
²³ Somogy megyében Kaposvár mellett Barcs és Tabon létesült gettó. Az elsőként létrejövő barcsi gettó a határsávból élők összegyűjtését szolgálta. Az eredeti elképzelés szerint Tabon nem létesült volna gettó, de miután Kaposvár polgármestere tiltakozását fejezte ki arra hivatkozva, hogy nem lenne képes ilyen nagy tömeget elhelyezni Kaposvár gettójában, Tabon is létesült gyűjtőtábor. Kovács 2005, 160–165.

²⁴ 9737/1944., MNL SVL V. 73.

²⁵ 9737/1944., MNL SVL V. 73.

²⁶ Új-Somogy. 1944. máj. 15. 1–2.

²⁷ Somogyi Újság. 1944. máj. 15. 5.; Új-Somogy. 1944. máj. 15. 1–2.; Új-Somogy. 1944. máj. 16. 1.

1. kép
A kaposvári gettó elhelyezkedése

baromfiszírt, valamint a füstölthúst és a szalonnát még a gettóba költözést megelőzően, legkésőbb május 20-ig kellett ellenérték nélkül beszállgatni a kijelölt hentesüzletekbe.²⁸

A zsidók átköltöztetése riadalmat keltett a gettó területétől kijelölt városrészben lakóingatlanokkal rendelkező keresztény polgárok körében is, akik küldöttséget delegáltak a polgármesterhez. A kaposvári polgárok fellépése a városi rendőrkapitányt is megszólalásra kényszerítette. „Egyébként szomorú jelenség, hogy a keresztény társadalom miként képzelte el a zsidókérdés megoldását. [...] Most pedig, amikor egészen kis áldozatokat kellene hozni, máris a tiltakozások egész áradata hömpölyög. Bezzeg, amikor azt hitték, hogy a zsidó vagyontökhöz lehet hozzájutni, akkor ujjongtak” – fejezte ki rosszálló véleményét a rendőrkapitány.²⁹ A helyi lakosok fellépése semmiféle hatást nem gyakorolt az eljárásra, a gettó területét nem módosították.³⁰ Fontos feladatként jelentkezett a gettó területétől kijelölt városrészben élő, kiköltözésre kötelezett keresztény lakosok elszállásolása, hiszen ennek hiányában nem kerülhetett volna sor a gettósításra. A költözésre kényszerülő személyek lakhatásának biztosítása –, ahogy azt már fentebb említettem – a Polgármesteri Hivatal feladata volt. A város lakásügyi bizottsága –, amelynek tagjait Dr. Kaposváry Vének György, polgármester, Dr. Gelencsér Ödön a lakáshivatal vezetője, valamint Dr. Magyar Gyula aljegyző alkották – május 18-án ült össze, és döntött a gettó területén élő, kiköltözésre kötelezett keresztény állampolgár elhelyezéséről. A bizottság 150 kényszerköltöztetett elhelyezéséről határozott, akik számára a lakáshivatal már május 19-én –,

²⁸ Új-Somogy. 1944. máj. 16. 3.

²⁹ Somogyi Újság. 1944. máj. 17. 5.

³⁰ Somogyi Újság. 1944. máj. 17. 5.

leventék útján – kézbesítette a lakásigazolványokat. Az érintett lakosok pedig még aznap délután megkezdhatték az új lakóhelyükül kijelölt ingatlanok birtokba vételét.³¹ „A város képe pénteken [május 19.] és szombaton [május 20.] hangyabolyhoz volt hasonló. A belváros utcáin óriási forgalmat bonyolítanak le a költözködő keresztény és zsidó családok.” – számolt be a történelemsíkról a Somogyi Újság.³² A gyakorlati megvalósítás tehát úgy nézett ki, hogy elsőként a zsidók a polgármester határozatnak megfelelően kiürítették lakásaikat, majd a keresztény lakosok a lakásutalványok birtokában beköltöztek a korábban zsidó tulajdonú ingatlanokba. A zsidók pedig ezt követően vehették birtokba a gettó területén lévő lakosokat.³³

A polgármesteri rendelet értelmében az izraelita lakosok május 22-ig voltak kötelesek beköltözni a számukra kijelölt lakásokba. A rendelet 580 kaposvári zsidó családot érintett, míg a megjelölt határidőig 1819 főt költöztettek be a gettóba.³⁴ Az átköltöztetést azonban nem sikerült a kijelölt határidőig lebonyolítani, ezért az meghosszabbításra került május 25-ig. Május 22. után már a Kaposvári járásban élő zsidók is érkeztek a gettóba, akik a járás főszolgabírója által május 13-án kiadott rendelet értelmében voltak kötelesek beköltözni a megyeszékhelyre. A járásban élők május 23-ka után kezdhették meg a költözködést, és legkésőbb május 25. 12:00 óráig kellett megérkezniük a kaposvári gettóba.³⁵ A kijelölt időpontig 2480 főt költöztettek a gettó területére.³⁶ Néhány nappal később pedig az Igali járás zsidó lakosai is megérkeztek a gyűjtőtáborba.³⁷ A Polgármesteri Hivatal által, júniusban készített összeírás szerint 2637 izraelita állampolgár tartózkodott a gettóban. A későbbiekben 482 férfit munkásszolgálatra hívtak, így a gettó létszáma 2155 fő körül állandósult.³⁸

Élet a gettóban

A gettó lezárásának napján Pilissy a gettóba kényszerített lakosok életvitelére, illetve mozgási szabadságára vonatkozóan adott ki rendeletet. A hatóságok igyekeztek a gettót hermetikusan elzárni. Az előírás csak az átmenő forgalmat engedélyezte, míg a területre csak külön engedéllyel mehettek be a város keresztény lakói.³⁹ Erre alapvetően azért volt szükség, mert akadtak olyan a gettón területén üzlet-, illetve üzemhelyiséggel bíró keresztény kereskedők és iparosok, akik tovább folytathatták tevékenységüket.⁴⁰ A gettó területét csak csoportosan külön kilépési engedély vagy munkába menetre szolgáló igazolvány birtokában lehetett elhagyni. A rendelet megszegése legfeljebb 100 pengőnyi pénzbüntetéssel, fizetéseképtelenség esetén pedig 5 nap elzárással járt együtt, de a szabálysértés internálást is maga után vonhatott.⁴¹ A rendelkezés ezenfelül megtiltott mindennemű interakciót –, beleértve természetesen a kommunikációt is – a keresztény és a zsidó állampolgárok között.⁴² A hatóságok május 27-én megkezdtek a Korona utca drótkerítéssel történő lezárását,⁴³ míg június 2-án az István utcát, ott ahol a Berzsenyi utcába

³¹ Somogyi Újság. 1944. máj. 20. 3. Új-Somogy. 1944. máj. 20. 4.; Új-Somogy. 1944. máj. 19. 2.

³² Somogyi Újság. 1944. máj. 20. 7.

³³ Somogyi Újság. 1944. máj. 19. 2.

³⁴ Andrassy 1994, 142.

³⁵ 3250/1944, MNL SVL XXV. 1.

³⁶ Somogyi Újság. 1944. máj. 25. 3.

³⁷ Andrassy 1994, 142.

³⁸ 11321/1944. MNL SVL V. 73.

³⁹ Somogyi Újság. 1944. máj. 25. 2.; Új-Somogy. 1944. máj. 25. 5.

⁴⁰ Somogyi Újság. 1944. jún. 07. 2.

⁴¹ Somogyi Újság. 1944. máj. 25. 2.; Új-Somogy. 1944. máj. 25. 5.

⁴² Somogyi Újság. 1944. máj. 25. 2.; Somogyi Újság. 1944. máj. 27. 11.

⁴³ Új-Somogy. 1944. máj. 27. 11.

torkollik zárták le szögesdróttal és spanyolbakkal. A Kontrássy utcában pedig szintén spanyolbakokat állítottak fel.⁴⁴ A fentebb említettek mellett kötelezővé tették a gettóból kifelé néző ablakok elsötétítését is.⁴⁵ Szintén június 2-án került sor azoknak a házaknak a megjelölésére, amelyekben zsidók laktak. Az ilyen lakóépületekre fekete „Zsidó ház” feliratú sárga alapú táblákat, illetve sárga csillagot helyeztek ki.⁴⁶

A zsidók ügyeinek intézéséért a Zsidó Tanács 3 tagja felelt. Számukra a hatóságok szabad mozgást biztosító igazolványt állítottak ki. A gettósított lakosság panasz esetén a tanács tagjaihoz fordulhatott, akik Dr. Breznay Ferenc rendőrfogalmazó számára terjesztethették elő kérelmeiket.⁴⁷ A gettó belső rendjének fenntartásáért egy, a Zsidó Tanács által szervezett izraelita polgárokból álló 60 tagú szervezet felelt, amely a Berzsenyi utcában rendezkedett be. A 'zsidó rendőrség' tagjait a sárga csillag viselése mellett egyensapka és fekete hatágú csillaggal ellátott sárga karszalag viselésére kötelezték. Fegyverzetüket egy másfél méter hosszúságú füttykös vagy bunkósbot képezte. A 'fegyveres testület' legfőbb feladata a gettóban élő állampolgárok folyamatos felügyelete és az esetleges szökések megakadályozása volt, továbbá azért is ők feleltek, hogy az átmenő autók ne álljanak meg a gettó területén. A gettóbeli 'rendőrség' munkáját zsidó 'detektívek' segítették, továbbá 'zsidó bíróság' is működött.⁴⁸ A gettóban élők egészségügyi ellátásáért pedig a Zsidó Tanács által kijelölt 3 izraelita orvos felelt.⁴⁹

A gettóba tömörített lakosság összezsúfolva, meglehetősen embertelen körülmények között élt. Egy szobában 4–5 embert szállásoltak el, amelyhez közös mellékhelyiség tartozott.⁵⁰ A gettó élelmezésére vonatkozóan kevés és ellentmondásos információk állnak a rendelkezésre. Annyi bizonyos, hogy a gettókban elhelyezett zsidók élelmezése élelmiszerjegyek alapján történt. Élelmiszerjegyet kenyérre (napi 25 dkg), lisztre (havi 2 kg), cukorra (havi 30 dkg), húsrá (heti 10 dkg), étolajra (havi 30 dkg), illetve állapotosnők, csecsemők és kisgyermekek esetében tejre (napi 7 dl, illetve 5 dl) állítottak ki.⁵¹ Az élelmiszerjegyeket nem adták át ténylegesen a gettókban elhelyezett zsidók számára, hanem az azok alapján beszerzett élelmiszereket, illetve a Közellátási Minisztérium által biztosított, egyéb, jegyhez nem kötött élelmiszereket a gettó raktárában tárolták.⁵² A lakók élelmezése pedig a közös konyhán zajlott. A gettósított zsidó lakosság ezenfelül a tulajdonában meghagyott pénzösszegeből is vásárolhatott élelmiszert a gettó területén elhelyezkedő üzletekben.⁵³ Ugyanakkor kérdéses, hogy valóban maradhatott-e készpénz a gettósított lakosoknál, illetve az is, hogy működtek-e egyáltalán élelmiszerüzletek a gettóban. Ki kell térnünk a polgármester szerepére is, aki bizonyos dokumentumok tanúsága szerint nem gondoskodott megfelelően a gettó élelmezéséről, sőt a Közellátási Minisztérium által biztosított étolajat is visszatartotta, majd a deportálás után átadta a német katonai alakulatoknak.⁵⁴ Ezzel szemben vannak olyan iratok, amelyek arról számolnak be, hogy fűszer- és péküzletet, valamint tejszarnokot és mézsárszéket jelölt ki a gettó területén, illetve megfelelően gondoskodott ezeknek az üzleteknek az ellátásáról. Az említett források szerint a város önkormányzata jelentős

⁴⁴ Új-Somogy. 1944. jún. 03. 2.

⁴⁵ Kovács 2005, 166.

⁴⁶ Új-Somogy. 1944. jún. 03. 2.

⁴⁷ Somogyi Újság. 1944. máj. 15. 5.; Új-Somogy. 1944. máj. 15. 1–2.

⁴⁸ Új-Somogy. 1944. máj. 26. 3.

⁴⁹ Somogyi Újság. 1944. máj. 15. 5.

⁵⁰ Somogyi Újság. 1944. máj. 02. 2.; Somogyi Újság. 1944. máj. 13. 2.; Somogyi Újság. 1944. máj. 15. 5.; Új-Somogy. 1944. máj. 15. 1–2.

⁵¹ 100300/1941. KM SZ. rendelet; 108500/1944. KM SZ. rendelet.

⁵² 21549-1/1944. MNL SVL IV. 405. b.

⁵³ Uo.; Új-Somogy. 1944. máj. 31. 2.

⁵⁴ Nb. I. 67/1945., MNL SVL XXV. 1.

mennyiségű élelmiszerbeszerzést bonyolított le, amely során többek között több ezer kilónyi konzerv és kenyér, több száz kilónyi füstölt hús termék, illetve napi szinten friss zöldség és gyümölcs érkezett a gettóba.⁵⁵ A zsidók igyekeztek gondoskodni saját magukról. Az élelmiszerek beszolgáltatására vonatkozó polgármesteri rendelet sokan megszegve, jelentős mennyiségű élelmiszert vittek magukkal a gettóba, ahogy a razziák alkalmával az bebizonyosodott.⁵⁶ Feltételezhető, hogy termékek elkobzásáig nem sújtotta élelmiszerhiány a gettó lakóit, de azok elkobzása után már biztosan akadtak nehézségek. Erre utalnak a helyi keresztény lakosok segédakciói is: közülük – a tiltások ellenére – többen is megpróbáltak segítséget nyújtani a bajba jutottaknak. A segítségnyújtás leggyakoribb módja az élelmiszercsomagok bejuttatása volt a gettó területére. A jelenségre azonban idővel a hatóságok is figyeltek, és a rendőrkapitány meglehetősen szigorú büntetést helyezett kilátásba: *„a legszigorúbban eljárnak ama keresztények ellen, akik élelmiszercikkeket juttatnak be a gettóba. Az ilyeneket azonnal őrizetbe veszik és megindul ellenük az internálási eljárás.”*⁵⁷

Fontos szempont volt a gettókban élők foglalkoztatása. A nőknek és a 14. életévüket még be nem töltött fiúknak a lakóépületek, az udvarok és közös mellékhelyiségének tisztántartása volt a feladata. A férfiakat pedig elsősorban gettón kívüli feladatok ellátásával bízták meg.⁵⁸

Az átköltöztetett polgárok a karhatalmi szervek állandó vegzálásának voltak kitéve, amely legmarkánsabban a razziák alkalmával jelentkezett. A rendőrség az elrejtett vagyontárgyak felkutatásának céljával június 5-én indított razziasorozat. A razziákba a helyi levante egyesület tagjai is bekapcsolódtak.⁵⁹ A gettó területén tartott házkutatások során több bútordarabot, több kilónyi szemes kávé, kakaót, teát, füstölt húst, sertés- és libazsír, lisztet, ruhaneműket, porcelánt, ékszert, valamint készpénzt foglaltak le. Az elkobzott vagyonelemeket a város központi raktáraiba szállították, míg az élelmiszert –, eltekintve persze a jelentősebb értéket képviselő élelmiszerektől – a gettó élelmezésére használták fel.⁶⁰ Az ilyen akciók a javak eltulajdonlására is lehetőséget kínáltak.⁶¹

⁵⁵ NOT. 5517/19/1946., MNL SVL XXV. 1.

⁵⁶ Somogyi Hírlap. 1946. febr. 23. 3.

⁵⁷ Új-Somogy. 1944. máj. 31. 2.

⁵⁸ Somogyi Újság. 1944. máj. 15. 5.; Új-Somogy. 1944. máj. 15. 1–2.

⁵⁹ Somogyi Hírlap. 1946. Jan. 22. 4.

⁶⁰ Somogyi Újság. 1944. jún. 06. 2.; Új-Somogy. 1944. jún. 06. 3.

⁶¹ Somogyi Hírlap. 1946. febr. 23. 3.

2. kép

Az egykori gettó területét képező Berzsényi utca, háttérben a zsinagógával.

A gettó felszámolása, a deportálások előkészítése

A bevagonírozást megelőző napokban – Begedy fentebb már említett, május 1-én kiadott rendeletének értelmében – a Barcsi, a Csurgói, az Igali, a Nagyatádi és Szigetvári járásokban élő zsidókat is Kaposvárra költöztették.⁶² A gettó lakóit pedig július 3-án átköltöztették a Baross utcai tűzérlaktanyába.⁶³ A tabi gettóban elhelyezett zsidókat –, ez mintegy 1400 főt jelentett – szintén ezen a napon helyezték át Kaposvárra.⁶⁴ Az épülethez ugyanis kiépített vasútvonal vezetett, ami nagyban elősegítette a deportálás lefolytatását. Az átköltöztetést megelőzően, június végén a karhatalmi szervek még egy utolsó felhívást intéztek a zsidókhoz, és követelték az elrejtett értéktárgyak átadását. A csendőrök ezt követően kihallgatták azokat a személyeket, akikről azt feltételezték, hogy nem tettek eleget az utasításnak. Beszámolók szerint a kihallgatásokat budapesti detektívek végezték, akiknek a munkáját nagyban segítették a gettóbeli zsidó besúgók. Az eljárás egyet jelentett a veréssel és a kínzással. A kihallgatás részeként vitéz Újlaky László csendőralezredes utasításának megfelelően a nőkön testüregmotozást is végrehajtottak. A motozást –, amelyet június 29. és július 1. között folytattak – a városi tisztifőorvos szervezte meg. A vizsgálatot korra való tekintet nélkül végezték el, így a tinédzser kislányokat és az idős asszonyokat egyaránt alávetették a megalázó eljárásnak. A motozásra a rabbi irodájában, egy közönséges asztalon került sor. Ennél is nagyobb higiénia problémát jelentett, hogy kezdetben még gumikesztyűről és fertőtlenítőről sem gondoskodtak. A vizsgálatot végző 5 nő közül pedig

⁶² Somogyi Újság. 1944. máj. 02. 2.

⁶³ Magyar Isaacson 2008, 76–77.

⁶⁴ Kovács 2005, 160–165.

kettőnek semmiféle szakvégzettsége nem volt, csupán a szülészetben dolgoztak, mint segédápolók.⁶⁵

A hatóságok július 2-án az átköltözésre való tekintettel felszólították a gettó lakosait, hogy pakolják össze holmijukat. A csomagolásra négy órát kaptak, amelyet a poggyászok átvizsgálása követett. A procedúrát követően, az esti órákban nyitott teherautókon, állva szállították át a zsidókat a tüzérlaktanya mellett található istállókba. Az izraelita állampolgárokat itt szintén meglehetősen rossz körülmények fogadták. Az éjszakákat szalmaágyon töltötték, illetve problémát jelentett a zsúfoltság is: egy istállóállásban 6 embert helyeztek el. Másnap pedig a vagyonosabbnak vélt zsidókat ismételten kínvallatásnak vetették alá.⁶⁶

Endre László vezetésével még június 22-én értekezletet hívtak össze Siófokon, amelyen a Dunántúl főispánjai, polgármesterei, főszolgabírói, illetve a megyei és városi csendőr- és rendőrparancsnokok vettek részt. A megbeszélés résztvevői a deportálás végrehajtásáról egyeztettek. Döntésük értelmében minden izraelita állampolgárt, beleértve a betegeket és a csecsemőket is deportálni kellett. Az utasításnak megfelelően a deportálás napján a kaposvári kórházban fekvő 24 beteget is átszállították a tüzérlaktanyába.⁶⁷ A vármegye 5200 fős zsidóságát, amelynek közel felét a kaposvári közösség tagjai adták végül július 4-én deportálták két transzporttal az Auschwitz–Birkenau-i koncentrációs táborba.⁶⁸

A vonat két helyen állt meg a Lengyelországba vezető út során: először a Kelenföldi pályaudvaron, majd pedig KasDr.sán. A budapesti állomáson lekapcsolták az utolsó kocsit, amelyen azok a tehetősebb zsidók utaztak, akik feltételezhetően megvásárolták a szabadságukat. Ez 20 módos és korábban komoly megbecsülésnek örvendő polgárt jelentett, akik a háború hátralévő részét a fővárosban próbálták átvészelni. Kassán pedig a transzport átadás-átvételére került sor a magyar csendőrség és a német SS között.⁶⁹ A szállítás embertelen körülmények között zajlott le. Az egyes vagonokba 75 embert zsúfoltak be. Állandó problémát jelentett a víz- és az oxigénhiány. Három és fél napon át napi néhány korty víz jelentette a transzportált zsidók fejadagját, míg száraz élelemhez csak akkor juthattak, ha előzetesen csomagoltak maguknak. Friss levegőt pedig csak a célállomás elérést követően szívhattak. A WC funkcióját pedig egy a vagon közepén elhelyezett bádoggal volt hivatott betölteni. A rossz körülmények miatt többen már az utazás során az életüket veszítették. A vonat július 8-án, az esti órákban érkezett meg Auschwitzba. A megérkezést követően az SS-tisztek azonnal megkezdték a frissen érkezők szelektálását, a munkaképesnek és a munkaképtelennek vélt deportáltak szétválogatását.⁷⁰

⁶⁵ Kovács 2005, 167–168.; Magyar Isaacson 2008, 79.

⁶⁶ Magyar Isaacson 2008, 76–79.

⁶⁷ Nb. I. 67/1945., MNL SVL XXV. 1.; Andrassy 1994, 144.

⁶⁸ Braham 1988, 75.

⁶⁹ Kovács 2005, 169.

⁷⁰ Magyar Isaacson 2008, 80–87.

3. kép

A holokauszt kaposvári és somogyi áldozatainak emléket állító márványtábla a mai Baross Gábor utcában, a tűzérlaktanya egykori helyén, ahol a bevagonírozás történt.

Az első deportálási akcióval párhuzamosan, július 4-én az illetékes hatóságok Pintér János forgalmazási hivatali főtanácsos vezetésével megkezdték a gettó területén elhelyezkedő lakások leltározását.⁷¹ A gettóból elszállított zsidó családok jelentős mennyiségű és értékű holmit –, többek között arany és ezüstszerkeket – hagytak maguk után, amelyek egy része a helyi lakosság martalékává vált.⁷² Továbbá a német megszálló alakulatok is igyekeztek élni az adódó lehetőséggel, és mindennemű engedély és jóváhagyás nélkül szállítottak el bútorokat a gettóból.⁷³

Összegzés

A német megszállás és az azt követő események a közösség nagyarányú pusztulását eredményezték. A Kaposvári Izraelita Hitközség 1945 októberében készített felmérése szerint a háborút követően mindösszesen 282 zsidó lakos tért vissza a városba. Meg kell jegyezni, hogy a számadat nem teljesen pontos. Az adatfelvétel ugyanis csak a hitközség kötelékébe tartozó személyeket rögzítette, tehát a 20. életévüket még be nem töltött –, így a hitközségbe még felvételt nem nyert – zsidó állampolgárokról nem terjedt ki. A majd egy évvel később, 1946 júliusában megszülető kiegészítés már 555 izraelita személyről számolt be. Az 1946-os kimutatás és az alispán 1944-es adatait alapul véve 80%-os pusztítás állapítható meg. A holokauszt

⁷¹ Somogyi Újság. 1944. júl. 04. 3.; Somogyi Újság. 1944. aug. 02. 5.

⁷² 402/1945., MNL SVL XXIV. 101.; Somogyi Újság. 1944. júl. 07. 4.; Somogyi Újság. 1944. júl. 19. 5.; Somogyi Újság. 1944. júl. 24. 5.; Somogyi Újság. 1944. júl. 25. 6.; Somogyi Újság. 1944. júl. 31. 5.

⁷³ 730/1945., MNL SVL XXV. 1.

eredményeként a Budapesten kívül élő zsidó állampolgárok közel 78%-a halálozott el. Kaposváron tehát az ország más vidéki területeihez hasonló méretű pusztítás volt érzékelhető.⁷⁴

Érdekes még egy pillantást vetni az 1949-es népszámlálás adataira is. A statisztika elkészítésekor Kaposváron 33 063 lakos élt, akik közül 417-en voltak izraelita vallásúak. A zsidók teljes lakossághoz viszonyított arányszáma 1941-ben még 7% körül mozgott, míg 1949-ben már alig haladta meg az 1%-ot. Napjainkban pedig a városban élő közösség száma már a 100 főt sem éri el.⁷⁵ Megyei szinten még drasztikusabb volt a csökkenés. Az 1949-es adatfelvétel szerint a megyében 392 241 személy élt, közülük 874-en tartoztak az izraelita hitfelekezethez, amely egy rendkívül alacsony, mindösszesen 0,22%-os arányszámot jelent.⁷⁶

4. kép
Az áldozatok emlékműve a kaposvári izraelita temetőben.

⁷⁴ Braham 1997, 1249.

⁷⁵ A szerző Róna Lászlóval, a Kaposvári Zsidó Hitközség elnökével készített interjúja alapján (2023 nyara).

⁷⁶ A népesség anyanyelv szerint. In: 1949. évi népszámlálás – 9. Demográfiai eredmények. Állami Nyomda. Budapest, 1950. 318.

Bibliográfia

Levéltári forrás

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (MNL SVL)

- IV. 401. a. Somogy vármegye főispánjának iratai. Bizalmas (elnöki iratok) (1886–1950)
- IV. 405. b. Somogy vármegye alispánjának iratai. Közigazgatási iratok (1872–1950)
- V. 73. Kaposvár Rendezett Tanácsú Város polgármesterének iratai (1908–1949)
- XXV. 1. Kaposvári Népbíróság iratai (1945–1948)

Felhasznált irodalom

Andrássy Antal 1994, *Zsidóüldözés Somogyban (1944. március – július)*. In: Szili Ferenc (szerk.): *Zsidósors Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig*. Somogy Megyei Levéltár. Kaposvár, 123–150.

Bősze Sándor (szerk.) 2005, *Újrakezdések: zsidósors Somogy megyében a 18. századtól napjainkig*. Somogy Megyei Levéltár, BÉT OLÁM Alapítvány. Kaposvár.

Braham, Randolph Louis 1997, *A népirtás politikája – A holokaust Magyarországon I–II*. Belvárosi Könyvkiadó, Budapest.

Gergely Jenő 1997, *Útban a háború felé*. In: Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos. (szerk.): *20. századi magyar történelem*. Korona Kiadó, Budapest, 203–228.

Gerlach, Christian – Aly, Götz 2005, *Az utolsó fejezet. Reálpolitika, ideológia és a magyar zsidók legyilkolása 1944/1945*. Noran Kiadó, Budapest.

Gyenesei József: *A zsidótörvények végrehajtása Somogy vármegyében – a Kaposvári Népbíróság periratainak tükrében*. In: Bősze Sándor (szerk.): *Újrakezdések: zsidósors Somogy megyében a 18. századtól napjainkig*. Somogy Megyei Levéltár BÉT OLÁM Alapítvány, Kaposvár, 171–181.

Gyurgyák János 2001, *A zsidókérdés Magyarországon: politikai eszmetörténet*. Osiris, Budapest.

Hack Péter 1994, *A zsidótörvények háttere*. In: Králl Csaba (szerk.): *Holocaust emlékkönyv a vidéki zsidóság deportálásának 50. évfordulója alkalmából*. TEDISZ, Budapest, 32–36.

Kádár Gábor – Vági Zoltán 2013, *A végső döntés – Berlin, Budapest, Birkenau 1944*. Jaffa Kiadó és Kereskedelmi Kft., Budapest.

Karády Viktor 1985, *A magyar zsidóság helyzete az antiszemita törvények idején. Medvetánc* (5) 2–3., 41–90.

Karsai László 2005, *A magyarországi zsidótörvények és rendeletek, 1920–1944*. In: Molnár Judit (szerk.): *A holokaust Magyarországon európai perspektívában*. Balassi Kiadó, Budapest, 140–163.

Kovács M. Mária 2015, *A numerus clausus és a zsidótörvények*. In: Randolph L. Braham – Kovács András (szerk.): *A holokaust Magyarországon hetven év múltán: történelem és emlékezet. Múlt és Jövő*. Budapest, 49–58.

Kovács Tamás 2005, *A II. világháború éveiben (1940-1944)*. In: Bősze Sándor (szerk.): Újrakezdések: zsidósors Somogy megyében a 18. századtól napjainkig. Somogy Megyei Levéltár BÉT OLÁM Alapítvány. Kaposvár, 147–169.

Magyar, Judith Isaacson 2008, *Köszönet az Életért*. Novella, Budapest.

Romsics Ignác 2019, *A Horthy-korszak*. Helikon, Budapest, 2019.

Szabady Balázs 2005, A XX. századi magyarországi zsidótörvények. *Valóság* (48) 2. 12–24.

Szántó László 2005, *Adatok a somogyi zsidóság és a Kaposvári Izraelita Hitközség II. világháború utáni történetéhez*. In: Bősze Sándor (szerk.): Újrakezdések: zsidósors Somogy megyében a 18. századtól napjainkig. Somogy Megyei Levéltár BÉT OLÁM Alapítvány, Kaposvár, 183–191.

Szili Ferenc (szerk.) 1994, *Zsidósors Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig*. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár.

Szita Szabolcs 1994, *A zsidók üldözése Magyarországon 1944-ben*. In: Szili Ferenc (szerk.): Zsidósors Délkelet-Dunántúlon a XVIII. századtól a holocaustig. Somogy Megyei Levéltár, Kaposvár, 113–122.

Ungváry Krisztián 2002, *Nagy jelentőségű szociális akció. Adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben*. In: Rainer M. János – Ständeisky Éva (szerk.): Évkönyv X. Magyarország a jelenkorban. 1956-os Intézet, Budapest, 287–321.

Vértés Róbert 2002, *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945*. PolgART, Budapest.

Képek forrása

1. kép: 9737/1944., MNL SVL V. 73.

2. kép: <https://kaposvarmost.hu/blog/kaposvari-memento/2019/07/06/szomoru-evfordulo.html> (Letöltés dátuma: 2024. 06. 25.)

3. kép: <https://kaposvarmost.hu/blog/kaposvari-memento/2019/07/06/szomoru-evfordulo.html> (Letöltés dátuma: 2024. 06. 25.)

4. kkép: <https://kaposvarmost.hu/galeria/kozelet/2019/06/30/a-holokausz-aldozataira-emlekeztek.html> (Letöltés dátuma: 2024. 06. 25.)

Bevezető

Jelen munkámban arra keresem a választ, hogy az iskolai zaklatás súlyos hazai helyzetében hol és milyen módon lelhető fel a magyarországi jogrendszer hiányosságai, miért nem képes az érdemben kezelni a problémát, illetve azzal szemben milyen alternatívákat találunk, ha hatásosan kezelni szeretnénk a vizsgált problémát. Ezek megválaszolásához egyrészt a témában született jogi és szociológiai szakirodalmakat, illetve jogszabályokat kívánom feldolgozni, másrészt az eddigi doktori munkám során iskolai dolgozókkal született interjúk tanulságait mutatom be. Tanulmányom végén olyan javaslatokat fogalmazok meg, melyek talán segíthetnek orvosolni a bullying jelenségét.

A téma relevanciája

Iskolai zaklatásról akkor beszélhetünk, ha a következő három feltétel van jelen: „a) az agresszív viselkedés vagy sérelem szándékos okozása, b) amelyet ismétlődően és hosszú időn keresztül követnek el c) olyan interperszonális kapcsolatban, ahol a hatalmi egyensúly hiányzik” (Dóczi és Vámos, 2016: 68).

A bullying jelensége itthon is súlyos problémaként jelentkezik: Az UNICEF (2022) Magyarország megbízásából a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet 2022 őszén online felmérést végzett 12-20 éves magyar fiatalok között. A felmérés célja az iskolai zaklatás, bullying és erőszak gyakoriságának és jellegének feltérképezése volt, az iskolai életpályájukra visszatekintve. Az 1000 fős, különböző iskolák és települések tanulóit képviselő mintának köszönhetően az eredmények jól tükrözik a magyar középiskolások tapasztalatait, és aggasztó képet adnak az iskolai bántalmazás elterjedtségéről: a magyar kamaszok 85%-a találkozott már iskolai bántalmazással. A fiatalok elmondása szerint az esetek többsége az osztályteremben zajlik, de gyakran az online térben is folytatódik, akár privát üzenetekben, akár közösségi médiában. A zaklatások legtöbbször osztálytársaktól származnak, bár az iskolai közösség más tagjai, sőt, néha tanárok is részt vesznek a bántalmazásban (21%).

A hazai jogrendszer hiányosságai

A probléma súlyossága ellenére a fentebb említett bullying meghatározással Magyarországon azonban csak kevesek vannak tisztában, hazánkban még az oktatók jó része sem tekint a bullying nem fizikai formáira (pl.: verbális bántalmazás, cyberbullying, pletykálkodás) bántalmazásként (Buda, 2025).

A téma itthoni mellőzöttsége sajnos a magyar jogrendben is tetten érhető: a bullying nincs jelen önálló tényállásként a BTK-ban, valamint a magyar jog (sem) adott arra pontos magyar nyelvű definíciót (Buda, 2015).

Bár Fontos mérföldkőnek tűnhet, hogy 1991-ben Magyarország ratifikálta és kihirdette az ENSZ közgyűlése által 1989-ben elfogadott Gyermek Jogairól szóló Egyezményt. Az Egyezményben foglalt jogok minimumát az aláíró államok kötelesek biztosítani a gyermekek számára. Ez a gyermekjogi egyezmény a legszélesebb körben elfogadott és támogatott emberi jogi egyezmény a világon (Herczegh, 2014).

Témám szempontjából az egyezmény alábbi előírása lehet a legfontosabb:

„Az oktatási intézmények rendjét úgy kell kialakítani, hogy az a gyermekek emberi méltóságát mindenkor figyelembe vegye. A gyermekeket nem lehet megalázó bánásmódnak kitenni, bántalmazni. A testi fenyegetés tilalma minden oktatási intézményre vonatkozik, nem csak az állam által fenntartott és finanszírozott iskolákra. Az iskolában olyan környezetet kell teremteni, mely védelmet nyújt a gyermeknek minden, akár a gyermekek között megvalósuló bántalmazással szemben is.” (Herczegh, 2014, 10-17. old.).

Sajnos viszont a fenti rendelkezést – mivel az egyezményt ratifikáló országoknak az abban foglaltak csupán minimumát kötelesek törvénybe iktatni – a magyarországi jogalkotás nem tűzte a napirendjére.

Mindehhez képest előre lépésnek tűnhet az 1997-es gyermekvédelmi törvény (1997. évi XXXI. törvény), amely általános alapelveket rögzít a gyermekek védelmére vonatkozóan. Azonban a törvény nem tér ki kifejezetten az iskolai bullyingre. Habár a gyermekek bántalmazása a törvény értelmében tilos, a bullying gyakran olyan formát ölt, amely nem felel meg a hagyományos bántalmazási kategóriáknak (pl. pszichológiai terror, kiközösítés, verbális agresszió), így a jogi védelem hézagos.

A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről (Köznevelési törvény) az iskolák számára ugyan már előírja, hogy biztosítsák a tanulók biztonságos környezetét. Ugyanakkor a törvény nem tartalmaz konkrét rendelkezéseket az iskolai bullying kezelésére vagy annak megelőzésére. Ez azt jelenti, hogy a bullying elleni fellépés az iskola egyedi szabályzataira és a pedagógusok kezdeményezésére van bízva, ami nem biztosít egységes védelmet az érintett tanulók számára.

Megemlíteném, hogy a Büntető Törvénykönyv (2012. évi C. törvény) bizonyos esetekben alkalmazható az iskolai bullying súlyosabb formáira, például testi sértés vagy súlyosabb zaklatás esetén. Azonban a büntetőjog nem alkalmas az enyhébb vagy indirekt bullying formák (pl. pletykálkodás, kiközösítés) kezelésére. Ezért a jogi eszközök gyakran nem nyújtanak hatékony védelmet az áldozatoknak.

De a konkrét törvényektől eltekintve is találunk komoly hiányosságokat a bullying visszaszorítása terepén, ha a hazai jogrendszert vizsgáljuk.

Jelentős probléma, hogy a magyar jogi szabályozásból hiányzik az iskolai bullying pontos meghatározása. Ez megnehezíti a problémakör azonosítását és kezelését, mivel a jogi szabályozás nem tud lépést tartani a jelenség komplexitásával. Nem világos például, hogy mely cselekmények minősülnek bullyingnek, és hogy ezek milyen jogkövetkezményeket vonnak maguk után. (Parti, 2016).

A megfelelő prevenciók eszközök hiánya sem könnyíti a tárgyalat helyzetét. Bár a köznevelési törvény általánosságban előírja a biztonságos környezet biztosítását, nincsenek kötelező prevenciók programok vagy standardizált eljárások a bullying megelőzésére. Az iskolákra helyezett felelősség elméleti, nem pedig gyakorlati szinten jelenik meg (Jármí, 2019).

Szintén komoly gondot okoz, hogy az áldozatok számára nem állnak rendelkezésre hatékony jogorvoslati lehetőségek. Bár a gyermekvédelmi jelzőrendszer elvileg segítséget nyújthat, az érintett intézmények (pl. gyámhatóság, gyermekjóléti szolgálat) gyakran nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal és szakértelemmel a bullyinggel kapcsolatos esetek kezelésére - ami azért sem meglepő, mert Magyarországon még az iskolai dolgozók jelentős hányada sincs tisztában a bullying pontos definíciójával (Buda, 2015).

Végül az iskolák gyakran nem rendelkeznek megfelelő eszközökkel az elkövetők felelősségre vonására vagy rehabilitációjára. Ez különösen igaz akkor, ha az elkövető kiskorú, mivel a büntetőjogi eszközök alkalmazása ilyen esetekben korlátozott (Parti, 2016).

Nemzetközi példák a probléma adekvát kezelésére

A külföldi viszonyokat vizsgálva számos olyan példát találhatunk, amelyben konkrét bullying-ellenes törvények vagy adott állam által elindított prevenciós programok pozitívan befolyásolták az iskolai zaklatás jelenségét.

Néhány példa: A finn iskolák nagy részében 2009-től adaptálva lett a KiVa bullying-ellenes program, aminek köszönhetően évente 20-30 százalékkal csökken az iskolai zaklatásos esetek száma (Jármi, Péter-Szarka, Fehérpataky, 2012).¹ Norvégia törvénybe foglalta, hogy minden gyermeknek joga van biztonságos és zaklatásmentes iskolai környezethez, valamint az Oktatási Törvény előírja, hogy az iskoláknak kötelességük fellépni a zaklatás ellen. Az oktatási intézmények jogilag felelősségre vonhatók, ha nem kezelik megfelelően a bullyingot. Emellett pedig kormányzati kezdeményesre országosan bullying-ellenes programokat indítottak a norvég intézményekben. Mindez a bullying-et szankcionáló törvények előtti korszakhoz képest 50%-as visszavetette az országban az iskolai bántalmazás jelenségét (Borgen, Olweus, Kirkeboen, Breivik, Solberg, Frones, Cross, Rauum, 2021). Az Egyesült Államokban pedig több állam is külön törvényt fogadott el a bullying kezelésére, és az iskolák kötelesek jelenteni az ilyen eseteket. Egy 2022-es amerikai tanulmány szerint az Egyesült Államokban a zaklatás elleni állami szabályozás a zaklatás, a depresszió és az öngyilkossági gondolatok csökkenésével járt (Rees, Sabia, Kumpas, 2022).

Ezek a példák rámutatnak arra, hogy a probléma hatékony kezelése érdekében szükség van a jogi szabályozás és az iskolai gyakorlat szoros összhangjára.

Iskolai dolgozókkal készített interjúk tanulságai

Eddig tanulmányom során olyan - főleg fővárosi - intézményekben vizsgáltam félig strukturált interjúkon keresztül az iskolai zaklatás jelenségét, ahol adaptálva lett bullying-ellenes program, illetve olyan kontroll csoport iskolákban, ahol nincs jelen efféle program. A megkérdezett összesen 27 különféle pozícióban lévő iskolai dolgozó (igazgató, tanárok, pszichológus, szociális munkás stb) mindkét fajta intézményben súlyos problémaként tüntették fel az iskolai zaklatás

¹ A program lényege a bántalmazás-ellenes csoportnorma kialakítása és a szemlélők viselkedésének megváltoztatása, az egész iskolaközösséget érintő bántalmazás-ellenes attitűd kialakítása – szemben a legtöbb (többek között hazai) klasszikus pedagógiai módszerrel, ami pusztán az elkövető megbüntetésére, és a szabályokat betartók jutalmazására épül, mellőzve magának a bántalmazás súlyosságának elkövetőkben való tudatosítását (Jármi, Péter-Szarka, Fehérpataky, 2012) -

intézményen belüli helyzetét, és azt válaszolták az iskolai dolgozók, hogy jogi szankciók és/vagy zaklatás-ellenes programok nélkül, pusztán azokkal az eszközökkel, amiket a jelenlegi tanárképzés az iskolai dolgozók kezébe ad, nehezen lehet a tárgyalt problémát érdemben orvosolni. Különösen a bullying kevésbé látható, indirektebb formái azok, amelyek a mostaninál összetettebb megoldást igényelnek, és nem lehet annak visszaszorítását csupán a büntetés/jutalmazás eszközére bízni.

Következtetés

Az iskolai bullying elleni fellépés Magyarországon jelentős hiányosságokkal küzd mind a jogi szabályozás, mind a gyakorlati végrehajtás terén.

Jövőben szükség lenne:

1. Az iskolai bullying jogi definíciójának megalkotására

Fontos lenne, hogy a magyar jogszabályok pontosan meghatározzák az iskolai bullying fogalmát, és különbséget tegyenek a különböző típusú bántalmazások között (pl. fizikai, verbális, online).

2. Kötelező prevenciós programok bevezetésére

A jogalkotóknak kötelezővé kellene tenniük a bullying elleni prevenciós programokat az iskolákban. Ezeknek a programoknak bizonyított hatékonyságú módszereken kell alapulniuk, például a KiVa modell adaptációján.

3. Az áldozatok védelmének erősítésére

Az áldozatok számára jogi tanácsadást és pszichológiai segítséget kellene biztosítani. Emellett meg kellene könnyíteni számukra a jogorvoslati lehetőségek elérését.

4. Az elkövetők rehabilitációjára

Az elkövetők számára rehabilitációs programokat kellene kidolgozni, amelyek segítenek megérteni tetteik következményeit, és támogatják őket abban, hogy viselkedésüket megváltoztassák.

Felhasznált irodalom

1. 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
2. 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről
3. 2012. évi Büntető Törvénykönyv
4. Borgen N. T., Olweus D., Kirkeboen L. J., Breivik K., Solberg M. E., Frones I., Cross D., Rauum O. (2021): The Potential of Anti-Bullying Efforts to Prevent Academic Failure and Youth Crime. A Case Using the Olweus Bullying Prevention Program. *Prevention Science* Vol 22, 1147-1158
5. Buda M. (2015): Az iskolai zaklatás. Debreceni Egyetemi Kiadó.
6. Dóczi-Vámos G. (2016): Az iskolai erőszak és zaklatás megelőzésére és visszaszorítására irányuló beavatkozási programok metaelemzése. *Neveléstudomány* 2016/2.
7. Herczegh A. (2014). Általános gyermekjogi ismeretek szülőknek és szakembereknek. Budapest: Országos Betegjogi, Ellátójogi, Gyermekjogi és Dokumentációs Központ.

8. Jármí É. (2019). Az iskolai bántalmazás (bullying) megelőzése. In. *Educatio* 28 (3), (pp.: 528–540)
9. Jármí É., Péter-Szarka Sz., Fehérpataky B. (2012): A KiVa-program hazai adaptálásának lehetőségei. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, 2012.
10. Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet – UNICEF (2022): Középiskolások tapasztalatai az iskolai zaklatásról. Közvélemény-kutatás. Budapest.
11. Parti K. (2016): A megfélemlítés (bullying) szabályozása Magyarországon és külföldön. *n Medias Res* 2016/1 • 13, 114–146.
12. Rees, Daniel I.; Sabia, Joseph J.; Kumpas, Gokhan (2022). "Anti-Bullying Laws and Suicidal Behaviors Among Teenagers". *Journal of Policy Analysis and Management*. 41 (3): 787–823.

Történelmi kontextus

A nők, különösen a mentális egészségi problémákkal küzdők, gyakran részesülnek méltánytalan bánásmódban az irodalmi művekben, leképezve azt, ahogyan a patriarchális nyugati társadalom rosszul bánt velük. A mentális egészségi problémákkal küzdő nők történetileg gyakrabban szembesülnek megbélyegzéssel és korlátozásokkal, mint azok a nők, akiknek nincsenek pszichés problémáik, vagy azok a férfiak, akik ugyanazokkal a rendellenességekkel küzdenek (MacNeil).

A mentális problémákkal küzdő nők társadalmi „elnyomása” megvizsgálható Kate Chopin az *Ébredés* című művében is, ahol egy olyan asszony története kerül fókuszba, aki küzd, hogy saját identitást alakítson ki a hagyományos társadalmi normákon kívül, és végül a „nemléte” választja a konvenciók nyomása helyett. Azonban, ha közelebbről megvizsgáljuk Edna Pontellier gondolatait és cselekedeteit, nyilvánvalóvá válik, hogy belső küzdelmei nem merülnek ki pusztán a patriarchális társadalom kontrolljától és elnyomásától történő megszabadulásában.

Elbeszélés technikailag az *Ébredés* egy igen szövevényes regény. Számos, egymással gyakran összeegyeztethetetlen történetet mesél el az ébredő felszabadulásról és a pszichés fejlődésről; egy nőről, aki ledobja magáról felnőttkori kötelességeit, s gyakran meggondolatlanul, felelőtlenül viselkedik (Paris, 222). Edna identitáskeresését a regény női és férfi nézőpontjainak tükrében is érdemes elemezni.

Női reakciók Edna viselkedésére

Bizonyos tekintetben elvárnánk, hogy a főszereplőt körülvevő nők jobban megértsék Edna küzdelmeit, ám ez sajnos nem így van. Edna két legközelebbi bizalmasa, Adèle Ratignolle, a sztereotipikus szerető feleség és anya, valamint Mademoiselle Reisz, az idősebb, mogorva zenész, hosszan beszélgetnek Mrs. Pontellier-rel a nő küzdelmeiről, hogy megtalálja helyét a világban. Egyikük sem képes igazán megérteni őt és segíteni neki, hiszen mindketten elfogadták helyüket a társadalomban. Mindkét asszony a saját vágyainak foglyává válik, vagyis az asszony-anyaként vagy az asszony-szörny sztereotípiáját éli, még egymást is bírálva, félvén kilépni az adott szerepből (Clark 344).

Adèle-t minden női báj és kecsesség megtestesítőjeként jellemzik, akit csak dicsérettel lehet illetni vállalt szerepeiben. Edna és Adèle jó barátokká válnak, amikor együtt nyaralnak Grande Isle szigetén. Edna introvertált személy, korábban nem osztotta meg az emberekkel gondolatait, de amint ébredése bontakozni kezd, egyre nyíltabban beszél belső gondolatairól. Barátságuk virágzik, de Edna úgy érzi, hogy nem lehet teljesen őszinte és nyílt Adèle-lel a családi élet és otthoni ügyek terén. A nők közötti párbeszéd távol áll a szabad és nyílt kommunikációtól, inkább elfojtottként definiálhatjuk.

Egy későbbi beszélgetésük során vitatkoznak Edna szilárd meggyőződéséről, miszerint nem áldozná fel magát senkiért, még a gyermekeiért sem. [Edna] „Feladnám mindazt, ami lényegtelen, feláldoznám a gyerekeimért a pénzemért, az életemért; de önmagamért nem. Ennél pontosabban nem tudom elmagyarázni; még én is csak most kezdem megérteni, előttem is csak nemrég tárult fel.” (Chopin 83) Adèle döbbenetesen reagál a kijelentésre, véleménye szerint egy nő, aki életét adná

a gyermekeiért, nem tehetne többet annál. A nők közötti befejezetlen párbeszéd csak súlyosbítja Edna zavarát (Clark 346).

Adèle próbálja terelgetni barátnőjét és azt szeretné, ha Edna elfogadná helyét a társadalomban: „Maga valahol olyannak tűnik számomra, Edna mint egy gyermek. Mintha a legcsekélyebb józan megfontolás nélkül cselekedne, mely pedig elengedhetetlen az életben.” (Chopin 169) Adèle nem tekinti Ednát magával egyenrangú személynek, csak egy eltévedt kislánynak, akit vissza kell vezetni a családjához.

A Ratignolle családról Edna véleményét a narrátoron keresztül ismerhetjük meg: „Valósággal sajnálkozott Madame Ratignolle-on: életét szánandóan színtelennek látta, magát a nőt pedig olyasvalakinek, aki soha nem emelkedik túl a szűk látókörű megelégedettségen, mely megvédi ugyan minden lelki szenvedéstől, de megfosztja magát az élet örömmámorától is.” (Chopin 98)

Mademoiselle Reisz egy másik fontos női kapcsolat Edna számára. Ő zenész és művész, nem ugyanolyan kötelezettségei vannak, mint Ednának, mert tehetsége lehetővé teszi számára, hogy magát eltartsa. Reisz egy dominánsabb szerepet testesít meg Adèle anyai paradigmájával szemben (Schweitzer 170). Mrs. Pontellier sok időt tölt M. Reisz-szel, aki anyai totemként szolgál fiatal barátnője számára, „és semmi sem csillapította jobban zűrzavarát, mint a Mademoiselle Reisznél tett látogatások. Olyankor, a lenyűgözően megbotránkoztató személyiség jelenlétében, a művésznő fenséges játéka megszólította Edna lelkét, és szabadjára engedte legféltettebb gondolatait.” (Chopin 137)

Reisz-t nem döbbeníti meg Edna viselkedése, nyugodtan reagál mikor barátnője elhatározza, hogy elhagyja férje házát, de figyelmezteti a fiatalasszonyt, hogy a művész útjának járása bátor lelket igényel. „A madárnak, ha magasabb szintre akar emelkedni a földhözragadt hagyományoknál és a gúzsba kötő előítéleteknél, erős szárnyra van szüksége. Igazán lehangoló látvány, amikor a gyengék kimerülten visszazuhannak, és összezúzzák magukat.” (Chopin 145) Edna beszélgetései Reisz-szel segítenek neki vívódásában és arra készítik, hogy önvizsgálatot tartson, elgondolkozzon azon, van-e ereje a konvenciók megtagadásához és kövesse művészi ambícióit, vagy maradjon és fogadja el sorsát. Reisz megerősítő hang Edna számára. Adèle-lal ellentétben ő nem gyermeknek, hanem többször is királynőnek nevezi őt, utalva arra, hogy a maga útját is járhatja. Azonban sem Adèle, sem Mademoiselle Reisz nem képes segíteni barátnőjüknek személyes küzdelmeiben, ezt a belső vívódást egyedül kell megtennie, és a döntés is csak az ő kezében van.

Férfi nézőpontok

Edna férje, Léonce Pontellier, tipikus déli üzletember, aki nagy hangsúlyt fektet a látszatra és a személyes tulajdonra. Léonce kedveli feleségét, de nehezen érti meg őt és elkeseredett, hogy Edna nem osztja az érdeklődési körét, nem törődik a hitvesi és anyai kötelelességeivel.

Amikor Edna viselkedése még furcsábbá válik, férje Dr. Mandelet tanácsát kéri, mert bár a felesége nem fizikailag beteg, mégis orvosi segítséget keres (Clark 343).

Azt szeretné, hogy Edna jobban legyen, és minden visszatérjen a status quo-hoz. Edna énközpontú gondolatait deviáns mentális állapotként látják: „Edna mindenkitől elzárkózik! Nem tartózkodik otthon a keddi fogadónapján, nem tartja a kapcsolatot ismerőseivel, inkább egymagában kószál, villamoson búslakodik, és sötétedés után ér haza! Mondom én, hogy fölöttébb különös. Nagyon nem tetszik ez nekem, és aggódom!” (Chopin 115)

Az orvos az aktuális kor ismereteinek megfelelően tanácsot ad a kétségbeesett férjnek: „...hagyja egy ideig békén a feleségét. Ne zaklassa, és magát se idegesítse fel miatta! Az asszony, drága barátom, fölöttébb különös és kifinomult lény, és egy olyan érzékeny és összetett jellemű hölgy,

amilyennek Mrs. Pontellier-t megismerhettem, még ennél is rejtélyesebb. Az ilyen eseteket csak kiemelten tehetséges pszichológus tudja megoldani; ha hétköznapi emberek, mint ön vagy én, megpróbáljuk hóbortjaikkal felvenni a harcot, annak bizony rossz vége lehet! A legtöbb nőtől egyébként sem állnak távol a kiszámíthatatlan hangulatváltozások. Valószínűleg ez egy múltó szeszély a felesége részéről, melynek okait ön vagy én hiába is próbálnánk felderíteni. De higgye el, szerencsésen el fog múlni, főleg, ha békén hagyja őt. Azért persze küldje el hozzám.” (Chopin, 116)

Mr. Pontellier elfogadja az orvos tanácsát, de ez nem javít a feleség állapotán. A doktor kulcsfontosságú betekintést nyújt abba, hogyan vélekedtek a férfiak a nők mentális egészségéről. Első reakciója az, hogy megkérdezi Léonce-t bántotta-e feleségét, ezzel azt sugallva, hogy Edna mentális problémái egy férfi által okozott rossz bánásmódból is eredhetnek. Ezután kérdései a családi előzmények felé fordulnak.

Mrs. Pontellier mentális egészségét két férfi kérdőjelezi meg, a férje és a doktor, a szeretői nem.

A 22. fejezet, melyben Léonce és a doktor beszélgetnek, a legrövidebb fejezet, akár kihagyható is lenne, a történet érthetőségét nem befolyásolná, mégis fontos nézőpontot ismerünk meg benne. Kettejük találkozásakor egy magán beszélgetés zajlik, nem kizárólag orvos- páciens találkozási formáról van szó. A doktor nem csupán szakmai véleményét és megfigyeléseit osztja meg Léonce-al. A 19. századi orvosi leírások a kedélyállapot és a személyiség megfigyelésén alapultak sokkal inkább, mint a fizikai szimptómákon (Collmann 22).

Mandelet doktor racionális gondolkodású, mégis megérti az emberek lelkének árnyaltságait Léonce-al ellentétben, aki felszínes gondolkodású és nem érti Edna érzelmi szükségleteit. Párbeszédükben egyértelművé válnak ezek a különbségek és bemutatják a doktor empátiáját, a női lélek megértésének törekvéseit, szemben az üzletember értetlen és merev hozzáállásával.

Az orvos látja az önkényes társadalmi kötöttségeket, amelyek Ednát korlátozzák, de próbálkozásai, hogy segítsen neki, még mindig leereszkedőek. Gyerekek nevezi őt, pedig Edna már anya, huszonkilenc éves. Ez a beszélgetés a doktor és a fiatalasszony közt azt sugallja, hogy Edna bizonytalan abban, hogy Mandelet valóban hiteles és őszinte támasza lehetne-e, aki ítéletmentesen elfogadná és megértené gondolatait.

Az Ébredés, a narratíván és dialógusokon keresztül

A regény párbeszédei szemléltetik, hogy Edna mentális egészségi válságát miként értették félre, bagatellizálták és szinte teljesen figyelmen kívül hagyták a hozzá legközelebb állók, valamint azt, hogy ez a bánásmód hogyan járult hozzá azon képtelenségéhez, hogy megbirkózzon identitásproblémáival (MacNeil).

A párbeszéd hangvétele elénk tárja, hogyan kezelték azokat a nőket, akik mentális egészségükkel, identitásukkal és helyzetükkel küzdöttek a társadalomban – infantilizálták, félreértették és elítélték őket. Cynthia Griffin Wolff *Az ébredést* olyan szövegnek nevezi, ami arról szól, hogy nem beszélünk (Wolff 5).

Mrs. Pontelliers a belső vágyait, elnyomott érzéseit nem mondja ki, így a csend által fejezi ki. A regény folyamán gyakran előfordul a csend és szótlanság effektusa, ezzel mutatva be Edna belső világa és a környezete közötti kommunikáció hiányát. Oly módon is interpretálhatjuk ezt a jelenséget, hogy Edna nem találja meg azt a kifejezési módot és nyelvet, amely segítségével kommunikálhatná érzéseit egy olyan világban, ahol a nők önálló hangja szinte ismeretlen. A belső konfliktusainak kivetülése ez a „nem beszélés”. Bizonytalanságai miatt képtelen arra, hogy megfogalmazza önállósága iránti vágyát. Számtalan jelentős mozzanat zajlik csendben a műben, Edna belső gondolkozásai, művészi törekvéseinek megfogalmazódása, a sétái a tengerparton.

Ezek a kommunikáció nélküli jelenetek mind Edna belső ébredését tükrözik. Ezek részei személyes tapasztalatainak, ugyanakkor nem osztja meg másokkal, és folyamatosan elhatárolják a többi embertől. A kommunikáció kudarca így jelenti az elhallgatott szavakat és a beszélgetések kudarcát is. Szinte lehetetlen, hogy a társadalmi elvárások között teljesen nyíltan kifejezhesse önmagát és formálódó identitását.

A narráció szempontjából fontos, hogy Ednát különböző nézőpontokból látjuk, így Mademoiselle Reisz és Madame Ratignolle perspektíváján keresztül más-más képet kapunk róla, más-más aspektusok kerülnek előtérbe. A regény elbeszélésmódja montázsra emlékeztet: különböző irodalmi stílusok, műfaji elemek kombinációja jelenik meg, és formálódik egy egyedi narratívává. A realista elemek dominálnak, ahogyan a 19. századi louisianai felsőbb osztály életét, szokásait és társadalmi berendezkedését ábrázolja. Az impresszionizmus és szimbolizmus elsősorban Edna belső küzdelmeinek reprezentációiban kerülnek előtérbe. A szimbolizmus az alkalmazott természeti képekben nyilvánul meg nagyon erősen. Ezek fejezik ki leghitelesebben Edna érzelmi állapotát. A romantikus leírások Mrs. Pontellier szerelmi válságának megjelenítéskor érzékelhetőek. A társadalmi konvenciók elleni belső viharos lázadásában, Edna sorsának elkerülhetetlenségében a naturalista jegyek is megfigyelhetőek.

A különböző irodalmi stílusok kombinációja egy összetett narratívát alkot. Különböző hangok keveredése szövődik össze, ennek köszönhetően többféle olvasat is lehetséges (Treu 22). A különböző olvasói narratívák megmentik a szöveget a szűk ideologikus értelmezéstől és lehetővé válik, hogy a több nézőpontból kapott információknak köszönhetően komplexebb képet alkossunk Edna belső vívódásáról (Treu 24).

A műben azonosítható többféle hang és nézőpont együttesen feltárja az eltérő kulturális és pszichológiai perspektívákat. A regény karakterein keresztül a kor különböző nézőpontjai visszhangoznak. Léonce hangján keresztül testesül meg a 19. századi jómódú férfiak nézőpontja, mely szerint a feleségek feladata az anya és felség társadalom által ráosztott szerepeinek teljesítése. Edna ezeket a normákat megkérdőjelező nézőpontot képviseli, saját identitását keresi ebben a rendszerben. Adèle, a tökéletes anya és feleség megszólaltatása Mrs. Pontellier ellenpólusaként jelenik meg. Doktor Mandelet személyén keresztül megjelenik a nőket sújtó társadalmi korlátok felismerése, hangja empatikus, de ő sem lépi túl a megengedett korlátokat.

A megszólaló narrációk nem befolyásolják Edna gondolkozását, sem a női sem a férfihangok közt nem talál olyat, mely egybecsengene sajátjával, részben ezért is érzi kirekesztettnek, elveszettnek önmagát. Az egyetlen hang, amelyet közel érez magához az a tengeré, mely a lélekhez szól. Ez a közelség már a legelső úszásakor vonzza, amikor annyira magával ragadja ez a kellemes érzés, hogy egyre csak beljebb akar úszni és a regény végén öngyilkosságával mintha a tenger hívásának adná át önmagát (Treu 27).

A szabad függő beszéden keresztül Edna gondolatai a narrátor szavaival keveredve jelennek meg, így érzései és véleménye egyesül és keveredik a narrátoréval. Ennek következményeként a szöveget olvasó nem mindig tudja egyértelműen elkülöníteni, hogy az elbeszélő objektív leírását vagy Edna belső monológját hallja. Amikor érzi ébredését, ezt olvashatjuk: „arra jutott, hogy a magyarázatot önmagában kell keresnie: jelenlegi énje valahogy más volt régi valójához képest. Nem tudta pontosan körülírni; még nem gyanította, hogy újonnan felfedezett érzései, újonnan rátörő vágyai miatt látja más szemmel a világot és más színben közvetlen környezetét.” (Chopin 69). A narrátor nem foglal állást csak tükrözi Edna érzéseit. Az elbeszélői hang és Edna belső hangja közötti határ fokozatosan elmosódik. Ezzel sugallva, hogy Edna egyre inkább elfogadja a saját belső vágyait és érzéseit. A két narratíva összefonódásával mintha már képes lenne szabadon kifejezni azt, hogy kicsoda valójában. Ez a szinergia mutatja, hogy Edna többé már nem csak külső szemlélője életének, hanem egyre inkább irányítja azt, belép a narrátor hangjába, egyéni

szemszögéből vizsgálja saját életét és döntési lehetőségeit. Ez az azonosulás szimbolikusnak is tekinthető. A végső önállóság és az őt körülvevő társadalmi korlátoktól való függetlenség szimbóluma, ugyanakkor azt az elszigetelődést is megtestesíti, amely miatt Edna élete tragédiával végződik.

A regény négy különböző szinten történő olvasása is lehetséges. Az első, ha Edna egyfajta szexuális ébredéseként értelmezzük és csak a saját kielégítése okán cselekedne a szöveg egészében. A második egy kulturális megközelítés: a feminin szubjektivitás, a tárgyiasított nő létezése ellentétben a maszkulin férfiakkal. Edna lebeg a tárgyiasított anya-feleség pozíció és a maszkulin színezetű önálló művészlét között. Mindkét szélsőséges lehetőséggel elégedetlen, ugyanakkor nem talál harmadik kiutat, mert az az aktuális amerikai társadalomban nem jelenik meg. A harmadik olvasói értelmezésben felsejlik a nő kapcsolata a nyelvvel. Elemezhetjük Edna önálló gondolkodását és önartikulációra való törekvését. A 19. század végén az amerikai nőknél hiányzik az a nyelvezet, mellyel kifejezhetnék önmagukat, ezért tekinthető a mű a nem nyílt kommunikáció és a némaság regényeként is. A negyedik lehetőség, ha a narratíva megalkotásának művésziességét fedezzük fel benne, mely az irodalmi hagyományok szempontjából áttörésnek számít a korban és a női írók műveiben (Mou 104-105).

Showalter szerint a regény inkább az átalakulás folyamatát mutatja be. A realizmus hagyományos technikáitól kezdve a hangulat impresszionisztikus ritmusán át dicséri a technikai megvalósításokat a regényben (Showalter 72). Edna képtelen leckéket levonni múltjából, nem tudja a jelenét és a jövőjét illetően vizsgálni azokat és következményeiket. Nem tud átlépni a szociokulturális ösvényről a felnőttkor, a felelősség és kreativitás világába (Mou 105).

Ébredés, vagy mentális problémák felerősödése?

Edna kezd ráébredni, hogy idegen önmaga számára, elveszítette énjét az anya és feleség szerepeiben, és öngyilkossága szinte elkerülhetetlen (Ryan 259). A szabadságra való igénye és a felelősségei közötti összeütközés meglazíthatatlan, és már nem tud visszatérni az „ébredés” előtti állapotába.

Ahelyett, hogy Edna mentális összeomlásaként értelmezzük a történetet, a mű zárása a szöveg egészében megjelenő hangok és világnézetek ütközése, Edna identitáskeresésének végső szakaszát vetíti elő. A tenger, amely korábban a szabadságérzetet szimbolizálta Edna számára most a nyugalmat és megsemmisülést hordozza magában. Így lesz végül a teljes felszabadulás és a társadalomtól való végső elszakadás, a saját identitás feladásának jelképe. Ezek az összeütköző hangok nyitva hagyják a regény végének értelmezését, nem szűkítik le azt csupán Edna mentális krízisére. A polifonikus elbeszélésmód azokat a különféle hangokat jeleníti meg, amelyek együttese hozzájárul a végső döntéshez. Jelen van a társadalmi elvárások hangja, mely az anyaságot és feleség szerepet hangsúlyozza és ez összeegyeztethetetlennek jeleníti meg a vágyott szabadságot és a társadalmi elvárásokat. Megjelenik Edna önállóságra vágyó hangja is. Ez megkérdőjelezi a női szerepeket és eltávolítja őt a családjától és a barátaitól. A harmadik hang a tenger és a természet szimbolikus jelenléte, mely a végtelenséget és szabadságot képviseli. Mintha a végső döntés ezeknek a különböző hangoknak a párbeszédéből eredne és nem Edna mentális összezavarodásából. Tragikus helyzetének értelmezésében így a belső vágyak és a társadalmi nyomás összeegyeztethetlenné válnak.

A szövegben Edna mámor és kedvetlenség között váltakozó hangulatokat él át (Showalter 215). Chopin nagy precizitással, ha nem is pszichológiai megértéssel írja le Edna állandóan változó hangulatait. Ezek az ellentétes érzelmi állapotok is mutatják küzdelmeit önállóságának megélésében. A depressziós időszakok és sírógörcsök, a fokozott kreativitás és aktivitás időszakai,

az apátia, az alvási nehézségek, a hangulatingadozások, a megnövekedett önbizalom és a kockázatos viselkedés, az öngyilkossági gondolatok mind a mániás-depresszióhoz köthető rendellenességek, és a bipoláris zavar lehetséges tünetei az American Psychological Association szerint (APA), amelynek mintázata félreismerhetetlen a regény szövegében.

Edna érzelmi hullámzásai egyre gyakoribbá és összetettebbé válnak. A regény végéhez közeledve már egyazon jelenetben is megjelenik a boldog társasági lét és a kedvtelenség érzése.

„.....miközben ott ült vendégei közt, úrrá lett rajta a régi ennui, a reménytelenség, ami oly sűrűn megrohanta, mely külső forrásból érkező, akarát segítségével leküzdhetetlen megszállottságként kerítette hatalmába. A hangulat előre jelezte érkezését, hűvös fuvallat formájában, amely mintha csak valami hatalmas, zűrzavaros üregből tört volna fel. Égető vágyakozás fogta el a nőt, lelki szemei előtt megjelent szerelme alakja; de az elérhetetlenség tudata rögvést bénítóan hatott lelkére.” (Chopin 156)

Edna ébredésében megjelenik az emberi psziché és a társadalmi korlátok közötti feszültség. Olyan általános érvényű pszichológiai mintázatokat tár fel, amelyek a mai diagnosztikai rendszerek igazságaira nagyban emlékeztető általános emberi viselkedésmintázatokat mutatnak be. Edna karakterén keresztül részeseivé teszi az olvasót az identitás diffúziója élményének, melyben nem talál biztos alapot, mely elégedetlenségének egyik kezdő mozgatója lehet. Állandó belső konfliktusa érzelmi kimerültséghez vezet a történet végére, és szinte teljes izolációhoz, amely ma jellegzetesen a depresszió és az elidegenedés tünete. A depresszió bipoláris zavart eredményezhet, amely egy hangulati zavar: az egyén kedélye váltakozik a reménytelenség és a depresszió tehetetlen állapota, valamint a mániás túlzottan izgatott állapota között (Myers 659). Ez a belső konfliktus és érzelmi ingadozás hozzájárul életének tragikus végkifejletéhez. A regény közepén Edna szélsőséges hangulatingadozásáról a narrátor részletes leírásán keresztül alkothatunk komplexebb képet.

Akadnak napok, amikor, anélkül, hogy tudta volna, miért, boldognak érezte magát, amikor örült, hogy él és lélegzik, amikor mintha egész lényé egygé vált volna a napfénnel, a színekkel, az illatokkal, a Dél egy újabb tökéletes napjának túlradó melegével. Ilyen alkalmakkor szívesen kóborolt el magában, különös, ismeretlen helyekre. Számtalan napsütötte, eldugott zugot fedezett fel, ahol nyugodtan álmodozhatott. És igen kellemesnek találta, hogy elmerengő gondolataival egyedül lehet, és senki nem zavarja. Akadtak viszont, és ennek sem tudta az okát, olyan napok is, amikor boldogtalanság lett úrrá rajta, amikor úgy tűnt, semmi sem méltó arra, hogy örüljön neki vagy sajnálkozzon fölötte, amikor azt se bánta volna, ha meghal, amikor a világ groteszk, pokoli zűrzavarként tűnt fel számára, melyben az emberek vak férgekként csúsznak-másznak, vonaglanak az elkerülhetetlen pusztulás felé. Az ilyen napokon képtelen volt dolgozni vagy akár csak vérpezsdítő ábrándjait szövögetni. (Chopin 101)

Az idézet jól szemlélteti, hogy itt nem csupán múltó szeszélyekkel küzd Mrs. Pontellier. A bipoláris zavart csak a 19. század végén kezdték megérteni, és a hatékony gyógyszeres terápiák, mint például a lítium, az 1950-es évekig nem váltak általánossá (bpHope). Az ilyen állapotokkal küzdő nők gyakran nem részesültek megfelelő kezelésben és diagnózisban, gyakran intézményekbe zárták őket, mert hangulatuk nem felelt meg a társadalmi normáknak. Edna aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy férje talán elmebetegnek tarthatja őt változó hangulata és önmaga felfedezésére irányuló vágya miatt. Michel Foucault szerint a 19. században sok orvos tisztában volt azzal, hogy a mánia és a melankólia összefüggenek, de nem voltak hajlandók elfogadni őket ugyanazon betegség különböző tüneteiként. Ezek az állapotok különálló mentális zavarokként jelentek meg az orvosi gyakorlatokban és sajátos kezelési módokat rendeltek hozzájuk. Foucault szerint ennek

az elkülönítésnek az oka abban a merev tudományos berendezkedésben keresendő, amely a különféle tüneteket szigorú kategóriák szerint osztályozta. Törekedtek rá, hogy minden eltérést önálló jelenséggként kezeljenek. A mániát olyan állapotnak tekintették, amelyet az érzelmi kitörések és az aktivitás, valamint az ingerlékenység jellemez. A melankóliát a passzivitás, visszahúzódás és levertség tüneteivel kötötték. (Foucault 2006). Foucault nézetével összhangban áll, hogy Mandelet doktor is különböző problémákként azonosítja Edna viselkedését, nem pedig összefüggő érzelmi dinamikaként.

Edna küzdelme során olyan identitást próbál létrehozni, amely nem felel meg a társadalmi konvencióknak, nagy stresszt és elkeseredést okoz számára, ami sok szempontból hasonlít az örülethez. Edna számára a tenger és annak hangja jelképezi a szabadságot és az elszakadást a mindennapi élet korlátjaitól. "a tenger hangja csábító; soha nem szűnik meg, suttog, zajong, suttog, hívja a lelket, hogy egy ideig bolyongjon a magány mélységeiben, hogy elveszítse magát a belső kontempláció labirintusaiban. A tenger hangja a lélekhez szól." (Chopin 14).

A narrátor a szabad függő beszéden keresztül megjelenő irónia és szimbolikus kifejezések használatával egyaránt kívülálló és belső szemlélő egyszersmind. Ezzel teremtve meg a beszélgetés illúzióját, melyben a részletgazdag leírásokon keresztül az elbeszélő bemutatja a szereplők aktuális lelkiállapotát és az érzelmi változásokat. A környezeti leírásokban megfigyelhető jelenségek is mindig rezonálnak Edna belső világával.

Edna lelki állapotának megjelenítése a szövegben az irodalom és művészet eszközeivel

A művészet motívuma

A festészet Edna önkifejezésének egyik fontos szimbóluma. A gyermekei születése előtt sokat festett, majd abbahagyta a tevékenységet. Az újrakezdés lehetőséget ad számára érzéseinek vásznon történő kifejezésére. A történetben Edna egyre intenzívebben kezd foglalkozni a művészettel, szabadsága egyik fő forrásává is válik.

„Edna elővette a festőeszközeit...alkotás közben ugyanis soha nem tapasztalt elégedettség töltötte el.” (Chopin 22) A festés során egyre szenvedélyesebb lesz, elkezd szabadon és ösztönösen alkotni. Mademoiselle Reisz ebben példaképe, akit látva Edna-nak az alkotás a függetlenedést jelenti, ugyanakkor a regényben végig jelen lévő nézetek ütközéseként Léonce nem érti felesége tevékenységét, melyet csupán időpazarlásnak vél.

Edna sikeresen használja a művészetet, hogy formálja és irányítsa világát. Ez a győzelem azonban mulandó, nincs meg benne a fegyelem ahhoz, hogy kibontakoztassa művészi tehetségét, hogy elviselje és elfogadja az individualizmushoz szükséges kiközösítést. Edna abban az illúzióban él, hogy ő valóban egy szabad, egyedülálló nő, a feleség és az anya szerepének terhe nélkül (Gray 66). A mű végén Edna felismeri, hogy a festészet, ugyanúgy, mint az úszás és a tengerparti élmények nyújtotta szabadság érzése mind-mind csupán átmeneti megnyugvást adnak lelkének.

A színek és fények, a természet, mint hangulat ábrázoló eszköz

Edna aktuális érzelmi világát gyakran tükrözi a környezete. Amikor boldognak és szabadnak érzi magát azokban a jelenetekben a fények élénkebbek, megjelenik az erős, világító napfény a tengerparti jelenetekben. A napfény jelenléte a függetlenség, a végtelenséggel egybeolvadó felszabadultság is. Így a fény Edna szabadságának és boldogságának egyik jelképe. A fényes jelenetek ellenpólusaként az árnyékos epizódok is megtalálhatóak a regényben. A tompa fények és árnyékok Edna melankolikus pillanataiban kísérik őt, amikor bizonytalannak érzi jövőjét, amikor

érzi, hogy vágyai elérése és a társadalmi korlátok átlépése képességeit meghaladó feladat. Az árnyékok és a sápadt holdfény az ürességet és a magányt erősíti, amint kifejezik a nő válását.

„Valami leírhatatlan nyomottság, mely mintha tudata egy eddig szunnyadó részét érintette volna meg, öntötte el meghatározatlan kinnal egész lényét. Mintha valami árny, valami köd suhant volna át lelke derűs nyári napján.” (Chopin 14)

A környezeti leírások is megadják a hangulati aláfestést, Robert-tel való romantikus pillanatokban „...lesétáltak a partra. A nap addigra lenyugodott, és lágy, meleg szellő simogatta arcukat.” (Chopin 24) A színek használata hasonlóan történik a regényben, amikor Edna felszabadult és a szenvedély lángol benne a festészet, vagy szerelem miatt, gyakran kísérik a jeleneteket élénk színek. A természet harmonikus, nyugodt színei, a fák üde zöldjének hangsúlyozása és a tenger kéjének kiemelése mind Edna átmeneti megnyugvásának pillanataiban kísérik a főszereplőt. A regény végén a színek és fények eltompulnak, Edna kétségbeesése és a körülötte lévőktől való elszeparálódása látszik tükröződni. Az utolsó tengerparti részben, ahogyan sétál a víz felé a színek szürkések, tompák és elhaltak. Ez a reményvesztett szürkesség veszi körül Ednát az utolsó pillanatokban.

A virágok szimbolikája Edna történetében

Leggyakrabban a nőiesség jelképeként gondolunk a virágokra; az *Ébredés*ben jellemzően Edna érzéseinek kivetüléseként jelennek meg. A tengerparti sétája alkalmával megcsodálja a nyíló virágokat. Amikor barátnőjével a partra sétál és meghitten beszélgetnek útjuk mentén „sárga kamillavirágok illatoztak. A távolban gazdag zöldségkertek pompáztak, melyeket kisebb csoportnyi narancs- vagy citromfa szakított meg. A még sötétzöld termések meg- megcsillantak a napfényben.” (Chopin 27). Edna pozitív kedélyállapotát tükrözi vissza a természet leírása a jelenetben.

A nyíló szirmok Edna vágyainak és érzelmi ébredésének szimbólumai tulajdonképpen.

„[Edna] letekintett a dúsan burjánzó kertbe, mely andalító illatjaival s a virágok, bokrok kacskaringós, fekete sziluettjeivel magába szívta az éjszaka minden sejtelmes bűvöletét. Mindez jól illett a hangulatához, hiszen önmagát is éppen ilyen mámorító homályban kereste és találta meg.” (Chopin 92) Mademoiselle Reisz haját gyakran díszíti műibolya, a példaképnek tekintett művésznő látszat szabadságával összekapcsolható motívum ez, hiszen ezek az egyetlen művirágok a regényben. A művészetet választó különc zongorista teljes függetlensége és szabadsága csupán látszat, mint a művirágok a hajában.

A virágok Edna Robert iránt érzett vonzalmát is kísérik, metaforikusan teremtenek kapcsolatot a természet szépsége és Edna romantikus vágyai közt. Közös sétájukon nyíló vörös rózsákat csodálnak meg egy kertben. A hervadó virágok képe a történet végén az elmúlást és az elérhetetlen vágyakat jelenítik meg. A rózsák, jázminok és a szövegben fellelhető virágok szépsége éppen oly hamar elmúlik, mint ahogyan Edna szabadságkeresése egy rövid időszak után tragikus véget ér. A remények figuratív elhervadása ez, mely a főszereplő életét körül veszi.

Madarak szimbolikája a regényben

A madarak végig jelen vannak a történetben visszatérő motívumként Edna belső küzdelmeinek kifejezéseként. A felakasztott kalitkában beszélnek a szép díszmadarak, akiknek mindenük megvan a szabadságukon kívül. Edna korán megtanulja, hogy ne adjon hangot a vágyainak, mert az nem illik bele az előkelő hölgyek viselkedésébe. A szöveg elején csupán helyesel és férje szavait visszhangozza, mint a poszáta a papagájét. A szabadon repülő madár képe akkor tűnik fel, amikor Edna átmenetileg megtapasztalja a szabadság érzését. A szárnya-törött madár képe ugyanakkor a

regényzárlat sugallatának vizuális sűrítménye. Edna túlérzékenysége a felszínre kerül, és kiszámíthatatlanul kezd cselekedni, hogy megszerezze függetlenségét. Minél véletlenszerűbben viselkedik Edna, annál inkább úgy érzi, hogy saját maga ura, és vakon követi az őt mozgató impulzusokat (Paris 227).

Összegzés

A vágy és a regresszió témája, Edna ébredése újra ébredésként is értelmezhető, hiszen visszatér a védelmező gyermekkor identitása (Fox-Genovese 288). Edna impulzivitása egyre csak erősödik, vakon követi azt, miközben a tradicionális szerepből kitörni vágyik, fájdalom és elhagyatottság tér vissza a regény végén.

Edna tengerrel összeolvadó szuiciditásában ugyanakkor sajátos módon nem feltétlenül csupán nyomasztó negatív érzések rohanhatják meg az olvasó világát, amennyiben a főhős halála végső önmagára találását is jelentheti. Nem valósíthatja meg ugyanis önmagát és elméjében ütköző szerepeit más alternatív módon, melyet a társadalmi normák lehetővé tennének számára. A vágya, hogy a társadalom konstruálta identitásokon kívül éljen, nem valósulhat meg, pontosan azért, mert egy ilyen lét, még ha elérhető is, nem fenntartható. Edna tisztában van vele, hogy mi nem: szerető feleség, odaadó anya – azt viszont kevésbé tudja, hogy ki is ő. A folyamatot, amin keresztül megy, nem tudja kiteljesíteni. [Edna]:” A tovatűnt évek álmoknak tűnnek, és az is megtörténhet, hogy az ember tovább alszik, és tovább álmodik...De felébredni, és rájönni, hogy...Ő, nem is! Lehet, még mindig jobb végül felébredni és akár szenvedni, mint illúzióktól tompultán szédelegni egész életünkben..... Valahogy nem érzek késztetést, hogy beszéljek azokról a dolgokról, melyek nyugtalanítanak.... Igen, előfordulnak olyan időszakok, amikor erőt vesz rajtam a csüggedés és a szenvedés. De akkor sem akarok mást, mint a saját utamat járni.” (Chopin 194)

A történet végére a művészi lezárás pillanatában a narrátor elutasítja a szerző kiváltságos helyzetét, és lehetővé teszi a befogadó számára, hogy a végső ítélet helyett a lehetőségeken gondolkodjon. A mód, hogy az olvasó miként interpretálja Edna végső utazását – végnek vagy kezdetnek – meghatározza a mű befogadását, a regény zárata mégis inkább egy új kezdetet artikulálhat (Mou118).

Edna halála győzelem vagy vereség? Győzelem az elnyomó erők felett, melyek megfosztanak autentikusságától, vagy a pszichés problémáinak következménye, melyek arra készítetik, hogy elpusztítsa önmagát? A tengerbe merülés szimbolikus értelmezése a gyermekkori ártatlansághoz és a természethez való visszatérést nyomatékosítja. A szövegben a tenger gyakran jelzi a kezdetekhez való visszatérést, illetve az újjászületést. Így Edna nem csupán a szabadságát találja meg a tengerben, hanem egy olyan állapotba tér vissza, ami mentes a társadalmi elnyomás különféle mechanizmusaitól és a felnőtt élet normakövető, uniformizált szerepeitől.

Irodalomjegyzék

- American Psychological Association (APA). "Recognizing the Signs of Bipolar Disorder." *APA*, 13 Nov. 2024, <https://www.apa.org/helpcenter/recognizing-bipolar.aspx>.
- bpHope. "The History of Bipolar: Through the Ages – It's Been There." *bpHope*, 09 Nov. 2024, <https://www.bphope.com/history-of-bipolar/>.
- Chopin, Kate. *Ébredés*. Lazi Kiadó, 2011.
- Clark, Zoila. "The Bird That Came out of the Cage: A Foucauldian Feminist Approach to Kate Chopin's *The Awakening*." *Journal for Cultural Research*, vol. 12, no. 4, 2008, pp. 335–45.
- Collman, Elise M. "The Discourse of Female Mental Illness in Kate Chopin's *The Awakening*." *ETD Archive*, no. 892, 2016.
- Fox-Genovese, Elizabeth. "Kate Chopin's *Awakening*." *Southern Studies*, vol. 18, Fall 1979, p. 272.
- Foucault, Michel, and Jean Khalfa. *History of Madness*. Translated by Jonathan Murphy and Jean Khalfa, Routledge, 2006.
- Gray, Jennifer B. "The Escape of the 'Sea': Ideology and *The Awakening*." *The Southern Literary Journal*, vol. 37, no. 1, Fall 2004, pp. 53–73.
- MacNeil, Katherine. "Belittling Women's Mental Health: The Struggles of Edna Pontellier in Kate Chopin's *The Awakening*." *Journal of Integrated Studies*, vol. 1, no. 1, Dec. 2020, <https://jis.athabascau.ca/index.php/jis/article/view/300>.
- Mou, Xianfeng. "Kate Chopin's Narrative Techniques and Separate Space in *The Awakening*." *The Southern Literary Journal*, vol. 44, no. 1, Fall 2011, pp. 103–20.
- Paris, Bernard J. *Imagined Human Beings: A Psychological Approach to Character and Conflict in Literature*. NYU Press, 1997.
- Ryan, Steven T. "Depression and Chopin's *The Awakening*." *The Mississippi Quarterly*, vol. 51, no. 2, Spring 1998, pp. 253–73.
- Schweitzer, Ivy. "Maternal Discourse and the Romance of Self-Possession in Kate Chopin's *The Awakening*." *Boundary 2*, vol. 17, no. 1, Spring 1990, pp. 158–86.
- Showalter, Elaine. *Sister's Choice: Tradition and Change in American Women's Writing*. Oxford UP, 1991.
- Treu, Robert. "Surviving Edna: A Reading of the Ending of *The Awakening*." *College Literature*, vol. 27, no. 2, Spring 2000, pp. 21–36.
- Wolff, Cynthia Griffin. "Un-Utterable Longing: The Discourse of Feminine Sexuality in *The Awakening*." *Studies in American Fiction*, vol. 24, no. 1, Spring 1996, pp. 3–15.

Absztrakt

Írásomban kritikai elemzés tárgyává teszem a szakirodalomban elterjedt módszertanként használt SOCO skálát (Saxe – Weitz 1982) és kísérletet teszek egy kiegészítő módszertan megalkotására, melynek segítségével a vállalati filozófia/kultúra ügyfélcentrikusságának mértékét hatékonyabban térképezhetnénk fel. Az ügyfélcentrikusság kontextualizálása, illetve az állásajánlatok elemzésével foglalkozó kutatásokban használt metodológiák szintetizálásán keresztül igyekeztem új megvilágításba helyezni a téma vizsgálatát. Saját kutatásomban 88 álláshirdetés manuális tartalmi elemzését végeztem el a SOCO skálára támaszkodva, ennek kivitelezését és eredményeit mutatom be a szövegben. A feltárt adatok alapján a vizsgált marketingkommunikációs álláshirdetések értékrendszere meglehetősen homogén, rövidtávú értékesítési célok dominálják.

Kulcsszavak

marketingkommunikáció, SOCO-skála, ügyfélcentrikusság, tartalomelemzés

VALUE SYSTEM OF MARKETING COMMUNICATION JOB ADVERTISEMENTS

Abstract

In my paper, I make the SOCO scale (Saxe – Weitz 1982) used as a methodology widespread in the literature the subject of a critical analysis and attempt to create an additional methodology, with the help of which we could more effectively map the degree of customer-centricity of the corporate philosophy/culture. Through the contextualization of customer-centricity and the synthesis of methodologies used in research dealing with the analysis of job offers, I tried to shed new light on the examination of the topic. In my own research, I performed a manual content analysis of 88 job advertisements based on the SOCO scale, and I present the implementation and results of this in the text. Based on the revealed data, the value system of the examined marketing communication job advertisements is quite homogeneous, dominated by short-term sales goals.

Keywords

marketingcommunication, SOCO-scale, customer centricity, content analysis

¹ konczjozsef@student.elte.hu

ELTE Interdiszciplinális Társadalomkutatások PhD

Bevezetés

A vállalatok ügyfélorientáltságának mérésére irányuló kutatásoknak számos módszertani megközelítése van a szakirodalomban. Az egyik elterjedt eszköz a kérdőíves megkérdezés, amely a vállalkozások értékesítőivel való interakciókra és az ügyfélorientáltság mértékére összpontosít. Ebben a kontextusban példaként említhetjük Franke (2006) és Valenzuela (2014) kutatásait, ahol a vállalatok értékesítőivel folytatott beszélgetéseken keresztül vizsgálták az ügyfélorientáltság különböző aspektusait. Ők is, mint más a szakterületen elismert kutatók gyakran hivatkoznak Robert Saxe és Barton Weitz 1982-es munkájára, mint az ügyfélorientáltság mérésének kiindulópontjára. A Saxe és Weitz által kidolgozott Sales Oriented Customer Oriented (SOCO) skála továbbra is népszerű eszköznek tűnik a vállalatok beállítottságának vizsgálatára.

Számos – a témában fellelhető - kutatás alkalmazza ezt a skálát saját vizsgálataiban. Például az ügyfélorientáltság és vállalati teljesítmény kapcsolatának elemzéséhez (Senvar – Tosun 2020). Az ügyfélorientáltság mérésére alkalmazott módszerek között szerepel egy olyan megközelítés is, amely nem csupán átveszi a SOCO modellt, hanem az adaptálás során kiegészíti azt az aktuális kutatási célokhoz (Wachner et al. 2009). Ezen túlmenően, olyan vizsgálatok is léteznek, ahol a SOCO skála csak kiindulási alapként szolgál, és az alkalmazó kutatók további elemeket adnak hozzá a vállalatok ügyfélorientáltságának komplexebb megértése érdekében (Wagenheim et al. 2010). A szakirodalmi kutatás során a SOCO skála, bár sikeresen kelti hatékony vizsgálati eszköz illúzióját, sajnos csak az ügyfélorientáltság egyetlen dimenzióját méri, és gyakran azt is csak a vállalat perspektívájából közelíti meg. Ezen módszertani kritikákra reagálva más kutatók olyan mérési eszközöket fejlesztettek ki a skálából, amelyek az ügyfelek nézőpontjából vizsgálják a vállalati attitűdöket (Williams et al. 1998). Ezen a szálon elindulva a kutatások egyre inkább törekszenek a vállalatok és ügyfelek közötti kapcsolatok mélyebb megértésére, hozzájárulva az ügyfélorientáltság tudományos alapú vizsgálatának/mérésének fejlődéséhez. Az általam elemezett és hivatkozott tudományos szakirodalom kritikai áttekintése alapján magam is arra a konklúzióra jutottam, hogy a SOCO skála értelmezési keretként történő alkalmazását vizsgáló kutatók túlnyomó részt a vállalati szegmensre összpontosítanak, mely természetesen a mérőeszköz sajátosságának is betudható lenne. Fontos azonban a SOCO skála megbízhatóságának kritikai értékelése, és a kutatók szempontjából felmerülő kérdésekre való válaszok keresése. Továbbá, érdemes lehet figyelembe venni azon tudományos publikációkat, melyek szorosan kapcsolódnak a témához, és segítenek mélyíteni a megértést.

A skála rendkívüli felhasználóbarátságát, könnyű kezelhetőségét tekintve részben magyarázatot kaphatunk a módszer elterjedtségére. A 24 elemből álló skálát leggyakrabban a vállalat sales osztályának megkérdezésére/értékelésére használják, mely során a résztvevőknek a Customer Orientation és Selling Orientation dimenziók mentén kell állásfoglalást tenniük, ahogy az alábbi 1. táblázatban megjelöltem:

Customer Orientation	Selling Orientation
I try to give customers an accurate expectation of what our product/service will do for them.	If I am not sure our product/service is right for a customer, I will still apply pressure to get him or her to buy.
I try to get the customer to discuss their needs with me.	I imply to a customer that something is beyond my control when it is not.
I try to influence a customer by information rather than pressure.	I try to sell as much as I can rather than to satisfy a customer.
I try to help a customer achieve their goals.	I spend more time trying to persuade a customer to buy than I do trying to discover his or her needs.
I answer a customer's question about product/services as correctly as I can.	I pretend to agree with a customer to please them.
I try to figure out what a customer's needs are.	I treat a customer as a rival.
A good employee has to have the customer's best interest in mind.	It is necessary to stretch the truth in describing a product to a customer.
I try to bring a customer with a problem together with a product/service that helps solve that problem.	I begin talking about the product/service before exploring a customer's need with him or her.
I am willing to disagree with a customer in order to help him or her make a better decision.	I try to sell a customer all I can convince them to buy, even if I think it is more than a wise customer would buy.
I offer the product/service that is best suited to the customer's problem.	I paint too rosy a picture of my product/service to make them sound as good as possible.
I try to achieve my goals by satisfying customers.	I decide what product/service to offer on the basis of what I can convince customers to accept, not on the basis of what will satisfy them in the long run.
I try to find out what kind of products/services will be most helpful to a customer.	I keep alert for weaknesses in a customer's personality so I can use them to put pressure on them to agree with me.

1. táblázat
A SOCO-skála dimenziói

Kritikai megvilágítás

Mivel az általam feldolgozott szakirodalomban meglehetősen alulreprezentált volt azon publikációk száma, melyek kellő alapossgal kritizálták volna a választott módszertant (SOCO skála), így most szeretném bemutatni azon aggályaimat, melyek megítélésem szerint jogosan merülhetnek fel a skála használatával és az általa kinyert adatok érvényességével és megbízhatóságával kapcsolatban:

Az önbevallós tesztek, mint például a SOCO skála, különösen érzékeny területeket érintenek az értékelések során. A skála két megközelítése, a pozitív és a negatív, tovább növeli a komplexitást és a magyarázó tényezők szükségességét:

- A "pozitív" megközelítés esetén olyan kijelentésekkel találkozunk, mint "Igyekszem segíteni a vásárlót céljai elérésében," vagy "Próbálom kideríteni a vevők pontos igényeit." Ezek a kijelentések azonban önmagukban nem biztosítják a teljes képet, és az értékesítők válaszai is torzulhatnak a társadalmi elvárásoknak való megfelelés vagy az elfogadottság iránti vágy miatt (Tourangeau et al. 2000).
- A "negatív" megközelítésű állítások, mint például "A vásárlóim igényeinek kielégítése helyett arra törekszem, hogy a lehető legtöbb árut eladjam," vagy "Riválisként kezelem a vásárlókat," szintén érzékeny kérdéseket érintenek, és az értékesítők ebben a kontextusban is hajlamosak lehetnek elfogult válaszokat adni az elvárásoknak való megfelelés vagy a társadalmi/munkáltatói megbélyegzés és szankcionálás elkerülése érdekében. (Podsakoff et al. 2003)

Tovább árnyálja a képet Erving Goffman 1959-es "The Presentation of Self in Everyday Life" című művében kifejtett szerepelmélete, a "kísérleti egér" fogalma és szerepköre, melyek különösen aktuális kérdésekké válnak a vizsgált skála problematikáinak dimenziójában. Az elméletből kiindulva feltételezhető, hogy az értékesítők tisztában lesznek azzal, hogy válaszaikból ítélkezni fognak felettük, és ennek megfelelően alkalmazkodhatnak a társadalmi elvárásokhoz vagy igyekezhetnek elkerülni a vélt/valós pejoratív image-et, ami az értékesítőkről az adott kultúrában kialakult. Ennek fényében azt feltételezni, hogy az értékesítők (vagy bármelyik szakma képviselői) képesek azonosítani és leküzdeni ezen torzító és befolyásoló erőket és ezzel gyakran saját szubjektív érdekei ellenében cselekedni, nem tűnik célravezetőnek. Nem tűnik valószínűnek az sem, hogy igazán őszintén válaszolnának olyan érzékeny kérdésekre, mint az ügyfelek iránti érdeklődésük valóságosága vagy a hosszú távú ügyfélkapcsolatok gondozásának fontossága. Különösen problémás lehet mindez, ha valamilyen negatív konzekvenciáktól tartanak.

Ezen a ponton még csak felszínesen érintettem a pszichológia és szociálpszichológia kapcsolódó elméleteit, a módszertani nehézségek rendkívül nehezen leküzdhetőnek tűnnek. Azt tudom megállapítani, hogy az őszinte válaszadók potenciális hiánya és a válaszokban valószínűsíthető elfogultságok/torzítások miatt kétségek merülhetnek fel a skála által produkált adatok hasznosíthatóságával kapcsolatban. Az értékesítők válaszainak összevetése más kutatási módszerek eredményeivel és a válaszok mögötti rejtett tényezők alaposabb vizsgálata segíthetne a skála eredményeinek pontosabb értelmezéséhez és a vállalatok/vállalkozások valós attitűdjeinek megértéséhez.

Sajnos a témát meghatározó kutatások másik domináns megközelítésében is megállapíthatók a fentebb soroltakhoz hasonló módszertani tökéletlenségek. A vállalatok ügyfélorientált attitűdjének elemzése során ez a másik domináns módszer szintén kérdőíves felmérésre alapszik, amely során nem a vállalati alkalmazott az adatforrás, hanem a vállalat/márka ügyfeleitől várják el, hogy múltbéli tapasztalataik alapján kategorizáljanak, a már ismertített dimenziók mentén. Az ilyen típusú visszaemlékezések valóság tartalma azonban erősen korlátozott lehet. A fogyasztói/résztvevői beszámolókon alapuló következtetések érvényességével és megbízhatóságával kapcsolatos kritikákat Nisbett (1977) "Telling more than we can know" című munkája részletesen tárgyalja, szintetizálva számos tudományos megfigyelést, kutatást és kísérletet.

Az elme játékának megdöbbentő dinamikáját az egyik legnyugtalanítóbb kísérleti eredmény szemléleti leghatékonyabban. A SOCO módszertant az ügyfelek dimenziójába implementáló fogyasztói beszámolók hitelességi vagy „valódisági” nehézségeiről meggyőzően árulkodik mindaz, amit ebben a publikációjukban bemutatnak és ami az egyik vizsgálati alany, egy pszichológus professzor megnyilatkozásaiban érhető tetten:

A kísérleti szobában két kötel lógott a falról és az alanyoknak meg kellett oldaniuk azok összekötését. Azonban pont olyan távolságra voltak egymástól a kötelek, hogy az egyiket megfogva éppen nem lehetett elérni a másikat. A teremben különböző eszközök voltak elhelyezve, melyeket szabadon használhattak az alanyok a cél elérésének érdekében, de hosszú percek után sem tudtak működőképes megoldással előrukkolni, mindegyik próbálkozás kudarcba fulladt. Ekkor a kísérletvezető, aki addig is a teremben járkált (megfigyelői minőségben), látszólag indokolatlanul meglökte az egyik kötelet, ami így lengeni kezdett. A jelen lévő alanyok, megfigyelve a történéseket, előálltak egy megoldással: tárgyakat rögzítettek az egyik kötel végére, majd azt belengetve átmentek a másik kötelhez, ahonnan a lengő kötelet már könnyűszerrel el tudták kapni és összekötni a kettőt.

Amikor azonban utólag arról kérdezték őket, hogy hogyan jutottak a megoldásra, a legkülönbébb elméletekkel álltak elő (főleg személyes képességeikből kiindulva), de egyikőjük sem említette a kísérletvezető beavatkozását. A vizsgálati alanyok között volt egy pszichológus professzor is, aki megkérdezéskor a gondolataiban megjelenő „indákon lengő majmokról” beszélt, amik inspirálták a megoldás kiötlésében. Mikor szembesítették a felvétellel a résztvevőket, melyen magától értetődően látszik, hogy mikor és honnan jöhetett a hirtelen ötlet a megoldásra, még mindig tagadták, hogy az a konkrét esemény hatással lett volna cselekedeteikre.

A pszichológiai és közgazdasági elméletek, mint például a kognitív disszonancia és a viselkedési közgazdaságtan, segíthetnek megérteni, miért hajlamosak az emberek saját narratívákat építeni múltbéli cselekedeteik racionalizálására és az események utólagos értelmezésére.

- a) Kognitív Disszonancia Elmélet: A kognitív disszonancia elméletét Leon Festinger fejlesztette ki az 1950-es években. Azt vizsgálta, hogyan reagálnak az emberek olyan helyzetekben, amikor két ellentmondó kogníció ütközik egymással. A disszonancia kellemetlen érzése miatt az egyének hajlamosak módosítani gondolataikat, meggyőződéseiket, esetekben emlékeiket, sőt énképüket is. A kognitív disszonancia elmélete magyarázatot ad arra, hogy miért hajlamosak az emberek saját narratívákat építeni múltbéli cselekedeteik racionalizálására, csökkentve ezzel a disszonancia okozta kellemetlen mentális állapotot.
- b) Viselkedési Közgazdaságtani Megközelítés: Daniel Kahneman és Amos Tversky (1974, 1979, 2000, 2011), a viselkedési közgazdaságtan területén végzett munkájukban

rámutattak az emberek döntéshozatali folyamataiban jelen lévő heurisztikákra és értékelési torzításokra. A viselkedési közgazdaságtan hangsúlyozza, hogy az emberek gyakran elfogult döntéseket hoznak a korábbi tapasztalataik vagy meggyőződéseik alapján. Az érzékenység a veszteségekre (loss aversion) például egy ilyen torzítás, ahol az emberek hajlamosak nagyobb súlyt fektetni a veszteségek elkerülésére, mint a nyereségek elérésére. A Kahneman és Tversky által bemutatott értékelési torzítások miatt az emberek utólagosan teljesen érthetőnek és magától értetődőnek tartják a bekövetkezett eseményeket, hogy azok összhangban legyenek az előzetes elvárásaikkal vagy meglévő nézeteikkel.

Ezen elméletek összevetése a kritikai észrevételeimmel rávilágított arra, hogy miért lehet és érdemes fenntartásokkal kezelni a fogyasztói megkérdéseket az ügyfelek véleményének és döntéshozatali folyamatainak mélyebb megértése felé vezető úton. Az elvégzett kritikai értékelés/értelmezés hatására érdemesnek tűnik számomra egy alternatív megközelítést kidolgozni és alkalmazni a vállalatok orientációjának és értékrendszerének vizsgálatára, figyelembe véve a viselkedési közgazdaságtan és a pszichológia elméleteit, a kutatási és elemzési folyamatokban.

Állásajánlatok tartalmi elemzése

Bemutattam tehát, hogy a szakirodalmi diskurzust domináló kétfajta megközelítés (vállalati vs fogyasztói aspektus) jogosan kritizálható, de legalábbis célszerűnek tűnik a vállalatok orientációjának és értékrendszerének vizsgálatához egy másik megközelítést (is) alkalmazni. Elképzelésem szerint tisztább képet kaphatunk a vállalatok értékrendszeréről, ügyfélorientáltságukról, ha a különböző marketingkommunikációs posztokra és pozíciókra meghirdetett állásajánlataik tartalmának, a pozíciót betöltendő személytől elvárt kvalitások jellegének és a feladatkörök leírásának elemzésével közelítjük meg a kérdést. A szakirodalomban bevett módszerként hivatkoznak az állásajánlatok tartalmi elemzésére. Két különálló, de egymással összefüggő tanulmány, amelyek az álláshirdetések tartalomelemzését használják fel a foglalkoztatási trendek kulcsfontosságú szempontjainak tisztázása érdekében, jó kiindulási alapként szolgálhat a saját elemzésemhez:

- a) Az első tanulmányban Sodhi és társai (2010) az operatív kutatási (O.R.) készségekre összpontosít, egy olyan empirikus módszert alkalmazva, amely több mint ezer online álláshirdetést vizsgál meg. Az O.R.-rel kapcsolatos kifejezések hierarchikus szerkezete irányítja a tartalomelemzést, elősegítve a munkáltatói követelmények árnyalt megértését. A módszertan robusztusnak és megismételhetőnek bizonyult, alkalmas időszakos elemzésekre és tendenciák felismerésére is.
- b) Ezzel párhuzamosan a második tanulmányban Harper (2012) az álláshirdetések elemzésének könyvtár- és információtudományi (LIS) alkalmazását vizsgálta. 70 kutatási tanulmány elemzése és szintetizálása során feltárta az elterjedt módszertanokat, erősségeket és fejlesztendő területeket. A figyelemre méltó eredmények közé tartozik a nagy mintaméretű gyakori használata, az átfogó kísérleti tanulmányok és az etikai értékelések hiánya, valamint a következtetési statisztikák és az automatizált szövegelemzés korlátozott alkalmazása.

Mindkét tanulmány kiemeli a tartalomelemzés előnyeit abban, hogy az álláshirdetésekből értékes betekintést nyerhetünk a foglalkoztatási trendekbe. A széles körű alkalmazások közé tartozik az idő múlásával bekövetkező változások megértése, az elvárt készségek azonosítása és a változó munkáltatói preferenciák felismerése. Végül soron ezek a tanulmányok hozzájárulnak a tudományos diskurzushoz azáltal, hogy rávilágítanak a tartalomelemzés sokoldalúságára a munkaerőpiacok dekódolásában. Szorgalmazza a módszertani fejlesztéseket, hangsúlyozva a robusztus kutatási tervek, a fejlett analitikai eszközök és a másodlagos empirikus módszereket magában foglaló holisztikus megközelítés fontosságát, melyeknek magam is igyekszem maradéktalanul megfelelni az állásajánlatok értékrendszerének átfogóbb megértése érdekében.

Az ügyfélorientáltság mérésével kapcsolatos megfeleltethetőségét abban látom ennek a módszernek, hogy a vállalat/márka elemi (anyagi) érdeke a pontos és őszinte kommunikáció. A toborzási feladat az egyik legkomplikáltabb kihívás lehet, mellyel a vállalatoknak meg kell küzdeniük. Ha feltételezzük, hogy a vállalatok célja, hogy igényeiknek megfelelő, a kívánt feladatkörök ellátására alkalmas személyt találjanak az egyes pozíciókra, akkor organikus érdekük az állásajánlatuk tartalmát a pozícióhoz tartozó vállalati elvárásnak megfelelően kidolgozni, amely tartalommal válva a szülő vállalati kultúrába is betekintést engedhet. Ellenkező esetben, ha olyan feladatköröket írnak az álláshirdetésben, melyekkel a gyakorlatban nem találkozunk az alkalmazott, az komoly fluktuációs és/vagy hatékonysági problémákhoz vezethet. Vagyis ezen a kommunikációs csatornán keresztül vélhetően hatékonyabban vehetők szemügyre a vállalatok marketingkommunikációs alapattitűdjei. Az álláshirdetések tartalmi elemzése alkalmasnak tűnik arra, hogy egy általános képet kaphassunk a vállalati filozófia különböző aspektusainak aktuális trendjéről.

Schlee és társai is erre a következtetésre juthattak, amikor a marketinges munkákhoz szükséges tudás- és készségkövetelmények vizsgálatát állásajánlatok tartalmi elemzésével közelítették meg 2010-es publikációjukban. A kutatás az egyesült államokbeli nagyvárosok marketingpozícióihoz szükséges készségkészletek és tudás-előfeltételek komplexitását elemezte, elsődleges adatkészletként a Monster.com-on (vezető állásportál az Államokban) található álláshirdetéseket felhasználva. Miközben a kutatók elismerik a használt módszertanban rejlő korlátokat, a tanulmány aprólékosan feltárja az árnyalatnyi változásokat a megkövetelt készségek területén. Nevezetesen kiemeli a technikai készségek, például az adatbázis-elemzés és az internetes hirdetési jártasság növekvő jelentőségét az olyan hagyományos elvárások mellett, mint a kommunikáció és a csapatmunka. A tanulmány hangsúlyozza, hogy az eddigi feltételezésekkel ellentétben a kortárs diplomások felé támasztott elvárásokban nagyobb hangsúlyt fektetnek a gyakorlati készségekre, mint az elméleti marketing ismeretekre. A kutatás emellett a belépő szintű munkaköri követelményekben is figyelemre méltó fejlődést azonosít, melynek során a technikai kompetenciák szerves részévé váltak az alapkövetelményeknek, kiterjesztve a közép- és felső szintű marketing pozíciókra egyaránt. Ez az átmenet kihívások elé állítja azokat a tapasztalt szakembereket, akiknek hiányozhatnak a kortárs technikai készségeik, ami lehetséges magyarázatot kínál az idősebb munkavállalók számára az alternatív foglalkoztatás biztosításában tapasztalható nehézségekre.

Noha a szöveg nem tárja fel nyíltan az ügyfélközpontúság témáját, olyan módszertant tartalmaz, amelyen keresztül az ilyen típusú értékelési tevékenység kivitelezhetőnek tűnik. A munkaköri leírások alapos vizsgálatával az ügyfélkapcsolat-kezeléssel, ügyfélszolgálattal és piackutatással kapcsolatos készségek elvárási arányának feltárásán keresztül extrapolálhatónak tűnik a vállalat

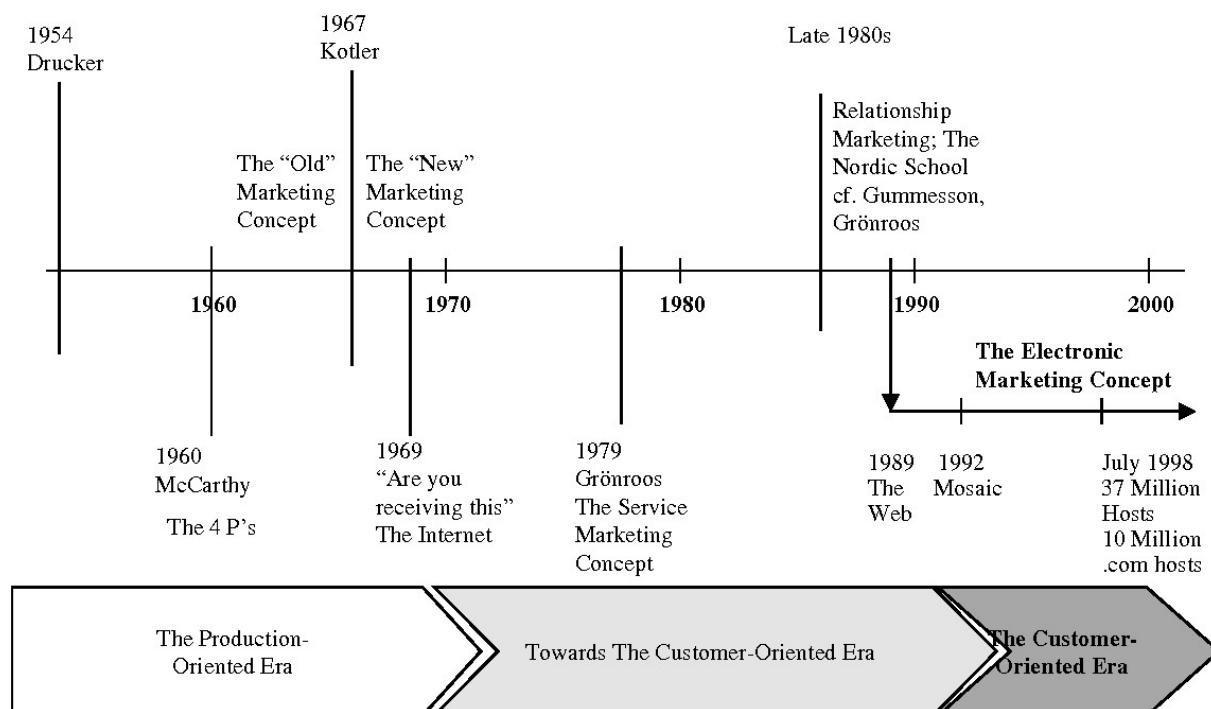
ügyfélközpontú szemlélet/gyakorlat iránti elkötelezettsége. A szövegben megfogalmazott logika tehát olyan tágabb értelmezést tesz lehetővé, ami azt sugallja, hogy az állásajánlatok tartalomelemzése nemcsak a vállalati kultúra technológiai fókuszát képes elénk tárni, hanem betekintést engedhet annak ügyfélközpontúságának milyenségébe/fokába is.

A fentiekből kiindulva viszonylag egyszerű dolgom van, saját elemzésem részeként megvizsgálom, hogy az egyes álláshirdetések milyen arányban tartalmaznak sales fókuszú és milyen arányban ügyfél/megtartó fókuszú feladatköröket. A kapott adatokból a domináns szemléletmódot remélem azonosítani.

Az ügyfélcentrikusság kontextualizálása

Első körben szükséges lesz definiálni, hogy mit értünk ügyfélcentrikus attitűd/értékrendszer/cselekvés alatt. Ehhez elsőként a marketing, mint vállalati kommunikációs eszköz szemléletmódbeli fejlődéstörténetét röviden áttekintem, mivel a folyamatosan változó üzleti környezetben a marketingstratégiákat irányító vállalati filozófia és kultúra az évek során mélyreható átalakuláson ment keresztül.

Ennek a feladatnak Brännback (2011) ügyfélorientáltság és vállalati siker kapcsolatát vizsgáló tanulmányának értelmezésén keresztül álltam neki, melyben fantasztikus összefoglalóját mutatja be a marketingszemlélet fejlődéstörténeti dinamikájának, ami az alábbi 1. ábrán látható.

1. ábra

A marketing koncepció fejlődése

(Forrás: Malin Brännback - The Concept of Customer -Orientation and Its Implication for Competence Development)

A termelés-orientált megközelítésről a vevőközpontú gondolkodásmódra való átmenet egy olyan út, amelyet olyan befolyásos személyiségek kulcsfontosságú hozzájárulásai fémjeleznek, mint McCarthy (1960) és Kotler (1967). A "régi" marketing koncepció, amely a termelés-orientált

filozófiában gyökerezik, az értékesítési mennyiséget és a promóciós erőfeszítéseket tekintette a siker elsődleges hajtóerejének. McCarthy (1960) azonban megkérdőjelezte ezt a paradigmát, és a marketing koncepciót olyan forradalmi filozófiaként vezette be, amely a vásárlói elégedettséget helyezi előtérbe. Ez a váltás nem csupán fogalmi volt; alapvető átalakulást követelt meg a vezetői attitűdökben, módszerekben és szervezeti struktúrákban. McCarthy marketingmixe, amely magában foglalja a terméket, az árat, a helyet és a promóciót (4P), ennek az új filozófiának a gyakorlati megvalósításának sarokköve lett, és továbbra is domináns paradigma maradt szakmai és piaci, gyakorlati körökben egyaránt. Kotler (1967) tovább erősítette a vevő-orientált perspektívát, hangsúlyozva a hagyományos értékesítés-központú megközelítéstől való eltérést. Azt szorgalmazta, hogy a vevőtől induljunk, és onnan visszafelé haladjunk a vállalatba, vagyis igazítsuk a termékeket és a megoldásokat az ügyfelek igényeihez. Ez az „új” marketingkonceptióba ágyazott ügyfélközpontú megközelítés a gazdaságban, az üzleti életben és éreztette hatását.

Az ügyfélközpontúság felé vezető út nem állt meg itt. Az Internet megjelenésével egy új paradigma látott napvilágot: az elektronikus marketing koncepció. Brännback Sterne (1996, 1998) munkáira hívja fel a figyelmet, melyek arra buzdították a szervezeteket, hogy viseljék "ügyfélszemüvegüket", és a vásárlók szemével képzeljenek el mindent. A jövedelmezőség ebben a korszakban az ügyfelek által észlelt értékhez (percieved value) volt kötve, melynek mérőszámként való alkalmazása kihívást jelentett a folyamatok során, de aláhúzta a vásárlói elvárások meghaladásának szükségességét. Az elektronikus marketing korszaka előtt megjelent a szolgáltatásmarketing koncepció és a kapcsolati marketing koncepció, amely felismerte a szolgáltatások területében rejlő egyedi kihívásokat és lehetőségeket. A szolgáltatások, mivel immateriálisak, egyszerre termelnek és fogyasztanak, lehetővé tették az eltérést a hagyományos marketing-mix paradigmától. A piacokon belüli vevő-eladó (fogyasztó-vállalat) kapcsolatokra összpontosító kapcsolati marketing koncepció tovább távolodott a hagyományos marketingmixtől, kijelentve, hogy az ügyfélnek kell a marketingstratégiák középpontjában állnia.

E fogalmak fejlődése ellenére azonban létezik egy paradoxon az üzleti gyakorlatban, amit Brännback-el együtt magam is tapasztalok. Míg az „ügyfélorientálttá” válás gondolata divatos, a szervezetek gyakran komoly küzdelmek árán sem képesek rá, hogy hatékony módon sajátítsák el és helyezték előtérbe az ügyfélorientációt, mint holisztikus szemléletmódot. Az igazság pillanatát, amikor az ügyfél kapcsolatba lép márkával, gyakran figyelmen kívül hagyják. Még a hagyományosan marketinghez kapcsolódó szerepekben is, mint például a piackutatók vagy marketingmenedzserek, előfordulhat, hogy valójában minimális interakciót folytatnak az ügyfelekkel. Brännback a Nestlé egykori vezérigazgatójának szavait idézi, aki kiemelte, a kiváló technológia és üzleti rendszerek csak a sikerhez szükséges alapvető feltételeket biztosítják; az igazi siker az ügyféligenyek megértésének és kielégítésének, valamint az ügyfelek megtartásának kiváló képességeiből fakad.

Összefoglalva Brännback meta analízis jellegű publikációját, a termelés-orientált filozófiából ügyfélközpontúvá válás evolúcióját figyelhettük meg a marketing területén. Brännback interpretációja alapján a McCarthy, Kotler és mások által bevezetett koncepciók alakították a vállalkozások filozófiáját, hangsúlyozva a vevői elégedettség és ügyfélélmény döntő szerepét a tartós siker elérésében. Annak érdekében, hogy ne csak egy kutató egyetlen anyagából származtassam az ügyfélorientáltság konceptualizálását, kigyűjtöttem további jelentős munkákból az ott szerepeltetett definíciókat:

1. A SOCO skála megalkotói (Saxe, Weitz) Kotler 1980-as Marketing Management című munkájára alapozva definiálják az ügyfélorientált megközelítésmódot. Magyarra fordítva valahogy így hangzik:

*„Az egész vállalatra kiterjedő megközelítést kíván meg, amelyben a cég minden tevékenysége a **vevői elégedettség** biztosítására és a piaccal kölcsönösen előnyös, **hosszú távú kapcsolatok** kialakítására irányul.”*

(Saxe Robert, Weitz Barton A 1982: 343–351).

2. Thomas Brashear és Edward Rigdon 2007-es munkájukban, melyben az értékesítők beállítottságát vizsgálták, az alábbiak szerint definiálják az ügyfélközpontúságot:

*„A marketing és értékesítési törekvések elsődleges fókuszja a jelenlegi üzleti környezetben a **vevői igények pontos meghatározása** és kielégítése a **hosszú távú kapcsolatokban** való értékteremtés érdekében, és ez a vevőorientáltság lényege.”*

(Brashear Thomas, Rigdon Edward 2007: 821–835)

3. Wang 2012-es publikációjában a CRM (Customer Relationship Management) rendszerek vizsgálatáról ír, mely szorosan kötődik a vállalati ügyfélorientáltsághoz

*„A kiváló ügyfélkapcsolati képességek az **ügyfelek igényeit** prioritásként kezelő szervezeti kultúrából, az **ügyfélkapcsolat-építést** elősegítő szervezeti rendszerből és az információs technológiából adódnak, melyek lehetővé teszik az **ügyfélinformációk szerzését** és elemzését.”*

*„Az ügyfélorientáció egy kultúra alapú fogalom, és tükrözi azokat az értékeket, viselkedési normákat, a közös mentális módozatokat, amelyek lehetővé teszik, hogy a cég az **ügyfelek érdeklődését** helyezze előtérbe.”*

(Wang 2012: 115–129)

4. Widelska és Krot 2021-es munkájukban az ügyfélorientáltság és az innováció kapcsolatáról ír, melyben az ügyfélorientációt a modern és innovatív szervezetek elengedhetetlen és szerves elemének tekintik azt:

*„Minden vállalkozás függ ügyfeleitől, és közvetlen interakcióba lép az ügyfelekkel. Ugyanis a **vevő és szükségletei** határozzák meg a vállalat elsődleges fejlődési irányait, és végül az ügyfél dönti el, hogy vásárol-e és elfogadja-e a cég ajánlatát.”*

(Widelska Urszula, Krot Katarzyna 2021:161–174)

Az ügyfélcentrikusság koncepciója különböző perspektívákból vizsgálható meg a fentebb említett definíciók alapján. Az ügyfélcentrikusság ezek szerint alapvetően egy vállalati megközelítésmódot jelent, melynek célja a vevői elégedettség biztosítása és hosszú távú, kölcsönösen előnyös kapcsolatok kialakítása a piaci szereplőkkel.

A SOCO skála megalkotói (Saxe, Weitz) által definiált ügyfélorientált megközelítésmód hangsúlyozza, hogy az egész vállalatra kiterjedő szemléletmódra van szükség, amelyben valamennyi vállalati tevékenység a vevői elégedettség és hosszú távú kapcsolatok elősegítése érdekében történik.

Thomas Brashear és Edward Rigdon (2007) a vevőorientáltság lényegét emelik ki az ügyfélközpontú megközelítésben, kijelentve, hogy a marketing és értékesítési törekvések elsődleges fókusza a vevői igények pontos meghatározása és kielégítése a hosszú távú kapcsolatokban való értékteremtés érdekében. Ez azt jelenti, hogy az ügyfélcentrikusság az értékteremtésen és a hosszú távú kapcsolatok kiépítésén keresztül valósul meg.

Wang (2012) tovább fejleszti az ügyfélcentrikusság fogalmát a CRM rendszerek kontextusában. Az ügyfélkapcsolati képességek kiválósága szervezeti kultúrát, szervezeti rendszert és információs technológiát foglal magában, melyek lehetővé teszik az ügyfélinformációk hatékony szerzését és elemzését. Az ügyfélorientáció itt egy kultúra alapú fogalom, amely értékeken, viselkedési normákon és közös mentális módozatokon alapul, és lehetővé teszi a vállalat számára, hogy az ügyfelek érdeklődését elsődleges szempontként kezelje.

Widelska és Krot (2021) a modern és innovatív szervezetek kontextusában vizsgálják az ügyfélorientáltság szerves kapcsolatát az innovációval. Az ügyfélorientáció szempontjából hangsúlyozzák, hogy minden vállalkozás függ ügyfeleitől, és az ügyfelekkel való közvetlen interakció elengedhetetlen az elsődleges fejlődési irányok meghatározásához. A vevői szükségletek határozzák meg a vállalat fejlődését, és végül az ügyfél dönti el, hogy elfogadja-e a cég ajánlatát.

A szakirodalomban megjelenő, általam elemezett további anyagokban is rendkívül hasonló szófordulatokkal és megközelítéssel írják le az ügyfélorientált attitűd jellegét. Egyesítve ezeket a definíciókat, az ügyfélcentrikusság egy olyan vállalati szemléletmódként aposztrofálható, amelyben minden tevékenység a vevői elégedettség és hosszú távú, kölcsönösen előnyös kapcsolatok kialakítása érdekében történik. Az ügyfélcentrikus vállalatok nem csupán az ügyfelek igényeit szolgálják ki, hanem azokat prioritásként kezelik és kialakítanak egy olyan kultúrát, amely támogatja azon értékeket, viselkedési normákat és közös mentális módozatokat, amelyek az ügyfélcentrikusságot helyezik előtérbe. Emellett az ügyfélcentrikusság és az innováció közötti kapcsolat is kiemelkedő fontosságú, mivel az ügyfélorientált vállalatok képesek az ügyfelek igényeire reagálni és ezáltal elősegíteni az innovációt és a fenntartható fejlődést. Ennek megfelelően, az állásajánlatok tartalmát vizsgálva én azon szóhasználati és jelentésbeli mozzanatokot fogom azonosítani az ügyfélorientáltsággal, melyek az ügyfelek valós igényeinek megismerésére, fogyasztói élményük javítására és egy hosszútávú céllal épített kapcsolat kialakítására és fenntartására irányulnak.

Saját kutatás

Az állásajánlatok feltérképezéséhez az egyik legnagyobb hazai állásportált a Profession.hu-t használtam. 2021 májusában eszközöltem a vizsgálódást, melynek keretében az állásportálon fellelhető, marketingkommunikációs feladatokra szűrt összesen 88 álláshirdetés tartalmát manuális jelleggel elemeztem.

A marketingkommunikációs feladatkörökre egyébként 432 darab ajánlatot dobott ki a rendszer, ebből azonban a manuális feldolgozás korlátozott teljesítménye mellett egyéb tényezők miatt is szelektálnom kellett:

- a) Kiválogattam azon állásokat, melyek bár valóban marketingkommunikációs tevékenységnek tudhatók be, mégsem a vállalati kommunikációs stratégia meghatározásáról szólnak (Például: recepció, titkárnő, hostess)
- b) Szintén figyelmen kívül hagytam a gyakornoki pozícióra meghirdetett állásajánlatokat is. Ezt azért éreztem szükségesnek, mert a gyakornoki pozíciókban általában nem hosszútávú munkatársat keresnek és felelősségi körük is rendkívül limitált.
- c) A halmazból a fejeződések cégek által feltöltött hirdetéseket is töröltem, arra hivatkozva, hogy azokat vélhetően maga a fejeződések cég is írhatta és így nem enged ráhatást a vállalat eredeti attitűdjére és így torzítaná az eredményeket.

Az így fennmaradt 88 ajánlatot egyesével kigyűjtöttem egy Excel táblázatba, amiben szerepeltettem az álláshirdetést publikáló vállalat nevét, a meghirdetett pozíció elnevezését, az ajánlat teljes szöveges tartalmát, valamint a linket, amivel később is visszakereshetővé válnak az egyes hirdetések. Tematikus tartalomelemzést (TCA) alkalmaztam az álláshirdetések tartalmának elemzésére, azzal a céllal, hogy azonosítsam a különböző cégek marketinges pozícióiban elvárt feladatok jellegét. Annak a megállapítására törekedtem, hogy az egyes hirdetésekben lévő szerepkörök inkább értékesítés- vagy inkább ügyfélközpontúak-e. A szakirodalom szintézise két jól elkülönülő kategória fogalmi meghatározását tette lehetővé, ezek értékrendszerét használtam keretként az álláshirdetéseken felvázolt feladatkörök összehasonlításához. A kutatás összhangban van a TCA Rosemary Anderson által felvázolt elveivel. A TCA objektivitásra törekvő folyamata, amelyet az adatok független elemzésére és a közös témák azonosítására törekvés jellemez, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy feltárhassam a különböző cégek marketing pozíciókkal szembeni elvárásaiban uralkodó mintázatokat.

A hangsúly az álláshirdetésekből a közös témák kinyerésén és kategorizálásán volt, minimalizálva a személyes értelmezést a kezdeti szakaszban. Ez összeeseng Anderson leírásával a TCA-ról, mint egy alapvető kvalitatív analitikai eljárásról, ahol az értelmezést a kutatási jelentés későbbi szakaszaira halasztják. A fejezet elején kifejtett szakirodalmi szintézis, valamint az értékesítés-orientált és ügyfélorientált kategóriák konceptualizálása mélyítette az elemzést. Ezen kategóriák szakirodalomból levezetett értékrendszerének összehasonlítása az egyes álláshirdetéseken megmutatkozó értékrendszerekkel árnyalt megértési lehetőséget adott a marketinges pozíciókban elvárásként megfogalmazott feladatkörök általános szellemiségét tekintve. Ebben a megközelítésben tehát a TCA elméleti kereteit külső keretrendszerek bevonásával terjesztettem ki, a feltárt témák értelmezési hatékonyságának optimalizálása érdekében. A hagyományos tartalomelemzéssel összehasonlítva ez a kutatás a marketing területre fókuszálásával és a feladatok árnyalt, értékesítés- és ügyfélorientált dimenziókra történő besorolásával tűnik ki. A TCA-elvek alkalmazása alapos szakirodalmi szintézissel párosulva növeli az elemzés robusztusságát és mélységét. Míg a TCA önmagában pusztán leírónak tekinthető, addig a szintetizált fogalmak és értékrendszerek beépítése értelmezési szintre emeli a kutatást, rávilágítva a vállalatok marketinggel kapcsolatos képzetekre/elvárásaira.

A tartalomelemzés fókuszába tehát az állásajánlatok szövegében előforduló szavak és a szöveg értelmezése során kibontakozó kontextus vizsgálatát állítottam. Az egyes cégek ajánlataiban zöld színnel emeltem ki azon kulcsfogalmakat, melyek mentén az ügyfélorientált affinitás és értékrendszer ragadható meg a szakirodalmi értelmezésből kiindulva. Piros színnel jelöltem azon feladattípusokat, amelyek inkább a sales orientált értékrendszernek felel meg. Így láthatóvá tettem az egyes értékrendszerekből fakadó feladatkörök arányát az adott álláshirdetésben, melyből következtetni lehet a hirdető vállalat marketinggel kapcsolatos értékválasztására. A tartalmi elemzésről készítettem mintát egy a teljes részből kiragadott táblázat formájában (2. táblázat), az eredményeket pedig diagramokon ábrázolom (2-3. ábra).

Vodafone	Pirelli
Marketing Manager	Marketing Professional
1. Own Consumer Segment Marketing Strategy Create a deep understanding of the market, competitors, and opportunities through regular analysis. Monitor the relevant segments / sub-segments current and future needs, attitudes, and insights. Input the development of a long-term segment initiatives, roadmaps based on customer and commercial opportunities, and technological innovations. Input in defining role of sales channel and desired customer experience for the segment. 2. Implement the yearly segment action plan and roadmap from idea to GTM Manage approvals through government process for the relevant segment initiatives including local & group forums. Develop & execute customer experience initiatives to maximize NPS. Generate insights & drivers behind NPS results. Input to Product & DigitalTeam when implementing customer journey improvement initiatives.	1. Definition and implementation of pricing strategy together with the headquarter 2. Commercial forecasting (volume, price, mix) to reach company's targets 3. Definition and management of sell-in campaigns, production of pos materials Definition and management of sell-out promotions, digital communication and social media to increase Pirelli market share and brand awareness in the Hungarian market 4. Analysis of market share.

2. táblázat

A hirdetési tartalmak kódolása

Az álláshirdetéseken használt nyelvezet, az abból kibontakozó kontextus szemantikai jellegű értelmezése, a feladatkörök osztályozása és értékelése során szépen elválaszthatónak tűntek a kategóriák, ami igazán nyilvánvalóvá válik két nemzetközi nagyvállalat, a Vodafone és a Pirelli hirdetése között:

a) Vodafone – Megingathatatlan elkötelezettség az ügyfélközpontúság iránt

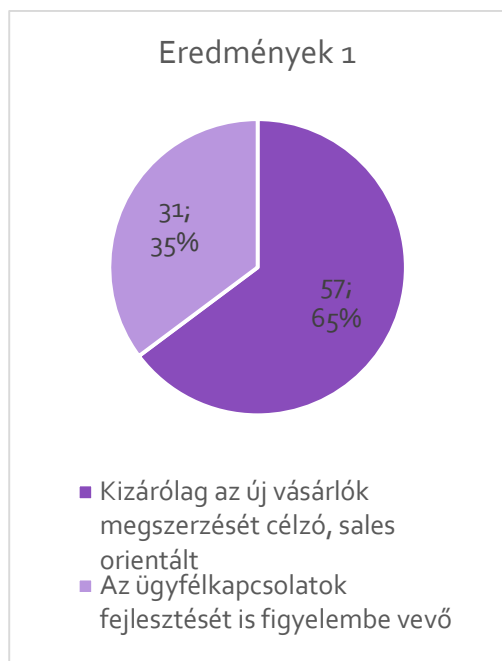
A Vodafone Marketing Manager pozíciója olyan felelősségi köröket jelöl ki, amelyek egyértelműen alátámasztják az ügyfélközpontú megközelítés iránti erős elkötelezettséget. A legfontosabb feladatok közé tartozik a piac mélyreható megismerése, a piaci szegmensek jelenlegi és jövőbeli igényeinek felmérése, valamint a hosszú távú szegmens-kezdemenyezések kidolgozásában való aktív részvétel. Ezen túlmenően a kívánt ügyfélélmény meghatározására, az NPS (Net Promoter Score) maximalizálását célzó ügyfélélmény-kezdemenyezések végrehajtására és az általános ügyfélút javítására helyezett hangsúly jól példázza a fogyasztókkal való tartós kapcsolatok kiépítése iránti elkötelezettséget. Ezek a feladatok egyértelműen az ügyfelek elvárásainak hosszú távú megértésére és kielégítésére összpontosítanak. Az értékesítés-orientált oldalon a Vodafone az "értékesítési csatorna szerepével" kapcsolatos felelőségeket jelöl ki. Ez ugyan értékesítés-orientált szempontként értelmezhető, mégsem annyira hangsúlyos, ráadásul a kontextusból kitűnik, hogy még ez a feladat is szegmentációs tevékenység részeként van prezentálva.

b) Pirelli – Az értékesítési orientáció hegemoniája

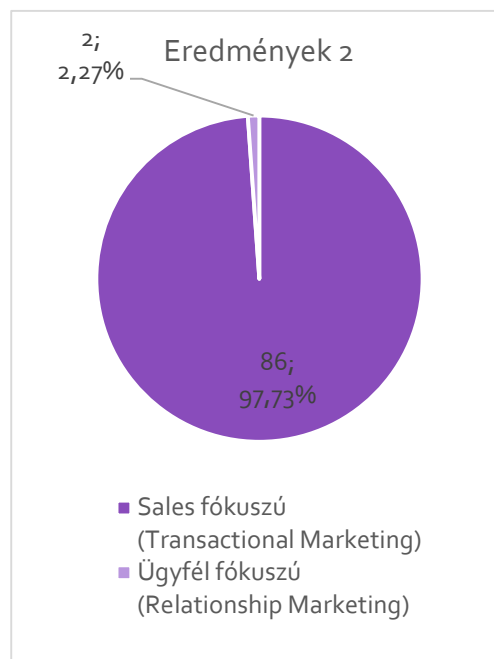
A kiegyensúlyozott megközelítéssel ellentétben a Pirelli Marketing Professional szerepköre túlnyomórészt az értékesítés-orientált szellemiség felé hajlik. A munkaköri feladatok kiemelkedő arányban tartalmazznak olyan elemeket, amelyek egyértelműen a sales-fókuszú mentalitást tükrözik. E feladatok közé tartozik az árazási stratégia meghatározása és megvalósítása, a kereskedelmi előrejelzések lebonyolítása, az eladási kampányok menedzselése, a POS anyagok készítése, a kiárusítási akciók végrehajtása, valamint a piaci részesedés elemzése. Ezen felelőségek mindegyike a rövid távú értékesítési célokat hangsúlyozza, mint például a profit maximalizálása és a piaci részesedés növelése, ami megerősíti a Pirelli elkötelezettségét a túlnyomórészt értékesítés-orientált értékrendszerből fakadó marketingstratégia iránt.

A Vodafone és a Pirelli álláshirdetéseinek szembeállítása szinte kézzelfoghatóvá teszi a marketingstratégiák éles ellentétét. Míg a Vodafone erős elkötelezettséget mutat az ügyfélközpontú elvek mellett, a Pirelli túlnyomórészt értékesítés-orientált szellemiséget alkalmaz. A Pirelli értékesítésközpontú feladatokkal megterhelt munkaköri leírása rávilágít arra, hogy a vállalat egyértelműen rövid távú értékesítési célok elérésével azonosítja az általa keresett „Marketing Professional” vállalati funkcióját és ezzel sales orientációs értékrendszeréről tesz tanúbizonyságot (legalábbis, ami ezt a konkrét pozíciót és hirdetést illeti). Ez az éles megkülönböztetés megvilágítja a vállalatok által a versenyhelyzetben alkalmazott változatos marketingstratégiákat, hangsúlyozva az ügyfélközpontúság és az értékesítési célok közötti megfelelő egyensúly megtalálásának fontosságát a tartós siker érdekében.

Mind a 88 álláshirdetés elemzését a fentebb bemutatott metodika szerint folytattam, azok eredményeit az alábbi diagramokkal érzékeltetem:

2. ábra
Értéktrend orientációja

3. ábra
Értéktrend fókusz

Összefoglalás

A 88 álláshirdetés elemzése során éles dichotómia rajzolódik ki az ügyfélközpontú és az értékesítés-orientált megközelítések között. Az ajánlatok mindössze 35%-a (31 hirdetés) tartalmazott 0-nál több kifejezetten ügyfélkapcsolatok fejlesztését célzó feladatokat. Ezzel szemben a megdöbbentő 65% (57 hirdetés) egyikében sem lehetett kifejezetten ügyfélcentrikus feladatot azonosítani, ami az értékesítés-centrikus szellemiség megkérdőjelezhetetlen dominanciáját jelzi a vizsgált mintában. Az elemzett állásajánlatok közül mindössze 2 (2,27%) tartalmazott túlnyomórészt ügyfélközpontú feladatokat. Az értékesítés-orientált elvárások fölénye a fennmaradó 86 (97,73%-ban) rávilágít arra, hogy a vállalatok ezen álláshirdetéseikben a rövid távú értékesítési célokkal, nem pedig a hosszú távú ügyfélkapcsolat-építéssel azonosítják a marketingkommunikációt, mint vállalatirányítási funkciót. Ez a megállapítás rámutat egy jelentős hiányosságra a marketingstratégiák rangsorolásában, ahol az azonnali értékesítési célok elsőbbséget élveznek a tartós ügyfélkapcsolatok ápolásával szemben.

Az így kibontakozó kép arról árulkodik, hogy hiába van konszenzus az ügyfélközpontúság előnyeiről a tudományos diskurzusban az valamiért nem jut szerephez a fogyasztást befolyásolni kívánó vállalati pozíciók feladatkörében. Sőt ebben a tekintetben kimondható, hogy az általam gyűjtött minta egy rendkívül aránytalan és etikátlannak tűnő helyzet benyomását kelti, amiben a vállalatok szinte semmilyen hangsúlyt nem fektetnek az általuk befolyásolni kívánt fogyasztókra, a marketingkommunikációt pedig ennek megfelelően kizárólag rövidtávú értékesítési céljaik eléréséhez kívánják felhasználni. Természetesen ez a tartalomelemzős módszer sem lehet hibamentes, de úgy érzem megbízható alternatívája, vagy még szerencsésebb esetben kiegészítője lehet a SOCO skálás kutatásoknak és a vállalati kultúra vizsgálatának.

- Anderson Rosemary (2007) *Thematic Content Analysis (TCA), Descriptive Presentation of Qualitative Data*. Palo Alto, Institute of Transpersona Psychology.
- Brashear Thomas, Rigdon Edward (2007) Customer orientation and salesperson performance. *European Journal of Marketing*, 41(7/8). 821–835.
- Brännback Malin (1999) The Concept of Customer-Orientation and Its Implication for Competence Development. *Turku School of Economics and Business Administration Department of Marketing Technical Reports No. 1*.
- Festinger, Leon (1962) *A Theory of Cognitive Dissonance*. U.S., Stanford University Press.
- Franke George R. (2006) Salesperson Adaptive Selling Behavior and Customer Orientation: A Meta-Analysis. *Journal of Marketing Research*, Vol. XLIII (November 2006). 693–702.
- Goffman, Ervin (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*. U.S., Anchor.
- Harper Ray (2012) The collection and analysis of job advertisements: A review of research methodology. *Library and Information Research*, 36(112). 29–54.
- Kahneman, Daniel (2011) *Thinking, Fast and Slow*. U.S., Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, Daniel., & Tversky, Amos. (2000). *Choices, values, and frames*. U.S., Cambridge University Press.
- Kahneman Daniel & Tversky Amos (1979) Prospect theory: an analysis of decision under risk. *Econometrica*, volume 47, march, 1979 number 2. 263–291.
- Nisbett Richard E. (1977) Telling More Than We Can Know: Verbal Reports on Mental Processes. *Psychological Review*, 84(3). 231–259.
- Podsakoff Philip (2003) Common Method Biases in Behavioral Research: A Critical Review of the Literature and Recommended Remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5). 879–903.
- Saxe Robert & Weitz Barton A. (1982) The SOCO Scale: A Measure of the Customer Orientation of Salespeople. *Journal of Marketing Research*, Vol. XIX (August 1982). 343–351.
- Schlee Regina (2010) Knowledge and Skill Requirements for Marketing Jobs in the 21st Century. *Journal of Marketing Education*, 32(3). 341–352.
- Senvar Ozlem & Tosun Asli (2020) A case study for customer orientation of salespeople in energy sector. *International Journal of Information, Business and Management*, Vol. 12, No.2, 2020. 209–229.
- Sodhi Manmohan (2010) Content analysis of OR job advertisements to infer required skills. *Journal of the Operational Research Society*, 61(9). 1315–1327.
- Tourangeau, Roger (2000) *The Psychology of Survey Response*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Trent Wachner (2009) SOCO's impact on individual sales performance: The integration of selling skills as a missing link. *Industrial Marketing Management*, 38(1):32–44 January 2009. 32–44.

Tversky Amos & Kahneman Daniel (1974) Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, New Series, Vol. 185, No. 4157. (Sep. 27, 1974). 1124–1131.

Valenzuela Leslier (2014) Salesperson CLV orientation's effect on performance. *Journal of Business Research*, 67 (2014). 550–557.

Wagenheim Matt (2010) The relationship between employee satisfaction with organizational communication and customer orientation. *Managing Leisure*, Volume 15, 2010. 83–95.

Wang Jonggui (2012) Customer relationship management capabilities: Measurement, antecedents and consequences. *Management Decision*, 50(1). 115–129.

Widelska Urszula, Krot Katarzyna (2021) Customer Orientation and Innovation – The Perspective of Top-Level Management. *Folia Oeconomica Stetinensia*, volume 21 (2021): issue 1 (june 2021). 161–174.

Williams Michael (1998) The influence of salespersons' customer orientation on buyer-seller relationship development. *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol. 13 No. 3. 271–287.

Bevezető

Napjainkban is még vitát vált ki és polarizálja a szociális területen dolgozó szakembereket, azon dilemma, hogy szükség van-e a szociális munka, szociális ellátás értékelésére, a szolgáltatások eredményességének, hatásosságának mérésére. Az egyik tábor elutasítja és szükségtelennek tartja a méréseket, a másik, ellenkezőleg, elengedhetetlennek véli az evidenciákon, bizonyítékokon alapuló gyakorlatok alkalmazását. A mellette állók vélekedése szerint, az evidenciák, a bizonyítékokon alapuló gyakorlatok, a szakma fejlődését szolgálják. Az ellentábor szerint, ezek a mérések az erőforrások célzott felhasználását szolgálják, és nem a minőséges segítő interakciók jelentőségére fókuszálnak. A kutatások mellett érvelők, elengedhetetlennek tartják a méréseken alapuló szakmai protokollok, sztenderdek megfogalmazását és általános elfogadását a szociális munkán belül. Érvelésük szerint, a mérések összehasonlíthatóvá teszik a szociális munkát, és biztonságot nyújtanak a szakembereknek. Az ellenvélemény szerint, a protokollok, szakmai sztenderdek sablonossá teszik a szociális munkát, felesleges adminisztrációt követelnek meg a szakemberektől, az eredményesség kimutatásánál pedig, a menedzserializmust és annak elveit helyezik előtérbe, az evidenciákon alapuló gyakorlattal szemben. (Herczog, 2021)

Jelen tanulmány, az evidenciák gyakorlatba való beemelésének szükségességére kíván rámutatni. A kutatásokkal alátámasztott eredmények, hozzájárulnak a szociális munka tudományos tudásanyagának és társadalmi elismerésének növeléséhez. Ehhez, elsősorban láthatóvá kell tenni a szociális munka gyakorlatának jellegzetességeit, sajátosságait, eredményeit. A jelenleg is folyó doktori kutatásom bemutatásával, és az eredmények majdani közzétételével, a fentebb megjelenített cél eléréséhez kívánok hozzájárulni.

Kutatásomban, a szociális munkában megvalósuló empowermentet támogató szervezeti tényezők monitorozására, valamint a megvalósuló empowerment kimutatására vállalkozok.

Vizsgálatom, a segítő kapcsolat megvalósulását biztosító közvetlen környezetre fókuszál. A közvetlen környezet támogató vagy hátráltató tényezőként van jelen a segítő kapcsolatban. Kutatásom, a közvetlen segítségnyújtás eredményessége és a segítő folyamat környezeti tényezői közötti összefüggéseket tárja fel. Az empowerment mikrokörnyezetét a szervezetek biztosítják, ezen oknál fogva figyelmem, a szervezeti/intézményi közegére fókuszál. Kutatási célom feltárni és megérteni, hogy milyen működési mechanizmusok segítik, vagy gátolják a szakemberek felhatalmazó, megerősítő, képessé tevő tevékenységét, evidenciát szolgáltatva ezzel a szakmának, és egyúttal, a „külső” megfigyelőknek is.

Érvelésem szerint, az egyes szolgáltatásokhoz köthető szervezeti tényezők, mint pl. a szervezetek mérete, a szervezetre jellemző időbeosztás, a kliensek döntéshozatalba való bevonása, a szakemberek szakmai szabadsága, belső-szervezeti kommunikáció, menedzserializmus, evidenciákon alapuló gyakorlat, egyértelműen befolyásolják a közvetlen segítségnyújtás eredményét. Ezen összefüggés okán, a felsorolt szervezeti tényezők képezik vizsgálati szempontjaimat.

A szervezetek, mint társadalmi intézmények, az adott társadalom írott és íratlan szabályait, értékeit és normáit hordozzák, így a szervezetekben vélhetően, az adott társadalom működésének szabályai csapódnak le. A szociális szolgáltatásokat biztosító szervezeti ellátórendszer működési mechanizmusainak megismerése, biztosítja a makrotársadalmi működési mechanizmusok megismerését. A makrotársadalmi működési mechanizmusok, a törvényeken, szabályozásokon, előírásokon, elvárásokon keresztül válnak láthatóvá, tapasztalhatóvá. A makroszintű vizsgálatok, az empowerment megvalósulása tekintetében, valójában azon szervezeti és kulturális tényezőkre irányulnak, amelyek lehetővé teszik a képessé tevés folyamatát. (Andó, 2013) Ezen összefüggés mentén, a kinyert eredményekből, makrotársadalmi szintű következtetések nyerhetőek ki.

A szociális ellátórendszerre jellemző szervezeti kultúra és szervezeti ágensek feltérképezése mellett, arra is kíváncsi vagyok, hogy van-e különbség, a jellemző szervezeti tényezők, valamint az empowerment megvalósulása között, a szervezet fenntartója függvényében? Van-e különbség, egyházi, állami, illetve civil szervezet által fenntartott intézmények, jellemző szervezeti tényezői között? Ezen oknál fogva, olyan szervezeti forma kerülhetett kutatásom középpontjába, amely mindhárom fenntartásban jelen van a gyakorlatban. Ezen feltételnek tesznek eleget, a családok átmeneti otthonai (CSÁO). Vizsgálati célom, a családok átmeneti otthonaira jellemző szervezeti tényezők, szervezeti kultúra feltérképezése, valamint, a szervezeti tényezők, és a családok átmeneti otthonaiban élő családok empowerment szintje közötti reláció leírása, és ezen összefüggések fenntartó felőli elemzése is.

Jelen tanulmányomban, az empowermentt befolyásoló szervezeti tényezők monitoringjának módszerére, jelentőségére, valamint az empowerment értékelésének, általam megjelölt szempontrendszerére fókuszálok, magyarországi gyermekvédelmi ellátórendszer egy szegmensén keresztül.

Az empowerment kontextusfüggő fogalom. Megjelenik a pszichológiában, egészségügyben, gazdasági életben, szociális munkában, az élet szinte minden területén. Minden diszciplínában kicsit mást jelent és másként valósítható meg. Nincs ez másként a szociális munka kontextusában sem. A szociális munkában az empowerment felfedezhető a kliensek irányába, a szakemberek irányába, (Fábián és mtsai.), de, a hatalommal rendelkezők irányába is, egy befogadóbb attitűd elsajátítására való buzdítás céljából. (Bányai, 2022; Héderné & Kormányos, 2022) A bemutatásra kerülő kutatás, a kliensekre irányuló empowerment feltételeit és lehetőségeit tárja fel.

A szociális munkában fellelhető, empowermentre vonatkozó kutatások tekintetében, még ma sem beszélhetünk történelmi távlatokról Magyarországon. A kevés kutatási adat mellett, a szakirodalmi feldolgozottság is kezdő fázisban van e téma tekintetében. Magyarországon rendszeresen megjelenő, három folyóirat, az Esély: társadalom-és szociálpolitikai -, a Párbeszéd: Szociális munka -, valamint a Metszetek-Társadalomtudományi folyóiratban megjelent tudományos munkák szűrésével vizsgáltam meg, az említett gyakorlat jelenlétét a magyar tudományos diszkurzusokban, 2013-2023 közötti időszakban. Az empowerment fogalmának, a tanulmányok címében való megjelenésére koncentráltam. Ezen indikátor mentén összesen 4 tanulmányt találtam. Ugyanezen folyóiratok absztraktjainak szűrése, az empowerment fogalmának megjelenése tekintetében, most van folyamatban.

Az általam végzett, és a jelen tanulmányban bemutatott kutatás, egyértelműen, a magyarországi empowerment kutatások táborát erősíti. Mivel, jelenleg is folyó kutatásról van szó, eredményekről az írás nem számol be. Fontosnak tartom a kutatás széleskörű megértése céljából, az empowerment fogalmának tisztázását is, ezért, a tanulmány e fogalom ismertetésével kezdődik.

Az empowerment konceptualizálása a szociális munka kontextusában

A segítő munkát felvállaló szociális munkás felsőfokú diplomával rendelkező szakember. Nem lehet mechanikus vagy technikus módon dolgozó, betanított munkás, hanem ízig-vérig kritikai gondolkodással és kreativitással bíró, értelmiségi szakember. Egyáltalán nem mindegy, hogy e segítő szakember, miként bánt a kliensével. Miként tudja, illetve tudja-e alakítani a kliens bevonásával a segítő kapcsolatot úgy, hogy képes legyen belső erőket mozgósítani kliensénél, a pozitív változás érdekében? A belső erők mozgósításának folyamata, nem más, mint az empowerment a szociális munkában. A szociális munka szakmai elvárása, saját magával szemben, az élet kihívásaival küzdő emberek, csoportok társadalmi integrációja, a személyek hatalommal való felruházása, érdekérvényesítő képességük növelése. Mindez kiegyenlíthető, a kliensek irányába megvalósuló empowerment célkitűzésével.

Az empowerment fogalma, széles jelentésvilágot fed le (Febriana, 2011), innen eredeztethető tulajdonságainak sokasága. A széles jelentésvilág, a kontextusfüggőség, valamint az empowerment több szinten való megvalósulása, megnehezíti az egységes fogalomalkotást, az egységes jelentés megfogalmazását, és kizárja az egységes definíció megfogalmazását.

A fentiek okán, az empowerment angol kifejezést, sokan-sokféleképpen fordítják. Ahhoz, hogy megtaláljuk a szó pontos, magyar megfelelőjét, fontos ismernünk a kifejezés morfoszemantikai, valamint tartalmi jelentését is.

Az empowerment morfoszemantikai, illetve szó szerinti értelmezése, a magyar szakirodalomban azt a folyamatot, és egyidőben eredményt is jelenti, amikor valakit hatalomba, irányításba helyezünk, képessé teszünk. (Oxford Learners' Dictionaries, Online Etymology Dictionary in Vojtek, 2021). Hazai szakirodalomban a hatalommal való felruházás, képessé tétel, megerősítés fordítások mellett találkozunk még az önértékelés, önbecsülés, önhatékonyság fordításokkal is. Mivel a fordítások csak aránytanul adják vissza a szó jelentését, hiányosságuk, hogy nem érzékeltetik kellőképpen, hogy aktív folyamatról van szó, ugyanakkor a hangsúly annak eredményén van, ezért a magyar szakirodalom is legtöbbször, az eredeti angol kifejezést használja. (Héderné, 2018; Lakatos, 2010; Héderné & Kormányos, 2023)

A fogalom által megjelenített folyamat és eredmény egyidejű jelenlétéből eredő homály feloszlatását segíti, a tartalmi értelmezés. A fogalom tartalmi értelmezése sem könnyű feladat, a fentebb már leírt sokszínűség okán. A tartalmi megértést leginkább a fogalom egyidejű, dinamikus (folyamat) és statikus (állapot) volta okozza.

Az empowerment, tartalmi jelentésében nem más, mint az a folyamat, amelynek során a kliens, a segítő kapcsolat révén, egy passzív, motiválatlan, erőtlen, önbizalomhiányos állapotból, egy aktív, motivált, önálló döntésekre képes állapotba kerül. Ezen folyamat során, a személyben felerősödik a csoporttagság, a közösséghez tartozás vágya, ami a teljes jogú társadalmi tagság, illetve a társadalmi integráció megéléséhez vezet. A kliens, már nem elégszik meg a marginalizálódott, kiszolgáltatott helyzetével, aktív formálójává kíván lenni saját életének és környezetének. Így jutunk el, az esetmunkától a társadalmi változások generálásáig. A folyamat sikerességének a feltétele, a kliens változásra való hajlandósága mellett, a segítő szakember feltétel nélküli elfogadása a kliens irányába, és abbéli hite, hogy minden emberben/kliensben ott lakozik, a változás képessége. Ezt hiszi, és meggyőződéssel vallja.

A mai napig nem fogalmazódott meg az empowerment globális definíciója. Sokan, sokféleképpen definiálják. Robert Adams (1996) érvelése szerint, elfogadhatóbb az empowerment változatos

definícióról beszélni, mintsem „ráerőszakolni” egy egységes és egyértelmű meghatározást, a fogalom sokszínűsége okán. Zimmermann, a folyamat jellege felől közelíti meg az empowerment definiálását. (Zimmermann, 2000: 46 in Vojtek, 2021) Sadan, a társadalmi problémák újra termelődésének megszakítására fókuszál, az empowerment meghatározásánál. (Sadan, 2011) Rappaport értelmezésében az uralom megszerzése az empowerment központi célja. (Rappaport, 1987:122 in Cattaneo & Chapman, 2010: 649) A saját magfogalmazású definíció pedig, a belső, intrapszichés változásokra fókuszál: "Az empowerment pozitív irányú, nem véges változási folyamat, amely a segítő szakember és a kliens közvetlen, minőséges interakciója révén valósul meg, amely eredményeként, a belső, a kliensben szunnyadó potenciál aktiválódik, és az egyén, csoport vagy a közösség a kiszolgáltatott, meggyengült állapotból kilépve, képes lesz saját kezébe venni, irányítani vagy legalább befolyásolni élete, sorsa, környezete alakulását." (Héderné & Kormányos, 2023: 4)

Kutatási probléma

Számos gondolkodó a szociális munka mindenkori identitásválságáról beszél. Heiko Kleve felfogása szerint, e hivatás, szinte a kezdetektől jelen lévő identitásválságát, elsősorban a különböző elnevezések, és azoknak eltérő és következetlen használata okozza. Kleve meg van győződve arról, hogy a szociális munka fogalmi bizonytalansága és tisztázatlansága nem eltérő érdekeltségekből fakad, hanem a szociális munka sokoldalúságából. Az olyan többszintű, más-más fókuszú szakmának, mint a szociális munka, nem lehet végleges és kimerítő meghatározása. A fogalmi tisztázatlanság és meghatározatlanság azonban, nem hiányosság Kleve vélekedése szerint, hanem normális és elfogadható helyzet. A szociális munkának meg kell küzdenie az egyértelműség hiányával, a konkrét szituációkban. (Sárkány, 2014) A szakma identitásválsága mellett, beszélhetünk még más válságokról is a szociális munka kapcsán. Vitatéma lehet a szakma elismertségének mértéke, a szakképzett szociális munkások hiánya, a pályát elhagyók magas száma, a munkakörülmények, a szociális védelemben dolgozó nagyszámú, nem megfelelő végzettségű szakember, és utoljára, de nem utolsósorban, a források hiánya. A szociális munka identitásválságával párhuzamosan, Bugarszki, már 2014-ben megfogalmazta gondolatait a szociális munka morális válságáról.

Több mint 30 éve esetvezető szociális munkásként dolgozó szakemberként, megengedem magamnak, hogy megállapítást fogalmazzak meg a fentebb felvázolt állapotok kapcsán. Saját szakmai tapasztalataim is egyértelműen arra utalnak, hogy baj van a szociális munka kialakult gyakorlatával, de ez nem erkölcsi okokra vezethető vissza. Valójában a hatalmi struktúra adminisztrációs és jogi csapdáiba kényszerülve, az adminisztráció, a kontroll, a kéréstelen tanácsok osztogatása, a gyors, ad-hoc megoldások vannak túlsúlyban, a szakmában. A bürokratikus követelményeknek, a gyorsan változó jogi előírásoknak naprakészen meg kell felelni, ez okoz válságot és szakmai bizonytalanságot a segítőik körében.

Paradigmaváltás van folyamatban, a szociális munkában, vagy már meg is történt? Az ügyfélközpontúságról lassan áttértünk az adminisztráció központúságra, egyre kevesebb időt szentelünk a klienseknek, eltűnőben van a segítő beszélgetés, a konzultáció, egyre kevesebb az esetmegbeszélés, egyre kevesebb idő marad a szociális szakma valódi értékeinek megvalósítására. Kihangsúlyozandó, hogy pontosan ezek, az eltűnőben lévő tevékenységek támogatják leginkább, a szociális munka nemzetközileg deklarált célját, az empowerment megvalósulását. Amennyiben marad ez a tendencia, az empowerment megvalósulásának lehetetlenségéig jut el a szakma. Ez, valós probléma és félelem. Ha az empowerment, mint attitűd,

hozzaállás, gondolkodásmód, és egyidőben, mint módszer eltűnik a szociális munkából, akkor, valójában, a szociális munka lényege tűnik el. Kutatási tevékenységem globális célja, a megjelenített probléma okainak feltárása, ezzel egyidőben, jó gyakorlatok megjelenítése, olyan megoldások, és evidenciák láttatása, amelyek támogatják, az empowerment jelenlétét, a képessé tevés, a hatalommal való felruházás folyamatának eredményes kimenetelét.

Kutatási kérdések

Az empowerment a segítő szakember és a kliens közvetlen, minőségi interakciója révén valósul meg. (Héderné & Kormányos, 2022) A minőségi interakció megvalósulásának feltétele, a személyi feltételeken kívül, egy közvetlen, támogató környezet, amelybe az empowerment folyamata beágyazódik. Érdeklődésem fókuszában, az a környezet áll, amely körbeveszi, teret ad, a segítő folyamatoknak, és környezeti tényezőivel befolyásolja a folyamat kimenetelét.

Napjainkban, a segítő tevékenység szinte kizárólag szervezeti keretek között valósul meg, ebből következik, hogy a szociális munka közvetlen társadalmi közege a szervezet. A szolgáltatások tudatos szervezése, a tudatos koordinálás, ellenőrzés, hierarchia, a pontosan meghatározott szabályok és eljárások sora az ún. szervezeti bürokrácia része. (Cseh & Paulovics, 2021) Minél bürokratikusabb egy-egy szervezet, annál kevésbé megengedett a kreativitás, szabadság és flexibilitás, az evidenciák mentén megvalósuló gyakorlat és gondolkodás az intézményben. A felsorolt szervezeti jellemzők viszont, elengedhetetlen támogatói az empowerment megvalósulásának. A bürokráciaelméletekre alapozva pontosan tudjuk, hogy melyek azok a szervezeti tényezők, amelyek a bürokráciát támogatják. Azok a tényezők, amelyek a bürokráciát erősítik, az empowermentt gyengítik. Minél bürokratikusabb egy-egy szervezeti rendszer, annál kevésbé biztosítja az empowerment megvalósulását. A bürokrácia összeférhetetlen, azokkal a demokratikus értékekkel, amelyek a társadalmi cselekvést támogatják (Nagy, 2020), a társadalmi cselekvés viszont kiegyenlíthető, az empowerment deklarált célkitűzésével.

Coleman megfogalmazásában, az támogatja leginkább a szervezet támogató viselkedésének megértését, ha a szervezet részeinek működését, szervezeti jellemzőit vizsgáljuk, külön-külön, és kölcsönhatásban is. (Gerő, 2011; Héderné & Kormányos, 2023 A) Mivel tudjuk azt, hogy melyek azok a szervezeti tényezők, amelyek pozitívan befolyásolják az empowerment kimenetelét, nincs más dolgunk, mintsem feltérképezni, monitorozni, a gyakorlatban jelen lévő szervezeti kultúrát, szervezeti tényezőket. A kinyert eredményekből következtethetünk az empowerment megvalósulásának lehetőségére vagy lehetetlenségére az adott szervezeti környezetben. A fenti érvelésből kiindulva, a kutatási kérdések:

K1: Milyen szervezeti tényezők vannak jelen a gyakorlatban, és a szervezeti tényezők milyen kombinációja támogatja leginkább az empowerment pozitív kimenetelét?

Magyarországon szociális intézményeket működtethet civil szervezet, egyház és az állam. Ebből kiindulva, további érdeklődésem a szervezet fenntartója és a szervezeti tényezők közötti összefüggésre irányul:

K2: Mivel a szervezeti tényezők a fenntartó által képviselt értékeket közvetítik, kíváncsi vagyok arra is, hogy ezek a szervezeti tényezők, hogyan alakulnak a fenntartó függvényében? Változik-e, a szervezeti tényezők mintázata, a szervezet fenntartója függvényében? Van-e, e tekintetben különbség, egyházi, állami vagy civil szervezet által fenntartott intézmény között?

Még, az első két kutatási kérdés a szervezeti tényezők monitorozására vonatkozik, addig a harmadik az empowerment megvalósulására.

K3: A szervezeti tényezők milyen együtt állása (szervezeti tényezők mintázata) segíti leginkább az empowerment megvalósulását?

Vizsgálati szempontok

A szervezeti tényezők monitorozása a szervezetek mérete, időmenedzsment, a kliensek döntéshozatalba való bevonása, a szakemberek szakmai szabadsága, szervezeti kommunikáció, menedzsment, evidenciákra alapuló gyakorlat tettenérése és kvalitásaik mérése mentén történik. Érvélem szerint, a felsorolt szervezeti tényezők egyértelműen befolyásolják a közvetlen segítségnyújtás eredményét. A szociális ellátórendszer szervezeti tényezőinek feltérképezésével világos képet kapunk a szociális munka központi célkitűzésének, az empowerment megvalósíthatóságának, az állam által, törvényeken, szabályzatokon, normatívákra keresztül biztosított feltételeiről. Ugyanakkor, a szervezeti értékek, a szervezeti attitűd, a szervezeti kultúra, az állam szociális érzékenységének tükröződése lehet.

Szakirodalmi ismereteim bővülése során ismerkedtem meg, Amartya Sen írásaival, többek között „Az egyéni szabadság, mint társadalmi elkötelezettség” című tanulmányával, Ferge Zsuzsa fordításában. Amartya Sen további írásai után kutatva jutottam el, Amartya nevéhez köthető képességszemléletéhez. Arra lettem kíváncsi, hogy vajon, milyen kapcsolódási pont vagy pontok vannak, a képessé tétel és a képességszemlélet között? Sen féle képességszemlélet mentén, Juhász és mtsi. megfogalmaztak és javaslatot tettek szegénységkezelési programok elemzésének szempontjaira (1. sz. táblázat). (Juhász és mtsi., 2015 in Méreiné és mtsi., 2016)

1.sz. táblázat

SZEGÉNYSÉGKEZELÉSI SZEMPONTOK Tényleges lehetőségekre (képességekre) irányított figyelem.	1. szempont A szegények passzív befogadók és saját ügyeik tevékeny előmozdítói is.
	2. szempont A szegénységi csapda felismerése
	3. szempont A mentális folyamatok figyelembevétele
	4. szempont Az egyediség figyelembevétele
	5. szempont Az érintettek részvételének fontossága

Szegénységkezelési szempontok a képességszemlélet tükrében

Forrás: saját szerkesztés Juhász et al (2015) in (Méreiné és mtsi., 2016) nyomán

Az empowerment állapotának beteljesedését viselkedésváltozásokkal tudjuk mérni. Amennyiben az egyének ügyeik tevékeny előmozdítóivá válnak, képessé válnak a szegénységi csapda felismerésére, és az ezzel járó viselkedés változtatására, önbecsülésük, önértékelésük pozitív irányú változást mutat, képessé válnak a lehetőségeik felismerésére, és motiváltak lesznek a közösségi részvételre, akkor a beteljesedett empowerment állapotával állunk szemben. Ugyanezen szempontok fedezhetők fel a Juhász és mtsi. által megfogalmazott szegénységkezelési programok szempontjaiként is (1.sz. táblázat). (Juhász és mtsai., 2015 in Méreiné és mtsi., 2016).

Ezen felfedezés okán, kutatásomban az empowerment tettenérésére, Amartya Sen képességszemlélete alapján, Juhász és mtsai. (2015) által kialakított szegésszegkezelési szempontrendszer alkalmazom. Ez a szempontrendszer, összességében, a kliens intrapszichés változásaira alapoz.

A vizsgálat alanyai

A fellelhető szervezeti tényezők és a fenntartói forma közötti összefüggés feltárása céljából (2. kutatási kérdés), olyan szervezetet kellett kiválasztani a szociális védelem területéről a kutatás alanyaként, amely mindhárom fenntartásában jelen van a gyakorlatban. Ilyenek a gyermekek átmeneti otthonai és a családok átmeneti otthonai. A gyermekek átmeneti otthonaiban a központi cél, elsősorban a traumafeldolgozás, a kapcsolattartás, visszagondozás segítése. A családok átmeneti otthonai azok a szociális intézmények, ahol a központi cél egyértelműen, az empowerment, a családok megerősítése, az önálló döntések meghozatalának képessége, az önbizalom, önhatékonyság magasabb szintre emelése. Ezen oknál fogva kerültek a családok átmeneti otthonai, vizsgálatom fókuszába.

"Az otthontalanná vált szülő kérelmére a családok átmeneti otthonában, együttesen helyezhető el a gyermek és szülője, valamint legfeljebb 21. életévének betöltéséig vagy – ha tanulói jogviszonyban, hallgatói jogviszonyban vagy felnőttképzési jogviszonyban áll –, legfeljebb 24. életévének betöltéséig a gyermek nagykorú testvére, feltéve, hogy elhelyezés hiányában lakhatásuk nem lenne biztosított, és a gyermeket emiatt el kellene választani szülőjétől, családjától." (1997. évi XXI. törvény) A családok átmeneti otthonainak (CSÁO) célkitűzése, hogy a gyermekek mindenképp felett álló érdekét szem előtt tartva, minél kevesebb gyermek kerüljön kiemelésre a családjából. (NCSSZI 2011)

A családok átmeneti otthonának működtetése a 30 ezer lakosnál népesebb településeken, jogszabályban előírt kötelezettség.

Adatgyűjtési módszerek

A kutatásom kvalitatív kutatási módszereket alkalmaz. A kvantitatívval szemben, ezek a kutatási módszerek alkalmasabbak motivációk, érzelmek, attitűd, kapcsolati és kommunikációs minőségek, vizsgálatára. Sokkal inkább alkalmas látens információk feltárására is, valamint jobban láttatják az események, történések, interakciók kontextusát. A kvalitatív kutatások célja, hogy társadalmi jelenségek mélyét tárja fel és értse meg, esetleg elméleteket alkosson. (Sztárayné, 2011: 4-9 in Fónai) Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a kvalitatív kutatási módszer, az interjú helyzet megerősítő hatással lehet a kliensek önértékelésére is.

Kutatásomban az adatgyűjtés módszerei: a strukturált interjú - "engedményekkel", megfigyelés/terepkutatás, fókuszcsoporthoz interjú.

A kutatás adatfelvételébe, a SZTE ETSZK Szociális Munka mesterképzésben résztvevő egyetemi hallgatókat vontunk be, önkéntes alapon, interjúerként, akik komoly felkészítés, felkészülés, konceptualizáció, az indikátorok átbeszélése után készítették el, a „strukturált interjúkat-engedményekkel”, az általam előre elkészített, leírt kérdések alapján. A kutatásba bevont hallgatók gyakorló segítő szakemberek, akik jól ismerik a témát, jól értik a kutatás célját, ezért, megengedett volt, hogy saját kérdéseket is tegyenek fel, egy-egy válasz kapcsán, amennyiben,

megítélésük szerint, a saját kérdésre kapott válasz tovább árnyalja a kutatási eredményeket. Erre utal a „strukturált interjú - engedményekkel” szókapcsolat.

A megfigyelés/terepkutatás olyan társadalomkutatási módszer, amelyben a társadalmi jelenségeket közvetlenül, a maguk természetes környezetében figyeljük meg. (Babbie 1995) Az események, viselkedések, megnyilvánulások észlelése, eltervezett, célirányos adatgyűjtés. (Fónai) Jelen kutatásban, a megfigyelés is strukturált, hiszen előre megbeszélt szempontrendszer alapján történt. A megfigyelésekről ún. „kvázi” terepnaplók készültek. Naplóról akkor beszélünk, ha valamilyen rendszerességgel, időrendi feljegyzéseket készítünk eseményekről, élményekről, gondolatokról, megállapításokról. Esetünkben egyszeri látogatás után rögzítettük a tapasztalatokat, tehát, nem tartalmazhat folyamatos feljegyzéseket, vagyis nem tipikus napló. Azonban, naplószerű, mert a látottakat, tapasztalatokat, benyomásokat összegeztük benne, reflektáltunk a látottakra, átéltekre. A rendszeres látogatás hiánya okán neveztük el ezt az írást, „kvázi” terepnaplónak. A terepnapló latens információk begyűjtésére is alkalmas.

Az interjúk felvétele megtörtént, feldolgozásuk folyamatban van. A fókuszcsoportos interjúk elkészítése az otthon lakóival, a kutatás következő fázisában valósul meg.

Összegzés

Meggyőződésem, hogy az empowermentról szóló diskurzusokra a szociális munkában fokozottan szükség van. Egyre kevesebb a Nietzsche által leírt „szuverén ember” (Byunk-Chul, 2019), ezzel párhuzamosan, egyre több, már a vágyaktól és valós lehetőségektől is megfosztott, és az ebbe beletörődő személy. A cselekvést a lehetőségek és vágyak kombinációja eredményezi. Ezen vágyak és lehetőségekhez való hozzáállás, felfogás, motiváltág vagy motiválatlanság ad magyarázatot az emberi cselekvésre. (Elster, 2001) A lehetőségek felismerése, a vágyak megvalósításának, a "valakivé vált" (Krémer, 2022) állapot megélésének óhaja, minden emberben ott van. Carl R. Rogers értelmezése szerint, minden ember birtokolja azt a belső potenciált, ami képessé teszi arra, hogy boldog, hasznos és teljes életet éljen. (Rogers, 2019) A kérdés az, hogy milyen mélységekben, a felszín alatt, vagy mélyen elrejtve, mások, illetve saját maga által, elnyomva hordozza ezeket a vágyakat. A jól kiválasztott segítő attitűd, nagy felhajtóerővel tudja megcélózni a kliensek erőforrásainak felszabadulását, a bölcsőbb, racionálisabb, a saját jólétét szolgáló döntések megfogalmazása érdekében. Az empowerment a szociális munkában, az a felszabadító, képessé tevő folyamat, "amely, a szegénység és a nyomor kérdésein túl, a társas és társadalmi kapcsolatok kialakítását, a kliensek önbizalmának, önértékelésének, önmegvalósításának, kitartásának, motiváltságának, saját helyzetükkel való elégedetlenségének és tenni akarásának a növelését célozza meg." (Héderné & Kormányos, 2022: 4; Krémer, 2019) Krémer Balázs értelmezésében a képessé tevés, a kliensek azon erősségeinek "provokálása", amely képessé teszi őket arra, hogy a maguk világában ki tudják használni a rendelkezésükre álló teret, felismerjék a lehetőségeiket és motiváltak legyenek elmenni a falakig. (Krémer, 2019)

A modern piaci társadalmak az emberek nagy részét megfosztják az értelmes munka lehetőségétől. Teszik ezt nemcsak a munkanélküliség által, hanem az olyan munkák sokaságával is, amelyek semmilyen hasznos célt nem szolgálnak, és nem lehet azonosulni velük. Mindez a gazdagok és szegények közötti különbséget növeli és táplálja. Rogers azt sugallja, hogy a tudomány képes lehet arra, hogy megtalálja „azokat a módszereket, amelyek segítségével az ember tudása állandóan fejlődő, a saját korábbi teljesítőkéességét folytonosan meghaladó

folyamattá válik.” (Rogers, 2013: 11) A társadalom számára legfontosabb kutatások nem azok, amelyek a termelés fokozását tűzik ki célul, hanem azok, amelyek a társadalom működésén igyekeznek javítani” vallja John Raven. (Rogers, 2013: 11)

Ferge Zsuzsa (2022) úgy véli, hogy „A pénz hiánya sokféle szenvedést, megaláztatást, társadalmi elutasítást hoz magával. Vagyis a szegénységnek van olyan értelmezése, amely azonos értelmű a kirekesztéssel, bármit jelentsen is ez utóbbi.” (Ferge in Czibere, 2012:27) A kirekesztődés társadalmon kívüliséget is kifejez, „amely már nem „egyszerű”, relatív szegénység, hanem olyan állapot, amelyben az emberek, azokat a kapaszkodókat is elveszítik, amelyek a társadalomhoz kötötték őket. Ebben a helyzetben, éppen, a társadalomhoz tartozás élménye szűnik meg, amit anyagiakkal már nem lehet pótolni.” (Czibere, 2012) Ezeket a kapaszkodókat teremti meg az emberek, a kliensek felé, a szociális munkás, az empowerment által.

A jelen tanulmányban bemutatott kutatás majdani eredményeivel, a szociális munka „külső/felülről érkező” és a „belső/szakmai” elvárások közelítésének lehetőségét kívánom alátámasztani. Bizonyítani szeretném, azt, hogy az evidenciákon alapuló, kutatásokkal bizonyított, jó gyakorlatok a szociális munkában, valamint, a már-már kizárólagosságot élvező költséghatékonyság alapelvét követő, menedzserializmus egymást kiegészítő szakmaszervezési szempontok lehetnek, szolgálva ezzel a szakmai hatékonyság növelését.

Kutatásom elsődleges célja mellett – a szervezeti tényezők megismerése és az empowerment tettenérése - , másodlagos célom, a tanulmány elején leírt, negatív beállítódások, megítélések tompítása a szociális munka, illetve a szociális munkások irányba. Célom, annak a ténynek a láthatóvá tévése, és bizonyítása, hogy a szociális munkás megfelelő-támogató, befogadó környezeti tényezők nélkül, nem tud eredményeket elérni, bármekkora, saját empowerment szint birtoklása esetén sem. (Bugarszki, 2014; Lakatos, 2009) Kutatásomat, ebből a perspektívából nézve is, aktuális jelentőséggel bírónak tekintem.

Felhasznált irodalom:

Andó, I. (2013). A hálózatok szerepe a felhatalmazásban. *Marketing & Menedzsment* I.

Forrás: [file:///D:/Downloads/918%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/918%20(1).pdf)

Letöltve: 2024. 02.15.-én

Babbie, E. (2003). A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest: Ballasi Kiadó

Forrás:[Babbie.pdf](#) Letöltve: 2022.01.01.

Barcham, R. (2012) *The praxis of individual, organisational and social empowerment*, Source:

Forrás:

https://www.academia.edu/21342043/The_praxis_of_individual_organisational_and_social_empowerment?email_work_card=view-paper

Letöltve: 2023. 09.06.

Bányai, E. (2022). Recenzió Malcolm Payne: How to Use Social Work Theory in Practice? An Essential Guide c. könyvről. *Párbeszéd: szociális munka folyóirat*, 9 (2),

Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/12226/10822>

Letöltve: 2023.01.06-án

Bugarszki, Zs. (2014). A magyarországi szociális munka válsága: Vitaindító gondolatok. *Esély: társadalom – és szociálpolitikai folyóirat*. 25(3), 64-73.

Forrás: http://www.esely.org/kiadvanyok/2014_3/2004-3_3-1_Bugarszki_szocmunka_valsaga.pdf

Letöltve: 2023.01.06-án

Byung-Chul Han (2019). *A kiégés társadalma*. Budapest: Typotex kiadó.

Cattaneo, L.B. & Chapman A. (2010). The Process of Empowerment A Model for Use in Research and Practice. *American Psychologist*, 65(7), 646-659

Cseh, G., Paulovics, A., (2021). A bürokratikus szervezetek információs infrastruktúrájának digitalizálása, *Multidiszciplináris tudományok* 11(2), 270-277

Forrás: <https://doi.org/10.35925/j.multi.2021.2.35>

Letöltés: 2023.01.07-én

Czibere, I. (2012). *Nők mélyszegénységben. Személyes életvilágok és cselekvési perspektívák a mélyszegénységben élő nők mindennapjaiban*. Budapest: L'Harmattan kiadó

Elster, J.(2001). *A társadalom fogaskerekei. Magyarázó mechanizmusok a társadalomtudományokban*. Budapest: Osiris Kiadó

Fábián, G., Szoboszlai, K., R. Fedor, A., Patyán, L., Móré, M., Faul, A. C., & Lawson, T. R. (2022). A Szociális Munkás Empowerment Skála magyar változatának validálása. *Párbeszéd: Szociális Munka folyóirat*, 9 (1). Forrás:

<https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/11289/10011>

Letöltve: 2023.01.05-én

Febriana, D. (2011). Empowerment: A concept analysis. 1st Syiah Kuala University Annual International Conference 2011, Banda Aceh, Indonesi Forrás:

https://www.academia.edu/84162689/Empowerment_A_concept_analysis

Letöltve: 2024.04.01.

Fónai, M. Kvalitatív és (kvantitatív) kutatások – Diasor Letöltve: 2022.01.1. E-Learning Debrecen

Gerő, M. (2011). A mikro- és makroszint közötti átjárhatóság az elemzésben: A hierachikus szociometria néhány szempontjának bemutatása

Forrás: [file:///D:/ Downloads/A mikro es makroszint kozotti atjarhatos%20\(2\).pdf](file:///D:/Downloads/A_mikro_es_makroszint_kozotti_atjarhatos%20(2).pdf)

Letöltés: 2023. 01.05-én

Herczog, M. (2021). Értékelés a szociális munkában in. Fábián, G., Hegyesi, G., Erdős, M., Szölösi, G., Budai, I., Héderné Berta, E. Kozma, J., Talyigás, K. *A szociális munka elmélete és gyakorlata, 7. kötet, Tudományos gondolkodás és kutatás a szociális munkában I.* MTA Szociológiai Tudományos Bizottság Szociális Munka Albizottság

Forrás:

<https://tatk.elte.hu/dstore/document/1471/Tudom%C3%A1nyosgondolkod%C3%A1s1.pdf>

Letöltve: 2021. 01.11-én

Héderné B. E. (2018). Milyen változást hozott az esetmenedzserek színre lépése? – Hatalom, empowerment és a szolgáltatások minőségének kérdése egy terepkutatás tapasztalatai alapján. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 5 (2)

Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/6102>

Letöltve: 2022.01.11-én.

Héderné, B. E., & Kormányos, K. (2022). Az empowerment szakmatörténete és lehetséges kutatási irányai. *Esély, Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat*, 33(4), 3-18

Forrás: https://www.esely.org/kiadvanyok/2022_4/3-18-berta-kormanyos-esely-2022-4-vegleges.pdf

Letöltve: 2024.02.01.

Héderné, B. E., & Kormányos, K. (2023). Az empowerment, mint indikátor. *Párbeszéd: Szociális munka folyóíra*, 10 (2)

Forrás: <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/13597/11820> Letöltés:2024.02.01.

Héderné, B. E., & Kormányos, K. (2023 A). *Institution Environment and Empowerment-Supporting Social Work*, In: Kiyal, Kamcybekova Abdiraim (szerk.) XIV. International Conference on Social Research and Behavioral Sciences, s.n. 48-61.

Krémer, B. (2019) Hatékonyan hatni az emberekre – avagy kell-e, szabad-e manipulatív hatásokkal élniük a segítő szakembereknek? *Metszetek*, 8 (1)

Forrás: https://metszetek.unideb.hu/files/metszetek_201901_06.pdf

Letöltve: 2021.12.27.

Krémer, B. (2022) *A valakik társadalma Az embertársadalmi jelentőségéről és annak hanyatlásáról*. Napvilág Kiadó

Lakatos, K. (2009): A képessé tétel folyamata. Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete

Forrás:

http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/cb64d6a7ffc532248525670c0080efa5/14c544c36a68ce4fc12575d9002dfc69

Letöltve:2021.02.10.

Lakatos, K. (2010). A képessé tétel (empowerment) lehetőségei a civil társadalomban. *Civil szemle*, 7 (2), 43-61

Forrás:

http://www.kka.hu/Kozossegi_Adattar/DOKUMENT.Nsf/aeb5e4c08ec7c2ce852566f200140bd7/7373cc05159d68d1c125775a005c586a?OpenDocument

Letöltve:2022.01.10-én

Méreiné, B.B., Málovics, Gy. & Juhász, J. (2016). *A hazai antiszegregációs tervek értékelése Amartya Sen képességszemlélete alapján*. Szeged: Szegedi

Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar

Forrás: <https://eco.u-szeged.hu/download.php?docID=60601>

Letöltve:2022.06.12.

Nagy, Zs. (2020). A bürokrácia és az igazgatás jogszociológiai vizsgálata. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 10 (2), 179-206.

NCSSZI – Nemzeti Család és Szociálpolitikai Intézet Közleménye

Forrás:

https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_87_csaladok_atmeneti_otthona.pdf

letöltve: 2024.05.06-án

Rogers, R. C. (2013). *A tanulás szabadsága*, Budapest: Edge 2000 Kft.

Rogers, R. C. (2019). *Valakivé válni, A személyiség születése*, Budapest: Edge 2000 Kft.

Sadan, E. (2011).: *Közösségi tervezés és empowerment* (2005 ford.2011)

Forrás:https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8208/01_kozossegi_tervezes_es_empowerment.pdf?sequence=1&isAllowed=y Letöltve: 2021.04.15-én

Sárkány, P. (2014). *A filozófia mint praxis. Tanulmányok a filozófia, a pszichoterápia és a szociálpedagógia határterületeiről*. Budapest:

L' Harmattan Kiadó.

Vojtek, I. (2021). All that is wrong with the term empowerment. On-line Konferencia.

II. kötet. 170-177

Forrás: [file:///D:/ Downloads/Allthatiswrongwiththetermpowerment PEME%20\(6\).pdf](file:///D:/Downloads/Allthatiswrongwiththetermpowerment%20(6).pdf)

Letöltés:2023.01.06-án

Zimmerman, M.A. & Warschausky, S.(1998). Empowerment Theory for Rehabilitation Research: Conceptual and Methodological Issues. *Rehabilitation psychology*, 43(1), 3-

16.Forrás:<https://doi.org/10.1037/0090-5550.43.1.3>

Letöltve:2022.04.30

Zombai, T. (2014). Dilemmák, lehetőségek – Szociális munka a családok átmeneti otthonaiban.

Esély – Társadalom – és szociálpolitikai folyóirat (4), 100-126

Forrás: https://www.esely.org/kiadvanyok/2014_4/2004-4_5-1_zombai_dilemmak.pdf

Letöltve: 2024.02.15.

Bevezető

Kutatásomban az indiai társadalom ősi, rendkívül összetett szövetének átalakulását vizsgáltam, különös tekintettel a kaszton kívüli kiteszítottak, elnyomottakra, azon belül is a falusi nők helyzetére. Célom azt keresni és feltárni, hogy hogyan tudnak felemelkedni egy lehetőségek nélküli rendszerből azok, akikre senki nem kíváncsi, nincs hangjuk, nincs kihez szólniuk, szinte elvesznek egy láthatatlan társadalmi masszában.

India évezredes múltra visszatekintő, rendkívül alacsony mobilitást biztosító társadalmi rétegződése, a kasztrendszer, illetve az abból lefelé kiszoruló, szegregált mélyszegény rétegek jelenkori szerkezetváltása, a lehetőségek és korlátok átalakulása fontos tanulságokkal szolgálhat.

Tanulmányomban bemutatom a kasztrendszer fő rétegződését, ezen keresztül a tradicionális társadalmak főbb ismérveit, majd a szegénység Indiában használt főbb megközelítéseiből és a 2011-es népszámlálás kapcsolódó adataiból adok áttekintést.

Az indiai kasztrendszer kialakulása

Az indiai kasztrendszer őisének tekintett rétegződés, a varnák rendszere már az i.e. 800 körülre tehető Brahmanákban megjelenik. Ez négy, származási alapon kötött státuszként funkcionáló, a mobilitást kiválósági alapon részben lehetővé tévő társadalmi réteget jelentett. Az egyes rétegek tagjait a varnához kötődő szokásokat és törvényeket részletesen bemutató, i.e. 200-100 közé tehető Smrtik szerint a varnák rendszere idővel egyre merevebbé vált, a rétegek közötti mobilitás minimalizálódott, a születéstől fogva meghatározott réteg eltérő oktatási és érvényesülési lehetőségeket jelentett, rétegenként meghatározott és korlátozott munkalehetőségekkel. (Ahuja, 2019, o. 229-230.)

Szociológiai nézőpontból ez egy a társadalmi egyenlőtlenségeket rögzítő rétegződés. Az emberek közötti interakciók lehetőségei a társadalmi kategóriák alapján meghatározottá váltak, az egymástól távol lévő rétegek tagjai között minimális érintkezésre volt lehetőség.

A legfelső rétegbe tartozók a *brahminok*, akik a hindu hitvilág isteni eredetű felhatalmazással bírnak. Ide tartoznak a papok, akik az ősi hagyományban egyben a morális jogalkotás és -értelmezés hivatottjai, a tudósok, tanítók, gyógyítók és orvosok. Alattuk helyezkednek el a *ksatriják*, az irányítók, törvényhozók harcosok, hatalommal bírók és a vezetést, adminisztratív feladatokat kiszolgálók. A harmadik réteget a *vajsják* alkotják, a kereskedők, vállalkozók, földbirtokosok, akik a termelést és az újraelosztást felügyelik, egyben az alsó rétegek létbiztonságáért is felelnek. A negyedik fő rétegbe végül a *sudrák* tartoznak, ők a jelentős részben képzetlen fizikai állomány, akik az életüket alárendelt szerepben töltik.

A négy fő réteg szerteágazó rétegződést és csoportok ezreit takarja, alkasztok, szekták, vallási irányzatok, szakmák, vérvonal, hagyomány, népszokások alapján rendszerezve. (Ahuja, 2021b, o. 13-15.)

A hindu hitvilág szerint az egyén életútját és lehetőségeit négy fő ismérv határozza meg. A *hely*, a térség, ahova született, beleértve az őt körülvevő külső körülményeket, a közeget, lakókörnyezetet, pszichoszociális hátteret. Az *idő*, a korszak, a kapcsolódó történelmi helyzet és makroszintű folyamatok. Az *erőfeszítés*, amit élete során elvégez, hogy hozzájáruljon a környezete és kortárs világa előrébb jutásához, fejlődéséhez. Végül azok a *természetes vonások és képességek*, amikkel az egyén bensőjéből, pszichés és biológiai adottságaiból fakadnak. Hitük szerint az ember abba a rendszerbe, vagyis helybe és időbe születik, azokkal a képességekkel, amikkel a megfelelő erőfeszítések felvállalása mellett lehetősége nyílik, hogy az életútját, feladatát a számára elérhető legjobb minőségben tudja elvégezni. (Prabhu, 2016, o. 48-49.)

A származás, a születés körülményei behatárolják a helyet, időt és jelentős részben a képességeket is. A *dharma*, az erőfeszítés, a feladatok és kötelességek megfelelő elvégzése, a jócselekedetek a feljebb jutást segítik, a *karma*, vagyis a visszahúzó folyamatok, hibák, nehézségek pedig hátráltathatnak, akadályozhatják a fejlődést. Ezek a hindu hit szerint isteni elrendelésből eredő sajátosságok, amik behatárolják és korlátozzák az egyén életét körülvevő lehetőségeket. (Ahuja, 2019, o. 228.)

Az ősi hinduizmus szerint az egyén társadalmi rétege, az életének jellemzői és a megtett erőfeszítései nagyban meghatározzák, hogy ő mennyire *szennyezett* vagy *tiszta*. Ez nem a fizikai higiénia jelenti, hanem léleknek a születés útján elnyert tisztaságát. Hogy elkerüljék a szennyezetté válást, a magasabb rétegekbe tartozók számára fontos, hogy lehetőleg ne érintkezzenek származásuk alapján alsóbbrendűnek, szennyezettnek tekintett személyekkel. Így kerülendő a csoporton kívüli házasságkötés (exogámia), fontos a távolságtartás, akár a teljes elzárkózás azoktól, akiknek a jelenléte szennyet hordoz. A megtisztulást segítő vallási rituálék, a tisztábbá válást szolgáló életmód korlátozásainak fegyelmezett betartása enyhíthetett a szigorú korlátozásokon. (Ahuja, 2021b, o. 5.)

A viszonylagos mobilitást lehetővé tevő varna rendszere idővel egyre merevebbé vált, a kivívott státusz és a megszerzett javak védelme, a csoporton belüli házasodás (endogámia), az egyes rétegek távolodásához, az átjárhatóság szűküléséhez vezetett. Az így kialakuló kasztrendszer elvesztette a társadalmi berendezkedés korábbi rugalmasságát, a születés lényegében eleve elrendelésnek volt tekinthető. (Chakravarti, 2018, o. 63-67.) A varnában teret kapott az egyén eredményeinek és kiválóságának értékelése, aktívabb hatással bírt a saját életére, jobban hallathatta a hangját, a kasztosodás idővel a társadalom jelentős részének igazságtalanságot, szenvedést, marginalizálódást hozott. A felfelé haladás lényegében megszűnt, lefelé csúszni viszont lehetett. (Ahuja, 2021b, o. 12-15.)

A négy fő kaszt alá rétegződött a kasztrendszerből kiesőket magába foglaló *érinthetetlenek* rétege. Ők az ősi értékrend alapján már pusztán létezésükkel szennyezettek, a velük való érintkezés minden formája kerülendő. Olyan kirekesztett, marginalizálódott rétege a társadalomnak, akik nem, vagy csak nagyon nehezen jutottak oktatáshoz, egészségügyi ellátáshoz és egyéb közszolgáltatáshoz, illetve a munkaerőpiacra is csak érintőlegesen, a senki más által el nem végzett, gyakran lenézett, undort keltő, akár életveszélyes feladatkörökön át juthattak be. Az érinthetetleneket a 20. század első felében *dalitoknak* hívták, ez a megnevezés először 1931-ben kezdett elterjedni a közbeszédben, míg ma a társadalom peremére sodródó, egyébként rendkívül összetett rétegre az SC (Scheduled Castes, lajstromba vett kasztok) kifejezést használják. Ide sorolhatók az ST (Scheduled Tribes, lajstromba vett törzsek), az őshonos törzsek, és számos más, kirekesztett nép és csoport. (Singh, 2020, o. 1-12.)

A kasztrendszer lebontása

India 1949-ben, a brit gyarmati uralom alól való felszabadulása után érvénybe lépett alkotmánya hivatalosan eltörölte a hagyományos kasztrendszert, a 17. cikke pedig betiltja, büntethetőnek minősíti érinthetetlenek megkülönböztetését. Az azóta eltelt hét évtized során a kaszt szó kikopott a mindennapi szóhasználatból, de a merev társadalmi rétegződés máig erősen jelen van. Zajlik a változás, de nem alakult még a fejlődés új, koherens iránya. Az évezredes korlátok és szokások felszámolása hosszú, összetett folyamat lesz. (Amalraj, 2020, o. 16-22.)

A legutóbbi, 2011-es országos census során India lakosságának közel 17%-a vallotta magát az SC rétegbe, a lajstromba vett kasztok közé tartozónak, míg 9% SC, lajstromba vett törzs tagja. Hivatalosan ez alapján 26% tekinthető a korábban érinthetetlenek tekintett rétegbe, a census során rögzített 1,2 milliárdos populációval számolva 312 millió főt jelent. (*Socio Economic and Caste Census (SECC)*, 2011) Ez az adat valószínűleg torz képet mutat, mivel az adatfelvételnél nyilatkozniuk kellett, hogy amennyiben a fenti rétegek valamelyikének tagjaként azonosítják magukat, pontosan melyik törzsbe vagy szektába tartoznak. Aki ezt nem vállalta fel, vagy olyan csoportba tartozott, amelyik nem szerepelt a kérdőíven felsoroltak között, azt a személyt nem számolták az érinthetetlenek közé. Egy, a Pew Research Center által, az alcsoport megjelölése nélkül megismételt adatfelvétel azt mutatta, hogy a társadalom mindössze 30%-a nem érzi magát valamely érinthetetlen, leszakadó réteg tagjának. 25% sorolta magát az SC (érinthetetlen kaszt), 9% az ST (lajstromozott törzs), 35% pedig egyéb leszakadó osztály tagja. (Sahgal, 2021)

Mindkét megközelítés azt mutatja, hogy legalább százmilliós, de akár milliárdhoz közelítő nagyságrendű az a réteg a kortárs Indiában, aki máig komoly nehézségekkel küzdve, előítéletekkel és kirekesztéssel szembenézve éli az életét.

Tradicionális társadalom

India tradicionális társadalmi berendezkedése egyszerre nyújthat kapaszkodót és jelenthet korlátot az előrébb jutni vágyóknak. A mágia és a vallás sokaknál a mindennapi élet aktív része, erősen jelen van a reinkarnációba vetett hit, úgy tartják, hogy létezésükkel, jelen életükkel inkarnációk egy vélt vagy valós láncolatának részei, a múlt és a jövő jelenben összekapcsolódó pontjában élnek, ahol a felajánlások, szakrális ünnepek, vallási és spirituális rituálék széles körű elfogadottsággal rendelkeznek. (Ahuja, 2021b, o. 1.)

A tradicionális társadalmak az indiai értelmezés szerint nyolc fő ismérvvel bírnak:

1. az egyén születéskori státusza nagyban meghatározza az életútját, a számára elérhető társadalmi mobilitás rendkívül alacsony, ahova, amibe született, az a személyes teljesítményt bizonyos mértékben felülírva határozza meg az előrehaladást,
2. a viselkedési normákra generációkon át meghatározó hatással bírnak a hagyományok, szokások, babonák, a gazdag történelmi múltból és mitológiai háttérből táplálkozó értékek,
3. a társadalom erősen hierarchikus felépítésű, a származás és hovatarozás alapján nagy pontossággal előjelezhető, hogy az adott egyén a lehetőségek és eszközök milyen rendszerével rendelkezik, milyen utak elérhetőek számára,
4. a származási háttér, a rokonság, a tágabb közösséghez való tartozás gyakran fontosabb identitásépítő tényező, mint az adott egyén képességei és eredményei,
5. a lehetőségeket és az eredményeket gyakran nagyobb mértékben befolyásolja a kapcsolati háló, mint az egyén saját pozíciója

6. jellemző a konzervatív, a hagyományos értékeket tisztelő hozzáállás
7. eszközalapú, kevésbé gépesített gazdaság, aki rendelkezik szerszámmal, az tud mivel dolgozni,
8. a mitológiára, természetfelettire épülő gondolkodás a logikára, tudományosságra épülő társadalmi értékrend fölé kerül. (Ahuja, 2021b, o. 1-2.)

Szegénység Indiában

Az érinthetetlenek döntő többsége *szennyezett* mivolta miatt mélyszegény kiteszítottként éli az életét. A fenti listát alapul véve:

- születéséből, származásából eredő deficitje a társadalom legalsó rétegébe pozicionálja, egyúttal arra predesztinálva őt, hogy ott is maradjon, az előrehaladás számára elérhető lehetősége rendkívül alacsony,
- hiába változott meg a jogi környezet, az évezredes szokások és hagyományok továbbra is szinte áthatolhatatlan korlátokat jelentenek,
- a hierarchiában elfoglalt alacsony pozíció egy nagy fa szerteágazó koronájához mérhető útvonalak helyett nagyban beszűkíti a számára elérhető perspektívát,
- bár a származás háttere szintén korlátoz, ha van valaki a rokonságban, aki feljebb tudott jutni, jelenthet legalább némi kapaszkodót.

A Globan Hunger Index 2024. évi jelentése szerint a vizsgált 127 ország rangsorában India a 105. helyen áll, az éhezés mértéke közepesen súlyos. A felmérésük szerint az indiai populáció 13,7%-a alultáplált, az öt évnél fiatalabb gyerekek 35,5%-a súlyosan alultáplált, 18,7% vészesen lesoványodott, a kisgyermekek 2,9%-a ötéves kora előtt elhalálozik. Ez együttesen az ezekből kalkulált éhségindex 27,3-es értékét jelenti. A korábbi adatfelvételek során 2000-ben, 2008-ban és 2016-ban ez rendre 38,4, 35,2 és 29,3 volt. (*Global Hunger Index 2024, India*, é. n.)

Az éhezési ráta javulása arra enged következtetni, hogy a legnehezebb sorsban élőket sújtó mélyszegénység csökken, továbbra is rengetegen élnek stabil megélhetési stratégia nélkül, úgy, hogy akár a létfenntartáshoz szükséges mennyiségű és minőségű erőforrásokhoz sem férnek hozzá, nincs megfelelő lakhatásuk, jövedelmük, nem hitelképesek. Az életüket bizonytalanság és frusztráció határozza meg, a deficit, akár fejlődésképtelen társadalmi kapcsolatok tartósan fenntartják a nehéz helyzetüket. Amennyiben a megfelelő, korszerű és biztonságos *étkezés, egészségügy, lakhatás, oktatás, rekreáció* hozzáférhetősége közül legalább kettő tartósan sérül, vagy nem az egyén társadalmának megfelelő hit és értékek mentén jut hozzá, deprivált státuszúnak tekinthető. (Ahuja, 2021a, o. 28-29.)

Az Indiában 1978-ban meghatározott szegénységi küszöböt az jelenti, ha egy felnőttnek nincs lehetősége 2400 kcal bevitelére falusias és 2100 kcal elfogyasztására urbánus környezetben. A szegénységi küszöb alatt annál súlyosabbnak minősülő szegénységben él az, akinél az alábbi kritériumok megjelennek:

- a szenvedések és a betegségek elkerülése komoly erőfeszítést igényel
- az igazságtalanság elkerülése és csökkentése nehézséget jelent
- a fiziológiai szükségletek megteremtése ellehetetlenül
- elveszíti a függetlenségét és az önmegvalósítás képességét

- elérhetetlenné, hozzáférhetetlenné válik a tápláló étel, biztonságos lakhatás, preventív és gyógyító egészségügyi ellátás, alapvető szükségletek és igények maradnak ellátatlanul, a közszolgáltatások nem hozzáférhetőek. (Ahuja, 2021a, o. 29-31.)

Falusi szegénység a 2011-es népszámlálás tükrében

A 2011-ben felvett indiai census volt az első olyan népszámlálás, ahol a szegénység felmérésénél külön részletes összesítést készítettek a falusi népességre nézve. Az akkor azonosított 244,9 millió háztartásból 179,7 millió volt falusi környezetben. A különválasztás oka, hogy míg a szegénység a városokban is jelen van, a falvakban lényegesen nagyobb a deprivációhoz vezető feltételek és a közszolgáltatások hiányának prevalenciája.

A census eredményei alapján a falusi háztartások 39,35%-a rendelkezik olyan vagyontárggyal vagy körülménnyel, ami alapján elkerüli, vagy legalább elkerülheti a deprivációt. Potenciálisan ide, a jobb helyzetűek közé sorolták, ha legalább eggyel rendelkezik az alábbiak közül: motorizált jármű, halászhajó, 3-4 kerekű földművelő gép, hitelkártya 50 ezer rúpia (kb. 200 ezer Ft) fölötti kerettel, valamely családtag állami alkalmazott vagy kisvállalkozó, bármely családtag havi 10 ezer rúpia (kb. 50 ezer Ft) fölött keres havonta, fizet jövedelemadót vagy szakmához kötött adót, legalább 3 szobás szilárd, stabil fallal bíró ingatlanban él, rendelkezik hűtőszekrénnel vagy vonalas telefonnal, rendelkezésére áll 2,5 ár föld és a műveléshez szükséges eszközök.

Automatikusan a depriváltak közé sorolták azt az 1,59 millió háztartást, akik nyomorban vagy kizárólag segélyből élnek, csatornatisztítóként dolgoznak, primitív törzsek tagjai vagy felszabadított rabszolgák.

A felállított kritériumok mentén 107,4 millió háztartást becsültek depriválnak, ebből 87,3 millió vallotta magát ténylegesen annak. A fenti lista alapján tehát már pusztán egy hűtőszekrény vagy vonalas telefon megléte elegendő ahhoz, hogy egy háztartást ne számítsanak a potenciálisan mélyszegénységben élő, vagy afelé sodródók közé. Az adatokat nagyban torzíthatja továbbá, hogy a milliárdos lélekszámú, a tömeges szegénységgel küzdő Indiában mindössze 1,7 millió ember vallotta magát hontalannak. (*Socio Economic and Caste Census (SECC)*, 2011)

Az alábbi táblázatban a 2011-es indiai census falusi népességre vonatkozó adatai szerepelnek. Itt az összes háztartás mellett megjelennek a kirekesztett érintetlenek kasztja (SC) és a lajstromozott törzsek (ST), a teljes falusi népességben 18,45% és 10,98% előfordulással. Itt, ahogy korábban említettem, azok jelennek meg, akik a censusban megjelenő csoportok és szekták valamelyikébe tartoznak, a valós arányuk ennél jóval magasabb lehet.

	Alkalmi munka	Földművelés	Bejelentett státusz	Saját lakhatás	Deprivált státusz	Fizet jövedelemadót
Minden falusi háztartás	51,18%	30,10%	9,65%	94,91%	48,56%	4,57%
Érinthetetlenek (SC) 18,45%	12,41%	3,39%	1,35%	17,69%	13,28%	0,64%
Törzsek (ST) 10,98%	5,63%	4,17%	1,25%	10,50%	8,18%	0,37%
Női családfő 12,88%	6,78%	3,06%	1,17%	12,13%	7,24%	0,52%

2. TÁBLÁZAT, A FALUSI LAKOSSÁG HELYZETE INDIÁBAN. FORRÁS: SOCIO ECONOMIC AND CASTE CENSUS, 2011.

Bevételi forrás alapján elkülönítve a falusi háztartások 51,18%-a alkalmi fizikai munkából él, 30,10% földművelésből, míg 2,50% alkalmi vagy teljes munkaidős háztartási munkákban vesz részt, 0,23% szemétteleni hulladékválogatásból él. 0,37% koldus vagy segélyben részesül, 1,61% kisvállalkozó. Mindössze 13,97%-uk rendelkezik hagyományos állással az állami szektorban, közsférában vagy a magánszektorban, ebből 9,65% nyilatkozott úgy, hogy bejelentett, stabilnak érzett munkája van.

Az érinthetetlenek és a törzsi lakosok számai ennél is lényegesen gyengébbek, alig tizedük fér hozzá legalább alkalmi munkához, 3-4% tud megélni földművelésből, bejelentett munkával pedig mindössze 1,2-1,3%-uk rendelkezik. Míg a teljes falusi populáció közel 95%-a bír valamilyen saját lakhatással, ideértve a lakáson, téglaházon kívül a kunyhókat és bádogépítményeket is, az alsó, megbélyegzett rétegek nagyságrendileg tizedének van legalább viszonylagosan stabil lakóhelye.

A census során hét új deprivációs paramétert állítottak fel:

- egy vagy kevesebb szoba, nem tartós alapanyagból készült fal és tető, a falusi háztartások 13,28%-a érintett,
- nincs a háztartásban 16 és 59 életév közötti felnőtt lakos (3,64%)
- női családfő, nincs a családban 16 és 59 év közötti férfi (3,86%)
- fogyatékkal élő családtag, nincs a háztartásban ép felnőtt (0,40%)
- érinthetetlen (SC) vagy törzsi (ST) háztartás (21,56%)
- nincs a háztartásban írástudó 25 év feletti felnőtt (23,52%)
- földdel nem rendelkező háztartás, a bevételek jelentős része alkalmi fizikai munkából származik. (30,04%)

A jövedelemadó fizetésére kötelezettek aránya nem éri el az 5%-ot a falusi lakosság körében, míg a leszakadó rétegeknél és a női családfővel rendelkező háztartások esetében 1% alatt van. Jövedelemadót azok a háztartások kötelesek fizetni, ahol a háztartás teljes havi jövedelme meghaladja a 10 ezer rúpiát (kb. 50 ezer Ft).

A táblázatban feltüntetett adatok alapján a női családfővel bíró háztartások helyzete még az érinthetetleneknél és a törzseknél is kilátástalanabb.

Nők jelenkori helyzete az érinthetetlenek között

A tradicionális hindu társadalom egyik ősi célkitűzése, hogy a földet, a nőket és a rituálét a zárt konstrukció rendszerén belül tartsa, vagyis ami a családé, a közösségé, a törzsé, az tartozzon is oda. A nő, az anya a vérvonal, vagyon, a rokonsági és társadalmi kapcsolatok továbbvitelének záloga, ezért lényegében jogfosztottá válhat, a saját sorsa és döntései fölött nem, vagy csak részben ő rendelkezik. Az 1949-től hatályos alkotmány bevezetése előtt a nők a férfiak alá voltak rendelve, mind a jogi rendelkezéseket, mind a társadalmi hagyományt tekintve. (Chakravarti, 2018, o. 63-69.) (Ahuja, 2021a, o. 32-34.)

A nők törvény által garantált egyenjogúsága, a kasztrendszer eltörlése lehetőséget ad az egyenlőbb lehetőségek megteremtésére, a régi szokások és hagyományok mentén a zaklatás, az erőszak, a hátrányos megkülönböztetés továbbra is a mindennapi élet részét képezik. Halmozottan érvényesül ez az érinthetetlenek és a hátrányos helyzetű társadalmak női esetében. Hiába a jogi biztonság, a női érdekképviselési és civil szervezetek megjelenése és fejlődése, emelkedik a nőket ért atrocitások erőszakos események száma, családon belül, munkahelyen és

nyilvános helyeken egyaránt, különösen ideértve az érinthetetlenek közé tartozó nőket. (Human Rights Watch, 2023)

Konklúzió

India ősi társadalmi berendezkedése a kasztrendszer eltörlésével jelentős változásnak indult, de a problémák a gyors eltűnés helyett átalakulnak, újratermelődnék vagy újabb kihívások felé vezetnek. A mélyszegénységben élők aránya 2004 és 2011 között a népszámlálás adatai szerint a teljes népességre vetítve 38,9%-ról 21,2%-ra csökkent, azonos módszertan mentén becslve 2022-ben pedig 2,7%-ot soroltak a mélyszegények közé. A hivatalos becslések szerint ez 2030-ra 0%-ra csökkenthető. (Ahuja, 2021a, o. 27.) A census adatfelvételének említett korlátozó tényezői és visszasságai miatt a feltárt értékek valószínűleg nem pontosak, de a trend és az irányvonalak várhatóan összemérhetőek lesznek a legújabb, 2024-ben felvett, a következő időszakban kiadásra kerülő új indiai népszámlálás adataival.

A szegénység, az ahhoz vezető és azt erősítő társadalmi folyamatok változnak, de egy túlnépesedett, a régiből az új felé átmenetben lévő ősi tradicionális társadalomban jelentős tehetetlenségi erő van jelen. A régire építkező, a múlt tapasztalatait szem előtt tartó, de a jelen helyzetből kiinduló, igazságosabb jövő felé haladó módszertan kialakításához fontos lépés a szegénység megértése, szegénységhez vezető okok mélyebb feltárása, amik hozzájárulhatnak a társadalom igazságosabb, egyenlőbb előmozdításához.

Irodalomjegyzék

Ahuja, R. (2019). *Indian Social System*. Rawat Publications.

Ahuja, R. (2021a). *Social Problems in India* (4.). Rawat Publications.

Ahuja, R. (2021b). *Society in India—Concepts, Theories and Recent Trends*. Rawat Publications.

Amalraj, D. (2020). Class and Religion Conscious Society as a Threat to a Peaceful Coexistence of the Dalits: Reflections of Bama in Karukku. In *Different Dimensions of Dalit Discourse*. Atlantic.

Chakravarti, U. (2018). *Gendering Caste through a Feminist Lens*. Sage.

Global Hunger Index 2024, India. (2024). Global Hunger Index (GHI) - Peer-Reviewed Annual Publication Designed to Comprehensively Measure and Track Hunger at the Global, Regional, and Country Levels. Elérés 2024. december 15., forrás <https://www.globalhungerindex.org/india.html>

Human Rights Watch. (2023). India: Events of 2023. In *World Report 2024*. <https://www.hrw.org/world-report/2024/country-chapters/india>

Prabhu, P. H. (2016). *Hindu Social Organization*. Sage.

Sahgal, K. J. S. and N. (2021, június 29). Measuring caste in India. *Pew Research Center*. <https://www.pewresearch.org/decoded/2021/06/measuring-caste-in-india/>

Singh, B. (2020). Different Dimensions of Dalit Discourse: Mapping of the Marginalised from the Height of Insight. In *Different Dimensions of Dalit Discourse*. Atlantic.

Socio Economic and Caste Census (SECC). (2011). Elérés 2024. november 27., forrás <https://secc.gov.in/getAllHhdSummaryNationalLgdReport.htm>

Bevezetés

Ebben a tanulmányban az elmúlt öt évben publikált, angol nyelvű, folyóiratokban megjelent szociális dominancia orientációval foglalkozó legrelevánsabb kutatások adatainak értelmezésére kerül sor. A szociális dominancia orientáció (SDO) egy szociálpszichológiában alkalmazott skála, ami az egyének társadalmi egyenlőtlenségeket elfogadó attitűdjeit hivatott mérni. A skála kitalálói Sidanius és Pratto, akik a csoportok közötti előítélet és egyenlőtlenségek kutatásának jeles tudósai a szociálpszichológia területén belül. (Sidanius – Pratto 1999).

A szociális dominancia orientáció szorosan kapcsolódik a szociális identitáshoz, valamint a rendszerigazolás elméletéhez (Jost – Banaji 1994). A szociális identitás elmélete a csoportok egymástól való szükségszerű elkülönülését hangsúlyozza, ami kultúrától függetlenül minden esetben megtörténik, amennyiben akár tetszőlegesen kiválasztott csoportokat is különböző ismérvek alapján disztigválunk (szemszín, etnikai hovatartozás stb.) (Tajfel 1974). A rendszerigazolás elmélete (SJT) az adott társadalomban elnyomott, leértékelt helyzetben lévő társadalmi csoportok társadalmi gazdasági és politika rendszert elfogadó attitűdjeinek magyarázatára szolgál (Jost et al. 2004). Az elmélet szerint a társadalmi elnyomást és egyenlőtlenségeket a különböző rendszerlegitimáló mítoszok tartják fenn a társadalmakban. Ezek a mítoszok lehetnek különböző ideológiák, mint például a meritokrácia elve, azonban magában foglalhatják a kirekesztett csoportok többségi társadalom által hangsúlyozott és közvetített alacsonyabb rendűségére vonatkozó tulajdonságokat is. A rendszerlegitimáló mítoszok olyan erők lehetnek egy adott társadalomban, hogy bizonyos idő után maguk a kirekesztett csoportok is azonosulnak saját kisebbségükkel, ezáltal önbeteljesítő jóslatként a leértékelt csoportok megtartják és újratermelik kirekesztett társadalmi pozícióikat. (Sidanius et al. 2001).

A tanulmányok kiválasztásának kritériumai közé tartozott, hogy a kulcsszavas keresés során a kulcsszavaknak tartalmaznia kellett a „*social dominance*”, „*political attitude*”, „*right-wing*”, „*authoritarianism*”, „*conservativism*” kulcsszavak közül legalább kettőt. A kulcsszavak kiválasztása arra való tekintettel történt, hogy olyan tanulmányok jöjjenek ki találatként, amelyek tartalmazzák az egyének politikai rendszerrel szemben kifejtett attitűdjeit, ideológiai hovatartozását a szociális dominancia vonatkozásában. A tanulmányok összegyűjtésére a Researchgate, Scopus, Web of Science, valamint a Jsttre adatbázisainak felületén került sor. A szisztematikus keresés során minden felületen 4-5 olyan szakirodalom került kiválasztásra, amely az absztraktok áttanulmányozását követően a leginkább illeszkedett az előzetesen meghatározott keresőszavakhoz. Minden tanulmány esetében ugyanazokra a kérdésekre kerestünk választ. Első körben a vizsgálati országra, populációra, valamint az alkalmazott kutatási és elemzési módszerre voltunk kíváncsiak. Ezen kívül az elemzési kérdések közé tartozott, hogy az egyes országokban melyek azok a csoportok, amelyek nagyobb mértékű SDO-val rendelkeznek,

¹ Debreceni Egyetem, Humántudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, A Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány Phd kiválósági ösztöndíjasa

illetve milyen tényezők vannak hatással az SDO erősségére? Továbbá, amennyiben kimutatható volt valamilyen egyenlőtlenségeket legitimáló mítosz, abban az esetben az adott mítosz is azonosításra került a tanulmányok alapján.

Eredmények

Yakubu 2020-ban Nigériában adatok másodelemzésével próbálta feltárni, hogy a különböző etnikai csoportokat a kérdezettek milyen mértékben kezelik egyenlő mértékben. Alapvetően három szociális dominancia orientációs dimenziót használt az SDO mérésére. Az elemzési dimenziók az önkényesen kiválasztott csoportok általi szociális dominancia (klánok, felekezeti, vallási, nemzeti csoportok), nemek között meglévő szociális dominancia, valamint az idősek a fiatalokkal szembeni szociális dominanciája. Eredményei alapján a nigériai társadalom olyan módon épül fel, hogy törzsi és etnika alapon diszkriminál, amiből kifolyólag a társadalmi inklúzió és integráció is lehetetlen. Nigériában a társadalom történeti fejlődéséből fakadóan az osztály alapú szerveződés sosem volt lehetséges, ebből következően az elsődleges dominanciát meghatározó dimenzió az etikum, vagyis az önkényesen kiválasztott csoportok szerinti diszkrimináció (Yakubu 2020). Olaszországban Aiello és társai megerősítő faktoranalízissel, hétfokú szociális dominancia skálán mérték a szociális dominancia orientációt online kérdőív segítségével. A kutatás megkülönböztette az SDO-D-t és az SDO-E -t a dominancián belül. Az SDO-D az egyének csoportok közötti dominanciára és alárendeltségre mutatott fogékonyságát méri, míg az SDO-E a társadalmi csoportok közötti egyenlőségnek az elfogadásra vonatkozott. Az eredmények alapján a két skála itemje-i korrelálnak egymással. Ezen kívül a jobboldali politikai orientáció skálája szignifikáns összefüggést mutatott a szociális dominancia orientációval. Tehát a magukat inkább jobboldalinak valló személyek SDO-ja szignifikánsan magasabb mértékűnek tekinthető (Aiello et al. 2018). Martinez és társai 11 dél-amerikai országot vizsgáló kutatásukban vizsgálták a politikai cinizmus, a rendszerigazolás, a jobboldali autoritarizmus, valamint az SDO összefüggését. Eredményeiket alapul véve 1-ből 10 ország esetében a „politikai morális lazaság” faktora – ami a politikai cinizmus skála egyik eleme – összefügg a szociális dominancia orientációval, tehát azokban a dél-amerikai országokban erős az egyének SDO-ja, amelyekben az egyének olyan attitűdökkel viseltetnek a politikai rendszer iránt, ami fenntartja és helyesli a rendszerek alacsony hatékonyságú és korrupt felépítését annak ellenére, hogy egy specifikus csoport igényeit más csoportok nyilvánvaló sérelmére elégitik ki (Martinez et al. 2022).

De Coninck és kutató társai 7 európai országot vizsgáló kutatásukban 10 599 fős mintán, 25-65 év közötti felnőttek között végeztek kutatást az RWA (right-wing association) az SDO, a médiafogyasztás, illetve a bevándorló ellenesség kapcsolatáról. Az országok úgy kerültek kiválasztásra, hogy a listában egyaránt szerepeljenek olyanok, ahol az illegális bevándorlók a 2014-es migrációs válság alatt jelentős számban jelentek meg, illetve olyan országok, ahol a bevándorlókról szóló diskurzus a közbeszédet jelentősen uralta. Eredményeik szerint a bevándorlókhoz fűződő attitűdöt erőteljesen meghatározta az, hogy a kérdezettek milyen médiatartalmakat fogyasztottak, illetve, hogy kapcsolatba kerültek-e bevándorló háttérű személyekkel. Az olyan személyeknek, akiknek az ismertségi körében voltak ilyen emberek, azok SDO és RWA orientációja kisebb mértékű volt azoknál a személyeknél, akiknek egyáltalán nem voltak bevándorló háttérű ismerőseik. Azok a személyek pedig, akik inkább intellektuális jellegű média tartalma fogyasztottak szintén kisebb veszélyérzetről számoltak be, tehát ezen tartalmak fogyasztása szintén tompította a kérdezettek RWA és SDO orientációját (De Coninck et al. 2022).

Panno az European Social Survey második hullámának másodelemzésével vizsgálta a kérdezettek környezetvédelemmel, bevándorlással, konzervativizmussal, politikai orientációjával kapcsolatos vélekedéseinek összefüggését a szociális dominancia orientációval. Fő kérdése volt, hogy az általános boldogsági szint emelkedése miként függ össze az SDO csökkenésével, ezáltal a bevándorlókkal szembeni elfogadással? Eredményei alapján az SDO korrelál a migránsok elutasítottságának mértékével, illetve az egyének szubjektív boldogságérzetének növekedése is összefügg a bevándorlókkal szembeni pozitív attitűddel. Érdekes módon elemzésében a férfiak elfogadóbban viszonyultak a bevándorlókkal szemben, míg az idősebb életkori csoportok esetében a szakirodalmi előzményeknek megfelelően már nagyobb mértékű SDO volt tapasztalható. Az egyén szubjektíve érzett boldogság érzetének növekedése szerint tompíthatja a SDO hatását a bevándorlókkal szembeni negatív viszonyulásra. Eredményei alapján, a szakirodalmi előzmények figyelembe véve, Panno fontos eszköznek tekinti az SDO csökkentésében a kockázatokkal szemben nyújtott állami beavatkozás növelését (Panno 2018).

Hollandiában. Van Veen szintén a jobboldali orientációra utaló nemzeti identifikáció erősségének és a szociális dominancia kapcsolatának összefüggését kutatta holland egyetemisták körében. A kutatók adatok másodelemzésével klasztereket képeztek, amelyek összevetésre kerültek a szociális dominancia orientációra vonatkozó skálával. A vizsgálat során a holland nemzeti identitást meghatározó két figurával való szimpatizálást vizsgálták egy domináns népmesei figura és az ő alávetett szerepben megjelenő szolgálja „*Fekete Péter*” vonatkozásában. A kapott eredmények azt mutatták, hogy azok, akik a felsőbbrendűnek tartott figurát jobban kedvelték magasabb pontszámokat értek el mind az SDO, mind a nemzeti identitás skálán. Akik nagyobb mértékben identifikálták magukat hollandként azok a dominánsabb figurát pozitívabban ítélték meg, míg azon személyek, akik kisebb mértékben vallották magukat hollandnak hajlamosabbak voltak arra, hogy az alacsonyabb státuszú figurát nagyobb mértékben támogassák. A holland vizsgálat esetében nem a nemzeti identitás hatott az SDO erősségére szemben az olasz kutatással, hanem az SDO önmagában a nemzeti identitás közvetítése nélkül is erősnek volt tekinthető. A kutatás tapasztalatai szerint a holland esetben a rasszon alapuló dominancia az, ami a szociális dominanciát befolyásolja. A dominancia háttérében dominánsan a fehér bőrű, önmagát hollandnak valló többségi társadalom pozícióvesztéstől való félelme húzódik meg, főleg a bevándorló háttérű személyekkel szemben

A bórszint ebből következően tekinthetjük egyfajta legitimáló toposznak a szociális dominancia esetében a holland kontextusban (van Veen et al. 2022). A szociális dominancia a vizsgált országok közül talán az egyik legtisztább formájában Indiában jelenik meg, ahol Tiwari és társai három szociális kategóriát különböztetettek meg egyetemisták körében végzett kutatásukban.

A kutatók alapvetően a csoporton belüli és csoporton kívüli preferenciákra helyezték elemzésük fókuszát. A vizsgálat eredményei világosan igazolták a csoporton belüli preferenciákat, tehát, hogy a szociális kategóriák tagjai sokkal inkább viszonyultak pozitívan a saját csoportjukhoz, mint a többi kategóriához. A szerzők ennek egyértelmű okát a kasztrendszer tovább élésében látják, ami az India társadalom egyenlőtlenségeit a mai napig meghatározza (Tiwari et al. 2020).

Zhao és társai pénzügyi kompenzációs survey módszerrel vizsgálták a kínai felnőtt lakosság környezettel kapcsolatos attitűdjeit. Kiindulópontjuk az ember környezettel szembeni elnyomó és kizsákmányoló attitűdje, ami egyfajta domináns attitűdként értelmezhető és megnyilvánul többek között a klímaváltozás tagadásában. Eredményeik igazolták az általuk felvetett hipotézist, ami szerint a szociális dominancia negatívan korrelál a környezet megóvására vonatkozó attitűddel. A demográfiai háttérváltozók közül elsősorban az életkor korrelál pozitívan

a szociális dominanciával. Vizsgálatuk eredményei alapján az idősebbek nagyobb mértékű SDO-val jellemezhetők. Eredményeik arra mutatnak, hogy a szociális dominanciával nagyobb mértékben szimpatizálók, nem csupán a társadalmi valóság igazságtalanságait tekintik általánosan igazságosabbnak, hanem a környezeti valóságot is olyan tényként kezelik, ami alatta áll az emberi irányításnak, ezért kizsákmányolható, irányítható, megzabolázható (Zhao et al. 2018).

Grindal hasonló jelenséget figyeltek meg az Egyesült-Államokban, ahol egy viszonylag fiatal 18-25 év közötti populációban elemezték, a fiatal, fehér bőrű, fehér szülők által felnevelt fiatalok szociális dominancia orientációját a klímaváltozás tagadásával való összefüggésben. A szociális dominancia orientáció ebben a fiatalabb életkorú csoportban is korrelál az environmentalizmus elutasításának mértékével, valamint ezzel összefüggésben a klímaváltozás tagadásával. Ebben az esetben a legitimáló toposz a fehér ember joga a környezet uralásához, ami gazdaságilag visszavezethető a gyarmatosításokra, illetve az ipari forradalomra (Grindal et al. 2023). Azevedo és Jost egy piackutató cég segítségével az amerikai populációra reprezentatív mintában 18 és 65 év közötti személyek körében végzett kutatást a liberális-konzervatív orientáció, a jobb oldali tekintélyelvűség, az SDO, valamint a klímaváltozás tagadásának összefüggéséről. Kutatásukban az SDO szintén összefüggött a környezetváltozás tagadásának mértékével, azonban a környezetváltozás kérdésében a legmeghatározóbb változó a politikai orientáció volt, ahol a konzervatívok szignifikánsan nagyobb mértékben utasították el az éghajlatváltozást. A jobboldali tekintélyelvűség és az SDO viszont szintén pozitívan korrelált a politikai konzervativizmussal. Ezen kívül a tudományba vetett hit változója volt még olyan tényező, amelynek a csökkenése összefüggött a politikai konzervativizmus erősségének növekedésével (Azevedo – Jost 2021).

Laot és kutató társai az Egyesült Királyságot vizsgáló kutatásukban 1147 fős mintán végeztek reprezentatív kutatást. A kutatás jelentőségét az adja, hogy az adatfelvételt 2020-ban a COVID-19 vírus idején bonyolították le, azzal a nem titkolt céllal, hogy megvizsgálják milyen magyarázó változókat kell annak érdekében erősíteni, hogy a zöld-eszme iránti elköteleződést növelni tudják. Lineáris regresszióval a politikai orientáció és a zöld párti elköteleződés hatását vizsgálták az RWA- ra, valamint az SDO-ra, a jövőről való gondolkodásra és az európai identitás erősségére. Kutatásukban arra keresték a választ, hogy mi határozza meg azt, hogy egy személy a jobb, illetve a baloldalra szavaz. Emellett arra is keresték a választ, hogy milyen tényezők határozzák meg a környezet védelméhez való viszonyulást. Kutatásuk eredményeként igazolást nyert az a hipotézis, hogy a politikai beállítódás szignifikáns hatást gyakorol az RWA-ra, valamint az SDO-ra. Emellett mind az SDO, mind az RWA a korrelációs együttható tekintetében negatív előjelű a zöldpártisággal történő összevetésben. Az egyéb magyarázó változók esetében az alapvető demográfiai háttérváltozókat kivették a modellből, mivel egyik esetben sem volt szignifikáns hatás kimutatható egyik vizsgált skálával sem. Eredményeiket alapul véve a politikai orientáció következménye lehet egyfajta legitimáló eszme, ami feltehetőleg a magukat inkább jobboldali személyekként definiáló egyének nagyobb mértékű konzervativizmusa lehet (Laot et al. 2022).

Törökországban Gümüş és szerzőtársai nem valószínűségi mintavétellel török egyetemi hallgatókat kérdeztek interjúk kutatásuk során, amelynek keretében 284 kérdőívet rögzítettek. Kérdőívük a mintavételi hiányosságok ellenére azért jelentős, mivel Törökországról a hatalmi-politikai folyamatok révén szociális dominancia témában kevés szakirodalom áll rendelkezésre. Variáncianalízisük során a politikába és az intézményrendszerbe vetett bizalmat, valamint a Schwartz-i értékek és a szociális dominancia egymásra hatását vizsgálták. Két hipotézisük közül az

első, hogy a politikai intézményrendszerbe vetett bizalom csökkenti a szociális dominancia erősségét. Ezen kívül a szociális dominancia területén azt a hipotézist fogalmazták meg, hogy a konzervatív MHP párt szavazói nagyobb mértékű szociális dominancia orientációval lesznek jellemezhetőek. A kutatás eredményei mindkét előfeltevést igazolták. A szociális dominancia orientáció nagyobb mértékben jósolta meg a konzervatív pártra történő szavazást, mint bármilyen másik tényező. A politikai bizalom növekedése pedig tompította a szociális dominancia hatását. A nemek tekintetében a vizsgálatban nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. Specifikus legitimációs toposz ebben a vizsgálatban nem állapítható meg, azonban feltételezhető, hogy a konzervatív ideológia egyes elemei azok, amelyek a párt szavazóinak nagyobb mértékű SDO-val történő szimpatizálását indukálják (Gumus et al. 2019).

Vargas-Salfate és kutató társai 19 ország összehasonlító elemzését végezték el, ahol a szubjektív szociális státuszt, a nemzeti identitást, az SDO, valamint a rendszerigazolás erősségét vetették össze a GINI együttható értékével. Eredményeik alapján a szubjektíve magasabb státuszú személyek nagyobb mértékben támogatják a rendszer egyenlőtlenségeit. Ezen kívül az idősebb személyek és a férfiak esetében figyelhető meg nagyobb mértékű szociális dominancia orientáció. A magukat nagyobb mértékben nemzetileg elkötelezettnek valló személyek szintén nagyobb mértékű SDO-val jellemezhetőek, mint a kisebb nemzeti identifikációval jellemezhetőválaszadók. Ezen kívül a konzervativizmus szintén befolyásolja a szociális dominancia erősségét, azonban a GINI index alapján a kevésbé fejlett országok esetében a nemzeti identitás erősebb legitimáló ideológiának bizonyul, mint a politikai konzervativizmus (Vargas-Salfate et al. 2018). Az SDO az egyének pályaválasztására is hatással lehet. Tesi, Aiello és Pratto elsőéves szociálistudós hallgatók körében készített vizsgálatot, felhasználva a hétfokú szociális dominancia orientáció skálát az SDO operacionalizálására. Eredményeik szerint habár ezt a disszonanciát el is fojthatják a hallgatók, a magasabb SDO orientációjú hallgatókra így is nagyobb mértékben jellemző a pályaelhagyás. A kutatás lebonyolítója abból a hipotézisből indult ki, hogy a magasabb SDO-val bíró személyek a munkaerőpiac körülményei között eleve olyan területeket választanak, ahol a dominancia iránti igényüket ki tudják elégíteni. Ilyen pályáknak tekinthetőek a gazdasági pályák, kereskedelem és a marketing területei. Ezzel szemben az úgynevezett hierarchia csökkentő intézményeket és hivatásokat (pl. szociális munka területei) döntően olyan személyek választják, akik alapján véve alacsonyabb SDO-t mutatnak. (Tesi et al. 2022).

Összegzés

A szakirodalmi kutatás során a szociális dominanciával, valamint a szociális dominancia orientációval foglalkozó legfrissebb szakirodalmak átfogó elemzését végeztük el. Hat olyan fő tényező került beazonosításra, amely növelheti a SDO erősségét. A politikai dimenzióban a politikai intézményrendszerbe vetett bizalom csökkentheti az SDO erősségét. Ezzel szemben a jobboldali beállítódás növelheti az SDO mértékét. Ezek az eredmények azt is jelzik a számunkra, hogy az SDO befolyásolhatja az egyének politikai nézeteit, és hozzájárulhat a társadalmi-politikai polarizációhoz, amivel a következő fejezetben részletesebben fogunk foglalkozni. Az identitás dimenziójában a vonatkozó kutatások azt mutatják, hogy azok az emberek, akik erősebben azonosulnak a nemzetükkel, hajlamosabbak a magasabb SDO-ra. Ez különösen igaz a kevésbé fejlett országokban, ahol a nemzeti identitás hatása az SDO-ra erősebbnek bizonyul, mint a politikai konzervativizmus.

A társadalmi-gazdasági tényezők szintén hatást gyakorolnak a szociális dominancia orientációra, amit bizonyít, hogy a magasabb szubjektív szociális státuszú emberek

hajlamosabbak lehetnek az egyenlőtlenségek elfogadására. A média hatása sem elhanyagolható, mivel azok a személyek, akik inkább intellektuális jellegű média tartalmakat fogyasztanak, kisebb veszélyérzetről számolnak be, ami tompíthatja ezen személyek SDO- ját. Ezek mellett a vizsgált magyarázó változók mellett az elemzett tanulmányok szintén igazolták a nemek, valamint az életkori különbségek szerepét a szociális dominancia orientáció mértékében. A tanulmányban több kutatás is kimutatta, hogy a férfiak esetében szignifikánsan magasabb az SDO, mint a nőknél. Emellett a kapott eredmények alapján az idősebb embereknél szignifikánsan magasabb volt az SDO, mint a fiatalabb életkori csoportoknál. A szakirodalmi gyűjtés során az egyes országokban tapasztalható legitimációs mítoszok is listázásra kerültek. A vonatkozó aktuális szakirodalmak alapján a leggyakoribb rendszerlegitimáló mítoszok a rasszon alapuló dominancia, a kasztrendszer, valamint a fehér ember joga a környezet uralására.

Felhasznált irodalom

- Azevedo, F. – Jost, T. J. (2021): The ideological basis of antiscientific attitudes: Effects of authoritarianism, conservatism, religiosity, social dominance, and system justification. *Group Processes & Intergroup Relations*. Vol. 24(4) 518–549. DOI: 10.1177/1368430221990104
- De Coninck, D. – Van Assche, J. – d’Haenens, L. (2022): Right-wing authoritarianism and social dominance orientation as mediators between news media consumption and perceived migrant threat. *Mass Communication and Society*. 27(1), 26-49. DOI: 10.1080/15205436.2022.2144746 1-34
- Grindal, M. – Sarathchandra, D. – Haltinner, K (2023): White Identity and Climate Change Skepticism: Assessing the Mediating Roles of Social Dominance Orientation and Conspiratorial Ideation. *Climate* 11(2), 1-16 <https://doi.org/10.3390/cli11020026>
- Gumus, D. O. – Yalcinkaya, T. – Kayaalp, A. (2019): Psychology of Turkish University Students as Electorate: The Mediating Role of Political Trust. *Journal of Ethnic and Cultural Studies* Vol. 6, No. 1 45-62. DOI: 10.2307/48710204
- Jost, J. T. – Banaji, M. R. (1994): The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness, *British Journal of Social Psychology*, 33, 1– 27.
- Jost, J. T. – Banaji, M. R., – Nosek, B. A. (2004): A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political psychology*, 25(6), 881-919.
- Laot, F. – Jauch, M. – Abrams, D. (2022): Look past the divide: Social dominance, authoritarianism, future thinking and superordinate identity underlie the political divide on environmental issues. *Current Research in Ecological and Social Psychology* Volume 3, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.cresp.2022.100062>
- Martínez, J. – Riba, E. – Romero, J. C – Sandoval, S. – Valencia-Moya, J. – Vera-Ruíz, A., ... – Maric, M. L. (2022): Ideology and political cynicism: effects of authoritarianism and social dominance on perceptions about the political system in 11 Ibero-American countries. *Revista Interamericana de Psicología/Interamerican Journal of Psychology*, 56(2)
- Panno, A. (2018): Social Dominance and Attitude towards Immigrants: The Key Role of Happiness. *Social Sciences*. 7 (8), 126. DOI: 10.3390/socsci7080126
- Sidanius, J. – Pratto, F. (1999): *Social Dominance: An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge, U. K.: Cambridge University Press.

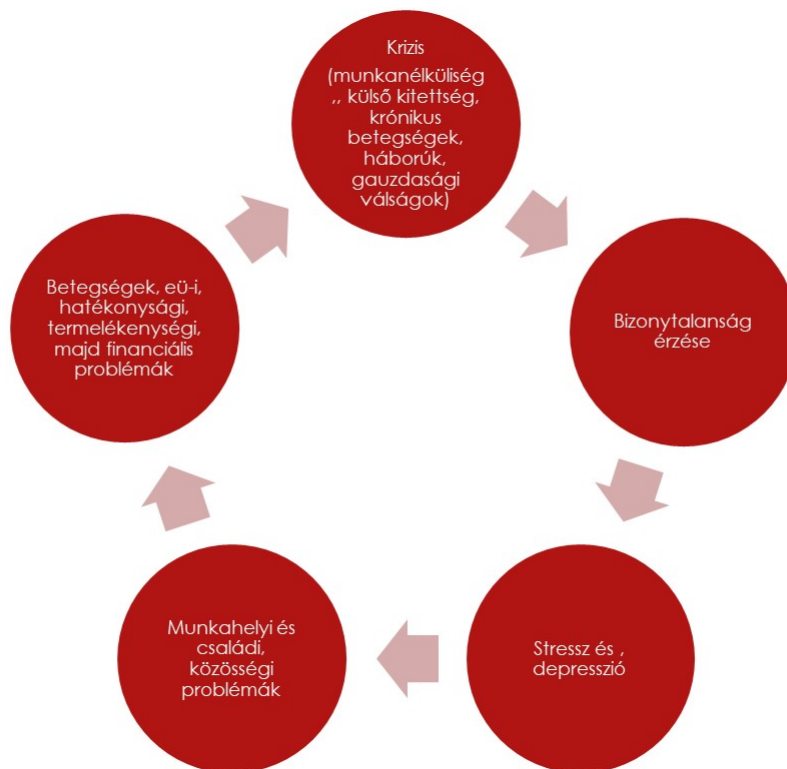
- Sidanius, J. – Levin, S. – Federico, C. M. – Pratto, F. (2001): Legitimising ideologies: A social dominance approach. In J. T. Jost – B. Major (eds.): The psychology of legitimacy Cambridge University Press. New York, 307-331.
- Tajfel, H. (1974): Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information*, 13(2), 65–93. <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Tesi, A. – Aiello, A. – Pratto, F. (2022): How people higher on social dominance orientation deal with hierarchy-attenuating institutions: the person-environment (mis)fit perspective in the grammar of hierarchies. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-022-03627-5>
- Tiwari, K. S. – Pandey, A. – Kumar D. (2020): Social Dominance Orientation, Self-esteem, and Intergroup Preferences in University Students. *Anukriti (An International Peer Reviewed Refereed Research Journal)*, 10(11), 171-176.
- Van Veen, D. – Emmen, A. G. R. – Mesman, J. (2022): National Identification, Social Dominance Orientation, and Attitudes Towards Black Pete in the Netherlands: Person- and Variable-Centered Analyses. *Social Psychological Bulletin*. Vol 17, 1-17. DOI: 10.32872/spb.7853
- Vargas-Salfate, S. – Paez, D. – Liu, H. J. Pratto, F. – Homero Gil de Zúñiga (2018): A Comparison of Social Dominance Theory and System Justification: The Role of Social Status in 19 Nations. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 44(7) 1060-1076. DOI: 10.1177/0146167218757455
- Yakubu, Y. (2020): *Social dominance, ethnic prejudice and the challenges of nation building: the Nigerian Experience*. *International Research Journal of Social Sciences*. Vol 9(1), 42-45.
- Zhao, H. – Zhang, H. – Xu, Yan. – Lu, J. – He, W. (2018): Relation Between Awe and Environmentalism: The Role of Social Dominance Orientation. *Frontiers in Psychology* Vol. 9 1-12. DOI: 10.3389/fpsyg.2018.02367

Problémafelvetés:

Mint minden modern, nyugati típusú és berendezkedésű társadalomban, így Magyarországon is számos hasonló, egészségügyi, egészségpolitikai, illetve egészségfinanszírozási kihívással nézünk szembe. Komplex társadalmunk egyik kardinális és megkerülhetetlen kérdése a lakosság egészségi státusza, az egészséges életmódra való törekvés, a betegség-, és balesetmegelőzés, valamint az egészséges életmódot szorgalmazó politikák összehangolása. A probléma felvetése 2024-ben azért is rendkívül időszerű, mivel az állami egészségbiztosítási rendszerünk évtizedek óta túlterhelt, illetve krónikus forráshiánnyal küzd. A tanulmány említett két alapvető problémát - túlterheltség és alulfinanszírozottság - evidenciaként feltételezi, mint a probléma meghatározását, így nem vizsgálja azon rövidtávú, pár éves, pozitív/negatív változásokat, mind a rendszer leterheltség, mind az alulfinanszírozottság tekintetében sem, mely mikro trendek alapján nem változtatják meg a két feltételezést, ennek okán a fentieket tényként kezeli ma Magyarországon. Ennek tükrében a dolgozat megpróbál egy olyan választ adni a magyarországi, állami finanszírozású egészségügyi rendszer hatékonyságának, hatásosságának növelésére, valamint leterheltségének csökkentésére, továbbá a finanszírozási oldal optimalizálására, mely egy lehetséges megoldás lehet a 21. századi digitális és MI környezetben.

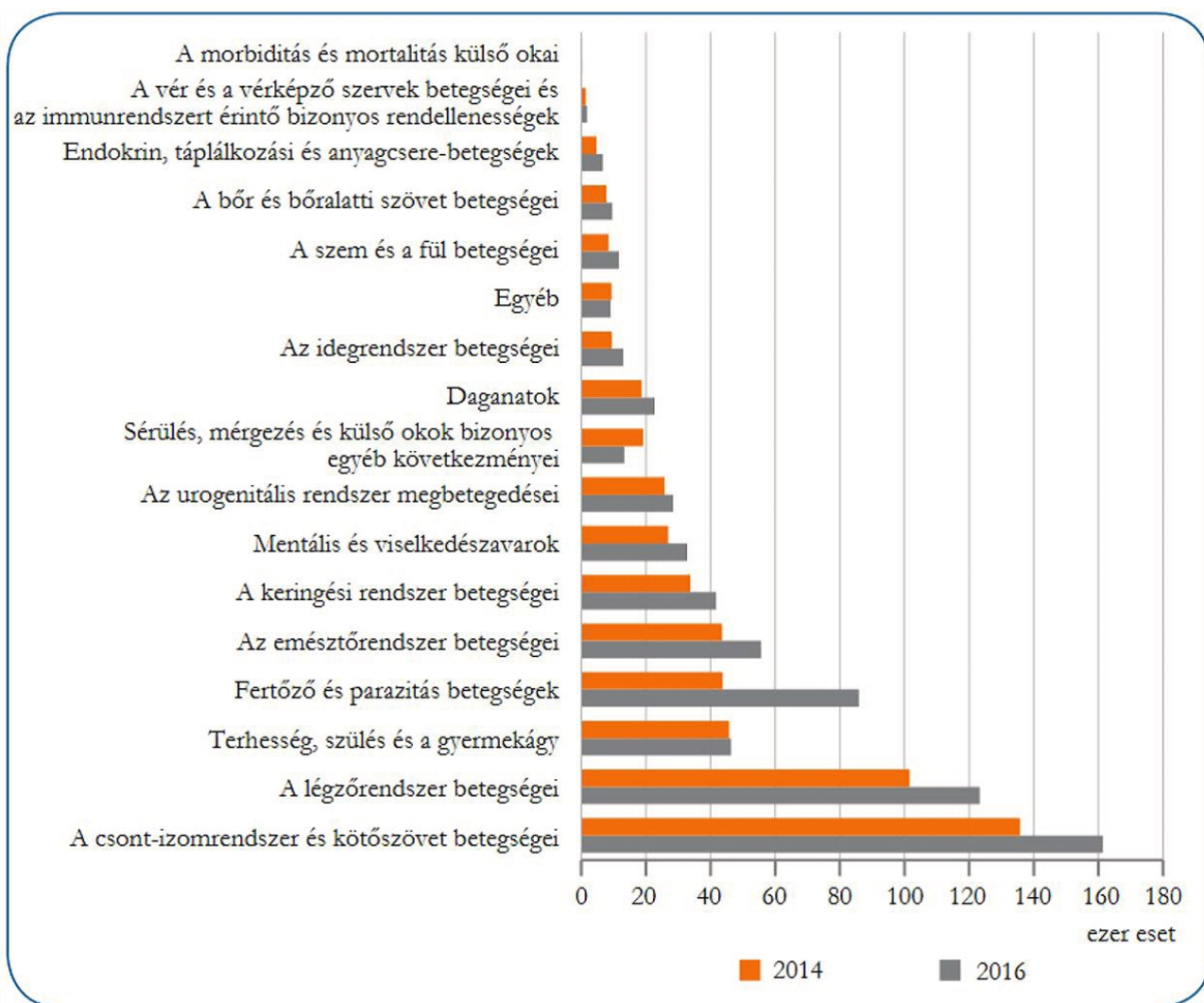
Az állami egészségpolitika, valamint a vállalati jóllét, illetve az egészségügyi ellátórendszer szinkronba hozatala mikro és makró szinten egyaránt szükségszerű. Csak úgy érhetünk el társadalmi szinten is mérhető változást, amennyiben a rendszer minden érintett szereplője a megfelelő szinten együttműködik és aktívan részt vesz, melynek eredménye a jelenlegi rendszernél egy hatékonyabb és hatásosabb egészségügyi ellátórendszer lehet. A dolgozat három szereplő – **az állam, munkáltató, valamint a munkavállaló** - együttműködésének lehetőségeire, szükségszerűségére és a három szereplő felelős együttműködésére tesz javaslatot. A paradigma váltás szintű változások eléréséhez – mely egy egészségesebb, boldogabb társadalmat eredményez, elengedhetetlen a fent említett három szereplő hatékony együttműködése.

A probléma felvetés grafikusán a következőképpen néz ki. Az ábra logikája: **A munkavállalói bizonytalanságból** stressz és depressziós állapot alakul ki, mely munkahelyi, családi konfliktusba torkollik, majd egészségügyi problémákat és munkajövedelem kiesést generál. A munkanélküliségből és a bizonytalan társadalmi státuszából, valamint az anyagi keretek kimerüléséből, azaz a megszokott életvitel ellehetetlenüléséből, közvetve krónikus betegségek, depresszió és daganatos **betegségek alakulhatnak ki a munkaképes korú lakosság körében.**

Forrás: saját szerkesztés

Az alábbi ábra jól mutatja, hogy a táppénzkifizetések döntő többsége – a szülést leszámítva, mely egy örömteli reprodukciós befektetés – tipikusan a leggyakrabban előforduló népbetegségek következménye.

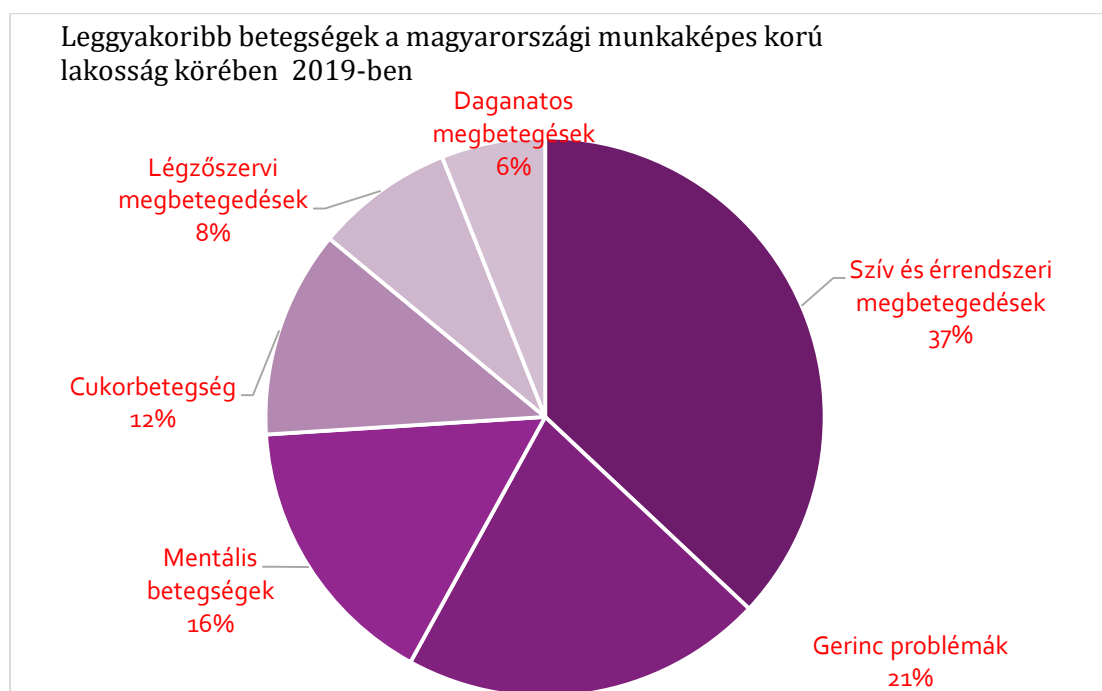
Forrás: Egy esetre jutó táppénzes napok száma betegségcsoportonként (Táppénz, 2014-2016 KSH)

Dolgozatomban - a terjedelemhez igazodva - egy rövid áttekintés szeretnék nyújtani azon lehetőségről, melynek feltételei ma Európában, így Magyarországon is rendelkezésre állnak. Az egészségpolitika döntéshozóinak felelőssége, hogy a megfelelő szakmai intézkedésekkel, egészségügyi prevenciók, munkajogi, szociálpolitikai kezdeményezésekkel olyan gazdasági környezetet teremtsen Magyarországon, hogy abban egy, jelenleg 1000 milliárdos gazdasági kiesés drasztikus csökkentését célozza meg.

A hazai munkaképes korú lakosság egészségi állapota

A magyar munkaképes korú lakosság legjellemzőbb egészségügyi problémái közé tartoznak a szív- és érrendszeri betegségek, a daganatos megbetegedések, a mentális egészségügyi problémák, a cukorbetegség, valamint a légzőszervrendszeri betegségek. Magyarországon a szív- és érrendszeri betegségek, mint például a magas vérnyomás, szívritmuszavarok, szívinfarktus és stroke, sajnos igen elterjedtek. Ennek hátterében többek között az egészségtelen életmód, a dohányzás, az elhízás és a mozgásszegény életmód áll elsősorban. A daganatos megbetegedések szintén komoly problémát jelentenek a magyar munkaképes korú lakosság körében. A mozgásszegény életmód, ennek következményeként az elhízás és egyéb életmódbeli tényezők, mint például a dohányzás, ugyancsak hatnak a daganatos

megbetegedések gyakoribb előfordulásában. A depresszió, szorongásos zavarok és más mentális egészségügyi problémák ugyancsak gyakoriak Magyarországon és egyre növekvő problémát jelentenek a munkaképes korú népesség körében. A stressz, a munkahelyi nyomás és az életmódbeli tényezők hozzájárulhatnak ezek kialakulásához. Az elhízás, az egészségtelen étrend és a mozgásszegény életmód fokozza például a 2-es típusú diabetes kialakulásának kockázatát. A krónikus tüdőbetegség, asztma és más légzőrendszeri betegségek szintén gyakoriak, különösen azok körében, akik dohányoznak vagy munkahelyi károsító környezeti tényezőknek vannak kitéve. Ezek a betegségek jelentős terhet jelentenek az egyénre és a társadalomra egyaránt, és fontos a megfelelő prevenció intézkedések és kezelési lehetőségek biztosítása az egészségesebb munkahelyi környezet kialakítása és az egészségesebb munkavállalók érdekében.

Forrás: KSH, 2019

A fent említett fizikai és mentális állapotok kialakulásának a legfontosabb és legnyilvánvalóbb helye a munkahely, azaz a munkaerőpiac és az alkalmazotti, munkavállalói státusz. A munkavállaló alapvetően kiszolgáltatott helyzete, ahol egy teljesítmény-juttalmazási rendszerben szükséges megfelelni, számos kihívás, stresszfaktor, pszichés és fizikai, környezeti hatásnak szükséges megfelelni. Ennek köszönhetően egyértelműen feltételezhetjük, hogy a társadalmi szinten, nagy volumenben megjelenő betegségek, negatív pszichés állapotok, valamint a betegségeket okozó stressz, bizonytalanság a munkahelyeken, a munkavégzés közben alakulnak ki, jönnek létre. Kijelenthető, hogy a társadalmi szinten is megjelenő, rendkívül költséges megbetegedések, krónikus megbetegedések színtere a munkahely, valamint a munkahelyi környezet.

Az elemzéshez felhasznált irodalom, adatok, módszerek:

A vállalati jóléti rendszerek kutatását és fejlesztését számos tudományág és intézmény támogatja. Az intézmények között említhetők a közgazdaságtan és menedzsment tárgyú vizsgálatokat végző kutatóintézetek, mint például a Harvard Business School, a Wharton School

vagy az INSEAD, amelyek számos kutatást végeztek a vállalati jóléti programok hatásairól, a dolgozói elégedettség és teljesítmény összefüggéseiről, valamint a jóléti beruházások megtérüléséről. A következő kategóriába tartoznak az egészségügyi és jóléti szervezetek. Ezek a szervezetek egészségügyi és jóléti kutatásokat végeznek, mint például az Egészségügyi Világszervezet (WHO) vagy az Európai Jóléti Intézet (Eurofound), amelyek szintén részt vesznek a vállalati jóléti rendszerekkel kapcsolatos kutatásokban, elemzésekben és iránymutatások kidolgozásában. Az egészségpszichológusok és szociális szakemberek ugyancsak fontos szakértői a mentális egészség, a munkahelyi stressz és a munkavállalói jólét kérdéseinek. Ők segítenek a vállalatoknak megtervezni és megvalósítani a hatékony jóléti programokat. Végül itt említhetők azok a független kutatóintézetek és tanácsadó cégek is, amelyek gyakran végeznek piackutatásokat, elemzik a trendeket és segítenek a vállalatoknak a legmegfelelőbb jóléti stratégiák kidolgozásában és bevezetésében. A vállalati jólét kutatása, ehhez kapcsolódóan a betegségmegelőzés, az egészségmegőrzés és fejlesztés céljai és tevékenységei előtérbe helyezik az egészség és a jólét fontosságát a munkahelyi környezetben is (Hervainé, Folmeg, 2015).

Az alábbi ábra tájékoztató jelleggel mutatja azon trendeket, arányokat, melyeket tudni érdemes a betegszabadság költségeiről, illetve a volumenekről 1996-2022 között. (csökkenő trendek)

Év	A betegszabadság munkanapjainak száma, millió	A betegszabadságon lévők napi átlagos létszáma munkanap alapján, ezer	Betegszabadságra kifizetett összeg, millió forint	Egy munkanapra jutó kifizetett összeg, forint
1996	11,6	46	15 755	1 354
1997	11,4	45	19 054	1 666
1998	11,1	44	21 485	1 944
1999	11,7	45	27 235	2 322
2000	9,8	38	24 741	2 516
2001	9,1	35	26 809	2 925
2002	9,2	35	31 583	3 449
2003	9,6	37	38 250	4 004
2004	9,0	34	38 784	4 331
2005	9,2	35	43 360	4 712
2006	8,5	33	42 401	5 000
2007	8,1	31	42 861	5 299
2008	8,6	33	49 278	5 715
2009	7,6	29	44 526	5 829
2010	7,0	27	37 681	5 350
2011	6,5	25	35 840	5 546
2012	5,9	23	33 402	5 672
2013	5,9	23	34 826	5 916
2014	7,0	28	43 000	6 117
2015	8,1	32	51 163	6 316
2016	8,7	34	54 103	6 235
2017	9,0	36	64 328	7 163
2018	8,8	34	73 922	8 359
2019	8,8	34	80 997	9 167
2020	8,6	34	84 754	9 874
2021	8,8	35	93 950	10 680
2022	9,7	38	122 652	12 622

* Azon foglalkoztatók adatai, ahol társadalombiztosítási kifizetőhely működik. – (forrás: KSH/Országos Egészségbiztosítási Pénztár, Emberi Erőforrások Minisztériuma, Magyar Államkincstár, https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0029.html)

A direkt táppénz kiadások tekintetében segítségünkre lehet a KSH adattáblája, mely részletesen bemutatja az elmúlt évek táppénzre kifizetett kiadásait és egyéb adatokat, melyekkel jól lehet kalkulálni.

25.1.1.35. Egészségbiztosítás, táppénz								
Év	A táppénzre jogosultak száma, ezer fő	A táppénzre kifizetett napi átlagos száma, ezer fő	A táppénzre kifizetett aránya, %	A táppénzre kifizetett napok száma, millió	Egy jogosultra jutó táppénz nap	Egy esetre jutó táppénz nap	Táppénz -kiadás, millió forint	Egy táppénzre kifizetett napra jutó kiadás, forint
2019	4 045	73	1,8	26,5	6,6	21,5	126 916	4 782
2020	3 972	79	2,0	29,0	7,3	23,1	153 506	5 294
2021	3 978	78	2,0	28,6	7,2	19,9	163 099	5 693
2022	4 006	77	1,9	28,1	7,0	17,6	176 471	6 277
2023	3 922	69	1,8	25,2	6,4	16,7	184 008	7 296

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0030.html

Az alábbi tábla mutatja a betegszabadságra kifizetett munkáltatói kiadásokat, mely csak 2022-ig áll rendelkezésre, azonban jól mutatja az arányokat:

25.1.1.34. Betegszabadság				
Év	A betegszabadság munkanapjainak száma, millió	A betegszabadságon lévők napi átlagos létszáma munkanap alapján, ezer	Betegszabadságra kifizetett összeg, millió forint	Egy munkanapra jutó kifizetett összeg, forint
2018	8,8	34	73 922	8 359
2019	8,8	34	80 997	9 167
2020	8,6	34	84 754	9 874
2021	8,8	35	93 950	10 680
2022	9,7	38	122 652	12 622

Forrás: https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0029.html

Összességében elmondható, hogy éves szinten direkt betegszabadság, illetve táppénz kifizetések tekintetében 300 milliárd forint körüli összeget fizet ki az egészségbiztosítás, valamint a munkáltató. Ezt nevezhetjük a betegségek direkt költségének.

A betegség miatti kiesett termelés további négy nagyobb tételből áll:

- a) a rokkantnyugdíjasok kiesett termeléséből – ezzel a tétellel jelenleg nem foglalkozik a dolgozat
- b) a betegszabadságon vagy táppénzen lévők kiesett termeléséből,
- c) a nem tökéletes egészségi állapotban dolgozók csökkent termelékenységé miatt kiesett termelésből,
- d) valamint az ezeknek a többi munkavállalóra, illetve általában a munkahelyek működésére gyakorolt hatásából.

A rendelkezésemre álló adatokra hivatkozva kijelenthető, hogy a munkaképes korú lakosság – munkahelyhez köthető megbetegedések együttes táppénz és betegszabadság kifizetések, összességében csak **2022-ben már meghaladják az évi 310 milliárd forintot.**

A fenti táblázatok adatai alapján látható, hogy a betegszabadságon és táppénzen töltött napok száma éves szintem eléri a 35 millió napot. A keresetkiesést könnyen megállapíthatjuk a kifizetések és a számolt bruttó bérből, mely alapján, hozzávetőlegesen napi 8 000 Ft-os jövedelemkiesést okoz munkavállalónként. Amennyiben ezt az összeget felszorozzuk a kiesett napok számával, könnyen beláthatjuk, hogy nemzetgazdasági szinten a beteg, azaz munkavállalói oldalon szintén megjelenik egy tetemes **280 milliárd Ft. körüli tétel 2022-re.**

A munkaerő kiesés a termelésre vetítve további kiesést jelent, mely a munkáltatói oldalon jelenik meg. Az utóbbi veszteségre – mivel nem rendelkezünk kifejezetten Magyarországot érintő adatokkal – nem adunk becslést, de az Egyesült Államokra vonatkozólag egyes szerzők például a teljes kiesett termelés 28%-ára becsülték ezeknek a hatásoknak a nagyságrendjét. (Joó Tamás dr. Fadgyas-Freyler Petra dr. Vitrai József dr. Kollányi Zsófia dr.)

Amennyiben a fenti becslésből indulunk ki, megállapíthatjuk, hogy a kiesett termelés okozta veszteség 2022-ben összességében **590 milliárd Ft.* 0,28% = 165, 2 milliárd forintot tett ki.**

Ha a három tételt összeadjuk, megállapítható, hogy Magyarországon a 2022-es évben a munkaképes korú lakosság körében előforduló – munkakiesést okozó – egészségi állapot, összességében **753 milliárd forint** kiesést jelentett nemzetgazdasági szinten. Amennyiben a **2023-as és 2024-es inflációt számoljuk, megkapjuk az eredményt, miszerint a fenti probléma nemzetgazdasági szinten, minimum 1000 milliárd forintos kiesést okoz.**

A költségek egyik érdekessége, hogy a betegségből kifolyólag, az egészségbiztosításnak, mind a munkáltatónak, továbbá a munkavállalónak is tetemes gazdasági deficitet jelent egy-egy megbetegedés, így mindhárom gazdasági szereplő számára elemi érdek az elkerülhető betegségek megelőzése, az egészséges életvitelre való törekvés. A közös érdek megalapozhatja egy olyan rendszer kiépítését, mely a fent levezetett, éves 1000 milliárdos hiányt csökkenti, illetve növeli a termelékenységet, hatékonyságot, az egészséges munkavállalók számát, azaz csökkenti a betegségek megjelenését a korcsoportban, mind rövid, közép, illetve hosszú távon egyaránt.

Az eredmények ismertetése:

Az Emberi Erőforrások Minisztériumának, Egészségügyért Felelős Államtitkársága, 2021-ben megalkotott, „Egészséges Magyarország 2021–2027” - Egészségügyi Ágazati Stratégia szerves része a munkahelyi egészségfejlesztés, melyről két pontban a következőket határozza meg:

- Munkahelyi lelki egészség fejlesztésére alkalmas programok, jó gyakorlatok bevezetése;
- Munkahelyi egészségfejlesztésre vonatkozó ajánlások eljuttatása a járás munkaadóihoz;

A fentiekből következik tehát, hogy a jelenleg aktuális ágazati stratégia szerint a vállalati jólléti programoknak kiemelt jelentősége van és ezen programok koordinálását az állam helyi, járási szinten kívánja kezelni. A jelen ágazati stratégiába tehát nem csak lehetséges, de elvárt folyamat a vállalati jólléti rendszerek, valamint az állami szintű egészségpolitika összehangolása.

Sikerként és eredményként könyvelhető el, hogy a 2020-as évekre a munkahelyi egészségfejlesztés elfogadott - tudományosan is alátámasztott, - , az állami szektort kiegészítő eszközrendszerként jelenik meg a munkáltatók kezében. A Luxemburgi Nyilatkozat megfogalmazása szerint munkahelyi egészségfejlesztés a munkáltatók, a munkavállalók és a

társadalom együttes erőfeszítései a dolgozók egészségének és jóllétének javítása érdekében. Ez az alábbiak segítségével érhető el:

- a munkahelyi szervezet és a munkakörnyezet javítása, fejlesztése
- aktív részvétel serkentése
- egyéni részvétel bátorítása.

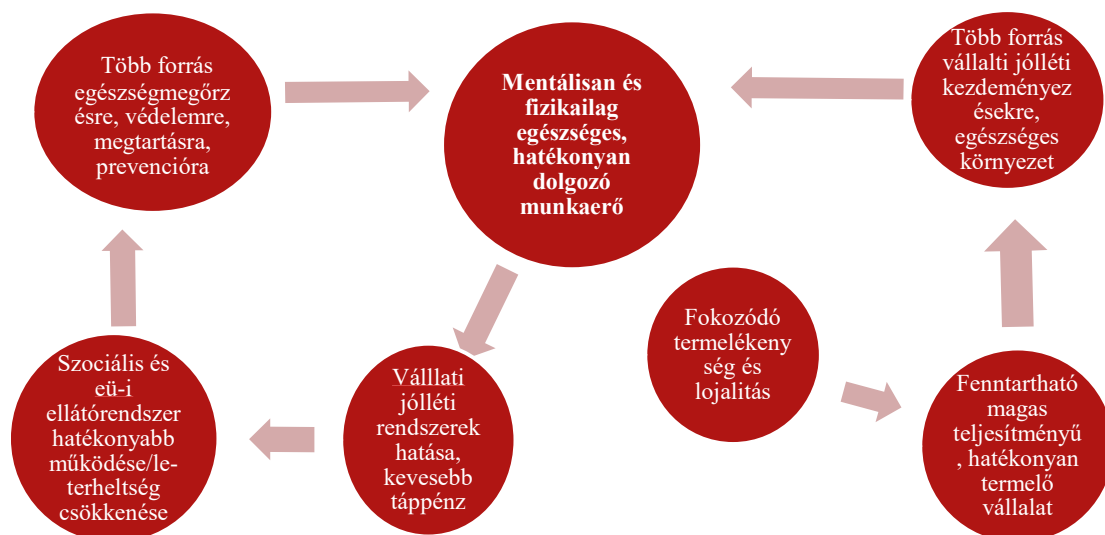
Következtetések:

A munkahelyi egészségfejlesztés számos diszciplína információanyagát felhasználja és egyszersmind vegyíti azokat. Így az egészségfejlesztésen túl az orvostudomány (azon belül is a foglalkozás-egészségügy, a megelőző orvostan), a humán erőforrás-menedzsment, a szociológia, a pszichológia, a marketing, az építészet és az ergonómia tárgyköreiből is merít.

Példaként megjegyzendő, hogy létezik a PTE ÁOK „YourLife at ÁOK” programja, mint speciális munkahelyi jólléti program, ahol számos hasznos munkahelyi jólléti eszköz és metódus is megjelenik a gyakorlatban Az Orvosi Népegészségtani Intézetből indult kezdeményezést - mely a „Health Promoting Universities” alapelvein nyugszik - 2018 januárjában hagyta jóvá az akkori dékáni vezetőség. Egyik alaptézise, hogy érdemi változás a Kar polgárainak egészségi állapotában csak úgy érhető el, ha a hallgatókat és a munkatársakat egy közösségként kezeljük. A felméréseket követően négy pillér (táplálkozás, mozgás, lelki egészség, dohányzás) köré szervezték tevékenységüket és kommunikációjukat a program felelősei. A YourLife csapata egy **multidiszciplináris team**: nemcsak orvosok, dietetikusok, gyógytornászok, hanem marketing- és kommunikációs szakemberek, informatikusok, adminisztratív területen dolgozók, sőt hallgatók is alkotják, akikkel együtt működve, folyamatosan támogatja a fontosabb döntések, infrastrukturális és egyéb változtatások során az egészség, mint érték beépítését a releváns folyamatokba.

A következő, saját szerkesztésű ábrámon szemléltetem azt az együttműködési koncepciót a munkaadók, az állam, valamint a munkavállaló között, mely egy működőképes modellként tud szolgálni abban az esetben, amennyiben egy paradigmaváltást hozunk létre az munkavállalói egészségbiztosítás területén.

A dolgozat terjedelme nem teszi lehetővé az alább ábrázolt rendszer részletes működését, azonban képes bemutatni azon szoros együttműködés logikáját, mely együttműködéssel a tárgyalt rendszer minhárom főszereplője csak nyerhet, azaz egy **„win-win-win”** szituáció alakulhat ki a modell megfelelő alkalmazásával.

A rendszer, ami működik /Forrás: saját szerkesztés/

A vállalati és az állami szektor optimális együttműködése révén a vállalati jólléti rendszerek nagyban hozzájárulnak a szociális és egészségügyi ellátórendszer leterheltségének, valamint a munkavállalói egészségkárosodásból származó mindhárom oldalt érintő gazdasági kiesés csökkentéséhez, valamint a munkaerőállomány egészségi állapotának növeléséhez.

Az optimális és testre szabott vállalati jólléti rendszerek különböző modelljeinek kutatása jelenleg megkezdett PhD tanulmányaim célja. Kutatótársaimmal egy keresztmetszeti kutatást tervezünk megvalósítani a dél-dunántúli kkv szektor, valamint a 250 főnél többet foglalkoztató munkáltatók, valamint munkavállalók körében, mely a vállalati jólléti rendszerekhez való hozzáállását vizsgálja. A kutatásban a terveink szerint 50, méretspecifikusan kiválasztott, dél-dunántúli munkáltató, valamint 100 munkavállaló bevonását tervezük. A kutatás részeredményeiről 2025 végén, 2026 elején fogunk rendelkezni.

Irodalmi hivatkozások:

Magyar nyelvű irodalom:

Boncz Imre, Lampek Kinga, Pusztafalvi Henriette, Kézikönyv az egészségfejlesztéshez (Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Pécs, 2022)

Joó Tamás dr. Fadgyas-Freyler Petra dr. Vitrai József dr. Kollányi Zsófia dr. Az egészségkárosodás társadalmi költségei a munkaképes korú lakosság körében 2019-ben Magyarországon (ORVOSI HETILAP, 2024, 165. évfolyam, 3. szám 110–120.) - <https://real.mtak.hu/189585/1/jooesmtsai-2024-Azegeszsegkarosodastarsadalmikoltsegeiamunkak.pdf>

Hervainé Szabó, Gy. - Folmeg M. (2015): A munkahelyi jóllét és professzionalizáció kérdései esetkönyv. Kodolányi János Főiskola, 2015

KSH.hu

Angol nyelvű irodalom:

Fertman, C. I. – Allensworth, D. D. (2015): "Workplace Health Promotion Programs: Planning, Implementation, and Evaluation". John Wiley & Sons, Inc.

Karasek, R. – Theorell, T. (1990): "Healthy Work: Stress, Productivity, and the Reconstruction of Working Life". John Wiley & Sons, Inc.

Mattke, S. - Kapinos, K. – Caloyeras, J.P. – Taylor, E. A. – Batorsky, B. – Liu, H. - Van Busum, K.R. – Newberry, S. R. (2015): Workplace Wellness Programs: Services Offered, Participation, and Incentives. Health Questions

Mattke, S. – Liu, H. – Caloyeras, J.P. (et al. 2013): "Workplace Wellness Programs Study: Final Report". PubMed

Stringer, L. (2016): "The Healthy Workplace: How to Improve the Well-Being of Your Employees—and Boost Your Company's Bottom Line". AMACOM

Gratton, L. (2022): "Wellness at Work: Building Resilient and Thriving Workplaces". Penguin Business

LePera, N. (2021): "The Workplace Wellness Solution: A Step-by-Step Guide to Building a Culture of Health and Wellness". Orion Spring

Achieving well-being - A global framework for integrating well-being into public health utilizing a health promotion approach. UNSG, The Sustainable Development Goals Report, UN, 2022

O'Donnell M.P.: (2015) What is the ROI for workplace health promotion? It really does depend, and that's the point. American journal of health promotion

1. Elméleti alapvetés a bullying multidiszciplináris megközelítéséhez

A bullying napjaink egyik legsúlyosabb gyermekvédelmi problémája. Nemcsak az áldozatokat érinti mélyen, hanem az elkövetők és a környezetük életére is tartós hatással lehet. Ez a komplex jelenség túlságosan összetett ahhoz, hogy egyetlen szakma keretein belül kezelhető legyen. Kutatásunkban arra voltunk kíváncsiak, hogyan tudnak együttműködni a gyermekvédelmi rendszer különböző szereplői – szociális munkások, pedagógusok és pszichológusok – az iskolai zaklatás megelőzésében és kezelésében. Egy anonim kérdőíves felmérés segítségével vizsgáltuk, hogy ezek a szakemberek milyen mértékben tudnak hatékonyan fellépni a zaklatás ellen, és milyen akadályokkal találkoznak a mindennapokban. Az adatok elemzése után olyan összefüggéseket találtunk, amelyek segíthetnek a bullying kezelésére irányuló intervenciók és a szakemberképzés javításában, és általában a szakmaközi együttműködés megerősítésében.

A bullying hatása messze túlmutat az iskola falain, gyakran olyan hosszú távú problémákhoz vezet, mint a depresszió, a szorongás vagy éppen a társas kapcsolatok megromlása. Ahhoz, hogy ezekkel a következményekkel hatékonyan szembe tudjunk nézni, nemcsak az egyénekre kell koncentrálnunk, hanem a közösség szintjén is cselekedni kell (Swearer et al., 2010). Az iskolai szociális segítők nemcsak az áldozatok támogatásában vesznek részt, hanem közvetítőként is működnek a pedagógusok, a szülők és az iskolavezetés között. Ezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy az iskolai közösség normái pozitív irányba változzanak – ami elengedhetetlen a zaklatás visszaszorításához (Kelly et al., 2015). A kutatás során mi is azt tapasztaltuk, mint amit a nemzetközi vizsgálatok eredményei mutatnak: a multidiszciplináris megközelítés az egyik leghatékonyabb módszer a bullying kezelésére. Ebben a modellben a különböző szakmák képviselői – szociális segítők, pedagógusok és pszichológusok – közösen dolgoznak ki és valósítanak meg beavatkozási stratégiákat (Espelage et al., 2013).

Az iskolai zaklatás megelőzése és kezelése során a diákoknak és szülőknek tartott prevenciók és intervenciók programok alkalmazása és a közösségi szintű beavatkozások – például az empátia és a konfliktuskezelési készségek fejlesztése – képesek pozitívan befolyásolni az iskolai légkört (Ttofi & Farrington, 2011). Annak érdekében, hogy a pedagógusok és szülők időben felismerjék a bullying jeleit és megfelelő lépéseket tegyenek, folyamatosan érzékenyíteni kell őket a jelenségre (Mishna et al., 2004; Farkas, Göntér és Szabó, 2023).

A bullying kezelése kultúránként jelentősen eltérhet. Míg Észak-Amerikában az áldozatok mentális egészségének helyreállítása kap prioritást, Európában a közösségi normák és értékek megváltoztatása kerül előtérbe (Olweus, 1993; Rigby, 2002). Ezek a kulturális különbségek a

¹ Pécsi Tudományegyetem, Egészségtudományi Kar, Egészségtudományi Doktori Iskola hallgatója; Pünkösdi Teológiai Főiskola, Pasztorálpszichológiai Tanszék, adjunktus

² Pünkösdi Teológiai Főiskola, Pasztorálpszichológiai Tanszék, Gyermek- és ifjúságvédelmi tanácsadó szakirányú továbbképzésen képzésvezető; Váci Humán Szolgáltató Központ, óvodai és iskolai szociális segítő, csoportkoordinátor

nemzetközi gyakorlatok adaptálásában is meghatározó szerepet játszanak, ahogy azt Rigby (2002) *School-based social work interventions* című tanulmánya hangsúlyozza. Kutatásunk célja, hogy mélyebben megértsük azokat a szakmaközi kihívásokat, amelyekkel a gyermekvédelmi szakemberek szembesülnek a bullying kezelésében. Az eddigi szakirodalmi áttekintés és gyakorlati tapasztalataink egyaránt arra utalnak, hogy a hosszú távú, fenntartható eredmények elérése érdekében az egyéni beavatkozásra és a közösségi szintű megközelítésre egyaránt nagy hangsúlyt kell fektetni (Espelage et al., 2013; Ttofi & Farrington, 2011). Különösen fontos a szakmaközi együttműködés megszervezése és annak tudatosítása, hogy a bullying hatékony kezeléséhez minden érintett összefogására szükség van.

2. A kutatás leírása

2.1. A kutatás kontextusa

A bullying megelőzésével és kezelésével kapcsolatos programok és kutatások már évek óta szerves részét képezik a Pütkösdi Teológiai Főiskola (PTF) gyermekvédelmi munkájának. A főiskola kiemelt figyelmet fordít a társadalmi felelősségvállalásra, különösen a gyermekvédelem területén. Ennek jegyében jelent meg 2023-ban a *Megoldásfókusz és értelemkeresés az iskolai zaklatás kezelésében* című könyv (Farkas, Göntér és Szabó, 2023). A kötet gyakorlati útmutatást kínál szülőknek, pedagógusoknak és gyermekvédelmi szakembereknek. Célja az elméleti ismeretek és a gyakorlati alkalmazás összekapcsolása, hogy az óvodákban, iskolákban és a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek azonnal hasznosítható tudást kapjanak a zaklatás visszaszorításához. A jelen kutatás is ezt a törekvést folytatja, az iskolai zaklatás egy újabb területének – a multidiszciplináris együttműködés – vizsgálatával.

2.2. A kutatás "pilot" jellege

A jelen kutatás pilot tanulmányként készült, amelynek célja az iskolai zaklatás kezelésében részt vevő szakemberek közötti együttműködést akadályozó tényezők feltárása. Van Teijlingen és Hundley (2001) hangsúlyozzák, hogy a pilot tanulmányok jelentőségét gyakran alábecsülik, pedig ezek nemcsak a kutatási protokoll és módszerek korai tesztelésében játszanak kulcsszerepet, hanem lehetőséget nyújtanak a módszertani kihívások és a kutatás során felmerülő akadályok előzetes azonosítására is. A pilot megközelítés révén a kutatók finomíthatják az adatgyűjtési eszközöket, azonosíthatják a módszertani gyengeségeket, és megérthetik, milyen gyakorlati kihívások merülhetnek fel a vizsgálati terepen. Ezek az akadályozó tényezők gyakran rejtve maradnak, amíg egy kutatás teljes léptékben meg nem valósul, ezért nélkülözhetetlen a pilot tanulmányok szerepe (Stebbins, 2001).

2.3. A multidiszciplinaritást nehezítő tényezők

Kutatásunkat arra a bizonyított tényre alapoztuk, hogy az iskolai zaklatás kezelésében a különböző szakemberek – iskolai szociális segítők, pedagógusok, pszichológusok és gyermekvédelmi szakemberek – összehangolt munkája nem csupán alapvető (Espelage & Swearer, 2013; Kelly & Frey, 2015), hanem „A gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról” szóló 1997. évi XXXI. törvény kötelezővé is teszi (Gyvt. 17. § (3)). A gyakorlati megvalósítás során azonban számos akadály merülhet fel, például erőforráshiány, eltérő szakmai prioritások és kommunikációs nehézségek. Ezek az akadályok rávilágítanak arra, hogy a szakmaközi együttműködés hatékonyságát tudatos tervezéssel kell támogatni. A bullying során érintettek (áldozatok, elkövetők, szemlélők, valamint az ő szülei) eltérő igényei és a komplex helyzetek

kezelése más-más megközelítést követelnek. Az egyéni és csoportos támogatás egyensúlyának megteremtése elengedhetetlen, hiszen egy rendszerszintű társadalmi jelenség kezelésére csakis rendszerszintű megközelítéssel van esélyünk (Olweus, 1993).

2.4. Az adatgyűjtés folyamata

Pilot tanulmányunkhoz a 2024 májusában megrendezett *Fókuszban az iskolai erőszak megelőzése és kezelése* konferencián gyűjtöttünk adatokat. A rendezvényt a Váci Humán Szolgáltató Központ és a Területi Szakmatámogatási Rendszer (Pest és Nógrád Vármegye) szervezte, mint az óvodai és iskolai szociális segítők szakmai napját. A konferencia középpontjában az iskolai és óvodai zaklatás állt, különös tekintettel a gyermekvédelmi szakemberek szerepére és a prevencióis lehetőségekre.

A résztvevők a konferencián kiosztott kérdőív segítségével osztották meg tapasztalataikat, valamint szakmai észrevételeiket a témával kapcsolatban. A kérdőívet különböző intézmények képviselőiben jelenlévő szakemberek töltötték ki, köztük óvodai és iskolai szociális segítők, esetmenedzserek, családsegítők, pszichológusok és pedagógusok. A konferencia célja kettős volt: egyrészt az iskolai zaklatás jelenségének alaposabb megértése és kezelési lehetőségeinek feltárása, másrészt az óvodai és iskolai szociális segítő szolgáltatás szakmai támogatása és fejlesztése. Bár a rendezvény elsősorban Pest Vármegye gyermekvédelmi szakembereit szólította meg, az esemény iránti érdeklődés a vármegye határain is túlmutatott, és több régióból érkeztek résztvevők.

A konferencia során végzett kérdőíves adatgyűjtésben a 158 résztvevőből 95 fő vett részt, ami közel 60%-os válaszadási arányt jelentett. A kérdőív 9 zárt és 2 nyitott kérdést tartalmazott, amelyeket a kutatás célkitűzéseinek megfelelően, a releváns szakirodalom alapján alakítottunk ki. A mérőeszköz tervezése során arra is törekedtünk, hogy a kérdések gondolatébresztő tartalmat nyújtsanak, akár azok számára is, akik nem adták le válaszukat, ezzel ösztönözve a bullying problémájának intézményi szintű újragondolását. Az adatfeldolgozás az SPSS Statistics 27 szoftverrel történt. Az elemzésben leíró statisztikai módszereket alkalmaztunk, ez lehetővé tette a résztvevők szakmai tapasztalatainak, attitűdjeinek és nézőpontjainak rendszerezett és pontos feltárását, elősegítve a bullying kezeléséhez kapcsolódó szakmai kihívások mélyebb megértését.

A konferencia szakmai közönséget célozott meg. Természetesen a 95 fő alapján az eredmények nem alkalmasak általános érvényű következtetések megfogalmazására, ugyanakkor értékes betekintést nyújtanak az iskolai zaklatás kezelésében és megelőzésében részt vevő szakemberek nézőpontjaiba. A résztvevők többsége szociális szolgáltató intézményekből, valamint oktatási és nevelési intézményekből érkezett. Ezek az intézmények a törvényi előírásoknak megfelelően gyakran dolgoznak együtt a gyermekvédelmi jelzőrendszer más tagjaival, ezért hasznos az együttműködés kihívásainak és lehetőségeinek vizsgálata az általuk kitöltött kérdőívek alapján (Rigby, 2002; Swearer et al., 2009).

- A konferencia összlétszáma 158, ebből 9 férfi és 149 nő.
- A résztvevők közül 95-en töltötték ki a kérdőívet.
- Vármegyék szerint: Pest 77 fő, Nógrád 6 fő, Győr-Moson-Sopron 4 fő, Hajdú-Bihar 2 fő, és Fejér Vármegyéből 1 fő. Budapestről 5 fő.

A kutatás célkitűzéseivel összhangban a kérdőívet kitöltő személyek vonatkozásában az általuk betöltött munkakört kezeltük kiemelt háttér változóként, mivel a szakmai együttműködések szempontjából ez releváns tényező. A vizsgált minta (89 fő) összetétele:

- óvodai és iskolai szociális segítő 54 fő,
- családsegítő 22 fő, esetmenedzser 8 fő,
- pedagógus 5 fő,
- a kérdőívet kitöltötte még 6 fő, aki nem kapcsolható sem az oktatási sem a szociális szférához, így az ő válaszeit az elemzésbe nem vontuk be.

3. Eredmények és következtetések

3.1. Bullying tapasztalatok

A szakemberek bullying tapasztalatait többszörös feleletválasztással vizsgáltuk (n=89). A válaszok alapján a szakemberek leggyakrabban verbális bántalmazással és kiközösítéssel találkoznak munkájuk során. Gyakori továbbá a fizikai bántalmazás, a komplex bántalmazási helyzet, valamint az internetes zaklatás is. Ezek az eredmények összhangban állnak az UNICEF Hungary 2022-es, magyarországi középiskolások körében végzett 1000 fős felmérésével, amely szerint a diákok leggyakrabban szóbeli bántalmazás áldozatai voltak, míg a második leggyakoribb forma a kiközösítés volt (UNICEF, 2022).

Azt, hogy a bullying szituációk hogyan jutottak a szakemberek tudomására, szintén többszörös feleletválasztással vizsgáltuk. A válaszadók szerint a pedagógusok jelzései a leggyakoribb források, de a diákok visszajelzései is jelentős szerepet játszanak, különösen az óvodai és iskolai szociális segítőik esetében. Az 54 iskolai szociális segítő közül 41 fő jelezte, hogy a tanulóktól értesült a problémáról, ami alátámasztja az iskolai szociális segítőik köznevelési intézményekben betöltött fontos szerepét. Ezzel szemben a szakemberek közül mindössze 35-en jelezték, hogy szülőktől kaptak jelzést bullying helyzetekről. Ez az eredmény rámutat arra, hogy a szülők nagyobb támogatásra szorulnak a bullying felismerésében és kezelésében. Az alacsony szülői jelzésszám azt is jelezheti, hogy a szülők nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel a zaklatás jeleinek azonosításához, vagy nincsenek tisztában az iskolai szociális segítőik által nyújtott támogatási lehetőségekkel. Ennek fényében kiemelten fontos lenne a szülők tájékoztatása és bevonása a bullying-prevencióba, és a kezelésbe. Az alábbi táblázatban összefoglaljuk az eredményeket.

Téma	Kérdés	Választási lehetőségek és Főbb eredmények (n=89)
Bullying formái	A bullying melyik formájával találkozik?	Kiközösítés: 48 fő Verbális bántalmazás: 56 fő Fizikai bántalmazás: 40 fő Komplex: 35 fő Online bántalmazás: 34 fő
Gyakoriság	Milyen gyakran találkozik bullyinggal?	Ritkán: 16 fő Havonta legalább egyszer: 43 fő Nagyon gyakran, akár hetente: 30 fő Nem találkozik: 0 fő
Észlelés forrása	Hogyan jutott a bullying szituáció a tudomására?	Pedagógus jelezte: 67 fő Diákok jelezték: 55 fő Szülők jelezték: 35 fő Én (a kitöltő) észleltem: 29 fő

3.2. Intervenciós stratégiák

A célunk az volt, hogy feltárjuk, milyen stratégiákat alkalmaz a bullying észlelésekor a kutatásban részt vevő 89 szakember. Az elemzés eredményei szerint a szakmai szerepek jelentős hatással vannak arra, hogy milyen lépéseket tesznek a zaklatási helyzetek kezelésében. Az iskolai szociális segítők és pedagógusok közvetlenül beavatkozhatnak a bullying helyzetekbe, míg a családsegítők és esetmenedzserek jellemzően közvetett módon, jelzéseken keresztül értesülnek az ilyen esetekről, és ezután teszik meg a szükséges intézkedéseket.

Az iskolai szociális segítők és pedagógusok körében gyakori cselekvési stratégia az azonnali közbelépés vagy a felelős pedagógus értesítése. Ugyanakkor a szülők bevonása lényegesen ritkább: mindössze 14 válaszadó jelezte, hogy értesíti a szülőket bullying esetén. Ez a gyakorlat több kérdést is felvet. Egyrészt utalhat arra, hogy a szülők nem keresik fel a pedagógust vagy az iskolai szociális segítőt ilyen helyzetekben, másrészt azt is jelezheti, hogy a szakemberek nem tekintik prioritásnak a szülők tájékoztatását. Ez a hiányosság akadályozhatja a bullying hosszú távú és átfogó kezelését, mivel a családi támogatás hiánya alááshatja az intézményi intézkedések hatékonyságát. A szülők bevonásának alacsony aránya mögött több tényező állhat. Az iskolában dolgozó szakemberek és a szülők közötti kommunikáció hiányosságai, valamint az attól való félelem, hogy a szülőkkel való konfliktus bonyolultabbá tenné a helyzet kezelését, hozzájárulhatnak ehhez a problémához. Ugyanakkor a szülők aktív részvétele elengedhetetlen a bullying hatékony kezeléséhez, mivel a családok közvetlen kapcsolódása a gyermekhez kulcsszerepet játszik a megelőzésben és az érzelmi támogatás biztosításában. Szükség lenne olyan protokollok kidolgozására, amelyek ösztönzik a szülők bevonását, és erősítik az iskola és a család közötti partnerséget.

A kutatás eredménye megerősítette az óvodai és iskolai szociális segítők szerepét a bullying kezelésében. A válaszadó 54 óvodai és iskolai szociális segítő közül 23 jelzett a területileg illetékes családsegítő szolgálatnak iskolai erőszak esetén. Ez azt mutatja, hogy a szociális segítők tisztában vannak azzal, mikor lépi túl a zaklatás kezelése az iskola hatáskörét, és mikor van szükség további gyermekvédelmi lépésekre. Érdemes lenne megvizsgálni, hogy a szociális segítő által jelzett bullying esetekben az iskola korábban tudott-e a helyzetről, és ha igen, miért nem jelezte. Ez segíthet megállapítani, hogy a szociális segítő valóban elsődleges észlelő volt-e, vagy az iskola mulasztotta el a jelzési kötelezettségét. Amikor a pedagógusok már korábban tudtak a problémáról, akkor a szociális segítő elsősorban támogató szerepet tölt be a jelzés megtételében. A jelzések tartalmának és körülményeinek alaposabb vizsgálata segíthetne megérteni, hogy miért hárul ez a felelősség a szociális segítőkre, és milyen rendszerszintű változtatásokra lenne szükség az együttműködés hatékonyabbá tételéhez.

Téma	Kérdés	Választási lehetőségek és Főbb eredmények (n=89)
Intézkedések	Milyen intézkedéseket tett a bullying észlelésekor?	Közbelépett: 42 fő Szülőket értesítette: 27 fő Családsegítőnek jelezte: 30 fő Értesítette a pedagógust: 45 fő Értesítette a főnökét: 15 fő

3.3. Együttműködés vizsgálata a szakemberek között

Vizsgálatunk arra irányult, hogy feltárjuk a szakemberek közötti együttműködés módját és hatékonyságát, amely az eredmények alapján alapvetően megvalósul. Ugyanakkor a jelen pilot kutatás célkitűzései nem terjedtek ki az együttműködés mintázatainak és összetevőinek részletes vizsgálatára, ami egy újabb kutatás témáját képezheti. A válaszadók többsége (57 fő) rendszeresen együttműködik az iskolaigazgatóval, aki kulcsszerepet játszik a bullying stratégiák kialakításában és végrehajtásában. Ez kiemeli az igazgató bevonásának fontosságát a zaklatás kezelésében.

Az iskolavédőnővel való együttműködést kevesebben (20 fő) jelezték, noha az ő szerepe szintén kiemelkedő lehet a bullying észlelésében, mivel rendszeresen jelen van az iskola életében, és bizalmi kapcsolatot alakít ki a tanulókkal. A szakemberek válaszaiból kiderült, hogy a bullying kezelésében és megelőzésében legnagyobb hangsúlyt a diákokra irányuló programok kapják. A szülőknek szervezett programok és a formális szabályozások, protokollok alkalmazása viszont kisebb figyelmet kapott. Ez arra utalhat, hogy a szakemberek elsősorban a diákok tudatosságának növelésére és a pozitív társas kapcsolatok kialakítására összpontosítanak.

Ahogy már korábban jeleztük, a szülők alacsony mértékű bevonása problémát jelenthet a bullying elleni hatékony fellépés során. A szülők bevonásának hiányossága mögött állhat az a tapasztalat, hogy nehéz őket elérni vagy bevonni a problémák megoldásába. További kutatások szükségesek annak feltárására, hogy a szülőknek szervezett programok miért kapnak viszonylag kevés figyelmet, és hogyan lehetne növelni ezek hatékonyságát a bullying kezelésében és megelőzésében.

Téma	Kérdés	Választási lehetőségek és Főbb eredmények (n=89)
Együttműködési partnerek	A bullying kezelése során kivel tud együttműködni?	Pedagógussal: 77 fő Iskola igazgatójával: 57 fő Óvodai és isk. szociális segítővel: 42 fő Iskolapszichológussal: 53 fő Védőnővel: 20 fő
Hatékony megoldások	Mely megoldásokat tartja hatékonyak a bullying kezelésében?	Prevenációs programok: 86 fő Bántalmazó, áldozat, szemlélő szerepének a megismertetése: 65 fő Szociális kompetencia fejlesztés: 64 fő Szabályzatok és protokollok: 27 fő Támogató csoport diákoknak: 47 fő Támogató csoport szülőknek: 25 fő Bántalmazó felelősségre vonása: 19 fő
Intézmények készségei	Hogyan ítéli meg az oktatási intézmények készségeit a bullying kezelésében?	Nagyon gyenge: 20 fő Gyenge: 49 fő Jó: 16 fő Kiváló: 4 fő

4. Javaslatok a bullying kezelésére a nyitott kérdésekre adott válaszokban

A kérdőív végén található két nyitott kérdés lehetőséget biztosított a szakemberek számára, hogy konkrét javaslatokat tegyenek a bullying hatékonyabb és átfogóbb kezelésére, valamint megfogalmazzák saját szakmai támogatási igényeiket. Ezek a kérdések lehetővé tették, hogy a szakemberek a zárt kérdéseken túl kifejezzék véleményüket. Így olyan problémákra és igényekre is rávilágítottak, amelyeket a kérdőív többi része nem fedett le. A válaszok elemzése kvalitatív kutatási módszertannal történt, tematikus elemzés segítségével. Ezáltal az egyes válaszok ismétlődő témái és motívumai azonosításra kerültek, amelyek alapján tíz tematikus csoportot

alakítottunk ki. Az alábbi táblázatban ezek a csoportok összegzik a szakemberek által kiemelt legfontosabb megoldási javaslatokat és támogatási igényeket.

Javaslatok	Fő	Javaslatok	Fő
Foglalkozás a diákoknak	47	Bullying protokoll	6
Szakemberek képzése	39	Együttműködés a szülők és szakemberek között	5
Foglalkozás a szülők számára	10	Gyermekjóléti alapellátás megerősítése	4
Több szakember az iskolákban	9	Jelzés a gyermekjóléti szolgálatnak	3
Együttműködés a szakemberek között	8	Szupervízió a szakembereknek	2

Mivel egy kitöltő több javaslatot is tehetett, összesen 133 válasz érkezett be. Az elemzés eredménye azt mutatta, hogy a résztvevők legfontosabbnak tartják a diákokkal történő közvetlen foglalkozásokat, majd a szakemberek képzését, harmadsorban pedig a szülők bevonását. Ezek az eredmények összhangban vannak az európai bántalmazás-megelőzési modellekkel (Olweus, 1993; Rigby, 2002), amelyek a társadalmi normák és értékek hosszú távú megváltoztatását, valamint a prevenciós programok iskolai szintű bevezetését hangsúlyozzák. Az alábbiakban a tematikus elemzés és az adatok lehetséges összekapcsolódása olvasható.

4.1. Diákoknak szóló foglalkozások (47 fő)

A szakemberek javaslataiban első helyen szerepelt a diákokkal való közvetlen foglalkozás, amit a kérdőív feleletválasztós része (*hatékony megoldások*) is alátámaszt: a legtöbb szakember számára a hangsúly a közvetlen beavatkozáson van, nem pedig a rendszerszintű együttműködés előmozdításán. Bár a diákoknak szóló foglalkozások alapvetőek, hatékonyságuk nagyban függ attól, hogy milyen mértékben sikerül bevonni a szülőket (10 fő) és a szakembereket (39 fő). E háromszereplős együttműködés nélkül a programok hosszú távú hatása kérdésessé válhat. A diákokkal történő közvetlen munka önmagában nem elégséges ahhoz, hogy tartós változást érjünk el, a szülői támogatás és a megfelelően képzett szakemberek hozzájárulása nélkül a programok eredményei gyakran csak átmeneti javulást hoznak. Például egy 2020-as kutatás szerint az iskolai bullying-ellenes programok esetében a szülők bevonása nélkül az eredmények csak 6 hónapig mutattak javulást, míg a szülőkkel és szakemberekkel történő közös munka akár 18 hónapig is fenntartható változást hozott (Smith et al., 2020).

4.2. Szakemberek képzése (39 fő)

A válaszok alapján a szakemberek hangsúlyt fektetnek saját bullyinggel kapcsolatos képzésükre. A szakemberek képzésének szükségessége szorosan kapcsolódik a következő válaszokhoz: az együttműködéshez (8 fő), a több szakember jelenlétéhez az iskolákban (9 fő), valamint a szupervízióhoz (2 fő). Ez felhívja a figyelmet arra, hogy a bullying specifikus képzéseknek nagyobb hangsúlyt kellene fektetniük a multidiszciplináris szemléletre (Olweus, 1993; Rigby, 2010; Swearer et al., 2009), hogy azok valóban hozzájáruljanak a szakemberek közötti hatékony együttműködéshez, és ezáltal hosszú távon is fenntartható, hatékony bullyingellenes stratégiákat eredményezzenek. A kapcsolódó szakirodalom, például Hawley & Williford (2015), Masilo (2018), valamint Vreeman & Carroll (2007), hangsúlyozza, hogy az együttműködési készségek fejlesztése és a multidiszciplináris szemlélet integrálása elengedhetetlen a hatékony beavatkozásokhoz. Így lehet eljutni az interprofesszionális megközelítés szintjére, ami a különböző szakmák együttműködésén túl a szakemberek közötti szorosabb, integrált

együttműködésre fókuszál, amely különösen fontos a bullying hatékony kezelésében (Budai, 2009; Reeves et al., 2010).

4.3. A szülőknek szóló foglalkozások és a szülőkkel való együttműködés (10 fő, 5 fő)

A szülők bevonása viszonylag kevés szakember számára prioritás. Már a zárt kérdések elemzése (Észlelés forrása, Intézkedések, Hatékony megoldások) is hasonló eredményt hozott. Ez azt mutatja, hogy a szakemberek nem minden esetben ismerik fel a családok szerepét a bullying elleni küzdelemben, habár csakis a szülők edukációjával, csakis együttműködésben lehet hatékonyan védekezni a bullying ártalmaival szemben (Farkas, Göntér és Szabó, 2023). A szülőkkel való együttműködés szorosan összefonódik a diákokkal való munkával (47 fő) és a protokollok kialakításával (6 fő). Ezek a területek kölcsönösen erősíthetnék egymást, ha a szülők szerepe hangsúlyosabban megjelenne a bullying elleni stratégiákban. A szakirodalom alapján a szülők aktív bevonása kulcsfontosságú a bullying elleni programok hatékonyságának növelésében (Olweus, 1993; Rigby, 2010). A családokkal való szoros együttműködés és a közös célok meghatározása alapvető fontosságú a hosszú távú eredmények eléréséhez (Swearer et al., 2009). Nemzetközi kutatások szintén hangsúlyozzák a szülők számára szervezett képzések jelentőségét, amelyek segítenék őket abban, hogy jobban megértsék a bullying mechanizmusait, és hatékonyabban támogathassák gyermekeiket (Ttofi & Farrington, 2011; Vreeman & Carroll, 2007). Ezek a képzések nemcsak a szülők tudatosságát növelhetik, hanem elősegíthetik a családok és az iskolák közötti együttműködés megerősítését is.

4.4. Együttműködés a szakemberek között: (8 fő)

Korábban az együttműködés vizsgálata során már megállapítottuk, hogy a különböző szakmák között megvalósul a kooperáció. Ennek ellenére a nyitott kérdésekre adott válaszok között csak 8 válaszadó emelte ki az együttműködés fontosságát. A szakemberek közötti együttműködéssel szorosan összekapcsolódik a gyermekjóléti alapellátás megerősítése (4 fő) és a jelzés a gyermekjóléti szolgálatnak (3 fő), amit szintén alacsony gyakorisággal említettek a válaszadók. Ez rávilágít arra, hogy a jelzőrendszeri tagok közötti kommunikáció és kooperáció hiányosságokkal küzd. Ez ellentmond a szakirodalom által hangsúlyozott multidiszciplináris megközelítésnek, amely szerint a bullying kezelésében részt vevő szakemberek közös munkája alapvető fontosságú (Espelage & Swearer, 2013; Arseneault, 2017; Olweus, 1993; Rigby, 2010; Swearer et al., 2009). Az együttműködés és a szakemberek közötti kooperáció hiánya komoly akadálya a bullying elleni hatékony beavatkozásnak. Az ehhez kapcsolódó képzések célja lehetne az együttműködési készségek erősítése, de ezek jelenleg nem kapnak elegendő hangsúlyt. A protokollok kidolgozása, bár fontos eszköz lehetne a szakemberek közötti kooperáció javításában, szintén alacsony prioritást élvez a válaszadók körében.

A jövőbeni kutatásoknak arra kellene fókuszálni, hogyan lehet tudatosítani az együttműködés szerepét a szakemberek között, és miként lehetne a képzéseket olyan irányba fejleszteni, hogy azok támogassák a hatékonyabb együttműködést. Szükséges lenne megérteni, milyen akadályok nehezítik a különböző szereplők közötti kommunikációt és hogyan lehet ezeket áthidalni. A szakirodalom, például Hawley & Williford (2015), Masilo (2018), Vreeman & Carroll (2007), valamint Ttofi & Farrington (2011) is rámutat arra, hogy a multidiszciplináris megközelítés és a jól kialakított együttműködési protokollok meghatározó szerepet töltenek be a hosszú távú eredmények elérésében. A cél az, hogy a diákok érdekében olyan integrált, közös stratégiák alakuljanak ki, amelyek biztosítják a bullying elleni programok tartós hatékonyságát

és fenntarthatóságát. Az ehhez szükséges intézkedések megvalósításához elengedhetetlen a szakemberek képzése és a protokollok kidolgozása, valamint azok következetes alkalmazása.

4.5. Több szakember az iskolában (9 fő) és szupervízió (2 fő)

Az iskolákban dolgozó szakemberek létszámának növelése és a szupervízió biztosítása mindkét esetben háttérbe szorul. Ezek hiánya akadályozza a hatékony együttműködést és a szakemberek mentális egészségének megőrzését

4.6. Bullying protokoll kidolgozása (6 fő)

A protokoll kidolgozását viszonylag kevesen említették (6 fő) ami arra utal, hogy a szakemberek nem minden esetben látják szükségesnek a strukturált iránymutatásokat. Ez azonban elengedhetetlen lenne az együttműködés és a gyors beavatkozás biztosításához, különösen a szervezeti támogatás hiányában, amely komoly akadálya a hatékony beavatkozásnak (Olweus, 1993; Rigby, 2010). A protokollok szorosan kapcsolódnak az együttműködéshez a szakemberek között (8 fő) és a szülőkkel való együttműködéshez (5 fő). Ez azt mutatja, hogy a protokollok hiánya akadályozhatja a rendszerszintű megoldások alkalmazását, ami a bullying kezelésében döntő jelentőségű (Rigby, 2010; Ttofi & Farrington, 2011). Szükséges lenne kutatni, miért alábecsült a protokollok fontossága a szakemberek körében, és hogyan lehetne ezek kidolgozását és alkalmazását népszerűsíteni. A protokollok megléte elősegítheti az egységes fellépést és a hatékonyabb beavatkozásokat, különösen akkor, ha a szervezeti támogatás és a multidiszciplináris együttműködés is biztosított. A szakirodalom, például Swearer et al. (2009), Vreeman & Carroll (2007), és Ttofi & Farrington (2011), szintén rámutat arra, hogy a strukturált iránymutatások elengedhetetlenek a hatékony bullyingellenes intézkedésekhez. A bullying protokoll megléte nem feltétlenül jár együtt azzal, hogy a szakemberek egyáltalán ismerik vagy alkalmazzák azt, ezért érdemes a szakmaközi együttműködésben erre is figyelni, hiszen ez egy szabályozó dokumentum, ami megkönnyítheti a szakszerű szakmai lépések megtételét.

5. A pilot study következtetései az együttműködés jelentőségére a bullying kezelésében

Az iskolai bullying kezelésében és megelőzésében kulcsfontosságú szerepet játszik az együttműködés. Kutatásunk célja az volt, hogy feltárjuk, milyen tényezők akadályozzák vagy erősítik a jelzőrendszeri tagok – pedagógusok, szociális segítők, pszichológusok és gyermekvédelmi szakemberek – közötti kooperációt. A szakirodalom és a kutatás eredményei alapján új kutatási kérdések és irányvonalak rajzolódtak ki. Egy további vizsgálat során szükségesnek tartjuk a jelenség árnyaltabb feltárását. Ehhez a pilot kutatás során feltett feleletválasztós és nyitott kérdésekre adott válaszok elemzéséből levont következtetéseinket az alábbiakban foglaljuk össze.

K1: Az első következtetés az együttműködés és a strukturált protokollok fontosságát hangsúlyozza. Rigby (2010, 6,14) rámutat arra, hogy az iskolai bullying kezelésében a rendszerszintű megközelítések jelentik az egyik leghatékonyabb megoldást. Az iskolai környezetben azonban gyakran hiányoznak azok az iránymutatások, amelyek világos keretet biztosítanak a szakmaközi együttműködés számára. Swearer és társai (2009, 104) szerint a protokollok és az intézményközi együttműködés együttes alkalmazása jelentősen növeli a beavatkozások eredményességét. Kutatásunk egyik célja annak vizsgálata, hogy a protokollok

hiánya milyen hatással van a szakemberek közötti kommunikációra és a zaklatási esetek kezelésének hatékonyságára.

K2: A második következtetés az iskolai szakemberek képzésére és létszámára helyezi a hangsúlyt. A válaszadók nagy számban jelezték, hogy a bullying kezelésében nélkülözhetetlen az empátiafejlesztés és a konfliktuskezelési készségek fejlesztése. Swearer és társai (2009, 31, 77, 86) és Espelage (2004, 304) kutatásai alátámasztják, hogy a megfelelő képzések nemcsak az egyéni kompetenciák növelésére, hanem az együttműködési készségek erősítésére is kiváló lehetőséget kínálnak. Az iskolai szakemberhiány ugyanakkor akadályozza a bullying komplex problémájának kezelését, ami kutatási irányként annak feltárását is indokolja, hogy a létszámbővítés hogyan javítaná az együttműködés hatékonyságát.

K3: A szülők szerepének vizsgálata képezi a harmadik következtetés alapját. Bár a szakirodalom egyértelműen rámutat a szülők szerepére a bullying megelőzésében, a kutatási adatok azt mutatják, hogy ez a szempont kevésbé hangsúlyos az iskolai programokban. Rigby (2010, 7-13) és Olweus (1993,353) kutatásai azt sugallják, hogy a szülői melegség, bevonódás és a következetes viselkedési szabályok alkalmazása kulcsszerepet játszik a bullying csökkentésében. Ennek ellenére a szülők bevonása gyakran háttérbe szorul, ami felveti annak szükségességét, hogy célzott programokat dolgozzunk ki a szülők és az iskolai közösség közötti kommunikáció erősítésére.

K4: A negyedik következtetés az óvodai és iskolai szociális segítő szerepét vizsgálja a bullying megelőzésben és kezelésében. Az iskolai szociális segítő a család- és gyermekjóléti központ munkatársa, a köznevelési intézményekben nyújt átfogó támogatást a gyermekeknek, családjaiknak és a pedagógusoknak. Feladata a gyermekvédelmi és szociális kérdésekben felmerülő problémák kezelése, a prevenciók tevékenység, valamint a különböző szereplők közötti együttműködés elősegítése (Módszertani útmutató, 2022). Ezt a célt szolgálva vizsgáljuk, hogy az iskolai szociális segítők rendelkeznek-e a bullying specifikus tudással és képesek-e prevenciók foglalkozásokat vezetni a témában. Emellett azt is vizsgáljuk, hogy a szociális segítők hozzájárulnak-e az oktatási intézmények és az alapellátás közötti együttműködés fejlesztéséhez.

K5: Végül, de nem utolsósorban a szakemberek érzelmi terheltsége képezi az ötödik következtetést. Rigby (2010, 6) és Arseneault (2017, 27-28) rámutatnak arra, hogy a tanárok és más szakemberek érzelmi állapota alapvetően meghatározza, hogy mennyire képesek hatékonyan együttműködni egymással. A szupervízió hiánya, illetve az érzelmi támogatás korlátozottsága hozzájárulhat a burnout kialakulásához, ami hosszú távon csökkenti az együttműködés hatékonyságát.

6. További kitekintés és a tanulmány hasznosulása

Az eddigi eredmények tükrében kutatásunk és gyakorlati kezdeményezéseink célja, hogy hozzájáruljunk egy hosszútávon fenntartható, multidiszciplináris együttműködési modell kialakításához. Az iskolai szociális segítők és a gyermekvédelmi szakemberek szerepének erősítése mellett hangsúlyozzuk a pedagógusok és szülők aktív bevonását, valamint a folyamatos képzés szükségességét. Ahogy a *School-based social work interventions: A cross-national systematic review* című tanulmány is rámutat, a fenntarthatóság egyik kulcsa az, hogy a beavatkozási programok beépüljenek az iskola mindennapi működésébe, és szerves részét képezzék a közösség életének (Rigby, 2002).

Pilot tanulmányunk eredményei alapján szeretnénk egy bővebb, szakmai magyarázatokkal és gyakorlati példákkal kiegészített főiskolai tananyagot készíteni, amely a gyermekvédelmi és családkonzulens szakirányon tanuló hallgatóinkat segíti abban, hogy terepmunkájuk során felkészülten alkalmazzák a gyermekvédelmi törvény (Gyvt.) együttműködési előírásait a bullying kezelésében és megelőzésében. Emellett a tanulmány eredményeiből egy kutatási jelentést állítunk össze a Váci Humán Szolgáltató Központ számára. Ez tartalmazza a konferencia résztvevői közül a kitöltők kérdőíves válaszain alapuló elemzéseket és a tapasztalatok összegzését. A jelentés célja, hogy a résztvevők visszajelzést kapjanak a kutatás eredményeiről, és gyakorlati javaslatokkal támogassuk a bullyinggal kapcsolatos munkájukat. Végül, a tanulmány eredményei alapot adnak egy szélesebb körű, reprezentatív mintájú kutatáshoz, amely a bullying kezelésére és a szakmaközi együttműködés javítására irányul. Célunk, hogy a jövőbeli kutatás eredményei még átfogóbb képet adjanak a gyermekvédelem és az oktatás szereplőinek együttműködéséről.

Irodalom

- Allen-Meares, P., Montgomery, K. L., & Kim, J. S. (2013). School-based social work interventions: A cross-national systematic review. *Social Work*, 58(3), 253–262. <https://doi.org/10.1093/sw/swt015>
- Armitage, R. (2021). Bullying in children: impact on child health. *BMJ Paediatrics Open*, 5(1), e000939. <https://doi.org/10.1136/bmjpo-2020-000939>
- Arseneault, L. (2017). The long-term impact of bullying victimization on mental health. *World Psychiatry*, 16(1), 27–28. <https://doi.org/10.1002/wps.20399>
- Bernard, H. R. (1995). *Research methods in cultural anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. Altamira Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
- Budai, I. (2009). Az interprofesszionális együttműködés és a szociális munka. *Esély*, 5, 3–19
- Busi, Z. szerk. (2022) *Az óvodai és iskolai szociális segítő tevékenység módszertani útmutatója*. Budapest: Slachta Margit Szociálpolitikai Intézet. 7-8
- Choi, B. C. K., & Pak, A. W. P. (2006). Multidisciplinarity, interdisciplinarity, and transdisciplinarity in health research, services, education and policy: 1. Definitions, objectives, and evidence of effectiveness. *Clinical and Investigative Medicine*, 29(6), 351–364.
- D'Amour, D., & Oandasan, I. (2005). Interprofessionality as the field of interprofessional practice and interprofessional education: An emerging concept. *Journal of Interprofessional Care*, 19(S1), 8–20. <https://doi.org/10.1080/13561820500081604>
- Dupper, D. (2002). *School social work: Skills and interventions for effective practice*. John Wiley & Sons.
- Espelage, D. L., & Swearer, S. M. (Eds.). (2013). *Bullying in North American schools* (2nd ed.). Routledge.
- Farkas, J., Göntér, Z., & Szabó, G. (2023). Megoldásfókusz és értelemkeresés az iskolai zaklatás kezelésében. Pünkösdi Teológiai Főiskola.
- Hawley, P. H., & Williford, A. (2015). Articulating the theory of bullying intervention programs: Views from social psychology, social work, and organizational science. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 37, 3–15. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2015.07.001>
- Irene, K., & Bourmpaki, E. (2017). Bullying prevention in primary education: A social work intervention with students. *Journal of Education & Social Policy*, 4(3), 98–111.

- Kelly, M. S., & Frey, A. J. (2015). *School social work: An evidence-informed framework for practice*. Oxford University Press.
- Masilo, D. T. (2018). Social work intervention to address the phenomenon of bullying amongst learners in the school setting: A literature review. *South African Journal of Education*, 38(S1), S1–S9. <https://doi.org/10.15700/saje.v38ns1a1535>
- Merrell, K. W., Gueldner, B. A., Ross, S. W., & Isava, D. M. (2008). How effective are school bullying intervention programs? A meta-analysis of intervention research. *School Psychology Quarterly*, 23(1), 26–42. <https://doi.org/10.1037/1045-3830.23.1.26>
- Mishna, F. (2006). Factors associated with perceptions and responses to bullying situations by children, parents, teachers, and principals. *Victims & Offenders*, 1(3), 255–288. <https://doi.org/10.1080/15564880600626163>
- Mishna, F., Khoury-Kassabri, M., Gadalla, T., & Daciuk, J. (2012). Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 63–70. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.032>
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Blackwell Publishing.
- Pötter, N. (2008). Neue Wege der Kooperation zwischen Jugendhilfe und Schule – Schulberatung am Beispiel des Regionalen Übergangsmanagements Schule-Beruf in Leverkusen. *Theorie und Praxis der Sozialen Arbeit*, 3(59), 186–193.
- Reeves, S., Lewin, S., Espin, S., & Zwarenstein, M. (2010). *Interprofessional teamwork for health and social care*. Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781444325027>
- Rigby, K. (2002). *New perspectives on bullying*. Jessica Kingsley Publishers.
- Rigby, K. (2010). *Bullying interventions in schools: Six basic approaches*. Wiley-Blackwell.
- Staples, J. (2016). *Understanding school social workers' roles in bullying prevention and intervention* (Doctoral dissertation, University of St. Thomas, Minnesota).
- Stebbins, R. A. (2001). Exploratory research in the social sciences. *SAGE Publications*. <https://doi.org/10.4135/9781412984249>
- Swearer, S. M., Espelage, D. L., Vaillancourt, T., & Hymel, S. (2009). What can be done about school bullying? Linking research to educational practice. *Educational Researcher*, 38(6), 104–112. <https://doi.org/10.3102/0013189X09357622>
- Ttofi, M. M., & Farrington, D. P. (2011). Effectiveness of school-based programs to reduce bullying: A systematic and meta-analytic review. *Journal of Experimental Criminology*, 7(1), 27–56. <https://doi.org/10.1007/s11292-010-9109-1>
- Unicef Hungary, Medián, (2022). Középiskolások tapasztalatai az iskolai zaklatásról. Közvélemény-kutatás. https://unicef.hu/wpcontent/uploads/2022/11/median_unicef_2022_iskolai_zaklatas_jelentes.pdf (letöltés 2024. dec.06)
- van Teijlingen, E., & Hundley, V. (2001). The importance of pilot studies. *Social Research Update*, 35, 1-4. <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU35.html>

Absztrakt A fogaskerekes hajtások zajcsökkentése kulcsfontosságú a járműipar és az ipari hajtásláncok tervezésében, mivel a zaj minimalizálása javítja a termékek minőségét, kényelmét és a környezetre gyakorolt hatását. A hagyományos zajcsökkentési módszerek, például a kísérleti mérések és részletes szimulációk, idő- és költségigényesek, ezért az adatvezérelt technológiák, különösen a gépi tanulás és optimalizációs algoritmusok alkalmazása jelentős előrelépést jelent ezen a területen.

Ez a tanulmány bemutatja a gépi tanulási modellek, például a random forest és a neurális hálózatok alkalmazását a fogaskerekek mikrogeometriai paramétereinek zajra gyakorolt hatásának előrejelzésére és optimalizálására. Az optimalizációs algoritmusok, például a genetikus algoritmusok segítségével azonosíthatók a zajcsökkentés szempontjából legmegfelelőbb paraméterkombinációk. Az ilyen adatvezérelt megközelítések lehetővé teszik a hagyományos vibroakusztikai szimulációk részleges helyettesítését, csökkentve a tervezési időt és költségeket, miközben pontosabb és fenntarthatóbb zajcsökkentési eredményeket biztosítanak.

A tanulmány rávilágít az alkalmazott módszerek előnyeire és kihívásaira, különösen az ipari alkalmazások területén, valamint javaslatokat tesz a jövőbeni fejlesztésekre, amelyek tovább növelhetik az adatvezérelt technológiák hatékonyságát a zajcsökkentésben.

Kulcsszavak: Fogaskerék zajcsökkentés, Gépi tanulás, Optimalizációs algoritmusok, Mikrogeometriai paraméterek, Vibroakusztika

1. Bevezetés

A zajcsökkentés alapvető fontosságú a járműipar, az ipari hajtásláncok és számos más iparág számára, mivel közvetlen hatással van a termékek minőségére, a felhasználói élményre és a környezetre gyakorolt hatásra. A fogaskerekes hajtások által keltett rezgések és hanghatások csökkentése különösen fontos az elektromos járművek esetében, ahol a motor zajcsökkentő maszkoló hatásának hiánya miatt a mechanikai zajok hangsúlyosabbá válnak. Ezen kívül a zajcsökkentés számos szabályozási követelmény teljesítéséhez is elengedhetetlen [1, 2].

A fogaskerekes rendszerek által generált zaj és vibrációk meghatározására hagyományosan kísérleti mérések és részletes szimulációk szolgálnak. Ezek a módszerek, például a végeselemes (FEM) és többtest-dinamikai (MBD) modellezési technikák, részletes eredményeket nyújtanak, de idő- és költségigényesek. A kísérleti mérések gyakran fizikai prototípusokat igényelnek, amelyek jelentősen megnyújtják a tervezési ciklust és növelik a költségeket. Az ilyen módszerek

¹ Járműfejlesztési Tanszék, Audi Hungária Járműmérnöki Kar, Széchenyi István Egyetem, Egyetem tér 1, 9026, Győr, Magyarország

hátránya, hogy az eredmények sokszor csak a tervezési folyamat késői szakaszában állnak rendelkezésre, amikor a módosítások már nehezebbek és költségesebbek [3, 4].

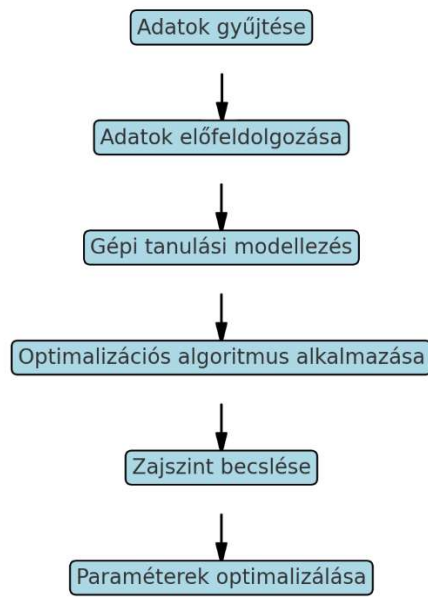
Az adatvezérelt modellezés, különösen a gépi tanulás (ML) fejlődése új lehetőségeket kínál a zajcsökkentés problémájának megoldására. Az ML alapú modellek képesek nagy mennyiségű gyártási és működési adat feldolgozására, az adatokban rejlő mintázatok azonosítására, valamint gyors és pontos zajszint-előrejelzésre. Ezek az algoritmusok különösen hasznosak komplex rendszerek esetében, ahol a zajforrások nemlineáris viselkedést mutatnak, és a paraméterek közötti kölcsönhatások bonyolultak. Az optimalizációs algoritmusok, például a genetikus algoritmusok (GA), segítenek meghatározni azokat a paraméterkombinációkat, amelyek a zajszint minimalizálásához vezetnek [5, 6].

Ezek a módszerek lehetővé teszik a fogaskerekek mikrogeometriai paramétereinek előrejelzését és optimalizálását, minimalizálva a zajszintet különböző üzemállapotokban. Az ML algoritmusok, mint a random forest vagy a neurális hálózatok, képesek gyorsan és pontosan felismerni a zajra gyakorolt legjelentősebb tényezőket, hozzájárulva a tervezési ciklus lerövidítéséhez és a költségek csökkentéséhez. Ezek az adatvezérelt megközelítések segítenek egyszerűsíteni a hagyományos vibroakusztikai modelleket, csökkentve a fizikai prototípusok számát és a tervezés költségét [1, 2].

Jelen tanulmány célja, hogy általános áttekintést nyújtson az adatvezérelt gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok zajcsökkentési alkalmazásáról. Az alkalmazott módszerek előnyei, kihívásai és ipari alkalmazhatósága kerül bemutatásra, hangsúlyozva a technológia szerepét a fenntartható, költséghatékony zajcsökkentési megoldásokban.

2. Gépi tanulási modellek zajcsökkentési problémákra

A gépi tanulás (ML) az elmúlt évtizedekben jelentős előrelépést tett a zajcsökkentési problémák megoldásában. Az ML algoritmusok lehetővé teszik nagy mennyiségű adat elemzését és olyan mintázatok felismerését, amelyek hagyományos módszerekkel nehezen lennének azonosíthatók. E technikák alkalmazása a zajcsökkentésben különösen hatékony, amikor a zajforrások nemlineáris viselkedést mutatnak, és a paraméterek közötti kölcsönhatások komplexek [7,8].

1. ábra: fogaskerék zajcsökkentési folyamatot bemutató folyamatábra

2.1 Adatok gyűjtése és előfeldolgozása

A fejezet bemutatja az adatok gyűjtésének és előfeldolgozásának kritikus lépéseit a zajcsökkentési projektekben, biztosítva az alkalmazott modellek sikerességét.

Adatok gyűjtése

Az adatok gyűjtése az első és legfontosabb lépés, ahol összegyűjtjük az összes releváns adatot, amely a gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok bemeneti adataként szolgálhat. Az adatok típusai lehetnek:

- **Szenzoradatok:** Például rezgésmérők vagy zajmérők által gyűjtött adatok.
- **Képek és hangfájlok:** A zajforrások vizuális vagy akusztikus reprezentációja.
- **Skáláradatok:** Gépi paraméterek, például fordulatszám vagy hőmérséklet.
- **CAD fájlok:** Strukturális modellek a mechanikai rendszerek elemzéséhez.

Az adatok és jellemzők mennyisége az alkalmazott modell típusától és a projekt célkitűzéseitől függ. Általános szabályként elmondható, hogy minél több releváns adat áll rendelkezésre, annál pontosabb és megbízhatóbb lesz a modell előrejelzése.

Adatok előfeldolgozása

Az előfeldolgozás célja, hogy az adatok alkalmasak legyenek a gépi tanulási modellek számára. A lépések a következők lehetnek:

1. **Adathiányok kezelése:**
 - Hiányzó adatok pótlása medián-, átlag- vagy interpolációs módszerekkel.
 - Alternatív megoldásként a hiányos adatsorok elhagyása.
2. **Adatok normalizálása/skálázása:**

- A bemeneti változók skálázása min-max normalizálással vagy standardizálással az algoritmusok jobb teljesítménye érdekében.
- 3. **Formátumok egységesítése:**
 - Különböző forrásokból származó adatok egységesítése, például mértékegységek konvertálásával.
- 4. **Szélsőséges értékek (outlierek) kezelése:**
 - Outlierek eltávolítása vagy kezelésük robusztus statisztikai módszerekkel.
- 5. **Változók kódolása:**
 - Kategorikus változók numerikus formába alakítása, például one-hot encoding vagy bináris kódolás használatával.

Adatkészlet szétbontása

A teljes adathalmazt gyakran tréning- és tesztkészletekre bontják:

- **Tréningkészlet:** Az adatok azon része, amelyet a gépi tanulási modellek betanítására használnak.
- **Tesztkészlet:** A maradék adatok, amelyeket a modellek validációjára és általánosítási képességének mérésére használnak.

Az adatok helyes szétválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy a modellek objektív értékelést kapjanak, és ne tanuljanak túl az adathalmazon.

2.2 Alkalmazott gépi tanulási modellek

A zajcsökkentési problémák megoldására a következő gépi tanulási modellek a legelterjedtebbek:

A zajcsökkentési problémák megoldására a következő gépi tanulási modellek a legelterjedtebbek:

1. **Random Forest (RF):** Ez a módszer több döntési fát használ a zajszint előrejelzésére. Az RF különösen hatékony, ha a bemeneti paraméterek és a zajszint közötti kapcsolatok nemlineárisak. Emellett ellenáll az adatvarianciának és jól kezeli a zajos adatokat [2].
2. **Deep Neural Network (DNN):** A mély neurális hálózatok képesek bonyolult mintázatok azonosítására és predikciójára nagy mennyiségű adatból. Ezért ideálisak a zajcsökkentési problémákhoz, ahol a bemeneti változók közötti kapcsolatok összetettek [9].
3. **Support Vector Machines (SVM):** Az SVM hatékony kis- és közepes méretű adathalmazokkal való munkában, különösen a nemlineáris problémák megoldásában. Képes a zajszint precíz előrejelzésére a kernel-trükk segítségével, amely lehetővé teszi a nemlineáris adatok lineáris térré való átalakítását [10, 11].
4. **Klaszterezési módszerek:** Ezek hibrid módszerek, amelyek kombinálják a gépi tanulást (pl. klaszterezés) a hagyományos statisztikai interpolációs technikákkal (pl. fordított távolság súlyozás, INVD). Ezáltal képesek gyorsan becsülni a zajszinteket különböző paraméterek alapján, minimalizálva a számítási igényt.

2.3 A modellek alkalmazásának előnyei

A gépi tanulási modellek alkalmazása a zajcsökkentési problémák megoldásában számos előnnyel jár:

- **Gyors előrejelzés:** A modellek percek alatt képesek zajszintet becsülni, jelentősen csökkentve a tervezési ciklust.
- **Paraméterek azonosítása:** Az ML algoritmusok segítségével azonosíthatók azok a paraméterek, amelyek legnagyobb hatással vannak a zajszintre, megkönnyítve az optimalizációt.
- **Rugalmasság:** A modellek könnyen adaptálhatók különböző működési körülményekhez és rendszerekhez.
- **Csökkentett fizikai prototípus szükséglet:** Az előrejelzések révén a prototípusok száma minimalizálható, csökkentve az idő- és költségigényt.

2.4 Kihívások és korlátok

Annak ellenére, hogy az ML modellek számos előnnyel rendelkeznek, bizonyos kihívásokkal is szembesülhetnek:

- **Adatminőség:** Az eredmények pontossága nagymértékben függ a bemeneti adatok minőségétől és mennyiségétől.
- **Túlilleszkedés:** Ha a modellek túlságosan az adott adathalmazhoz igazodnak, csökkenhet az általánosítási képességük.
- **Paraméterek közötti kölcsönhatások:** A nemlineáris kapcsolatok kezeléséhez komplex modellezési technikák szükségesek, amelyek növelhetik a számítási költséget.

3. Optimalizációs algoritmusok

Az optimalizációs algoritmusok alapvető szerepet játszanak a zajcsökkentési problémák megoldásában, mivel lehetővé teszik a rendszer paramétereinek olyan kombinációjának megtalálását, amely minimalizálja a zajszintet. Az ilyen algoritmusok különösen hasznosak komplex rendszerek esetén, ahol több, egymással kölcsönhatásban lévő paraméter befolyásolja a zajt. Az optimalizációs folyamat során figyelembe vett fő szempontok közé tartozik a zajszint minimalizálása, az energiahatékonyság növelése és a tervezési korlátok betartása.

3.1 Alkalmazott optimalizációs algoritmusok

A zajcsökkentési problémákhoz leggyakrabban alkalmazott algoritmusok:

1. Genetikus algoritmusok (GA)

A genetikus algoritmusok evolúciós elveken alapulnak, mint például a természetes szelekció és a genetikai rekombináció. Ezek az algoritmusok különösen hatékonyak a globális optimum megtalálásában nemlineáris és többszörös minimumokkal rendelkező problémák esetén. A GA fő lépései:

- **Populáció létrehozása:** Egyedekből áll, amelyek a paraméterkombinációkat reprezentálják.

- **Illeszkedési függvény:** Az egyedek teljesítményét zajcsökkentési képességük alapján értékelik.
 - **Kiválasztás, keresztezés és mutáció:** Az új generációk létrehozása, amelyek folyamatosan javítják a paraméterek kombinációját.
 - **Konvergencia:** Az algoritmus addig fut, amíg az illeszkedési függvény nem éri el az optimális értéket [12].
2. **Részecske-sereg optimalizáció (PSO)**
A PSO egy populációalapú algoritmus, amely az egyedek (részecskék) kollektív viselkedését használja az optimális megoldás megtalálására. Minden részecske a paraméterteret kutatja, miközben figyelembe veszi saját legjobb pozícióját és a populáció legjobb pozícióját. A PSO különösen hatékony gyors konvergenciát igénylő problémák esetén [13].
3. **Gradiens-alapú módszerek**
Ezek az algoritmusok a zajszint minimális értékének meghatározásához a célfüggvény gradiensét használják. Bár hatékonyak kisebb paraméterterek esetén, hajlamosak a lokális minimumokban való megrekedésre [14].
4. **Hibrid algoritmusok (pl. GA és SVM kombinációja)**
A különböző algoritmusok kombinálása, például genetikus algoritmusok és támogatott vektorgépek (SVM), lehetővé teszi a gyors konvergenciát és a nemlineáris összefüggések pontos modellezését [15].

3.2 Az optimalizációs algoritmusok előnyei

Az optimalizációs algoritmusok alkalmazásának legfontosabb előnyei:

- **Globális optimum keresése:** Az algoritmusok képesek a nemlineáris problémák globális optimumának megtalálására.
- **Nemlineáris kapcsolatok kezelése:** Hatékonyak a komplex rendszerek paramétereinek közötti kölcsönhatások vizsgálatában.
- **Alkalmazhatóság különböző körülmények között:** Az algoritmusok könnyen adaptálhatók eltérő működési állapotokra [16, 17, 18].

3.3 Kihívások az optimalizáció során

Bár az optimalizációs algoritmusok hatékonyak, számos kihívással szembesülhetnek:

1. **Lokális minimumok:** Bizonyos algoritmusok, például a gradiens-alapú módszerek, hajlamosak a lokális optimumok körül megrekedni.
2. **Paraméterek közötti kölcsönhatások:** A többdimenziós paraméterterek bonyolult elemzést igényelnek.
3. **Számítási igény:** Nagy adatmérték és komplex paraméterterek esetén az algoritmusok számításigényesek lehetnek [17, 19].

4. Az alkalmazott módszerek előnyei és kihívásai

Az adatvezérelt gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok integrációja forradalmasította a zajcsökkentési problémák megoldását. E módszerek hatékonyságát számos

ipari alkalmazás bizonyította, ugyanakkor bizonyos kihívások is felmerülnek az implementáció során. Az alábbiakban összefoglaljuk e technológiák fő előnyeit és kihívásait.

4.1 Előnyök

1. **Gyors döntéshozatal:** Az adatvezérelt modellek és optimalizációs algoritmusok rendkívül gyorsan képesek zajszintet becsülni és optimalizálni, így jelentősen csökkentik a tervezési ciklust. Például a genetikus algoritmusok iteratív folyamata révén gyorsan megtalálhatók a zajcsökkentéshez szükséges optimális paraméterek [15].
2. **Költséghatékonyság:** Az ML modellek csökkenthetik a költségeket.
3. **Komplex kapcsolatok elemzése:** A gépi tanulás és az optimalizációs algoritmusok képesek a nemlineáris kapcsolatok és többdimenziós paraméterterek hatékony elemzésére. Ez lehetővé teszi a zajforrások pontosabb megértését és a kritikus paraméterek azonosítását.
4. **Rugalmasság és adaptálhatóság:** Az alkalmazott algoritmusok könnyen adaptálhatók különböző ipari körülményekhez és működési állapotokhoz, például sebességváltókban, forgó gépekben vagy épületakusztikai rendszerekben.
5. **Fenntarthatóság:** Az ilyen technológiák alkalmazása hozzájárul az energiahatékonysághoz és az erőforrás-felhasználás csökkentéséhez.[21].

4.2 Kihívások

1. **Adatminőség és adathozzáférés:** Az ML modellek pontossága nagymértékben függ a bemeneti adatok minőségétől és mennyiségétől. Hiányos vagy zajos adatok esetén a modellek túlságosan általánosíthatnak, vagy nem megfelelő eredményeket adhatnak [22].
2. **Paraméterek közötti nemlineáris kölcsönhatások:** A paraméterek közötti összetett, nemlineáris kapcsolatok kezelése jelentős számítási erőforrásokat igényel. Ez különösen igaz a többdimenziós optimalizációs problémák esetén, ahol a paraméterek száma növeli a komplexitást.
3. **Túlilleszkedés:** Ha egy gépi tanulási modell túlzottan az adott adathalmazhoz igazodik, elveszítheti az általánosítási képességét. Ez különösen problémás lehet, ha a modellt új körülmények között kívánják alkalmazni [23].
4. **Lokális optimumok problémája:** Egyes optimalizációs algoritmusok, például a gradiens-alapú módszerek, hajlamosak a lokális optimumok körüli megrekedésre, ami korlátozhatja a globális optimum megtalálását.
5. **Valós körülmények közötti validáció:** Bár a szimulációk hasznosak, a módszerek alkalmazása valós ipari körülmények között további validációt igényel. Az olyan tényezők, mint a környezeti hatások, anyagtulajdonságok vagy gyártási toleranciák, jelentős eltéréseket okozhatnak [20].

4.3 Irányok a kihívások leküzdésére

A fenti kihívások leküzdésére a következő megoldások javasolhatók:

- **Adatgyűjtési folyamatok fejlesztése:** Nagyobb és tisztább adathalmazok előállítása, például jobb érzékelőtechnológia és adatfeldolgozási módszerek révén.

- **Hibrid módszerek alkalmazása:** A genetikus algoritmusok kombinálása más módszerekkel, például neurális hálózatokkal vagy SVM-ekkel, a jobb általánosítás érdekében.
- **Valós idejű validáció:** Az algoritmusok valós működési körülmények közötti tesztelése, hogy a modellek alkalmazhatóságát biztosítsák.

5. Ipari alkalmazhatóság

Az adatvezérelt gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok jelentős potenciállal rendelkeznek a zajcsökkentés területén számos iparágban. Az ezekkel a technológiákkal elért eredmények lehetővé teszik a tervezési folyamatok optimalizálását, a költségek csökkentését, valamint a hatékonyabb és fenntarthatóbb működést.

5.1 Járműipar

A járműiparban a zajcsökkentés kritikus fontosságú az utasok komfortérzetének javítása és a szabályozási követelmények betartása érdekében. A gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok segítenek a következőkben:

- **Hajtásláncok zajcsökkentése:** A fogaskerék-rendszerek mikrogeometriai paramétereinek optimalizálása révén csökkenthető a rezgés és a zajszint [2].
- **Sebességváltók optimalizálása:** A gépi tanulás segítségével azonosíthatók a sebességváltók kritikus pontjai, amelyek a zaj legnagyobb forrásai.
- **Elektromos járművek tervezése:** Az elektromos járműveknél a motorhang hiánya miatt a mechanikai zaj hangsúlyosabb, így a gépi tanulási modellek hatékony eszközt nyújtanak a zajok minimalizálására [24].

5.2 Gépipar

Az ipari gépeknél, például forgó gépek, csapágyak és ventilátorok esetében, a zajcsökkentés nemcsak a munkakörnyezet komfortját javítja, hanem hozzájárul a gépek élettartamának növeléséhez is:

- **Forgó gépek rezgésének csökkentése:** Az ML algoritmusok segítenek azonosítani a rezgés forrásait, és megoldásokat nyújtanak ezek minimalizálására [25].
- **Csapágyak és hajtóművek optimalizálása:** Az optimalizációs algoritmusokkal pontosan beállíthatók a gyártási paraméterek a zaj minimalizálása érdekében [26].

5.3 Épületakusztika

Az épületakusztikai rendszerek, például HVAC rendszerek és generátorok zajának csökkentése kulcsfontosságú a lakó- és ipari környezetekben:

- **HVAC rendszerek zajszintjének minimalizálása:** Az adatvezérelt modellek azonosítják a zajforrásokat, és javaslatot tesznek az optimális kialakításra [27].
- **Generátorok akusztikai optimalizálása:** A generátorok zajszintjének csökkentése különösen fontos az ipari és városi környezetekben [28].

5.4 Energetikai rendszerek

Az energetikai rendszerek zajának minimalizálása javítja az üzemeltetési hatékonyságot, és hozzájárul a szabályozási követelmények teljesítéséhez:

- **Turbógépek zajának csökkentése:** A gépi tanulási modellek segítenek azonosítani azokat a tervezési paramétereket, amelyek jelentős zajcsökkentést eredményezhetnek [29].
- **Szivattyúk és kompresszorok optimalizálása:** Az ML algoritmusok és optimalizációs technikák alkalmazása növeli az energiahatékonyságot és csökkenti a működési zajt [30].

5.5 Korlátok az ipari alkalmazásban

Az ipari alkalmazhatóság során felmerülő korlátok közé tartoznak:

- **Adathiány:** Egyes ipari környezetekben nem áll rendelkezésre elegendő adat a gépi tanulási modellek hatékony tanításához.
- **Túl sokféle adat:** Egyes ipari környezetekben túl sokféle adat áll rendelkezésre, és nem ismert, hogy melyik adattípus a releváns.
- **Valós körülmények komplexitása:** A valós körülmények, például környezeti hatások, jelentős eltéréseket okozhatnak a szimulációkhoz képest.
- **Költségek az implementáció során:** Bár az adatvezérelt technológiák csökkenthetik a hosszú távú költségeket, a kezdeti implementáció jelentős befektetést igényelhet.

6. Következtetések

Az adatvezérelt gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok jelentős előrelépést jelentenek a zajcsökkentési problémák megoldásában, különösen komplex ipari rendszerekben. Ez a cikk áttekintette e módszerek alapelveit, előnyeit, kihívásait és ipari alkalmazásait, kiemelve azok szerepét a modern mérnöki megoldásokban.

6.1 Kulcsfontosságú megállapítások

1. Hatékonyság és pontosság

A gépi tanulási modellek, mint a random forest és neurális hálózatok, képesek pontos zajszint-előrejelzésekre, lehetővé téve a kritikus paraméterek gyors azonosítását. Ezek az előrejelzések nagy pontosságot biztosítanak nemlineáris és többszörös paraméterekkel dolgozó rendszerekben.

2. Optimalizációs lehetőségek

A genetikusan algoritmusok és más optimalizációs technikák hatékony eszközök a zajforrásokat befolyásoló paraméterek legjobb kombinációjának meghatározására. Ezek az algoritmusok képesek elkerülni a lokális minimumokat, miközben globális optimumot keresnek.

3. Ipari alkalmazhatóság

A módszerek széles körben alkalmazhatók különböző iparágakban, például a járműiparban, a gépiparban és az épületakusztikában. Az alkalmazásuk révén jelentősen

csökkenthetők a költségek és a fejlesztési idők, miközben fenntarthatóbb rendszerek valósíthatók meg.

4. **Fenntarthatóság és energiahatékonyság**

Az adatvezérelt technológiák csökkentik a fizikai prototípusok szükségességét, ezáltal hozzájárulnak a fenntarthatóbb tervezési folyamatokhoz és az energiahatékonyság növeléséhez.

6.2 Jövőbeni irányok

A kutatás és az ipari alkalmazások továbbfejlesztése érdekében a következő területek kiemelt figyelmet igényelnek:

- **Kísérleti validáció:** A szimulációs eredmények kísérleti validációja szükséges a valós körülmények közötti alkalmazhatóság biztosításához.
- **Adatminőség javítása:** Nagyobb és tisztább adathalmazok gyűjtése, valamint az adatfeldolgozási technikák fejlesztése elengedhetetlen.
- **Hibrid megközelítések alkalmazása:** A gépi tanulási és optimalizációs algoritmusok kombinálása, például hibrid neurális hálózatok és genetikusan algoritmusok, a pontosabb és gyorsabb eredmények érdekében.
- **Új ipari alkalmazási területek:** Az adatvezérelt módszerek kiterjesztése további iparágakra, például az energetikai rendszerekre és a precíziós gyártásra.

6.3 Összefoglaló

Ez a cikk bemutatta a gépi tanulási modellek és optimalizációs algoritmusok zajcsökkentési alkalmazásait, hangsúlyozva ezek ipari jelentőségét és fenntarthatósági előnyeit. Az eredmények megerősítik, hogy az ilyen technológiák nemcsak gyorsabbá és költséghatékonyabbá teszik a tervezési folyamatokat, hanem jelentősen hozzájárulnak a termékek minőségének és az ügyfélélmény javításához.

A jövőbeni kutatások során az adatvezérelt megközelítések továbbfejlesztése és szélesebb körű validációja lehetővé teszi e módszerek még szélesebb körű alkalmazását.

A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM EKÖP-24-3-I-SZE-51 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Hivatkozások

- [1] Chen, Z., & Li, Z. (2015). A deep learning method for bearing fault diagnosis based on time-frequency analysis. IEEE Access, 7, 42373–42383.
<https://doi.org/10.1109/ACCESS.2019.2907806>
- [2] Tang, Z., et al. (2024). Research on modification and noise reduction optimization of Electric Multiple Units traction gear under multiple working conditions. PLOS ONE, 19(2).
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0234567>

- [3] Lei, Y., et al. (2016). An intelligent fault diagnosis method using unsupervised feature learning towards mechanical big data. *IEEE Transactions on Industrial Electronics*, 63(5), 3137–3147. <https://doi.org/10.1109/TIE.2016.2519325>
- [4] Bartelmus, W., & Zimroz, R. (2009). A new feature for monitoring the condition of gearboxes in non-stationary operating conditions. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 23(5), 1528–1534. <https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2008.10.002>
- [5] Jia, F., et al. (2016). Deep neural networks: A promising tool for fault characteristic mining and intelligent diagnosis of rotating machinery with massive data. *Mechanical Systems and Signal Processing*, 72–73, 303–315. <https://doi.org/10.1016/j.ymssp.2015.10.014>
- [6] Lu, M. (2023). Correlation of modification parameters with noise in each working condition.xlsx [Data set]. figshare. <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.12345678>
- [7] Wang, D., Zhang, M., Cai, Z., Cui, Y., Li, Z., Han, H., Fu, M., & Luo, B. (2016). Combatting nonlinear phase noise in coherent optical systems with an optimized decision processor based on machine learning. *Optics Communications*, 369, 199–208. <https://doi.org/10.1016/J.OPTCOM.2016.02.029>.
- [8] Sharma, A., & Puri, A. (2023). Study of machine learning based algorithms for active noise control of machinery noise. *INTER-NOISE and NOISE-CON Congress and Conference Proceedings*. https://doi.org/10.3397/in_2023_0490.
- [9] Morzynski, L., & Makarewicz, G. (2003). Application of Neural Networks in Active Noise Reduction Systems. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 9, 257–270. <https://doi.org/10.1080/10803548.2003.11076567>.
- [10] Zhang, H., Wang, X., Zhang, C., & Xu, X. (2005). Modeling nonlinear dynamical systems using support vector machine. *2005 International Conference on Machine Learning and Cybernetics*, 5, 3204–3209 Vol. 5. <https://doi.org/10.1109/ICMLC.2005.1527495>.
- [11] Dong, Y., Li, Y., Ming, L., & Xiao, M. (2008). Nonlinear structural response prediction based on support vector machines. *Journal of Sound and Vibration*, 311, 886–897. <https://doi.org/10.1016/J.JSV.2007.09.054>.
- [12] Zigunov, F., Sellappan, P., & Alvi, F. (2022). Reduction of noise in cold and hot supersonic jets using active flow control guided by a genetic algorithm. *Journal of Fluid Mechanics*, 952. <https://doi.org/10.1017/jfm.2022.938>.
- [13] Pan, H., Wang, L., & Liu, B. (2006). Particle swarm optimization for function optimization in noisy environment. *Appl. Math. Comput.*, 181, 908–919. <https://doi.org/10.1016/j.amc.2006.01.066>.
- [14] Huang, P., & Liu, K. (2022). A new conjugate gradient algorithm for noise reduction in signal processing and image restoration. , 10. <https://doi.org/10.3389/fphy.2022.1053353>.
- [15] Zhang, J., Chen, W., Gao, M., & Shen, G. (2017). Mitigating fiber nonlinearity using support vector machine with genetic algorithm. *2017 Conference on Lasers and Electro-Optics Pacific Rim (CLEO-PR)*, 1–3. <https://doi.org/10.1109/CLEOPR.2017.8118715>.
- [16] Hochbaum, D. (2007). Complexity and algorithms for nonlinear optimization problems. *Annals of Operations Research*, 153, 257–296. <https://doi.org/10.1007/s10479-007-0172-6>.
- [17] Murray, W., & Ng, K. (2010). An algorithm for nonlinear optimization problems with binary variables. *Computational Optimization and Applications*, 47, 257–288. <https://doi.org/10.1007/s10589-008-9218-1>.

- [18] Zhang, S., & Xia, Y. (2018). Solving Nonlinear Optimization Problems of Real Functions in Complex Variables by Complex-Valued Iterative Methods. *IEEE Transactions on Cybernetics*, 48, 277-287. <https://doi.org/10.1109/TCYB.2016.2632159>.
- [19] Kaiser, F., Iacobello, G., & Rival, D. (2024). Cluster-based Bayesian approach for noisy and sparse data: application to flow-state estimation. *Proceedings of the Royal Society A*, 480. <https://doi.org/10.1098/rspa.2023.0608>.
- [20] Schutte, J., Reinbolt, J., Fregly, B., Haftka, R., & George, A. (2004). Parallel global optimization with the particle swarm algorithm. *International Journal for Numerical Methods in Engineering*, 61. <https://doi.org/10.1002/NME.1149>.
- [21] Leary, R. (2000). Global Optimization on Funneling Landscapes. *Journal of Global Optimization*, 18, 367-383. <https://doi.org/10.1023/A:1026500301312>.
- [22] Rivera-Dean, J., Huembeli, P., Ac'in, A., & Bowles, J. (2021). Avoiding local minima in Variational Quantum Algorithms with Neural Networks.
- [23] Tang, W. (2010). Feature selection using hybrid Taguchi genetic algorithm and Fuzzy Support Vector Machine. *2010 Sixth International Conference on Natural Computation*, 5, 2348-2355. <https://doi.org/10.1109/ICNC.2010.5584068>.
- [24] Noh, K., Lee, D., Jung, I., Tate, S., Mullineux, J., & Azmin, F. (2024). AI-Based Optimization Method of Motor Design Parameters for Enhanced NVH Performance in Electric Vehicles. *SAE Technical Paper Series*. <https://doi.org/10.4271/2024-01-2927>.
- [25] Jablon, L., Avila, S., De Borba, B., Mourão, G., Freitas, F., & Penz, C. (2020). Diagnosis of rotating machine unbalance using machine learning algorithms on vibration orbital features. *Journal of Vibration and Control*, 27, 468 - 476. <https://doi.org/10.1177/1077546320929830>.
- [26] Zheng, L., Xiang, Y., & Sheng, C. (2019). Optimization-based improved kernel extreme learning machine for rolling bearing fault diagnosis. *Journal of the Brazilian Society of Mechanical Sciences and Engineering*, 41. <https://doi.org/10.1007/s40430-019-2011-5>.
- [27] Althi, T., Manuel, N., & K, M. (2024). Design Optimization of Air Duct for Noise Reduction Using Gaussian Process Regression Algorithm. *SAE Technical Paper Series*. <https://doi.org/10.4271/2024-28-0042>.
- [28] De Zoysa, A., Iroshan, K., Premaratne, U., & Ehelepola, I. (2018). Design Optimization of a Power Generator Soundproofing Enclosure. *2018 2nd International Conference On Electrical Engineering (EECon)*, 21-25. <https://doi.org/10.1109/EECON.2018.8540990>.
- [29] Liu, Z., & Karimi, I. (2020). Gas turbine performance prediction via machine learning. *Energy*, 192, 116627. <https://doi.org/10.1016/j.energy.2019.116627>.
- [30] Zhang, C., & Janeway, M. (2022). Optimization of Turbine Blade Aerodynamic Designs Using CFD and Neural Network Models. *International Journal of Turbomachinery, Propulsion and Power*. <https://doi.org/10.3390/ijtp7030020>.

I. Bevezetés

A magyar népi mozgalom tudományos igényű, kritikai vizsgálata már több területen megkezdődött és sok esetben kiterjedt szakirodalommal is rendelkezik. Gondolhatunk akár a népi mozgalmat vagy a népi írókat vizsgáló eseménytörténeti, eszmétörténeti, politikátörténeti vagy irodalomtörténeti munkákra. Ezekben az esetekben viszonylag kidolgozott tudományos háttérrel és megalapozott szakirodalommal találjuk szemben magunkat.¹ Azonban már az 1990-es évek közepén felmerült, hogy vannak olyan területei a magyar népi mozgalom kutatásának, amelyek bántóan háttérbe szorultak: Tóth Pál Péter a mozgalom gazdasági terveinek, elképzeléseinek vizsgálatát hiányolta és igyekezett ezt a mulasztást pótolni.² A gazdasági koncepciók mellett a népiek területi vagy regionális szemléletének, ilyen irányú fejlesztési törekvéseinek a kutatása is erősen hiányos akár a mozgalom 30-as évekre tehető felívelő korszakát vizsgáljuk, akár a világháborút követő időszakot már megalapozott és kiépült intézményrendszerrel (pl.: párt, sajtó stb.). Tanulmányomban a népi mozgalom egy szűkebb időperiódusát vizsgáltam a regionális szemléletet érintő koncepciókon keresztül.

Célként tűztem ki, hogy bemutassam bizonyos regionális kérdésekben miként foglalt állást a népi mozgalom pártja a Nemzeti Parasztpárt (továbbiakban: NPP) 1945 és 1948 között a Szabad Szó hasábjain. Fontosnak tartottam megvizsgálni, hogy az átmenet éveiben, a kiépülő kommunista diktatúra árnyékában az NPP milyen regionális szemlélettel rendelkezett központi pártlapján keresztül és milyen területi alapú elgondolásokkal találkozhattunk a *Szabad Szó* oldalain. Megvizsgáltam az említett regionális koncepciók környezetét, hogy miként szerepeltek a lapban. Emellett megpróbáltam választ találni arra a kérdésre, hogy az NPP lokális eredményeit, választási szereplését is értelmezhetjük-e a tájegységekhez való viszonyulásukon keresztül. A Szabad Szót a vizsgálat alapjául azért választottam, mert mint az NPP központi napilapja, már 1945 márciusától artikulálta a párt véleményét, mint annak legfontosabb médiaterméke és egyben kiemelt pártszervező eszköze. Ennek köszönhetően a lapon keresztül részletesen megismerhető a kiválasztott, körülbelül négyéves periódusban az NPP hivatalos álláspontja és regionális szemlélete.

¹ Támpontként szolgálhat a fentebb jelzett kutatásokhoz kapcsolható néhány alapmű megemlézése, melyek nélkül a magyar népi mozgalomról meglévő tudásbázisunk és információmennyiségünk jelentősen szegényebb lenne. A felsorolás természetesen csak példálózó lehet és inkább a téma kontextusának megteremtéseként szolgál: Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Budapest, 1989.; Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest, 2012.; Papp István: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig*. Budapest, 2008.; Salamon Konrád: *A harmadik út küzdelme – népi mozgalom 1944–1987*. Budapest, 2002.; Széchenyi Ágnes: *Lélegzetvétel – Válasz 1946–1949*. Budapest, 2009.

² Tóth Pál Péter: *A népi mozgalom és a gazdasági élet*. In: Sipos Levente – Tóth Pál Péter (Szerk.): *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Budapest, 1997. 37–48.

II. A Szabad Szó

Röviden érdemes áttekinteni, hogy a Szabad Szó miként vált a népi mozgalom, majd a Parasztpárt lapjává és emelkedett a párt megkerülhetetlen intézményévé. A népiek Szabó Pál, Féja Géza, B. Farkas Ferenc és Kovács Imre vezetésével 1938 végén vették át a Szabad Szót, komoly adósságot vállalva az induláskor.³ 1938 decemberétől a népi mozgalom intézményesült folyóirataként tekinthetünk a kiadványra, amely ebben a hónapban jelent meg először Szabó Pál felelős szerkesztősége alatt.⁴ A Szabad Szó ekkor már több évtizedes múltat tekintett vissza, mint Mezőfi Vilmos paraszti tematikájú kiadványa. A lap 1899-ben alapult és fokozatosan vette fel agrártematikáját, amelyet népiességre törekvő írásokkal erősített. Az újság kiemelkedő éveiben a 100 ezres példányszámot is meghaladta.⁵ Miután a népi mozgalom a világháború előestéjén megszerezte a lapot, legjobbjainak volt képes újabb publikációs felületet biztosítani. A következő években a Szabad Szó munkatársai és visszatérő szerzői lettek például: Szabó Pál, Kovács Imre, Féja Géza, Veres Péter, Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Darvas József vagy Erdei Ferenc. A népiek a lap megszerzésével egy belső vitákkal is tarkított intézményesedési folyamatot indítottak el, amelynek betetőzése lett a Nemzeti Parasztpárt megalakulása 1939 június 29-én.⁶ A párt alapításához és későbbi működéséhez is elengedhetetlen eszközt jelentett a Szabad Szó munkatársi gárdája és a lap vidéki terjesztői és levelezői. A Szabad Szó működése biztosított maradt a háború kitörését követően Bajcsy-Zsilinszky Endre 1940-es főszerkesztői szerepvállalásának is köszönhetően.⁷ A lap egészen a német megszállásig működhetett és csak 1944 április 16-án került határozati úton betiltásra.⁸ A Szabad Szó vezéralakjai közül többen is az ellenálláshoz csatlakoztak és megkezdték a kísérleteket a szovjetekkel való kapcsolatfelvételre.

A német csapatok általános vereségét követően, először a szovjetek által megszállt keleti területeken kezdődött meg a politikai pártok és a hozzájuk tartozó sajtó újjászervezése. A NPP és a Szabad Szó háborút túlélte prominensei is hozzáfogtak a munka folytatásához, a fontosabb egyéniségek visszatértek a laphoz és a párthoz is.

A Szabad Szó 1945 március 27-én indult újra a **Nemzeti Parasztpárt központi napilapja** alcímmel. Kovács Imre jegyezte az első szám vezércikkét *A parasztság politikája* címmel.⁹ A lap innentől a párt legfontosabb orgánusaként működött, ami a pártszervezet újjáélesztéséből és terjeszkedésének elősegítéséből is oroszlánrészt vállalt egészen a kommunisták hatalomátvételéig és az NPP beolvasztásáig. A következőkben a háborút követő körülbelül négyéves periódus vizsgálata következik, amikor az NPP a korszak viszonyai között aránylag szuverén pártként volt képes artikulálni gondolatait társadalmi, politikai és gazdasági kérdésekben egyaránt. Így a Szabad Szóban megjelenő regionális szemlélet is az NPP sajátja volt, amely mélyen gyökerezett a háborút megelőző, akkor még pártnélküli népi mozgalom gondolatvilágából.

³ Salamon Konrád: *A harmadik út kísérlete*. Budapest, 1989. 38.

⁴ Varga Rózsa: A népi írók Szabad Szó c. lapjának történetéből. *Irodalomtörténeti Közlemények* 66 (4) 1962. 442.

⁵ Szeredi Pál: *A Parasztpárt két évtizede – A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960*. Pilisszentkereszt, 2014. 76.

⁶ Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*. Budapest, 1972. 11.

⁷ Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*, 156.

⁸ Herczeg Tünde (összeáll.): *A magyar sajtó 1944-ben – Bibliográfia*. Budapest, 2015. 361.

⁹ Kovács Imre: A parasztság politikája. *Szabad Szó*, 47. évf. 1. szám. 1.

III. A Szabad Szó regionális szemlélete

A Szabad Szó regionális szemléletét vizsgálva már 1945-től korán kiütközik egy területi dichotómia, ami egy „bűnös és elmaradott” régiót különböztet meg egy „tisztá és példamutató” másik térségtől. A negatív jelzők a Dunántúlt illetik a lap oldalain, míg pozitív fényben a Tiszántúlt kerül előszeretettel ábrázolásra, többször nagyobb kitekintést alkalmazva az egész Alföldre vonatkozóan. Ennek a fajta regionális szemléletnek alapot adhat, hogy a népi mozgalom és az NPP vezető személyiségeinek jelentős része is tiszántúli származású, úgymint Szabó Pál (Biharugra), Veres Péter (Balmazújváros), Erdei Ferenc (Makó) vagy Darvas József (Orosháza). Azonban az előbbi megállapítást árnyalja, hogy a dunántúli származású vezéregyéniségek, mint például Illyés Gyula vagy Kovács Imre is hasonlóan látják az ország regionális megosztottságát. A lap vezető publicistái a közölt cikkekben hasonló problémákra világítanak rá, amelyek jellemzik Magyarországot nyugati felét. A Dunántúlt másként lefestő, általában negatív hangvételű írások természetesen nem 1945-ben jelentek meg a népi mozgalom munkáiban, hanem már jóval korábban az 1930-as évek folyamán.¹⁰ Érdekes megvizsgálni, hogy mik voltak a fontosabb sarokpontjai a Dunántúl-Tiszántúl kettőségnek a Szabad Szó hasábjain.

III. a) A „bűnös” Dunántúl – A nagybirtok földje

Már 1945 áprilisától erőteljesen megjelenik a lapban a Dunántúl elmarasztalása, ami lényegében 1947-ig változatlan formában, azonban változó intenzitás mellett fennmaradt. Az egyik elsődlegesen felelőstestett bűne a régióknak, hogy a klasszikus nagybirtok földje.¹¹ A népi mozgalom legfontosabb célkitűzése volt a földosztás kiharcolása és a földnélküli szegényparaszt tömegek földhöz juttatása. Ennek erős akadályát képezte az úri és egyházi nagybirtokrendszer, amely igazán kiterjedt volt a Dunántúlon. Ez a tájegység volt az, ami hatalmas összefüggő majorságain keresztül cselédtömegeket fosztott meg a saját földtulajdon lehetőségétől, a Szabad Szó „a cselédszenvedések földje” elnevezéssel illette.¹² Nem meglepő tehát, hogy az ország szovjet megszállásával párhuzamosan, amikor megnyílt a lehetőség a földosztás gyors megvalósítására az NPP központi lapján keresztül kiemelten foglalkozott a dunántúli állapotok megjelenítésével.

A lap különös figyelmet fordított a földosztásra és a nagybirtokrendszer felszámolására az egész országban. Illyés Gyula személyes riportsorozatot vállalt a Dunántúlon *Honfoglalók között* címmel, többször is bírálva az utóvédharcot folytató úri és egyházi birtokos világot.¹³ 1945-ben a földosztás kérdését az NPP tudatosan próbálta beemlíteni a legfontosabb közpolitikai kérdések közé, ezzel is készülve a szegényparaszti tömegek megnyerésére és a minél jobb eredmény elérésére az év folyamán megrendezendő választásokon. Fontos kampánytémává vált, hogy nem

¹⁰ A legáltalánosabban talán, mint a magyarság lelkiületétől eredendően eltérő, idegen befolyás alatt álló, leginkább német (germán) hatásra fejlődő tájegységként szerepel a Dunántúl. Példaként említhető Erdei Ferenc *Magyar város* című munkája, de Illyés Gyulánál már a *Puszták népe* oldalain is visszatérő megállapítás. Erdei Ferenc: *Magyar város*. Budapest, 1974 (Az Akadémiai Kiadó hasonmás kiadása). 6–9. Illyés Gyula: *Puszták népe*. Budapest, 2024. 5–26.

¹¹ Lőrincz Ernő: Teendők Dunántúlnál. *Szabad Szó*, 47. évf. 13. szám. 1.

¹² A „puszták népe” szervezi a Nemzeti Parasztpártot. *Szabad Szó*, 47. évf. 21. szám. 6.

¹³ Illyés Gyula: Honfoglalók között – Illyés Gyula riportsorozata a földosztásról VI., Pécs Mohács, Lánycsók. *Szabad Szó*, 47. évf. 29. szám. 4.

fogja megengedni a párt a korábbi nagybirtokosok visszatérését a Dunántúlra és akár a nincstelen tiszántúli paraszti tömegek betelepítésével alakítja majd az országos földbirtokrendszert.¹⁴

A *telepítés* kérdését a földosztás második szakaszának tekintette az NPP és fontos célként határozta meg, hogy a földreformból nem megfelelően részesült tiszántúli parasztságnak a Dunántúlon juttasson földet az állam kormányzati koordinálás mellett. Így elérhetővé válhatott volna az a cél, hogy a felosztott nagybirtokra és a kitelepített sváb földekre öntudatos alföldi és tiszántúli magyar szegényparaszság érkezhessen. Az 1945-ben lényegében a szovjet megszállással párhuzamosan meginduló földosztás több gyermekbetegségtől is szenvedett, így az NPP kiemelt témái között tartotta a kérdést még a következő évek folyamán is, fókuszálva a tiszántúli parasztság érdekeire.¹⁵ Az NPP álláspontja szerint az úri és a leginkább katolikus egyházi nagybirtok felosztása csak az első lépés lehetett és hosszú küzdelem lesz amíg egy öntudatos, a régi világ láncaitól szabadulni képes magyar parasztság alakulhat ki a Dunántúlon is.¹⁶

III. b) A „bűnös” Dunántúl – A németek/svábok földje

Szabó Dezső határozott figyelemfelhívása óta a magyarság féltése a némettség kulturális, politikai, társadalmi vagy éppen gazdasági befolyásától és kárpát-medencei előretörésétől a népi mozgalom sajátja. Ez a németességgel való szembenállás kapott új lendületet Illyés Gyula *Pusztulás* című esszéjének publikálásakor 1933-ban. Illyés felhívta a figyelmet a dél-dunántúli magyarság sanyarú sorsára és a velük együtt élő németek/svábok viruló közösségére, amely az egyre félelmetesebb erőt mutató anyaországtól is kiemelkedő segítséget kapott. Illyés szerint a germán kolosszus fenyegető árnyékot vet az egész Duna-medencére, magyar szempontból pedig különösen a Dunántúlra, amely könnyen jogilag is német földdé válhat a közeljövőben.¹⁷

A világháborút követően a népiek igazolva látták korábbi félelmeiket a germán veszélyre vonatkozóan, ezért nem meglepő, hogy a magyarországi svábság kitelepítésének az NPP lett az egyik élharcosa. A németek elleni és a kitelepítések melletti kampány kiemelt eszközévé vált a Szabad Szó, amelynek elsődleges célpontjává a dunántúli svábság vált. Már 1945 áprilisában olyan cikk jelent meg a lapban, amely részletesen felmérte a hazai németesség arányát és települési eloszlását, különös hangsúlyt fektetve a Dunántúlra.¹⁸ A Parasztpárt egyértelmű célja volt, hogy a tiszántúli magyar parasztság számára szerezze meg a svábok dunántúli földjeit, ezzel megoldva a német problémát és a keleti területek túlnépesedett térségeinek földéhségét egyaránt. A háború sokkját követően a Szabad Szó nyelvezete 1945-ben és 1946-ban sokszor vállalhatatlan formában és kérlelhetetlen hangnemben fogalmaz a svábsággal szemben. Sokszor a 30-as évek, zsidósággal kapcsolatban alkalmazott dehumanizáló formulái köszöntek vissza a németkérdéssel foglalkozó cikkekben. Az ügy fontosságát mutatja az NPP szempontjából, hogy a párt szinte teljes vezetése

¹⁴ Darvas József: Nem lesznek ismét ezerholdas kiskirályok. *Szabad Szó*, 47. évf. 172. szám. 3.

¹⁵ Telepítési kormánybiztost! *Szabad Szó*, 48. évf. 21. szám. 3.; Szepessy Géza: Telepítsünk! *Szabad Szó*, 48. évf. 49. szám. 1.; Dr. Matits Lajos: Borsodi és szolnoki magyarok a mosoni svábok helyén – Még mindig ellátatlanok a telepesek! *Szabad Szó*, 48. évf. 113. szám. 4.

¹⁶ Sz. L.: Látogatás az ország legszegényebb vármegyéjében. Úri bűnök – paraszt tehetetlenség. *Szabad Szó*, 49. évf. 158. szám. 8.

¹⁷ Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*, 70–73.

¹⁸ Bodor György: Hol laknak a magyarországi németek? *Szabad Szó*, 47. évf. 13. szám. 2.

exponálta magát a kérdésben, úgymint Kovács Imre, Darvas József, Veres Péter vagy Szabó Pál.¹⁹ Jó példa a problémakör napirenden tartására Veres Péter 1946-os országjárása, ami során csalódottan jelentette a járszági parasztoknak, hogy a Dél-Dunántúlon még mindig túl sok a sváb, ezért az áttelepülés nehézségeket okozhat annak ellenére, hogy a földek megfelelőek lennének a jó minőségű művelésre.²⁰ A párt lényegében a kitelepítési eljárások lezárulásáig, bár csökkenő intenzitással, de napirenden tartotta a kérdést.

A dunántúli német kérdéskörhöz kapcsolta hozzá többször a lap a nyilasok ügyét is. Meglátásuk szerint az ország nyugati része juttatta be az országgyűlésbe a legmegátalkodottabb nyilas képviselőket, akik, mint a németek szálláscsinálóiaként tevékenykedtek, gyakran a falusi katolikus papság hathatós támogatásával.²¹

III. c) A „bűnös” Dunántúl – Lelkiség

Visszatérő toposz volt a Dunántúl elmaradott lelakiségének ábrázolására a nagybirtokosnak és az egyházi vezetőknek behódoló paraszt és a majorságok népét semmibe vevő úri réteg.²² A Szabad Szóban gyakran visszatérő kép alapján a Dunántúl parasztsága a régi majorsági és cselédségi reflexektől szenvedett és nem volt képes arra, hogy érdekeit érvényesítse és képviselje. Fontos célja volt az NPP-nek, hogy a dunántúli paraszti réteget politikai és társadalmi szempontból is öntudatosítsa, ezért a Parasztpárt aprólékos munkát helyezett abba, hogy a dunántúli majorságok agrármunkásainak szervezetlenségét és tájékozatlanságát felszámolja.

A dunántúli lelakiségnek a leírására gyakran egy álmos, sötét, lelketlen tájegységet idéztek meg a Szabad Szó hasábjain és mint rossz példát emlegették az Alföld és a Tiszántúl szegényparasztsága számára. A lapban – például Veres Péternél – többször tárgyalásra került a mezőgazdasági szempontból ideális Dunántúl helyzete, amely nem képes kiaknázni lehetőségeit, ameddig a terület agráriumból élő lakossága nem lép szintet társadalmi szempontból és lesz képes leszámolni a régi világ elavult berögződéseivel.²³

Az NPP álláspontja szerint politikai szempontból a dunántúli parasztság elmaradott szinten állt, amelynek eredménye a háborút megelőző és az 1945-ös választásokon is kirajzolódott. Az itteni agrármunkás tömegek politikai emancipációját ugyancsak zászlójára tűzte a Parasztpárt és megpróbálta formálni közgondolkodását.²⁴ Ez a politikai munka nehezen ért el sikereket az első

¹⁹ Darvas József: Új sváb honfoglalás? *Szabad Szó*, 47. évf. 22. szám. 5.; A svábokon a sor! *Szabad Szó*, 47. évf. 20. szám. 3.; Kovács Imre: Egy batyuval... *Szabad Szó*, 47. évf. 23. szám. 1–2.; Kovács Imre: Gyönyörű elégtétel. *Szabad Szó*, 47. évf. 118. szám. 1.; Gyorsabban! *Szabad Szó*, 47. évf. 25. szám. 3.; Szabó Pál: Tegnap svábok voltak ma magyarok. *Szabad Szó*, 48. évf. 30. szám. 1.; Kovács Imre: Kovács Imre nyilatkozata a Matolcsy ügyben. *Szabad Szó*, 48. évf. 80. szám. 2.

²⁰ S. L.: Veres Péter panasznapot tartott a Járságban. *Szabad Szó*, 48. évf. 41. szám. 1–2.

²¹ Lőrincz Ernő: Teendők Dunántúl. *Szabad Szó*, 47. évf. 13. szám. 1.; Nagy László: A 48-as ivadékok szomorú „néma forradalma”. *Szabad Szó*, 48. évf. 159. szám. 6.

²² Kik szabotálják Pápán a hadifogoly akciót és a szegénygyermek ellátását? *Szabad Szó*, 48. évf. 63. szám. 1.

²³ Veres Péter: Forradalom és újjászületés. *Szabad Szó*, 48. évf. 87. szám. 3.; Örvös Lajos: Hogy él a „polgárember” Sopron környékén. *Szabad Szó*, 48. évf. 158. szám. 3.

²⁴ Dr. Matits Lajos: Veres Péter Veszprém megye felszabadult, büszke parasztjai között. *Szabad Szó*, 48. évf. 99. szám. 1–2.

években, még 1946-ban is kifejezetten neheztelő hangnemben kezd rovatot a Szabad Szó *Nyugaton a helyzet lassan változik* címmel.²⁵

1947-től kezd változni a Dunántúl megítélése a lapban. Az augusztusi választásokra készülődve már egy a földreform által megváltoztatott, a nagybirtokról való leválást sikeresen befejezett tájegység képe kezdett kibontakozni: „*A Dunántúlon a feudális úri rendszer rossz emlékét ma már csupán omladozó falu cselédházak, hosszú górék, nagy magtárépületek őrzik...*”.²⁶ A hangnemváltás abból a felismerésből is fakadhatott, hogy a Dunántúl ellenes közbeszéd nem volt képes az ottani paraszti szavazótábor megnyerésére, ezért szükségessé vált a politikai kommunikáció áthangolása. Az 1947-es augusztusi választások már részben visszatükrözték a stratégia helyességét.

III. d) A „bűnös” Dunántúl – Választási eredmények 1945-ben és 1947-ben

Az NPP Dunántúlhoz való hozzáállása leképeződött az 1945-ös és az 1947-es nemzet- illetve országgyűlési választások eredményeiből is, hiszen a párt katasztrofálisan szerepelt a nyugati országrészen. Az 1945 november 4-ei választásokon országosan 6,87 százalékot és 23 mandátumot szerzett az NPP, ezzel a csalódást keltő negyedik helyre szorult a koalíciós pártok közötti versengésben. A Parasztpárt választási eredményeiből kitűnik, hogy a Tiszántúlon azonban igazi középpárttá vált és néhány helyen sikerült megelőznie a kommunistákat és a szociáldemokratákat is. A legjobb eredményeket Hajdú (17,7%), Bihar (16,5%), Szabolcs (14,83%), Szatmár (13,6%) és Békés (11,3%) megyékben szerezték. Ezzel szemben a legrosszabbul Zalaiban (5,26%), Vas (5,1%), Abaúj (4,5%), Baranya (3,38%), Komárom (3,79%) és Nagy-Budapest (1,47%) megyékben szerepeltek. Mint jól látható az említett megyék között felülreprezentáltak voltak a dunántúliak.²⁷ Az eredményt nehezen emésztette meg a pártvezetés, a hét százalék körüli szavazatarányt nagy vereségként értékelték. A Szabad Szóban Kelemen János írt vezércikket a választások után *23 mandátum* címmel, melyben újra erőteljesen megjelent a „jó” Tiszántúl - „*elmaradott*” Dunántúl dichotómia. Kelemen a választási eredményeknek megfelelően kiemelte a tiszántúli megyék politikai érettségét és megbízhatóságát. Azonban kifejezetten elmarasztalóan írt a dunántúli lelkületről:

*„A Tiszántúl képviselte mindig a harcok politikai hagyományokat, míg a Dunántúl hajlamosabb volt a megalkuvásra, a megegyezésre...A dunántúli politikának történelmi okai vannak. A feudalizmus itt volt a legerősebb s a nagybirtok halálgyűrűje nemcsak anyagi létében, hanem szellemi és politikai öntudatában is megnyomorította a Dunántúl parasztságát.”*²⁸

A Parasztpárt az 1945 novemberi tapasztalatokon, mint első országos megmérettetésének fundamentumán tudott elkezdni építkezni a következő években. Ahogyan az a korábbiakban már említésre került a Szabad Szó hangneme is lassan megváltozott a Dunántúl irányába, ezzel is elősegítve a párt elfogadottságát a térségben. Az 1947-es országgyűlési választásokon, a kommunista párt által szervezett visszaélések és csalások ellenére az NPP jelentősen növelni tudta választói számát és országosan 8,28 százalékos eredményével 36 mandátumot szerzett.

²⁵ Szabad Szó, 48. évf. 153 és 159. számok. 4. és 6. oldalak.

²⁶ Kurtán Sándor: Dunántúl a Parasztpárt politikája mellett – „*Akik egyszer is Veres Péter arcába néztünk*”. Szabad Szó, 49. évf. 164. szám. 8.

²⁷ Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*, 109–117.; Szeredi Pál: *A Parasztpárt két évtizede – A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960*, 236–240.

²⁸ Kelemen János: Huszonhárom mandátum. Szabad Szó, 47. évf. 187. szám. 1.

Ezúttal is a Tiszántúl jelentette a párt legfontosabb bázisát: Hajdú, Bihar, Szabolcs, Szatmár-Bereg és Békés megyékben is 15 százalék feletti eredményt értek el, tovább erősödve az 1945-ös választásokhoz viszonyítva. A két évvel korábbi kudarc után azonban érzékelhető sikerrel növelte szavazatarányát a párt a Dunántúlon, ahol Győr-Moson és Sopron, Komárom-Esztergom és Fejér megyékben is 7,5 százalék feletti eredményt tudott elérni.²⁹ A választást a Szabad Szó is sikerként értékelte és külön cikkben emelte ki, hogy a Dunántúl mely területein sikerült a pártnak jelentősen előre lépnie. A pápai és a veszprémi járás volt az, ahol az NPP igazán javítani tudott, voltak olyan települések, ahol közel megtízszerezte a szavazatainak a számát: Jásdon 9-ről 113-ra, Lázin 4-ről 37-re, Csetényen pedig 48-ról 302-re növekedett a parasztpárti szavazók száma.³⁰

Az 1945-ös zsigeri Dunántúl ellenesség, ami a pártra és a Szabad Szóra is jellemző volt 1947-re csillapodott. Ez a visszafogottság valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy az NPP sikerrel megvetette a lábát több dunántúli járásban is és az országos átlagot meghaladó eredményt tudott elérni a térség bizonyos részein.

IV. „Tiszta és példamutató” Tiszántúl

A korábbiakban bemutatott Dunántúl kép tökéletes ellentétéként jelenik meg a Szabad Szó oldalain a Tiszántúl és mellette többször az Alföld egésze is. Szabó Pál fogalmazza meg a gondolat lényegét: *„Egyébként pedig mi magunk, mégegyszer ismétlem, az öregedők, szinte beleszülettünk odalenn a Tiszántúlon, az úri vármegyékben az ellenállásba.”*³¹ Lényege, hogy a keleti országrész szegényparasztsága kulturális háttérének köszönhetően, alapállását tekintve német- és nagybirtokellenes volt. A tiszántúli agrártömegek öntudatosak, túlnyomóan protestáns háttérüknek is köszönhetően politikailag aktívak és kiállnak az érdekeikért ellentétben a nyugat-magyarországi cseléd-tömegekkel. Ennek a tiszántúli (alföldi) paraszti bátorságnak történelmi hagyományai vannak, hiszen az ország nagy klasszikus paraszti megmozdulásai is ebből a régióból származtak: *„Eddig minden paraszti kezdeményezés az Alföldről, a Tiszántúlról indult ki, a dolgozó parasztság egyetemes érdekeit azok a paraszttömegek képviselték, amelyek a múltban, az elnyomatás korában is a legbátrabban álltak ki. A Dunántúl, ahol a nagybirtokos és papi reakció sokkal súlyosabban nehezedett a népre nem vett részt a parasztság nagy mozgalmaiban.”*³²

A Tiszántúl példamutatásra való hajlandósága túlélte a háborút és az új, éppen berendezkedő demokratikus viszonyok között is utat mutatott a Szabad Szó interpretációja szerint. Az NPP szimpatizánsai közül többen is részt vállaltak a nyugatra telepítési mozgalomban, sokszor politikai színezettől sem mentesen: *„Majd mi a dunántúli dolgozó paraszttal összefogva a Dunántúlon is megcsináljuk a parasztság nagy mozgalmát” – tör ki a szó az egyik útrakészülő fiatal békési parasztból.*³³ A népi mozgalom egyik alapvető célja volt a földreform mellett a magyar paraszti tömegek kulturális és társadalmi szintű felemelése is. Ezt a célt az NPP is magáénak vallotta és a Szabad Szón keresztül szép és követendő példákat talált a tiszántúli régió parasztsága körében, amely minden téren törekedett a fejlődésre, akár kulturális, akár politikai dimenziókat vizsgálunk.³⁴ Beszédes képet adott a lap az 1946 márciusi pártkongresszus előtt a

²⁹ Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*, 239–243.

³⁰ Ahol megtízszereződött a parasztpárti szavazatok száma. *Szabad Szó*, 49. évf. 201. szám. 4.

³¹ Szabó Pál: Akik ellenálltak. *Szabad Szó*, 48. évf. 158. szám. 1.

³² Felvonul Dunántúl parasztsága a kaposvári nagygyűlésre. *Szabad Szó*, 48. évf. 112. szám. 1.

³³ B. N.: Veres Péter és Erdei Ferenc választói között – Hatalmas tömegek fogadták Bihar, Békés és Hajdú megyében a Parasztpárt elnökét. *Szabad Szó*, 48. évf. 89. szám. 1.

³⁴ Sarkadi Imre: Tiszántúl tavaszodik. *Szabad Szó*, 48. évf. 35. szám. 1.

tiszántúli állapotokról, ahol a közelmúltban elhárult a több évszázados akadály az önszerveződő, aktív parasztság elől, amely képes lehet végre saját kezébe venni a sorsát és meghatározni jövőjének alakulását:

„A parasztpárti szervezetek a Tiszántúlon a legerősebbek és legjobban működők, a tiszántúli kiküldöttek ennek a tudatában is jelentek meg. Minden szavukon érzik, hogy odaát náluk már komoly dolgok kezdenek történni. Gém Ferenc a hajdu-bihari kerület képviselője meséli, hogy nagyon nagyot nőtt Hajdú és Bihar parasztsága önmagában az elmúlt hónapok alatt. Nemcsak az első hónapok lendületének a folytatása ez, hanem annak a felismerése, hogy csakugyan a mi országunk lesz ez már a mi követeléseinknek is visszhangja támad. S ezen a vidéken nincs is annyi panasz a közigazgatási önkényeskedés ellen: a nép maga intézi el a maga ellenségeit.”³⁵

Ahogy a fentiekből is kitűnik az NPP vállalta, hogy a Tiszántúlon vált igazán meghatározó párttá és megpróbált a régióban további politikai tőkét kovácsolni. Nem véletlen tehát, hogy a párt sajtója is kiemelten kezelte a térséget és azt a magyar szegényparasztság igazi és eredeti hazájaként feltüntetve próbálta legitimálni a Parasztpárt országos célkitűzéseit:

„A történelem folyamán a Tiszántúl mindig elküldte harcos élcsapatait, ha országos megmozdulásról volt szó. Nem kell most utalnunk Dózsa György, a szabadságharc és az agrárszocialista mozgalmak hősi korszakára. A Tiszántúl népe az országnak politikailag mindig legérettebb rétege volt. Az úri osztályok minden elnyomó kísérletére ütéssel válaszolt, s nem volt olyan felszabadító mozgalom melynek itt ne lettek volna áldozatkész hívei.”³⁶

V. Konklúzió

Megvizsgálva a Szabad Szó azon négyéves periódusát, amikor még, mint a független NPP központi lapjaként működött, egyértelműen kitűnt belőle egy a pártra jellemző regionális szemlélet.³⁷ Ennek a szemléletnek az alapját egy Dunántúl-Tiszántúl dichotómia képezte, ahol a nyugati országrész az elmaradottság szimbólumaként került megjelenítésre, míg a keleti a példamutatás jelképeként. A lap a Dunántúl hibáit és elmaradásait négy nagyobb témakörben vizsgálta:

I. A Dunántúl a nagybirtok hazáját jelentette évszázadokon keresztül, amivel a népi mozgalom egyik nagy, szimbolikus ellenfelének biztosított háttérpályát. Miután a földreform a NPP legfontosabb politikai célkitűzése volt, a dunántúli nagybirtokrendszer érthető módon került a párt és a sajtója célkeresztjébe.

³⁵ Sereglik a vidék a Parasztpárt első kongresszusára. *Szabad Szó*, 48. évf. 55. szám. 1.

³⁶ Kelemen János: Huszonhárom mandátum. *Szabad Szó*, 47. évf. 187. szám. 1.

³⁷ 1949 október 2-án (51. évfolyam 229.szám) tűnik el a lap fejlécéből a „Nemzeti Parasztpárt Központi Napilapja” önmeghatározás. Ennek ellenére a lap ekkor már közel egy éve kommunista szócsóként funkcionált. 1948 decemberében Darvas József fogalmazta meg, hogy „a népi irodalom, mint önálló mozgalom megszűnt”, ezzel az aktussal a nagyközönség számára is nyilvánvalóvá téve azt a háttérben már hónapok óta tartó folyamatot, hogy a párt, a mozgalom és a napilapja is beállt a sorba és elfogadta a kommunisták által diktált feltételeket. A Magyar Függetlenségi Népfront 1949 februári megalakulása parasztpárti szempontból már csak egy késői formáság volt a teljes önfeladás útján. K. J.: A nép írói. *Szabad Szó*, 50. évf. 280. szám. 2.; Szeredi Pál: *A Parasztpárt két évtizede – A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960*, 350–351.

II. A Szabad Szó a Dunántúl bűnei között említette, hogy az országrész mindig is erős germán befolyás alatt állt és a nagymértékű sváb betelepítésnek köszönhetően a német imperializmus szálláscsinálójaként funkcionált. A németiség beágyazottságának köszönhetően a nyilas mozgalom is támaszkodhatott a Dunántúlra és komoly befolyást tudott kiépíteni a területen.

III. A majorságok népe, a puszták cselédei kifejezetten negatív kontextusban jelentek meg a lapban a vizsgált periódusban. A Dunántúl parasztsága elmaradott lelkületű, politikailag öntudatlan és emancipációra képtelen tömegként lett ábrázolva. Visszatérő toposz a lapban, hogy az úri világ és a katolikus papság rossz befolyásának köszönhetően nem voltak képesek felmérni a helyzetüket és nem volt meg bennük a megfelelő akarat a változásra.

IV. A Parasztpárt igazi társadalmi bázist nem volt képes kiépíteni a Dunántúlon. Az elmaradt politikai sikerekre való reflektálás természetesen a lapban is megjelent, újabb negatív árnyalatot adva a Dunántúl jellemzésének. Ez az általános negatív hozzáállás 1947-ben és 48-ban változik meg fokozatosan, amikor az NPP a Dunántúlon is nagyobb támogatást kezd el kiépíteni.

A Tiszántúl ábrázolása merőben eltérő a nyugati országrészhez viszonyítva. A Szabad Szóban megjelenő kép egy társadalmi szempontból öntudatos tájegységet festett le az olvasó számára, ami politikai szempontból az ország legfejlettebb régiójaként került azonosításra. A Tiszántúl az igazi magyar nép otthona, amely mindig is elől vitte a haladás zászlaját és a nagyobb nemzeti megmozdulások otthonaként és kiindulópontjaként szolgált. Ez a tájegység volt az, ami képes volt az úri Magyarországgal szembeni ellenállásra és így a magyar parasztság megtartására. A Parasztpárt politikai eredményessége is erősítette a lapban kialakult képet a Tiszántúlról. Kiemelkedő eredményei és az ott kiépült társadalmi bázisa még inkább visszaigazolta azt a narratívát, amit a tájegységről a Szabad Szó felépített.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom:

- Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. Budapest, 1989.
- Erdei Ferenc: *Magyar város*. Budapest, 1974.
- Herczeg Tünde Zita (összeáll.): *A magyar sajtó 1944-ben – Bibliográfia*. Budapest, 2015.
- Illyés Gyula: *Puszták népe*. Budapest, 2024.
- Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest, 2012.
- Papp István: *A népi kollégiumi mozgalom története 1944-ig*. Budapest, 2008.
- Salamon Konrád: *A harmadik út küzdelme – népi mozgalom 1944–1987*. Budapest, 2002.
- Széchenyi Ágnes: *Lélegzetvétel – Válasz 1946–1949*. Budapest, 2009.
- Szeredi Pál: *A Parasztpárt két évtizede – A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960*. Pilisszentkereszt, 2014.
- Tóth István: *A Nemzeti Parasztpárt története 1944–1948*. Budapest, 1972.
- Tóth Pál Péter: *A népi mozgalom és a gazdasági élet*. In: Sipos Levente – Tóth Pál Péter (Szerk.): *A népi mozgalom és a magyar társadalom*. Budapest, 1997. 37–48.
- Varga Rózsa: A népi írók Szabad Szó c. lapjának történetéből. *Irodalomtörténeti Közlemények* 66 (4) 1962. 439–453.

A Szabad Szó felhasznált cikkei:

- Kovács Imre: A parasztság politikája. *Szabad Szó*, 47. évf. 1. szám. 1.
- Lőrincz Ernő: Teendők Dunántúl. *Szabad Szó*, 47. évf. 13. szám. 1.
- Bodor György: Hol laknak a magyarországi németek? *Szabad Szó*, 47. évf. 13. szám. 2.
- A svábokon a sor! *Szabad Szó*, 47. évf. 20. szám. 3.
- A „puszták népe” szervezi a Nemzeti Parasztpártot. *Szabad Szó*, 47. évf. 21. szám. 6.
- Darvas József: Új sváb honfoglalás? *Szabad Szó*, 47. évf. 22. szám. 5.
- Kovács Imre: Egy batyuval... *Szabad Szó*, 47. évf. 23. szám. 1–2.
- Gyorsabban! *Szabad Szó*, 47. évf. 25. szám. 3.
- Illyés Gyula: Honfoglalók között – Illyés Gyula riportsorozata a földosztásról VI., Pécs Mohács, Lánycsók. *Szabad Szó*, 47. évf. 29. szám. 4.
- Kovács Imre: Gyönyörű elégtétel. *Szabad Szó*, 47. évf. 118. szám. 1.
- Darvas József: Nem lesznek ismét ezerholdas kiskirályok. *Szabad Szó*, 47. évf. 172. szám. 3.
- Kelemen János: Huszonhárom mandátum. *Szabad Szó*, 47. évf. 187. szám. 1.
- Telepítési kormánybiztost! *Szabad Szó*, 48. évf. 21. szám. 3.
- Szabó Pál: Tegnap svábok voltak ma magyarok. *Szabad Szó*, 48. évf. 30. szám. 1.
- Sarkadi Imre: Tiszántúl tavaszodik. *Szabad Szó*, 48. évf. 35. szám. 1.
- S. L.: Veres Péter panasznapot tartott a Jászságban. *Szabad Szó*, 48. évf. 41. szám. 1–2.
- Szepessy Géza: Telepítsünk! *Szabad Szó*, 48. évf. 49. szám. 1.
- Sereglik a vidék a Parasztpárt első kongresszusára. *Szabad Szó*, 48. évf. 55. szám. 1.
- Kik szabotálják Pápán a hadifogoly akciót és a szegénygyermekellátását? *Szabad Szó*, 48. évf. 63. szám. 1.
- Kovács Imre nyilatkozata a Matolcsy ügyben. *Szabad Szó*, 48. évf. 80. szám. 2.
- Veres Péter: Forradalom és újjászületés. *Szabad Szó*, 48. évf. 87. szám. 3.
- B. N.: Veres Péter és Erdei Ferenc választói között – Hatalmas tömegek fogadták Bihar, Békés és Hajdú megyében a Parasztpárt elnökét. *Szabad Szó*, 48. évf. 89. szám. 1.

Dr. Matits Lajos: Veres Péter Veszprém megye felszabadult, büszke parasztjai között. *Szabad Szó*, 48. évf. 99. szám. 1–2.

Felvonul Dunántúl parasztsága a kaposvári nagygyűlésre. *Szabad Szó*, 48. évf. 112. szám. 1.

Dr. Matits Lajos: Borsodi és szolnoki magyarok a mosoni svábok helyén – Még mindig ellátatlanok a telepések! *Szabad Szó*, 48. évf. 113. szám. 4.

Szabó Pál: Akik ellenálltak. *Szabad Szó*, 48. évf. 158. szám. 1.

Örvös Lajos: Hogy él a „polgárember” Sopron környékén. *Szabad Szó*, 48. évf. 158. szám. 3.

Nagy László: A 48-as ivadékok szomorú „néma forradalma”. *Szabad Szó*, 48. évf. 159. szám. 6.

Sz. L.: Látogatás az ország legszegényebb vármegyéjében. Úri bűnök – paraszt tehetetlenség. *Szabad Szó*, 49. évf. 158. szám. 8.

Kurtán Sándor: Dunántúl a Parasztpárt politikája mellett – „*Akik egyszer is Veres Péter arcába néztünk*”. *Szabad Szó*, 49. évf. 164. szám. 8.

Ahol megtizenkétszereződött a parasztpárti szavazatok száma. *Szabad Szó*, 49. évf. 201. szám. 4.

K. J.: A nép írói. *Szabad Szó*, 50. évf. 280. szám. 2.

Felgyorsult az élet, az emberek többsége az idő szorításában éli mindennapjait. Rengeteg a feladat és az elvárás körülöttünk a hétköznapiakban, de a televízió, a mobiltelefon és a rajtuk keresztül elérhető közösségi média is egyre nagyobb teret követel az életünkben. Sokan érezzük, hogy egyre kevesebb idő marad elmélyülni bármiben, egyre kevesebb energia marad az igazi emberi kapcsolatokra. Sőt tovább gondolva a költő Nagy László gondolatát, *„ha lesz emberi arcuk egyáltalán, akkor csókolom őket”* az is nagy dolog, ha a ma emberének még emberi arca van.¹

Ez a múltbeli idézet inspirálta azt, hogy az emberek, különös tekintettel a diákjaim digitális világban is zajló kapcsolatait és mindennapi életét, kihívásait szerettem volna az irodalmi szövegek és az irodalomterápia különböző módszereinek segítségével megérteni, valamint a nekik tartott csoportok alkalmával közelebb kerülni a világukhoz.

Nagy László üzenetének első része megérintett, mert erősen szembesít azzal, hogy mennyire felgyorsult a világ. A technikai fejlődés és a sok új lehetőség hatására az emberek egyre kevésbé őrizzik meg a régi értékeket. Egyre több mindent lehet gyorsan és azonnal elérni, kérdés, hogy ez hogyan hat a családi és egyéb kapcsolatokra. Nem lehet kikerülni azt, hogy milyen hatással van a közösségi média az emberek önismeretére, vagy hogyan befolyásolja az empátia alakulását, megjelenési formáit.

Villámgyorsan, szinte érzékelhetetlen sebességgel változott meg és változik tovább a világ, ezért kíváncsi lettem arra, hogyan élik meg ezt a mai középiskolások. A téma aktuális, mivel sokan egyszerre küzdenek a digitális világ lehetőségeivel és korlátaival. A ma embere már érzi, hogy a korlátok nélküliség béklyó is tud lenni. A diákok életét is sok esetben nyomasztja már az online világ, a közösségi média és az ezek által felgyorsult élettempó.

A digitális világ

*Mottó: „Az ma már a kérdés, hogy – egyáltalán – mit kezdünk a kultúrával, mit kezdünk a költészettel – a harmadik évezredben.”
(Margócsy István, Koltó, 2007. szeptember végén)²*

Az internet világa egyre nagyobb teret kap a hétköznapi ember életében. A ma emberének úgy kellene „megőrizni” értékeket, hogy az online világtól függetlenül, és közben mégis ottani jelenléttel működtessenek egyre bonyolultabbá váló társas kapcsolatokat.

¹ Nagy László: Ha lesz emberi arcuk. <<https://www.youtube.com/watch?v=VZD-ahtExvE>> (Letöltés: 2024.03.20.)

² Fűzfa Balázs: Ki viszi át a szerelmet: a Veszprémben, Ajkán és Iszkázon 2010. szeptember 24-26-án rendezett Ki viszi át a szerelmet-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szombathely: Savaria Univ.

²Press, 2011. p. 351. <<http://mek.oszk.hu/17800/17877/17877.pdf>> (Letöltés: 2024.10.30.) (pdf dokumentum)

„A hirtelen megugrott technikai fejlődés és gazdasági növekedés mélyreható szerkezeti változásokat hozott magával. Ez az emberek mindennapi életében azt is jelentette, hogy mind a nukleáris, mind a nagycsaládot felváltották a csonka családok, a sarki szatócsoportok a szupermarketek és autós bevásárlóközpontok.”³

A digitális világ mára mindenütt jelen van, és a mindennapi élet részévé vált. Olyan dolgok, amelyeket néhány évtizeddel ezelőtt tudományos fantasztikumnak tekintettek volna, mára magától értetődő, hétköznapi dolgokká lettek, például a modern okostelefonok, a globális információs hálózatok vagy a virtuális valóság és a mesterséges intelligencia. Különböző társadalmak szépen lassan függő helyzetbe kerülnek a digitális technológiáktól és az infrastruktúrától.⁴

A bankolás, a házunk elektromos hálózatának irányítása, az egészségügyi nyilvántartásunk, vagy egyéb személyes információs rendszereink egyre inkább a digitális hálózatokra és adatbázisokra alapulnak. A jelenlegi tendencia a technológiák még szélesebb körű felhasználása felé mutat, nagy érdeklődéssel övezve a mesterséges intelligenciát és a végtelen növekedésre képes, hatékony digitális gazdaság ígéretét. A digitalizáció alakulásának jelenlegi három legfőbb forrása a gépi tanulás, a platformokban való gondolkodás és tömegalapú cselekvés.⁵

Kapcsolataink is felszínesebbek, a közösségi oldalak sokkal szebb képet festenek róluk, mint amit a valóság visszaigazol. Szinte összes kapcsolatunkat új kihívások érik. A folyamatos változáshoz folyamatos jelenlét szükséges. Számptalan helyen vagyunk jelen, és egyre kevesebb időnk, energiánk marad társas viszonyainkban is jelen lenni.

Minél jobban ismerjük magunkat, annál valószínűbben tudjuk elhelyezni magunkat kapcsolatainkban, és annál hitelesebben tudjuk az igazán fontosnak érzett dolgokat mások számára is láthatóan, érezhetően kimutatni és képviselni.

A digitális világban eltöltött idő egyre komolyabb problémákat okoz az emberek társas kapcsolataiban, és saját önismeretükben is. Olyan hatással van életünkre, amire később esetleg lelkiismeret-furdalással és megbánással néznek majd vissza, mert például nehéz jelen lenni egy-egy programon, mert a telefon folyamatosan kiszóli az embereket, amit később megbánnak. A ma emberének igazi feladata és kihívása a minőségi jelenlét. Ez elsősorban főleg a fiatalabbakra igaz. Nem szabad elfeledni, hogy a digitális világ is egy eszköz.⁶

Fűzfa Balázs 2013-as *Digitális nemzedék-konferencián, a Magyaritanítás a digitális korban-szekció ülésén*, 2013. március 2-án Budapesten, az ELTE Pedagógia és Pszichológia Karán elhangzott kérdése és válasza a virtuális élményekről, jól mutatja korunk dilemmáját:

„Pótolja-e a virtuális élmény a valóság(sa)t? Egészen bizonyosan nem, hiszen, ha így volna, akkor már régen nem gondolkodnánk egy könyvvel a kezünkben a karosszékünkben vagy az íróasztalunk mellett, olvasgatva és üldögélve, például a mindenségről – vagy épp a semmiről –,

³ Rudas János: Csoportdinamika kezdőknek, haladóknak, kívülállóknak. Bp.: Oriold, 2016. p. 15

⁴ Dufva, Tomi - Dufva, Mikko: Grasping the future of the digital society. In: Futurest (2019) vol. 107 p. 17-28. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328717302252>> (Letöltés: 2024.10.10.)

⁵ Hivatkozásba: Dufva, Tomi - Dufva, Mikko: Grasping the future of the digital society. In: Futurest (2019) vol. 107 p. 17-28. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328717302252>> (Letöltés: 2024.10.10.)

⁶ Farkas Dezső: Hogyan kezeld megfelelően a digitális világot.

<<https://www.hrportal.hu/hrblog/farkasdezszo/hogyan-kezeld-megfeleloen-a-digitalis-vilagot-20191023.html>> (Letöltés: 2024.10.30.)

hanem iPadjeinkkel felszerelve vacsoráig már meg is váltanánk a világot. Ám mivel megváltani sem érdemes egyedül, ezért nem tudunk szabadulni a kényszertől, mely arra ösztökél bennünket, hogy olykor szemtől szemben is lássuk azokat, akikkel amúgy facebookolni szoktunk.”⁷

A digitális világban való időtöltésünk egyre komolyabb problémákat okoz(hat) a társas életünkben, és nem utolsósorban olyan környezeti változásokat eredményez(het), amelyekre később lelkiismeretfurdalással gondolunk vissza. A telefon az új cigaretta? A legújabb szenvedély? Nemhiába kezdik felkapni a „digitális detox” táborokat. Az emberek fizetnek azért, hogy ne használhassanak elektronikus eszközöket.⁸ Ez egyértelműen megmutatja, hogy érdemes foglalkozni az online világhoz egyre több szállal kapcsolódó mindennapi élettel.

Farkas Dezső cikkében is olvashatunk az online jelenlét kettősségről, ami a legkülönbébb helyzeteket generál. Egyik pillanatban arról beszélnek az emberek barátaiknak, milyen jó érzés a telefon nélkül elvonulni, a másik pillanatban pedig végeláthatatlanul pörgetik a közösségi média falát. *„A digitális világnak megvannak a maga előnyei. Enélkül nem lehetne másodpercek alatt utalni pénzt, megrendelni egy könyvet a világ másik feléről, vagy éppen ételhez jutni, amikor már semmi nincs nyitva, de te elfelejtettél vacsorát beszerezni. Ennek köszönhető az is, hogy a szeretteinkkel könnyebb a kapcsolattartás, vagy azonnal utána lehet nézni információknak.”⁹*

Béres Judit „Azért olvasok, hogy éljek?” című munkájában¹⁰ nagyon jól összefoglalja Agárdi Péter gondolatait a kultúraváltásról. „Nincs wifi, beszélgetsetek egymással!” – hirdeti egy kávézó reklámtáblája, kritikusan ráirányítva figyelmünket embertelenedő, elidegenedőműködéseinkre. Miközben próbáljuk elfogadni és követni az információs társadalom kultúraváltásának következményeit és kihívásait,¹¹ fontos lenne megtartani és visszacsempészni életünkbe olyan hagyományos (nem online, nem elektronikus) emberi tevékenységekből, mint amilyen az egymással való személyes beszélgetés, a saját élmények, érzelmek, tapasztalatok szemtől szemben való megosztása, a közös olvasás és történetmesélés, az egymással töltött minőségi idő és élményszerző tevékenykedés, vagy önmagunk ráérős átadása a művészetek élvezetének és a könyvolvasás élményének.¹²

2010-ben, amikor még messze nem volt ennyire minden ember zsebében mobiltelefon, de már érezhetően fontos szerepet játszott az internet világa, volt szerencsém saját szememmel látni, amikor Fűzfa Balázs egyetemi docens szervezésében a Nagy Versmondás keretén belül egy színész és pár magyartanár jelenlétében többszáz diák mondott el egy verset. A közös versmondás katartikus élmény volt minden jelenlévő számára. Életre szóló élmény, aminek hatására a diákokban megnő(het) az igény az irodalmi művek után.¹³

⁷ Fűzfa Balázs: Szavak és szóközök: beszélgetések, vélemények, tűnődések, 2010-2017. Szombathely: Savaria University Press, 2017. p. 19.

⁸ Farkas Dezső: Hogyan kezeld megfelelően a digitális világot.

<https://www.hrportal.hu/hrblog/farkasdezso/hogyan-kezeld-megfeleloen-a-digitalis-vilagot-20191023.html> (Letöltés: 2024.10.30.)

⁹ Farkas Dezső: Hogyan kezeld megfelelően a digitális világot.

<<https://www.hrportal.hu/hrblog/farkasdezso/hogyan-kezeld-megfeleloen-a-digitalis-vilagot-20191023.html>> (Letöltés: 2024.10.30.)

¹⁰ Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”: Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs: Kronosz, 2017.

¹¹ Agárdi Péter gondolatait idézi Béres Judit, uo.: p. 11.

¹² Uo.

¹³ Fűzfa Balázs szervezésében valósult meg Ajkán a Nagy Versmondás, amiben, mint társszervezőként aktívan részt vettem. Konferencia- és könyvsorozat (2007–2013) Mottó: „Az ma már a kérdés, hogy – egyáltalán – mit kezdjünk a kultúrával, mit kezdjünk a költészettel – a harmadik évezredben.” (Margócsy István, Koltó, 2007. szeptember végén) A rendezvény- és könyvsorozat célja, hogy kísérletet tegyen a

Saját élményem alapján hiszem azt, hogy – bár „az utóbbi években gyakran hallunk borúlátó véleményeket a mai kor átlagemberéről, akinek az életében általános és természetes jelenséggé vált a könyvek hiánya, akit sokkal izgalmasabb, harsányabb, „színes szélesvásznú” megaprodukciónak, technológiai fejlesztések és technikai eszközök kötnek le,¹⁴ – a Nagy Versmondás és hasonló élményközpontú programok segítségével még el lehet érni azt, hogy a művek és szövegek segítségével a kikapcsolódás mellett fejlődjenek is a 21. század emberei.

“Ahogy közelítünk egy olyan helyzet felé, ahol a költészet egyre inkább elektronikus és internet orientált, és a videójátékok művészeti lehetőséggé forrnak ki, egyre több felfedezés vár ránk azon a területen, ahol a költészet (és más művészetek) és a játékok összetalálkoznak. Ez azért van, mert a játékoknak bizonyos szempontból irodalminak is kell lenniük, hogy művészetté léphessenek elő, amiben a nyelv mélységeivel együtt és pontosan kezelhető, és a költészetnek be kell lépnie a digitálisba és új alapot találnia magának, ahelyett, hogy pusztán nyomtatásos formát kapcsol a digitálishoz. (Andrews, 2007, 58)”¹⁵

Nemcsak érdekes, hanem a ma emberét talán leghatékonyabban megszólítani képes, és feltétlenül a jövő fő irányvonalait előrevetítik azok a kísérleti próbálkozások, amiket összefoglalóan “literary gaming” -nek neveznek.¹⁶

Ensslin írása azt fejt ki, hogy az olvasó egyszerre találja magát az irodalom és az online játékok világában, tehát olvasói és játékos ismereteire, képességeire egyszerre és azonos mértékben van szüksége ahhoz, hogy az adott művet “elolvassa” és érzelmileg átélje. A hagyományos olvasáshoz képest a vizuális élmény ennek megfelelően összetettebb és működésében is más. Ha például a szöveg kevesebb ideig látható, mint ami a végig olvasásához szükséges, vagy csak részleteiben jelenik meg, az olvasó maga gondolja ki a hiányzó részt, vagy egy összbenyomás birtokában halad tovább a mű értelmezésben. Tanulmányában kitér arra, hogy a szöveggel együtt megjelenő gazdag audio-vizuális és interaktív környezet tehát a hagyományos irodalomhoz és a hagyományos olvasási folyamat élményéhez mérten újszerű és többértékű stimulációt jelent.¹⁷

Az ember akkor tud igazán adni másoknak, megfelelni saját magának és szerepeinek, ha jól érzi magát a bőrében. Felgyorsult, egyre több ingert ránk zúdító világunkban fokozódó kihívás megfelelni az elvárásoknak. Még nagyobb kihívás, hogy ilyen körülmények között meg tudjuk őrizni saját magunkat úgy, hogy közben fejlődünk és alkalmazkodunk a változásokhoz. Vannak, akik azt gondolják, hogy másokkal nehéz? Az gondolom, hogy önmagunkkal dűlőre jutni sokkal nehezebb. Saját félelmeinket legyőzni, rossz szokásainkon, hibáinkon változtatni, önmagunkon túllépni sokkal nehezebb, mint másokkal elfogadtatni valamit, ami nekünk fontos. Empátiát gyakorolni magunk felé legalább olyan nehéz, mint másokkal kapcsolatban empátiát tanúsítani.

magyar irodalmi kánon tizenkét remekművének újra értésére és újra értelmezésére. A versek közismert és kedvelt költemények, az egyetemi képzés és a középiskolai tananyag fontos darabjai, melyek nemegyszer a tudományos gondolkodást is megtermékenyítették az elmúlt évtizedekben.

¹⁴Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”: Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs: Kronosz, 2017. p. 9.

¹⁵Atrid Ensslin: Literary Gaming p. 1. <https://www.academia.edu/1005020/Literary_Gaming> [\(Letöltés: 2024.04.10.\)](#)

¹⁶Atrid Ensslin: Literary Gaming p. 2. <https://www.academia.edu/1005020/Literary_Gaming> [\(Letöltés: 2024.04.10.\)](#)

¹⁷Atrid Ensslin: Literary Gaming p. 26. <https://www.academia.edu/1005020/Literary_Gaming> [\(Letöltés: 2024.04.10.\)](#)

Mottó: „Hiába fürösztyöd önmagadban,
Csak másban moshatod meg arcodat.”
(József Attila: *Nem én kiáltok*)

Már József Attila is megfogalmazta, hogy az ember önmagában nem lehet boldog, tulajdonképpen a *Nem én kiáltok* című vers egyik gondolata is arra utal, ami a közösségi médiát is létrehozta. Ezt a gondolatot egyszer Fűzfa Balázs egyetemi tanár előadásban hallottam, majd később egy könyvében is olvastam: „*Nota bene: előbb „ismertük” egymást a Facebookon, mint a valóságban...? Vagy József Attilával együtt már jóval korábban beleszórtuk életünkbe a tudást a Másikról, minthogy az érzésnek nevet adott volna Mark Zuckerberg? Hisz ezt mondja költőnk a Nem én kiáltokban, ötletet adva a Facebook atyjának, mint ahogyan Karinthy is ugyanezt tette a Láncszemekben: „Hiába fürösztyöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat.”*”¹⁸

A gondolatot tovább szöve megállapíthatjuk, hogy ez igaz emberi kapcsolatainkra mind a digitális térben, mind a valóságban. Az embereknek könnyebb viselni a terheket, ha van kivel megosztani, és az öröm is úgy válik igazi örömmé, ha nem egyedül éljük meg. Osztozni, megosztani öröm, gondolatokat cserélni, látszani jó dolog. Valahol ez hívta életre a közösségi médiát is. Aki látta a *Social Network – A közösségi háló* című filmet tudhatja, hogy a bonyolult háttértörténet mögött a kapcsolatteremtés, a jelenlét és a megosztás volt az egyik cél.¹⁹

Rudas Jánosnál is olvashatjuk, hogy a változó világ különösen életre hívja az igényt a minőségi kapcsolatokra, az olyan terekre, ahol az emberek megélhetik azt, amit a rohanó világ egyre nehezebben enged: „*A mozgásba lendült és erősen versenyszellemű világban az emberek olyan oázisokat kerestek, ahol visszanyerhetik kapcsolataik személyességét, ahol a benső önmagukat adhatják, ahol elfeledhetik és levethetik szorongásaikat, feszültségeiket, kétségeiket, és újra találkozhatnak a külvilág által kétségbe vont kompetenciaérzésükkel.*”²⁰

Barsi Nikoletta és Gaál Szilvia önismereti koterápiában tartott csoportjának motivációja az a hitrendszer volt, hogy az embereket meghatározzák egész életük során kialakított kapcsolataik – legyen szó akár szüleinkhez fűződő elsődleges kapcsolatunkról, a párkapcsolatunkról vagy akár a társas viszonyainkról – híven tükrözhetik, kik és milyenek vagyunk valójában, vagy szeretnénk lenni. Kapcsolataink, kapcsolódásaink sokat elárulnak saját magunkról, feltéve, ha nyitottak vagyunk mindezek befogadására.²¹

Családi kapcsolódásaink, megélt élményeink, esetleges traumáink meghatározzák életünket. Napjainkban egyre népszerűbb a transzgenerációs pszichológia, ami a családokra jellemző generációkon átívelő kapcsolódásokat, azonos élményeket kutatja. Nem véletlenül olyan népszerű Orvos-Tóth Noémi *Örökölt sors* című könyve²²

¹⁸ Fűzfa Balázs: Szavak és szóközök: beszélgetések, vélemények, tűnődések, 2010-2017. Szombathely: Savaria University Press, 2017. p. 18.

¹⁹ Zuckerberg elmondta, hogyan jött létre a Facebook – és nem nevette el magát.

<https://hvg.hu/tudomany/20191023_mark_zuckerberg_facebook eredete> (Letöltés: 2024.03.30.)

²⁰ Rudas János: Csoportdinamika kezdőknek, haladóknak, kívülállóknak. Bp.: Oriold, 2016. p. 16.

²¹ Barsi Nikoletta – Gaál Szilvia: Önismeret a kapcsolataink tükrében. Egyedülállóknak és párkapcsolatban élőknek koterápiában tartott biblioterápiás csoportok összehasonlítása. In: Béres, Judit (szerk.) "Az olvasás segít élni - átélni és túlélni is": Irodalomterápiás csoportok tapasztalatai Bratislava, Szlovákia: Phoenix Polgári Társulás (2022) p. 136.

²² Orvos-Tóth Noémi: Örökölt sors: családi sebek és a gyógyulás útjai. Bp.: Kulcslyuk, 2018. p. 13.

„A legtöbb esetben döbbenet tapasztaljuk majd - amit a modern kutatások eredményei is igazolnak -, hogy felmenőink traumái, feldolgozatlan félelmei, kapcsolati törései még a halálukkal sem enyésznek el, hanem bennünk élnek tovább.”²³ Az emberek felfedezték a kapcsolatteremtéseikben az ismétlődéseket, a párhuzamokat és a gyakori előfordulásokat. Orvos-Tóth Noémi előadásai és tréningjei többnyire teltházzal működnek, ami azt mutatja, hogy az embereket foglalkoztatják a kapcsolódások és a családi minták.

Véleményem szerint „ahhoz, hogy megértsük önmagunkat, megtaláljuk elakadásaink okát, feltárjuk szorongásaink, rosszkedvünk, kudarcaink magyarázatát, vagy megértsük miért ismételjük újra meg újra boldogtalan párkapcsolati forgatókönyveinket, nem elegendő csak a saját életünket nagyító alá venni”,²⁴ fontosak a kapcsolataink, és a családi viszonyaink is. Néha azonban nagyon nehéz igazán belelátni a saját világunkban. A szövegek, a beszélgetések ehhez adhatnak egy lehetséges elérési útvonalat.

Barsi Nikoletta és Gaál Szilvia a párkapcsolatot emelik a társas kapcsolatok közül az első helyre, mert úgy vélik, hogy a párkapcsolat az, amelynek milyensége, megléte vagy hiánya, alapvetően befolyásolja az emberek önmagukról alkotott képét, és alapvetően határozza meg a mindennapokban átélt elégedettségérzetet és boldogságot – többnyire azért, mert a fel nem tárt szülői mintázatok, a múltbéli, nem tudatosított emlékek és sérelmek, saját félelmeink és vágyaink gyökerének nem ismerete megakadályozhatja, hogy jól működő kapcsolatot hozzunk létre és fenntartsuk azokat.²⁵ Egyetértek a szerzőkkel, és megállapításukat kiszélesíteném azzal, hogy nemcsak a párkapcsolat, hanem az összes egyéni igényünket kielégítő emberi kapcsolatok minőségének fontos meghatározója, hogy hogyan érezzük magunkat a világban.

Tanulmányuk egyik legjobb mondata, miszerint „jó kapcsolat(ok)hoz önmagunkon, önmagunk megismerésén át vezet az út.” Ezért is különösen fontos, hogy önmagunkon és kapcsolatainkon is kitartóan dolgozzunk. Ha bátrak vagyunk önmagunkon változtatni, környezetünk is velünk változik. Egyszerűen be kell látnunk, hogy más emberekhez önmagunkon keresztül vezet az út.²⁶

A XXI. század digitális lehetőségei átalakították a párkapcsolati kultúrát is. Az online tér megannyi lehetőséget kínál arra, hogy valakivel kapcsolatba kerüljünk. Egyre nő az ismerkedést kínáló appok száma, és a könnyű elérés lehetősége, a számtalan egyedülálló férfi látványa nagyon megtévesztő. A kutatók már évek óta mondogatják, hogy ezek a fejlesztések látványa nagyon megtévesztő. A kutatók már évek óta mondogatják, hogy ezek a fejlesztések valójában nem tesznek jót az emberi kapcsolatoknak, mert a gyorsaság és a könnyűség ígérete nem érzelmi talajon, hanem a szoftveren múlik.²⁷

Yalom *Egzisztenciális pszichoterápia* című könyvében azt írja, hogy ideális esetben a kapcsolatot olyan egyének alkotják, akik szükségletmentesen viszonyulnak egymáshoz. Emberi

²³ Uo.: p. 1.

²⁴ Orvos-Tóth Noémi: Örökölt sors: családi sebek és a gyógyulás útjai. Bp.: Kulcslyuk, 2018. p. 12.

²⁵ Barsi Nikoletta – Gaál Szilvia: Önismeret a kapcsolataink tükrében. Egyedülállóknak és párkapcsolatban élőknek koterápiában tartott biblioterápiás csoportok összehasonlítása. In: Béres, Judit (szerk.) "Az olvasás segít élni - átélni és túlélni is": Irodalomterápiás csoportok tapasztalatai Bratislava, Szlovákia: Phoenix Polgári Társulás (2022) p. 136.

²⁶ Barsi Nikoletta – Gaál Szilvia: Önismeret a kapcsolataink tükrében. Egyedülállóknak és párkapcsolatban élőknek koterápiában tartott biblioterápiás csoportok összehasonlítása. In: Béres, Judit (szerk.) "Az olvasás segít élni - átélni és túlélni is": Irodalomterápiás csoportok tapasztalatai Bratislava, Szlovákia: Phoenix Polgári Társulás (2022) p. 136.

²⁷ Tari Annamária: Online illúziók – offline valóság. Tericum, 2019. p. 252.

kapcsolataink meghatározzák az életünket, hozzájárulnak ahhoz, hogyan érezzük magunkat a világban, azonban teljesen nem szüntethetik meg az elszigeteltség érzését. Létünkben mindannyian egyedül vagyunk. Az egyedüllét azonban megosztható úgy, hogy a szeretet ellensúlyozza az elszigeteltség fájdalmát.²⁸

Művészetterápia, irodalomterápia

A művészetterápia a 20. században vált ismertté és elismertté (Szabó, é. n.), amely napjaink meghatározó tevékenységeinek egyike. Az embereknek egyre nagyobb szüksége van a lassabb, nyugodt „énidőre”. Kuna (2012) szerint a művészetterápiák olyan technikák, amelyek célja az önismeret elmélyülésének, a motivációk, testi-lelki-szellemi működések felfedezésének elősegítése változatos, élménycentrikus, az egyéniség kibontakozását segítő programokkal. Hatásukra fejlődhet az érzelmkifejezés mellett a kommunikatív-, kifejezőképesség is.²⁹

Payne (1993, idézi Kuna, 2012) szerint „minden művészetterápiának közös alapja a nem verbális kommunikációra és kreatív kifejezésre helyezett hangsúly, olyan bizalmat ösztönző és biztonságos környezetet nyújtva, amelyben az emberek felvállalhatják és kifejezhetik erős érzelmeiket.”³⁰

Az összes művészeti ág lehetőséget biztosít a szóbeli mellett a nem szóbeli kifejezőmódok felhasználásával a tudat alatti tartalmak előtörésére, amelyre a hagyományos módszerek nem adnak ilyen hatékonyan lehetőséget.³¹

Béres Judit írja a könyvében, hogy az olvasásnak van egy alapvető mentálhigiénés funkciója: anélkül is, hogy bármiféle célzott program vagy terápia épülne rá, önismereti munkánk fontos része lehet, hozzájárulhat személyiségfejlődésünkhöz, érzelmi egyensúlyunk megtalálásához és megőrzéséhez.³²

Sokakban felmerülhet a kérdés, hogy ha ez tényleg így van, akkor mi értelme vagy miért jött létre akkor a biblioterápia?

A biblioterápia a görög *biblion* (könyv) és a *therapeia* (gyógyítás, segítség) szavak összevonásával keletkezett. Ugyanis az olvasással egyidős az a hit, hogy az olvasás befolyásolhatja egy személy attitűdjeit, érzelmeit és viselkedését. Bár már régen felismerték a könyvek értékét, a huszadik századig a biblioterápia elvét nem fogalmazták meg.³³ Ez egy olyan tevékenység, aminek elmélete és módszertana az elmúlt évtizedekben került igazán kidolgozásra.

Az irodalomterápiához többféle tudományterületről közelíthetünk, ez benne a legérdekesebb, hiszen másként áll hozzá egy tanár, könyvtáros vagy pszichológus. A biblioterápia

²⁸ Yalom, Irvin D.: Egzisztenciális pszichoterápia. Bp.: Park, 2019. p. 436.

²⁹ Pávlíc Adrienn – Magyar Márton: „Megosztod vagy megéled?” - Avagy irodalomterápia napjainkban. In: Recreation (2020) 10. évf. 1. sz. p. 30.

³⁰ Pávlíc Adrienn – MAGYAR Márton: „Megosztod vagy megéled?” - Avagy irodalomterápia napjainkban. In: Recreation (2020) 10. évf. 1. sz. p. 31.

³¹ Pávlíc Adrienn – MAGYAR Márton: „Megosztod vagy megéled?” - Avagy irodalomterápia napjainkban. In: Recreation (2020) 10. évf. 1. sz. p. 31.

³² Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”: Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs: Kronosz, 2017. p. 13.

³³ Bartos Éva (összeáll.): Olvasókönyv a biblioterápiáról. Bp. OSZK KMK, 1989. p. 11.

meghatározása a nagyon egyszerűtől az egészen bonyolultig és a nagyon tágtól a nagyon szűkig terjednek. A legegyszerűbb definíciók szerint a biblioterápia a könyvek gyógyító erejét jelenti.³⁴

Beth és Carol Doll munkája nagyon jó iránymutatás ad a biblioterápia meghatározásához és értelmezéséhez, valamint a lehetséges szakmai megközelítésekhez. „Mindenkinek lehet segíteni az olvasáson keresztül, beleértve azokat is, akik jelenleg nem küzdenek semmilyen problémával, nem igényelnek terápiás segítséget, illetve akik nem valaki más segítségével jutottak el az olvasmányhoz.” Ugyanez a felfogás tükröződik Smith (1989, 241) definíciójában is: „[A biblioterápiát] legegyszerűbben könyvek általi gyógyításként definiálhatjuk.” Ashley (1987, 220) hasonlóképpen fogalmaz: „A biblioterápia könyvek általi gyógyítást jelent.” A The Dictionary of Education (Good 1966, 212) hosszabb definícióval szolgál: „könyvek felhasználása az egész személyiség fejlesztése céljából, az olvasó és az irodalom kölcsönhatásának folyamata, amelynek során az irodalmi művet a személyiség érettségi fokának megbecsülésére, az alkalmazkodóképesség javítására, a személyiség fejlesztésére, valamint klinikai és mentálhigiénés célokra használják; olyan fogalom, amely szerint a kiválasztott olvasmányban található gondolatok terápiás hatást gyakorolhatnak egy személy testi vagy lelki egészségére.”³⁵

Az irodalomterápiás ülések alkalmával a tagok megismerik a társaik gondolatait, érzéseit egy-egy téma kapcsán, ezáltal közelebb kerül más nézőpontokhoz és más emberekhez. Foglalkoznak saját magukkal és másokkal is, észrevétlenül fejlődik az empátia megnyilvánulása is bennük. „Az empátia nem új keletű fogalom. Már az ókori görög nyelvben használták, ám a pszichológiai szaknyelvbe csak 1909-ben épült be. Olvasható Kovács Dóra monográfiájában. „Az eredeti elképzelés szerint az empátia olyan érzelmi állapot, amikor az ember képes egy másik ember érzelmeiben és érzéseiben osztozni.”³⁶

Az irodalomterápiás módszerek segíthetnek abban, hogy megértsük magunkat és életünk résztvevőit, hogy harmonikusabb, lelkileg is egészségesebb életet élhessünk a 21. század közel sem egyszerű világában.

³⁴ Doll, Beth – Doll, Carol: Fiatalok biblioterápiája: Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. Bp.: Könyvtár Intézet, 2024. p.13.
<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknak_0.pdf> (Letöltés: 2024.01.13.) (pdf dokumentum)

³⁵ Doll, Beth – Doll, Carol: Fiatalok biblioterápiája: Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. Bp.: Könyvtár Intézet, 2011. p.11.
<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknak_0.pdf> (Letöltés: 2024.01.13.) (pdf dokumentum)

³⁶ Kovács Dóra: Az empátia tudománya és művészete. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2020) , p. 15.

Irodalomjegyzék

- BARSI Nikoletta – Gaál Szilvia: Önismeret a kapcsolataink tükrében. Egyedülállóknak és párkapcsolatban élőknek koterápiában tartott biblioterápiás csoportok összehasonlítása. In: Béres, Judit (szerk.) "Az olvasás segít élni - átélni és túlélteni is" : Irodalomterápiás csoportok tapasztalatai. Bratislava, Szlovákia: Phoenix Polgári Társulás (2022) 420 p. pp. 136-164.
- BARTOS ÉVA (összeáll.): Olvasókönyv a biblioterápiáról. Bp. OSZK KMK, 1989.
- BÉRES Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”: Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs: Kronosz, 2017.
- BÉRES Judit: A tranzaktív irodalomelmélet biblioterápiás alkalmazhatóságáról.
<<http://reciti.hu/wp-content/uploads/Beres-Judit.pdf>> (Letöltés: 2024.11.24.) (pdf dokumentum)
- DOLL, Beth – DOLL, CAROL: Fiatalok biblioterápiája. Könyvtárosok és mentálhigiénés szakemberek együttműködése. 2011.
<http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/biblioterapia_gyermekeknek_es_serduloknak_0.pdf> (Letöltés: 2024.02.23.) (pdf dokumentum)
- DUFVA, Tomi - DUFVA, Mikko: Grasping the future of the digital society. In: Futurest (2019) vol. 107 p. 17-28.
<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0016328717302252>> (Letöltés: 2024.10.10.)
- ENSSLIN, Astrid: Literary Gaming
<https://www.academia.edu/1005020/Literary_Gaming> (Letöltés: 2024.04.10.)
- FARKAS Dezső: Hogyan kezeld megfelelően a digitális világot.
<<https://www.hrportal.hu/hrblog/farkasdezszo/hogyan-kezeld-megfeleloen-adigitalis-vilagot-20191023.html>> (Letöltés: 2024.10.10.)
- FÜZFÁ Balázs: Ki viszi át a szerelmet: a Veszprémben, Ajkán és Iszkázon 2010. szeptember 24-26-án rendezett Ki viszi át a szerelmet-konferencia szerkesztett és bővített anyaga. Szombathely: Savaria Univ. Press, 2011. <<http://mek.oszk.hu/17800/17877/17877.pdf>> (Letöltés: 2024.03.30.) (pdf dokumentum)
- FÜZFÁ Balázs: Szavak és szóközök: beszélgetések, vélemények, tünődések, 2010-2017. Szombathely: Savaria University Press, 2017.
- GILBERT Edit: Az együttérzés irodalmi és vonzatai. Budapest: Pont Kiadó, 2014. Jakobovits Kitti
<<https://www.hangszedomagazin.hu/jakobovits-kitti/>> (Letöltés: 2024.04.01.)
- Kovács Dóra: Az empátia tudománya és művészete. Budapest, Magyarország: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó (2020), 178 p.
- NAGY László: Ha lesz emberi arcuk. <<https://www.youtube.com/watch?v=VZD-ahtExvE>> (Letöltés: 2024.03.20.)
- ORVOS-TÓTH Noémi: Örökölt sors: családi sebek és a gyógyulás útjai. Bp.: Kulcslyuk, 2018.
- PÁVLI CZ Adrienn – MAGYAR Márton: „Megosztod vagy megéled?” - Avagy irodalomterápia napjainkban. In: Recreation (2020) 10. évf. 1. sz. p. 30-31.

- RUDAS János: Csoportdinamika kezdőknek, haladóknak, kívülállóknak. Bp.: Oriold, 2016.
- RUDAS János: Delfi örökösei. Önismereti csoportok: elmélet, módszer, gyakorlatok. Budapest, Gondolat Kiadó, 1990.
- RUDAS János: Javne örökösei. Fejlesztő tréningcsoportok – elvek, módszerek, gyakorlatcsomagok. Budapest: Oriold, 2011.
- TARI Annamária: Online illúziók – offline valóság #alfageneracio #zgeneracio. Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalom-lélektani szempontok az Információs Korban. Budapest: Tericum, 2019 188- 273.
- YALOM, Irvin D.: A csoportpszichoterápia elmélete és gyakorlata. Budapest, Animula K., [2001]
- YALOM, Irvin D.: Egzisztenciális pszichoterápia. Bp.: Park, 2019.
- ZUCKERBERG elmondta, hogyan jött létre a Facebook – és nem nevette el magát
<https://hvg.hu/tudomany/20191023_mark_zuckerberg_facebook_eredete> (Letöltés: 2024.03.30.)

Absztrakt

Mára a kriptoeszközök jelentősége megnőtt, a piaci forgalmuk alapján fontos befektetési és spekulatív eszközzé váltak. Az első és legismertebb ezek közül a Bitcoin. A legtöbb kriptoeszköz egyik fontos ismérve a nyílt hozzáférésű blokklánc, mely betekintési lehetőséget biztosít bárki számára az adott eszközzel végzett összes tranzakcióra. Az adattudományok és a mesterséges intelligencia korában ez hatalmas előnyt jelenthet más eszközökkel szemben. A tanulmány célja a Bitcoin árfolyammozgásának előrejelzése a blokkláncról származtatott változók bináris transzformáltjainak segítségével. A vizsgálat során idősoros modelleket építtek, amelyek a blokkláncon rögzített tranzakciós adatokból, valamint a Bitcoin záróárából jelzik előre az eszköz árfolyammozgásának lehetséges irányát. Jelen tanulmányban a logisztikus regresszió, K-NN, döntési fa, véletlen erdő, gradiensnövelt fák, naiv Bayes, többrétegű neurális háló és tartóvektor-gép algoritmusok segítségével készítünk bináris osztályozási modelleket és vizsgálom azok teljesítményét a pontosság és F1-score mutatók segítségével. A kutatás hozzájárul a kriptoeszközök árfolyamának modellezéséhez és a blokklánc-elemzés szerepének megértéséhez a pénzügyi piaci előrejelzésekben.

Kulcsszavak:

kriptoeszköz, Bitcoin, árfolyam-előrejelzés, statisztika, gépi tanulás, bináris osztályozás

JEL kódok:

C32, G12, G17, E37

Bevezetés

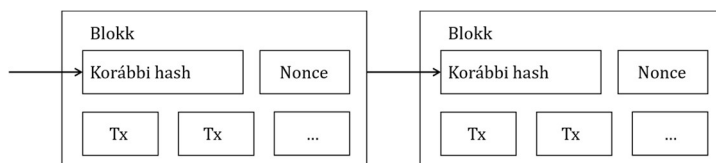
Az Internet és a digitális technológiák elterjedésével a gazdasági folyamatok jelentősen felgyorsultak, lehetőség nyílt a pénzügyi rendszer különféle szintű digitalizációjára is, mely kezdetben a pénzügyi intézmények digitális csatornákon történő elérését jelentette. Milton Friedman Nobel-emlékdíjas amerikai közgazdász egy 1999-es televíziós interjú folyamán előre valószínűsítette, hogy fel fog merülni az igény és meg is fog valósulni az Internet támogatásával egy olyan elektronikus pénzrendszer, amelynek a segítségével a jegybankoktól független, határokon átvívelő, anonim pénzforgalom lesz megvalósítható. (National Taxpayers Union 1999).

Satoshi Nakamoto 2007-ben kezdett el dolgozni a Bitcoin-on és 2008-ban publikálta a rendszerét. A rendszer a megosztott főkönyvi technológiát használja, melyet blokklánc segítségével valósít meg, a tranzakciók egy decentralizált peer-to-peer hálózaton futnak, kétkulcsos kriptográfiát alkalmazva és biztosítva az anonimitást (Nakamoto 2008). Maga a Bitcoin hálózat 2009 január 3-án indult el élesben (Blockchain.com 2024).

Nakamoto fő célja az volt, hogy egy olyan digitális pénzrendszert hozzon létre, mely független a kereskedelmi bankok hálózatától és a jegybankoktól. Úgy gondolta, hogy a pénzügyi intézmények közbeiktatása helyett a közvetlenül végrehajtott pénzügyi műveletek csökkentik a költségeket és

¹ Rázer Ákos: PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola, 7622 Pécs, Rákóczi út 80., razer.akos@ptk.pte.hu, ORCID: 0009-0001-0389-1668, MTMT: 10090486

a kriptográfia alkalmazása lehetetlenné teszi a külső beavatkozást, a tranzakciót visszafordítását, valamint ezáltal az anonimitást is biztosítja. Véleménye szerint a visszafordíthatóság jelentősen csökkenti a bizalmat a pénzügyi rendszerben, hiszen, ha igénybe vesszünk egy nem visszafordítható szolgáltatást, aminek az ellenértéke visszafordítható, az bizonyos esetekben kockázatot jelenthet. Csak az intézményekbe vetett bizalom biztosítja a pénzt küldő és pénzt kapó fél részére a biztonságot. Így a Bitcoin létrehozásakor fontos szempont volt, hogy ezt az elvárt bizalmat lecserélje egy technológiai úton megvalósított, a matematika és a kriptográfia törvényei által biztosított bizonyítási eljárásra (Nakamoto 2008; Bugár - Somogyvári 2020).

1. ábra: a blokklánc szerkezete

Forrás: Nakamoto 2008, 3. old.

A Bitcoin egyik legjelentősebb újítása a blokklánc (1. ábra). Ez egy megosztott, nyilvános főkönyvként működik, így biztosítva a rendszer átláthatóságát és nyilvánosságát. Ez lényegében egy láncolt lista, mely adatblokkokba szervezve tartalmazza a tranzakciókat. Minden blokk tartalmazza az előző blokk kriptográfiai hash-jét, ezzel biztosítva a blokk, illetve az egész blokklánc hitelességét. Egy Bitcoin érme pedig digitális aláírások láncolata. Tranzakció esetén az érme tulajdonosa az előző tranzakció hash-összegét aláírja a következő tulajdonos nyilvános kulcsával, így az a továbbiakban csak az új tulajdonos privát kulcsával lesz használható. (Nakamoto 2008; Bugár - Somogyvári 2020)

Az egyik legismertebb kriptoeszköz-piac követő weboldal, a CoinMarketCap által vezetett statisztikák szerint napjainkban ezen piac kapitalizációja átlépte az 3,62 billió USD-t, ebből a Bitcoin dominanciája 55,1%, így ez az eszköz tekinthető zászlóshajónak, bár mellette több ezer más eszköz is elérhető lett (CoinMarketCap 2024). A tanulmányom ezen okból erre a kriptoeszközre fókuszál.

A kutatás tárgya, az adatok forrása

Minden tranzakció, amely a Bitcoin hálózaton, Bitcoin címek között történik, a nyilvános blokkláncban kerül eltárolásra. Egy ilyen bejegyzés tartalmazza a tranzakció egyedi azonosítóját, a forrás címeket, a cél címeket, valamint a tranzaktált Bitcoin mennyiségét. Ezen tranzakciók blokkokba rendeződnek, amelyek fejlécéből további hasznos információk nyerhetők ki, úgy, mint a bányászati nehézség, az időbélyeg, a blokkjutalom, a kibányászott Bitcoin-ok mennyisége (Antonopoulos 2015). Célszerű kihasználnunk a kriptoeszközök azon előnyét, amelyek az itt bemutatott blokklánc tulajdonságaiból fakadnak, nevezetesen a nyílt hozzáférést a teljes tranzakciótörténetükhöz. Ezen adatok a kutatási célok teljesítésének megkönnyítése végett egy relációs adatbázisba kerülnek betöltésre, ahol ezek után SQL (Structured Query Language, strukturált lekérdezőnyelv) segítségével könnyedén átalakíthatóak, elemezhetőek, összegezhetőek a kutatási célnak megfelelően. Egyúttal a modellezéshez szükséges új numerikus változók is létrehozhatóak így. Jelen tanulmány célja azt vizsgálni, hogy a Bitcoin blokkláncából kinyerhető tranzakcióadatok analitikus feldolgozása segítségével nyert változók miként használhatóak fel olyan idősoros előre jelző gépi tanulási modellek készítésére, amelyek alkalmasak a Bitcoin árfolyammozgását prediktálni. Ezen kutatáshoz a napi szintű aggregált, összegzett adatok lesznek felhasználva. Mivel a kutatás célja az árfolyam modellezése, így

árfolyam adatokra is szükség van, viszont ezeket a blokklánc nem tartalmazza, így azok egy Bitcoin-kereskedő tőzsdéről kerülnek az adatbázisba.

A modellek magyarázó változói binárisak lesznek, egyúttal az eredményváltozó is, hiszen a sikeres kereskedéshez elegendő előre jelezni az árfolyam mozgásának a valószínűsített irányát. Így lényegében osztályozási típusú modellek kerülnek a vizsgálat körébe. A bináris változókkal készült osztályozási modellek előnye, hogy az eredmény könnyen értelmezhető az esélyek (odds) változásaként. Emellett robusztusok a szélsőséges értékekkel szemben is, valamint nem feltételezik a magyarázó változók normális eloszlását. Emiatt erőteljes eszközök a valószínűségi kimenetek elemzésére és előrejelzésére számos területen (Kuhn-Johnson 2013).

A kutatás eredményei a gyakorlatban, az üzleti életben is felhasználhatóak lehetnek, hiszen, ha a megalkotott modellek előrejelzési teljesítménye kielégítő, azok hasznosak lehetnek a kriptoeszközök kereskedésének a területén, megnövelhetik az ilyen jellegű tevékenységek jövedelmezőségét.

Irodalmi áttekintés

Több olyan releváns tanulmány is fellelhető, mely részben felhasznál bizonyos szinten blokkláncról származó információkat is valamely kriptoeszköz árfolyamának előrejelzésével kapcsolatosan, illetve egyes források a magyarázó változók bináris transzformációját is alkalmazzák.

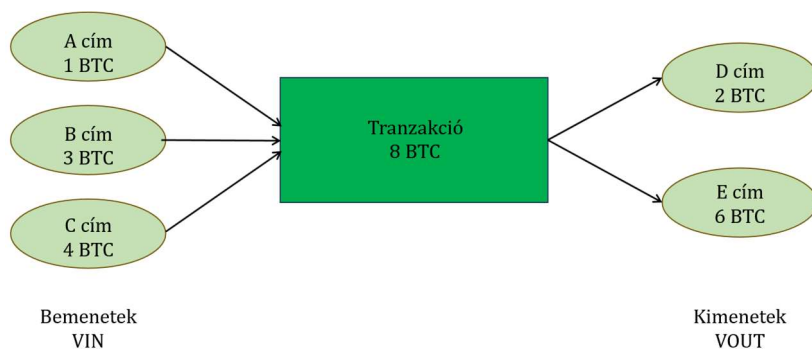
Nagula és Alexakis (2022) a Bitcoin árfolyam-előrejelzésére készített két hibrid regressziós gépi tanulási modellt, melyben 137 attribútumot használ fel, amelyek közül 7 változó blokklánc-analitikából származó folytonos változó. Liu et al (2023) kutatásában 3703 különböző kriptoeszköz vesz részt, 30-ból 4 magyarázó változó ered a blokkláncról, melyeket regressziós alapú modellekben használnak fel. Ranjan et al (2022) írásában a 19 magyarázó változóból 9 a blokkláncról ered. Kizárólag az eredményváltozó bináris, viszont így a 7 vizsgált modell osztályozási típusú (logisztikus regresszió, lineáris diszkriminanciaanalízis, véletlen erdő, gradiensnövelt fák, négyzetes diszkriminanciaanalízis, tartóvektor-gép (SVM, Support Vector Machine), döntési fa). Zuniga et al (2023) tanulmányukban olyan modelleket mutatnak (többrétegű perceptron (MLP, Multilayer Perceptron), konvolúciós neurális háló (CNN, Convolutional Neural Network), hosszú-rövidtávú memória (LSTM, Long Short-Term Memory)), melyekhez blokklánc-analitikával képzett komplex folytonos változókat hoznak létre, amihez kritériumok alapján egyedileg szűrik a tranzakciókat, majd a kapcsolt Bitcoin címekből gráfot építenek, s ezen gráfok metrikáit használják attribútumként. A kiértékelésnél egyaránt vizsgálják a modelleket a blokklánc alapú változók felhasználásával, valamint anélkül is. Az eredményeik alapján a három modellből kettőnél jobb eredményt hoznak azon modellek, ahol felhasználják a blokklánc-analitikát is (CNN, LSTM). Chen et al (2021) kutatásukban kétszintű modellezést alkalmaznak, ahol az első szinten MLP és véletlen erdő segítségével határozzák meg a változók fontosságát, ahol szintén megtalálhatóak a blokkláncról származtatott attribútumok, melyek közül a tranzakciós érték és a tranzakciós díj kerül kiválasztásra a végső modell számára. A második szinten a kiválasztott változókat LSTM alapú regressziós modellben alkalmazzák. Cavalli és Amoretti (2021) egy komplex CNN alapú osztályozási modellt épít a Bitcoin árfolyamtrendjének előrejelzésére, ahol a 17 bemeneti attribútumból 4 származik a blokkláncról. Jaquart et al (2021) cikkükben egy LSTM / kapuzott visszacsatolt cella (GRU, Gated Recurrent Unit), egy öt rejtett rétegű MLP, véletlen erdő, gradiensnövelt fák, logisztikus regresszió, valamint további kombinált osztályozási modelleket mutatnak be, ahol 16 magyarázó változó között megtalálható egy blokkláncról származó is, a tranzakciók száma. Pabuccu et al (2020) kutatásukban MLP, SVM, naiv

Bayes, véletlen erdő és logisztikus regresszió alapú modellekkel végeznek árfolyammozgás előrejelzést, ahol az eredményváltozó bináris jellegű. Magyarázó változóként kizárólag az OHLCV (Open-High-Low-Close-Volume, nyitó-magas-alacsony-záró-mennyiség) adatok technikai indikátorait használják, azonban ezen változóknak is a bináris transzformáltjait, a változók napi változási irányának megfelelően. Modi et al (2023) kutatásukban 22 attribútumból 12 a blokkláncról származik, melyekből az OHLCV árfolyamadatokkal azonos módon technikai indikátorokat képeznek, majd ezeket használják fel magyarázó változóként lineáris regresszió, SVM és LSTM alapú modellekben. Dey et al (2020) kutatásukban a Bitcoin és Litecoin blokkláncot gráfként modellezzik, majd Granger-oksági vizsgálatokat végeznek ezekkel és a Bitcoin illetve Litecoin árfolyamával és loghozamaival, valamint véletlen erdő alapú előrejelzési modelleket készítenek. Kim et al (2022) LSTM és MLP alapú komplex modelljei 254 egyedileg előállított folytonos attribútumot a blokkláncról származtatnak, melyből a 42 legrelevánsabbat használják fel. Jang és Lee (2017) 28 magyarázó változót használ fel, melyből 8 folytonos változót a blokkláncról állít elő, majd megvizsgálja a magyarázó változók korrelációját a modellek eredményváltozóival. Több Bayes-i neurális háló alapú modellt építenek, melyekben a Bitcoin árfolyamának különféle transzformációi (záróár, hozam, loghozam, logvolumen) az eredményváltozók.

A fenti irodalomkutatásból látható, hogy a blokklánc-analitikából származtatott változók és azok különféle transzformációi használhatóak lehetnek árfolyam-előrejelzésre. Az osztályozási modellek alkalmazása is széles körben elterjedt, valamint bináris magyarázó változók alkalmazása is célszerű lehet. Jelen tanulmány a fent bemutatott forrásokhoz képest abban egyedi, hogy a záróár bináris transzformáltján kívül kizárólag blokkláncról származtatott adatok bináris transzformáltját használja magyarázó változóként és emellett az eredményváltozó is bináris.

Egy Bitcoin tranzakció logikai szerkezete

Egy tranzakció feladata eljuttatni adott mennyiségű érmét tetszőleges darab címről tetszőleges darab címre. Így egy tranzakcióhoz bemeneti címek (VIN, Vector In, bemeneti vektor), illetve kimeneti címek (VOUT, Vector Out, kimeneti vektor) tartoznak, a köztük lévő reláció több-egy-több (2. ábra). Mind a bemeneti, mind a kimeneti címekhez tartozik egy adott Bitcoin mennyiség. A kimeneti mennyiségek összege megegyezik a bemeneti mennyiségek összegével, csökkentve azt a tranzakció díjával, azaz a bányászati költséggel, ami a tranzakciót befoglaló blokkot kibányászó bányász jutalma lesz a blokkjutalom felett. Viszont e relációk miatt egy tranzakción belül nem határozható meg egyértelműen, hogy egy adott érme mennyiség pontosan mely címről mely címre lett eljuttatva. (Antonopoulos 2015)

2. ábra: Egy tranzakció szerkezete

Forrás: saját szerkesztés Antonopoulos (2015) alapján

A változók előállítása és transzformációja, az adatok felosztása

A blokkláncról származó információ egy SQL Server alapú adattárházba került betöltésre, ahol a tranzakciók fejlécadatainak és a hozzá tartozó VIN és VOUT bejegyzéseknek a napi szintű aggregálására került sor a tranzakciót magába foglaló blokk fejlécében található medián időbélyeg alapján. A medián időbélyeg azért alkalmasabb erre a feladatra, mert az szigorúan monoton nő a blokkmagassággal együtt, ellentétben a szintén a fejlécben található egyszerű időbélyeggel, mert annak a konkrét időpontját a blokk kibányászója határozza meg (Antonopoulos 2015). Az adathalmazból a kiválasztott időtartomány a 2020. január 1 – 2021 december 31. közé eső tranzakciók. Ezt követően került sor a változók diszkretizációjára, bináris transzformációjára, a változók többsége esetén az alábbi képlet szerint (Az 1. táblázatban alap transzformációként hivatkozva):

$$X_{\text{bin},t} = \begin{cases} 1, & \text{ha } X_t \geq X_{t-1}, \\ 0, & \text{egyébként.} \end{cases}$$

Az 1. táblázatban láthatóak a változók, azok magyarázatai, az aggregáció módja, a transzformáció típusa, valamint a transzformált változók értékeinek (osztályainak) eloszlása. Az előrejelzés a tárgynapot követő napra vonatkozik, azaz a t napi magyarázó változókkal kerül a t+1 napi záróár eredményváltozó előrejelzésre. Mivel a záróarat nem tartalmazza a blokklánc, az a Bitfinex kriptoeszköz-tőzsdéről származik. Ily módon az adathalmaz 730 megfigyelést fog tartalmazni.

Változó	Változó magyarázata	Aggreg.	Transzform.	0 (%)	1(%)
Aktív címek	A különböző aktív címek száma az adott napon (be és kimeneti oldalon)	különböző értékek darabszáma	alap	53,70%	46,30%
Bányászati nehézség	Az aznapi blokkok kibányászásának matematikai nehézsége	átlag	alap	4,93%	95,07%
Blokkok száma	Adott napon kibányászott blokkok mennyisége	darab	alap	50,00%	50,00%
Záróár (t)	A Bitcoin adott napi záróára USD-ben	-	alap	45,75%	54,25%
Tranzakciós költség	Adott napi bányászjuttalom összege	összeg	alap	52,60%	47,40%
BeKi	Kimenetek és bemenetek számának különbsége	-	1, ha Kim. >= Bem.; 0, egyébként	31,23%	68,77%
Bemenetek	Adott napi tranzakció bemenetek (VIN) száma	darab	alap	50,68%	49,32%
Kimenetek	Adott napi tranzakció kimenetek (VOUT) száma	darab	alap	52,60%	47,40%
Tranzakciós érték	Az adott napon tranzaktált Bitcoin mennyiség	összeg	alap	52,33%	47,67%
Tranzakciók száma	Adott napi tranzakciók darabszáma	darab	alap	46,30%	53,70%

VIN aktív címek	A különböző aktív címek száma az adott napon (bemeneti oldalon)	különböző értékek darabszáma	alap	52,47%	47,53%
VOUT aktív címek	A különböző aktív címek száma az adott napon (kimeneti oldalon)	különböző értékek darabszáma	alap	53,15%	46,85%
VinVout	Kimeneti és bemeneti aktív címek számának különbsége	-	1, ha VOUT akt. cím $\geq$ VIN akt. cím; 0, egyébként	16,71%	83,29%
Záróár (t+1)	A Bitcoin következő napi záróára USD-ben (eredményváltozó)	-	alap (t+1 és t)	45,89%	54,11%

1. táblázat: a modellekben használt változók

Forrás: saját szerkesztés

Ezt követően az adatok két halmazra lettek felosztva, 70% (511) a tréning (mintán belüli), illetve 30% (219) a teszt (mintán kívüli) adathalmazba. Az adathalmazok szétválasztása rétegelt mintavétellel (stratified sampling) történt. Az ilyenfajta mintavétel segít azt elérni, hogy a kimeneti eloszlások mindkét adathalmazban azonosak maradjanak, így el lehet kerülni a valamely osztály túltreprezentáltsága miatt a teljesítményt mérő számok torzulását (Kuhn-Johnson 2013; Japkowicz-Shah 2011). A tréning adathalmaz szolgál a modellek betanítására, paramétereik beállítására, míg a teszt adathalmaz szolgál a modellek kiértékelésére.

A felhasznált gépi tanulási modellek, algoritmusok rövid bemutatása

A *logisztikus regresszió* egy olyan módszer, ami bináris osztályozási problémák megoldására használható. A lineáris regresszióhoz hasonlóan függvényt állít elő a bemeneti változók alapján, de az eredményt egy logisztikus függvényvel transzformálja, hogy az a (0-1) tartományba essen. A kapott valószínűség alapján a modell döntést hoz az osztályozásról egy küszöbérték alkalmazásával (ami alapesetben 0,5). Az előnye, hogy egyszerűen interpretálható és jól teljesít, ha a magyarázó és a célváltozók közt a kapcsolat lineáris. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020)

A *K-NN (K-Nearest Neighbors, K-Legközelebbi szomszédok)* egy egyszerű gépi tanulási algoritmus, amely osztályozási és regressziós problémák megoldására is egyaránt alkalmas. Az osztályozás során a modell az új adatpont osztályát a legközelebbi K szomszéd osztályainak többségi szavazata alapján határozza meg, a távolságot jellemzően az euklideszi távolság segítségével méri. Legfőbb előnye az egyszerűsége, valamint az, hogy nem érzékeny a multikollinearitásra. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020)

A *döntési fa* egy hierarchikus, fa alapú osztályozási módszer, amely a bemeneti adatok alapján döntéseket hoz, hogy az adatpont melyik osztályba tartozik. A fa gyökércsomópontjából kiindulva a bemeneti változók alapján sorban logikai feltételeket vizsgál (pl. egy jellemző kisebb-e vagy nagyobb egy adott értéknél), és a levélcsomópontokban található az osztályozás eredménye.

Előnye, hogy könnyen értelmezhető és bemutatható, viszont hátránya, hogy nagy az esély a túlillesztésre. (Kuhn-Johnson 2013)

A *véletlen erdő* (*Random Forest*) egy ensemble (együttes) típusú gépi tanulási módszer, amely számos döntési fát épít, és az osztályozást ezen fák többségi szavazata alapján dönti el. Minden egyes fa egy véletlenszerűen kiválasztott adathalmazon (bootstrapping) és a jellemzők részhalmazán alapul, ez csökkenti a döntési fák túlillesztését és növeli az általánosító képességet. Emiatt az algoritmus robusztus, jól kezeli a nagy adathalmazokat és a sok zajt tartalmazó adatokat. Előnye a pontosság és stabilitás, de nagyobb számítási kapacitást használ fel. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020)

A *gradiensnövelt fák* (*Gradient Boosted Trees*) egy szintén ensemble típusú gépi tanulási módszer, amely iteratíván épít döntési fákat oly módon, hogy minden fa az előző modellek hibáit próbálja csökkenteni. Az algoritmus a gradienst (ami a hibafüggvény deriváltja) használja az optimalizáláshoz, és minden fa kis lépésekben javít a teljes modellen. Így ez a módszer nagy pontosságot érhet el, különösen a bonyolult adathalmazok esetén. Előnye, hogy erőteljes és jól teljesít sokféle problémánál, hátránya viszont, hogy érzékenyebb a hiperparaméterekre és nagyobb számítási kapacitást igényel. (Kuhn-Johnson 2013)

A *naiv Bayes* egy egyszerű, valószínűségi alapú osztályozási algoritmus, amely a Bayes-tételen alapul, és feltételezi, hogy a bemeneti jellemzők egymástól függetlenek (emiatt "naiv"). Az algoritmus kiszámítja az egyes osztályokhoz tartozó valószínűségeket a bemeneti adatok alapján, majd a legnagyobb valószínűségű osztályt választja. Előnye, hogy gyors, hatékony, viszont hátránya, hogy érzékeny a multikollinearitásra. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020)

A *többrétegű perceptron* (*MLP, Multilayer Perceptron*) egy feedforward típusú neurális hálózat, amely legalább egy rejtett réteget tartalmaz, és összekapcsolt mesterséges neuronok építik fel. Az osztályozási problémák megoldására a bemeneti jellemzőket rétegenként transzformálja aktivációs függvények segítségével, hogy komplex mintázatokat tanuljon belőle. A tanulási folyamat során a súlyokat és az eltolásokat a backpropagation algoritmus és a gradiens-alapú optimalizáció segítségével finomhangolja. Az MLP hatékony lehet nemlineáris problémák megoldásában, viszont nagy adatoknál hajlamos a túlillesztésre, valamint jelentős számítási kapacitást igényel. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020)

A *tartóvektor-gép* (*SVM, Support Vector Machine*) egy gépi tanulási algoritmus, amely osztályozási problémák esetén a legjobban elkülönítő hipersíkot keresi meg az eltérő osztályok között. Az SVM azokat az adatpontokat, amelyek a legközelebb vannak a hipersíkhhoz, tartóvektoroknak hívja, és ezek határozzák meg a döntési határt. Az SVM előnye, hogy hatékony és robusztus kisebb adathalmazok és magas dimenziójú adatok esetén is, viszont nagyobb adatméreteknel és sok osztállynál számításigényessé válhat. (Kuhn-Johnson 2013; Pabuccu et al 2020).

A modellek kiértékelésére szolgáló teljesítménymutatók

A teszt adathalmazon futtatott gépi tanulási modellek az alábbi mutatók segítségével kerülnek kiértékelésre: pontosság (accuracy), F1-score osztályonként, valamint makroátlagolt F1-score mindkét osztályra. Ezek kiszámítása az alábbiak szerint történik:

$$\text{Pontosság} = \frac{TP + TN}{TP + TN + FP + FN}$$

$$\text{Visszahívás (felidézés)} = \frac{TP}{TP + FN} \cdot \frac{TN}{TN + FP}$$

$$\text{Precízió} = \frac{TP}{TP + FP} \cdot \frac{TN}{TN + FN}$$

$$\text{F1 - score} = 2 \cdot \frac{\text{Precízió} \cdot \text{Visszahívás}}{\text{Precízió} + \text{Visszahívás}}$$

Ahol:

TP (True Positive): Helyesen pozitívként előre jelzett megfigyelések száma

TN (True Negative): Helyesen negatívként előre jelzett megfigyelések száma

FP (False Positive): Helytelenül pozitívként előre jelzett megfigyelések száma

FN (False Negative): Helytelenül negatívként előre jelzett megfigyelések száma

A pontosság a helyesen osztályozott előrejelzések aránya a teljes halmazon. A precízitás a helyesen osztályozott, adott kategóriába tartozó előrejelzések aránya az összes, azonos kategóriába sorolt előrejelzéseken belül. A visszahívás (felidézés) a helyesen osztályozott, adott kategóriába tartozó előrejelzések aránya az összes, azonos kategóriába valójában tartozó előrejelzéseken belül. A F1-score a precízió és a visszahívás harmonikus átlaga. A F1-score-t azért érdemes használni, mert egyensúlyt teremt a precízió és a visszahívás között, ezáltal akkor is jól használható teljesítménymutató, ha az adatok kiegyensúlyozatlanok. (Kovács 2017; Sokolova et al 2006; Japkowicz-Shah 2011)

A modellek kiértékelése a teszt (mintán kívüli) adathalmazon

Algoritmus	Pontosság	F1-score (0)	F1-score (1)	F1-score (MacroAVG)
Logisztikus regresszió	60,27%	49,70%	67,90%	58,80%
K-NN	53,88%	49,75%	57,38%	53,57%
Döntési fa	50,23%	43,52%	55,51%	49,52%
Véletlen erdő	52,97%	47,18%	57,61%	52,40%
Gradiensnövelt fák	57,53%	32,12%	69,10%	50,61%
Naiv Bayes	53,88%	48,73%	58,09%	53,41%
MLP	56,16%	44,19%	63,91%	54,05%
SVM	57,08%	55,66%	58,41%	57,04%

2. táblázat: a modellek teljesítménymutatói

Forrás: saját szerkesztés

A 2. táblázatban láthatóak a teszt adathalmazon futtatott modellek teljesítménymutatói. A *logisztikus regresszió* teljesített a legjobban a pontosság szempontjából (60,27%) és a makroátlagolt F1-score értékében is jól szerepelt (58,80%). Ebből az látszik, hogy egyszerű modellje ellenére jól képes felismerni a mintázatokot az adatokban. Az *SVM* szintén jó eredményeket mutatott mind a pontosság (57,08%), mind a makroátlagolt F1-score (57,04%) esetében, különösen az osztályok közötti kiegyensúlyozottságban (F1-score (0): 55,66%, F1-score (1): 58,41%). A *gradiensnövelt fák* az egyik legjobb osztályozó az "1" osztály esetében (69,10% F1-score), azonban az "0" osztály F1-score-ja (32,12%) és a makroátlagolt F1-score (50,61%)

gyengébb eredményt mutat. Ez az algoritmus az eredmények alapján előnyben részesíti az egyik osztályt. A *döntési fa* és a *véletlen erdők* teljesítménye gyengébb, különösen a makroátlagolt F1-score (49,52% és 52,40%) alapján, ami arra enged következtetni, hogy ezek az algoritmusok kevésbé képesek a két osztály között a kiegyensúlyozott előrejelzésre. A *naiv Bayes* közepes eredményeket mutat (53,88% pontosság és 53,41% makroátlagolt F1-score), ami arra utalhat, hogy a feltételezett attribútum-függetlenség nem teljesen megfelelő az adathalmazban. A *többrétegű perceptron (MLP)* jobban teljesített az "1" osztályban (63,91% F1-score), viszont a "0" osztályra vonatkozó F1-score (44,19%) jelentősen kisebb, ami az osztályok közötti kiegyensúlyozottság hiányát sugallja.

Összegzés, a kutatás jövőbeni iránya

Az eredményekből az a következtetés vonható le, hogy a még viszonylag egyszerű szerkezetű, kizárólag bináris magyarázó és eredményváltozókat használó idősoros modellek is értékelhető eredményt hoznak a Bitcoin árfolyammozgásának az előrejelzésére, abban az esetben is, ha az árfolyammozgáson kívül kizárólag blokkláncról származtatott adatokat használunk. Jelen tanulmány jó kiindulópontja lesz a jövőbeni kutatásoknak, melyekkel elérhető, hogy az előrejelzési modellek hatékonysága tovább növekedjen. Az irodalomkutatási fejezetben tárgyaltak alapján mindenképp érdemes lesz a modellek körébe felvenni a fejlett mélytanulási algoritmusokat, mint a CNN és az LSTM. A bináris osztályozási modellek mellett célszerű a folytonos, regressziós modellek teljesítményét is megvizsgálni. Figyelemre méltó Kim et al (2022) megközelítése is, a különféle módszerrel a blokkláncról származtatott és transzformált, nagyszámú attribútumokat tartalmazó megoldása. Modi et al (2023) módszere, a blokkláncról származó mutatók technikai indikátorokká történő transzformációja is megvizsgálandó. Szükséges a hivatkozott irodalmakban található változófontossági módszereket is alkalmazni a megfelelő magyarázó változók kiválasztására, illetve kizárására. Tovább lehet finomítani a modellek hatékonyságát a hiperparaméterek optimalizálásával. Szükséges több időintervallumon, szélesebb adathalmazokon is tesztelni a modelleket, validációs adathalmazt is használva, ezzel is igazolva robusztusságukat. Ezen felül az alkalmazott teljesítménymutatókon kívül szükséges létrehozni olyan mutatókat is, melyek a modellek tényleges profitabilitását is mérik, valamint ki kell alakítani a modellek referenciamodellekkel történő összehasonlításának a módszerét is.

Irodalomjegyzék

Antonopoulos, A.M. (2015): *Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies*, Sebastopol, CA, USA: O'Reilly.

Blockchain.com (2024): *Be early to the future of finance*. Online. <https://www.blockchain.com/>
Hozzáférés: 2024. 12. 13.

Bugar, Gy., Somogyvári, M. (2020): *Bitcoin: digitális szemfényvesztés, vagy a jövő valutája?* Hitelintézeti Szemle, 19. évf. 1. szám, 132-153 o. <http://doi.org/10.25201/HSZ.19.1.132153>

Cavalli, S., Amoretti, M. (2021): *CNN-based multivariate data analysis for bitcoin trend prediction*. Applied Soft Computing Journal. Vol 101 Article 107065. <https://doi.org/10.1016/j.asoc.2020.107065>

- Chen, W., Xu, H., Jia, L., Gao, Y. (2021): *Machine learning model for Bitcoin exchange rate prediction using economic and technology determinants*. International Journal of Forecasting, Vol 37, Pages 28–43. <https://doi.org/10.1016/j.ijforecast.2020.02.008>
- CoinMarketCap (2024): *Cryptocurrency Prices, Charts and Market Capitalizations*. Online. <https://coinmarketcap.com/> Hozzáférés: 2024. 12. 13.
- Dey, A. K., Akcora, C. G., Gel, Y. R., Kantarcioglu, M. (2020): *On the role of local blockchain network features in cryptocurrency price formation*. The Canadian Journal of Statistics. Vol. 48, No. 3, Pages 561–58. <https://doi.org/10.1002/cjs.11547>
- Jang, H., Lee, J. (2017): *An Empirical Study on Modeling and Prediction of Bitcoin Prices With Bayesian Neural Networks Based on Blockchain Information*. IEEE Access. Vol 6, Pages 5427–5437. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2017.2779181>
- Japkowicz, N., Shah, M. (2011): *Evaluating Learning Algorithms: A Classification Perspective*. New York: Cambridge University Press <https://doi.org/10.1017/CBO9780511921803>
- Jaquart, P., Dann, D., Weinhardt, C. (2021): *Short-term bitcoin market prediction via machine learning*. The Journal of Finance and Data Science. Vol 7 Pages 45–66. <https://doi.org/10.1016/j.jfds.2021.03.001>
- Kim, G., Shin, D., Choi, J. G., Lim, S. (2022): *A Deep Learning-Based Cryptocurrency Price Prediction Model That Uses On-Chain Data*. IEEE Access. Vol 10, Pages 56232–56248. <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2022.3177888>
- Kovács, B. (2017): *Tőzsdei hírbányászat a magyar részvénytőzsián*. Doktori Értekezés. Pécsi Tudományegyetem. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/23362/kovacs-balazs-phd-2017.pdf> Hozzáférés: 2024.12.01.
- Kuhn, M., Johnson, K. (2013): *Applied Predictive Modeling*. New York: Springer. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-6849-3>
- Liu, Y., Li, Z., Nekhili, R., Sultan, J. (2023): *Forecasting cryptocurrency returns with machine learning*. Research in International Business and Finance, Vol 64, Article 101905. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101905>
- Modi, P. D., Arshi, K., Kunz, P. J., Zoubir, A. M. (2023): *A Data-driven Deep Learning Approach for Bitcoin Price Forecasting*. In: 2023 24th International Conference on Digital Signal Processing (DSP), Rhodes, Greece. Pages 1–4. <https://doi.org/10.1109/DSP58604.2023.10167930>
- Nagula, P. K., Alexakis, C. (2022): *A new hybrid machine learning model for predicting the bitcoin (BTC-USD) price*. Journal of Behavioral and Experimental Finance. Vol 36, Article 100741. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2022.100741>
- Nakamoto, S. (2008): *Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System*. White paper. Online. <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> Hozzáférés: 2024.12.01.
- National Taxpayers Union (1999): *Milton Friedman Full Interview on Anti-Trust and Tech [Videó]*. Online. <https://www.youtube.com/watch?v=mlwxdyLnMXM> Hozzáférés: 2024.12.01.
- Pabuccu, H., Ongan, S., Ongan, A. (2020): *Forecasting the movements of Bitcoin prices: an application of machine learning algorithms*. Computational Finance and Economics. Vol 4(4) Pages 679–692. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2303.04642>

Ranjan, S., Kayal, P., Saraf, M. (2023): *Bitcoin Price Prediction: A Machine Learning Sample Dimension Approach*. Computational Economics. Vol 61, Pages 1617–1636. <https://doi.org/10.1007/s10614-022-10262-6>

Sokolova, M., Japkowicz, N., Szpakowicz, S. (2006): *Beyond Accuracy, F-Score and ROC: A Family of Discriminant Measures for Performance Evaluation*. In: Sattar, A., Kang, Bh. (eds) AI 2006: Advances in Artificial Intelligence. AI 2006. Lecture Notes in Computer Science. Vol 4304. Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/11941439_114

Zuniga, E. W. V., Ranieri, C. M., Zhao, L., Ueyama, J., Zhu, Y., Ji, D. (2023): *Maximizing portfolio profitability during a cryptocurrency downtrend: A Bitcoin Blockchain transaction-based approach*. Procedia Computer Science. Vol 222, Pages 539-548.

<https://doi.org/10.1016/j.procs.2023.08.192>

1. Introduction

At the beginning of the 21st century, the demand for the use of HF (high frequency) and VHF (very high frequency) bands began to decline. However, in recent times, interest in these bands has experienced a resurgence. The HF band covers the frequency range from 3 MHz to 30 MHz, while the VHF band spans from 30 MHz to 300 MHz. These frequencies are primarily used by non-civilian organizations, particularly the military [1], as well as by amateur radio operators. Additionally, they are also employed in broadcasting in certain areas. The unique feature of the band is primarily reflected in its propagation characteristics [2]. It is regularly used for long-distance connections. According to current knowledge, point-to-point connections in the HF band are the only communication mode that spans long distances without requiring specialized infrastructure.

Due to the unpredictable and dynamically changing geopolitical situations in the world, we cannot be certain that the telecommunications infrastructure at a given location will be available for use. In times of conflict, disruptive devices and attacks on networks can easily disable communication. Recently popular satellite communication is an excellent option in peacetime; however, there is no guarantee that the service provider will be able or willing to ensure reliable communication for us after an escalation. The aforementioned issues highlight that HF band communication [3], even as a backup option, will remain with us for a long time and is increasingly becoming more valuable today. Just like in the case of amateur radio operators, all that is needed is a transceiver and an antenna, making us less vulnerable to external interference.

Another current aspect of the topic is the well-known significant impact of solar activity on the propagation conditions of the band, particularly the cyclical variations in sunspot activity [4]. Currently, in 2024 – 2025, solar activity is at the peak of its cycle, and sunspot numbers have exceeded the values predicted by scientists on several occasions.

The aim of the research is to map the hidden characteristics, trends, periodicity, and residuals of the HF frequency band through time-series analysis. With this knowledge, it will be possible to simulate the frequency band in the future. The significance of this lies in the fact that by comparing real and simulated data, sunspot activities can be more easily filtered out. In the case of residuals, there will be a larger deviation, which is likely to cause disturbances in the trend as well.

2. Noise analysis

In the first phase of the research, the objective was to identify periodicities in the spectral images that are likely attributed to sunspot activity. The simulation of the spectral images consists of two parts: the first part involves signals, which are artificial and thus easier to simulate, while the second part consists of background noise. During the analysis of the noise, several hidden properties can be revealed, such as the correlation and trend of the noise, which can be used to

simulate the noise. The autocorrelation function of the noise is shown in Figure 1. From this, it is evident that the noise is uncorrelated and can therefore be considered independent. The autocorrelation function (ACF) helps to understand the extent of repetition in the data within a specific time interval (lag), and it can also assist in identifying characteristics of the time series [5, 6], such as trends and cyclic behaviors. The ACF of the residuals (errors) helps assess whether the model fits the data appropriately and whether there are any patterns not explained by the model.

In the right-hand plot of Figure 1, a large spike is observed at a lag of zero, indicating a strong correlation of the residuals with their previous values. However, the values quickly decay to a level near zero and remain almost horizontal, suggesting that there is no sustained correlation between the residuals at higher lags. The left-hand plot shows that there is a structured relationship in the data, which the model attempted to account for. The right-hand plot suggests that no discernible structure or correlation remains in the residuals, implying that the model adequately explains the data and has not overlooked any significant patterns.

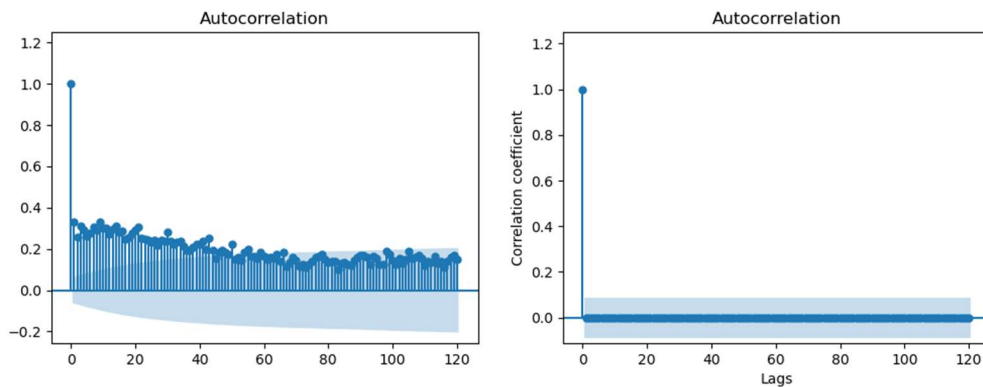

Figure 1. The left-hand plot indicates that there is a structured relationship in the data, which the model attempted to account for. The right-hand plot suggests that the residuals no longer exhibit any discernible structure or correlation, implying that the model adequately explains the data and has not overlooked any significant patterns.

The spectrum of the examined noise is shown in Figure 2. The figure displays the noise between 18:00 and 10:00. The diagram represents the frequency on the horizontal axis in MHz, ranging from 20 to 30 MHz, while the vertical axis represents time, spanning from 18:00 to 10:00. The color depth indicates the field strength values in $\frac{dB\mu V}{m}$. This time range was selected for analysis because the nighttime noise pollution is negligible compared to the daytime noise, and solar activity can be disregarded during this period.

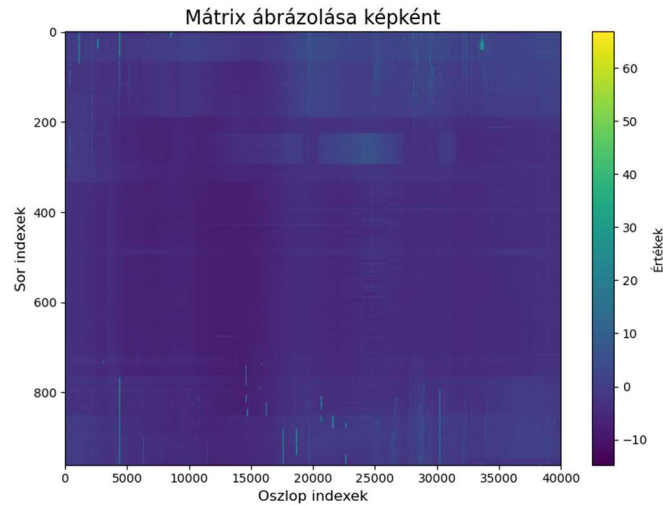

Figure 2. Night-time field strength values measured in the frequency range between 20-30 MHz on 4 October 2024 in the area of Western Hungary.

Based on this, the noise can be considered independent, with no long-term correlations. However, to confirm this, it is necessary to examine its trend. For this, the noise must be treated as a time series. Figure 3 presents the trend line along with the residuals and seasonality. The vertical axes display the field strength values in $\frac{dB\mu V}{m}$, including the trend line, residual, and seasonality, while the horizontal axis represents time. The measurements were conducted at 28 MHz. The figure shows a strong trend, with a decreasing tendency followed by an increasing trend over time. This indicates that the noise cannot be considered completely independent, as the movement of the planets significantly influences the ionosphere due to solar activity, which gives rise to this pronounced trend.

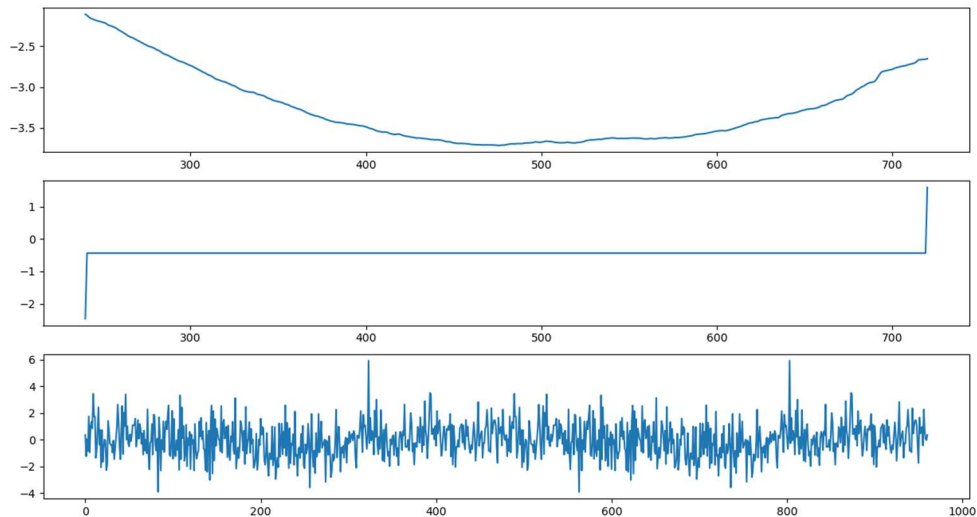

Figure 3. The noise trend line at 28 MHz is shown at the top, the residuals in the middle and the seasonality at the bottom.

3. Time series analysis of the RH frequency band

In the following, the periodicity of spectrum data measured by Hungarian monitoring stations is compared. The stations are located in Debrecen and Hörmann-forrás, which are situated at opposite ends of the country. Since the same signals cannot be measured at both stations, the commonalities in periodicity will not stem from the signals themselves or geographical conditions, but rather from solar activity. While annual and daily periodicities can naturally be observed, these periods will not be visible over the short time span of three days in which the measurements were taken. The spectral images of the data from the stations are shown in Figure 4. Following the compression of two sets of 72 hours of large data volumes, the processing of the data quickly revealed an issue: unusual, frequency-shifting signals were observed in the data from one of the stations. Identifying the source of these signals proved to be a challenging task. However, it was determined that the unwanted signals likely originated from a security camera operating on the roof of the station.

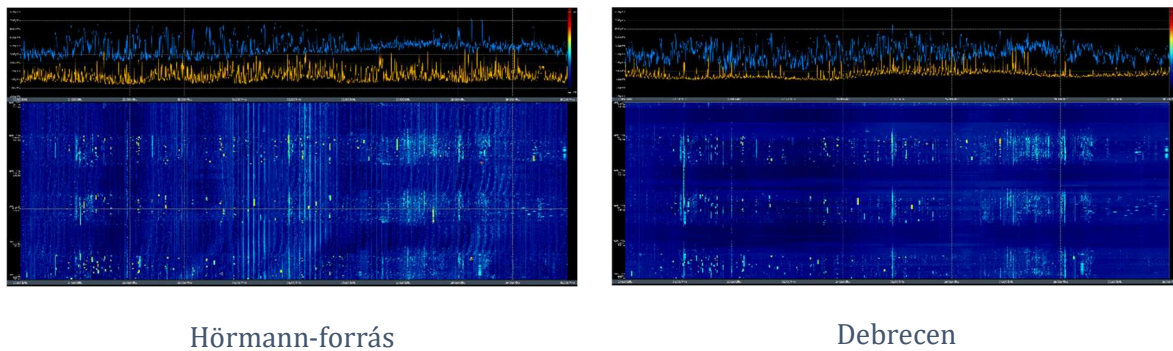

Figure 4. Between October 4 – 7, 2024, field strength values in the 20 MHz – 30 MHz range are shown at the Hörmann-forrás (left image) and Debrecen (right image) sites.

In view of the above, undesirable signals have been filtered out and it has been suggested that, although there are a number of high signal levels during the daytime, as these are unlikely to occur at the same time and at the same signal level, their impact on periodicity is negligible.

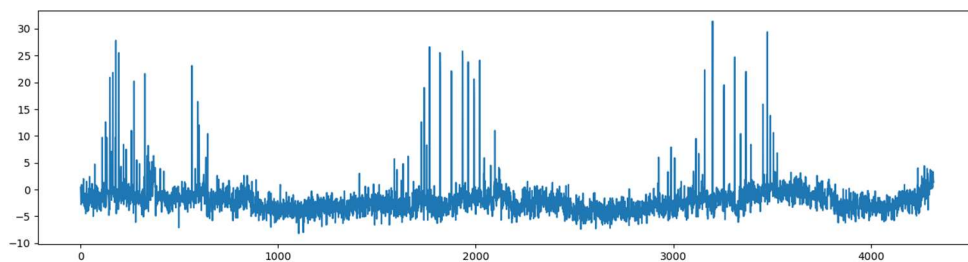

Figure 5. Time series plotting of Debrecen station data at 24 MHz. The diagram clearly shows the separation of three days and three nights.

3.1. RH frequency band periodicity analysis

The trend lines of the two stations clearly show periodicity, which is illustrated in Figure 6. The signals of the daytime broadcasts appear in the residuals. In the following, the periodicity of the noise and the two stations will be compared. The analysis of the periodicity is performed using a periodogram, which is the fast Fourier transform (FFT) of the time series [7, 8]. The periodogram

represents the frequency spectrum of a time series, allowing the identification of the frequencies present in the series and their respective intensities. This method is one of the most widely used tools for identifying the periodic components of time series data. This is shown in Figure 7.

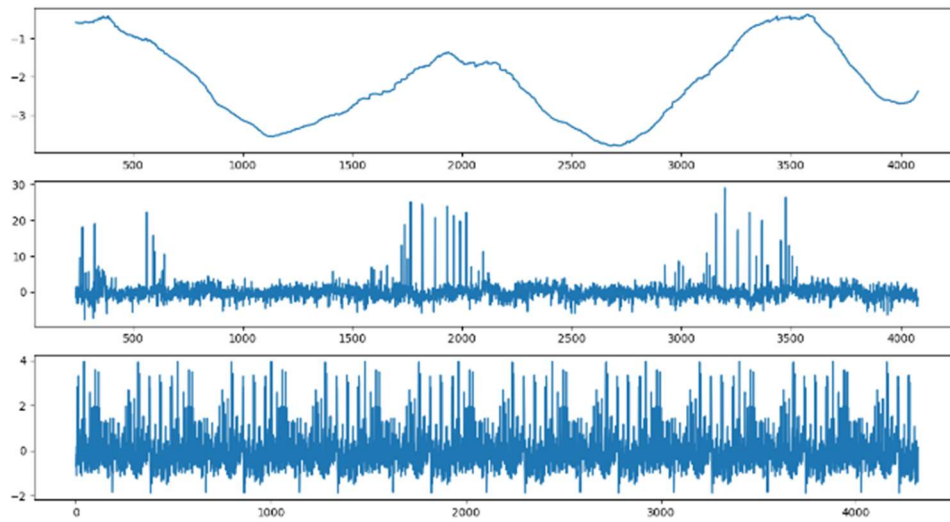
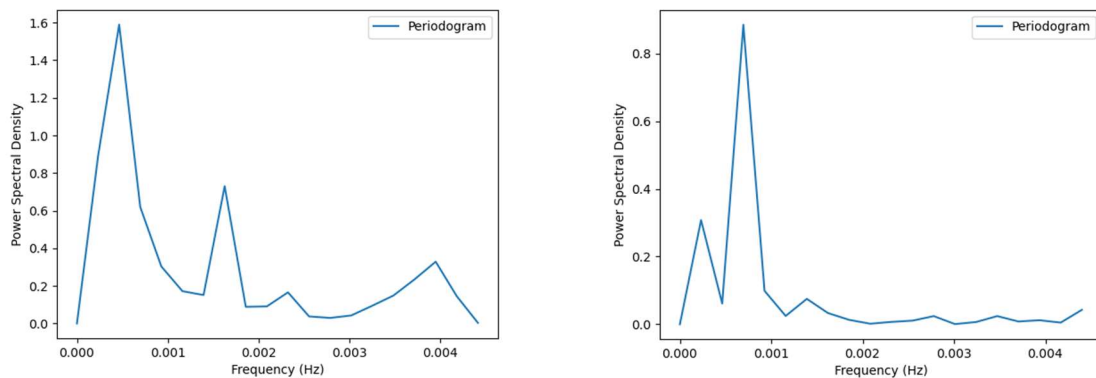

Figure 6. Trend line, residual and seasonality (vertical axis in $\frac{dB\mu V}{m}$) of three-day data (horizontal axis represents time) at Debrecen station. From the first figure, a clear periodicity can be discerned.

Hörmann-forrás

Debrecen

Figure 7. Periodograms: Hörmann-forrás left and Debrecen right.

The three major periods that can be extracted from the periodograms are shown in Table 1. Both the periodogram plots and the table reveal significant differences between the periodicities. However, no substantial similarities were expected, as the solar activity being investigated is not of such magnitude that it would appear among the strongest periods. Accordingly, the three strongest periods were examined. No noteworthy data emerged at the first level, but at the second and third levels, periodicities were identified that show significant similarity to each other; these are highlighted in red in the table.

Table 1 Comparison of the measurement periods.

Periods	Noise	Hörmann-forrás	Debrecen
I.	16 minutes	36 minutes	24 minutes
II.	24 minutes	10.25 minutes	72 minutes
III.	12 minutes	4 minutes	11.9 minutes

4. Conclusion

A useful method for analyzing sunspot activities is to compare the time prediction of the spectral image in the frequency range 20 MHz - 30 MHz with the real measurement. For this, a deep knowledge of the noise and the properties of the signals there is essential. The autocorrelation function of the noise suggests that it is completely independent of the noise and does not depend on the previous value in time. However, the study of the properties of the noise was not possible due to the strong trend lines resulting from the solar activity, ionization.

The study was extended to three measurement days, from which the exact periodicity could be defined. The noise and the signals from two monitoring stations both showed a period of about 11 minutes.

In the future, following the approach initiated in the current research, the aim is to simulate spectrum images based on the learned patterns, with a focus on accurately tracking the trend lines and taking periodicity into account. By comparing the simulated and real data, it will be possible to more precisely determine which changes can be attributed to solar activity and which may originate from other sources.

5. References

- [1] Hickman, J. B. (1947). Military radio communications. Journal of the Institution of Electrical Engineers-Part IIIA: Radiocommunication, 94(11), 60-73.
- [2] Levis, C., Johnson, J. T., & Teixeira, F. L. (2010). Radiowave propagation: physics and applications. John Wiley & Sons.
- [3] Bailey, P. G., & Worthington, N. C. (1997, July). History and applications of haarp technologies: The high frequency active auroral research program. In IECEC-97 Proceedings of the Thirty-Second Intersociety Energy Conversion Engineering Conference (Cat. No. 97CH6203) (Vol. 2, pp. 1317-1322). IEEE.
- [4] Felipe, T., Khomenko, E., Collados, M., & Beck, C. (2010). Multilayer study of wave propagation in sunspots. The Astrophysical Journal, 722(1), 131.
- [5] Hamilton, J. D. (2020). Time series analysis. Princeton university press.
- [6] Chatfield, C., & Collins, A. J. (2003). An introduction to time series analysis.
- [7] Brockwell, P. J., & Davis, R. A. (Eds.). (2002). Introduction to time series and forecasting. New York, NY: Springer New York.
- [8] Chatfield, C., & Xing, H. (2019). The analysis of time series: an introduction with R. Chapman and hall/CRC.

Jelen tanulmány témája a Foerk Ernő¹ tervei alapján épült angyalföldi Szent Mihály-plébániatemplom, a két világháború közötti építészet remekműve. A két meglehetősen magas tornyának köszönhetően meghatározó látványeleme a Budapest XIII. kerületében található Tripolisz térnek és az ottani lakótelepnek. A templomnak specifikus analógiái vannak – főleg a Foerk-életműben betöltött helye és a szegedi Magyarok Nagyasszonya-székesegyház vonatkozásában. Korábban a templomról többnyire csak rövid újságcikkek, néhány oldal terjedelmű összefoglalók és a felszentelésének 80. évfordulójára készült emlékkiadvány² jelent meg: ez utóbbi csak „dióhéjban” tárgyalja a templom építéstörténetét, kialakítását és berendezéseit. Ezért választottam ki ezt az épületet a szakdolgozatom témájául, és a „dióhéjat” kíséreltem meg feltörni.³ Ezzel a tanulmánnyal a szakdolgozatom eredményeit szeretném az olvasóközönség elé tárni.

A Tripolisz helységnevet a szájhagyomány szerint az 1910-es évek elejére vezethető vissza. Ez egy borkimérés neve volt eredetileg, a bejárat felett táblával jelezve: „Vendéglő a Tripoliszhoz”.⁴ Az 1912 tavaszán épült Tripoliszi Lakótelepen javarészt egyszobás lakásokat alakítottak ki. A feljegyzések és az emlékezet szerint a lakosság nagy részét egyszerű munkások és fővárosi alkalmazottak tették ki.⁵ A telep vallásos lakóinak szüksége volt saját templomra és állandó lelkészre.⁶ Az 1917-ben megalakult Kisegítő Kápolna Egyesület Hóvirág helyi csoportjának szorgalmazására a Tomori úti barakkiskola két tornatermének összenyitásával kialakították az ideiglenes Jézus Szíve-kápolnát. Ez azonban idővel szűknek bizonyult. Az új templom alapkövét 1929. október 13-án tették le, december 7-én már a falmagasságával állt.⁷ A kivitelezést a Paulheim István és Weninger Ferenc

Budapest-Angyalföld, Szent Mihály-templom, Foerk Ernő, 1929-30. Fotó: Szerző, 2023

¹ Foerk Ernőről lásd még: Baldavári Eszter: „Alkotóművész és bűvárkodó tudós ember” – Foerk Ernő (1868–1934) születésének 150. évfordulójára emlékezünk. in: *Magyar Iparművészet* 25/4. (2018) 26–30.; Uő: Az ökológia romantikájától a meditációra csalogató völgyekig: Foerk Ernő építész balkáni expedíciója. in: *Modern Geográfia* 19/1. (2024) 43–58.

² Lásd: Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014

³ Lásd: Sári András: *A tripoliszi Szent Mihály-plébániatemplom*. MA szakdolgozat. PPKE BTK Művészettörténet Tanszék, 2024.

⁴ Beran Ferenc: *Isten lábnymai Angyalföldön*. Budapest: Szent István Társulat, 2009, 96–97.

⁵ Kápolnai Iván: Kiegészítő adalékok az angyalföldi Szent Mihály templom történetéhez. in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1-2. (2012) 203-212., 203.

⁶ Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014, 23.; 27.

⁷ Foerk Ernő: A templom ünnepélyes alapkövetétele, 1929. október 13., Foerk Ernő hagyatéka, MÉM MDK, Múzeumi Osztály, ltsz.: 70.465.; Naplóbejegyzés, Foerk Ernő naplója (másolat), 1929. december 7., Foerk Ernő hagyatéka, MÉM MDK, Múzeumi Osztály, ltsz.: 2021.1.263.

által vezetett Paulheim és Weninger cég végezte.⁸ 1930. június 1-jén felhelyezték a két toronycsúcsra a keresztek. Szeptember 21-én Serédi Jusztinián hercegprímás celebrálásával szentelték fel a templomot.⁹

A templom tervei

Mivel a Jézus Szíve-kápolna egyre szűkebbnek bizonyult, ezért Mester Jenő lelkész már 1923-tól szorgalmazta egy tágasabb templom építését.¹⁰ A tanácsi II. középítési ügyosztály tervei mintegy 2000 fő befogadására képes ideiglenes templomot vázolnak fel, ez azonban nem valósult meg.¹¹ A tervrajz az alaprajzot és oldalhomlokzatot ábrázolja. A háromhosszhajós templom latinkereszt alaprajzú, amelynek egyenes záródású szentélye szűkebb a hajóhoz képest. A kereszthajó szentélytől jobbra eső végénél található egy raktár és a sekrestye. Az előcsarnoknál mindkét oldalon van egy-egy karzatfeljáró. Alacsony tömeghatást kelt, a kereszthajó mellett lévő harangtornya nem tör nagyon magasra. A falon a terméskő kváderezésű és a síkburkolatú felületek váltakoznak.

1928. április 26-án a főváros a templom és a plébánialak terveire nyilvános névaláírással tervpályázatot hirdetett. Ezen minden magyar állampolgárságú, mérnöki kamarai tagsággal rendelkező építészmérnök részt vehetett.¹² A feltételek között szerepelt, hogy szabadon kell állnia a templomnak, 1600 hívőt fogadjon be és legyen szabad tér legalább 8 m széles körzetben. Az alaprajzi, homlokzati, valamint a szerkezeti kiképzésre vonatkozóan a legnagyobb takarékosságra, ill. a templom és a plébánialak architektonikus összhangjára kellett törekedni. A tervező minden más tekintetben szabadkezet kapott.

Mivel az építés sürgőssé vált, a tervpályázat lebonyolítása pedig időigényesnek és költségesnek bizonyult, elvetették ezt a megoldást. Elrendelték, hogy megbízás útján kell elkészíteni a terveket.¹³ Továbbra is előírták a templom és a plébánialak összhangját. A plébániaépület felépítése azonban elhalasztható volt. A templom terveinek elkészítésére Foerk

⁸ Czim és Lakásjegyzék (1910) 676.; Fabó Beáta et al.: *Budapest templomai. Angyalföld – XIII. kerület.* (Templomtörténeti sorozat, 18) Budapest: Budapesti Városvédő Egyesület, 2017, 24. vö.: Weninger és Paulheim építőmesterek kivitelezési tervei, a tripoliszi templom építési engedélyezési tervdokumentációja, 1929–1963. BFL XV.17.d.329 – 26085 hrsz.

⁹ Foerk Ernőnek küldött meghívó levél, 1930. május 28., MÉM MDK, Múzeumi Osztály, ltsz.: 2021.1.393.; Pobuda Alfréd: A templom felszentelési ünnepe, 1930. szeptember 21., Foerk Ernő hagyatéka, MÉM MDK, Múzeumi Osztály, ltsz.: 70.499. vö.: *Tolnai Világlapja* 32/40. (1930) 4. Az idézett lapon látható egy fénykép, amelyen Serédi Jusztinián hercegprímás felszenteli a templomot a papi segédletével. Továbbá: *Új Nemzedék* (1930. szeptember 23.) 8.

¹⁰ *Csirmaz – Kardos – Kápolnai* 2014, 27. vö.: Budapest Székesfőváros Tanácsának határozata, a Külső Váci úti lelkésség építési iratai, 1928. május 10. BFL IV.1409.c 2673 – I/1931.

¹¹ *Fabó* 2021, 107. vö.: Tanácsi II. ügyosztály: A Külső Váci úti Szent Mihály Egyházközség templomának előzetes terve, 1927. november. BFL XV.17.d.328 KT – T45/1.

¹² Tervpályázati hirdetmény, a Külső Váci úti lelkésség építési iratai, 1928. április 26. BFL IV.1409.c 2673 – I/1931.

¹³ Budapest Székesfőváros Tanácsának határozata, a Külső Váci úti lelkésség építési iratai, 1928. október 4. BFL IV.1409.c 2673 – I/1931.

Ernő kapta a megbízást.¹⁴ A plébánia megépítésére csak 1939–40 során került sor Fábián Gáspár tervei szerint.¹⁵

A templomról több különböző tervváltozat készült, ezek közül a legfontosabbakat mutatom be a teljesség igénye nélkül. A tervek 1928¹⁶ és 1929 között készültek.¹⁷ A Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében őrzött tervrajzok egyikén kéttornyú templom látható, balról a plébánialakkal, jobbról pedig a kultúrházzal.¹⁸ A főhomlokzat jellegzetessége az oszlopsor, ezt egy párkányzat osztja ketté vízszintes irányban. Itt található egy figuratív ábrázolás, valószínűleg szoborkompozíció a győzedelmeskedő Szent Mihály főangyalról. Egy másik tervrajz az előbb vizsgált főhomlokzatnak az egytornyú változatát ábrázolja.¹⁹ Ezen már csak a jobboldalra átkerült plébániával látható együtt, amellyel összeköti három árkádív. A templom harangtornya a főhomlokzat baloldalán áll. A szobrászati kompozíció az előbbihez képest eggyel feljebb került, az oszlopsor alatt pedig egy felirat olvasható: „Venite Adoremus.” A felirat magyarul azt jelenti: „Gyertek, imádjuk az Urat!” A következő említésre kerülő tervrajz már markánsan eltér az előbbiektől.²⁰ Itt a jobboldali torony sokkal kisebb a baloldalihoz képest. A főhomlokzat síkjából kiálló két tornyot három árkádívvel megnyitott teraszos előtér kapcsolja össze. Ezeknek a kiképzése már a megvalósult állapotra emlékeztet, különösen a baloldalon álló esetében. Az utolsó tervrajz már ikertornyokkal ábrázolja a templomot: összekapcsolásuk még az előző rajzon vizsgált kiképzést mutatja azzal a módosítással, hogy az oromzat részsíúire négy szoboralak került.²¹ A tervrajzon ceruzával van jelezve néhány elem. Ezek valószínűleg a változtatás lehetőségét mutatják. A bejáratí árkádívek fölé három oromzat, mögöttük pedig nagyobb félköríves nyílások vannak ugyanílyen módon jelezve. Ezen a rajzon ísmét látható a plébáníalak és a kultúrház tervezete.

A megvalósult épület

Az angyalföldi Szent Mihály-templom épülete bazilikális elrendezésű álkereszthajóval, két főhomlokzati toronnyal és félköríves szentélyzáródással. Az utóbbit az alacsonyabb, szegmensívű sekrestye veszi körül. A lábázat, a főhomlokzat alsó szintjének tagolóelemei a főkapu feletti falfelülettel egyetemlegesen és az oldalhomlokzatok támpillérei terméskő burkolatot kaptak, a templom többi részén pedig a vöröstégla és a világos vakolat váltakozik. Az épülethajót kazettás boltozat fedi, a négyezetet pedig minden irányból egy-egy hatalmas boltív határolja. Az

¹⁴ Budapest Székesfőváros Tanácsának előadói íve, a Külső Váci úti lelkészség építési iratai, 1929. július 5. BFL IV.1409.c 2673 – I/1931.

¹⁵ Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014, 31.

¹⁶ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom tervei, 1928, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.5; 69.225.6; 69.225.7; 69.225.8; 69.225.9; 69.225.20; 69.225.21.

¹⁷ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom tervei, 1929, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.10; 69.225.18; 69.225.22.

¹⁸ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom terve, 1928, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.5.

¹⁹ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom terve, 1928, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.6.

²⁰ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom terve, 1928, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.20.

²¹ Foerk Ernő: A tripoliszi Szent Mihály-templom terve, 1928, BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény, ltsz.: 69.225.21.

előcsarnokból nyugati irányba nyíló helységben a Lourdes-i barlang kapott helyet Szűz Mária és Szent Bernadett szobrával.

A templom hajójának nagy részére a pasztellszínek váltakozása jellemző. Ezek a felületek márvány hatását keltik. Az árkádívek feletti tondók, Dénes György művei, az egyházatyák portréit ábrázolják.²² A keleti falon Aranyszájú Szent János, Nazianzi Szent Gergely, Nagy Szent Vazul és Szent Athanáz, a nyugati falon pedig Nagy Szent Gergely, Szent Ágoston, Szent Jeromos és Szent Ambrus arcképei láthatók. A mennyezetek kazettái különböző egyházi szimbólumokat, illetve stilizált állati és növényi ornamentikát kaptak. A mellékhajók mennyezetein erények feliratai olvashatók: a keleti mellékhajóban az irgalmasság, a tisztaszívűség, a békesség és a türelmesség, a nyugati mellékhajóban pedig az igazság, a töredelmesség, a szelídség és az alázatosság. Az irgalmasság erényénél két szarvas iszik egy folyó vizéből, felette egy körbe foglalt kereszttel, a háttérben pedig a Nap a sugaraival. A tisztaszívűségnél egy szívből ágazik ki hét liliom. A békességnél egy világító lámpás, a türelmességnél pedig csokorba kötött búzaszálak láthatók. Az igazság erényénél a Tízparancsolat táblája található egy karddal és egy mérleggel. A töredelmességnél földbe gyökerező, szerteágazó rózsabokor, a szelídségnél pedig egy sugaras kereszt van bárányokkal és galambokkal. Végül az alázatosság erényénél egy fenyőfa áll, amelyet csillagok vesznek körül. Ezeket ismeretlen alkotó festette.²³ A négyezet mennyezetének központi felülete görögkereszt alakú, amelynek közepén Isten báránya, száraiban pedig az evangélisták emberi alakjai láthatók. A keresztet magába foglaló négyzet sarkainál alfa és ómega betűk láthatók. A szentély feletti mennyezetkép tengelyében a Szentháromságot megjelenítő három alak látható, a bal szélén Szűz Mária, a jobb szélén pedig Keresztelő Szent János alakja. A Szentháromságot és Máriát angyalok veszik körül, Keresztelő Szent János alakja mögött pedig négy apostol látható. Mária alatt Ádám, az apostolok alatt pedig Éva található gyermekkel az ölében.²⁴ A templomba színes üvegablakok eresztik be a fényt, amelyek Zsellér Imre alkotásai.²⁵

A szentélyben Rácz Gábor 1975-ben készített zománcművei találhatók.²⁶ Ezek egyike a ma látható, Szent Mihály, Szent Gábor és Szent Rafael angyalokat ábrázoló főoltárkép. A szentély baloldalán található a Krasznai Lajos szobrászművész készítette szószék.²⁷ Az álkereszthajó két végén állnak a mellékoltárok. A keleti oldalon a Szűz Mária-oltár, a nyugati oldalon pedig a Jézus Szíve-oltár, amelyek Hosszú Márton és Reischl József közös munkái. Az 1931. évi búcsú napján

A templom belső tere. Fotó: Szerző, 2023.

²² Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014, 44.

²³ Uo.

²⁴ Uo.

²⁵ Prátfalvi Endre: *Római katolikus templomok az egyesített fővárosban*. (A mi Budapestünk) Budapest: Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 2003, 45.

²⁶ Hirdetés, 1979. május 6., Angyalföldi Szent Mihály Plébánia.

²⁷ Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014, 42.

szentelte fel ezeket Breyer István püspök.²⁸ A Szűz Mária-oltártól balra Szent József szobra, jobbkézében liliummal, balkezében pedig a gyermek Jézussal. A templom stációképei Max Mirmer művei, amelyek a két mellékhajóban kaptak helyet.²⁹ A sekrestyében fából készült oltár áll. A posztamenst egy sugaras kereszt, az oltárszekrény csúcsíves felületét pedig a keresztre feszített Krisztus alakja díszíti. Az oltár felett lévő kép Szűz Máriát ábrázolja ölében a gyermek Jézussal.

A keleti toronyban található a templom három harangja, mindegyiket Szlezák László öntötte Budapesten.³⁰ Ezeket a legnagyobbtól indulva, a legkisebb irányába haladva mutatom be. A Szent Jusztnián-harang 1928-ban készült és a főváros adományozta. 700 kg-ot nyom, az alaphangja pedig g'. Az 1950-es Úrangyala-harang, a tripoliszi hívek ajándéka, tömege 260 kg, alaphangja c". Az 1921-es, a környék hívei által adományozott Magyarok Nagyasszonya-harang 90 kg, alaphangja g". A harangok szabadon lengő, alulütős nyelvvel szólnak.³¹

A templom helye a művészettörténetben

Az I. világháborút követően még jelen volt a historizmus, azonban a korábbi irányzatokhoz képest leegyszerűsödött, kevésbé plasztikus kiképzéssel és zártabb tömegalakítással.³² A dekorációról azonban továbbra is gondoskodtak az építészek.

Budapest-Angyalföld, Szent László-templom, Foerk Ernő és Petrovác Gyula, 1928-29. Fotó: Szerző, 2023.

Mindezzel párhuzamosan azokban az országokban, ahol a háborút követő lakásínség miatt sürgős központi intézkedésekre volt szükség, a lakásproblémák gyors és célszerű megoldásának érdekében új elgondolások kerültek előtérbe. Ez a tendencia jól érzékelhető az 1920-as-30-as évek fordulóján épült neoromán stílusú angyalföldi Szent Mihály-templomon, Foerk Ernő munkásságának és a két világháború közötti magyar-országi templomépítészetnek jellegzetes alkotásán. A belső teret építészeti egyszerűbb kiképzés jellemzi a fasori evangélikus templom dinamikus, plasztikusan kiképzett belsejével szemben.

Budapest, fasori evangélikus templom, Pecz Samu, 1901-1905, Foto: Szerző, 2024.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo. 44.

³⁰ A Szent Mihály Plébániatemplom. (Történeti mappák a plébánián, 2) é. n., Angyalföldi Szent Mihály Plébánia, 24-25.

³¹ Lásd: Rimóczi Patrik: *Budapest XIII. Angyalföld (H) A Babér Utcai Szent Mihály templom harangjai*. YouTube videó, 2020. december 2. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=IEwpRSE1XBw> (utolsó letöltés: 2024. április 5.).

³² Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. (2. kiadás) Budapest: TERC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., 2001, 7-8.; 13-14.

A téglá és a világos felületek váltakozása jellemző Foerk Ernő építőművészetére, amelyet társával, Petrovác Gyulával együtt sok helyen alkalmazott. Ezek között említendő a törökőri Lisieux-i Kis Szent Teréz-templom és az angyalföldi Szent László-templom.³³ Ez utóbbival a főhomlokzati rózsablak miatt is érdemes összevetni, mivel mindkettőnél megegyezik a körök száma és a rácsozat profilja. A téglá és a világos felületek összjátéka megfigyelhető Sándy Gyula több épületén is.³⁴ Ilyen például a budai Postapalota és a rákosszentmihályi evangélikus templom. Pecz Samu munkásságában szintén hasonló kialakítások jellemzőek, többek között a fasori evangélikus templomon és a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem könyvtárépületén.³⁵ Az angyalföldi templom hajóit kazettás síkfödém, szentélyét pedig félkupola fedi. Ez a lefedés megfigyelhető a korszak más templomaiban is, mint például az 1926–27 között Fábíán Gáspár tervei alapján felépült balatonfüredi Krisztus Király-templomban is.³⁶ A két épület a tömegalakítást tekintve is párhuzamba állítható: mindkét esetben a főhomlokzat mellett helyezkedik el a bazilikális elrendezésű templom két tornya. Foerk Ernő hagyatékában egy 1913-ban készült templomrajzon olyan torony látható, amely az angyalföldi templomon lévővel csaknem teljesen megegyezik.³⁷ Ez már csak azért is érdekes, mert a Szent Mihály-templom tervei csak jóval később készültek. Foerk a rajzon látható torony kialakítását minden bizonnyal felhasználhatta némi módosítással az angyalföldihez. A Szent Mihály-templom mellékhajóit mindkét oldalon négy félköríves ablak világítja be, a gádorfalakat pedig négy pár egyenes záródású ablak töri át. Nagyon hasonló elosztás figyelhető meg a szolnoki Szentlélek-templom oldalhomlokzatain, ez Fábíán Gáspár tervei alapján épült 1934–37 között.³⁸ A szolnoki templom hajójának északnyugati homlokzatán teljesen megegyezik a nyílások osztása az Angyalföldön láthatókkal. Mivel a Szentlélek-templom később épült a Szent Mihály-templomnál, ezért előképként nem szolgálhatott ez az elrendezés, az azonban esélyesnek tűnik, hogy ennek a fordított esete fennáll.

Oldalhomlokzati rajz egy templomról a Szent Mihály-templom tornyaihoz hasonló kiképzéssel, Foerk Ernő, 1913, Foerk Ernő hagyatéka, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Múzeumi Osztály, ltsz.: 69.024.219.

A főhomlokzat összképét tekintve a szegedi Magyarok Nagyasszonya-székesegyház áll legközelebb az angyalföldi Szent Mihály-templomhoz. Szintén Foerk Ernő tervei alapján épült és

³³ Fabó 2021, 98.; 101.

³⁴ Sándy Gyuláról bővebben: Bodó Péter: *Sándy Gyula*. Budapest: Holnap Kiadó, 2022.

³⁵ Pecz Samuról bővebben: Gy. Balogh Ágnes – Róka Enikő: *Pecz Samu*. Budapest: Holnap Kiadó, 2022.

³⁶ Gyűrű Géza: A balatonfüredi római katolikus plébánia. in: *Balatonfüred és Balatonarács története*. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 14) Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém: Veszprém Megyei Levéltár, 1999, 619–636., 626–627.; 630.

³⁷ Foerk Ernő: Templom oldalhomlokzat, 1913, Foerk Ernő hagyatéka, MÉM MDK, Múzeumi Osztály, ltsz.: 69.024.219.

³⁸ Szathmáry István: Szolnok legfiatalabb katolikus istenháza, a Szentlélek templom. in: *Szolnoki Grátis* 22/15. (2018) 2.

mindkét templomot 1930-ban szentelték fel.³⁹ Mindegyikük harangtornyai közé eső része öt tengelyre tagolható, illetve a rózsablak elhelyezkedése is nagyon hasonló. A szegedi székesegyház tornyain egymás mellett három megnyújtott félköríves záródású mező húzódik, amelyek helyét az angyalföldi templomon a hosszú zsaluzott ablakok foglalják el. Ezek felett mindkét templomon megtalálhatók az órák számára kiképzett helyek, melyek felett Szegeden árkádívek találhatók, az angyalföldi templomon pedig egyenes záródású zsaluzott ablakok helyezkednek el hasonlóképpen. A gúlasisakokat mindkét templom esetében vöröstégla borítja, vízszintes fehér sávok díszítik és található rajtuk keskeny nyílás. A szegedi székesegyház főhomlokzati oromcsúcsán körbe foglalt kereszt áll, kétoldalt egy-egy angyalalakkal. Az angyalföldi templom oromzatán is található körbe foglalt egyszerűbb kereszt, itt azonban nincsenek angyalalakok. A kereszthajó két végén az angyalföldi templomhoz hasonlóan Szegeden is megtalálhatók a körökkel áttört rózsablakok, a külső körök száma azonban eggyel kevesebb. Végül a szentélyt körülvevő bővítmény is figyelemreméltóan rokonítja a szegedi székesegyházat az angyalföldi templommal.

Szeged, Magyarok Nagyasszonya-székesegyház, Foerk Ernő (Schulek Frigyes terveinek átdolgozásával), 1914-30. Fotó: Hangonyi Róbert, 2024.

Rövidítések jegyzéke

BFL – Budapest Főváros Levéltára

BTM – Budapesti Történeti Múzeum

Csirmaz – Kardos – Kápolnai 2014 – Csirmaz Borbála – Kardos Mária – Kápolnai Iván: *A 80 éves Angyalföldi Szent Mihály templom és egyházközség története. A kezdetektől 2010-ig.* (2. kiadás) Budapest: Angyalföldi Szent Mihály Plébánia, 2014.

Fabó 2021 – Fabó Beáta: *Budapest katolikus templomépítészete a két világháború között.* Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2021.

MÉM MDK – Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

Forrásjegyzék

Angyalföldi Szent Mihály Plébánia dokumentumai.

Baldavári Eszter: „Alkotóművész és bűvárkodó tudós ember” – Foerk Ernő (1868–1934) születésének 150. évfordulójára emlékezünk. in: *Magyar Iparművészet* 25/4. (2018) 26–30.

³⁹ A szegedi Magyarok Nagyasszonya-székesegyházról lásd még: Baldavári Eszter: From the Foundation Stone to the Cathedral: Architecture of the Votive Church of Szeged. in: *Ybl Journal of Built Environment* 7/2. (2019) 57–64.; Uő: Az alapköttől a székesegyházig: a szegedi Fogadalmi templom építéstörténete. in: *Deliberationes* 13/1. (2020) 75–84.

Baldavári Eszter: From the Foundation Stone to the Cathedral: Architecture of the Votive Church of Szeged. in: *Ybl Journal of Built Environment* 7/2. (2019) 57–64.

Baldavári Eszter: Az alapkőtől a székesegyházig: a szegedi Fogadalmi templom építéstörténete. in: *Deliberationes* 13/1. (2020) 75–84.

Baldavári Eszter: Az ökológia romantikájától a meditációra csalogató völgyekig: Foerk Ernő építész balkáni expedíciója. in: *Modern Geográfia* 19/1. (2024) 43–58.

Gy. Balogh Ágnes – Róka Enikő: *Pecz Samu*. Budapest: Holnap Kiadó, 2022.

Beran Ferenc: *Isten lábnyomai Angyalföldön*. Budapest: Szent István Társulat, 2009.

Bodó Péter: *Sándy Gyula*. Budapest: Holnap Kiadó, 2022.

Budapesti Történeti Múzeum – Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény dokumentumai.

Czim és Lakásjegyzék (1910).

Csirmaz Borbála – Kardos Mária – Kápolnai Iván: *A 80 éves Angyalföldi Szent Mihály templom és egyházközség története. A kezdetektől 2010-ig*. (2. kiadás) Budapest: Angyalföldi Szent Mihály Plébánia, 2014.

Fabó Beáta et al.: *Budapest templomai. Angyalföld – XIII. kerület*. (Templomtörténeti sorozat, 18) Budapest: Budapesti Városvédő Egyesület, 2017.

Fabó Beáta: *Budapest katolikus templomépítészete a két világháború között*. Budapest: Budapest Főváros Levéltára, 2021.

Ferkai András (szerk.): *Pest építészete a két világháború között*. Budapest: Modern Építészetért Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht., 2001.

Foerk Ernő hagyatéka, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Múzeumi Osztály.

Gyűrű Géza: A balatonfüredi római katolikus plébánia. in: *Balatonfüred és Balatonarács története*. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai, 14) Szerk.: Lichtneckert András. Veszprém: Veszprém Megyei Levéltár, 1999, 619–636.

Kápolnai Iván: Kiegészítő adalékok az angyalföldi Szent Mihály templom történetéhez. in: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 1-2*. (2012) 203–212.

Külső Váci úti lelkészség építési iratai, Budapest Főváros Levéltára, IV.1409.c 2673 – I/1931.

Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. (2. kiadás) Budapest: TERC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., 2001.

Prakfalvi Endre: *Római katolikus templomok az egyesített fővárosban*. (A mi Budapestünk) Budapest: Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatala, 2003.

Rimóczi Patrik: *Budapest XIII. Angyalföld (H) A Babér Utcai Szent Mihály templom harangjai*. YouTube videó, 2020. december 2. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=IEwpRSE1XBw> (utolsó letöltés: 2024. április 5.).

Sári András: *A tripoliszi Szent Mihály-plébániatemplom*. MA szakdolgozat. PPKE BTK Művészettörténet Tanszék, 2024.

Szathmáry István: Szolnok legfiatalabb katolikus istenháza, a Szentlélek templom. in: *Szolnoki Grátis* 22/15. (2018) 2.

Tanácsi II. ügyosztály: A Külső Váci úti Szent Mihály Egyházközség templomának előzetes terve, 1927. november. Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.328 KT – T45/1.

Tolnai Világlapja 32/40. (1930).

Új Nemzedék (1930. szeptember 23.).

Weninger és Paulheim építőmesterek kivitelezési tervei, a tripoliszi templom építési engedélyezési tervdokumentációja, 1929–1963, Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329 – 26085 hrsz.

A neoavantgárd művészettel kapcsolatos kutatások nagyrésze az avantgárddal való folytonosság, illetve a neoavantgárd folytathatóságának kérdéseivel foglalkozik. Dolgozatom a neoavantgárd kultusz kutatásokhoz kapcsolódik, és arra a kérdésre keresi a választ, hogyan értelmezhető a „tanúság” hermeneutikai fogalmán keresztül a neoavantgárd művészet. Az elemzés középpontjában a művész, Szentjóby Tamás, illetve az értelmező, Müllner András közötti vita áll, amely az 1966-ban megrendezett, *Az ebéd (In memoriam Batu kán)* című első magyarországi happening kapcsán bontakozott ki.

1. Bevezetés

Az első magyarországi happeninget Altorjay Gábor és Szentjóby Tamás rendezte meg 1966. július 25-én délután 4 és 6 óra között Erdély Miklós testvérének pincéjében, Budapesten a Hegyalja út 20/b cím alatt, *Az ebéd (In memoriam Batu kán)* címmel. A zártkörű eseményt három különböző médiumon keresztül dokumentálták. Zaránd Gyula fotóriporter készített fényképeket, Gyémánt László pedig hang nélküli videófelvételt. Az esemény leírását, melyet az elemzés során használok, Altorjay Gábor visszaemlékezéséből ismerjük.¹ A leírás első és utolsó mondatai a háború- és az áldozatiság narratívákat vonzza a happening értelmezésébe:

„A happening egy kertben, ill. egy XV–XVI. században épített, állítólag kíznókamrának használt, boltíves pincehelyiségben történt. (...) Mozdulni kezdtek. A kijáratot odafent a babakocsikból, a porolóból és egy kályhából emelt barikáddal eltorlaszolták. Később a felszabadult kijáraton át megindultak a résztvevők a pincéből. Tisztogatva magukat áthaladtak a lugason. E. M. szerint T.-vel és J.-vel frontról érkező, kiégett tekintetű katonákhoz voltunk hasonlóak. Magam sem éreztem másképp.”

Az eseményt hagyományosan a magyar neoavantgárd kezdeteként tartják számon. Nemes Z. Márió az esemény fontosabb motívumának elemzésekor kiemeli, hogy a földhöz és a földalattisághoz kapcsolódó motívumok önreflexíven jelenítik meg „az underground esztétikai stratégiáját”.² Amellett, hogy egy pincében zajlott az esemény, a vendégek megérkezésekor Szentjóby Tamás „derékig földbe ásva gépelt”.³ A szokatlan, előzmények nélküli eseményről a korabeli sajtó is beszámolt, és értetlenségüknek, felháborodásuknak adtak hangot az eseményre

¹ Eredeti megjelenés: Tolnai Ottó, „Néhány megjegyzés Bori Imre A legújabb magyar líráról című írásához”, *Új Symposion* (34), 1968., 12–13.

Újraközlés: *Az ebéd (in memoriam Batu kán)*. Altorjay Gábor visszaemlékezése, in László Zsuzsa – St. Turba Tamás (szerk.), *Az ebéd (In memoriam Batu kán)*, 7–9.

² Nemes Z. Márió, Belecsúszni a humuszba. *Az ebéd (In memoriam Batu kán)* című happeningről (1966), *Flash Art* (13), 2014/2–3., 14.

³ Tolnai Ottó, „Néhány megjegyzés...”, 12. Lásd még: László Zsuzsa – St. Turba Tamás, „Az ebéd...”, 7.

meghívott újságírók. Zombori Mónika hívja fel a figyelmet⁴ Az *ebéd*ről megjelent, elsősorban dokumentumokat bemutató kiadvány⁵ kapcsán, hogy az eseményről fontos részleteket az ügynökjelentésekből tudunk meg – ezek azonban sajnálatos módon hiányoznak a kiadványból.⁶ Az első magyarországi happening olyannyira felkeltette az Állambiztonsági Szolgálat érdeklődését is, hogy Az *ebéd*től kezdődően két éven keresztül gyűltek a jelentések Altorjay Gáborról és Szentjóby Tamásról, és a későbbiekben megrendezett további happeningekről. Az *ebéd*ről is egy ilyen jelentésből tudunk meg további részleteket, például azt, hogy a 150 meghívottból 50-60 fő jelent meg.⁷ Altorjay Gábor 1967-ben a rendőri megfigyelések és zaklatások miatt disszidált, Szentjóby Tamást pedig 1975-ben kiutasították az országból.

2. A happening, mint tanúságtétel

A fentiek alapján láthattuk, hogy Az *ebéd* esetében erőteljesen érvényesül az a neoavantgárd művészetre általában is jellemző helyzet, hogy a képzőművészeti alkotások mellett a műhöz szorosan tartozó szövegek is az elemzés elsődleges tárgyát képezik. Sőt, ezek a szöveges források akár helyettesíthetik is a műveket az elemzés során. Nemcsak arról van szó tehát, hogy a neoavantgárd képzőművészek az irodalom területén is alkottak – például Altorjay és Szentjóby is –, hanem arról, hogy a neoavantgárd műveknek szoros kapcsolata van a szöveggel. Az *ebéd*, ahogyan azt a későbbiekben a vita bemutatásakor részletekbe menően megmutatom, rendkívül sokféle szöveget vonz az értelmezés körébe. A már említett leírás vagy visszaemlékezés, vázlat, ügynökjelentés, és tudósítás mellett az interjú is a mű fontos elemévé válik. Havasréti József írja a neoavantgárdhoz köthető szépirodalmi művek egy csoportjáról, melyek a napló műfajához állnak közel, és a korszakot is sajátos, az eseményekben résztvevők nézőpontjából láttatják – például Györe Balázs *Mindenki keresse a saját halálát* című dokumentumregényéről⁸ –, hogy „[e] művek egyszerre dokumentumok, személyes elbeszélések, a tanúságtétel, a képviselés, illetve a társadalomtudományos reprezentáció határvidékein.”⁹ Annak alapján, amit a képzőművészeti alkotások szövegekhez kapcsolódásáról kifejtettünk Havasréti megállapítását a „belső etnográfia” nevezett könyvekről kiterjeszthetjük a neoavantgárd művekre is.

Nemcsak az utólagos értelmezésben képződik meg a tanúsággal való kapcsolat, hanem Az *ebéd*... című happeningben a művészek számára is fontos a tanúság, mint szerep.¹⁰ Saját magukat úgy mutatják be, mint akik tanúbizonyságot élnek át. Ezt szimbolizálják a felgyújtott, illetve összetört tárgyak, a hangszóróval felhangosított zörejek és hangok, valamint a paprikás krumpli elfogyasztása, majd kiöklendezése. A művészek saját tanúságukat azzal érvényesítik, hogy

⁴ Zombori Mónika, Az első könyv az első magyarországi happeningről, *Artmagazin*, 2013/4, 66–69. Online megjelenés: 2015. 08. 16. <https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/1102b752445f00cc0e6dcd18f3fd0041> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 12.)

⁵ László Zsuzsa – St. Turba Tamás (szerk.), *Az ebéd (In memoriam Batu kán)*. Budapest: Tranzit Hungary Közhasznú Egyesület, 2011.

⁶ A kötetben Altorjay Gábor visszaemlékezése mellett Szentjóby Tamás és Altorjay egy-egy happeningről szóló írása található, valamint a könyv szerkesztőinek Szentjóbyval 2009-ben készített interjúja, valamint az eseményhez készített jegyzetek és fotók szerepelnek.

⁷ Bővebben: Összefoglaló jelentés és intézkedési terv a magyarországi happeningekről, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest. A jelentésről készült kutatást lásd: Erdély Dániel – Peternák Miklós, *Tilos művészet 1966–1988.*, 1998. <http://www.c3.hu/collection/tilos/index.html>

⁸ Budapest: Cserépfalvi, 1993.

⁹ Havasréti József, *Alternatív regiszterek*, Budapest: Typotex, 2006., 19.

¹⁰ További kutatást képez annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a happening műfajra általánosan is jellemző-e a tanúság szerepének előfordulása.

megidéznék két komolyzenei művet. Az egyik a körülbelül fél évtizeddel később az Európai Unió himnuszául választott *Örömóda*, a másik a lengyel zeneszerző, Krzysztof Penderecki *Gyászánek Hirosima áldozatainak emlékére* című műve 1961-ből. A zenei idézetek segítségével fejezik ki a művészek az európai művészeti szabadság eszménye iránti elkötelezettségüket, valamint a szolidaritásukat az erőszaknak áldozatul esettek iránt – „egy katasztrófa árnyékában próbál[nak] megnyilvánulni”, írja Nemes Z. Márió.¹¹ A happening leírásának következő részletében, megjelenik a tanúsághoz kapcsolható „hitelesség” kifejezés: „Az ezután következő negyedórát, mely a merülni akaró eksztatikus hangulat fenntartásával telt el, alig tudom hitelesen leírni.”¹² Nemcsak saját magukat, hanem a nézőket is tanúkká tették azáltal, hogy az események résztvevőjeként beavatottá válnak azokhoz képest, akik nem vettek részt az eseményen. A happening lényege Szentjóby szerint, hogy „közönség lép a művész helyére”.¹³ Ennek megnyilvánulását láthatjuk a happening befejezésében, amikor a nézők maguktól elhagyják a termet.

3. A neoavantgárd művészet értelmezési nehézségei

Elemzésem középpontjában Müllner András az első magyarországi happeningről szóló tanulmánya, valamint Szentjóby Tamás néhány évvel később készült interjújának azon részlete áll, amelyben reagál erre a tanulmányra. A vitát az eredetiség és az előzmények kérdése váltotta ki. Müllner András állításai közül a legproblematisabbak Szentjóby számára az Erdély Miklós hatásáról szólóak. Müllner azt állítja, pontosabban, tényként kezeli, hogy *Az ebéd* készítői olvasták Erdély *Montázs-éhség* című szövegét, valamint hatással volt rájuk az 1956-os *Őrizetlen pénz az utcán* című őshappeninget. Az előbbivel foglalkozunk a továbbiakban. Müllner két magyarázattal is szolgál az Erdély-szöveg hatásának megállapításakor. Az egyik az, hogy Szentjóby egy interjúban használja az Erdély-szövegben központi „tettmontázs” és „konkrét valóságban való megnyilvánulás” kifejezéseket.¹⁴ A másik pedig Erdély Miklós kijelentése egy vele készült interjúban, amiben azt állítja, hogy a fiatalok olvasták ezt a szövegét.¹⁵

Szentjóby elutasítja Müllner álláspontját, „hivatásos művészettörténet-hamisítónak” és „hamisan tanúskodónak” nevezi, aki „kitör a tények világából” és „bennfentesen elmerülve összemontíroz a »kronológiától terhelt« (Müllner) művészettörténetben egymáshoz nem tartozó időket, tereket és eseményeket”.¹⁶ Müllner azt állítja, hogy a Valóság 1966. áprilisi számában megjelent Montázs-éhséget olvasták ugyan Szentjóbyék, csak elhallgatták, amikor egy interjúban csupán a Dalí-happeninget nevezik meg előzményként. Szentjóby ezt elutasítja, mert ugyan olvasták Erdély szövegét, de csak az első találkozásuk, a happening után. Müllner filológiai szempontok érvényesítésével vall kudarcot tehát a tények között. Zavarbaejtő a helyzet, hiszen értelmezői stratégiája érvényes, csak épp nem működik az adott művészeti szituáció vonatkozásában.

¹¹ Nemes Z. Márió, 16.

¹² Tolnai Ottó, „Néhány megjegyzés...”, 13. Lásd még: László Zsuzsa – St. Turba Tamás, „Az ebéd...”, 9.

¹³ László Zsuzsa – St. Turba Tamás (szerk.), *Az ebéd...*, 18.

¹⁴ Beke László, Beszélgetés Szentjóby Tamással, In.: *Szógettó. Válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból*, Papp Tamás (szerk.), Budapest: Jelenlét, 1989/1, 1–2.

¹⁵ Peternák Miklós, Beszélgetés Erdély Miklóssal 1983 tavaszán, *Árgus* 1991. szeptember–október

¹⁶ Krusovszky Dénes – Szabó Marcell – Urfi Péter, Közegészségtelen töredékek. Levélinterjú St. Auby tamással. *Puskin Utca* 2008/4., 18–23., 21.

Müllner András első tanulmányát olvasva úgy tűnt, hogy – Forgács Éva szavaival élve¹⁷ – mégis lenne vitapartnere a neoavantgárd művészetnek, de egy későbbi tanulmányában, valamint eredeti tanulmánya újraközléséhez írt előszavában visszavonja állításait, hagyja magát elhallgattatni.¹⁸ Forgács éppen Erdély Miklós kultuszának lebontása miatt várná, hogy valaki „vitába szálljon” a művésszel, de a műkritika – Rainer Rochlitz megállapítása szerint, aki a neoavantgárd művészet művészeti intézményekre gyakorolt hatását kutatta – a legtöbbször megelégszik azzal, hogy leírja, amit lát, vagy tolmácsolja a művészek véleményét. Müllner az Erdély-kultuszt fenntartva szállt vitába Szentjóbby Tamással, így Müllner olvasatának elutasításával Szentjóbby az Erdély-mítosz lebontását is képviselte.

Az a kritikusi-, művészettörténeti gyakorlat, amit Müllner András követett, a neoavantgárd művészet hatására kikopott a recepcióból. Müllner András művészettörténeti szemlélettel helyezi el *Az ebédet* a korszak összefüggésrendszerében. Ehhez felhasználja a művészettörténet hagyományos módszertani készletéből a genealógiát, amikor meghatározza, milyen művek hatása figyelhető meg *Az ebéden*, illetve mely művekkel állítható párhuzamba. Szentjóbby a klasszikus, autonóm művészettörténeti tevékenységi körbe sorolható gesztus ellen tiltakozik. Azért válthat ki ekkora felháborodást ez, mert a műkritika és a művészettörténet válságba került a neoavantgárd művészet hatására, aminek Hans Belting szerint az az oka, hogy „ugyanazok az emberek írják a kommentárokat és bizonyos időeltéréssel a történeti szövegeket is, (...) saját emlékeiket emelik a művészettörténeti anyag rangjára”.¹⁹ További kérdéseket vet fel, hogy Szentjóbby a bírálatában éppen olyan eszköz, az interjú használatát kéri számon Müllneren, amelyet maga is használ, anélkül, hogy erre reflektálna. Az ebéd példáján keresztül – további példák említése nélkül is – láthatóvá válik, hogy az interjú, valamint a szerzői önértelmezés központi fogalom a neoavantgárdon belül, mely továbbvezet a tanúság hermeneutikai fogalmához.

Azzal a gesztussal, hogy válaszol Müllner tanulmányára, Szentjóbby egyértelműen jelzi, hogy részt szeretne venni művének értelmezésében. Ebben a recepciótörténeti helyzetben azt figyelhetjük meg, hogy a műértelmezés is csupán forrássá válik, ahelyett, hogy a források szintetizálását végezné el. Értelmezhetjük ezt a metalepszis Gérard Genette-től származó fogalmával, amelyet Kálmán C. György kitérítve használ: „Metalepszisen többnyire azt a jelenséget értjük, amikor a szerző beleszól (vagy valamiképpen belenyúl) az általa elmesélt történetbe, vagyis átlépi azt a határt, amely őt az elmesélttől elválasztja.”²⁰

Összefoglalva láthatjuk, magyar művészetben a hatvanas és hetvenes években jelentkező neoavantgárd egyik fontos jellemzője a szerzői önértelmezés előtérbe kerülése. A műben megjelenő interpretáló mozzanatban, valamint a művész megnyilatkozásaiban – például interjúkban – egyaránt megfigyelhető.²¹ Az önértelmezés előtérbe kerülése a kritikus vagy

¹⁷ Forgács Éva, Történeti jelenség-e az avantgárd? *Laokoón*, 3. 2004.

¹⁸ Müllner András, „Áthatni a koporsót” Megjegyzések a neoavantgárd eredetiségéről. *Prae* 44. (2010), 79–86.; Müllner András, Előszó *Az első happening. A magyarországi neoavantgárd akcionizmus vázlatos története* című tanulmányhoz, *Neoavantgárd anizksz*. Budapest: Magyar Műhely, 2023., 23–26.

¹⁹ Belting, Hans, *A művészeti kommentár, mint a művészettörténet problémája* [2002] In: Uő: *A művészettörténet vége*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2006. 43–48., 44.

²⁰ Kálmán C. György: Evvel a dalban, *Literatura*, 32. évf., 2. sz., 2007. 204–210., 33.

²¹ A műben megjelenő önértelmező mozzanat például Szentjóbby Tamás *Légy tilos!* című environmentjében figyelhető meg, amely 1973-ban a Balatonboglári Kápolnakiállításán volt látható. A következőket mondja róla a

műértelmező szerepének zárójelbe kerülését is maga után vonja. Ezt figyelhetjük Szentjóby Tamás és Müllner András vitájában akkor, amikor Szentjóby érvényteleníti Müllner értelmezését, valamint amikor Müllner állításait visszavonja. A művészetkritikával szembeni szkepszisről árulkodik a művészettörténeti hermeneutika kidolgozója, Oskar Bätschmann úgy fogalmazta meg, hogy a művészetkritika elsődleges helye már nem a művészetértelmezés.²²

A forráshasználat és a műértelmezés viszonya okozza konfliktust a bemutatott vitában, és ez a neoavantgárd művészetben általában is érvényesül. A visszaemlékezések és az interjúk szerzői önértelmező mozzanatai úgy jelennek meg a műértelmezésekben, mint bizonyítószerepű dokumentumok, amelyek a művész hiteles elbeszélésére épülnek. Az ebéd esetében Szentjóby Tamás, mint tanú képviseli az igazságot, és Müllner András ezt elfogadja. Ez az ellentét a grammatikus és az allegorikus interpretáció közti különbséggel írható le. Az allegorikus értelmezésnek – amelyet Müllner képvisel – nem szükségszerűen kell konfliktusba kerülnie a grammatikaival, írja Oskar Bätschmann, azonban „a grammatikai interpretációnak szükségképpen ellen kell állnia az allegorikus értelmezésnek”.²³ Müllner András – miközben Walter Benjaminra allegóriával kapcsolatos elméletére is hivatkozik – nem tudja teljesíteni az allegorikus interpretáció stratégiáját, amelynek lényege „a szöveg kanonikus értelmét itt és juttassa érvényre”.²⁴ Úgy tűnik, mégsem tud „kitörni a tények világából” – ahogy Szentjóby gondolta –, és beéri „az egykor leírtak autentikus értelmének” tolmácsolásával, amire a grammatikai interpretáció vállalkozik.²⁵

4. A tanúság a neoavantgárdban

Oskar Bätschmann a művészettörténeti hermeneutikát úgy határozza meg, mint ami a filozófiai hermeneutikához képest nem elégszik meg azoknak a feltételeknek a tisztázásával, amelyek között a megértés megtörténik, hanem „az értelmezés és az ellenőrzés konkrét eljárásait kell kialakítania”.²⁶ Értelmezési eljárások kritikájára vállalkozik, és érzékeli azokat a művészi- és értelmezői összefonódásokat, amelyek a fent bemutatott recepciótörténeti esetet eredményezi. A következőkben Paul Ricoeur *A tanúság hermeneutikája* című filozófiai hermeneutikai szövegének főbb megállapításait mutatom be eddig tárgyalt kérdésekkel párhuzamba állítva.

A tanúság fogalmát Ricoeur azért tekinti hermeneutikai fogalomnak, mert „értelmezésre kényszerít”.²⁷ Az értelmezésnek muszáj figyelembe vennie szerinte a tanúságot: „[a] tanúságtételt azért kell értelmezni, mert az esemény és a jelentésének dialektikája szövi át” és az értelmezés

művész egy 1998-ban készült interjúban: Balatonbogláron, az oltár helyén egy A 4-es írólapra apró betűkkel felírtam azt, hogy Légy tilos! Egy kordont húztam elé, így a publikum, amikor odaérkezett, nem tudta elolvasni, mert olyan messze volt a szöveg. Tehát ahhoz, hogy ezt valaki el tudja olvasni, át kellett másznia a korláton, és amikor átmászott a korláton, akkor azt olvasta, hogy Légy tilos! Tehát pontosan azt olvasta el, amit elvégzett, átlépte a korlátot.” Klaniczay Júlia – Sasvári Edit (szerk.), *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*, Artpool – Balassi: Budapest, 2003., 151.

²² Bätschmann, Oksar, *Bevezetés...*, 146.

²³ Bätschmann, Oksar, *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába. Képek elemzése*. Budapest: Corvina, 1998 [1992], 14.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Bätschmann, Oksar, *Bevezetés...*, 18.

²⁷ Ricoeur, Paul, *A tanúság...*, 299.

célja, hogy „a tanúság benső dialektikáját egy másfajta diskurzusban elevenítse föl”.²⁸ Az allegorikus interpretációhoz hasonlóan a tanúság „itt és most jelenti ki önmagát”,²⁹ és ez a meghatározás a happening műfajára, *Az ebédre* is illik. A tanúságban Ricoeur szerint „közvetlenség” van, amely „úgy hat, mint eredet”.³⁰ A „közvetlenség” és az „eredet” fogalmi alkalmasak arra, hogy az első magyarországi happening leírásánál, értelmezésénél is használjuk. Ricoeur szerint az értelmezés lényege a közvetlenség „szakadatlan közvetítése”.³¹

A tanúság – a perrel való kapcsolatából eredően – kritikai tevékenységet ír elő: „[m]indig választani kell a hamis és az igaz tanú között”.³² Ricoeur kitér a hamis tanúságra is, és felteszi a kérdést, hogy ki lehet az igaz, hiteles tanú.³³ A neoavantgárd kritikai értelmezésére is könnyen ráolvasható a fogalom, amikor arról ír Ricoeur, hogy a tanúság „többet jelent a látott dolgok pusztá elbeszélésénél”.³⁴ Ez utóbbi kijelentést arra is használhatjuk, hogy elnémissük a – Gadamerre utalva – a műve elé tolakodó művészt, aki nem hagyja szóhoz jutni a kritikust.

A vita részletes vizsgálata Erdély Miklós kultuszának megkérdőjelezéséhez vezetett – ebben is megjelenik a tanúság, amennyiben fontolóra vesszük Balassa Péter szavait: „[a] tanítványok, jó esetben, igaz tanúk”.³⁵ Egy másik dolgozat keretei között érdemes volna Ebbe az irányba is folytatni a kutatást, és foglalkozni Forgács Éva kérdésével arra vonatkozóan, hogy Kassák Lajos és az avantgárd mintájára valóban Erdély Miklós teremtette-e a magyar neoavantgárdot.

4. Összegzés

Jelen dolgozatommal az volt célom, hogy megmutassam, hogyan érvényesül a tanúság ricoeur-i fogalma abban a vitahelyzetben, amit Müllner András a magyar neoavantgárd kezdeteként meghatározott kultikus műhöz kapcsolódó műértelmezése indított el. A tanúság fogalmát a művész, Szentjóby Tamás, valamint az értelmező szerepére vonatkozóan is használtam, és ez a jelenség megfogalmazásában segítséget nyújtott. A tanúság fogalmát emellett – a dolgozat elején – a műalkotás értelmezéséhez is kölcsönöztem. Termékeny fogalomnak bizonyult az első magyarországi happening műelemzésekor és a diskurzuselemzés terén is a tanúság ricoeur-i fogalma. A dolgozatban tárgyaltak alapján, Szentjóby Tamás és Müllner András vitája arról szól, hogy mi a neoavantgárd lényege. Vagy az is lehet, hogy fontosabb az a kérdés, hogy ki mondja meg, ki határozza meg, hogy mi a neoavantgárd művészet lényege.

²⁸ Ricoeur, Paul, *A tanúság hermeneutikája* [1970], Szabó István ford., in: *A hermeneutika elmélete. Ikonológia és műértelmezés*, 3., Fabiny Tibor (szerk.), Szeged: JATE, 1998. 273–310., 300.

²⁹ Uo.

³⁰ Uo.

³¹ Uo.

³² Ricoeur, Paul, *A tanúság...*, 300.

³³ Ricoeur, Paul, *A tanúság...*, 283–284.

³⁴ Ricoeur, Paul, *A tanúság...*, 284.

³⁵ Balassa Péter, Erdély Miklós mint írás. *Alföld*, 1998/1

Felhasznált irodalom

Balassa Péter, Erdély Miklós, mint írás. *Alföld*, 1998/12, 78.

Bätschmann, Oksar, *Bevezetés a művészettörténeti hermeneutikába. Képek elemzése*. Budapest: Corvina, 1998 [1992]

Beke László, Beszélgetés Szentjóbby Tamással, In.: *Szógetttő. Válogatás az új magyar avantgarde dokumentumaiból*, Papp Tamás (szerk.), Budapest: Jelenlét, 1989/1, 1–2.

Belting, Hans, *A művészeti kommentár, mint a művészettörténet problémája* [2002] In. Uő: *A művészettörténet vége*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 2006. 43–48.,

Erdély Dániel – Peternák Miklós, *Tilos művészet 1966–1988.*, 1998.
<http://www.c3.hu/collection/tilos/index.html> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 12.)

Forgács Éva, Történeti jelenség-e az avantgárd? *Laokoón*, 3. 2004.

Gadamer, Hans-Georg, *A szó igazságáról* [1971], In. Uő. *A szép aktualitása*. Budapest: T-Twins, 1994. 111–141., 126.

Görföl Balázs, *Hans-Georg Gadamer művészet- és költészetfelfogása*. Budapest: Balassi Kiadó, 2016. 44.

Havasréti József, *Alternatív regiszterek*, Budapest: Typotex, 2006.

Kálmán C. György, „Evvel a dalban”, *Literatura*, 32. évf., 2. sz., 2007. 204–210.

Klaniczay Júlia – Sasvári Edit (szerk.), *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*, Artpool – Balassi: Budapest, 2003.

Krusovszky Dénes – Szabó Marcell – Urfi Péter, Közegészségtelen töredékek. Levélinterjú St. Auby tamással. *Puskin Utca* 2008/4., 18–23.

László Zsuzsa – St. Turba Tamás (szerk.), *Az ebéd (In memoriam Batu kán)*. Budapest: Transzit Hungary Közhasznú Egyesület, 2011.

Müllner András, Az első happening. A magyarországi neoavantgárd akcionizmus vázlatos története. In: *Né/ma? Tanulmányok a magyar neoavantgárd köréből*. Deréky Pál – Müllner András (szerk.), Budapest: Ráció, 2004., 182–204.

Müllner András, „Áthatni a koporsót” Megjegyzések a neoavantgárd eredetiségéről. *Prae* 44. (2010), 79–86.

Müllner András, Előszó *Az első happening. A magyarországi neoavantgárd akcionizmus vázlatos története* című tanulmányhoz, *Neoavantgárd anziksz*. Budapest: Magyar Műhely, 2023., 23–26.

Nemes Z. Márió, Belecsúszni a humuszba. Az ebéd (In memoriam Batu kán) című happeningről (1966), *Flash Art* (13), 2014/2–3. 14–17.

Peternák Miklós, Beszélgetés Erdély Miklóssal 1983 tavaszán, *Árgus* 1991. szeptember–október

Ricoeur, Paul, Az interpretációk konfliktusa [1965], Martonyi Éva ford., in. *A hermeneutika elmélete. Ikonológia és műértelmezés, 3.*, Fabiny Tibor (szerk.). Szeged: JATE, 1998. 199–218.

Ricoeur, Paul, A tanúság hermeneutikája [1970], Szabó István ford., in: *A hermeneutika elmélet. Ikonológia és műértelmezés, 3.*, Fabiny Tibor (szerk.), Szeged: JATE, 1998. 273–310.

Tolnai Ottó, „Néhány megjegyzés Bori Imre A legújabb magyar líráról című írásához”. *Új Symposion*, 1968. 34. sz., 12–13., 13.

Zombori Mónika, Az első könyv az első magyarországi happeningről, *Artmagazin*, 2013/4, 66–69. Online megjelenés: 2015. 08. 16.
<https://www.artmagazin.hu/articles/archivum/1102b752445f00cc0e6dcd18f3fd0041> (Utolsó letöltés: 2024. 12. 12.)

Absztrakt

Cél: A térfigyelő rendszerek használatának gyakorlata

Módszertan: A tanulmány szerzője gyakorló szakemberként vizsgálja a térfigyelő kamerák működésének következményeit, milyen módon lehet azok hatásának erősítését bemutatni.

Megállapítások: A szerzők betekintést adnak a kamera megelőzésben elfoglalt gyakorlati szerepén, keretén keresztül a megelőzés komplex rendszerébe. A közösségi rendészet részeként a fizikai biztonsági rendszer túlnyúlt materiális keretein és az önkormányzati rendészet hangsúlyos elemévé vált.

Érték: A szerző a térfigyelő rendszerek hatásának tudományos kutatásával a szinergiák kihasználásának feltérképezésére kívánják irányítani a figyelmet, felismerve a megelőzésre és közbiztonságra gyakorolt hatását.

Kulcsszavak: térfigyelés, bűnmegelőzés, hatékonyságnövelés, közösségi rendészet, jó gyakorlatok

1. Bevezető 1.1 A kutatási téma relevanciája

A biztonság világszerte egyre nagyobb szerepet kap az életünkben, különösen a személyek alapvető igényeként kerül megfogalmazásra. A minket körülvevő társadalmi, politikai, gazdasági folyamatok mellett az egészség, biztonság, vagyunkunk megóvása elsődleges, természetéből fakadó alapvető igény. A migráció, vallási, gyűlölet alapú, gazdasági bűncselekmények megelőzése, felderítése az egyébként Magyarországon az elmúlt tíz évben csökkenő bűncselekmények száma mellett is egyre nagyobb kihívást jelentenek a rendészeti szerveknek. A rendelkezésre álló humánerő növelésére nincs hatékony recept, a rendészetben résztvevő szereplők létszáma folyamatosan csökken, miközben szemléletváltásra lenne szükség, a megelőzésben, hogy a jelenleg is tapasztalható folyamatokat megállítsuk. A fluktuáció, a humán erő csökkenését jelentősen pótolni lehet elektronikai, informatikai eszközökkel a felhasznált rendszerek technológiai szintjének növelésével és az erre fordított erőforrások hatékonyabb kihasználásával, így felkészülve a napjainkban is tapasztalható kihívásokra.

1.2 Miért éppen kamera

Mai problémára mai megoldást kell keresnünk. A közrend megteremtésében a lakosság szerepe így kettős, mivel egyrészt célcsoportja a bűnözőknek és a megóvni kívánt embereknek - ideértve vagyontárgyaikat is - másrészt a közösségi rendészet megvalósítása szempontjából eszköze is. „A bűnmegelőzés alatt minden olyan intézkedést és beavatkozást értünk, amelynek célja vagy eredménye a bűnözés mennyiségi csökkentése és az állampolgárok biztonságérzetének javítása, történjék az a bűnalkalmak csökkentésével, a bűnözést gerjesztő okok hatásának mérséklésével vagy az áldozattá válás megelőzésével” fogalmát ismerhetjük, mely a 1291/2023.

¹ doktorandusz - Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola
steinerattila70@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-8325-772X>

(VII. 19.) Korm. határozat a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2024-2034) szól rendelet rögzít. A magyar bűnmegelőzési stratégia összességében meghatározza a célokat és a hozzá felhasználható eszközöket, de ezen túl kijelöli a megvalósításhoz bevonható szervezetek körét.

A magyar bűnmegelőzés megítélése nem homogén a büntetőjogi tárgyú szakirodalom és a jogértelmezői gyakorlat szerint sem, vannak olyan szerzők, akik ellentmondásosnak tartják a hatékonyságát (Medve, 2014). Hasonló eredményre jutottak Poznan városára kiterjedt kutatás során a térfigyelők költséghatékonysága terén, mely során pusztán a számszerűsíthető kiadásokat vizsgálták három bűncselekmény kategóriában (Matzak, et al., 2023). A rendszerváltás olyan változást hozott a bűnözésben, amely felkészületlenül érte a társadalmat és a bűnüldözéssel foglalkozókat is. Soha nem látott mértékben nőtt az ismertté vált bűncselekmények száma, ezen belül is az erőszakos bűncselekményeké. A magyar sajtóban egyre nagyobb számban megjelenő bűnügyi híradások az emberekben negatív irányban befolyásolták a szubjektív biztonságérzet alakulását és ezzel párhuzamosan a társadalom életminősége, jövedelme a 90-es évek gazdasági folyamatainak hatására romlott (Gergely, 2008). Mivel a hazai sajtóban nagyobb teret kaptak az áldozatok és hozzátartozók, ezért azok az emberek is romlónak értékelik a közbiztonságot, akik sérelmére még semmilyen bűncselekményt nem követtek még el (ZKNP, 2014). Welsh, B.C. és Farrington, D.P. (2004) kriminológusok által a térfigyelők hatásáról végzett összehasonlító elemzés alapján – jól kiépített világítással párosítva –, igazoltnak látták, hogy a kamerák jelentős mértékben képesek a bűncselekményeket visszaszorítani. E felismerés segít a lakosságnak biztonságérzetük növelésében nappali időszakban, kivilágított területen, mely elsősorban annak köszönhető, hogy érzékszerveink által komfortos környezetben érezzük magunkat. A társadalom szempontjából tapasztalható egy általános elfogadottság a térfigyelő kamerák használatához, mely szubjektív jellegénél fogva tölti be szerepét.

1. ábra Budapest Főváros XIV. kerület Zugló közigazgatási területére vonatkozó reprezentatív mérés a közbiztonság javításáról

Ön szerint az alábbiak közül mi segítené leginkább lakókörnyezete közbiztonságának javulását?

Forrás:

„Egy jó szó Zuglóban” program kutatási anyaga (2014.)

A közbiztonság közjószág, melynek megteremtése az általános felfogás szerint állami, önkormányzati feladat, miközben a „köz” összetevő alapján közös feladata. Ennek elérése valamennyi annak létrehozásában és fenntartásában résztvevő szereplő feladata. Ha másért nem, pusztán a jelzőrendszerben való aktív közreműködés folytán. Hajlamosak vagyunk rajtunk kívülálló feladatként tekinteni rá, holott annak gyümölcsét mi magunk is örömmel élvezzük. Biztonságban tudni vagyontárgyainkat, értékeinket, gyermekeink, szüleink, szeretteinket. A biztonság meglétét -különösen annak hiánya esetén- kényelmesebb elvárni mástól, melynek elsődleges felelőseiként az életünket befolyásoló döntéshozókat jelöljük meg a politikusokat.

Tekintettel arra, hogy a közbiztonság elsősorban közterületeket érint, mely területek felett - országonként eltérő jogrendszer alapján- a helyi és a nagypolitika rendelkezik döntési jogkörrel, illetve a térfigyelő rendszerek jelentős forrásigénye miatt valóban a politikának jut szerep, melyet akarva, akaratlanul is de használ saját eszközként. A politikai akarat és a döntéshozatal során befolyásoló tényező a térfigyelő kamerák hatása, már-már elvárásként kerülhet megfogalmazásra annak ellenére, hogy korábban azok hatása plauzibilis kijelentésekre épült. Jelen tanulmány alapjául szolgáló kutatások között több is megemlíti a politikai színt és a közvélemény lelkesedését, mint a fejlesztéseknél elengedhetetlen mozgatóerőt, mely nélkül nem lehet jelentős fejlesztést, közvetve eredményt elérni. (Painter & Tilley, 1999)

Mára kijelenthető, hogy több, széleskörű, jelen tanulmányban is behivatkozott kutatás eredménye segíti a döntéshozókat politikai céljaik elérésében, mely során talán a sokkal fontosabb közösségek biztonsága is javulhat. Valamennyi összetevő vizsgálata alapján természetes következtetésként jeleik meg a mára technológia fejlettsége alapján a térfigyelő kamera, melynek elterjedéséhez 'csak' anyagi forrásokra van szükség.

1.3 Kamera segít?

A bűncselekmények áldozati oldala viktimológiai aspektusból nem szűkíthető le kizárólag a cselekmény elszenvédőjére, mivel nemcsak a sértett szenved a bűncselekmény miatt, hanem annak hozzátartozói, a családja is. A sértettek egy részének nincs lehetősége a kártérítésre, biztosítással nem rendelkeznek. Az eljárás során pedig többnyire csak megbüntetik az elkövetőt, de a kárt senki nem téríti meg. Ezért a vagyoni elleni bűncselekmények áldozatai gyakran kilátástalan helyzetbe kerülnek annak ellenére, hogy 2006.01.01-től az áldozatsegítés a 2005. évi CXCV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítéséről és a magyar állami kárenyhítésről, (Ást.), 1/2006. (I.6.) IM rendelet az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályairól és a 2004. évi CXII. törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól (Ket.), jogszabályok alapján intézményesített formában került be a köztudatba az állami áldozatsegítés (Kormányhivatal). A súlyos anyagi, egzisztenciális hátrány mellett az erőszakos, személy elleni bűncselekmények esetében felmerül az egészségi állapot károsodása, a traumás jellegű lelki sérülés, amely ugyancsak ellehetetleníti az egyén helyzetét. Valamennyi bűncselekményre igaz, – különösen a súlyos és életellenes cselekményekre – hogy a reparáció ellehetetlenül a cselekmény sajátossága miatt. Ennek felismerése ad valódi súlyt a megelőzésnek. Érdekes figyelembe venni, hogy a bűncselekményt elszenvedett sértetten kívül annak hatása a közvetlen hozzátartozókat is érinti, nem beszélve annak lelki vonatkozásairól, melynek következtében csökken a szubjektív biztonságérzet, végső soron nem érzi magát biztonságban. Miért érdekes ez? Mert a közbiztonság állapotának mérése jellemzően kérdőíves formában történik 1-10-ig megjelölve annak személyre gyakorolt érzetét. Ezt elfogadva, noha nem az illetővel történt a bűncselekmény, de a környezet által magát is kevésbé érzi biztonságban, így közvetetten hatással van a felmérések eredményére. A kártérítési perek magyar gyakorlata messze elmarad az angolszász országok, első sorban az USA gyakorlatától. Ennek két oka is van, melyből az első az eltérő jogrendszer és annak gyakorlata, tekintettel arra, hogy Magyarországon a kontinentális jogrendszer alakult ki, mely a római jog, a kánonjog és a kereskedők szokásjogának ötvözéséből, a középkorban kifejlődött „közös jogból”, a *ius communé*-ből fejlődött ki. Ezen belül is a német-germán irányt követjük (Kelemen & Mezei, 2023). Ennek szélesebb összefüggéseit elemezve, amennyiben megelőzhető egy bűncselekmény annak hatásait és következményeit is tekintve, segít a kamera. Bűnelkövetői oldalról vizsgálva készült tanulmány is inkább ezt igazolja, mely különösen érdekes aspektusból vizsgálta a kérdést. A 173 fogvatartott részvételével készült tanulmány igazolta, hogy – elkövetői aspektusból – jelentős, 83%-a szerint van bűnmegelőzési hatása, mely a térfigyelő kamerákkal ellátott területen történő bűnelkövetéshez való hozzáállását mutatja (Mátyás, 2020).

2. Nemzetközi és hazai gyakorlati példák a kamerák alkalmazásában

2.1 Nemzetközi gyakorlat

Személyes kutatásaim és szakmai útjaim alapján, továbbá a témában történt tájékozódásom alapján vegyes az összkép. A kamerák képeinek megfigyelése terén is eltérő gyakorlatokkal találkozunk. New Yorkban a 17. körzet térfigyelő kameráit - a hazai gyakorlattól eltérően - nem figyelik folyamatosan (NYC). Érdekesség, hogy a 843 hektáros Central Park belső területein nincs egyetlen kamera sem, mert a New York-iakat senki ne figyelje pihenés közben, jelentős kihívás elé állítva a park rendőrkapitányságát (Centralparknyc). Ugyanakkor Jeruzsálem sikátorokkal teli óvárosában, az izraeli-arab konfliktus egyik gyújtópontjaként szamon tartott területen, egy négyzetkilométeren felszereltek 400 db, videóelemző technológiával rendelkező kamerát, melyek öt méterenként való elhelyezésével valamennyi utcaszakaszra rálátnak. A megfigyelő központban tizenkét jól kiképzett rendőr felügyeli a kameraképeket a nap 24 órájában (WhoProfits, 2018).

2. ÁBRA JERUZSÁLEM ÓVÁROSÁNAK TÉRKÉPE, IZRAEL

Forrás: Steiner Attila

Kínában ennél összetettebb rendszert működtetnek, mely valamennyi adott területi kamerát egy felületen képes megjeleníteni, így a tömegközlekedési járművek, járőrök testkameráit és a hagyományos térfigyelőkamerákat is látják, természetesen nem egy körzetre vagy városra korlátozódva, hanem egységesen mindenhol.

3. ábra Kínai térfigyelő központ

Forrás: Opauszki András r. ezredes.

A térfigyelő kamerák száma számottevően emelkedett az elmúlt néhány évben. A világ városainak kamerafejlesztéseit összesítő oldal adatai szerint fej-fej mellett versenyeznek – az összehasonlítás vetítési alapja szerint – a világ feltörekvő, pénzügyi nyelven B-RICH társulás tagjai (India, Kína, Oroszország, Brazília, Dél-Afrika), messze megelőzve a fejlett nyugati világ vezető nagyhatalmait (BRICS, 2022). A Comparitech 150 városra kiterjedő felmérése alapján Delhi 2.328,10 kamera/km² sűrűséggel megelőzi a hatodik Londont (989,44 kamera/km²). A kimutatás alapján Kína oly mértékben dominál a térfigyelő kamerák számát illetően, hogy a városait külön táblázatba kezelték – bár itt inkább becslésről lehet említést tenni –, mely esetben Peking 21 milliós lakosságára közel 8 millió kamera jut. A felmérést vizsgálva több érdekességet is felfedezhetünk, mely elgondolkodtató. Ilyen a világ egyik legszegényebb országaként ismert Banglades fővárosa Dhaka, ahol 16 000 kamera jut 22 478 116 főre (0,71 kamera/1000 fő), ami 222,4 kamera/km² (Bischoff, 2023). Korábban a budapesti hasonló adat alapján 1,9 kamera/1000 fő, ami 6,18 db kamera/km²-t jelent (Steiner, 2023).

Kínában ennél összetettebb rendszert működtetnek, mely valamennyi adott területi kamerát egy felületen képes megjeleníteni, így a tömegközlekedési járművek, járórok testkameráit és a hagyományos térfigyelőkamerákat is látják, természetesen nem egy körzetre vagy városra korlátozódva, hanem egységesen mindenhol.

2.2 Budapest Főváros térfigyelő gyakorlata

A nemzetközi, nagyvárosi kamera fejlődésekhez képest a magyar főváros – a deklaráltan térfigyelő kameraként működő kamerák száma tekintetében – elmarad a világ vezető városaiban működő számtól, de ha alaposan megvizsgáljuk a térfigyelő kamerarendszer működését, már árnyaltabb a kép. Ez alól talán a rendszerek műszaki fejlettsége (korszerűsége) lehet kivétel, nem ritka a 10 éves kamerák üzemelése. A rendszerek műszaki frissítését ismerve is, inkább egy sávban lehet értékelni a budapesti kamerák fejlettségét, de tekintettel arra, hogy egy-egy

kamerarendszer adatairól nem rendelkezünk teljeskörű ismerettel, ez inkább csak vélelmezhető, bár a rendkívül dinamikusan fejlődő városokhoz képest, a kamerák számának elszaporodása miatt a hazai átlagos technikai fejlettség is részben elmarad. Budapesten 2011-2021 között 465-ről 3248 kamerára növekedett a térfigyelők száma. Összehasonlításképpen ez a 2011-es 0,6-ról 1,9 kamera/1.000 budapesti főre növekedett, mely lélekszám tekintetében és 6.18 kamera / km²-t jelent (Steiner, 2021).

2.3 Zuglói térfigyelővel kapcsolatos tapasztalatok

A kerületi térfigyelő rendszer működtetése, a kamera berendezések által közvetített képek figyelése a kerületben történő jogellenes cselekmények elleni sikeres fellépés egyik záloga. A térfigyelő kamerák képeinek figyelése során történt észlelések a tavalyi évben (2022-ben) összesen 516 esetben adtak módot sikeres intézkedésre. Ennek a technikai feltételek biztosítása mellett a legfőbb oka, a közterületi rutinnal rendelkező, térfigyelőben is szolgálatot teljesítő rendőrök és rendészek. A központ jelzései nem kizárólag bűncselekmények vagy jogsértések jelzésére korlátozódik, hanem az emberi épség, vagyonbiztonságot veszélyeztető esetekre is. A New Yorki Egyetem által készített átfogó kutatás igazolta, hogy azok a kamerarendszerek hatékonyak, melyekhez társul jelzés alapján közterületi aktivitás (Piza, et al., 2019). Ez a gyakorlat Zuglóban a térfigyelő rendszer telepítést követően már több, mint húsz éve bevett gyakorlat (Norris, 2009). A kerületben hivatásos rendőrök és rendészek, közismertebb nevén közterület felügyelők nézik 0-24 órában. A térfigyelő központ rádiós összeköttetésben van a helyi járőrökkel, így a reagálás késlekedés nélkül meg tud történni amennyiben a térfigyelő központban detektálnak valamilyen jogellenes cselekményt. Nem szabad elmenni azon személyes készségek mellett -melyhez hasonló tapasztalatokat is kimutattak-, mely alapján térfigyelőközpontból került felismerésre körözött személy, melyet jelzés alapján a helyszínre érkező járőrök el is fogtak (Norris & Armstrong, 1999). Más kutatások is visszaigazolták ennek a gyakorlatnak a jótékony hatásait, mely során aktív felügyelet lehetőséget biztosít valós időben, gyors reagálásra. (Piza, et al., 2017). Zuglóban minden adott volt, hogy a különböző szervezetek működésében rejlő szinergiákat tovább tudják a megelőzésre és a kerület közbiztonságának javítására fordítani. Ennek eredményeként 2014. januárban elindult a Zuglói Rendészeti Központ mely a Zuglói Közbiztonsági Non-Profit Kft.-re, a Zuglói Polgárőr és Önkéntes Tűzoltó Egyesületre (továbbiakban ZPŐ) és a Zuglói Önkormányzati Rendészetre épül.

A három szervezet szinergiái adták az alapot, hogy a hasonló tevékenységű, de eltérő gazdálkodási formájú társaságok óriási tartalékjai kiaknázásra kerüljenek. Ezt a tevékenységet erősíti a rendészeti központba átköltözött Zuglói Térfigyelő Központ, valamint az, hogy ez az épület adott otthont a Budapesti Polgárőr Szövetséggel közös 24 órás ügyeletének is, így teljesen lefedve a közterületen közbiztonsági feladat ellátására jogosult szervek rendvédelmi tevékenységét. Olyan mátrix-szerűen felépülő rendszer működik, mely magában hordozza az erőforrások hatékonyabb elosztását. 2014. januártól a központ is és a különböző – a központhoz tartozó – szervezetek egy egységes számon érhetőek el, illetve ügyfélfogadási időn kívül, a nap 24 órájában ügyelet működik, ahol a sürgős bejelentéseket meg lehet tenni, mely alapján a járőrt a helyszínre tudjuk küldeni. A központból elérhető a zuglói KMB-t, és a KMB 24 ügyeleti szám is.

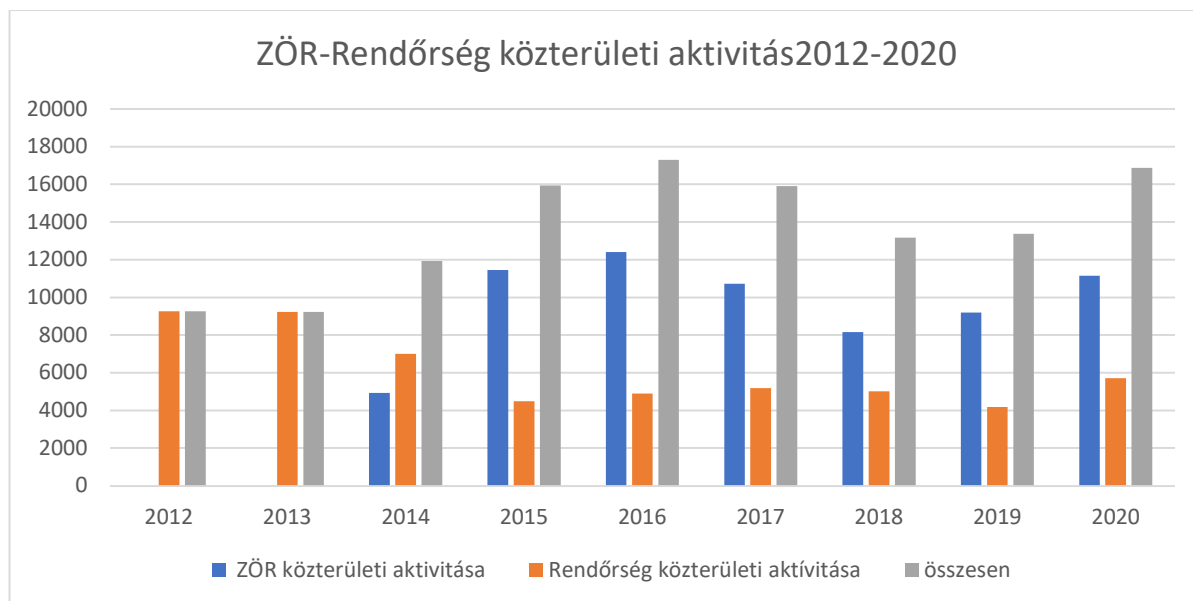
4. ábra Zuglói térfigyelőközpont jelzései 2022-ben

Értesített szervezet	eset	A Zuglói Önkormányzati Rendészet jelzéseinek megoszlása	eset
Rendőrség	29	Illegális hulladéklerakás	298
Zuglói Önkormányzati Rendészet	470	Jogellenes közterület-használat	37
ZKNP biztonsági szolgálat	2	Út- vagy parkolóterület lezárása engedély nélkül	3
Katasztrófavédelem	0	Lomtalanítással kapcsolatos közterületi problémák	13
Mentők	3	Ebrendészeti jogsértés	2
Közútkezelő	2	Szeszesital közterületen történő fogyasztása	26
ZVK Városüzemeltetés	2	Egyéb rendzavaró cselekmények	20
Myrai Vallási Közhasznú Egyesület	0	Egyéb köztisztasági szabálysértés vagy hulladékgazdálkodási szabályszegés	9
Kiemelt akciók száma (Nemzeti Nyomozó Iroda, Alkotmányvédelmi Hivatal, Nemzet Biztonsági Szakszolgálat, NAV stb.)	8	Gépjárművek leállításával, tilalmazott területre való behajtásával kapcsolatos közlekedési szabálysértés, szabályszegés	108

Forrás: A szerző saját szerkesztése, Adatok: Zuglói Önkormányzati Rendészet.

A térfigyelőközpont gyakorlati működtetése és az onnan kiinduló jelzésadás közterületi aktivitással párosul.

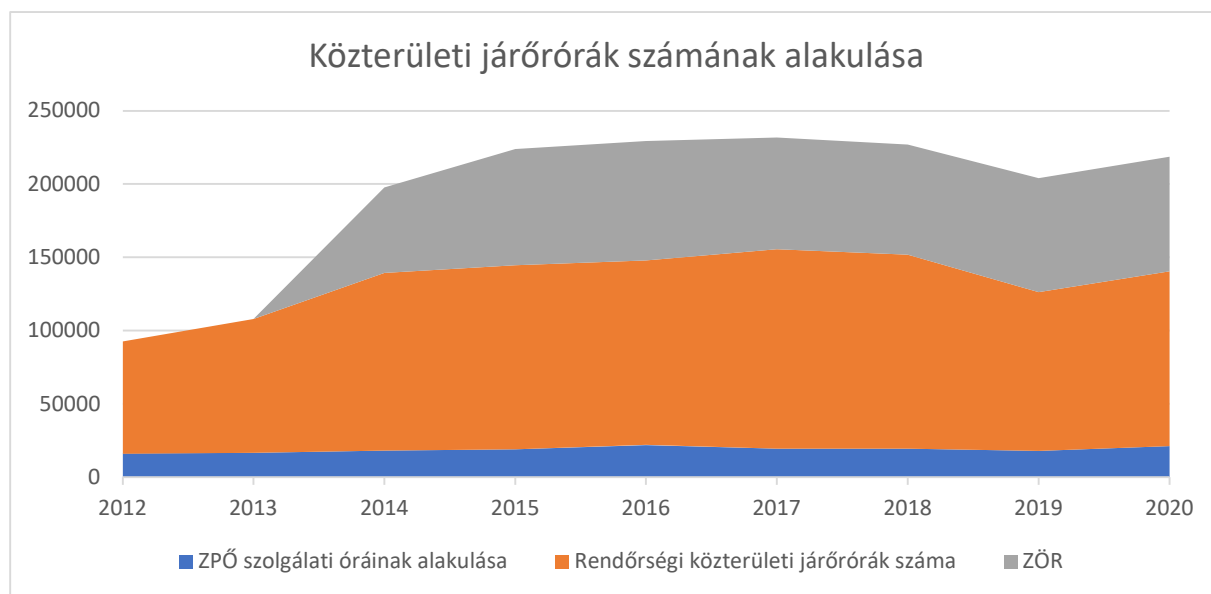
5. ábra Zuglói közterületi aktivitás

Forrás: Steiner Attila szerkesztése, Adatok: Budapest, Főváros XIV. ker. Önkormányzata, Zuglói Polgárőr és Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Zuglói Önkormányzati Rendészet

A diagrammok adattartalmából kiolvasható, hogy a 2014-ben megalakult ZÖR közterületi aktivitás terén átvette a vezető szerepet a feladatokkal, mely a létrejövetelének természetes következménye.

6.. ábra Budapest Főváros XIV. kerület Zuglói közigazgatási területén eltöltött közterületi járőrórától

Forrás: Steiner Attila szerkesztése, Adatok: Budapest, Főváros XIV. ker. Önkormányzata, Zuglói Polgárőr és Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Zuglói Önkormányzati Rendészet

Nem lehet figyelmen kívül hagyni az Önkormányzat - mint közvetett bűnmegelőzési szereplő - finanszírozásának növekedését, mely a ZKNP-n keresztül transzformálódott térfigyelő kamerákon, távfelügyeleten, kamerarendszereken, házi segítségnyújtáson, térfigyelő központon keresztül, közvetlenül meg a ZÖR, a ZPÖ és a ZRK-nak adott működési támogatáson keresztül válik a bűnmegelőzési mátrix részévé.

Ok-okozati összefüggésnek kell lennie a megnövekedett közterületi jelenlét, a jelentősen növekedett térfigyelő kamerák száma, a szakszerűbb közterületi járőrszolgálat, mely - többek között - a ZPÖ Tevékenység Irányítási Központ (továbbiakban: TIK) központ általi vezénylését is jelenti.

3.Összegzés

Valamennyi térfigyelő rendszert működtető országban annak hatása szempontjából az elvárás, hogy a közterületi bűnözés csökkenjen. Erre vonatkozó kutatások – annak kutathatóságának összetett mivolta miatt –eredménye vegyes következtetéseket hozott, de nem a kamerák létjogosultsága miatt, hanem sokkal fontosabb megállapítás szerint, hogy miként lehet fokozni azok hatását. Így ma már nem az a kérdés, hogy jótékonyan hat a bűnmegelőzésre, hanem, hogy milyen egyéb tényezők megléte mellett lehet ezt erősíteni, végső soron a költséges infrastruktúra, és üzemeltetés mellé milyen egyéb tényezők megléte mellett lehet nagyobb az eredmény, melyet el kívánunk érni.

Felhasznált irodalom

- Bischoff (2023). Surveillance camera statistics: which are the most surveilled cities? *Comparitech*. <https://www.comparitech.com/blog/vpn-privacy/the-worlds-most-surveilled-cities/>
- BRICS (2022). <http://brics2022.mfa.gov.cn/eng/>
- Centralparknyc. <https://www.centralparknyc.org/locations/central-park-police-precinct>, <https://www.centralparknyc.org> (2024.11.09.)
- Gergely A. (2008). A Bűnüldözés alakulás a rendszerváltás óta, *Hadtudomány* 10(1), 96-106.
- Kelemen K. & Mezei P. (2023). A kontinentális jogrendszerek. In *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. <https://ijoten.hu/>
- Kormányhivatal. <https://www.kormanyhivatal.hu/hu/aldozatsegito-szolgalat-at>
- Matczak, P., Wójtowicz A., Dąbrowski A., & Mączka K. (2023). Cost-Effectiveness of CCTV Surveillance Systems: Evidence from a Polish City. *European Journal on Criminal Policy and Research* 29, 555–577. <https://doi.org/10.1007/s10610-022-09527-5>
- Mátyás Sz. (2020). Fogvatartotti vélekedés a térfigyelő kamerák használatával kapcsolatban. *Belügyi szemle*, 68(2), 50-58. <https://doi.org/10.38146/BSZ.2020.2.4>
- Medve J. (2014). A rendészeti bűnmegelőzés hatékony eszközei, *Magyar Rendészet* 14(5), 65–81.
- Miami Beach Police Drop Their Video Vigil. (1948, July 22). *The New York Times*.
- Norris, C. (2009). *A review of the increased use of cctv and video-surveillance for crime prevention purposes in europe*. Directorate General Internal Policies. <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2009/apr/ep-study-norris-cctv-video-surveillance.pdf>
- Norris, C. & Armstrong, G. (1999). *CCTV and the social structuring of surveillance*. In Painter K., Tilley, N. (eds.), *Surveillance of public space: CCTV, street lighting and crime prevention*. Criminal Justice Press.
- NYC. <https://www.nyc.gov/site/nypd/bureaus/patrol/precincts/17th-precinct.page> (2024.11.09.)
- Painter, K. & Tillery, N. (1999). *Surveillance of public space: CCTV, street lighting and crime prevention*. Criminal Justice Press.
- Piza, E., Caplan, M. J., & Kennedy, L. W. (2017). CCTV as a tool for early police intervention: Preliminary lessons from nine case studies. *Security Journal*, 30(1): 247-265.
- Piza, E., Welsh, B., Farrington, D. & Thomas, A. (2019). CCTV Surveillance for Crime Prevention: A 40-Year Systematic Review with Meta-Analysis. *Criminology & Public Policy*, 18(1), 135-159. <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12419>
- Welsh, B. C., & Farrington, D. P. (2004). Evidence-based crime prevention: The effectiveness of CCTV. *Crime Prevention and Community Safety*, 6(2), 21–33. <https://doi.org/10.1057/palgrave.cpcs.8140184>

WhoProfits (2018). *“Big Brother” in Jerusalem’s Old City: Israel’s Militarized Visual Surveillance System in Occupied East Jerusalem.*

<https://www.whoprofits.org/writable/uploads/old/uploads/2018/11/surveil-final.pdf>

ZKNP (2014). *Kutatás összefoglaló.* [http://www.zkn.hu/wp-](http://www.zkn.hu/wp-content/uploads/2017/05/Zuglo_kozvelemenykutatasi-tanulmany_20140904-1.pdf)

[content/uploads/2017/05/Zuglo_közvéleménykutatósi-tanulmány_20140904-1.pdf](http://www.zkn.hu/wp-content/uploads/2017/05/Zuglo_kozvelemenykutatasi-tanulmany_20140904-1.pdf)

Alkalmazott jogszabályok

2004. évi CXL törvény a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól

2005. évi CXXXV. törvény a bűncselekmények áldozatainak segítségéről és az állami kárenyhítésről

1/2006. (I.6.) IM rendelet az áldozatsegítő támogatások igénybevételének részletes szabályairól

2012. évi CXX. törvény az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról

1291/2023. (VII. 19.) Korm. határozat. Nemzeti Bűnmegelőzés Stratégia (2024-2034).

A 21. századi oktatásnak mára már szerves részét képezi a technológia használata, ami immáron nemcsak a számítógépeket és különböző szoftvereket, hanem a mesterséges intelligenciát is magában foglalja. Az UNICEF a következő, nemzetközileg elfogadott definíciót adja a mesterséges intelligenciára: „A mesterséges intelligencia olyan gépi alapú rendszerekre utal, amelyek egy sor ember által meghatározott célkitűzés alapján előrejelzéseket, ajánlásokat vagy döntéseket hozhatnak, amelyek befolyásolják a valós vagy virtuális környezetet.” (Unicef, 2021)

Az oktatásban bekövetkezett változások

A 21. században az oktatás rendszere folyamatos változásokon megy keresztül, melynek fő hajtóereje a technológia fejlődése, a digitalizáció és az mesterséges intelligencia megjelenése. A mai tanulók és a pedagógusok egy része el sem tudja képzelni, hogy olyan órát tartson, ahol infokommunikációs eszközöket nem használhatnak.

A digitalizáció megjelenése lehetővé tette, hogy a tanulás tevékenysége kitörjön a tantermi környezetből, valamint, hogy akár időben és/vagy térben független legyen egymástól a diák és az oktató. A tantermi oktatásban megjelentek a digitális tananyagok és az okostankönyvek. Manapság ritkaságnak számít az a tankönyv, ami nem rendelkezik valamilyen digitalizált kiegészítéssel. Ezek a tananyagok több érzékszervet vonnak be a tanulás folyamatába, ezáltal ingergazdagabbá teszik a tanulást, ami fokozhatja annak hatékonyságát (Gunawardhana, 2016).

A digitális anyagok mellett megjelentek az oktatási platformok, mint például a Google Classroom, a Padlet, vagy az egyetemek elearning felületei. Ezek a felületek a tanárok és a diákok közös munkáját teszik hatékonyabbá, támogatva a tanítási-tanulási folyamat sikerességét.

Ezt a változást a COVID-19 járvány felgyorsította. A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet adatai alapján az mondható, hogy a 29 általuk vizsgált országból 18 országban rendelkezésre áll digitális tankönyv és bár széles körben elérhetőek, a választás az iskolákra van bízva abban a tekintetben, hogy használják-e ezeket a tananyagokat (OECD, 2023). Ezek között az országok között természetesen megtalálható Magyarország is. A www.nkp.hu oldalon a pedagógusok és a diákok egyaránt válogathatnak az okostankönyveken kívül különböző segédanyagokból.

Az oktatásban bekövetkezett fent említett változások lehetővé teszik, hogy az oktatás személyre szabott legyen. Ez azt jelenti, hogy a diákok egyre inkább a saját tempójukban, az készségeiknek megfelelően haladhatnak a tananyaggal. A multimédia által nyújtott lehetőségekkel növelhetjük a motivációt, hatékonyabbá tehetjük a tanulást és a diákoknak lehetősége van az egyéni fejlődésre (Gunawardhana, 2016).

A technológiai fejlődésre reagál a Magyarország Kormánya által az Európai Unió számára készült Köznevelési Stratégia 2021-2030. Ebben a dokumentumban megfogalmazódik, hogy a ma iskolájának alkalmazkodnia kell a változásokhoz és olyan kompetenciákat kell átadni a diákoknak, amivel a munkaképességüket növelhetjük, hiszen “egyre kevesebb lesz a digitális ismeretek és készségek nélkül úzható szakmák száma” (Köznevelési Stratégia). Ebből szorosan következik, hogy a digitális kompetenciák elsajátítása és fejlesztése kiemelt fontossággal bír.

A Köznevelési Stratégia kiemelt fejlesztési irányzatai között megtalálható az iskolák digitális infrastruktúrájának és eszközeinek fejlesztése, ideértve az internet sávszélességének fejlesztését, az 5 évnél régebbi számítástechnikai eszközök cseréjét, illetve saját eszközök használata esetén, annak elősegítése. A tárgyi feltételek mellett, kifejezetten nagy hangsúlyt kap a pedagógusok és tanulók digitális kompetenciáinak fejlesztése, amihez a DigComp 2.2 nyújt segítséget az intézményeknek. Ezek a fejlesztések lehetővé teszik majd, hogy a diákok, a tanárok és az iskolák egyaránt felkészülhessenek a technológia fejlődése, valamint az MI és az MI rendszerek által generált kihívásokra. A fent említett dokumentum kiemelten fontos kompetenciának ismeri el a mesterséges intelligencia alkalmazásának kompetenciáját.

A mesterséges intelligencia szerepe az oktatásban

A diákok számára az MI lehetőséget nyújt arra, hogy a tanulás személyre szabott legyen, azaz a diákok a saját tanulási stílusuknak megfelelően sajátíthassák el a tananyagot. Az online térben történő tanulás ingergazdagsága miatt a tanulás hatékonyabb és szórakoztatóbb tevékenység lesz, ami támogatja az élethosszig tartó tanulás koncepcióját.

Egy 2022-es tanulmány is alátámasztja, hogy a diákok jobban bekapcsolódnak a tanulási folyamatba az MI használatával. Főként azok a programok élveznek előnyt, amik azonnali választ adnak a diákok kérdéseire, tehát kommunikálnak velük. (Patel, Yadav, &Gaurav, 2022) A Chatbot használatakor a diákok könnyebben kérdeznek, hiszen nem félnek attól, hogy valaki bírálja őket (Yadav, Kaushik, & Sharma, 2021).

Azok az MI rendszerek, amik felgyorsítják a tanulás folyamatát, időhatékonyabbá teszik az oktatást, valamint elősegítik a személyre szabott oktatást is (De la Vall & Araya, 2023). Továbbá a tantermi oktatás kiegészítéseként az online tanulási módszerek támogató szerepet játszanak a diákok tanulás iránti elköteleződésében (Altememy, Haady Abdilnibi, et al, 2023).

A mesterséges intelligencia nemcsak a diákoknak hasznos, hanem támogathatja a tanárok munkáját is. Segíthet feladatlapok generálásában, a már meglévő tananyagok digitalizálásában, de akár az értékelésben is nagy segítség lehet. Ebben nagy segítség a pedagógusoknak a Quizizz és a hozzá hasonló applikációk, ahol online feladatlapokat lehet generálni papír alapú, vagy digitális dokumentumokból pár percen belül a mesterséges intelligencia segítségével. Ezeket az online anyagokat pedig többféleképpen felhasználhatjuk utána a tanórákon. Az applikáción teszt mód is elérhető, ami azonnal megjeleníti az eredményeket, illetve több más statisztikai adatot is. Ezekkel a lehetőségekkel a pedagógusokat tehermentesíti az adminisztrációs tevékenységek alól, ezzel a tanítás folyamatát időhatékonyabbá téve.

Az mesterséges intelligencia használatának negatív aspektusai az oktatásban

A mesterséges intelligenciát övező optimizmus mellett a használata számos etikai kérdést is felvet. Annak eldöntése, hogy a diákok saját munkájuk elkészítéséhez milyen mértékben használták a mesterséges intelligenciát, már az elmúlt időszakban is jelentett nehézséget, ezzel pedig egyenes arányban csökken az egymás iránti bizalom az oktatásban. Ez alatt nem csak a tanár-diák kapcsolat értendő, hanem az oktatási intézmény hitelességét és az ott megszerzett oklevél értékét is (Alasgarova, R. & Rzayey, J., 2024).

Ez a probléma felveti annak kérdését, hogy a diákok ismeretszerzése milyen minőségben történik az MI használata közben. Amennyiben a diákok nagymértékben támaszkodnak a mesterséges intelligencia eszközeire, az a tananyag felületes megismeréséhez vezet, aminek következtében a tanulás nem az elvárt módon teljesül. Ahelyett, hogy a diákok elsajátítanák az adott anyagot, a feladat teljesítése lesz a fő hangsúly (Daniel, 2020).

Ezekre a problémákra megoldást nyújthat a Köznevelési Stratégiával párhuzamosan létrehozott DigComp 2.2, ami az Európai Unió által 2022. március 28-án közzétett állampolgári digitális kompetencia referenciakeret. A keretrendszer öt digitális kompetenciát határoz meg, amikhez tartozóan közli az ismereteket, készségeket, attitűdöket, valamint az alkalmazási eseteket, ahol munkavállalással és tanulással kapcsolatos szituációkban mutatják meg a megfelelő használatot. A közölt digitális kompetenciák a következők: információ és adatmenedzsment; kommunikáció és együttműködés; digitális tartalmak létrehozása; biztonság; problémamegoldás. Az öt kompetencia közül négy esetében megjelenik a mesterséges intelligencia szerepe. A DigComp 2.2 tartalmaz egy mesterséges intelligenciára vonatkozó frissítést, ami tartalmazza az MI megfelelő használatához szükséges állampolgári követelményeket.

Adatbiztonsági szempontból is vetődnek fel kérdések, hiszen az MI rendszerekről nem feltétlenül tudjuk megállapítani mennyire biztonságosak, illetve megbízhatóak. A rendszer sajátosságából adódik az is, hogy egy adott nagy mennyiségű adathalmazból tanul és a válaszokat abból meríti, valamint a felhasználók interakciója alapján. Ennek megfelelően az algoritmus téves információval is szolgálhat.

Az generatív mesterséges intelligencia használata és a motiváció kapcsolata

A diákok jelen lehetőségeit tekintve a legkönnyebben hozzáférhető a generatív mesterséges intelligencia, mint a ChatGPT, Gemini vagy a Perplexity Rena Alasgarova, és Jeyhun Rzayev, J. 2024-ben kiadott tanulmányában arra a következtetésre jutottak, hogy minél inkább a belső motiváció irányába tolódik el a diákok motivációja a tanulás iránt, annál inkább használja a mesterséges intelligenciát etikusan.

Az apátia fázisát az érdeklődés teljes hiánya jellemzi, így ezen a ponton egyáltalán nem, vagy csak minimálisan jelenik meg a mesterséges intelligencia használata. A belső motiváció felé haladva a következő lépcső a külső kényszer megjelenése, ahol a cél egy elvárt jegy megszerzése. Itt a mesterséges intelligencia használatra a plagizálás és a korrektúra teljes mellőzése jellemző. Tovább haladva, de még mindig a külső kényszer szintjén maradván, megjelenik a csoport hierarchiában betöltött szerep megvédése. Ekkor megjelenik a mesterséges intelligencia használatban a korrektúra és az átfogalmazás, hiszen nem csak az elégséges jegy megszerzése a cél, hanem az adott csoportban betöltött szerepük és a társak elismerése is a cél. A következő szintet jellemzi, hogy a diákok érdeklődése is bevonódik a tanulás folyamatába, így a munkájukat illetően megjelenik az igényesség követelménye. Ennek következtében az MI használatában is megjelenik az igényesség és ezáltal a felelős használat is, ami azt jelenti, hogy átolvasva a kapott információkat, a már meglévő tudásukat felhasználva döntenek azok hitelességéről és használhatóságáról. Még mindig a külső motiváció szintjén, de annak legmagasabb fokán, megjelenik a diákokban a saját értékeiknek való megfelelés, valamint a tanulás folyamata iránti elköteleződés. Ezen a szinten a mesterséges intelligencia használata felelős és tudatos. Használatának fő célja a kutatási terv készítése, valamint a kutatás tevékenysége.

A belső motiváció jelenlétével a tanulás folyamata már nem a tantárgyi követelményeknek való megfelelésről szól, hanem az elvárton túli tudás megszerzéséről, hiszen maga a tevékenység az, ami motiválja a tanulókat. Itt jelenik meg a legfelelősebb és kritikusabb mesterséges intelligencia használat.

A mesterséges intelligencia további szerepe az oktatásban

Bármely nemzet számára a legnagyobb lehetőséget a felnövekvő generáció jelenti. Ezért érdemes az ő oktatásukba minél több energiát fektetni. A mesterséges intelligencia használata az oktatásban mára már megkerülhetetlen.

A már fentebb említett személyre szabott oktatás talán a legnagyobb előnye a mesterséges intelligencia használatának, hiszen nem csak ingergazdagabbá, de ingerszegényebbé is tehetjük vele az oktatást. Azzal, hogy a diákok a Chatbotokkal kommunikálhatnak, lehetővé tehetjük azt, hogy a tanulás csatornája leszűküljön ezzel segítve azon diákokat, akik a túl sok inger hatására elveszíthetik a koncentrációjukat.

A Chatbotok azonnali válaszadása miatt a diákok figyelme tovább fenntartható és jobban bevonódnak a tanulás folyamatába. Ez annak a következménye, hogy nem kell várakozniuk arra, hogy feltehessék a kérdéseiket az oktatóknak (Patel, Yadav, & Gaurav, 2022). Arra is fény derült, hogy a Chatbotok jelenléte az osztálytermekben azért is hatott pozitívan a tanulás hatékonyságára, mert a diákok nem féltek attól, hogy olyan kérdést tesznek fel, ami miatt bárki is ítélkezne fölöttük (Yadav, Kaushik, & Sharma, 2021). Ebből az következik, hogy a negatív emberi tényezők kiiktatásával a diákok elkötelezettebbek a tanulás iránt.

A diákok mentális egészségéhez kapcsolódóan egy 2020-ban készült tanulmány azt is megállapította, hogy a Chatbotokat használó diákok körében 30%-kal kevesebben jeleztek magányosságot a felmérésük során. Ebből az is következik, hogy a chatbotok használata nem csak a diákok motivációjára, tanulás iránti elkötelezettségére, hanem a mentális egészségükre is pozitív hatással van (Wu et al., 2020).

A generatív mesterséges intelligencia mellett, ami a diákok számára a legkézenfekvőbb alternatíva, más eszközök is rendelkezésünkre állnak, amelyek nem közvetlenül a tanulás folyamatába kapcsolódnak be. Egy másik lehetőség a mesterséges intelligencia felhasználására a gamifikáció lehetősége. A játékoság, illetve a játékosítás lehetősége növeli a diákok bevonódását a tanórába. "A játékos módszerekkel oktatott tanulók motiváltabbak és szívesebben vesznek részt a tanítási órákon." (Kovács E, 2018) Kovács azt is leírja, hogy kutatása során azt tapasztalta, hogy a diákok szívesen vettek részt nemcsak a virtuális valóságon alapuló, de az aktív szereplést igénylő játékokban is. A játékosítás eszköze lehet a már említett Quizizz applikáció, illetve a hozzá hasonló szolgáltatások, de bármilyen oktatást elősegítő applikáció is idesorolható.

A mesterséges intelligencia olyan segítséget nyújthat, a pedagógusoknak és a tanulóknak egyaránt, ami által az oktatási és tanulási folyamat időhatékonyabbá válik (De la Vall & Araya, 2023). A tanulási folyamat felgyorsítása pedig vitathatatlanul nagy előnyt jelent a diákok számára, hiszen ugyanazt az anyagot gyorsabban tudják elsajátítani. Vagy máshogyan megfogalmazva, ugyanannyi idő alatt több tananyag megtanulására van lehetőségük. Mind a két megfogalmazás a tananyaggal való gyorsabb haladást eredményezi, ami pozitív hatással van a tanulásra.

Összegzés

A mesterséges intelligencia oktatásban betöltött szerepe és hatása a tanulásra egyre hangsúlyosabbá válik, különösen a 21. század technológiai fejlődésének tükrében. A dokumentumban bemutatott kutatások és elemzések alapján világosan látható, hogy az MI nem csupán a tanulási folyamatokat segíti, hanem új lehetőségeket is teremt a diákok számára a személyre szabott oktatás révén. Az online tanulási platformok és a generatív mesterséges intelligencia eszközök, mint például a ChatGPT, lehetővé teszik a tanulók számára, hogy saját tempójukban haladjanak, miközben interaktív és motiváló környezetben tanulhatnak.

Összességében elmondható, hogy a mesterséges intelligencia integrálása az oktatásba nemcsak a tanulás hatékonyságát növeli, hanem hozzájárul a diákok motivációjának fokozásához is. A jövő oktatási rendszereinek alkalmazkodniuk kell ezekhez a változásokhoz, hogy kiaknázhassák az MI által nyújtott lehetőségeket, miközben figyelemmel kísérik annak potenciális hátrányait is. Az oktatás fejlődése érdekében szükséges a pedagógusok folyamatos képzése és támogatása is, hogy képesek legyenek hatékonyan integrálni az új technológiákat a tanítási folyamatba.

Ugyanakkor fontos figyelembe venni az MI használatával kapcsolatos etikai kérdéseket is. A tanulók önállóságának és kreativitásának megőrzése érdekében elengedhetetlen, hogy az oktatási intézmények megfelelő kereteket biztosítsanak az MI alkalmazására. A DigComp 2.2 keretrendszer például irányt mutathat a digitális kompetenciák fejlesztésében, amely segíthet abban, hogy a diákok felelősen és tudatosan használják ezeket az eszközöket.

Irodalomjegyzék

Vuorikari, R., Kluzer, S. and Punie, Y., DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens - With new examples of knowledge, skills and attitudes, EUR 31006 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2022, ISBN 978-92-76-48882-8, doi:10.2760/115376, JRC128415.

UNICEF, Polidy guidance on AI for children 2.0 2021

OECD (2023), OECD Digital Education Outlook 2023: Towards an Effective Digital Education Ecosystem, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/c74f03de-en>

Gunawardhana, L. K. P. D., and S. Palaniappan. "Using multimedia as an education tool." 9th Annual International Conference on Computer Games Multimedia & Allied Technologies (CGAT 2016). Vol. 10. 2016.

Alasgarova, R. & Rzayev, J. (2024). The role of Artificial Intelligence in shaping high school students' motivation. *International Journal of Technology in Education and Science (IJTES)*, 8(2), 311-324. <https://doi.org/10.46328/ijtes.553>

Altememy, Haady Abdilnabi, et al. "AI Tools' Impact on Student Performance: Focusing on Student Motivation & Engagement in Iraq." *Przestrzeń Społeczna (Social Space)* 23.2 (2023): 143-165.

De la Vall, R. R. F., & Araya, F. G. (2023). Exploring the benefits and challenges of AI-language learning tools. *International Journal of Social Sciences and Humanities Invention*, 10(1), 7569-7576. <https://doi.org/10.18535/ijsshi/v10i01.02>

Yadav, S., Kaushik, A., & Sharma, S. (2021). Simplify the difficult: artificial intelligence and cloud computing in healthcare. In *IoT and Cloud Computing for Societal Good* (pp. 101-124). Springer Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-73885-3_7

Patel, A., Yadav, S. S., & Gaurav, A. (2022). Conducting Analysis on Diabetes Patient Data Using Various Machine Learning Models and Determine Their Accuracy. In *Advances in Data and Information Sciences: Proceedings of ICDIS 2022* (pp. 397-407). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-19-5292-0_37

Daniel, J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 49(1-2), 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>

Ilona, Horváth Imréné Dr Baráti, and Kovács Edit. "A JÁTÉK SZEREPE A KÖZÉPFOKÚ OKTATÁSBAN.

Wu, W., Zhang, B., Li, S., & Liu, H. (2022). Exploring Factors of the Willingness to Accept AI-Assisted Learning Environments: An Empirical Investigation Based on the UTAUT Model and Perceived Risk Theory. *Frontiers in Psychology*, 13, 870777. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.87077>

Szakálné Szabó Zita¹: Önkormányzati együttműködések az Európai Unió tagállamaiban különös tekintettel a skandináv és a spanyol önkormányzati modellekre – Szegedi Egyetem Deák Ferenc ÁJK Doktori Iskola

Lektorálta: Dr. Kispál Beáta

Absztrakt

Az Európai Unió tagságának a szerves velejárója az internacionális együttműködéseknek a számbeli növekedése, valamint az olyan igazgatási térszerkezet kialakítása, amelynek megfelelnek az uniós elvárásoknak is. Ennek kialakítása természetesen igényel egyfajta szerkezet összehangoló munkát is.

A nyugat-európai államok egy része az önkormányzati integráció, és ezen belül is a társulási megoldások és településközi együttműködések kihangsúlyozásával, annak törvényi, pénzügyi és szervezeti feltételeinek megerősítésével próbált, és próbál a kihívásoknak megfelelni. Ennek következtében az önkormányzatok hatékonysága és politikai közösségi jellege esetében is az alapszintű önkormányzatok mérete meghatározó tulajdonsággá vált. Azon országok, amelyek elsősorban az igazgatási és szolgáltatási hatékonyságot helyezték előtérbe vagy megszüntették a radikálisan, vagy mérsékelten egyesítette községek autonómiáját, vagy látszatönkormányzatként működtek tovább. Ezeknek az államoknak a körében jelentőséggel bír a községyesítések időbeli menete is, amíg más államok alapvetően az önkormányzatiságon belül az önkormányzatok politikai közösségi jellegét tekintették megőrzendőnek. Ezen országok az igazgatási és szolgáltatási hatékonyság érdekében a kis önkormányzatok esetében egy és/vagy többcélú társulásnak, föderációnak az országos – alapvetően pénzügyi – ösztönzésével kívánták a megnövekedett igényeket kielégíteni.

Európában az államok önkormányzati rendszerei általában a korok kihívásaira és az ellátandó feladatok elvégzésére különféleképpen és különböző formákban reagáltak. A rendelkezésre álló dokumentumok alapján is megállapítható, hogy Európa szerte az önkormányzatok közötti együttműködések kialakítását, a társulási kooperációkat szinte minden uniós tagállam elérhetővé teszi a jogrendszerében. A különféle rendszereket tanulmányozva pedig világossá válik, hogy az önkormányzati társulások azokban az államokban működnek erősebben és váltak jellemzővé, amely államokban elaprózott önkormányzati rendszerek alakultak ki, továbbá azon országokban, ahol a területi és helyi szint között túlságosan nagy a távolság és nincs erős regionális önkormányzati szint.

Kulcsszavak: *regionális politika, önkormányzati integráció, társulás, közösségi cél*

¹ SZAKÁLNÉ SZABÓ Zita, jegyző, közigazgatás-szervező, okleveles közgazdász vezetés és szervezés szakon. Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola PhD hallgatója. Fő kutatási területe a társulási formák szervezete és működése a helyi önkormányzati igazgatásban. Mindezek mellett kiemelten foglalkozik az iskolai tanulmányokat folytató diákok digitális kommunikációs kompetenciáinak támogatásával. Kutatási eredményeit rendszeresen publikálja, azokat konferenciákon is rendszeresen ismerteti.

*„Az önkormányzatokért való harcot csupán,
mint a demokráciáért való harcot foghatjuk fel.”
- Hans Kelsen²*

1. Bevezetés

Mivel az Európai Unió alapelveiből fakadóan nagyfokú önállóságot biztosít tagállamai számára a települések együttműködésének terén, így a kooperációk is rendkívül sokrétűek. A települési összefogások a nemzetállamok hagyományain, az állam fejlettségi szintjén, valamint az állam közösségi célokhoz, programokhoz való kapcsolódások formáiban valósulnak meg önkéntes összefogás, vagy éppen kötelező együttműködés képében. Európában az államok önkormányzati rendszerei általában a korok kihívásaira, és az ellátandó feladatok elvégzésére különféle képpen és különböző formákban reagáltak és reagálnak még napjainkban is. A hatékony közigazgatás követelménye számos államban területi reformok végrehajtásával lett foganatosítva, míg más államok tekintetében elsősorban inkább az interkommunális együttműködés intézményesítésével szereztek neki érvényt.

Az Európai Unióban az egyre több és jelentősebb közszolgáltatási, valamint igazgatási feladat helyben történő megoldásában a központi kormányzat számított a helyi önkormányzatokra, így szinte minden országban kialakultak az önkormányzati szövetségek, amelyek hatékonyabb és költségtakarékosabb feladatellátást biztosítanak az önkormányzatoknak. Az önkormányzatok közötti együttműködés kialakítását, a társulások létrehozását tehát szinten minden uniós tagállam jogrendszere elérhetővé teszi.

A tagállamok önkormányzati rendszereinek összehasonlítás során szükséges megvizsgálni, hogy az egyes uniós tagállamokban milyen önkormányzati együttműködési fajtákat különböztethetünk meg, valamint, hogy az önkormányzati együttműködések általában milyen cél(ok)ra jönnek létre szűkebb és tágabb értelemben, hiszen egy társulás létrehozásakor a kooperáció ösztönzésével a települések törekednek a hatékonyság és méretgazdaságosság követelményeinek megfelelni. Az eltérő történelmi tradíciók, valamint az államok mérete tekintetében az önkormányzati együttműködésekre más és más modellek alakultak ki. Azonban, ahogy Magyary Zoltán is mondta *„A központ sohasem vállalkozhatik minden közigazgatási feladat ellátására. Mindig keresni fogja a munkamegosztást, a tehermentesítést és ezt azáltal éri el, ha jól választja ki azokat az ügyeket, amelyeket magának tart fenn.”*

2. A helyi önkormányzati együttműködések, társulások a főbb európai önkormányzati modellekben

Az internacionális együttműködések mind mennyiségi, mind minőségi növekedése az Európai Unió tagság szerves velejárói, hiszen egy olyan igazgatási térszerkezet kialakítás, amely megfelel az uniós elvárásoknak, egyfajta szerkezet összehangoló munkát igényel a tagállamok részéről. A társadalom, valamint az egyén létének, biztonságának és fejlődésének alapvető feltétele a lakossági közszolgáltatások kialakítása és bővítése, az olyan alapszolgáltatásoké, amelyek korábban kívül estek az állam hatókörén, így az egészségügy, oktatás, hátrányos helyzetűek segítése, a lakosság mindennapi életéhez szükséges infrastruktúra biztosítása. Ezeknek bővülése az állam és a helyi önkormányzatok feladatai dinamikus változásának eredményeként tudhatók be, amelynek módjai és formái országonként eltérő lehet az egyes közigazgatási szervtípusok, valamint az állam és a civil szféra közti munkamegosztás

² Hans KELSEN: Az államélet alapvonalai, Miskolc, Prudentia Iuris 7. 1997. 70-71.

lehetőségének megnyilvánulásában. Az önkormányzatok társulási szabadságának alkotmányei szabályozása területén eltérő álláspontokkal találkozhatunk³. Az önkormányzatok feladat- és hatáskörének meghatározását illetően a jogalkotók Európa számos országában rendszerint egy generálklauzulával operálnak. Az önkormányzati társulási szabadságról konkrétan a nyugat-európai alkotmányok egyik hányada rendelkezik, így a legelmélyültebb szabályozással rendelkezők az osztrákok, a belgák, a hollandok, a görögök és a spanyolok. Németország, Franciaország és Olaszország fragmentált önkormányzati rendszerével a társulási szabadság jogi keretek között történő rendezését szinte kivétel nélkül az önkormányzati együttműködés tárgyában hozott önálló jogszabályokkal oldja meg. Ezekben az államokban az elaprózott településstruktúra okán a különböző társulási formáknak kitüntetett szerepet biztosítanak. Ez a három állam továbbá azért is játszik kiemelt szerepet, mivel ez az országcsoport nem jelenítette meg alkotmányában a társulási szabadságot és annak korlátait sem, míg a korábban említett államok rendszerint törvényi szintre utalták a részletesebb kodifikációt.

Európában az államok önkormányzati rendszerei általában a korok kihívásaira és az ellátandó feladatok elvégzésére különféle képpen és különböző formákban reagáltak. Ahogy említettük, vannak olyan államok, ahol inkább a területi integrációk voltak jellemzők, míg más országok a települési önkormányzatok önállóságát meghagyva inkább társulásokkal, vagy egyéb kooperációs lehetőségekkel törekednek a hatékonyság és gazdaságosság jegyében megfelelni az eléjük állított követelményeknek. Több állam önkormányzati rendszerében ismeretes a kötelező társulások intézménye, amely társulások lehetnek egycélúak, vagy többcélúak, általános hatáskörűek, vagy olyanok, amelyeket valamilyen szakfeladat, szolgáltatás ellátására hoztak létre. Tehát a hatékony közigazgatás követelménye Európának számos államában területi reformok végrehajtásával lett fogyanatosítva, míg más államok tekintetében elsősorban inkább az interkommunális együttműködés intézményesítésével szereztek neki érvényt. A hazánknál gazdaságilag fejlettebb államok a demokrácia elvét próbálják meg összhangba hozni a takarékosági szempontokat, valamint a nemzetgazdasági érdeket figyelembe véve, amikor a társulások intézmények alapításáról és működtetéséről esik szó, amely esetében sérül a demokrácia elve és amely így számos további kérdést is felvet.

A kötelező társulások indokoltsága

Kötelező társulás alapítása szigorú alkotmányos és törvényi kereteket feltételez, így örök kérdés marad, hogy az alapított intézmény vajon mennyiben érinti az önkormányzás lényegi részét? A felmerülő probléma több nézőpontból is megközelíthető és minden államban élénk vita tárgyát képezte, amelyet három, egymással polemizáló álláspontra támaszkodva érdemes bemutatni:⁴

- i) Az első állásfoglalás alkotmányossági és törvényességi szempontokat érvényesít. Ezt az álláspontot vallók azt állítják, hogy ha az adott községeket konkrétan együttműködésre kötelezik, akkor óhatatlanul az önkormányzáshoz való joguk magját alkotó gazdálkodási és személyzeti autonómiájuk sérelme valósul meg.

³ A tanulmány az alkotmánybeli szabályozási különbségekkel részletesen nem foglalkozik tekintettel az alkotmányi szabályozás témájának fontosságára.

⁴ SOMLYÓDYNÉ Pfeil Edit: Önkormányzati integráció és helyi közigazgatás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2003. 121.

- ii) Sok nyugati szerző azonban abból indul ki, hogy az önkormányzás nem lehet öncél, hanem csakis az állampolgárok jóléte biztosításának szempontjából ismerhető el. Ez viszont teljesítőképes önkormányzatokat igényel, ami a kisközségek esetén csak a közigazgatási erejük megerősítése, vagyis a társulások révén valósítható meg.
- iii) A megnyugtató megoldást kereső értelmezés szerint a kiindulópont alapján az önkormányzati jog lényegének megőrzése mellett az államnak rendelkeznie kell azzal a lehetőséggel, hogy a megfelelő önkormányzati feladat- és munkamegosztás kialakítása érdekében be tudjon avatkozni. Ez a beavatkozás pedig éppen az önkormányzás lényegéből és céljából fakad, vagyis az állam közbelépése, mint bármely más alkotmányos alapjog védelme érdekében, itt is megengedett.

A fentiekből következik a kötelező társulás legitimációja, amely szerint „az állam az önkormányzatok közigazgatási tevékenysége ellen a törvényességi kontroll érvényesítéseképpen kifogást emel, ha az önkormányzatok nem teljesítik törvényben meghatározott kötelező feladataikat, mert arra önállóan nem képesek.”⁵

Ennek tükrében szükséges megemlíteni az 1985-ben elfogadott Helyi Önkormányzatok Európai Chartáját, amely a helyi közösségről, valamint a társulási szabadságról az alábbiakat fogalmazza meg:

3.cikk A helyi közösség iránti felelősséget általában azoknak a hatóságoknak kell viselni, amelyek a legközelebb állnak az állampolgárokhoz. A felelősség átadását más hatóságoknak a feladat természete, kiterjedése és a hatékonyság, gazdaságosság követelménye alapján kell mérlegelni.

5.cikk (2) bekezdés A helyi önkormányzati szerv szolgálati feltételeinek olyannak kell lenni, hogy az érdek alapján magasan kvalifikált szakembereket alkalmazzon, megfelelő képzési, díjazási és előrelépési lehetőséget biztosítson számukra.

9.cikk A helyi hatóságok felhatalmazhatók arra, hogy hatáskörüket gyakorolva együttműködjenek egymással és a jog keretein belül konzorciumot alakítsanak más helyi hatóságokkal közérdekű feladatok ellátása céljából.

Vagyis mindezekre tekintettel az alkotmányozótól a kötelező társulás jogintézményének bevezetése bizonyos garanciális jellegű rendelkezések beépítését igényelné, amely a nemzetközi gyakorlat alapján két válfaját különbözteti meg más és más eljárási szabályok feltételezése mellett: i) az önkormányzatok feletti állami felügyeletet foganatosító szerv saját aktusával hozza létre a kötelező önkormányzati, vagy átruházott állami feladatokra nézve a kénysztársulást és közérdekből haladéktalanul ellátandó feladat elvégzésére, vagy ii) törvény erejénél fogva jön létre a kényszerű együttműködési forma egy-egy fakultatív önkormányzati feladat elvégzése érdekében. Mindkét változat esetében alapvetően a feladat típusa szabja meg az alkalmazhatóság határait.

A fentebb kifejtettek alapján tehát elmondható, hogy a kötelező társulás az önkormányzati társulási szabadságnak olyan korlátozó intézménye, amely annak az

⁵ SOMLYÓDYNÉ (2003) i.m. 121-122.

egyensúlynak a megteremtésére hivatott, amely az államszervezet egysége és az önkormányzati autonómia megőrzéséhez fűződő érdek között húzódik meg.⁶

3. Önkormányzati integrációt szolgáló nemzetközi megoldások

Az Európai Unió alapelveiből fakadóan nagyfokú önállóságot biztosít tagországai számára, így a sok más egyéb terület mellett a közigazgatási, önkormányzati rendszer működése és ezen belül a települések együttműködése területén is. Azt, hogy azt egyes tagállamok a településközi együttműködések, összefogások mely formáját választják, és azt milyen szinten szabályozzák, szinte teljesen a saját hatáskörükben rendezik, így alkalmazkodnak a nemzetállamok hagyományaihoz, az adott településszerkezethez, a tagállam fejlettségi szintjéhez és nem utolsósorban a közösségi célokhoz és programokhoz mérten alakítják a társulásaik céljait. Az önkormányzati társulások, mivel nem minősülnek önálló közigazgatási szintnek, így a NUTS⁷ rendszerben nem értelmezhetők, abba való besorolásuk sem végezhető el. Ugyanakkor a tagállamokban az együttműködési formák igen széles skáláját találhatjuk meg „[...] a feszesen szabályozott francia modelltől [...] a Spanyolországban jellemző alulról szerveződő kistérségekig.”⁸

A feladatok hatékonyabb ellátása megnövelte az önkormányzatok kapacitását, így többek között pénzügyi képességükben, irányítási és szolgáltatási szaktudásukban, valamint hatáskörükben és létszámukban nehezedett rájuk többletfeladat. Ebből következően alapvetően két, egymástól jól elkülöníthető megoldási gyakorlat terjedt el a nyugat-európai államokban: i) egyik részük az önkormányzati integráció és ezen belül a társulási megoldások, a településközi együttműködések hangsúlyozásával próbált a kihívásoknak megfelelni, míg ii) másik részük az önkormányzatok politikai közösségi jellegét tekintették megőrzendőnek az önkormányzatiságon belül. Ez utóbbi megoldással élő államok az igazgatási és szolgáltatási hatékonyság érdekében a kis önkormányzatok egy és többcélú társulásának ösztönzésével kívánták kielégíteni a megnövekedett igényeket.

Ahhoz azonban, hogy megértsük a két megoldási gyakorlat közötti különbséget és a megfelelő tanulságot levonhassuk belőlük, szükségesnek tartom a módozatokat az alábbiak szerint bemutatni és részletesebben megvizsgálni a két rendszer egy – egy típusát.

3.1 *Kevés, nagyméretű önkormányzat rendszere*

A helyi önkormányzatok térszerkezetének rendszerét, valamint az önkormányzatok számát nézve azt látjuk, hogy Európában vannak olyan országok, amelyek a települések eltérő nagyságának problémáját úgy próbálták megoldani, hogy a kisebb települések összevonásával olyan méretű egységeket hoztak létre, amelyek a meghatározott alapszintű feladatok ellátására önmagukban is képesek, és így a települési önkormányzatok számának csökkentésével az egy település – egy önkormányzat elvét is képesek voltak felszámolni (lsd. skandináv modell). A városok és községek tömörítésével pedig nagyméretű önkormányzatot létesítettek azok az

⁶ SOMLYÓDYNÉ (2003) i.m. 122.

⁷ A közösségi jogszabály szerint a közigazgatási egység olyan közigazgatási hatósággal rendelkező földrajzi terület, amely a területre vonatkozóan államigazgatási vagy politikai döntéshozatali hatáskörrel rendelkezik a tagállam jogi és intézményi keretén belül. Közös elem, hogy a három NUTS szint minden tagországban létezik, így a NUTS 1 szint 3 és 7 millió, a NUTS2 800.000 és 3 millió, a NUTS 3 pedig 150.000 és 800.000 közötti lakossal rendelkező közigazgatási egység.

⁸ OROVA Márta: A helyi önkormányzati együttműködések, társulások az Európai Unió tagállamaiba. 2006. 1. http://www.terport.hu/webfm_send/14_helyi_onk_tars_az_eu_tagall.pdf_%3b

államok, amelyeknek egyetemleges jellemzője, hogy esetükben az alsó szintű önkormányzatok száma igen kevés. A nagy illetékességi körben a kisebb körzetigényű szolgáltatások mellett a hazánkban leginkább városi, vagy járási (esetleg megyei) feladatként ismert szolgáltatások így könnyen elhelyezhetők voltak. A gyakorlatban azonban az egy település – egy önkormányzat elvének megtartása is megvalósítható abban az esetben, ha a települési önkormányzat szűk körű szolgáltatási felelőssége mellett az alsó-középszint egység helyett egy településközi szintű szervezetre ruházza az alapszolgáltatások ellátására irányuló feladat- és hatásköröket (lsd. angolszász modell).⁹

Továbbá szükséges megemlíteni a társulásokat középpontba helyező önkormányzati rendszereket, amelyek fenntartják a települések széles körű szolgáltatási felelősségét és az egy település – egy önkormányzat elvét vagy érintetlenül hagyják, vagy csak alig érintik (lsd. Németország, Ausztria, Svájc, posztszocialista államok). Ebben az esetben az államok az önkéntes vagy kötelező települési együttműködések előírásával kívánják a megfelelő szolgáltatási egységeket kialakítani.¹⁰

A tanulmányban a területi előírásoknak megfelelően nem lehetséges minden önkormányzati rendszer típusának bemutatása és részletezése, így az európai modellek között is elkülönült angolszász típusú közigazgatási modell, amelynek sajátossága, hogy közigazgatásának működését nem a jogi előírások, hanem a szokásjog (common law), a királyi előjogok, valamint az általános bíróságok alakították, külön tanulmány megjelenését indikálja.

Mindezekre tekintettel az egyes gyakorlatban is megvalósuló, különféle mintát követő önkormányzati rendszerek közül a skandináv önkormányzati modell kerül bemutatásra.

3.1.1. Skandináv önkormányzati modell

A skandináv modell sajátossága, hogy a helyi önkormányzatok széles felelősségi köre illeti meg, míg maga az önkormányzati rendszer egymással alá-fölérendeltségi viszonyban álló települési és megyei önkormányzatokból tevődik össze. A helyi igazgatásra jellemző a nagyfokú integráltság (több település – egy önkormányzat), valamint a jelentős pénzügyi és gazdasági önállóság és a széles körű szolgáltatási felelősség. Itt kezdődött az európai egységesítési kampány, amikor a kötelező egyesítés során a falusi közösségek száma közel a harmadára csökkent.¹¹ Az egységesítés két ízben valósult meg: az első egységesítés alkalmával 2-3 ezer főben határozták meg a minimális községi mérethatárt, majd a második egyesítés során összevonták a várost és a városkörnyéki településeket, és az 5 ezer fő alatti településeket is teljesen megszüntették. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően a korábbi települések mintegy 70 százaléka önálló önkormányzatként megszűnt létezni. Az újonnan kialakult önkormányzatok alapfeladatai azonban széleskörűvé váltak és hatáskörük meglehetősen kiterjedt lett.

A skandináv közigazgatási modell helyi igazgatását a nagyméretű helyi önkormányzatok, a nagyfokú pénzügyi és gazdasági önállóság és széleskörű szolgáltatási felelősség jellemzi. Az integrált több település – egy önkormányzat elvét valósítja meg, hiszen alig akad ezer főnél kisebb település. Hammarlund értelmezése szerint „az önkormányzatok egyesülése – különös tekintettel

⁹ BERKÉNYI József (szerk.): Nagy önkormányzati kézikönyv. Nemzeti Községi és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2014. 12-13.

¹⁰ BERKÉNYI (2014) i.m. 13.

¹¹ VEREBÉLYI Imre: Kis vagy nagyméretű alapszintű önkormányzatok. Hatékonyság és helyi közösségi értékek. Magyar Közigazgatás 43. évf. 4. szám, 1993. 194.

az utolsó reformra, mely egységesítette a városi és vidéki térségeket – egy alulról megvalósuló regionalizációs folyamatnak tekinthető.”¹²

A skandináv önkormányzati modell esetében Svédországot, mint második közigazgatási szintet szükséges kiemelni, ahol a helyi igazgatáson belül a megyei és községi szintet szokás megkülönböztetni. Svédország közigazgatási rendszere rendelkezik a legszélesebb autonómiával, hiszen itt valósul meg valójában maga az önkormányzati rendszer. A jelenlegi önkormányzati rendszer először az 1952-es, majd 1974-es nagymértékű területi reform eredményeként alakult ki, ami elsősorban a helyi szintű egybeolvadás folyamataként jellemezhető. Az 1991-es önkormányzati törvény megőrizte az első önkormányzati törvény történeti örökségét. Közigazgatása alapvetően kétszintű, állami vagy kormányzati és önkormányzati szintből tevődik össze, amelyek közül a teljes közigazgatás az önkormányzatoké, a közigazgatási feladatokat csak törvényben lehet meghatározni. A helyi igazgatáson belül a megyei és községi szintet szokás megkülönböztetni, amelyben a megyék kötelező feladataihoz tartozik az alapszintű egészségügyi, a kórházi-, valamint a fogászati ellátás biztosítása. Az egyéb, önkéntes alapon történő feladatok ellátása alapvetően a regionális fejlesztésre, azon belül is a kulturális feladatokra, a közösségi közlekedés működtetésére, az idegenforgalom fejlesztésére és fenntartására, illetve a vállalkozásösztönzésre terjed ki. A községi önkormányzatok választott testület útján végzik a helyi igazgatási-irányítási feladatokat, mint a helyi ügyekben való döntéshozatal, a költségvetés elfogadása és a helyi adók megállapítása. A községi önkormányzat feladatát képezi még az oktatás, az idősgondozás és a fogyatékkal élő támogatása, a szociális ellátás, a közösségi közlekedés, a hulladékgazdálkodás, az egészség- és környezetvédelem, tervezési és építési ügyek, a polgárvédelem, a víz- és csatornaszolgáltatások biztosítása és fenntartása. Ezeken kívül további fakultatív módon történő ellátása a kulturális feladatokra, az energiaügyekre és lakáspolitikára, valamint a foglalkoztatásra terjed ki.¹³ Az önkormányzatok törvényességi ellenőrzését a megyékben működő kormányhivatalok látják el, amelyek a területfejlesztési feladatok biztosítását az önkormányzatok bevonásával biztosítják.

Finnország sajátos, helyi önkormányzatokon alapuló regionális kormányzati koncepciót alakított ki, ugyanis regionális szintje két különálló rendszerből áll össze: i) államigazgatási regionális szervek (Tartományi Állami Hivatalok, Foglalkoztatási és Kereskedelmi-fejlesztési Központok, Környezeti Intézmények), valamint ii) helyi önkormányzatokon alapuló társult, önkormányzati egységek. A finn Alkotmány kimondja, hogy a helyi önkormányzati igazgatásnak az állampolgárok helyi önkormányzáshoz való jogán kell alapulnia¹⁴, amelyek külön törvényben vannak meghatározva.¹⁵ Az önkormányzati törvény 10. fejezete rendelkezik a helyi önkormányzati együttműködésről, amelynek legjellemzőbb formája a közös képviselő-testület, amelynek létrehozását minden tagönkormányzatnak jóvá kell hagynia a 78. cikk értelmében. Ezen kívül léteznek az önkormányzatok közötti kapcsolatok intézményesítésére további formák is, amelyek közül a leglazább kapcsolatokat az együttműködési megállapodások keretében

¹² HAMMARLUND, K. G.: Regional Reform and Citizen Participation in Sweden. Innovation, 17.évf., 2.sz., 2004. 150-151.

¹³ BERKÉNYI (2014) i.m. 50.

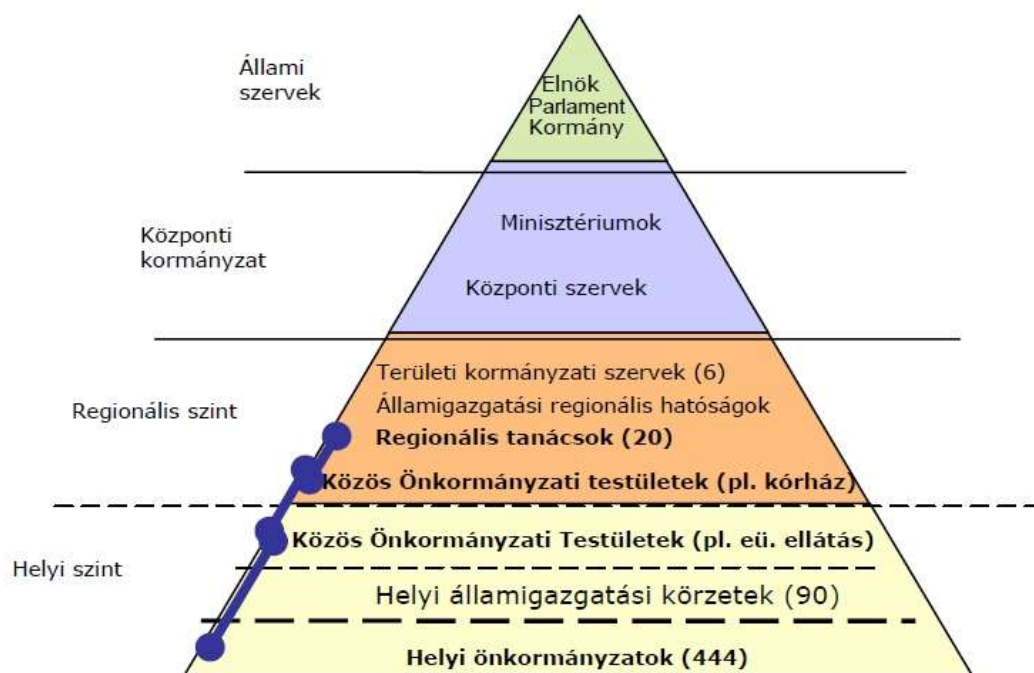
¹⁴ Finnország alkotmányának 121. cikk. (1) bekezdése Finnország községekre tagozódik, amelyek igazgatásának alapja a lakosok önkormányzata. (2) bekezdése A községi önkormányzatok irányításának alapelveire és a községek kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseket törvény állapítja meg.

¹⁵ A helyi önkormányzatok működésére, szervezetére vonatkozó alapvető szabályokat a 365/1995 számú helyi önkormányzati törvény tartalmazza.

létesíthetnek. Finnországban is jellemzőek a célszövetségek, csakúgy, mint Spanyolországban vagy Németországban, amelyek létrejöhetnek regionális és helyi szinten is.¹⁶

Finnországban az önkormányzati tanács/társulás (*joint municipal board*) létrehozása kötelező ¹⁷ a szakellátást biztosító kórházak fenntartására, területfejlesztési és -tervezési feladatok ellátására, de önkéntes alapon is létrejöhetnek, leggyakrabban például valamely közszolgáltatás ellátására. A finn közigazgatás rendszer felépítését szemléltető ábrán jól látszik, hogy az önkéntes alapon szerveződő társulások a régiónál kisebb egységre vonatkozóan látják el a feladatukat.

A létrehozott együttműködések célja korábban a gazdasági hatékonyság, valamint a feladatok ellátásával kapcsolatos költségek csökkentése volt, mára azonban nemcsak a költséghatékonyság elérése érdekében működnek együtt az önkormányzatok, hanem megértették, hogy minőségi szolgáltatást csak együtt tudnak állampolgáraiknak nyújtani. Érdekesség, hogy a finn szakemberek úgy találják, hogy nincs modell a sikeres önkormányzati együttműködésre, társulásra, mert az a helyi körülményektől és tényezőktől függ. Alapprobléma azonban az elszigetelt, önkéntesen létrehozott társulások esetében, hogy nem területi, vagy regionális fejlesztésben gondolkodnak, így nem tudnak elszakadni a saját, egyéni érdekeik érvényesítésétől sem. Ez azonban a nagyobb volumenű ügyek elvégzése során a fejlesztést is akadályozhatja, hiszen így nehezen tudnak az együttműködésben részt vevők konszenzusra jutni.

5. ÁBRA A FINN KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER FELÉPÍTÉSE

¹⁶ OROVA (2006) i.m. 18.

¹⁷ A kötelező jelleggel létrehozandó tanácsok működésére vonatkozó elveket az önkormányzati törvény rögzíti.

3.2. Sok, kisméretű önkormányzat rendszere

A nyugat-európai államok egy részének esetében jellemző sok, kisméretű önkormányzat rendszere mellett szükséges megemlíteni az ezekben az államok, mint Belgium, Franciaország, Görögország, Olaszország, Portugália és Spanyolország található régiókkal¹⁸, mint területi egységekkel. A regionalizációt a közigazgatási jog és a közigazgatás-tudomány nem a bizonyos történelmi, kulturális, etnikai, földrajzi vagy gazdasági identitással bíró homogén és másoktól ezen szempontok szerint különböző területek alapján azonosítja, mivel vannak olyan történelmi területek, amelyeket ma államhatárok szelnek ketté, mint például Baszkföld vagy Tirol, illetve olyanok is, amelyek csak egy államhoz tartoznak önmaguk alkotva azt, mint Luxemburg vagy Dánia esetében. A régió legegyszerűbb meghatározás szerint olyan közigazgatási területi egység, amely a központi közigazgatás és a helyi közigazgatás között helyezkedik el. Mivel a régiók sokfélesége olyan nagymértékű, hogy egyszerűen alkalmazható és egységes régió-fogalmat az európai integráció sem volt képes eddig kialakítani, az Európai Unió Bizottsága a NUTS rendszert alkalmazza a regionális politika végrehajtására, amelyek mesterséges konstrukcióként kialakított három regionális szintjét a tagállamok közigazgatási egységeinek összevonásával alakították ki. A tagállamok ugyanakkor saját regionális politikájuk végrehajtása során olyan skála alapján dolgoznak a területi egységek, amelyet az adott feladat éppen megkövetel.

A tanulmány a korábbiakban említett kritériumoknak megfelelően a sok, kisméretű önkormányzati rendszer közül egy modellel foglalkozik részletekbe menően, így nem tér ki például a világ egyik legkifinomultabb, legdifferenciáltabb és fragmentált társulási rendszerére, a francia helyi önkormányzati társulási rendszerre¹⁹, amelyet már önmagában is egy önálló helyi önkormányzati szintnek is lehet tekinteni.²⁰

¹⁸ A régió különböző államok esetében különbözőképpen jelenhet meg. Egyes államok esetében a régiók az adott állam tartományait is jelenthetik. Az Európai Parlament 1988. november 18-án elfogadott határozatával megalkotott Regionalizálás Közösségi Chartájának 1. cikke szerint a régió egy olyan terület, amely földrajzilag világos egységet, vagy olyan területek egymáshoz hasonló egységét alkotja, amelyeket folytonosság jellemez, továbbá népességüket meghatározott közös elemek jellemzik. Kulturális, társadalmi és gazdasági fejlődés ösztönzése érdekében törekednek arra, hogy sajátosságaikat megőrizzék és fejlesszék. A Charta kifejezetten hangsúlyozza, hogy az egyes államokon belül sem a régiók jelenlegi elnevezését, sem a különböző jogi-politikai helyzetüket nem veszi figyelembe. Az Európa Tanács Helyi és Regionális Önkormányzatok Állandó Konferenciájának meghatározása szerint a régió „*olyan közigazgatási egység, mely közvetlenül a központi közigazgatási szint alatt helyezkedik el, önálló politikai felelősséggel felruházott, mely a politikai önállóságot választott regionális testület által, vagy ennek hiányában a régió szintjén a közvetlenül alatta lévő önkormányzati szint által delegált tagokból álló társulás vagy szervezet által gyakorolja.*” A Regionális Önkormányzatok Európai Chartájában az Európai Helyi és Regionális Önkormányzatok Kongresszusa a regionális önkormányzat fogalmát az alábbiak szerint határozza meg: „*Az egyes államokon belül, adminisztratív módon a központi vezetés és a helyi önkormányzatok közé helyezett, választott testülettel és az önszerveződés jogával, vagy annak a központi kormányzatra jellemző típusával rendelkező legmagasabb területi közhatalóság jogát és képességét jelenti arra, hogy saját felelősségi körén belül, és lakossága érdekében irányítsa a közügyek jelentős részét, a szubszidiaritás elve alapján.*”

¹⁹ SZAKÁLNÉ SZABÓ Zita: Önkormányzati integrációs lehetőségek a nemzetközi megoldások tükrében, különös tekintettel a francia önkormányzati rendszer jellemzőire - merre tartanak hazánkban a társulások? In: Koncz, István – Szova, Ilona (szerk.): 21 éve az európai nemzeti tudományosság és a fiatal kutatók szolgálatában: a PEME XXVII. Nemzetközi PhD – konferenciájának előadásai. 195-207.

²⁰ BALÁZS (2016) i.m. 23.

3.2.1. Spanyol önkormányzati modell

A regionalizált államok csoportjához sorolhatjuk Spanyolországot, amely állam területe municípiumokra, provinciákra és autonóm közösségekre oszlik. Mind a provinciák²¹ – amelyek jogállásának sajátossága, hogy csak közvetett legitimációval rendelkeznek –, mind az autonóm közösségek önkormányzati joggal felruházott területi köztestületek.²² Az alkotmány annyit vállal fel az önkormányzati társulási jog rendezéséből, hogy magába foglalja azt a korlátozást, miszerint csakis egy tartományon belüli községek társulhatnak egymással.

A spanyol közigazgatás mai arculata, csakúgy, mint az olasz, francia mintára a 19. században alakult ki, amelyben uralkodóvá a centralizáció, a hierarchia, a bürokrácia, valamint a vezetés végrehajtástól történő elválasztásának elvei váltak és amelyben a helyi igazgatási szervezet kialakítása tette lehetővé, hogy a későbbi dekoncentrált szervek rendszerének kiépülése megkezdődjön.²³ A községi igazgatás mai formája a középkori partikuláris jellegű és autonómiával rendelkező települések rendszerét váltotta fel, amelyben 8000 történelmi község változatlan formában maradt fenn, ami azt jelenti, hogy számottevő hányaduk nincs abban a helyzetben, hogy törvényi feladatait önállóan intézze. A helyi igazgatásról szóló törvény két csoportba sorolja az önkormányzatok feladatait, így megkülönbözteti: i) a saját feladatokat, és ii) az átruházott feladatok csoportját. A feladatok ellátásának kötelezettsége a községek lakosságszámának függvényében alakul²⁴, azonban a gyakorlatban sokszor előfordul, hogy nem minden község képes a törvényben meghatározott kötelező közszolgáltatásokat önerőből finanszírozni, így a helyi igazgatás alapjairól szóló törvény együttműködési kötelezettséget ír elő az egyes igazgatási szinteken található közigazgatási szervek számára a gyengébben teljesítő községek támogatására és ezzel egyidejűleg az alapszolgáltatások biztosítására. 1990-ben Spanyolország állam-önkormányzati irányú decentralizációval párosult reformra szánta el magát tekintettel arra, hogy a spanyol önkormányzatok több, mint 60 százaléka nem rendelkezett megfelelő mérettel a kommunális szolgáltatásszervezés szempontjából. A hatásköri reform részeként a szakemberek egy éven keresztül tanulmányozták a különféle méretű önkormányzatok működését annak érdekében, hogy meg tudják határozni, hogy a különböző népességnagysággal rendelkező önkormányzatok mekkora feladatkatalógus teljesítésére képesek. Következtetésképpen arra a megoldásra jutottak, hogy a hatásköröket koncentrálni szükséges, mert minden állampolgárnak szükséges hozzájutnia azokhoz a minimumszolgáltatásokhoz, amelyek törvény szerint megilletik.

²¹ A provinciák képviselői szervüket a községek tanácsai delegálják nem pedig az állampolgárok választják meg közvetlen módon. Így inkább községsszövetségeknek tekinthetjük őket, mintsem önkormányzatoknak, amelyek egyúttal állami hivatali körzeteket is alkotnak.

²² FINTA István: Területfejlesztési és értékelési rendszer Ausztriába. Tér és irodalom 16/4 (2002). 42.

²³ SZAMEL Katalin – BALÁZS István - GAJDUSCHEK György– KOI Gyula (szerk.): Az Európai Unió tagállamainak közigazgatása, Wolters Kluwer Kft., Budapest, 2011, 387.

²⁴ Valamennyi községben kötelező a köztisztaság fenntartása, a hulladék elszállításának megszervezése, a közvilágítás biztosítása, a köztemető fenntartása, az ivóvíz-szolgáltatás és csatornázás biztosítása, a lakott területek megközelíthetőségének kiépítése, a közutak burkolása és az élelmiszerek ellenőrzése. Kötelező könyvtárat, közparkot és piacot fenntartani, valamint gondoskodni a hulladékkezelésről az ötezernél népesebb településeken, míg a hússzezernél népesebb településeken a tűz elleni védekezés, a polgárvédelem, a szociális ellátás és a közcélú sportlétesítmények megszervezése, illetve biztosítása minősül kötelező jellegű feladatnak. A legnagyobb településeken, amelyek már ötvenezernél nagyobb lakosságszámmal rendelkeznek, kötelező megszervezni a városi tömegközlekedést és gondoskodni a környezetvédelemtől. SZAMEL – BALÁZS- GAJDUSCHEK – KOI (2011) i.m. 411.

A helyi önkormányzati hatáskörök vonatkozásában négy népességnagyság-csoportot különböztettek meg, amelyekhez hozzárendelték a kötelezően ellátandó feladatokat. Az így bevezetett szabályozási logika mentén az önkormányzat nagyságrendjének növekedésével annak kompetenciája is párhuzamosan tágul és a hatáskör-telepítés ezek alapján komplementer módon tudja kezelni a községi együttműködési formákkal az önkormányzatok méretbeli problémáit is. A helyi közügyek közös teljesítésére az önkormányzati jog két szervezeti típust hozott létre az önkormányzatok rendelkezésére: i) községközösségeket (*Comarcas*), ii) célszövetségeket (*Mancomunidades de Municipios*).

A községközösségek olyan szervezetek, amelyek tagönkormányzatok alapítanak és delegálnak képviselőket és valamilyen kulturális, sport, környezetvédelmi vagy oktatási feladatok közös ellátására hoznak létre. „Valójában a községközösségek alapításának joga az autonóm közösségek kezében van, amivel összefüggésben érthető, hogy némely országrészekben e társulási típus területet lefedő módon fejt ki tevékenységét.”²⁵ Ez a helyzet jellemző Baszkföldre és Andalúziára, ahol a községközösségek egyúttal, mint az állami és önkormányzati strukturális politika vonatkoztatási pontjaként kistérségi munkaerőpiaci régióként is működnek. A községközösségek esetében nem ritka, hogy tíz, vagy annál több önkormányzat szövetségéről beszélünk, amely adott esetben akár járási méreteket is elérhet. A szövetségek feladatai közé sorolhatók a település- és területrendezés, a környezetvédelem, egészségügy és szociális ellátás, a kultúra, valamint a sport feladatai.

A célszövetségek profilját elsősorban a szennyvíztisztítással, a szemétszállítással és ártalmatlanítással, valamint az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggő feladatok adják.²⁶

A helyi önkormányzatiság másik egyéb formája több települést fog át, és négy szervezeti változata ismert:²⁷

1. Igazgatási kerületek = *La Comarca*²⁸
2. Nagyvárosi területek = *Áreas Metropolitanoas*²⁹
3. Községi társulások = *Mancomunidades de Municipios*³⁰
4. Helyi önkormányzatok által létrehozott regionális, illetve országos társulások.³¹

²⁵ SOMLYÓDYNÉ i.m. 131.

²⁶ SEELE, G.: Der Kreis aus europäischer Sicht (Die übergemeindliche Kommunaverwaltung im Spiegel der nationalstaatlichen Verwaltungsstrukturen und der europäischen Gemeinschaftspolitik). Verlag W. Kohlhammer, Deutscher Gemeindeverlag, Köln. 1991.

²⁷ SZAMEL – BALÁZS- GAJDUSCHEK – KOI (2011) i.m. 413.

²⁸ Igazgatási kerületeket az autonóm közösségek hozhatnak létre és az esetek többségében élnek is ezzel a lehetőséggel tekintettel arra, hogy az autonómia státútumok többsége így rendelkezik.

²⁹ A nagyvárosi területek olyan helyi önkormányzatok, amelyek kiemelkedő jelentőségre tettek szert az elmúlt időszakban különösen a városfejlesztés, a tervezés és a nagyvárosokban integráltan megszervezett közszolgáltatásokkal kapcsolatos igazgatási feladatok vonatkozásában.

³⁰ A községi társulásnak érdekszövetségi jellegzetessége van, hiszen ezeket a községek önkéntes alapon hozzák létre valamely a feladatkörükbe tartozó közfeladat, vagy szolgáltatás ellátásának biztosítására.

³¹ A helyi önkormányzatok regionális, illetve országos társulásokat hozhatnak létre, amelyek elnevezésükkel ellentétben inkább a társaságokhoz hasonló karakterűek, hiszen a rájuk vonatkozó speciális jogi szabályozás hátterét az egyesületi jog adja. Ilyen jellegű társulás például a Spanyol Községek és Provinciák Országos Szövetsége.

A provinciák önkéntes egyesülése, mint társulás tilos, hiszen az egy újabb igazgatási szint létrejöttét eredményezné, ami viszont az autonóm közösségek számára fenntartott kizárólagos jogosítvány.

4. A hazai gyakorlat tükrében

A hazai önkormányzati társulási rendszer a bemutatott társulási rendszerekhez hasonlóan egy komplex, decentralizált rendszer, amely lehetőséget biztosít a települések közötti együttműködésekre a közszolgáltatások és fejlesztések biztosítása érdekében. De mind a skandináv, mind a spanyol önkormányzati társulási rendszerek hordoznak magukban olyan gyakorlatokat, tapasztalatokat, amelyeket a hazai közigazgatás-szervezőnek, jogalkotónak is érdemes lenne elemzés középpontjába állítani és a megfelelő keretek között akár profitálni belőlük a magyar társulási rendszer számára, mivel ezek a rendszerek különös figyelmet fordítanak a helyben történő közszolgáltatások hatékony biztosítására, a fenntarthatóságra és a közigazgatás decentralizálására.

A skandináv modellre jellemző flexibilitás, könnyű és rugalmas társulási struktúrák, amelyeknek segítségével az önkormányzatok könnyebben és gyorsabban alakíthatnak társulásokat, érdemes lenne a magyar rendszerben is megvalósítani ahelyett, hogy a bürokratikus akadályok miatti hosszadalmas folyamatokba bonyolódnánk az önkormányzatok. Erősebb koordináció a hatékonyabb munkavégzésre tekintettel szintén egy olyan jellemzője a skandináv modellnek, amelynek a magyar rendszerbe való átültetése elősegítené a társulások fenntartható fejlődését, utolsó sorban eredményesebben központosítaná a közszolgáltatások irányítását.

A spanyol társulási rendszer hasonlóan a skandinávhoz, tartalmaz számos olyan jó gyakorlatot, amelyek a hazai társulási rendszer számára is hasznosak lehetnek különösen a hatékonyabb közszolgáltatások biztosítása, valamint a kisebb települések és közösségek közötti együttműködés elősegítése terén. Spanyolországban a társulások egyik fontos előnye, hogy lehetőséget biztosítanak a közös gazdálkodásra és a közösen elosztott források kezelésére. A helyi önkormányzatok közötti pénzügyi együttműködés megkönnyíti a költségek megosztását, és biztosítja, hogy a kisebb települések is hozzáférhessenek azokhoz az erőforrásokhoz, amelyek máskülönben meghaladhatnák a költségvetésüket. Valamint elmondható az is, hogy Spanyolországban a társulásokban a közösségi részvétel és az átláthatóság kiemelt szerepet kap, így a polgárok és az érintettek gyakran részt vesznek a helyi döntéshozatali folyamatokban, különösen a közszolgáltatásokkal kapcsolatos kérdésekben. Ezzel biztosítható, hogy a társulások valóban az emberek igényeire válaszoljanak, és ne csupán adminisztratív eszközökként működjenek. A magyar önkormányzati társulásoknak is nagyobb hangsúlyt kellene fektetniük a közösségi részvételre és az átláthatóságra. A helyi közösségek aktív bevonása a döntéshozatali folyamatokba növelhetné a társulások legitimációját és a közszolgáltatások hatékonyságát.

Ezeknek és a többi jó tapasztalatnak az átvétele, integrálása a hazai rendszerbe segítené a társulásaink hatékonyabb működését, megbecsülését, hiszen a siker kulcsa minden esetben az önkormányzatok közötti bizalmon, a közös célok kialakításán és az erőforrások hatékony kihasználásán kellene, hogy alapuljon.

5. Összegzés, konklúzió

Az önkormányzatok közötti együttműködés kialakítását, a társulások létrehozását szinten minden uniós tagállam jogrendszere elérhetővé teszi. A tagállamok többségében az önkéntes önkormányzati együttműködési lehetőségek mellett a jogszabály kötelező önkormányzati egységesülés létrehozását is előírhatja. A társulások többnyire egycélúak, de lehetnek többcélúak vagy általános hatáskörűek is. Az uniós tagállamok rendszereit részletesebben tanulmányozva nyilvánvalóvá válik, hogy a kistérségi, önkormányzati társulások leginkább az elaprózott önkormányzati rendszerekben váltak jellemzővé, illetve azokban a tagállamokban, ahol túl nagy távolság a területi és helyi szint között, és nincs erős megyei vagy regionális önkormányzati szint kiépítve. Vannak olyan tagállamok, amelyekben nagyon részletesen szabályozzák a társulások létrehozásának feltételeit, de akadnak olyan tagállamok is, amelyek csak általános felhatalmazást adnak és csak keretszabályozás létezik az együttműködések létrehozására vonatkozóan.

Az eltérő történelmi tradíciók, valamint az államok mérete miatt az önkormányzati együttműködésekre más és más modellek alakultak ki. A bekövetkező reformok során egyre több állam élt a településközi együttműködések működtetésével még úgy is, hogy ragaszkodtak a települési önkormányzatok önállóságához és a kötelező önkormányzati társulások kialakításával törekedtek a hatékonyság és a méretgazdaságosság követelményeinek való megfelelésre. A modellek csoportosítása több szempont alapján is történhet, de általánosságban elmondható, hogy nincs optimális modell, csak egyedi „országspecifikus” megoldások léteznek.

Végezetül érdemes a finn szakértők jó tanácsait is megfontolni, amely szerint, ha az önkormányzati együttműködések túlságosan kötődnek a delegáló szervezethez és azok egyéni érdekeihez, akkor az a közös feladatellátás és fejlesztés gátjai is lehetnek.

1. Introduction

Reliable operation of wireless communication systems requires the accurate and rapid identification of interference. Prompt detection of interference is critical for initiating fault resolution in a timely manner. Currently, no standardized method is available, and spectrum data analysis must therefore be performed manually. This study aims to evaluate the accuracy achievable by automated anomaly detection within the 87.5 MHz – 108 MHz (broadcast) frequency band using unsupervised machine learning models, specifically autoencoders and Convolutional Autoencoders (CAE). In such cases, unsupervised learning models analyse spectrum data in image form and attempt to determine whether an anomaly is present. These models, however, do not account for the distribution characteristics or sequential structure of the data, which may pose limitations on their accuracy.

The application of machine learning algorithms in the analysis of radio frequency (RF) spectrum is a relatively new research area with limited results in the literature. Existing publications predominantly focus on specific aspects of spectrum monitoring, which will be discussed in detail below. Among the notable approaches are autoencoder-based methods, which have proven particularly effective in anomaly detection, especially in scenarios where labelling faults beforehand poses significant challenges. One such model, the Adversarial Autoencoder (AAE)-based Spectrum Anomaly Detector with Interpretable Features (SAIFE), is designed for detecting anomalies in wireless spectrum using Power Spectral Density (PSD) data. This system achieves an average anomaly detection accuracy exceeding 80 %, while maintaining a false alarm rate as low as 1%, and is capable of localizing anomalies in an unsupervised environment [1].

Other models employ supervised learning approaches, such as the Stacked Autoencoder (SAE) and 3D Deep Residual Network (3DDRN), which are highly effective in reducing the dimensionality of hyperspectral images and classifying spectral-spatial features. As a result, these models have achieved an accuracy of 98.97 % [2]. Another study proposes a method capable of detecting various types of anomalies in real time, including interference, frequency shifts, spectrum deviations, and node failures [3].

In addition to the application of unsupervised autoencoder-based anomaly detection systems, Adversarial Machine Learning (AML) attacks have been shown to effectively disrupt machine learning (ML) and deep learning (DL)-based solutions in wireless communication systems. AML attacks are difficult to detect and energy-efficient, making it a priority to develop defence strategies that aim to quantify and mitigate the impact of such attacks while ensuring the security of ML/DL applications [4]. The application of an LSTM-based autoencoder in this context achieves a 99.6 % F1-score in fault diagnosis, outperforming manually extracted features while requiring minimal human intervention. Future research is expected to enhance model performance through alternative threshold selection methods and the application of advanced autoencoder architectures, such as Variational Autoencoders (VAEs) [5].

The application of various autoencoder-based models for RF spectrum anomaly detection spans multiple frequency ranges and employs diverse approaches. A common characteristic of these

models is that autoencoders are not used as standalone models but are always integrated as components of more complex architectures. This raises the question of whether there exists a theoretical limit to the applicability of autoencoders, beyond which they are unable to provide further improvements in accuracy. Which accuracy can be expected from an autoencoder-based model for anomaly detection, and when does it become necessary to use more complex models that consider the distribution and sequence of signals. This line of inquiry is critical, as the performance of autoencoders is highly dependent on the nature of the input data, the complexity of the spectrum, and the level of noise present. The key question is at what point it becomes necessary to employ more complex models, such as hybrid or deep learning architectures, to ensure that the model's performance reaches or exceeds the limitations inherent to autoencoders.

2. Problem definition

In the broadcasting frequency band, there are known waveform phenomena, such as radio transmitter outage, transmission take off or modulation outage and take off. restarts. These phenomena exhibit clearly distinguishable shapes, making them well-suited for supervised machine learning methods. In such cases, even with a small amount of data, it is possible to achieve over 90 % accuracy using both statistical machine learning approaches and neural networks [6,7,8]. However, certain phenomena arise from the malfunction of electrical devices, producing highly variable signals that are not suitable for supervised machine learning training. Common phenomena observed during spectrum monitoring are illustrated in Figure 1.

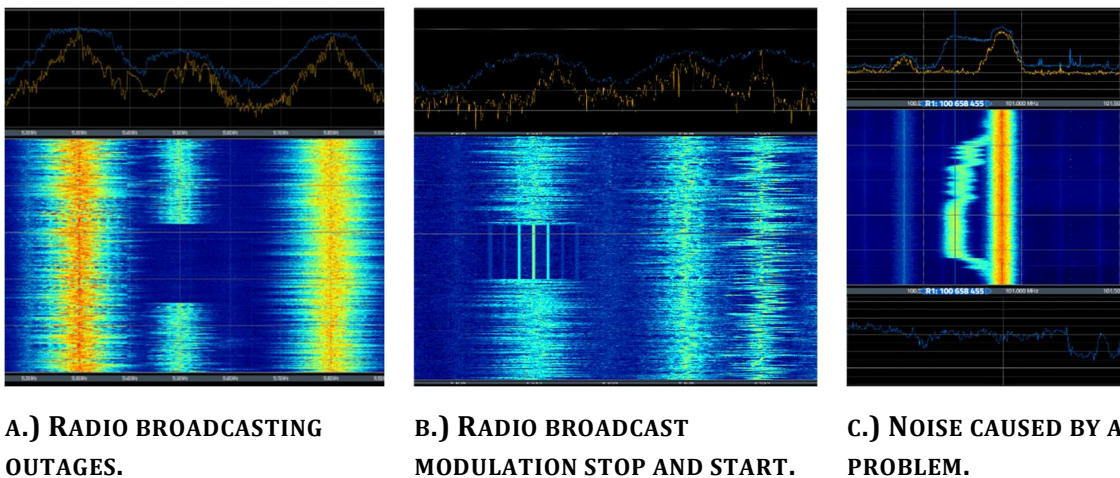

FIGURE 1. THE PHENOMENA THAT ARISE IN THE CONTEXT OF SPECTRUM MONITORING ARE SHOWN IN THE FOLLOWING FIGURES. IN FIGURE A), THE SHUTDOWN AND SUBSEQUENT START-UP OF A RADIO TRANSMISSION IS DEPICTED. FIGURE B) SHOWS THE INTERRUPTION AND RESTART OF A RADIO TRANSMITTER'S MODULATION. IN FIGURE C), NOISE GENERATED BY A MALFUNCTIONING DEVICE IS OBSERVED.

The goal is automated anomaly detection, which accelerates the detection process and facilitates the prompt initiation of fault resolution. Noise generated by a malfunctioning or non-standard electronic device is the most disruptive to communication, making its filtration the primary task. Detecting this noise can be accomplished using unsupervised machine learning. If the system identifies an anomaly within a given time frame, supervised machine learning can then be used for classification.

It is important to first examine the question of how clearly defined these anomalies are. This will help determine the theoretical accuracy that sets an upper limit for the trained model. To measure human error, which indicates the boundary for the model's accuracy, engineers were tasked with analysing 102 spectrum images to determine whether they observed any anomalies on the images. They were not required to identify the precise location of the fault, only to assess whether an anomaly was present or not. The images contained a mix of zero, one, or multiple anomalies.

Among the variants of the spectral images marked as anomalous, the minimum number of images was 53, while the maximum number of images was 70. The 53 errors were successfully identified by all participants, but for the highest number of misclassified images, the errors marked by other participants varied uniquely, with most being identified by only one person. As a result, since detecting erroneous images is not a straightforward task, the variability of the results is significant, as illustrated in Figure 2. In this case, the standard deviation was 7.135, and the relative standard deviation was 11.83 %. This suggests that machine learning algorithms cannot be applied universally; rather, custom models are required, which need to be trained individually for each user to improve work efficiency. Without this, validation would not be meaningful, as it would not reflect the true accuracy of the model. Subsequently, model validation was conducted from a single perspective, meaning that its accuracy depends on the validator, and as a result, the model's accuracy may show considerable fluctuation.

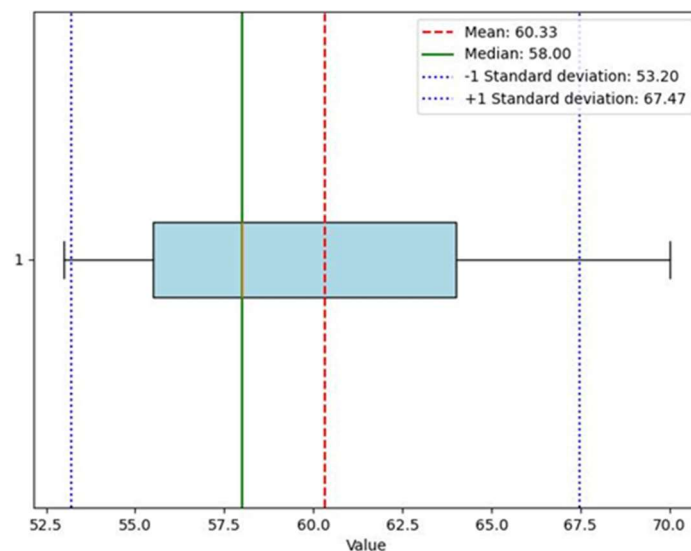

FIGURE 2. STATISTICS ON WHAT HUMANS BELIEVE TO BE ERRORS.

3. Materials and methods

The received signal strength values, i.e., the spectrum data, were represented as a spectrogram on a 640×640 size image. These spectrograms served as the input for the autoencoder. The architecture of the simple autoencoder is illustrated in Figure 3. Following the input layer, there is the encoder, which compresses the image, reducing its size. Next, the latent space follows, which is followed by the decoder. The decoder is responsible for reconstructing the image. The output is the reconstructed image.

The core idea of the model is to minimize the error between the original image and the reconstructed image during the learning process, so that the reconstruction becomes increasingly accurate. The model learns only on spectrum images that are free from anomalies. After training, the model continuously receives images as input, which it encodes and then decodes. It then computes the difference between the input and output images. In case of an anomaly, the reconstruction is flawed, and if the error exceeds a certain threshold, the system will flag it, indicating that an anomaly has been detected.

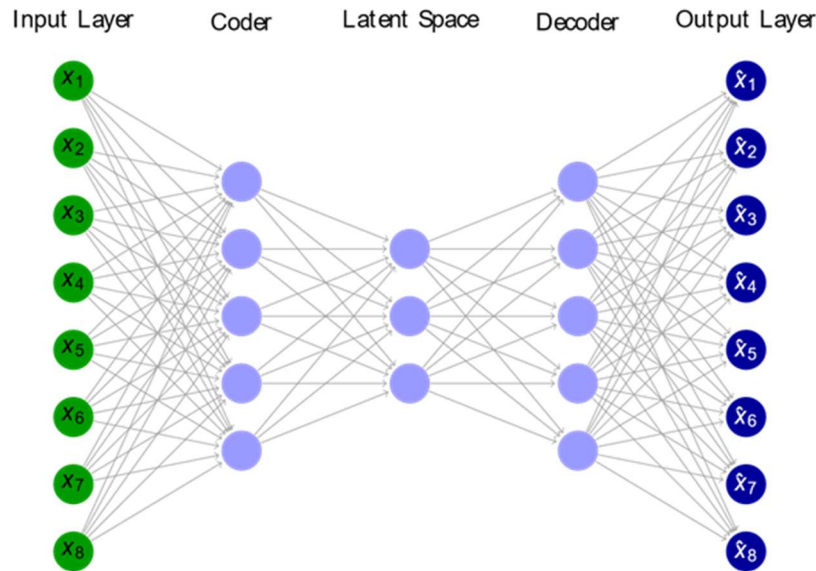

FIGURE 3. AUTOENCODER ARCHITECTURE. THE INPUT LAYER IS FOLLOWED BY A CODER, THEN LATENT SPACE. THEN THE DECODER RESTORES THE COMPRESSED IMAGE TO ITS ORIGINAL SIZE. DURING LEARNING, THE MODEL LEARNS ANOMALY-FREE IMAGES MORE AND MORE ACCURATELY, SO THAT THE DISCREPANCY BETWEEN THE ORIGINAL AND THE RECONSTRUCTED IMAGE IS MINIMIZED.

3.1. Using Autoencoder

The autoencoder used in this study is shown in Figure 4. After running the model, the validation accuracy was exceptionally high, exceeding 90 %. This immediately raised the question of why it was so much more accurate than the results found in the literature review. The issue arose because the model automatically searched for the threshold value that maximized accuracy. Since anomalies occur infrequently, the model predicted most spectrum images as "good," resulting in a high overall accuracy.

However, in terms of practical usability, the program in this form is not applicable. Therefore, an alternative evaluation metric had to be found, one that better reflects the model's true performance. Metrics such as F1-score, recall, and false positive alerts were used, revealing that the model's performance did not even reach 30 % accuracy. Moving forward, a new model needs to be developed that avoids this flaw and is sufficiently accurate to assist in the task at hand, even if it cannot completely replace human input.

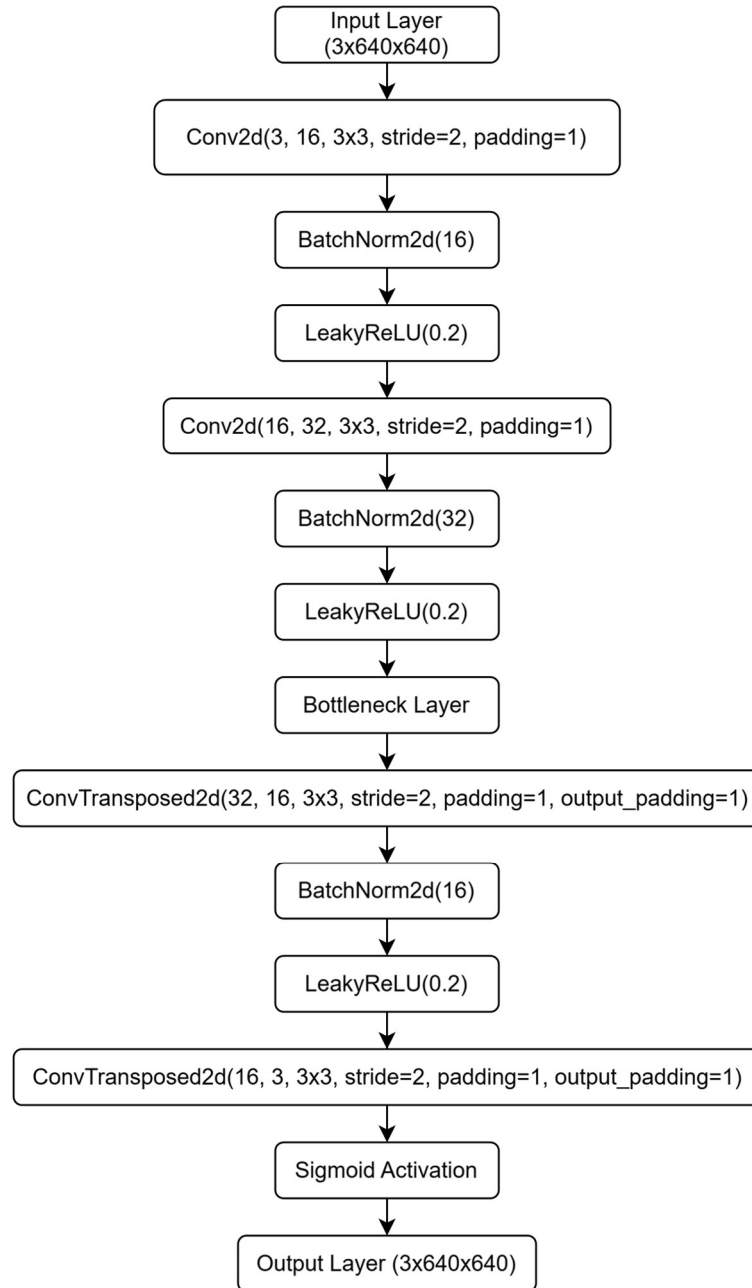

FIGURE 4. THE STRUCTURE AND DETAILED PARAMETERS OF THE AUTOENCODER USED.

3.2. Convolutional Autoencoders (CAE)

Figure 5. presents a more complex autoencoder architecture that eliminates the flaw of the previous simpler model, i.e., it does not use accuracy as a metric to determine the threshold value. The model receives $1 \times 640 \times 640$ grayscale images as input. The model contains three convolutional layers, which use a 3×3 kernel to convolve the image pixels. The stride between the convolutional operations is 1, and padding is also set to 1 to maintain the output size. After the convolutional layers, batch normalization is applied, which accelerates the learning process by reducing the variation in the distribution of input features. This is followed by a ReLU activation function, and MaxPooling is used to reduce the dimensionality. The latent space contains a linear layer, which controls the dimensions through a linear transformation. Dropout follows, which

helps prevent overfitting. After that, the decoder part of the model restores the image to its original form.

This level of complexity in the autoencoder is now actually trainable for the desired anomaly detection. The current model achieved an F1-score of 0.69 and an accuracy of 0.63. However, the False Positive Rate is 0.5852. This indicates that the model could be further refined by increasing its complexity. Furthermore, in practical applications, it can already provide assistance.

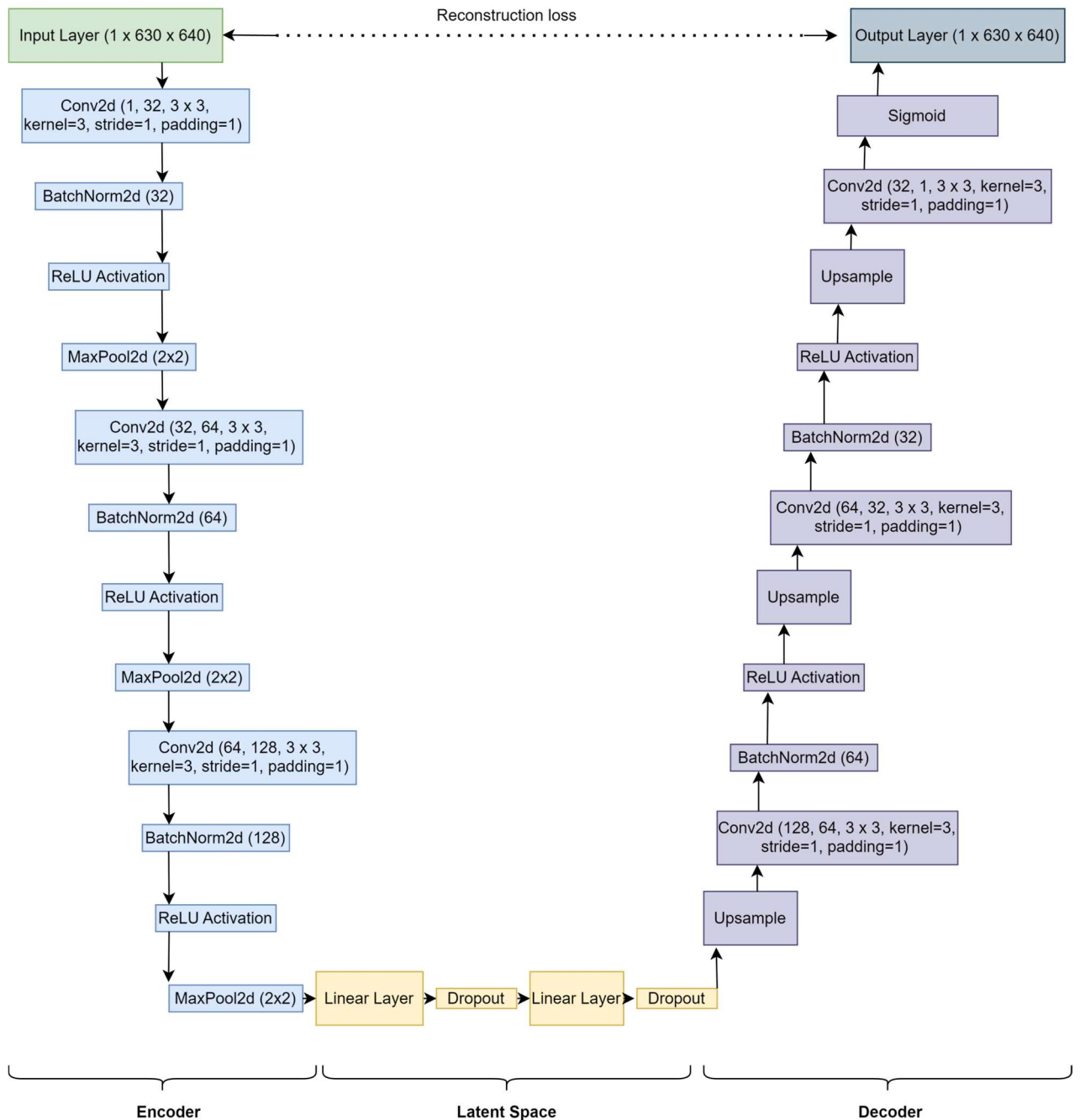

FIGURE 5. A MORE COMPLEX AUTOENCODER, WHICH CONTAINS MULTIPLE LAYERS AND APPLIES CONVOLUTIONAL OPERATIONS BETWEEN THE LAYERS. THE LATENT SPACE IS SUPPLEMENTED WITH A LINEAR LAYER AND DROPOUT.

4. Conclusion and future work

In the field of RF spectrum monitoring, anomaly detection is a slow task that is usually performed manually, which highlights the need for automation. Due to the complexity of the signals, machine learning algorithms provide a viable solution. Supervised learning is not applicable to all phenomena, so an unsupervised approach with anomaly detection is necessary. The Autoencoder provides a suitable method for this task.

Due to the versatility of the phenomena, anomalies are often not straightforward to identify. In manual detection, the variance was significant, with a relative deviation of 11.83 %. Therefore, the model needs to be trained individually for each user to assist in their work. As a result, it cannot be a universal model capable of fully replacing human labour in anomaly detection within the RF spectrum. Since there is no complete consensus among humans, the model's accuracy is limited. There exists a theoretical boundary beyond which the model cannot be further refined.

In the case of autoencoders, it is easy to make the mistake of not detecting anomalies, leading to relatively high accuracy in the model. The latent space can be improved by using a linear layer to reduce the output dimensions, and a dropout layer helps prevent overfitting. As a result, the model achieves an F1-score of 69 %, while the accuracy remains at 62 %. However, the false positive rate is still high. When compared with the literature, the maximum accuracy of an autoencoder should fall between 62 % and 80 %. The future plans are to narrow down this range and determine the theoretical accuracy that can still be achieved with simple autoencoder networks, beyond which more complex architectures, such as Variational Autoencoders (VAE), Sequence-to-sequence Autoencoders, or LSTM-based autoencoders, must be applied.

5. References

- [1] Rajendran, S., Meert, W., Lenders, V., & Pollin, S. (2019). Unsupervised wireless spectrum anomaly detection with interpretable features. *IEEE Transactions on Cognitive Communications and Networking*, 5(3), 637-647.
- [2] Zhao, J., Hu, L., Dong, Y., Huang, L., Weng, S., & Zhang, D. (2021). A combination method of stacked autoencoder and 3D deep residual network for hyperspectral image classification. *International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation*, 102, 102459.
- [3] Tandiya, N., Jauhar, A., Marojevic, V., & Reed, J. H. (2018, May). Deep predictive coding neural network for RF anomaly detection in wireless networks. In *2018 IEEE International Conference on Communications Workshops (ICC Workshops)*, pp. 1-6, IEEE
- [4] Adesina, D., Hsieh, C. C., Sagduyu, Y. E., & Qian, L. (2022). Adversarial machine learning in wireless communications using RF data: A review. *IEEE Communications Surveys & Tutorials*, 25(1), 77-100.
- [5] Ahmad, S., Styp-Rekowski, K., Nedelkoski, S., & Kao, O. (2020). Autoencoder-based condition monitoring and anomaly detection method for rotating machines. In *2020 IEEE International Conference on Big Data (Big Data)*, pp. 4093-4102, IEEE
- [6] Takács, S. L. (2023). Detecting anomalies in the FM frequency band using statistical methods. In P. S. Varbanov, B. Wang, & P. Kapustenko (Eds.), *Széchenyi István University proceedings of sustainable development research* (pp. 54–61). Universitas-Győr Nonprofit Kft.

[7] Takács, S. L. (2023). Anomáliadetekció a 87,5 MHz – 108 MHz frekvenciasávban felügyelt és felügyelet nélküli gépi tanulással. In I. Koncz & I. Szova (Eds.), Húsz éve az európai nemzeti tudományosság és a fiatal kutatók szolgálatában: A PEME XXVI. Nemzetközi PhD-konferenciájának előadásai (pp. 298–304). Professzorok az Európai Magyarországért Egyesület.

[8] Takács, S. (2023). Detection of FM transmission outages and modulation outages with classification methods

Absztrakt

A hajléktalanok kapcsolathálózati szegregációját vizsgáltam méretgenerátoros kapcsolathálózati módszerrel 2014-es és 2021-es nagymintás adatokon. Alapvetően így a kormányzat által keltett ellenségképzés, morális pánik hatásait tudtam megvizsgálni. Hajléktalanokra vonatkozó negatív binomiális modelleket építettem, ahol az alpha paraméter jelöli a túlszórás mértékét. Az alpha paraméter más marginalizált csoportokhoz (LMBTQ, roma) képest rendkívül magas, vagyis a hajléktalanok ismertsége a társadalmon belül rendkívül kiegyenlítetlen, ami nagy mértékű kapcsolathálózati szegregációként interpretálható. 2014 és 2021 között a COVID miatti kapcsolatháló csökkenés mértékétől nagyobb arányban csökkent a hajléktalanok átlagos száma az emberek kapcsolathálójában. Ezt az okozhatja, hogy a közterületen való életvitelszerű tartózkodás tiltásával csökkent a hajléktalanok láthatósága. Ugyanakkor a kapcsolatháló csökkenésével valamelyest kiegyenlítettebbé vált a hajléktalanok ismertsége a társadalomban, ami azt eredményezte, hogy kis mértékben csökkent 7 év alatt a kapcsolathálózati szegregáció mértéke. Ennek ellenére nagyon kevés kapcsolata van a hajléktalanoknak a többségi társadalommal - az emberek, több, mint 80%-ának egyáltalán nincs hajléktalan ismerőse - ami hátráltatja a reintegrációjukat a társadalomba.

Kulcsszavak: hajléktalanok, méretgenerátor, kapcsolathálózat, szegregáció, morális pánik

Bevezetés

Egyre nagyobb teret nyer a magyar közéletben és politikai térben a különböző kisebbségekről, társadalmi csoportokról való diskurzus. Mindezek különböző kontextusban jelennek meg, legyen szó az adott csoportok integrációjáról vagy a feltételezett általuk hordozott veszélyekről. A kutatói érdeklődésem, a kiinduló kutatási problémám az volt, hogy az utóbbi bő egy évtizedben különböző társadalmi csoportokat stigmatizáló, az életüket, lehetőségeiket megnehezítő törvények, döntések születtek Magyarországon. Ilyen volt például a „hajléktalantörvény” -ként elhíresült 2018-as alaptörvény-módosítás², aminek következményeként 2018 óta tilos az életvitelszerű közterületen tartózkodás (Drinóczi, 2019). Ez alapvetően a hajléktalanság kriminalizálását jelenti, ami rengeteg hatalmi visszaélésre ad lehetőséget. A hajléktalanok mellett más társadalmi csoportok (LMBTQ közösség, civilek, migránsok) is a kormányzati támadások keresztútjába kerültek. Ez a fajta ellenségképzés, gerjesztett morális pánik a saját politikai tábor mozgósítására, vagyis politikai célok elérésére szolgál.

A kutatásom egyik célja, annak a megértése, hogy vajon mi okozza azt, hogy a magyar társadalom egy része immunis vagy kifejezetten támogatja ezen intézkedéseket. A hajléktalanok (és vélhetően a többi marginalizált csoport) esetén ez a társadalmi integráció hiányára és a magyar társadalom alacsony szolidaritásszintjére vezethető vissza. Mivel a társadalmi integráció

¹ PhD-hallgató, DE HTDI Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, e-mail: vida.laszlo@arts.unideb.hu, ORCID: 0009-0000-8363-0670, MTMT: 10091029

² 2012. évi II. törvény 178/B. §

és a társadalmi szolidaritás alapjai a bizalmas kapcsolatok (Utasi, 2002), így kapcsolathálózati módszert alkalmazok a kutatásomhoz. Jelen tanulmányomban a hajléktalanok (dez)integrációját, kirekesztettségét, kapcsolathálózati szegregációját vizsgálom. 2014-es és 2021-es adatokon végzek méretgenerátoros kapcsolathálózati survey elemzést. Tehát a másik kutatási célom longitudinális vizsgálat keretében megnézni miként változott a morális pánik, ellenségképzés hatására a hajléktalanok kapcsolathálózati szegregációja, illetve, hogy hol vannak a társadalmi választóvonalak a hajléktalanok körül.

Elméleti háttér

TÁRSADALMI INTEGRÁCIÓ ÉS SZOLIDARITÁS HIÁNYA

Ferge Zsuzsa (1991) a társadalmi integráció hiányát, vagyis a dezintegrációt negatív jelenséggként írja le, ami együtt jár a szegregációval és a szegmentált társadalommal. A szegregáció, a társadalomból való kizáródás fő okai „a szegénység, az egyenlőtlenség, az etnikai, nemi, vallási diszkrimináció, a munkanélküliség, a hajléktalanság növekedése, a kapcsolati háló gyengülése” (Ferge, 2000:44). Tehát a dezintegrációs folyamatok leginkább a jövedelmi szegénységgel köthetők össze, így a hajléktalanok tekinthetők az egyik leginkább dezintegrált csoportnak a társadalomban.

Általánosságban a dezintegráció „a társadalom tagjai közötti bizalom- és szolidaritáshiánnyal, a normasértések gyakoriságával, az alacsony együttműködési szinttel jellemezhető” (Hajdu, 2012:45). Hosszú történeti öröksége van a magyar társadalom szolidaritáshiányos állapotának. Eredete a szocialista rendszerben keresendő. A Kádár-korszakban a paternalista állam az állampolgáraiért magára vállalta a felelősséget. Az állam javakat adott az embereknek és legitimálta a féllégális tevékenységeket (második gazdaság, gmk) is. Ezért a jólétért cserébe apolitikus attitűdöt várt el (aki nincs ellenünk, az velünk van). Így egy olyan helyzet alakult ki, ahol az állam mellett nem volt tere valódi érdekképviselőnek, és ezáltal az egymás iránti felelősségérzet hiánya vált természetessé (Beluszky, 2000). A szocialista rendszer másik jellegzetessége az volt, hogy a rendszerváltás előtt az egyéni kapcsolathálókat elsősorban a családtagok, rokonok alkották. Ennek oka az, hogy a diktatúrában bárki lehetett besúgó, az emberek nem feltétlenül bíztak meg a munkatársaikban, szomszédjaikban sem. A család maradt az egyetlen biztonságos tér, az erős kapcsolatok itt alakultak ki (Andorka, 2006). Megkötő (bonding) társadalmi hálózat alakult ki a családon belül. Az áthidaló (bridging) kapcsolatok hiánya azonban azt okozta, hogy a társadalom különböző csoportjai között nincs összeköttetés, amelyen keresztül az információ, a tudás közvetítése megtörténhetne. Ilyen környezetben nagy a bizonytalanság a külső világgal szemben, így a társadalmi szolidaritás sem jöhet létre az ismeretlen, nem látható csoportok iránt. Ez a familista családcentrikus kultúra olyan helyen jön létre, ahol gyenge a civil társadalom és központosított az állami vezetés (Dupcsik - Tóth, 2008).

A rendszerváltás után az emberek mentalitása hirtelen nem változott meg. A kapitalista rendszerben is elvárták a paternalista vezetést, amihez a kormányok valamennyire alkalmazkodtak. Az új fogyasztói társadalom individualista, materialista mivolta még inkább megerősödött (Beluszky, 2000). A 2008-as világválság után a társadalmi polarizáció egyre jobban elmélyült. A társadalmi egyenlőtlenségek növekedése mellett a rendszerszintű szolidaritás megrendülése is a társadalmi szolidaritás csökkenéséhez vezetett (Takács, 2018). Egy ilyen társadalomban alacsony a másokkal szembeni bizalom és tolerancia.

Tehát összességében befelé záródó egymás iránt nem szolidáris kisközösségek alkotják a magyar társadalmat. Ez a társadalom egészét fenyegeti, hiszen ilyen társadalmi helyzetben könnyen tudja a kormányzat az embereket manipulálni. Könnyű egy adott csoportot bűnbaknak megtenni, vagy társadalmi csoportokat egymással szembe állítani a politikai siker reményében. Mindezen folyamatok partikuláris szolidaritáshoz vezetnek, amely bizonyos csoportok privilegizálására, illetve más csoportok kizárására irányulnak (Takács, 2019).

MORÁLIS PÁNIK ÉS ELLENSÉGKÉPZÉS

A politikai integrációs kutatások azt mutatják, hogy a szoci demográfiai, kulturális és társadalmi erőforrás változókkal nem lehet leírni a politikai értékrendeket. A 21. században egyre inkább a politikai vezérek integráló szerepe és funkciója került az előtérbe. Minden folyamatnak az élén a vezér áll, az ő sikere vagy kudarca egyben az általa irányított kormány és politikai közösség sikere, illetve kudarca is. Nem csak a saját táborát mozgósítja és integrálja a vezér, hanem az ellentáborát is. Tehát a politikai integrációban egyre inkább az érzelmeknek és a vezetőknek/vezéreknek van szerepe. A politikai vezérek világértelmezéseket adnak választóiknak. Megnevezik a különböző társadalmi, gazdasági, politikai problémákat és azoknak az okait is. A mozgósítás egyik leghatékonyabb módszere a közösségre lelkesedő veszélyek bemutatása. Különböző társadalmi csoportok is lehetnek alanyai ezeknek a veszélyeknek, hiszen a szolidaritáshiányos társadalomban könnyű ellenségképnek beállítani a többség számára ismeretlen, távolinak tűnő csoportokat. Ez a fajta ellenségképzés (LMBTQ emberek, migránsok, hajléktalanok, civilek stb.) és gerjesztett morális pánik az, ami a NER sikerének egyik alapköve. Ebben természetesen óriási szerepe van a leuralt médiapiacnak és korlátlan pénzügyi erőforrásnak, így az üzenetek eljuttatása és annak súlykolása ellenállás nélkül megtörténik. Tehát a pártok gondolati kapaszkodókat nyújtanak, leegyszerűsítik a világot és közösségi érzést is adnak az embereknek (Gerő-Szabó, 2017).

A morális pánik összegezve az a jelenség, amikor egy csoport vagy csoporthoz tartozó jelenség a társadalom rendjét fenyegető veszélyként tudatosul a többségi társadalomban. Ehhez a média leegyszerűsítő és szenzációkeltő működése szükséges, ami által könnyen beazonosíthatóak ezen „veszélyes” csoportok. A felfokozott közhangulatra a hatóságok törvényi szigorítással reagálnak, vagyis a morális pánik nyomot hagy a jogrendszerre is. A folyamat során alkotott szimbolikus képzetek beépülnek a társadalom hiedelemrendszerébe is (Kitzinger, 2000). A hajléktalanok esetén ezen törvényi szigorítások arra az előítéletre, premisszára alapulnak, hogy ők maguk tehetnek a helyzetükről, vagyis egy jogszabályi tiltással megszüntethető a jelenség. A morális pánik bárkit elérhet, elég hozzá, hogy egy autoritás ráfogja, hogy a szerencsétlenségét önmagának köszönheti. Így ezen csoportokat – mint a hajléktalanokat - a társadalom az áldozati státuszra érdemtelennek tekinti és nem vállal velük szolidaritást. (Bárd-Szontagh, 2021).

A hajléktalanok esetén a megőrzés mechanizmusa a közpolitikai és közéleti médiában zajló diskurzusokban jól megfigyelhető az utóbbi évtizedben. Az erősödő egyenlőtlenségi viszonyok a marginalizált csoportokkal (pl. hajléktalanok) kapcsolatban valós vagy vélt félelmet keltenek a társadalomban. A hatalom válasza a félelemre a hajléktalanok esetén a kizárásuk a társadalomból. A rájuk alkalmazott pejoratív jelzők szintén tovább mélyítik a társadalmi és jogi hátrányaikat. A társadalmi kizárás mellett tehát a hajléktalanoknak a kormányzati diskurzusokban megjelenő stigmatizációval is meg kell küzdeniük (Szöőr-Fülöp – Csoba, 2022).

HAJLÉKTALANOK

A társas támogatás hiánya, a szegénység és az egyéni problémák összessége tehet valakit hajléktalanná. A hajléktalanság lakásprobléma és lényegében osztályjelenség, hiszen a legsó, legszegényebb réteget érinti. Eredete mélyen a szegénységben gyökerezik. A hajléktalanoknak nagyon kevés kapcsolatuk van, többségük a családjukkal és más csoportokkal se tartja a kapcsolatot. A hajléktalanok negyedének egy barátja sincs, kétharmadának pedig egy bizalmas kapcsolata se (Albert-Dávid, 1998). A kapcsolathiány nem csak következménye, hanem oka is a hajléktalanságnak. A hajléktalanságba süllyedése veszélye leginkább azokat fenyegeti, akik nem rendelkeznek társas kapcsolatokkal (Albert-Dávid, 2001).

Azok a kapcsolatok, amelyek a többségi társadalomhoz kötné a hajléktalanokat leépültek, helyette a legtöbb kapcsolat a hajléktalanok világához köti őket. A hajléktalanok annak érdekében, hogy legyen valamilyen kapcsolatuk, szociális életük, egymással építenek ki kapcsolatokat, de ez hosszú távon éppen hátráltatja a visszakerülését a többségi társadalomba. Gyenge kapcsolataik így más hajléktalanokkal és egyéb alsó társadalmi réteghez tartozó emberekkel vannak, ami nem segít a felemelkedésben. Hajléktalanok esetében így lényegében egyszerre beszélhetünk a társadalomból való kizáródásról, illetve a saját közegükbe való bezáródásról (Nagy, 2010).

A hajléktalanok számának és élethelyzetének nemzetközi összehasonlítása rendkívül nehézkes. Önmagában már a hajléktalanság fogalmi meghatározása sem egységes. Általánosságban azt lehet elmondani, hogy a lakhatás milyenségét meghatározó fizikai, jogi, szociális dimenziók valamelyikének a deficitjéhez kötik a hajléktalan helyzetet. Az OECD 2020-as adatok alapján a hajléktalanok aránya Magyarországon 0,1%, ami alacsonyabb, mint a legtöbb európai országban. Ugyanakkor mivel az OECD adatok forrása nem egységes (kormányzati/önkormányzati/szociális hivatalok. stb.) így nem igazán alkalmas nemzetközi összehasonlításra. A 2011-es népszámlálás alkalmával 12347 effektív hajléktalan³ embert regisztráltak Magyarországon, ami a tényleges szám töredéke lehet. 81%-uk férfi, 19%-uk nő. Általában 30 és 70 éves kor között voltak. Ennek az az oka, hogy különböző életkorban eltérő eséllyel válnak az emberek hajléktalanná. 30 év alatt van erre a legkisebb esély, míg a 70 éves kort fedél nélkül kevesen élnek meg. A hajléktalanok közel kétharmada a 40-59 éves korcsoportba tartozik. Körükben a magyar átlaghoz képest felülreprezentáltak az elvált férfiak és az özvegy nők. A hajléktalanok felének van befejezett középfokú végzettsége. Közel 30-40%-uknak van rendszeres munkajövedelme, 25-30%-uk azonban elsősorban kukázásból, kéregetésből tartja el magát. A hajléktalanná válás okainak az érintettek valamilyen személyes, családi okot (válás, abúzus, függőség, konfliktusok) jelöltek meg leggyakrabban, illetve valamilyen gazdasági jellegű okot második leggyakrabban. A hajléktalanok közel harmada roma származású, ami a teljes népességen belüli arány ötszöröse. Vagyis a romák felülreprezentáltak a hajléktalanok körében (Győri, 2020).

KAPCSOLATHÁLÓZATI SZEGREGÁCIÓ

A szegregáció fogalma alatt legtöbbször a lakóhelyi/térbeli szegregációt értik. Ez azt jelenti, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek, a különböző etnikai és társadalmi csoportok közötti távolságok

³ Az effektív hajléktalanok azok az emberek, akik semmilyen biztos, biztonságos, viszonylag stabil lakhatási megoldással nem rendelkeznek. Gyakorlatban ez a hajléktalanszállókon lakókat, illetve fedél nélkül élőket jelenti.

térben is megjelennek. Magyarországon látványosan a romák esetén figyelhető meg, hogy sok helyen a többségi társadalomtól távol, a település egyik szegletében élnek elzárva. A szegregáció, a szegmentált társadalom alapvetően a társadalmi integráció hiányának, a dezintegrációnak és az egyenlőtlenségeknek a következménye (Ladányi, 2011).

A szegregáció fogalma azonban nem csak térbeli elkülönülésként értelmezhető, hanem az adott társadalmi csoportra jellemző homofil kapcsolatok arányaként is (Duncan - Duncan, 1955). Ez alatt azt értjük, hogy az egyének bizonyos tulajdonságaik által csoportba rendezve egymással gyakrabban kerülnek interakcióba a csoporton kívüli egyénekhez képest, mint ahogy a csoportnagyságok alapján véletlenül várnánk. Tehát a kapcsolathálózati szegregáció azt mutatja meg, hogy az adott csoport ismertsége mennyire kiegyenlített/kiegyenlítetlen a társadalmon belül, vagyis kapcsolathálózati szempontból mennyire nyitott/zárt a vizsgált csoport (Vida, 2023).

KUTATÁSI KÉRDÉSEK

1. kutatási kérdés: Mely (elsősorban szoci demográfiai) tényezők felelősek a hajléktalanok kapcsolathálózati szegregációjáért 2014-ben és 2021-ben?
2. kutatási kérdés: Milyen mértékű kapcsolathálózati szegregációval néznek szembe a hajléktalanok 2014-ben és 2021-ben?

Módszertan és minta

ADATOK ÉS VÁLTOZÓK

A tanulmány során elemzésre két nagymintás adatbázist használtam. Összehasonlító elemzésem az MTA-ELTE Peripato Összehasonlító Társadalmi Dinamika Kutatócsoport (Fokasz et al. 2017) 2014-es (N=1000) valamint a Hungarostudy⁴ 2021-es (N=7000) adatbázisára épül. Ezen adatbázisok tartalmaztak olyan változókat, amelyek felhasználhatóak méretgenerátoros kapcsolathálózati elemzéshez.

A kutatás során a következő kérdéseket alkalmazták:

„A következő kérdések olyan személyekkel lesznek kapcsolatosak, akiknek ismeri a nevét, és ha valahol összefutnának, megállna velük beszélgetni. Kérem, mondja meg, hogy hány olyan embert ismer, akit Milánnak/Juditnak/Krisztiánnak/Barbarának/Sándornak hívnak, illetve akiről tudja, hogy cigány származású? / meleg vagy leszbikus? / hajléktalan” kérdésre adott válaszok alapján lehet a kapcsolathálózat méretét és a marginalizált társadalmi csoportok kapcsolathálózati szegregációját megbecsülni.

Mindkét minta a szoci demográfiai tényezők alapján (nem, kor, település, iskolai végzettség) reprezentatív a magyar lakosságra. A mintavételből fakadó hibák iteratív súlyozás által lettek korrigálva.

⁴ A munka során felhasznált adatok forrása a Hungarostudy 2021 kutatás, amely a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családért és a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézet együttműködésében valósult meg 2021-ben, N=7000, Kutatásvezetők: Purebl György, Engler Ágnes. Jelen tanulmány megállapításai eltérhetnek a kutatást végző szervezetek hivatalos szakmai álláspontjától.

EMPIRIKUS STRATÉGIA

A keresztneveken keresztül történik az egyéni kapcsolathálózat méretének becslése. Az utónév statisztikák alapján ismerjük az adott név populációs megoszlását és így könnyen becslést tudunk adni a kapcsolatháló méretére, ha tudjuk, hogy hány Milán/Judit/Krisztián/Barbara/Sándor nevű ismerőse van az egyénnek. Mivel a különböző neveknel eltérő szórással becsüljük meg a network méretet, így egy súlyszámot rendelünk minden egyes név mellé. A nagyobb szórású nevek esetében alacsonyabb, a kisebb szórású nevek esetében magasabb súlyt kap a név. Így egy súlyozott átlag alapján számoljuk ki a végleges network méretet (Kmetty, 2014). Ezután közvetlenül becslést is tudunk adni az adott marginalizált csoport (hajléktalanok) nagyságáról a társadalomban.

A méretgenerátoros kapcsolathálózati módszer lehetővé teszi különböző társadalmi csoportok kapcsolathálózati szegregációjának vizsgálatát. Az emberek nem ugyanakkora valószínűséggel ismerik a különböző társadalmi csoportok tagjait, hiszen a kapcsolathálózat összetételét különböző strukturális és szociálpszichológiai folyamatok befolyásolják... A Poisson-eloszlástól vett ilyen jellegű eltérést túlszórásnak (overdispersion) hívjuk (Kmetty - Koltai, 2015). Így az elemzésem során a korrigált negatív binomiális modellt alkalmazom, ahol az alpha paraméter jelöli a túlszórás mértékét (Moksony, 2006). Az alpha paraméter értéke annál nagyobb, minél inkább szegregált a vizsgált társadalmi csoport a teljes populációban. Kapcsolathálózati szempontból minél inkább homofil az adott társadalmi csoport tagjainak kapcsolatrendszere, - vagyis főleg egymással van kapcsolatuk és kevés (gyenge) kötésük van más csoportokkal (a többségi társadalommal) - annál nagyobb mértékű kapcsolathálózati szegregációról beszélünk. Tehát lényegében azt mutatja meg az alpha paraméter, hogy mennyire kiegyenlítetlen az adott csoport (hajléktalanok) ismertsége a társadalmon belül. Az alpha paraméterek összehasonlításával megvizsgálható, hogy különböző társadalmi csoportok esetén milyen méretűek az őket körülvevő társadalmi törésvonalak (Kmetty, 2015). A kutatásom során a hajléktalanok és más marginalizált csoportok (LMBTQ emberek, cigányok) kapcsolathálózati szegregációjának mértékét hasonlítom össze egymással. Így kontextusba helyezhető, hogy a hajléktalanok körül milyen mértékű társadalmi törésvonal van.

A negatív binomiális modellbe beépülnek a szignifikáns magyarázó (szegregációképző) változók is. Így a szegregáció mértékének vizsgálatán túl a szegregációképző okok feltárása is megtörténik. Ezek a negatív binomiális modellbe beépített független, szegregációképző változók felelősek az adott csoport (hajléktalanok) kapcsolathálózati szegregációjáért. Az általam vizsgált lehetséges szegregációképző változók a nem, az iskolai végzettség, az életkor, a településtípus, a szubjektív osztályhelyzet/szegénység, a vallásosság, illetve a network méret voltak. Egyrészt ezen változók voltak elérhetőek a nagymintás adatbázisokban, másrészt azt feltételeztem, hogy ezek a változók lehetnek a meghatározóak abból a szempontból, hogy milyen arányban jelennek meg a hajléktalanok az egyének kapcsolathálójában.

A negatív binomiális modellek csak a szignifikáns változókat tartalmazzák. Az exponenciális B értékek azt fejezi ki, hogy a független változón való elmozdulás mennyire növeli a függő változó mértékét. Ezért is hívjuk az exponenciális B értéket esélyhányadosnak. A létrehozott negatív binomiális modell magyarázó erejét a megmagyarázott heterogenitás (a két – 2LL különbsége), valamint a teljes heterogenitás (üres modell – 2LL értéke) hányadosa adja meg.

Eredmények

LEÍRÓ STATISZTIKÁK

A keresztnemek által becsült kapcsolatháló nagysága 2014-ben átlagosan 215 fő volt. Tehát egy embernek átlagosan ennyi ismerőse volt. 2021-ben ez lecsökkent átlagosan 152 főre. (1. táblázat) Az alacsonyabb kapcsolatszám vélhetően a COVID-járvány hatása lehet (Kisfalusi et al. 2022). Több kutatás is azt mutatja, hogy a személyes kapcsolattartás aránya a lezárások alatt lecsökkent, a kapcsolatok minősége pedig romlott (Albert et al. 2022) (Albert-Herke 2022).

1. TÁBLÁZAT: MARGINALIZÁLT TÁRSADALMI CSOPORTOK A KAPCSOLATHÁLÓBAN

	2014			2021		
	Nincsen ismerőse az adott csoportban (%)	Átlag	Szórás	Nincsen ismerőse az adott csoportban (%)	Átlag	Szórás
Hajléktalan	80,25	0,75	3,85	84,45	0,34	1,08
Cigány	25,7	7,2	14,13	35,73	5,96	25,67
Meleg/leszbikus	78,54	0,48	1,53	73,98	0,54	1,29
Network méret		215	150		152	130

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

2014-ben az emberek 80,25%-ának nem volt hajléktalan ismerőse. Ez az arány 2021-re 84,45%-ra nőtt. A cigányokhoz képest kiemelkedő mértékű ez az ismerőshiány, ugyanakkor abban az esetben is nőtt azok aránya, akik nem ismernek cigány embert. (25,7%-ról 35,73%-ra nőtt). Azonban érdekes módon csökkent azok aránya, akik nem ismernek meleg/leszbikus embert.

2014-ben átlagosan 0,75 hajléktalan ismerőse volt az embereknek, ez 2021-ben közel a felére (0,34) csökkent. 7 év alatt az átlagos kapcsolatháló méret csak közel a kétharmadára esett vissza, ehhez képest a hajléktalan ismerősök száma ennél nagyobb mértékben csökkent. Különösen látványos ez a visszaesés annak fényében, hogy a cigány ismerősök átlagos száma 7,2-ről csak 5,96-ra esett vissza, míg a meleg vagy leszbikus ismerősök száma nőtt (0,48-ról 0,54-re) 7 év alatt.

2014-ben Magyarország állandó lakossága 10,05 millió fő volt. Így, ha a 215 fős átlagos kapcsolathálóban 0,75 fő hajléktalan van, akkor felszorozva az értékeket, a hajléktalanok becsült száma 2014-ben megközelítőleg 35 ezer fő. 2021-ben az állandó lakosság 9,89 millió fő volt. Felszorozva az értékeket 2021-ben a hajléktalanok száma megközelítőleg 22 ezer fő. Ezen adatok alapján csökkent a hajléktalanok száma 2014 és 2021 között. A méretgenerátoros becslés jól látható csoportok esetén pontosabb. Mivel a hajléktalanságnak jól látható attribútumai vannak (utcán élés, öltözködés stb.), így a becslés relatíve pontosnak mondható. Ahogy korábban bemutattam, a 2011-es népszámlálás 12347 effektív hajléktalant azonosított, vagyis ennyi hajléktalan embert értek el akkor a kérdezőbiztosok (Győri 2020). Ugyanakkor, ahogy az eredményeim mutatják tényleges számuk ennek a többszöröse volt a későbbi években és valószínűleg a 2011-es népszámlálás idején is.

NEGATÍV BINOMIÁLIS MODELLEK

A 2014-es hajléktalanokra vonatkozó üres negatív binomiális modell alpha értéke 9,767. A szignifikáns változók beépítésével a modellbe az alpha-érték 5,450-re csökkent, amely kiemelkedően magas és nagy mértékű szegregációt jelez. A modell által megmagyarázott hányad 17,58%. A szignifikáns szegregációképző változók az iskolai végzettség, a településtípus, az életkor és a network méret voltak. (2. táblázat)

2. TÁBLÁZAT: A HAJLÉKTALANOKRA VONATKOZÓ NEGATÍV BINOMIÁLIS MODELL (2014)

Hajléktalanok (2014)		Kapcsolatháló	
		sig	exp (b)
Iskolai végzettség	Maximum 8 osztály	<0,001	3,781
	Szakmunkás, szakiskola	0,039	2,134
	Középfokú végzettség	0,041	2,032
	Felsőfokú végzettség		1
Településtípus	Budapest	0,294	1,436
	Megyei jogú város	<0,001	3,53
	Egyéb város	<0,001	3,008
	Község, falu		1
Életkor	18-29 éves	0,007	0,417
	30-44 éves	0,181	0,696
	45-59 éves	0,507	1,197
	60+		1
Network méret	Ismerősi hálózat nagysága	<0,001	1,004
Alpha (üres model)		9,767	
-2LL (üres modell)		-806,565	
Alpha (teljes modell)		5,450	
-2LL (teljes modell)		-664,784	
Megmagyarázott hányad (R^2)		0,1758	

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

A negatív binomiális modellben minden egyes szignifikáns alacsony mérési szintű változó esetén van egy benchmark kategória, amihez képest vizsgáljuk a változó többi kategóriájának esélyhányadosát. Ha az iskolai végzettséget nézzük, akkor az látható, hogy a középfokú végzettségűeknek, valamint a szakmunkásoknak, szakiskolát végzetteknek is közel kétszer annyi hajléktalan ismerőse van, mint a felsőfokú végzetteknek. A maximum 8 osztályt végzetteknek van arányaiban a legtöbb hajléktalan ismerős a kapcsolathálójukban, közel négyszer annyi (3,781), mint a felsőfokú végzetteknek. A községben, falun élők és a budapestiek között nincs szignifikáns különbség a hajléktalan ismerősök számában. Ugyanakkor a városban élőknek közel háromszor, a megyei jogú városban élőknek pedig három és félszer annyi hajléktalan ismerőse van, mint a községben, falun élőknek. Életkori csoportokat tekintve az látható, hogy a 60 feletti korosztályhoz képest a legfiatalabb 18-29 éves korosztályban szignifikánsan alacsonyabb a hajléktalan ismerősök száma. Az eggyel nagyobb kapcsolatháló 1,004-szer több hajléktalan ismerőst valószínűsít. Összességében 2014-ben az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, a városban élők, az idősebbek és a nagyobb kapcsolathálóval rendelkezők körében magasabb a hajléktalan ismerősök száma.

A 2021-es hajléktalanokra vonatkozó üres negatív binomiális modell alpha értéke 6,666. A szignifikáns változók beépítésével a modellbe az alpha-érték 4,676-re csökkent, amely szintén rendkívül magas érték, de alacsonyabb, mint a 2014-es modell esetén. A modell által

megmagyarázott hányad 22,88%. A szignifikáns szegregációképző változók a nem, a szubjektív szegénység, a településtípus, a vallásosság és a network méret voltak (3. táblázat)

3. TÁBLÁZAT: A HAJLÉKTALANOKRA VONATKOZÓ NEGATÍV BINOMÁLIS MODELL (2021)

Hajléktalanok (2021)		Kapcsolatháló	
		sig	exp (b)
Nem	Férfi	0,012	1,223
	Nő		1
Szubjektív szegénység	(Szubjektív) nem szegény	<0,001	0,445
	(Szubjektív) szegény		1
Településtípus	Budapest	<0,001	2,934
	Megyei jogú város	<0,001	2,456
	Egyéb város	0,165	1,157
	Község, falu		1
Vallásosság	Nem vallásos	<0,001	0,649
	Vallásos		1
Network méret	Ismerősi hálózat nagysága	<0,001	1,004
Alpha (üres model)		6,666	
-2LL (üres modell)		-4702,209	
Alpha (teljes modell)		4,676	
-2LL (teljes modell)		-3626,298	
Megmagyarázott hányad (R^2)		0,2288	

FORRÁS: SAJÁT SZERKESZTÉS

2021-ben a férfiak kapcsolathálójában szignifikánsan több (1,223-szer annyi) hajléktalan ismerős volt, mint a nők networkjében. A szubjektív besorolás alapján nem szegény embereknek kevesebb, mint fele annyi hajléktalan ismerőse van, mint a szegényeknek. 2021-es adatok alapján, minél nagyobb településen él valaki, annál több hajléktalan ismerőse van. A budapestieknek közel háromszor, a megyei jogú városban élőknek pedig két és félszer annyi hajléktalan ismerőse van, mint a községben, falun élőknek. A nem vallásos embereknek szignifikánsan kevesebb hajléktalan ismerőse van (közel kétharmadnyi), mint a vallásos embereknek. Az eggyel nagyobb kapcsolatháló 1,004-szor több hajléktalan ismerőst valószínűsít. Összességében 2021-ben a férfiaknak, a szegényeknek, a nagyobb városban élőknek, a vallásos embereknek és a nagyobb kapcsolathálóval rendelkezőknek van általánosságban több hajléktalan ismerősük.

Összegzés

2014 és 2021 között kisebb lett az átlagos network méret. Ez elsősorban a COVID járványnak és az azt követő lezárásoknak tudható be. A hajléktalan ismerősök száma is csökkent, de annak mértéke meghaladja a network méret csökkenést. Így ezen eredmények azt mutatják, hogy a hajléktalanok száma 2014 és 2021 között csökkent. Ennek egyik magyarázata lehet az, hogy a közterületen való tiltás miatt sok ember számára nem válnak láthatóvá a hajléktalanok, így nem jelennek meg olyan mértékben a kapcsolathálóban, mint korábban. A méretgenerátoros becslések

a jól látható csoportok esetén pontosabbak, tehát ez a tiltás (ami csökkenti a láthatóságot) egyfajta torzító hatással lehet az eredményekre.

Az elemzésem során bemutattam, hogy hol vannak a hajléktalanok körüli társadalmi választóvonalak. A településtípus és a network méret mindkét esetben szignifikáns volt. 2014-ben még az iskolai végzettség és a kor, 2021-ben pedig a nem, a szubjektív szegénység és a vallásosság volt szegregációképző változó. Ugyanakkor a településtípus eredményekből megfigyelhető egy tendencia. 2014-ben a Budapesten élőknek még nem volt szignifikánsan több hajléktalan ismerősük, mint a községben, falun élőknek, azonban 2021-ben már közel háromszor annyi volt. 2021-re az összes településtípus közül itt a legnagyobb a valószínűsíthető hajléktalan ismerős, tehát a hajléktalan ismerősök aránya és így a hajléktalanok száma Budapesten megnövekedett ebben a 7 éves időszakban.

Az alpha-paraméter értéke azt mutatja, hogy a hajléktalanok kapcsolathálózati szegregációja jelentős, jóval magasabb, mint a cigányoké és az LMBTQ embereké mind 2014-ben és 2021-ben. (4. táblázat) Vagyis a hajléktalanok ismertsége a társadalmon belül jóval kiegyenlítetlenebb, mint a másik 2 csoporté.

4. TÁBLÁZAT: AZ ALPHA-PARAMÉTER ÉRTÉKE KÜLÖNBÖZŐ MARGINALIZÁLT CSOPORTOK ESETÉN

Alpha-érték	2014	2021
Hajléktalanok	5,450	4,676
Cigányok	1,587	1,887
Melegek/leszbikusok	2,082	1,787

2014-hez képest 2021-re valamelyest csökkent az alpha paraméter értéke a hajléktalanok esetén. Alapvetően ez magyarázható lenne a túlzott ellenségképzés miatt megjelenő szolidaritással, illetve feltételezhető, hogy a közterületen való állandó tartózkodás tiltása arra kényszeríti a hajléktalanokat, hogy több kapcsolatot teremtsenek másokkal. Ugyanakkor a hajléktalan ismerősök átlagos számának jelentős csökkenése, illetve a hajléktalan ismerős nélküliek növekvő aránya ezeket a feltételezéseket nem támasztja alá.

Az alpha-paraméter csökkenését vélhetően az okozza, hogy a COVID miatti kapcsolatháló csökkenéssel kiegyenlítettebb lett 2021-re a hajléktalanok ismertsége. Ezt jelzi az is, hogy a 2014-es 1000 fős mintában 14 főnek, míg a 2021-es 7000 fős mintában csak 10 főnek volt legalább 10 hajléktalan ismerőse.⁵ A csökkenő kapcsolatszámmal a kiugró értékek (hajléktalan ismerősök) száma is csökkent. Ezt támasztják alá az 1. táblázat szórás értékei is, 2014-ben a hajléktalan ismerős átlag szórása 3,85, míg 2021-ben csak 1,08 volt. Vagyis kiegyenlítettebbé vált 2021-re 2014-hez képest a hajléktalan ismerősök száma.

Összességében nagyon kevés kapcsolata van a hajléktalanoknak a többségi társadalommal. Az emberek, több mint 80%-nak továbbra sincs hajléktalan ismerőse. A gyenge kapcsolataik is inkább az alsóbb társadalmi rétegekbe tartozókkal (2014: alacsonyabb iskolai végzettségűek, 2021: szubjektív szegények) van. A kapcsolathiány, az abból fakadó kapcsolathálózati szegregáció és az ellenük gerjesztett morális pánik mind abba az irányba mutat, hogy a szolidaritáshiányos magyar társadalomban a hajléktalanoknak kevés esélyük van a sikeres társadalmi integrációra.

Irodalomjegyzék

Albert, F. – Dávid, B. (1998). A hajléktalanság az emberi kapcsolatok szemszögéből Szociológiai Szemle, 8(4): 119-139.

Albert, F., - Dávid, B. (2001). Ha elszakad a háló: a hajléktalanság kapcsolathálózati megközelítésben. Új Mandátum.

Albert, F., Brys, Z., Czermann, M., & Gerdán, M. (2022). A közeli kapcsolathálózatok mintázatai a Covid19-járvány idején a magyar aktív korú felnőtt lakosság körében. Socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 12(4), 140–161.

Albert, F., - Herke, B. (2022). Baráti kapcsolatok változása a Covid19-járvány alatt. Socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 12(4), 162–190.

Andorka, R. (2006). Bevezetés a Szociológiába. Budapest: Osiris

Bárd, P. - Szontagh, V. A. (2021). Áldozathibáztatás kisebbségi csoportok sértettjeivel szemben= Victim-blaming against minority crime victims. SZOCIOLÓGIAI SZEMLE, 31(1), 29-56.

⁵ Módszertani szempontból fontos kiegészítés, hogy a magyar és nemzetközi kutatásoknak megfelelően azokat a válaszokat, ahol harmincnál nagyobb létszámot adtak meg a válaszadók egy név esetében azt harmincra kódoljuk. Ugyanakkor a csoportokra adott válaszokat nem lehet harmincra korlátozni, mert például egy roma vagy egy hajléktalan válaszadó ismerőseinek többsége roma/hajléktalan lehet (Kisfalusi et al. 2022). Tehát a kiugró (outlier) értékek az elemzés részét kell képezzék.

- Beluszky, T. (2000). Értékek, értékrendi változások Magyarországon 1945 és 1990 között, *Korall*, 2000/Ősz, 137–154.
- Dupcsik, Cs- Tóth, O. (2008). Feminizmus helyett familizmus. *DEMOGRÁFIA*, 51 (4): 307-328.
- Drinóczi, T. (2019). „Szociális jogok”. In: Jakab A. – Könczöl M. – Menyhárd A. – Sulyok G. (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*
- Duncan, O. D. – Duncan, B. (1955): A Methodological Analysis of Segregation Indexes. *American Sociological Review*, 20(2): 210–217.
- Ferge, Zs. (1991). Szociálpolitika és társadalom. Válogatás Ferge Zsuzsa tanulmányaiból. [vál. ... Várnai Györgyi]. [Bp.], T-Twins, 1991. 240 p. E-archívum
- Ferge, Zs. (2000): A társadalom pereme és az emberi méltóság. *Esély*. 1: 44.o.
- Gerő, M. - Szabó, A. (2017). A társadalom politikai integrációja. A politikai értékcsoporthoz. Kovách I.(szerk.): *Társadalmi integráció: az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale, 117-154.
- Győri, P. (2020). Idősorok a hazai hajléktalanságról. In *Társadalmi Riport 2020*. pp. 332–357.
- Fokasz, N. – Előd, Z. - Félix, A. - Gerő, M - , Hajdu, G. - Jelenfi, G. - Kmetty, Z. - Kopper, Á. - Micsinai, I. - Susánszky, P. - Tardos, R. – Tóth, G. (2017). Válság és társadalmi innovációk survey. [Kutatói gyűjtemény], TK Kutatói Dokumentációs Központ, DOI: 10.17203/KDK384
- Hajdu, G. (2012). Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. In: Kovách I. – Dupcsik Cs. – P. Tóth T. – Takács J. (szerk.): *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*, 45.o. Budapest, Argumentum– MTA TK Szociológiai Intézet
- Kisfalusi, D. – Susánszky, P. – Susánszky, É. (2022). Nehezen elérhető csoportok és szegregáció vizsgálata a hálózati méretgenerátor módszerével: egy magyarországi vizsgálat tanulságai. *Szociológiai szemle* 32 (4): 70–91.
- Kitzinger, D. (2000). A morális pánik elmélete. *Replika*, (40), 23-48.
- Kmetty, Z. (2014). Diskurzusok, nexusok és politikai részvétel: A politikai hálózatok és a politikai diskurzus szerepe a részvételben és a tömbösedésben. Doktori disszertáció, Budapest ELTE-TÁTK Szociológia Doktori Iskola.
- Kmetty, Z. (2015). Ideológiai és kapcsolathálózati törésvonalak a társadalmi-politikai térben a 2014-es országgyűlési választások előtt. In: Szabó G. (szerk.): *Politika az intézményeken túl: kapcsolatok, interakciók, élmények*. Budapest: MTA TK PTL.
- Kmetty, Z. – Koltai, J.A. (2015). Kapcsolathálózatok mérése – elméleti és gyakorlati dilemmák, lehetőségek. *SOCIO.HU*, 2015 (4). pp. 34-49.
- Ladányi, J. (2011). Integráció, Asszimiláció, Szegregáció. In: Bárdi N. – Tóth A. (szerk.): *Asszimiláció, Integráció, Szegregáció*, 49–53. Budapest, Argumentum
- Moksony, F. (2006). A Poisson-regresszió alkalmazása a szociológiai és demográfiai kutatásban. *Demográfia*, 49(4), 366–382.

Nagy, T. (2010). Kötődések és kudarcok. A kapcsolatok és kapcsolati kudarcok szerepe az integrációban. Egy menekültek körében végzett terepmunka eredményei. Doktori (PhD) értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia Doktori Iskola.

Szőőr, F. L. - Csoba, J. (2022). A jóléti állam kirekesztő mechanizmusai: A hajléktalanság Foucault hatalomelméletének tükrében. ESÉLY: TÁRSADALOM ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI FOLYÓIRAT, 33(2), 3-21.

Takács, E. (2018). A szolidaritás alakváltozásai: Az együttműködés lehetőségei és gátjai Magyarországon. Budapest, Magyarország: Napvilág Kiadó (2018), 217 oldal

Takács, E. (2019). Társadalmi szolidaritás vs reflexív szolidaritás Durkheim szolidaritáskonceptiója a későmodernitásban. Socio.hu Társadalomtudományi Szemle, 9(2), 42-57.

Utasi, Á. (2002). A társadalmi integráció és szolidaritás alapjai: a bizalmas kapcsolatok. Századvég, 24.

Vida, L. (2023). Marginalizált társadalmi csoportok láthatósága kapcsolathálózati szempontból. METSZETEK Társadalomtudományi Folyóirat, 12(1), 83-108.